הרבי

ר' אלימלך מליזענסק

זכותו יגן עלינו

דרך חייו ופעלו לדורו ולדורות

מאת

בצלאל לנדוי

הוצאת „אור החסידות"

פעיה"ק ירושלם תובב"א

תשכ"ג

העטיפה: תבנית ציונו של הרבי ר' אלימלך
והעיירה ליוענסק. מעשי ידיו של י. א. זילברשטיין

כל הזכויות שמורות
הוצאת אור החסידות ת. ד. 6162 ירושלים
Printed in Israel

נדפס בישראל
דפוס התחיה בע"מ, ירושלים

במבוא השער

בחרדת קדש ניגשנו להעלות על ספר את תולדות חייו של הרה"ק הרבי ר' אלימלך מליזענסק, זכותו יגן עלינו ועל כל בית ישראל.

כמאתיים שנה שימשה ליזענסק, העיירה הקטנה בגליציה, מרכז לרבבות הנאמנים ההולכים בדרכי החסידות. בשנות חייו של הרבי ר' אלימלך היו אלפים נוהרים להיכלו ליהנות מזיוו ולשבוע מטובו, ולאחר פטירתו הוסיפו הרבבות לנסוע אליה, לשפוך את שיחם לפני ה' סמוך לציונו, ולהשען על זכותו של אותו צדיק, המגינה לדורו ולדורות הבאים.

עם עלות הכורת על בית ישראל באירופה חדלו ארחות. רבבות היהודים שהיו נוהרים לליזענסק, קידשו את השם ועלו למרום, והדרכים המובילות אליה שוממות, אך פעולתו של הרבי ר' אלימלך לא היתה לדורו ולמקומו בלבד. ספרו הקדוש, אשר השאיר אחריו ברכה "נועם אלימלך", נמנה על ספרי היסוד בתורת החסידות, ועד היום הזה זכרו נערץ ונקדש כאחד מממשיכי ההנהגה, בעקבות הבעש"ט מחולל תנועת החסידות וממלא מקומו המגיד ממעזריטש, וביחוד כמעצב דמותה של החסידות בפולין וגליציה.

אבות החסידות לדורותיהם שקדו להחדיר את אור החסידות בבית ישראל, בקרב אנשי הסגולה ופשוטי העם גם יחד. הם השרישו בצבור את ערכיה המיוחדים של תורת החסידות, כגון לימוד תורה ותפילה בהתלהבות, אמונה ובטחון, ליכוד חברתי וכו', אך מעמד מיוחד לו לרבי ר' אלימלך כאחד מראשי הלוחמים נגד ההשכלה הכפרנית, שחדרה בימיו לתחום ישראל. אם במערב נפגעו קצות המחנה, הרי באירופה המזרחית נתקלה ההשכלה בחומת האמונה השלמה, שהוצבה על ידי הרבי ר' אלימלך וממשיכי השרשת אחריו, ובזכותם נשמר צביונם המסורתי של קהילות ישראל בפולין וגליציה, כמבצרי עוז לתורה ולאמונה.

אין איפוא כל פלא כי המשכילים הראשונים הבחינו בסכנה הנובעת להם מהתפשטותה של תנועת החסידות. מקרבם יצאו המתנגדים הנמרצים ביותר והם נלחמו כנגדה בכל כחם, אולם המוני העם היו נאמנים לנושאי דגל החסידות. כמה מבין הגדולים שהתנגדו בשעתם לתנועת החסידות, הכירו אף הם ברבות הימים בערכה לביצור האמונה, אולם המערכה שהתחילו בה ראשוני המשכילים בשעתם טרם חדלה, ומאז ועד עתה לא חדלו פורקי העול מנסיונותיהם להפשיט מעל בית ישראל את עדיו מהר סיני.

פנים רבות למערכה זו. אם המשכילים בימים ההם ניסו להחדיר את אור ה'השכלה" באמצעות בתי הספר החפשיים, לבשה ההשכלה בדורות הבאים פנים חדשות, הלא היא הספרות החילונית, שהחדירה לבתי היהודים הנאמנים את ההשכלה הכפרנית. למרבה הצער שלחו מפיצי ההשכלה החילונית את ידם בקודש לכתוב את תולדות החסידות, בתיח מודרנית כביכול, והם סילפו בזדון את דמותה. אלה מביניהם ששנו ופירשו גילו פנים בתורת החסידות שלא כהלכה, וכל כוונתם לא היתה אלא לפגוע בממשיכי הדרך שהובילו אנשי שלומם בדרך החסידות. עשרות בשנים נמשכו הנסיונות מצד ההשכלה החילונית לכל צורותיה, לפגוע בחומת האמונה, המקיפה את בית ישראל ורבים חללים הפילה.

אך בחסדי ה' אשר הבטיח "כי לא תשכח מפי זרעו", זכינו לראות במפנה לטובה בעקבתא דמשיחא. עיניהם של שרידי המשכילים וההולכים בעקבותיהם, ימקו מחוריהם, בראותם את הדור הצומח ועולה בשורותינו, נוער חדור אמונה

והכרה, שאמונתם מוצקת ובנפשותם אין קרעים. הפקפוקים והספקנות, שהיו מנת חלקם של בני גילם לפני שנים מועטות נחלת העבר הם. הנשירה הרוחנית, שרק לפני דור־דורותיים היתה בולטת לעין, הצטמצמה והלכה ולאחרונה נעלמה כמעט כליל. יתר על כן; האוירה החילונית, שריקנותה מתלבטת מתוכה, מחשלת את נפש הנוער הנאמן, הנושא את נפשו לעלות ולהתעלות.

אף בני הנעורים, שנתחנכו על ברכי אידיאלים זרים, מהם תינוקות שנשבו ומהם שלא זכו, מתעוררים מתרדמתם, ורבים מהם אומרים: מי יראנו טיבה של אמונה ומי יורנו דרך תשובה. חזקה היא הכמיהה אל הדת בקרב הולכי תום מחפשי אמונה, יותר מאותה רוח תזזית, שהסירה בשעתה את לבם מעל אביהם שבשמים. כמיהה זו, פעמים שהיא מתפרצת בגלוי ופעמים שהיא חבויה בלב, אך במעמקים הנפש רעבה ונכספת לאמונה.

חשיבות מיוחדת נודעת איפוא בתקופתנו זו, לתיאור דרכה של תנועת החסידות, היא התנועה, שהזקיפה בשעתה את קומתם של המוני בית ישראל, והחדירה בקרבם רוח של אמונה ותקוה, ואף עתה לא נס ליחה, וככוחה אז — כוחה עתה, להשיב לב בנים על אבותם, ולהאיר דרכם של מבקשי ה' לעבדו באמונה ובלב שלם.

במסגרת זו לתיאור דרכם של ראשוני החסידות ונושאי דגלה הופיע ספרנו הראשון לתולדות מחולל התנועה "הבעש"ט ובני היכלו", שיצא לאור בהוצאת "נצח", והרי לפניכם הספר השני בסדרה הוא ספר תולדות חייו של הרבי ר' אלימלך מליזענסק, בו ניסינו לתאר את דמותו המופלאה, לציין בקוים כלליים את השקפתו המיוחדת בדרכי החסידות, ולהעריך את פעלו לדורו ולדורות.

בספרנו זה כינסנו למקום אחד את המסורות והסיפורים על תולדות חייו והליכותיו, מהם שנאספו מפי סופרים וספרים, ומהם שהועלו על הכתב לראשונה, וכולם משתלבים בשלשלת ארוכה של תורה ומצוות, של צדקה ומעשים טובים, העשויים לשמש סמל ודוגמא להולכים בעקבותיו, כדבריו של הרבי ר' אלימלך בספרו "נועם אלימלך" (פרשת שמות): "דהנה סימן טוב לאדם כשהוא שומע מספרים ממעלות הצדיקים ועבודתם בקדושה לשמו יתברך באמת, אם באותו הפעם לבו חושק ומתלהב מאד מאד שיזכה גם הוא לעבוד השי"ת באמת, זה הוא סימן טוב שה' עמו, וזהו דבר ה'."

מנשים באהל תבורך, רעיתי נוות ביתי מרת חיה תחי' בת הרה"ח ר' משה הי"ו לבית שמעיה, המסייעת באמונה על ידי. יהי רצון שנזכה לגדל את בנינו ובנותינו לתורה, לחופה ולמעשים טובים.

יצוין לשבח ידידי ר' חנוך אליעזר וואגשאל, בהרב החסיד בנש"ק ר' שלום, מנכדי הרבי ר' אלימלך, שיזם את הוצאת הספר וסייע לי בעצה. כן יזכרו בתודה ידידיי: הרה"ג בנש"ק ר' משה הלברשטאם, ראש ישיבת "דברי חיים" בירושלם, ומנכדי הרבי ר' אלימלך, והרה"ח ר' אהרן סורסקי, שהערותיהם היו לי לעינים.

אף עובדי דפוס "התחיה" ומנהלו מר אריה ובר השתדלו להוציא מתחת ידם דבר מתוקן. יבואו כולם על הברכה.

הוצאת "אור החסידות" מגישה בלב שמח ובנפש חפצה את הספר הראשון בהוצאתה מתוך אמונה ובטחון, כי יעלה בידה להוסיף ולהפיץ מעיינות החסידות, ויהי רצון שתחזינה עינינו בקיום הבטחתו של משיח, באגרתו המפורסמת של הבעש"ט: בעת יתפרסם לימודך ויתגלה בעולם, ויפוצו מעינותיך חוצה — — — ויהיה עת רצון וישועה".

בצלאל לנדוי

בן לאדוני אבי הרב החסיד ר' לוי יצחק שליט"א

התוכן

במבוא השער . . . . . ג
התוכן . . . . . ה
השער למהדורה הראשונה של נועם אלימלך . . . ו
פרק ראשון: האור הגנוז . . . . . ז
פרק שני: גזע קודש . . . . . טו
פרק שלישי: כלי גולה עשי לך . . . . . כג
פרק רביעי: בשערי חסידות . . . . . לח
פרק חמישי: אור זרוע לצדיק . . . . . מח
פרק ששי: בראש החבורה . . . . . נט
פרק שביעי: גדולה תפילה . . . . . סו
פרק שמיני: בדרכי תשובה . . . . . עח
פרק תשיעי: ועמך כולם צדיקים . . . . . צה
פרק עשירי: תנועת החסידות משתרשת בצבור . . קב
פרק אחד עשר: תורה לשמה . . . . . קיא
פרק שנים עשר: לשלימות המדות . . . . . קכג
פרק שלושה עשר: באמונה ובבטחון . . . . . קלא
פרק ארבעה עשר: עמוד החסד . . . . . קמ
פרק חמישה עשר: בציפיה לישועת ישראל . . . קנ
פרק ששה עשר: לקראת שבת לכו ונלכה . . . . קסב
פרק שבעה עשר: במעלה ההר . . . . . קעא
פרק שמונה עשר: והאיש עניו מאד . . . . . קעט
פרק תשעה עשר: לישע עמו . . . . . קצא
פרק עשרים: אש המחלוקת עיברת לגליציה . . . רג
פרק עשרים ואחד: המערכה בעצומה . . . . ריא
פרק עשרים ושנים: משיבי מלחמה שערה . . . רכב
פרק עשרים ושלושה: מלחמת תנופה לבצור האמונה . רל
פרק עשרים וארבעה: היושבים ראשונה במלכות . רלו
פרק עשרים וחמישה: המעין הנובע . . . . רמח
פרק עשרים וששה: ההטהגה עוברת אל החוזה . . רעח
פרק עשרים ושבעה: בבוא השמש . . . . . רפו
פרק עשרים ושמונה: אשר השאיר אחריו . . . רצה
פרק עשרים ותשעה: נועם אלימלך . . . . . שח
פרק שלושים: לדורו ולדורות . . . . . שכ
תמונת ציונו הקדוש של הרבי ר' אלימלך . . . של

Ist erlaubt zu druckeu. Lemberg den 3. Septembter 1787

כפר נועם אלימלך

זה החיבר אשר חיבר הי"ה הרב המקובל החסיד המפורסם איש אלקי קדוש יאמר לו אשר מעייניו יוצא חוצה ותורתו אשגרתו תורת אמת על חמשה חומשי תורה כאשר עיניכם תחזנה משרים : גם כמה לקוטים על פסוקים וגמרות ודרשים מיוסרים על אדני פז להורות לעם ה' דרך ה' ארח המעשה אשר יעשון :

הובא לבית הדפוס ע"י הני תרי אחים הי"ה הרבני המופלג החסיד המפורסם מוהר"ר אלעזר ואחיו הקטן הי"ה הרבני הותיק החסיד המפורסם מוהר"ר אלעזר ליפמן נר"ו : וע"י המסייע ה' האלוף התורני הנגיד מוהר"ר יעקב דוב בש"ד הלוי הי"ר שמואל ריים מק"ק לבוב :

נדפס פה קק לבוב

תחת ממשלת הנדיר קיסר רומיסר מוגרין פיקס נחלניקיין עם נמדמיריין קינגלנס לשחעטליי מ"יעסטעט יוחסים הסני יר"ם

Innocenz Fehler, königl. Censor.

בדפוס הרבני מוהר"ר יהודה שלמה בחטונה הרבני מוהר"ר נפתלי הירץ ז"ל להה הנקרא מאי ומקדם ב' שלמה יארוש ויעכשיו נקרא ר' שלמה רפאפורט נרו יאיר

לסדר ליפרט כי אסף אלהי אבי בעזרי לפ"ק

תבנית השער הראשון של ההוצאה הראשונה שנדפסה בשנת תקמ"ח

"כשיבוא איזה אדם צדיק וישר וחכם וילמוד בזה הספר בודאי ימצא בו כל רצונו ובזה יאות הדבר אלי.

בעבור הדברים אלו הקדושים ששמעתי מפיו גמרתי בלבי להיעשות כן למען כבוד הבורא ב"ה וב"ש ויתעלה זכרו, והיה כל מבקש ה' באמת להעמיק תוכן הדברים עד היכן מגיעים, עמוק עמוק ימצאנו, והנהגות ישרות ודרכי נועם".

מדברי בנו רבי אלעזר בהקדמתו לספר אביו "נועם אלימלך".

פרק ראשון

האור הגנוז

בשעה שנשמתו של אדם עומדת להפרד ממקור מחצבתה על מנת לרדת לעולם השפל הזה, מראים לה את האור הגנוז. אותו האור האיר בשעתו את העולם בעת בריאתו, ונגנז בימיו של אדם הראשון, ומאז ועד עתה הוא גנוז ושמור לצדיקים לעולם שכולו טוב — כך היה אומר הרבי ר' אלימלך מליזענסק[1], ובמשך כל שנות חייו שקד לעורר את הכיסופים לגילוי האור הגנוז, בהדגישו ש„כל אחד, ואפילו הקטן שבקטנים, השפל שבשפלים והפחות שבפחותים, יכול להגיע אל האור הגנוז וליהנות הימנו"[2] אף ציין את מקומו בעולם הזה, אצל הצדיקים, המאירים לארץ ולדרים עליה.

שאיפה זו לגילוי האור הגנוז והפצתו ברבים, היתה מטרתו ומשאת נפשו של הרבי ר' אלימלך בכל דרך חייו הארוכה והפוריה, מאז זרח אורו עלי אדמות, עד אשר הלך לעולמו, לעולם שכולו טוב, לאור באור החיים.

בשנות נעוריו נהג הרבי ר' אלימלך, כיתר המקובלים בני הדורות ההם, בתעניות ובסיגופים, לסגף את הגוף כדי לזכך את הנפש, ורק לאחר הסתלקותו של הבעש"ט, בתקופת הנהגתו של ממלא מקומו רבי בער „המגיד הגדול" ממעזריטש, נתגלתה לו לרבי ר' אלימלך דרך החסידות[3].

בבית מדרשו של המגיד נמנה הרבי ר' אלימלך בין ראשי התלמידים, ולאחר פטירת ה„מגיד" הוטלה עליו עטרת ההנהגה של בני החבורה, מפיצי תורת החסידות, ובמעמדו זה הופקד בידו שרביט ההנהגה של תנועת החסידות בפולין וגליציה.

בראשונה היה האור באתכסיא. היה זה לפני התגלותו, בשנים שבהן לבש הרבי ר' אלימלך כלי גולה, ויחד עם אחיו הרבי ר' זישא היה מחזר על העיירות, להשיב רבים מעוון ולהחזיר אחים טועים

למקורם. לאחר שנתקרב לדרך החסידות נתגלה האור הגנוז לרבים, שומרי אמונים החלו נזהרים אליו להסתופף בצלו, והארץ האירה מכבודו[4].

כדרך תלמידי הבעש"ט והמגיד ממעזריטש ראה גם הרבי ר' אלימלך את תפקידו להעלות, מבחינה רוחנית, לא רק את בני התורה שהתקרבו לחסידות, אלא גם את המוני העם שהיו נתונים ביוון השפלות. הם לא הסתגרו בתוך אהליהם, אלא ראו את עצמם אחראים לעתידו של העם כולו, וכך הפיצו בישראל את דרך התשובה. „אין האדם יכול להגיע לעבודת ה' בשלימות — היה אומר הרבי ר' אלימלך — אלא על ידי מדריך, שידריך אותו ויכוון אותו בדרך אמונה"[5].

היו שעסקו בשאלה מהו ייחודה של תורת החסידות, אולם גדולי החסידות בכל דור ודור, לא נמנעו מלהדגיש כי החסידות מחייבת את המתהדרים בה, לקיים מנהגי זהירות שאינם מוטלים אמנם כחובה על פי ההלכה, אולם רצוי לנהוג בהם לפנים משורת הדין. ה„שלחן ערוך", על כל סימניו וסעיפיו, מחייב את כל שומרי האמונים, אך ההולכים בדרכי החסידות הוסיפו וקיבלו עליהם מנהגי זהירות, להתרחק מחשש של עבירה, ולהקפיד במסירות נפש על קיום דקדוקי מצוות.

בתוקף הסעיף הראשון בשלחן ערוך „ולא יתבייש מפני בני אדם המלעיגים עליו בעבודת השי"ת" תבעו מכל שומעי דברם, שכל דבר אשר הם עושים, לכבודו של הקב"ה יעשו אותו, לא רַק בלהט פנימי אלא גם בהתלהבות חיצונית, ולהפגין גם כלפי חוץ קבלת עול מלכות שמים, ואימרה אחת, המיוחסת להרבי ר' אלימלך, על ארבעת מנהגי זהירות שגם פשוטי העם בקרב החסידים קיבלו עליהם, לשמור ולעשות, מסמלת יותר מכל את המיוחד שבמשנת החסידות:

א) ראשית חכמה יראת ה', ומיד בקום האדם ממטתו ימהר ליטול ידיו ולקבל עליו עול מלכות שמים, וצעדו הראשון של האדם בקדושה ובטהרה יכוון את דרכו למשך כל שעות היממה.

ב) חסידים המתהדרים בשמם זה, חייבים לשמור על אותה מדת חסידות הנזכרת בגמרא, לא לילך ד' אמות בגילוי ראש, ואף זאת,

מסימני ההיכר של קבלת עול מלכות שמים, לא להסיח את הדעת אף לשעה קלה כי יש למעלה הימנו.

ג) טהרת בית ישראל מחייבת את האדם להקפיד על הליכות ביתו, ולשמור על מסורת אבות „למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה'", והוראה זו מחייבת כל אחד ואחד, להיות נכון לכל קרבן להבטיח חנוך נאמן לבניו ובנותיו, שאף הם ימשיכו ללכת בדרך אבותיהם.

ד) „ולא עם הארץ חסיד" — שנו חז"ל בפרקי אבות, והיא המחייבת כל אחד ואחד ללמוד על מנת לקיים, לשמור ולעשות את כל דברי התורה הזאת, ואף אלה שאינם נמצאים באהלה של תורה, חייבים לשמור על קביעת עתים לתורה בכל יום כחוק ולא יעבור[6].

התפילה עומדת במקום נכבד בתורת החסידות, והרבי ר' אלימלך הורה לשומעי לקחו את השיבותה של התפילה כקשר ישיר בין האדם ליוצרו. הוא היה אומר כי „פעולתו העיקרית של הצדיק לישע עמו, היא בכח התפילה, שעל ידה מתדבק ומתחבר עם הקב"ה, בבחינת „נפתולי אלקים נפתלתי", לשון תפילה והבור גם יחד, וע"י תפילתו הזכה והצלולה, הוא ממשיך את הבורא ברוך הוא וברוך שמו לעולם הזה"[7]. הרבי ר' אלימלך אף התקין תפילה מיוחדת לפני התפילה, והימנה אנו למדים על ענוות רוחו[8].

בעבודתו, בתורתו ובתפילתו, הגיע הרבי ר' אלימלך להשגות מופלאות ולמדרגות עליונות, אך יהד עם זאת התבלט בעניוותו ולא החזיק טובה לעצמו. יתר על כן, הוא היה רואה את עצמו, כאדם שאינו ממלא כראוי את החובה המוטלת עליו. כל ימיו נשא את עיניו לשפר את מעשיו, והוא לא הכתפק במוצא פיו, אלא שהרבה לסגף את גופו כדי לטהר את הנפש[9].

מאמצים מיוחדים הקדיש הרבי ר' אלימלך לתיקון המדות מתוך הכרה „שכל אדם הרוצה לעשות מצוות בשלימות, צריך מתחילה לקדש עצמו, להיות שלם במדותיו — — — וכפי שלימות המדות שבו, כן יהי ערך המצוות בשלימות" וברשימת ההנהגות שנקבעו על ידו „צעטיל קטן" ו„הנהגות האדם" עימדות במקום מרכזי ההדרכות המוסריות בין האדם למקום ובין אדם להבירו[10].

בדרכו של הבעש"ט, שהיה יורד אל העם ומקרב אותם לעבודת השם יתברך, נהג גם הרבי ר' אלימלך. בשנות הנהגתו של המגיד רבי דוב בער, שהתגורר ברובנה ובמעזריטש, עבר מרכז תנועת החסידות למקום מגוריו. המגיד שהיה חולה וחלש לא היה מסובב בקהילות ישראל, כי אם קבע את מושבו בעיר זו, וכל הצמא לדבר ה' נהר להיכלו, לשאוב ממקור מים חיים, והרבי ר' אלימלך החזיר את העטרה ליושנה.

שנים רבות היה הרבי ר' אלימלך גולה מביתו וממקום משכנו, ומסובב בקהילות ישראל להפיץ בין המוני העם את דבר ה', אולם לאחר שקבע את מושבו בליזענסק, נאספו לדגלו שלומי אמוני ישראל ונהנו הימנו עצה ותושיה, הן בדרכי העבודה ובסוד שיח עם השי"ת והן במעגלי חיים בין אדם לחברו.

בר בבד עם דאגתו להעלאתם הרוחנית של המוני בית ישראל, לא הסיח הרבי ר' אלימלך את דעתו מצרכיהם הגשמיים, ובשעה שהיה יורד אליהם היה מאזין למשאלותיהם ומשתדל לחקל עליהם, אם בדברי ניחומים ואם בברכתו הלבבית, ואחר היה מתפלל כי ברכתו לא תשוב ריקם [יי].

הבאים להיכלו היו מתעלים לחלוטין מכל הבלי העולם הזה, ואף אלה שבדרכם לליזענסק חשבו להעלות בפני רבם את סבלם הגשמי, ולהתברך מלפניו בפקודת ישועה ורחמים, הרי משנכנסו לד' אמותיו, השכיחו מלבם עולם ומלואו ועסקו בטיהור נגעי לבבם.

לא ניתן לו להרבי ר' אלימלך לעסוק בהפצת תורת החסידות, שכן נאלץ לעמוד במערכה כנגד המתנגדים. בשנים הראשונות להנהגתו, החריפה ההתנגדות כנגד תנועת החסידות, ובכמה קהילות הופעלו תקנות ואמצעי ענישין כנגד המצטרפים אליה. המתנגדים לא בחלו באמצעים במלחמתם כנגד החסידות, ולפעמים הגיעו הדברים, עד כדי פגיעות אישיות ועלבונות, אך הרבי ר' אלימלך וחבריו נאמנים היו להוראת רבם, המגיד ממעזריטש, לא להכנס לפולמוס עם המתנגדים, אלא להתעלם מהם ולהמשיך בהפצת מעיינות החסידות בקרב המוני בית ישראל. לאחר פטירת הרבי ר' אלימלך החלישו המתנגדים עצמם את המלחמה כנגד החסידות, אם כי תופעות התנגדות נראו, אי-פה אי-שם, גם לאחר מכן.

משהחלו המשכילים הפוקרים להחדיר את ארסם בגליציה, נוכחו גם גדולי התורה יראי ה' שבין המתנגדים לדעת, כי הסכנה ליהדות היא מצד המשכילים, ולא מצד החסידים, השוקדים לעבוד את ה', באמונה ובהתלהבות, בהתאם לדרכם המיוחדת. המשכילים ניסו בראשונה לכוון את ההתנגדות נגד החסידות, אולם לא עברו שנים מועטות והמתנגדים הכירו בסכנת ההשכלה, וחדלו ממלחמתם כנגד תנועת החסידות[12].

שלישי בשרשרת ההנהגה לתנועת החסידות היה הרבי ר' אלימלך מליזענסק, אור החסידות נתגלה ע"י הבעש"ט. תלמידו, המגיד ממעזריטש, נטל לידו את הנהגת החבורה לאחר פטירתו, אך משמעות מיוחדת היתה לתקופת הנהגתו של הרבי ר' אלימלך, שבה עוצבה דמותה של החסידות בפולין וגליציה, אף נקבעו המסגרות במערכה לביצור האמונה. בימים ההם נראו באירופה המזרחית ראשית ניצני ההשכלה הברלינית, ותלמידי מנדלסון החלו בהפצת השקפותיהם ברוח כפירה ומינות, אך הם נתקלו בהתנגדותם הנמרצת של ראשי תנועת החסידות, בהנהגתו של הרבי ר' אלימלך, שהתיצבו בחומת מגן נגד ההשכלה, וזכותם היא שעמדה להבטחת צביונה המסורתי של היהדות באירופה המזרחית.

שלש עשרה שנה, החל משנת תקל"ג, היא שנת פטירתו של המגיד ממעזריטש, כאשר קיבל לידו את ההנהגה, ועד פטירתו, שקד הרבי ר' אלימלך על הפצת עקרונות החסידות וביחוד על הפעלתה בהליכות האדם היום-יומיות, ובסוף ימיו זכה כבר לראות כיצד תנועת החסידות מטביעה את חותמה על חיי הצבור והיחיד במרבית קהילות גליציה ופולין.

תלמידים רבים היו לו לרבי אלימלך, ולפי מסורת אחת „כמעט כל תלמידי רבי בער המגיד ממעזריטש, השכימו אחר פטירת המגיד לפתחו של רבי אלימלך, ואליו התקבצו לשמוע מפיו דברי אלקים חיים"[13], וכך הזריח מאורו אור החסידות, בלבם של תלמידיו הרבים. תלמידיו ותלמידי תלמידיו הוסיפו אף הם להפיץ את עקרונות החסידות, כפי שנתפרשו על ידי רבם הרבי ר' אלימלך, בכל מקומות מושבותיהם, והם שקבעו את דרכם של האלפים והרבבות, ששמרו אמונים בהליכותיהם ובהוי חייהם לתורת החסידות[14].

הערות לפרק ראשון

1 „בית אהרן" על פרקי אבות.

2 הקדמת בנו ר' אלעזר מליזענסק לספר „נועם אלימלך", והוא מוסיף משלו: „ומצאו בו כל אחד מגמת נפשו ולבו, איך לעבוד את ה' בהשכיל לבותם, כל חד לפי מדרגתו — ונכון כל חד לפי שכלו, אשר יבין בו, וכל אחד יאמר שכל הנאמר בו הכל בשבילי".

מקורו של האור אחד הוא, אם כי מקבליו נהנים הימנו במדה שונה, ובדומה לכך מדרגות שונות בהשגות האלקות. יש שהאור שופע אליהם כמו דרך חלון פרוץ, ויש שאינם נהנים אלא מקרני האור החודרים אליהם דרך אשנב צר, וזו ממשנתו המיוחדת של הרבי ר' אלימלך בתורת החסידות. הוא השפיע מתורתו לבני עליה ולפשוטי העם, ולא שהיה מופיע בפניהם בשני נוסחאות, אלא שאותם הדברים הובנו באורח שונה ע"י השומעים כל אחד לפי טעמו. אף דברי תורתו אשר השאיר אחריו ברכה, הוא ספר „נועם אלימלך", נדרשים לכמה פנים, והרבי ר' אלימלך עצמו הבטיח „שכל אחד בודאי ימצא בו מחוז חפצו לפי מעמדו ומדרגתו".

3 ראה להלן פרק „בראש החבורה".

4 ראה להלן פרק „כלי גולה עשי לך".

5 ר' קלונימוס קלמיש, בעל „מאור ושמש", מציין את ייחודה של החסידות לבני הנעורים: „בדורות שהיו קודם הבעש"ט — אף שהיו עוסקים בתורה ועבודה, לא שמו לבם לתקן אשר פגמו עד ימי זקנה, ולא ידעו כחה של תשובה עד היכן מגעת, עד שעיר וקריש מן שמיא נחית הוא הבעש"ט ז"ל, ואחריו בא הרבי הקדוש רבנו אלימלך ז"ל, והם פתחו שער לה', צדיקים יבואו בו".

6 האימרה מיוחסת לרבי חיים מצאנז בשמו של הרבי ר' אלימלך, והדברים נאמרו בויכוח עם המתנגדים שידם היתה תקיפה בקהילותיה הראשיות של גאליציה. (שמעתי מהרה"ח ר' אהרן סורסקי).

יש להוסיף כי הדברים נזכרים גם ב„צעטיל קטן" (סעיף ט'): „ירגיל את עצמו תיכף מיד כשיעור משנתו יאמר מודה אני וכו'" ובסעיף י': „ייהר מאד בהתמדת הלמוד תמידין כסדרן וכו'", וכן ב„הנהגות האדם" (סעיף א'): „הראשון צריך האדם ללמוד גמרא ופירש"י ותוספות ומפרשים כל אחד כפי השגתו וכו'". תלמידו רבי קלונימוס קלמיש בעל „מאור ושמש" אף מציין לשבח את רבו: „תיכף בעת שניעור משנתו קם בקול רעש גדול ומדבר אל לבו וכו' („מאור ושמש" פרשת תצא). מן הענין להוסיף כאן את המסורת הנפוצה בין חסידי ליוענסק: „מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת" — „„השוכב לישן ככלב אינו מסוגל לקום ולהתגבר כארי" („חסידים מספרים" חלק ראשון ע' 204).

7 „נועם אלימלך" פרשת ויחי וכן הוא מפרש „צהר תעשה לתבה" פירוש רש"י אבן טובה המיצנצת למרחוק, ובזכות התפלה הוא מהפך גם הצר"ה לרצ"ה או לצה"ר (שם פרשת נח).

8 תפילתו זו, בה נתן הרבי ר' אלימלך ביטוי לגודל ערכה של תפלה, פותחת

בבקשה לפתיחת שערי תפלה: „ויהי רצון מלפניך — — — שומע קול שועת עתירות ומאזין לקול תפלת עמו ישראל ברחמיו, שתכין לבנו ותכונן מחשבותינו, ותשגר תפלתנו בפינו, ותקשיב אזניך לשמיע בקול תפלת עבדיך, המתחננים אליך בקיל שיעה ורוח נשברה". התפלה כוללת גם השתפכות הנפש, התרפסות וריצוי לפני השי"ת, תפילה לסילוק היצר הרע לטהרת הלב ולביצור האמונה וראה להלן פרק „גדולה תפלה".

9 כל ימיו הצטיין רבי אלימלך במדת ענוה ובריחה מן הכבוד, והיא שעמדה לו להגיע למעמד עליון בתנועת החסידות, וכך היה מפרש את הפסוק „קרב אל המזבח" וחז"ל דרשו על כך „שהיה אהרן ביש", כלומר מחמת הכנעה וענוה היתה לו בושה, ליקרב אל המזבח, אמר לו משה „לכך נבחרת", כלומר מחמת הבושה שבך הבאה מחמת ענוה גדולה, אדרבא זה גורם שנבחרת". („יודאם בשדה" לרבי ראובן מזארנובצי). ראה להלן פרק „והאיש עניו מאד".

10 ראה להלן פרק „לשלמות המדות".

11 הקשר, שנוצר בין הצדיקים ובין המוני העם, נועד בראשיתו לת־עלתם של המוני העם, הזקוקים להדרכתו של הצדיק, אולם התיצאה הישירה היא יצירת יחסים הדדיים ביניהם ואף נוצרת מעין תלות הדדית, כביכול, ביניהם. הצדיק מסייע בידם של המקרבים אליו, להדריכם בדרך ישרים לסיב להם, ואילו הם מסייעים בידו, כדי שיוכל לעביד את ה' בכל כוחו, ללא דאגות לפרנסתו, ואף זו אינה בבחינת גשמיות גרידא, ולדברי הרבי ר' אלימלך „מה שטוב לצדיק בעניני העולם הזה, הוא הכל כדי שיבוא על ידם לעולם הבא, כי הדברים הצריכים לעוה"ב, הם התורה והמצות, והם אינם יכולים להיעשות ולהיפעל, אם לא שיש לו כל צורכי עוה"ז בריוח, למשל הכנסת אירחים, סיכה ואתריג, ציצית, מזוזה, אשה ובנים וכדומה להם, לזה צריך שיהיה להצדיק מעות בריוח („ליקוטי שושנה" ד"ה אשריך וטוב לך).

12 ראה להלן בפרק „מלחמת תנופה לביצור האמונה".

13 ר' ישראל בערגער בספרו „עשר צחצחות" מערכת רבי אלימלך מליזענסק סימן א' ע' 17.

14 בפתח השער לספר תולדותיו של הרבי ר' אלימלך רואה כותב הסידים האלה חובה לציין את אלה מרושמי תולדות החסידות שהקדישו בספריהם פרקים מיוחדים לתולדותיו של הרבי ר' אלימלך, והם ששימשו לו כחומר ולבנים בעבודתו זו. (בדרך כלל צויינו הדברים בשמותיהם בהערות לפרקי הספר):

ר' מנחם מנדל בודק, מראשוני רישמי הקורות לתולדות החסידות בספריו „סדר הדורות לתלמידי הבעש"ט" „מעשה צדיקים" „מפעלות צדיקים" וכו'.

ר' אהרן וואלדען בספרו „שם הגדולים החדש".

ר' דוב אהרמן בספרו „דברים ערבים" על שני חלקיו.

ר' משה חיים קליינמן בספרו „לישרים תהלה".

ר' ישראל בערגער בספרו „עשר צחצחות".

ר' אהרן מרקוס בספרו „החסידות" ואחרון חביב ר' אברהם חיים שמחה בונם

מיכלזון בספרו „אהל אלימלך", המוקדש כולו לתולדותיו של הרבי ר' אלימלך, ובספרו זה כלל „ליקוטי חידושי תורה, ושיחות יקרים ונפלאים, עם סיפורים ומעשיות נוראים, והנהגות טובות ונאים, ממקורים נאמנים ומקובצים, במשבצ"ת זהב משובצים" (מתוך פתח השער לספר).

מן הענין להוסיף את דברי רבי יוסף יצחק מליובאויטש, הששי בשלשלת ההנהגה לבית חב"ד, בהסכמתו לספר „נ'עם אלימלך" (מהדורת ניו יורק תש"ב) : „וראוי הדבר לעשות מבוא הדור, כתוב תולדות הרה"ק המחבר, רבותיו, בניו ותלמידיו, ואיזה ליקוטי ספורים וכדומה, שהם עיטור ספרים".

ונסיים בדברי ההקדמה של בעל „אהל אלימלך" : „קום ספרי, שיט בארץ תחת השמים, ואל כל קצוי ארץ תפיץ קרנים, הלוך וקראת באזני ישרון לאמר, כה אמר מחברי ובונה אהלי, לא הוצאתי את ספרי לאור למען כבודי, כי הלוא הכביד ממני והלאה, כי לא חדשתי מאומה רק לקטתי באמרים, מפי סופרים וספרים, ומה גם כי כל אדם בתבל הוא כאורח, ולמה ירדף צל כב"ד, הבורח כאבק פורח, אמנם זה היה מגמתי להועיל לעמי בני בריתי כי ראיתי שיש כפרים אשר דבריהם כלענה מרים, ויגרשו מימיהם טיט ורפש, לכלות בשר עם נפש, וכאשר ינוחו ממעשיהם, יש שמבלים בהם עתותיהם, או בקריאת עלה נבל ושירי עגבים יפחו לצנות וכזבים, לכן לא מנעתי פרי עטי, ואומר אני מעשי למלך, ואקוה להשי"ת כי שערי אהלי לא יסגר, ועכ"פ ביום השבת יפתח, מאמינים בני מאמינים ישתעשעו בו ביום מנוח, כולם ישבעו וירוו נחת, ולא יסבעו בבאר שחת, בילדי נכרים לא ישפיקו, ובדברי תורה וזכרון צדיקים יעמיקו".

פרק שני

גזע קודש

מגזע קודש מחצבתו. הוריו של הרבי ר' אלימלך התיחסו למשפחה מפוארת ורבת יוחסין בישראל, ששושלת היוחסין שלה משתרגת ועולה עד רש"י, התנא רבי יוחנן הכנדלר ולמעלה בקדש עד דוד מלך ישראל [1].

זכתה ליזענסק שבגליציה, שהרבי ר' אלימלך התגורר בה מרבית ימיו, ועל שמה נקרא לדורות, אם כי מוצא משפחתו הוא מליטא. אחד מאבות המשפחה, ר' אברהם מיוצאי אוסטריה התישב בבריסק, ונכדו ר' אליעזר ליפמן, הוא אביו של הרבי ר' אלימלך, היה בעל אחוזה בכפר לאפאחי הסמוך לטיקטין [2].

טיקטין עיר ואם בישראל היתה, אך תושביו היהודיים של הכפר הסמוך, לאפאחי, מקום מגוריו של ר' אליעזר ליפמן, מיעטים היו. ר' אלעזר ליפמן רודף היה אחר מעשי צדקה, ונודע בצדקת פזרונו, ובכל שעה היה נכון לתרום את חלקו לפדיון שבויים, כלומר לפרעון חובותיהם של המוכסנים היהודיים, תוכרי האחוזות בכפרים, שהתענו תחת ידם של ה„פריצים" משעבדיהם והיו נתונים לחסדיהם.

פעם אחת, כאשר ר' אליעזר ליפמן צעד לאטו בדרך הראשית העוברת את טיקטין, נעצרה בדרכו עגלה, שבה היו ישובים „פריץ" ואשתו ה„פריצה", ושניהם לא הכירו אותו. ה„פריץ", שראה לפניו יהודי ככל היהודים, נושא לפגיעה ולהתעללות, עצר את עגלתו ופנה אליו, אל ר' אליעזר ליפמן, בשאלה והוסיף לה נימה שהיה בה משום גערה: „מהיכן יהודי?".

— „מכפר לאפאחי" — השיב לו ר' אליעזר ליפמן בשלוות הנפש.

הפריץ הופתע בראותו כי היהודי אשר לפניו איננו מתפעל כלל מגערתו והחל להתרגז. רוגזו גבר ביותר, כאשר ר' אליעזר ליפמן נמנע להסיר את כובעו מעל ראשו, דרך הכנעה, כדרישתם של

הפריצים בימים ההם, אך לנוכח עוז רוחו של היהודי, לא יכול היה ה„פריץ" לעשות דבר, והסתלק בחרון אף[3].

אם בר' אליעזר ליפמן ובתקיפים כמותו לא יכלו הפריצים לפגוע, הרי התעללו ושפכו את חמתם ביהודים מפשוטי העם. בשעה שידם של המוכסנים וחוכרי האחוזות לא השיגה לשלם את דמי החכירה במועדם, היו הפריצים מנשלים אותם מהאחוזות, שהיו חכורות בידיהם. האחוזות היו נמסרות לחוכרים אחרים, שהוסיפו על מחיר החכירה. ואילו את המוכסנים המפגרים בתשלומיהם, היו מטילים לבית הכלא, עד שיפרעו את חובם, וכאן בא לעזרתם ר' אליעזר ליפמן בנדיבות לבו, ובשעת צורך היה משלם מממונו להצלת נפשם ונפש בני ביתם של החוכרים הנתונים במצוקה.

ומעלה יתרה שבה הצטיין במיוחד ר' אליעזר ליפמן היה סבר הפנים לעניים ודלים שנזקקו לעזרת הצבור, וכשם שהיה מפייע לעניים בממונו, כך היה מכבד אותם בגופו ובמאור פניו. כדרך הנגידים הגדולים בימים ההם נהג גם ר' אליעזר ליפמן לנסוע במרכבה מהודרת, רתומה לארבע סוסים אבירים, אך הוראה קבועה היתה בידי עגלונו, לעצור אותה כאשר ייתקל בדרכו בעניים עוברי דרכים המלובשים בבגדים קרועים ונושאים את צרורם על כתפיהם, ור' אליעזר ליפמן בעצמו היו מפציר בהם שיעלו אל מרכבתו.

בפי חסידים מצויה מסורת על המאמצים המרובים שהשקיע ר' אליעזר ליפמן, כדי לשדל עני אחד מעוברי הדרכים, עד שהלה נעתר לו לעלות אל מרכבתו. בראשונה לא נלהב אותו עני כלל מהצעתו של ר' אליעזר ליפמן, שפנה אליו והציע לו לעלות למרכבתו, תוך הבעת נכונות להסיע אותו אל מחוז חפצו. העני הסביר לו לר' אליעזר ליפמן, כי נוח לו יותר ללכת רגלי. „בדרך הליכתי אני נכנס לכל כפר, מחזר שם על הפתחים ואוסף „נדבות", דבר שאינו ניתן בידי, אם אעלה על המרכבה ואתלווה אליך".

החל ר' אליעזר ליפמן משדל אותו: „מהו הסכום שאתה מקווה לקבץ על ידך בדרכך זו?" — „כפי שאני משער אוכל לאסוף כעשרים וחמשה זהובים, ואין ברצוני להפסיד את הסכום הזה" — השיב לו העני.

לשמע הדברים הביע ר' אליעזר ליפמן את נכונותו להעניק לו לעני מכיסו נדבה הגונה, בסכום של עשרים והמשה זהובים, ובלבד שהעני לא יוסיף לכתת את רגליו מכפר לכפר אלא יעלה על מרכבתו וילווה אליו. העני לא נענה להצעה זו, ובטוב טעם נימק את סירובו לעלות אל מרכבת הגביר, ואת רצונו הנמרץ ללכת ברגל עד למחוז חפצו: „מכיר אני זה כמה שנים את היהודים תושבי הכפרים האלה, והם מכירים אותי. יש לי כבר „חזקה" לבוא אליהם מדי שנה בשנה, ולקבל מהם את נדבותיהם, ואם אסע במרכבתך למחוז חפצי ואדלג על הכפרים האלה, עשויים היהודים התמימים האלה, היושבים בכפרים, להצטער על כך. הם יחשבו בודאי שקרה לי אסון, ויתחילו לדאוג לשלומי, ואין ברצוני לגרום להם צער של חנם".

שעה ארוכה התווכחו שניהם, ר' אליעזר ליפמן והעני עובר הדרכים, זה עם זה. ר' אליעזר ליפמן לא רצה לוותר על מצווה שנזדמנה לידו, ואילו אותו העני סירב לשנות ממנהגו ומדרך סיבובו. משראה ר' אליעזר ליפמן כי לא יוכל לשכנע את העני, העלה לפניו הצעה אחרת: „עשה עמי אות לטובה, והנח את תרמילך במרכבתי. אני אביאנו לעיר מחוז חפצך ואמסור אותו לידי בעל האכסניא שבה אתה מתכונן להתאכסן בימי שהותך בעיר זו, ואם ברצונך — יהא תרמילך שמור אצלי, עד שתבוא ותקח את שלך".

למרות השידולים וההפצרות היסס העני בדבר, ורק לאחר שר' אליעזר ליפמן העניק לו נדבה הגונה ביד רחבה, נענה העני לבקשתו. פניו של ר' אליעזר ליפמן נהרו מאושר, כאשר אותו עני מסר לידו את צרורו, על מנת להעלותו אל המרכבה ולהוביל אותו למחוז חפצו, ואילו העני עצמו המשיך את דרכו ברגל[4].

נוסחא אחרת של סיפור זה מייחסת איתו לנסיון, שבו הועמד ר' אליעזר ליפמן על ידי ה„בעל דבר", הוא השטן המקטרג:[5]

כאשר הגביר, הוא ר' אליעזר ליפמן, היה בדרך נסיעתו ליריד מסוים, בא ה„בעל דבר" לקראתו, בדמותו של „עני מלובש בבגדים קרועים, שקו וצרורו על כתפיו, והיה עליו משא כבד, אשר לא היה ביכולת כח האדם לשאת".

ר' אליעזר ליפמן נעצר בסמוך לו וביקש מן העני לעלות אל מרכבתו, אולם אותו עני, הוא ה„בעל דבר", לא נענה לו בשום פנים.

במענה „זה עשרים ושתים פרסאות אשר הנני הולך ברגלי ואתה לא אמרת לי מאומה, ועתה היטבת חסדך עמדי". ר' אליעזר ליפמן ניסה להצטדק בפניו: „הלא לא ראיתיך עד הנה, ורק עתה הנני הרואה", אולם אותו עני גילה עמדה נוקשה ביותר, וסירב לעלות אל המרכבה.

לאחר חילופי דברים והפצרות נענה לו אותו עני לר' אליעזר ליפמן, להשאיר את צרורו על המרכבה, ואילו העני עצמו המשיך את דרכו רגלי.

כאשר הגיעו למחוז חפצם גילה לו אותו עני את זהותו והוסיף „כי לנסיתו בא, ויען כי עמד בנסיון, זכה והוסיפו לו מן השמים עוד שנה אחת על שנותיו, ועתה יש לו שהות לחזור בתשובה, לפנות אל המנוחה ואל הנחלה, נחלת שני עולמות, ולעשות תשובה שלימה".

ר' אליעזר ליפמן התיישב בדעתו: „אם כן, איפוא. למה לו ליסע על יומא דשוקא, ילך וישיב לביתו", וכן עשה. בני ביתו שאלו אותו: „מדוע פירש מעסקיו ועל מה הסיב את דרכו אחורנית", אך הוא התחמק מתשובה. לשאלתם „אמר להם איזה אמתלא, והתישב בדעתו ופנה מכל עסקיו, ועזב את מסחרו ולמד, ופישפש בתשובה שנה תמימה".

בצאת השנה חזר אליו ה„בעל-דבר" וגילה את עצמו שנית לפניו, והפעם ללא כל מסווה. ר' אליעזר פחד הימנו כאשר ראהו, אך הלה הרגיע אותו, באמרו: „אל תפחד כי מבשר טוב הנני, כי יען חשבת דרכיך, לכן הוסיפו לך ע"ד עשרים שנה על שנותיך. ותוכל עתה לבחור לך כל מילי דמיטב אשר תרצה, ותוכל לברר לעצמך עשירות או בנים טובים, מאירים על פני תבל". ור' אליעזר ליפמן בירר לעצמו את בניו הקדושים, אשר האירו פני תבל בשעתם, וזכותם תגן עלינו, והם האחים רבי זישא מאניפולי והרבי ר' אלימלך[9].

אף מירוש, אשתו של ר' אליעזר ליפמן, צדקנית גדולה היתה, ואם כי התגוררה בכפר הרי „כל כבודה היתה בת מלך פנימה" ומעולם לא ראה אותה נכרי. בכל נפשה היתה משתוקקת לבוא לעזרת העניים, ומכיון שבכפר מולדתה לא היו עניים מצויים, היתה

נוהגת בכל יום חמישי לנסוע לטיקטין הסמוכה, ושם היתה מחלקת צדקה ברוח נדיבה, לעניים שהיו מצויים בעיר.

לפי המסופר לא ידעה להתפלל ב„סידור", רק ברכות אמרה בכל בקר, אולם בנה ר' זישא מאניפולי העיד עליה „שבמקום שאמרה ברכה בבוקר, שרתה השכינה הקדושה" [7].

עובדה אחת שסופרה על ידי רבי שניאור זלמן מלאדי, יש בה כדי לסמל את מסירותה להכנסת אורחים: ביתם של ר' אליעזר ליפמאן ואשתו מיריש פתוח היה לכל, וכל העוברים בכפר מושבם התאכסנו בבית זה. פעם אחת הגיעה לביתם חבורת קבצנים, וביניהם עני אחד שמראהו החיצוני היה אומלל ביותר, מצורע ומוכה שחין, ואיש לא רצה להתקרב אליו, אך מיריש, בעלת הבית, ריחמה עליו, ניגשה אליו וטיפלה בו במסירות אמהית, כל זמן שהותו בביתם.

מסירותה של מיריש נגעה אל לבו של אותו עני מצורע ואומלל, ובהיפרדו הימנה, כאשר העלתה אותו אל עגלת הקבצנים, שהובילה אותו לכפר אחר, איחל לה: „יהי רצון שתלדי בנים כמותי". ברכתו של העני המצורע לא נעמה לה ביותר, אך משרצתה להגיב על כך, שאין זו הברכה הרצויה לה, נעלמה מעיניה עגלת הקבצנים, ובכללם גם העני המצורע שהיה בחבורתם. רק אז החלה מיריש להבין שאין הענין פשוט כל עיקר, וחבורת ה„קבצנים" לא הגיעה לכפר מושבם, אלא להווכח במדת מסירותה להכנסת אורחים עניים שאין להם דיאג, ולהשאיר בידה את הברכה.

רבי שניאור זלמן מלאדי, שסיפר זאת לאחר שנים רבות, נשאל על ידי שומעיו לזהותו של אותו עני מצורע, אולם הוא נמנע מתגובה, ויודעי דבר הבינו כי היה זה שליח מופלא ממרום לברך את ר' אליעזר ליפמן ורעיתו בבנים צדיקים [8].

לתקופת השנה נפקדה מיריש, וילדה בן בקדושה ובטהרה ונקרא שמו אלימלך. רבי אליעזר מדזיקוב היה אומר כי מימיו של אלימלך, הוא בעלה של נעמי, הנזכר במגילת רות, לא נקרא אדם מישראל בשם אלימלך, עד אותו ילד מופלא שקראו לו אלימלך, כדי לעורר מדת מלכות [9].

במסורת חב"ד ישנה נוסחא שניה, שונה לחלוטין, על מוצאו של הרבי ר' אלימלך, ומשתלבת בתוכה מסורת על דרך חינוכו. לפי

כיפור זה היה ר' אליעזר ליפמן בן דלת העם, שאביו, חייט במקצועו, נפטר עליו בהיותו בן שנה, והוא נתגדל בבית דודו שהתגורר בסביבות טרנוב. ר' אליעזר ליפמן היה מתפרנס מיגיע כפיו, ופרנסתו העיקרית היתה הובלת מים מן הנהר הסמוך, במרחק של פרסה מן הכפר, לבתי הגבירים בעיירה.

פרנסתו של ר' אליעזר ליפמן היתה דחוקה, ואשתו היתה נאלצת לסייע על ידו, כדי שיוכל להוציא מעבודתו הקשה די פרנסתם. מעולם לא התאוננו על מצבם הכלכלי, אולם הם הצטערו ביותר על חיסרון כשרונם של בניהם, ועל שאין הם מצליחים בלימודיהם. ההורים מסרו אותם לידי מלמדים מעולים, אך הילדים לא גילו כשרון והבנה יתרה. כל אותם הימים היו ההורים נושאים את נפשם לפני ה' להצלחת בניהם בלימוד התורה, ובכל ערב שבת היתה האם אופה חלות לצרכי העניים, מנדבת נרות לבית הכנסת, ומתפללת כי בזכות רצדקה יאיר ה' את עיני בניהם ויפתח את לבם להבין ולהשכיל בתורתו.

בימים ההם נזדמן הבעש"ט לעיירה זו. הבעש"ט נמנה אז עדיין בין הצדיקים הנסתרים, שהיה מסובב בעיירות, ומקרב את היהודים הפשוטים לעבודתו יתברך. כאשר נזדמן לעיירה זו התיצב כדרכו ברחיבה של העיירה, ובדברים נלבבים הסביר לפשוטי העם שנאספו סביבו את חשיבותה של התפלה היוצאת מקרב לב. „רחמנא לבא בעי". בין היתר הדגיש את נחת הרוח שיש לו להקב"ה מתפילותיהם הלבביות של היהודים הפשוטים העובדים את רבונם בתמימות ובפשטות, וכאן הסביר להם הבעש"ט את מאמר חז"ל על אגודת הירק, קרבנו הדל של העני, שנתקבלה לרצון, יותר משור מפוטם שהובא כקרבן ע"י העשיר.

ר' אליעזר ליפמן התרגש ביותר לשמע דבריו של הבעש"ט, ומאז ואילך החליט לתרום את תרומתו הדלה ל„מקדשי המעט" הם בתי הכנסת, והתנדב לשאוב לצרכיהם את המים ללא כל תשלום.

אור החסידות חדר אל לבו של ר' אליעזר ליפמן, ומששמע על חשיבותה של התפלה לפתיחת שערי רחמים, היה מרבה באמירת מזמורי תהלים מלה במלה, כשאשתו אומרת אחריו, ובבכיות ובתחנונים היו מתחננים להשם יתברך, כי ירחם עליהם ויפתח את

לבות בניהם בתורתו.

משהגיעו הילדים לגיל הישיבה נשלחו על ידי הוריהם לישיבה בעיירה סמוכה, וכך קיימו לגביהם „הוה גולה למקום תורה", ואמנם כעבור ימים מועטים נתבשרו ההורים מפי אחד מעוברי הדרכים, כי בניהם שוקדים על לימודיהם בישיבה, ורואים ברכה בעמלם. ברבות הימים גדלו והצליחו עד היותם לגדולי תורה ויראה, שהשפיעו מתורתם ויראתם, לקרובים ולרחוקים, והם הרבי ר' אלימלך ורבי זישא[10].

רבי אלימלך נשלח על ידי הוריו לבית המדרש בעיר טיקטין הסמוכה, כדי ללמוד שם. כאן נתוודע להרבי ר' שמעלקא מניקלש־בורג, שהתגורר אף הוא באותה תקופה בטיקטין, ומאז נקשרה ביניהם ידידות שנמשכה במשך שנים ארוכות. לאחר שהרבי ר' שמעלקא עזב את טיקטין ונתקבל כרבה של שינאווא, לפני קבלת הרבנות בניקלשבורג, עבר אתו גם ר' אלימלך[11]. כפי שמכתבר לא שהה בה אלא תקופה קצרה, שכן בשנים הקרובות נטל בידו הרבי ר' אלימלך כלי גולה, ויחד עם אחיו רבי זישא מאניפולי, יצאו לסבב בקהילות ישראל, ולהזכיר לכל אשר בשם ישראל יכונה, מה חובתו בעולמו.

להשלמת המסורות על מוצאו המשפחתי של הרבי ר' אלימלך, יש להוסיף כי בדינוב היו מראים את קברו של צדיק נסתר, ומיפרו עליו כי הוא היה זקנו של הרבי ר' אלימלך. אותו זקן, שנמנה לכאורה על פשוטי העם, היה מרבה בתעניות, ולמרות היותו שרוי בסיגופים הצטיין במעשי צדקה וחסד, לא רק בממונו כי אם גם בגופו.

בכל יום חמישי היה מחזר על הפתחים ומעשה את הבריות לצרכי צדקה. נוהג היה לעבור בשוק ושק על כתפו, וכל אחד ואחד ראה חובה לעצמו, להטיל לשקו לצרכי העניים והאביונים. הלה לא נבנע ממנהגו זה גם ביום החמישי לתעניתו, אולם משהרגיש כי תעניותיו מונעות בעדו לקיים מצוות צדקה כהלכתה, חדל מסיגופיו. ברבות הימים הלך נכדו רבי אלימלך באורחותיו של אותו צדיק[12].

הערות לפרק שני

1 בשם רבי יוסף לוינשטיין מסערוצק („אהל אלימלך", סימן קנ, פרעמישלאן תר"ע).

2 ר' אברהם נמנה על בני העלה שהתבלטו בדורם, יאף חיבר ספר מיוחד בשם „זרע אברהם" על התורה (זולצבאך תמ"ה). בהקדמתו לספר הוא

מדגיש כי חיבר את ספרו „לכפר עוון" כדבריו: „גם אני השפל והטרוד שרוב ימי היו בצער, למדתי מתוך הדוחק ומתוך הטלטול" — לכן באתי להדפיס זאת, אולי בעת זקנתי אוכה לתקן עצמי ואחרים".

משני נכדים שהיו לו לרבי אברהם, בניו של בנו ר' משה, נמנה הגדול, רבי יעקב קאפיל ממעזריטש, על תלמידי הבעש"ט, והוא נודע בסידור האר"י, שסודר על יד. לפי סודות חכמת הקבלה, וכן בספרו „שערי גן עדן", ואחיו הצעיר ר' אברהם מטיקטין, הוא אביו של ר' אליעזר ליפמן.

3 מתוך דברי התולדה בפתיחת ספר „אורח לצדיק" לרבי אליעזר ליפא, בנו של הרבי ר' אלימלך (הוצאת המוסד להוצאת ספרי מוסר וחסידות, ירושלים).

4 „דברים ערבים" לר' דוב אהרמן ח"א דף י"ד ע"א (מונקאטש תרס"ג).

5 שם דף כ"ב ע"א.

6 בדברי ההקדמה לספר „מנורת זהב" (ורשה תרס"ב) כלול מכתב שהופנה למחברו ר' נתן נטע הכהן, אבד"ק קאליביעל, ושם מפורטים תולדותיהם של הרבי ר' זישא מאניפולי ואחיו הרבי ר' אלימלך, בני ר' אליעזר ליפמן „שהיה עתיר נכסין סמוך לעיר טארנוב או רישא בגאליציען, ומקובל אצלנו כי הרבי ר' זישא העיד עליו שהיה מרא דחשבנא", כלומר שכל יום ויום היה מחשב את דרכיו עם קונו ומשפר את מעשיו. מסורת זו מבוססת על ההנחה שהם היו אחים מאב ואם בניגוד לדעה כי הם היו אחים מאם בלבד. (עיין לקמן פרק „אשר השאיר אחריו").

7 „מנורת זהב", עמוד 7.

8 „סיפורי חסידים" להרב ש. י. זוין חלק התורה סימן 37.

9 מפי הרה"ח ר' מרדכי צבי שמערלער. יש להעיר כי ידועים לנו שמותיהם של אנשים מועטים שנקראו בשם אלימלך, בשנת שמ"א אף ביקר בווירמיזא שליח צפת ר' „אלימלך ב"ר יוסף סגי נהור" (הובא ב„שלוחי ארץ ישראל" לא' יערי ע' 248), אולם השם היה נדיר ביותר, ואין לנו ידיעה על אנשי סגולה מפורסמים בדורות הקודמים בשם אלימלך.

:מן הענין לציין את דבריו של הרבי ר' אלימלך עצמו: כשנתגלה איזה אדם בעולם ונותנים לו שם כשם צדיק אחר, שהיה כבר בעולם זה, גורם לאיש הלזה, שיהיה גם כן צדיק, מחמת שנתעורר האור של הצדיק, שהוא בעולם העליון („נועם אלימלך" פרשת נשא). בהקשר זה נזכיר דברי בעל „גנזי יוסף" מתלמידי המגיד המציין „כשמתגבר האדם על יצר הרע נעשה אלימלך בגימטריא קל"א".

חסידים מספרים כי אחיו רבי זישא היה קורא לאחיו בשם „מלך" כדי לעורר מדת מלכות וכך נהג אחריו גם „החוזה" מלובלין, תלמידו וממשיך המורשת של הרבי ר' אלימלך המצטט בספריו את דברי רבו זה ומזכיר אותו בשם רבי מלך בלבד. („נהר שלום", בראשית הליקוטים, דף ע"ו ע"ב).

10 ספר המאמרים תשי"א קונטרס צ"ג עמודים 309—315 ומשם בספר „רבי ישראל בעל טוב" לר' חנוך גליצנשטיין ע' 75—82.

11 „אהל אלימלך" סימן רל"ז.

12 מפי הרה"ח ר' בן ציון אפטער שהשתטח על קברו.

פרק שלישי

כלי גולה עשי לך

משחר נעוריו שקד הרבי ר' אלימלך על התורה ועל העבודה. עוד בימים ההם נדבה רוחו „לערוך גלות", יחד עם אחיו רבי זישא, ואמנם הגשימו את משאת נפשם זו, לאחר שנים מרובות, כאשר שניהם היו כבר מנהיגי עדות בישראל. השניים לקחו כלי גולה בידם, ובמשך שנים מרובות עברו בקהילות ישראל בעילום שמם.

שני האחים הצדיקים נהגו כדרך המקובלים, הרואים את עריכת הגלות לצורך תיקון עוונותיהם, כדברי הגמרא „גלות מכפרת על הכל"[1], ועל כן קיבלו על עצמם עול גלות ונדודים, לסגף את גופם ולטהר את נפשותיהם. אך יותר משהתכוונו לרווחתם־הם, התכוונו לטובת הרבים, שכן כוונתם היתה להשיב רבים מעוון, ולהרבות בעלי תשובה בעולם, לטהר לבות בני ישראל, ולנטוע בלבם יראת השם ואהבתו יתברך.

הרבי ר' אלימלך היה מזהיר: „כאשר אדם משיג איזה מדרגה לא יגלה עד תשעה חדשים, ולפחות עד ארבעים יום", אולם רבי אלימלך החמיר עוד יותר ולא ראה את עצמו מוכשר להנהגת עדה, אלא לאחר שנים רבות של חיי גלות ונידודים[2].

לפי מסורת אחת בפי חסידים שידל רבי זישא את אחיו, רבי אלימלך, לצאת אתו לגלות „לעשות רצון עליון ולזכות את אחינו בני ישראל להחזירם למוטב". שלש פעמים דיבר רבי זישא על לבו של אחיו להתלוות אליו לדרך. פעם ופעמיים דחה רבי אלימלך את הצעת אחיו, ורק בפעם השלישית נכנסו הדברים ללבו, ושני האחים הצדיקים יצאו לדרכם, לנדוד על פני קהילות ישראל, להחזיר בנים טועים למקורם ויחד עם זאת להשפיע טובות ונחמות לאחינו בני ישראל.

הרבי ר' אלימלך „היה משוטט בשנית גלותו כשהוא לבוש כאחד האנשים הפשוטים ביותר. לבוש היה מלבוש קצר, חגורת תבן היה

חגור, ושני קאלטינעס (=מקלעות שער) היו לו בזקנו", ובפשטותו זו היה מחזיר את הרבים בתשובה.

היו קהילות שבהן הציג ר' אלימלך את עצמו כ„מגיד" והשמיע דרשותיו ברבים. בעיר אחת פנה ל„פרנס החדש", הוא ראש הקהלה, וביקש רשות לדרוש בבית המדרש. „הלה דחפו בשתי ידיו החוצה על חצפתו, שכן הפונה אליו נראה בעיניו כאיש פשוט, ואיך הוא מעיז להעלות על שפתיו בקשה כגון זו".

באותו מעמד נמצא בחור צעיר, בנו של ראש הקהל, ושמו אבנר, שמצבו של אותו יהודי פשוט נגע אל לבו. הלה הפציר באביו: „מה איכפת לך אם היהודי הזה ירוויח כמה זהובים כשכר דרשה, אם הוא רוצה לדרוש ברבים, ייתכן שהוא יכול", ולגודל חיבת הבן בעיני אביו, נעתר לו והירשה לאורח המופלא לדרוש בצבור בפני באי בית המדרש.

כל הקהל נאספו לבית המדרש, והמגיד המופלא, הוא הרבי ר' אלימלך, עלה על הבמה והסתכל מסביבו אך במקום לפתוח בדרשתו עמד והכריז: „ריח לא טוב אני מרגיש כאן", והחל להוכיח את שומעי דברו. הדברים שנאמרו על ידו לא נעמו להם, ותוך שהוא ממשיך בדברי תוכחה, התרגזו ביותר ואיימו להתנפל עליו ולהכותו.

ה„מגיד" מיהר לרדת מעל הבמה ויצא מבית המדרש להמלט על נפשו, אך בני העיר רדפו אחריו. ה„מגיד" החל לרוץ אל מחוץ לעיר, והם המשיכו לרדוף אחריו. הוא לפניהם והם בעקבותיו, עד שהגיעו לחורבה אחת. אף כאן נכנס ה„מגיד" לפניהם והם אחריו, ולהפתעתם ולתמהונם מצאו שם אחד מטובי הצבור, שנכשל בעבירה המורה, רחמנא ליצלן.

הרודפים, שנזדעזעו למראה עיניהם, עזבו איפוא את ה„מגיד", שהוביל אותם בעקבותיו, עד למקום הפשע, והחלו לעשות שפטים בעושי העבירה שנתפסו בקלקלתם, אולם ה„מגיד", שלא החזיר פניו אחורנית, המשיך בבריחתו מפני רודפיו. העלם אבנר בנו של ראש הקהל, שגילה התענינות אוהדת במצבו של ה„מגיד", הצטרף אף הוא לרודפים אך לא כדי לפגוע בו, כי אם מתוך דאגה לשלומו, והוא הוסיף לרדוף אחר ה„מגיד", גם כאשר הרודפים שנכנסו לאותה חורבה, החלו לטפל בעושי הנבלה, ועזבו את המגיד לנפשו.

כאשר אותו עלם, אבנר, הגיע לקרבתו של המגיד, קרא באזניו: „מכיון שהפסדתם את מעות הדרשה שלכם, הרי לכם פרוטות אחדות, והן חסכונותי הזעומים, להוצאות הדרך והכלכלה שלכם".

ה„מגיד", הוא הרבי ר' אלימלך, שהרגיש בקול הרועד והמתחנן, הפנה את פניו לאותו עלם צעיר, נטל מידו את הפרוטות שהלה הסך בנשך תקפה ארוכה, מדמי הכים שניתנו לו ע"י אביו, וברך אותו בכל לבו, ואמנם לאחר שנים רבות, כאשר הרבי ר' אלימלך כבר היה בגנוי מרומים, זכה אותו עלם, שגדל ברבות הימים והיה לאיש נכבד ובעל בעמיו, בר אוריין ובר אבהן, ושמעו יצא לתהלה בשם רבי אבנר, לבוא בקשר החיתון, עם אחד מנכדי הרבי ר' אלימלך.

באותה חתונה מפוארת שהתקיימה בזארנובצא, השתתפו בין היתר, זקן האדמ"ורים שבדור, רבי אברהם יהושע העשיל מאפטא, בעל „אוהב ישראל". לאחר החופה שלח הרב מאפטא לקרוא את המחותן ר' אבנר ושאל אותו: „מה הם מעשיך והתנהגותך שזכית למחותנים כאלה?"

ר' אבנר נרתע לאחוריו לשמע השאלה, אך הרב מאפטא הוסיף להפציר בו, עד שר' אבנר נענה לו, והחל לפרט את מעשיו ופעליו במעשי צדקה, בהכנסת אורחים וכו'. האזין הרב מאפטא לסיפוריו של ר' אבנר ולא נתקררה דעתו, וכל אותה שעה הוסיף להביע תמיהה באזני מקורביו: „מה גדלו מעשיו של ר' אבנר שזכה להשתתפות המונית של אדמו"רים וצדיקים, הן מעלמא הדין והן מעולם האמת, שבאו להשתתף בשמחתו ביום התונת זרעו".

ר' אבנר הוסיף להתעמק במחשבותיו והעלה זכרונות על מעשיו הטובים משנים עברו, והרב מאפטא יושב ומאזין ולא קיבל, עד שר' אבנר הגיע לסיפור על פרשה מופלאה שאירעה לו בשנות נעוריו, כאשר מגיד מוזר, לבוש קרעים, הגיע לעירו, והביע רצונו לדרוש בבית המדרש. „כשם שביאתו לעיר היתה מופלאה — המשיך ר' אבנר לתאר את המאורע — כך יציאתו היתה ברעש גדול", וכאן סיפר להרב מאפטא כיצד הוביל אחריו אותו „מגיד" את כל בני העיר, וגילה את מקום התורפה הטעון תיקון, ואמנם מן השמים היתה זאת, לטהר את המחנה מנגעים שוטים ומחבלים.

„מה היה שמו של אותו אורח?" — החל הרב מאפטא לגלות התעניינות יתרה באותה פרשה לפרטיה.

— „איני זוכר, איש מאתנו לא ידע את שמו" — השיב ר' אבנר.

— „שמא בכל זאת, תוכל לתארו?" — הוסיף ושאל הרב מאפטא.

— „במקצת" — השיב ר' אבנר — „זוכר אני אותו בערפלי זכרוני, כאיש גבה קומה ולבוש קרעים, חגורת תבן על אזורו, ושני קולטינעס לו בזקנו".

— „הרי זהו הרבי ר' אלימלך, בימי גלותו" — אורו פניו של הרב מאפטא — „ומעתה, אני מבין כבר את מעשהו של ר' אבנר, שבגללו זכה לכבוד זה"[3].

אין אדם ארון לעצמו

בשנות גלותם סבלו שני האחים סבל רב, בגלל סירובם לגלות את עצמם ומעשיהם, ובשנים אלו למדו לקבל דין שמים באהבה רבה, וברכו על הרעה כמו על הטובה.

בכפר אחד הואשמו שני האחים הצדיקים בגניבת סוסים, ואף הוכו קשות על ידי בעליהם. היה זה כאשר שני האחים שהתאכסנו באכסניה כפרית, יצאו לדרכם לפני אור הבוקר, אך באותו לילה נגנבו שני הסוסים מן האכסניה. מיד כשהאיר השחר ונמסר לו למוכסן, בעל האכסניה, על גניבת הסוסים, בטוח היה, ללא כל פקפוק, כי אורחים אלה גנבו את הסוסים, ועל כן — הסיק מסקנה הגיונית — מיהרו להסתלק עם הסוסים, לפני שיאיר היום ויוודע דבר הגניבה.

בעל האכסניה רדף אחריהם, עד שהשיגם ופנה אליהם: „הסוסים שלי היכן הם?".

שני האחים עמדו ושתקו.

הוא חזר ושאל אותם: „למה גנבתם את הסוסים שלי?".

משה סיפו לשמור על שתיקתם, קרא בעל האכסניה: „שתיקה כהודאה דמיא", והחל להכות אותם באכזריות יתרה, וגם את המכות קיבלו באהבה. עיניהם זלגו דמעות אך הם קבלו עליהם את הדין באהבה, ושוב שתקו.

כאשר נסתלק בעל הסוסים ועזב אותם לנפשם, אמר לו רבי אלימלך לרבי זישא: „זישא אחי, בוא וראה עונשם של חוטאים, ומה אנו

שלא חטאנו בפועל, אלא שנחשדנו במעשה הגנבה, ספגנו מכות אכזריות. על אחת כמה וכמה, הגנבים עצמם, העתידים לספוג מלקות פי כמה וכמה, כאשר תגיע שעתם להתיצב בפני בית דין של מעלה, לבוא במשפט על מעשיהם".

בפרשה שניה נוכחו השנים לראות כי אין אדם עשוי להתחמק מן הצפוי לו. היה זה, כאשר הגיעו בדרכם לכפר אחד והתאכסנו בפונדק. בו בערב התקיימה בפונדק מסיבת הוללות של אכרים, אך שני האחים הצדיקים, שכבו לישון על האיצטבא הסמוכה לתנור, כדי שיכלו לקום בחצות, כמנהגם.

כטוב לב האכרים ביין והם נתבשמו כהלכה, הציצו לעבר שני העניים השוכבים על האיצטבא והחליטו לשמח את עצמם בעלובים אלה.

אמר האחד לחבירו: „הנה האחד שוכב ראשונה כדי מגע יד, בואו ונטפח לו טפיחה יפה על כל רקוד ורקוד".

חבריו נענו בשמחה להצעה, ורבי זישא, ששכב על המשכב הקדמי, ספג כמה וכמה טפיחות ידים של בני כפר. על כל רקוד ורקוד הטיל כל אחד מהם את ידיו המגושמות על גבו, ורבי זישא קיבל עליו את הדין באהבה.

לאחר שעה ארוכה, כאשר חבר המתהוללים התעייפו ממעלליהם וישבו לנוח, התקרב רבי אלימלך לרבי זישא ולחש לו באזנו: „זושא אחי, כובל אתה גם למעני, בגלל מקום משכבך הקדמי, ולא מן הדין שאתה תספוג כל הטפיחות". הוא הציע איפוא לאחיו: „בוא ונחליף את מקומותינו, ומעתה אשכב אני כלפי חוץ, ואם נגזר הדין, והם יוסיפו להתעלל בנו, יירצה הדבר לכפרה על עוונותי".

בראשונה לא נטה רבי זישא להסכים להצעת אחיו. „בודאי אני חייב מלקות — אמר — ולמה לך לסבול בשבילי", אולם לאחר שרבי אלימלך הרבה לשדלו בדברים, נענה לו, והשנים החליפו את מקומות משכבם זה עם זה. הרבי ר' אלימלך השכיב את עצמו כלפי חוץ, ורבי זישא הסתדר על המשכב השני, שהיה מסודר כלפי פנים.

חבר המתהוללים החליפו כח וכאשר חזרו לריקודיהם, נתנו שוב את עיניהם בשני היהודים השכובים על גבי התנור.

אמר האחד לחבריו: „מה פשעו ומה חטאתו של אותו עני, השוכב

כלפי חוץ, שיספוג לבדו את כל טפיחותינו, ואילו חברו השוכב כלפי פנים, יבלה בשנה ערבה". הוא הציע איפוא לתת לו לראשון לנוח קצת, ובינתיים יטפלו קצת בחבירו השוכב כלפי פנים.

הצעתו נתקבלה על דעת המתהוללים, ושוב טולטל רבי זישא ממשכבו, וכפג שוב כמה וכמה מכות מידיהם.

באותה שעה גחן רבי זישא ולחש לו לרבי ר' אלימלך על אזנו: „רואה אתה, אלימלך אחי, אין אדם אדון לעצמו, ומי שנתחייב חיבת מלקות, לא יפטר מהם בשינוי מקום"[5].

המוכיחים את עצמם

בתוקף התנהגותם הקדושה והעילאית ידעו לרכוש את לבותיהם של המוני בית ישראל. יחידי הסגולה בעל שאר רוח, נדרשו על ידם לעלות ולהתעלות במעלות התורה והיראה ולהשתלם במדות תרומיות, ומאידך לא הזניחו את היהודים הפשוטים, התמימים והישרים, שלא למדו תורה בשנות נעוריהם, ואורה לא נגה עליהם, ושני האחים הצדיקים, רבי זישא ורבי אלימלך, הדריכו אותם בארחות חיים.

כיצד היו נוהגים להחזיר אחים תועים למקורם?

כאשר ראו אדם מישראל נכשל בעבירה, לא פנו אליו ישירות כדי שלא לביישו, אלא אחד האחים היה פונה לאחיו בקול רם, כדי שהדברים יגיעו לאזני בעל העבירה, מבלי שמישהו אחר ירגיש בכך: „מה לך אלימלך" או „מה לך זישא, איך הרהבת עוז בנפשך, לעבור עבירה כזו, ומה תשיב לבוראך ביום הדין?".

היו אלה דברים היוצאים מן הלב, ועל כן חדרו גם אל לב היהודי שעמד מן הצד, ושמע את הדברים. הם לא היו מכוונים אליו, ואף על פי כן נכנסו הדברים ללבו, והלה החל לטעון כלפי עצמו: „הלא גם אנכי עשיתי כדבר הזה, ומה אשיב לבוראי ביום דין", וכך חדרו הרהורי התשובה ללבותיהם של הרבים, ופעלו את השפעתם, מבלי שמאן־דהוא יפגע ויעלב, כתוצאה מתוכחה ישירה בפני רבים, או בפניו בלבד[6].

פעם אחת הגיעו השניים לאכסניה, ולאחר טעימה כל שהיא התכוננו לנוח, אך לפתע פנה הרבי ר' אלימלך לאחיו בקריאה: „זישא, מה אתה עושה, הלא צריכים להיות ממארי דחושבנא".

משהחל לחשוב את חשבון העבירות ביום ההוא, הגיע לכלום של עבירות מרובות, ומיד התחיל למרר בבכי, ולשוב עליהם בתשובה שלמה, ורק „לאחר שהקב"ה ריחם עליו ונמחקו כל העבירות", הלך לנוח.

הרבי ר' זישא, שסיפר על כך, הוסיף כי באותו יום היו שניהם שרויים בתענית והם הלכו יחפים, והדם היה שותת מרגליהם, ואילו העבירות שהרבי ר' אלימלך ייחס לעצמו לא היו אלא היסח הדעת של רגע מהדביקות העליונה[י].

בדרכם היו שני האחים הצדיקים נוטלים אתם תשמישי קדושה, כגון תפילין, מזוזות וספרי קודש, והם היו מחלקים אותם בין היהודים הבודדים בכפרים הנידחים, כדי לזכות אותם במצוות.

אחת הפרשיות המופלאות שאירעו להם בדרכם, סופרה לאחר שנים רבות, על ידי רבי לוי יצחק מברדיטשוב, ויש בה כדי לשקף את מאמציהם להשיב רבים מעוון, ולהחזיר לבב בנים תועים לאביהם שבשמים.

בבואם לכפר אחד, מצאו את בעל האכסניה כשהוא יושב ומצטער. לשאלתם פרץ בבכי וסיפר להם שבו ביום נזדמן סופר סת"ם לכפר. הוא נתן את התפילין שלו לבדיקת הסופר כדין, ושניהם הופתעו כאשר נפתחו „בתי" התפילין, והם נוכחו לראות שהפרשיות המונחים בהם היו פסולות מעיקרן.

בעל האכסניה, איש פשוט אך ירא שמים הצטער ביותר, מכיון שנתברר לו שכל ימיו לא הניח תפילין כדין, והרי הוא בבחינת „קרקפתא דלא מנח תפילין". שני האחים הרגיעו אותו והסבירו לו, שהוא אינו אשם אם עושה הבתים או ה„סופר" עשו את מלאכתם רמייה. יחד עם זאת קבעו לו דרך תשובה, ורבי אלימלך פנה לאחיו רבי זישא: „במטותא ממך, הכנס את הפרשיות הכשרות המצויות תחת ידך, לתוך ה„בתים", והכנס בהם אור כזה שיאירו לו לאדם ש„א הניח תפילין מימיו, להחזירו בתשובה, ואם יניחם מעתה יום יום, יאירו את דרכו לעתיד, ויוכל לתקן גם את העבר".

נענה לו רבי זישא, הכנים את הפרשיות לתוך ה„בתים", ובעל האכסניה התעטר בהם, אבל אור הקדושה ששפע מתפילין אלה, היה גדול מדי. לא עברו ימים מרובים, ובעל האכסניה נסתלק מן

העילם, ואותם התפילין נתגלגלו ובאו לידיו של רבי לוי יצחק מברדיטשוב, שייחס להם חשיבות מרובה[8].

המסרבים ליהנות מכתרה של תורה

בשנות גלותם שקדו השנים בכל כוחם להסתיר את זהותם. כאשר הגיעו לעיר ולא מצאו אכסניה אלא בבית המדרש, נקטו בצעדים שהיו מכוונים להסתיר את מעשיהם. כל עוד לומדי בית המדרש היו שקודים על משנתם, שכבו השנים על הספסל לנוח מעמל הדרך, ואף עשו את עצמם ישנים, ורק לאחר שאחרון הלומדים יצא מבית המדרש ונעל אחריו את הדלת, קמו ממשכבם ועבדו את בוראם, בהתלהבות, כדרכם. בשמעם מרחוק את צעדיו של ראשון הבאים לבית המדרש, מיהרו להשכיב את עצמם על הספסל, כאילו ישנו כל הלילה מערב עד בוקר, וכל באי בית המדרש מוכנים היו איפוא להעיד כי השניים אינם פותחים ספר בבית המדרש.

התנהגות זו גרמה לו לרבי ר' אלימלך לקבל מכות מידי בעל-בית אחד, שהשכים לבית המדרש ומצא שרוע על מקומו עני אחד, הוא הרבי ר' אלימלך, שהסתיר את מעשיו מעין רואים. אותו בעל-בית סבור היה כי הלה הוא מקרב ה„ארחי-פרחי", וכיון שרצה לשבת במקומו הקבוע, העיר את העני השוכב על הספסל וטילטל אותו ממקומו. הלה, שרק זה עתה השכיב את עצמו לאחר עריכת חצות, עשה את עצמו כאילו הוא מסתובב לצדו השני, ולא הטה איזן להפצרותיו של בעל-הבית. סבלנותו של איתו בעל-בית פקעה, והוא הרים ידו והרביץ לו לרבי ר' אלימלך, והלה נתן למכהו לחי ולא פצה פיו[9].

פעם נוכפת הוכה רבי אלימלך קשות, כאשר נחשד בגניבת ככר לחם מבעל האכסניה הכפרית, בה התאכסן ללינת לילה. רבי אלימלך כבר יצא בדרכו לכפר אחר, אך בעל האכסניה שחשד איתו אירח במעשה הגניבה, מצא סמוכין לחשדותיו בהסתלקותו הפזיזה, ולכן שיגר את משרתו הנכרי, להרביץ בו באורח-הפורח ששלח את ידו בדבר שאינו שלו. המשרת הנכרי מילא את רצון בעליו באמונה, ומתוך תענוג הרביץ בו ביהודי העני, וכילה בו את חמתו. הוא כבל אותו בחבל, השכיב אותו על הארץ והרביץ בו מכות נאמנות, ואילו רבי אלימלך קיבל את מכותיו באהבה.

באותה שעה פרצה דליקה באכסניה. בד בבד עם הבהלת בני ביתו והשכנים, לכיבוי הדליקה, החל בעל האכסניה להרהר שמא פגעה בו יד ה' על אשר חשד בו באיתו אורח עני ללא יסוד. הוא מיהר וע"ה על סוסו מתוך רצון להשיג את המשרת ולהניא אותו מעשיית שפטים באורח החשוד בגניבה, אילם הוא מצא כבר את המשרת בדרכו חזרה, ופיו מלא התפארות כיצד הרביץ בו באורח. המשרת סיפר לבעליו כי האורח העני שנחשד בגניבה לא העיז להתנגד לו, והטה את ראשו וגיפו לכל מכה שהינחתה עליו. „לך נא ראה — הוסיף — איתו גנב מוטל עדיין על הארץ ומתפתל בכאביו".

בעל האכסניה הצטער ביותר על השגגה שיצאה מתחת ידו, שכן בגללו הוכה אותו אורח על ידי המשרת הנכרי. הוא מיהר כדי להתיר את כבליו, אילם כאשר התקרב אליו נוכח לדעת כי הלה השתחרר כבר מכבליו, והוא עומד ומתפלל. כפי שהתברר, הרגיש האורח בעיני רוחו בדליקה שפרצה באותה אכסניה, ועל כן פתח בתפילה ש"א ייענשו אחרים על ידו, ומרחוק נשמעו קריאותיו: „רבונו של עולם, לא אתפלל תפלת מנחה, עד אשר תכבה השריפה באותה אכסניה".

בעל האכסניה שהיפתע מגודל ענוות רוחו של האורח הוא רבי אלימלך, השתטח על פניו ארצה וביקש את סליחתו על התנהגותו הבלתי הוגנת, אולם האורח הפטיר בבת צחוק סלחנית: „עוד לפני בואך סלחתי לך, ואף התפללתי שלא יאונה לך כל רע, בגלל הפגיעה ביופי או בכבודי"[10].

כאמור, הסתירו הרבי ר' אלימלך ואחיו ר' זושא את זהותם ואת מעשיהם מעין כל, ורק מועטים הכירו בהם ובכוחם הגדול, ואחד מהם היה רבי משה מפשעבורסק, בעל „אור פני משה", שהכיר כבר אז בקדושתו של הרבי ר' אלימלך.

רבי אלימלך, שהגיע לפשעבורסק בשעית הערב המאוחרות, חיפש מקום להתאכסן בו, וכראותו אור בוקע מחלון אחד הבתים, ניגש אליו ודפק על הדלת.

היה זה ביתו של רבי משה סופר, שפתח את הדלת לפני האורח. הלה פנה לרבי משה בשאלה: „האם יוכל ללון אצלו עד אור הבוקר".

„בבקשה" — ענה לו ר' משה — „ישנתי כבר די צרכי, ומעתה הרי מטתי המוצעת מוכנה לפניך".

הרבי ר' אלימלך נענה לו, קרא קריאת שמע, ואחר שכב לנוח מעמל היום, ואילו ר' משה התישב לו בפנה, ולאחר עריכת „תיקון חצות" המשיך באמירת תהלים. משהציץ ר' אלימלך לעבר הפנה שר' משה היה ישוב בה, ראה אור זורח ועמד לקום מעל המטה, אך ר' משה רמז לו שימשיך לשכב על מטתו. ר' אלימלך הסתובב לצדו השני, וגם שם הבחין באור ההולך ורב, אך ר' משה רמז לו שוב שלא ירד מעל מטתו. לאחר שעה קלה קפץ ר' אלימלך ונטל ידיו. משהבחין ברבי משה מתקרב אליו, הזדקף וקרא: „כיצד אוכל לישון, ואני מבחין בדוד חמלך העומד סמוך למעלת כבודו".

בשמעו את הדברים יוצאים מפיו של האורח, פנה אליו ר' משה, „האתה הוא זה אלימלך?", ואז הכירו שני הצדיקים זה את זה [ג].

באחד הימים, כאשר נתאכסנו באכסניה אחת, הגיעו ימיה של בעלת האכסניה ללדת, ובעלה לא היה בבית כי נסע לדרך רחוקה. חבלי הלידה באו לה, אך היא התביישה לצעוק, והחזיקה את שפתה בשיניה. משהגיעה עד משבר, הבחינו שני האחים במצבה והחלו לטפל בה, ובשעה טובה ומוצלחת ילדה בן למזל טוב. הם סיימו את תפקידם במקום, ועוד לפני אור הבוקר יצאו שני האחים לדרכם.

כאשר הבעל בא הביתה וראה את הבן הנולד, עמד לכבד את „מרא דאתרא" בסנדקאות, אולם האם הביעה את רצונה לכבד את שני האחים האורחים בכיבודים. בעלה נענה לה, ושליח מיוחד נשלח על ידו להחזיר את שני האורחים מדרכם. הרבי ר' אלימלך, שהבחין בשליח ההולך בעקבותיהם, נזכר במאורעות דומים שאירעו לו זה מכבר ואמר לאחיו ר' זישא: „הנני רואה שליח בית דין הרודף אחרינו. בלי ספק נאבד איזה כף או מזלג מכלי הבית, והם חושדים בנו כי אנחנו הגנבים". הוא ניסה לקדם את פני הרעה, וכאשר הגיע השליח שרדף אחריהם, אמר לו: „מה תבקש, הלא תוכל לחפש באמתחותינו, וכי נגנוב, מהאכסניה או מבית אדוניך, דבר", אך השליח השיב להם: „לא מיניה ולא מקצתיה, רק כי בעל האכסניה מבקש אתכם, כי תבואו בחזרה להשתתף בשמחתו, ביום הבנסת הבן לבריתו של אברהם אבינו עליו השלום".

הם נענו לו ונשארו שמה במשך כל השבוע, כדי להשתתף בסעודת הברית, „ותרב השמחה לכל האנשים המסובים שמה, והאחים הקדושים הנ"ל פקדו זאת לסגולה, כי בכל „וואכנאכט" (ליל השמירה לפני הברית) יספרו לדור אחרון העובדה הזו, וכי לסגולה תחשב" [12].

את השנה האחרונה לגלותם ערכו לפי הוראת רבי מנדיל מלינסק, הוא אביו של רבי נפתלי מרופשיץ. כאשר שני האחים הצדיקים החליטו כבר בדעתם לשוב לביתם, עברו דרך עיר לינסק, וכדרכם נכנסו לביתו של רבי מנדיל בהעלם זהותם. אותו צדיק הכיר בהם בשני ענינים אלה, שצדיקים נסתרים הם, והעניק להם מטבע של זהב, שנתינה השיבה היתה.

כשיצאו מתחום העיירה הציצו במטבע אשר בידם, ומשהבחינו בערכה הגדול החלו לחשוב שמא טעות היתה בידו. הם החליטו איפוא לחזור אליו, להפנות לכך את תשומת לבו, ולהחזיר לו את המטבע. הם חזרו ללינסק והגיעו עד ביתו של ר' מנדיל, כדי לספר לו: „בודאי היתה טעות בידי כבודו, שהעניק לנו מטבע של זהב, במקום מטבעות של נחושת, שאנו רגילים לקבלם בבית ישראל".

„לא טועה הייתי — החזיר להם רבי מנדיל — אלא אתם הייתם הטועים. אם סבורים הייתם שאינני מכיר בכם, טעות היתה בידכם", והוסיף: „אני מכיר בכם היטב מי אתם, אך ידוע תדעו, כי אילו הייתי הולך בגלות שנים רבות כמותכם, הייתי מגיע למדרגה נעלה יותר".

השניים ששמעו את הדברים, נוכחו לדעת כי עוד לא הגיעו למדרגה הרצויה, והחליטו להאריך את גלותם בשנה נוספת [13].

שומרי אמונים למיטיביהם

כאמור, היו ימים ששני האחים הצדיקים רעבו ללחם ולא גילו את זהותם, כדי שלא ליהנות מכתרה של תורה. רק יחידים זכו לסייע להם [14]. אותו אברך שקירב אותם וסייע בידם, ניצל בזכות זו, מידי ציידי־נפשות אשר ארבו לנשמתו, לאחר שנים מרובות. בהשפעות זרות נתפס אותו אברך למינות רח"ל, ועמד להמיר את דתו, אולם הרבי ר' אלימלך, שראה את הסכנה בעיניו הבהירות, נזעק להצלתו, ובזכות הכנסת אורחים חזר לשורשו ולא היה פרץ בבית ישראל [15].

לאחר שזרחה שמשם והם החלו להורות דרכי חסידות לרבים, שמרו הרבי ר' אלימלך ואחיו רבי זישא, אמונים למיטיביהם, והחזירו להם כבוד. בשנות גלותם נהגו להתאכסן בימי שהותם בעיר לודמיר, בביקתתו הדלה של חסיד אחד ושמו ר' ארון, מחותנו של רבי אהרן מקרלין. והם הוסיפו להתאכסן אצלו גם לאחר שנתגלו לרבים, והנהיגו עדות בישראל, כאשר היו באים לעיר במרכבה רתומה לשני סוסים, ורבים התדפקו על דלתותיהם.

אחד מעשירי לודמיר פנה אליהם והזמין אותם להתאכסן בביתו המפואר, אולם הם שיגרו אליו את העגלון, וכן את הסוסים שינוחו באורוותיו של אותו גביר, ואילו הם נשארו בביקתתו הדלה של ר' ארון.

כאשר הלה בא אליהם בטרוניא מדוע הם מדירים את רגליהם מביתו, השיבו לו: „מה נשתנה ביקורנו הנוכחי, שזכינו לביקורך ולהזמנתך, מביקורינו הקודמים בעיר זו שלא זכינו למאור פנים מצדך? הלא הם הסוסים עם העגלון, שנתלוו הפעם אלינו, ובזכותם נהנינו גם אנחנו, והם, כלומר הסוסים והעגלון, מוכנים איפוא להיענות להצעתכם הנדיבה, ואילו אנו נשמור אמונים לנדיב הלב, שאירח אותנו בשנות ענותנו, ואף הפעם נחלק לו כבוד, לעיני קהל ועדה".

שני הצדיקים קבעו גם עתה את האכסניא שלהם במעונו הדל של ר' ארון, למרות ההצעות הנדיבות של נכבדים רבים מתושבי לודמיר, שבאו והציעו להעמיד לרשותם את בתיהם המפוארים והמרווחים[16].

במשך שנות גלותם הסתירו השניים את זהותם ונטו שכמם לסבול עול גלות, ואת הבזיונות שנתלוו אליה קיבלו עליהם באהבה, ודווקא ביום בו נפגע כבודו של הרבי ר' אלימלך, ואף הוכה קשות על ידי אחד האכסנאים, בו ביום הגיעה שעתו להתגלות, וכך הוא סיפור המעשה:

בכל תקופת גלותו היה ר' אלימלך מתפלל ושואל: „מתי תבוא ישועתי שלא אצטרך עוד להיות נע ונד", ומן השמים היו משיבים לו: „סימן זה יהיה מסור בידו כאשר יכו אותו, אזי ידע כי באה ישועתו".

בשבת אחת שבת בכפר אחד ונקבע לו מקום אכסנייתו בביתו של בעל מלאכה אחד, שהצטיין במדת הכנסת אורחים, אם כי עיני אשתו היו צרות באורחים. ביום הששי אחר הצהרים, כאשר הגיע לבית האכסניה, והביא אתו את חבילתו, הטילה עליו בעלת הבית תפקיד כל שהוא לכבוד שבת. הרבי ר' אלימלך שש ושמח להשתתף בהכנות לכבוד השבת וגילה התלהבות בקיום מצווה זו. הוא היה איש גבה קומה והחדר היה נמוך „ויהי כאשר הגביה את הקרדום בזריזות לבקע העצים לצורך שבת קודש, פגע עם הקרדום במנורת הנחושת, שהיתה תלויה בתקרת החדר מעל לראשו, וקנה אחת מהמנירה נפלה ונשברה".

„ייהי כראות בעלת הבית, וגם בעלה, כי העני הזה שיבר את המנורה, אז התנפלו עליו ויכו אותו מכות גדולות, ועיד באותה שבת, נהרו אליו אנשי העיר, וקראו אותו בשם „רבי", ומאז והלאה נתפרכם בעולם, ונעשה מנהיג ישראל" [1].

הרבי ר' אלימלך ואחיו ר' זישא הניחו מידם את כלי הגולה, וחזרו לערי מושבם להדריך את הרבים בעבודת השם על פי דרך החסידות.

הערות לפרק שלישי

1 סנהדרין ל"ז ע"ב (וכך שנינו במסכת אבות, הוי גולה למקום תורה). רבי יצחק אייזיק מקאמארנא, שכל ספריו מבוססים על פי הקדמות הבעש"ט, מרחיב את הדיבור בפרשה זו, ותובע מכל אדם לקבל עליו גלות „כמו שעשו בעלי הזוהר, שכל ימיהם נשתתפו עם השכינה, והיו גוילים ממקום למקום — ואשרי לצדיק כשיכול לקבל גלות, כי הרבה רזי תורה נתגלין בזכות גלות — ולמעמים צריך להרחיק נדוד, להעלות חידושי התורה שנפלו למקום הקליפית".
„בדרך זו נהגו צדיקי עולם מימים ימימה" — מוסיף רבי אייזיק ומסביר כי „הגלות מכניעה את לבב האדם וכל היסורים שבעולם אינם מכניעים לבב אדם כמו הגלות, ויתקשר בתורה ואז השכינה שורה עליו".

2 רבי יצחק אייזיק מקאמארנא בספרו „נתיב מצותיך" שביל התורה. בספר „דרכי צדק", לר' זכריה מנדיל מירוסלב (סימן נ"ז) מיוחסים הדברים לרבי בער המגיד ממעזריטש.

3 „עשר צחצחות" לרבי ישראל בערגער, מערכת רבי אלימלך מליזענסק (סימן יט) בשם רבי שלמה מרדומסק.

4 פתיחה לספר „אורח לצדיק" בהוצאת „המוסד להוצאת ספרי מוסר וחסידות", ירושלם תשי"ד.

5 „אהל אלימלך" סימן קע"ז, בשם רבי צבי יחזקאל מיכלזון מפלונסק, והוא השתמש בסיפור זה כדי לטעון „כנגד העוקרים דירתם לחוץ לארץ, בחשבם כי ייטיבו לעצמם ויברחו כביכול מגזירת השם יתברך".

6 „דבר בעתו" (פאקש תרסח) פרשת קדושים, והובא ב„אהל אלימלך", סימן קלו.

7 „בית פנחס" בילגוריי תרפ"ו, ע' 51, בשם רבי שמואל מקאמארנא.

8 „סיפורי חסידים" להרב ש. י. זוין, חלק המועדים, סימן 40.

9 „אהל אלימלך". ר' א"ב מיכלסון מוסיף לפרשה זו כי „הדבר אירע בעיר בעלזיטץ פלך ל'בלין, ועד היום מראים הזקנים באצבע לאמור על גבי שלחן זה הוכה הרבי ר' אלימלך בימי גלותו"

אחד מתושבי בעלזיץ, ר' ליב כהן, שעלה לאר"י לעת זקנותו, סיפר להרב החסיד ר' שמואל בריכטא את המסורת שהיתה רווחת בעירו כי רבי אלימלך ניגש לאותו בעל־בית שפגע בו והעביר ידו על עיניו, ומיד ראה כלב שחור הניצב לידו. „ראה נא — פנה אליו ר' אלימלך — תורתך ותפילתך אינם מתקבלים לרצון, שכן אינם יוצאים מן הלב, והכלב — הוא המסמל את ה„סטרא אחרא" היונקת מהם, רחמנא ליצלן".

בהתאם למסורת זו הוסיף הרבי ר' אלימלך את ברכתו לבאי בית המדרש, כי כל הלומד תורה על גבי שלחן זה לא ישכח את תלמודו, ואמנם — הוסיף ר' ליב לספר — בני הנעורים, שהיו לומדים בבית המדרש בבעלזיץ, היו מהדרים ללמוד על גבי שלחן זה. (מפי חותני הרה"ח ר' משה שמעיה הי"ו)

10 „סיפורי יעקב" אות כ"א.

11 „כתר היהודי" לרבי ארי' מרדכי רבינוביץ, (ירושלים תרפ"ט), עמוד ט' בהקדמה.

12 „דברים ערבים" דף י"ד ע"ב.

13 „רמתיים צופים" לרבי שמואל משינאווא, ח"א דף פ"ד ע"ב, ובהרחבה רבה ב„אהל אלימלך סימן ל"ח בשם ר' אברהם איטינגא, וכן ב„גן הדסים".

14 אשתו של רבי ישכר בער, ה„סבא קדישא" מרדושיץ, היתה מספרת כי הוריה הצטיינו במדת הכנסת אורחים, ואף הדריכו אותה במדה זו. פעם אחת התאכסנו בבית הוריה שני אורחים אלמונים, והיא עשתה כמיטב יכלתה ולמעלה מזה, כדי להנעים עליהם את ימי שהותם בביתם. בצאתם ברכו אותה שתזכה להנשא לאיש צדיק וקדוש, ולאחר שנים רבות נתברר שאורחים אלה היו שני האחים הרבי ר' אלימלך ור' זישא בשנות גלותם וברכתם נתקיימה. („נפלאות הסבא קדישא" לר' ראובן חיים אלכסנדר, פיעטרקוב תר"צ).

15 „אהל אלימלך" סימן ש"ג. רבי מאיר מאפטא מוסר בשמו „וקטפת מלילות בידך" כי אף מי שנתפס בידי המזיקים לילית הרשעה ח"ו, גם אז על הצדיק להוציאו משם". („אור לשמים" תצא).

16 „עשר צחצחות" דף ס"ו (סימן נד).

17 „אהל אלימלך" סימן ש"ב בשם רבי אליהו מויסקוט.

הרב צבי הירש מיזליש מנמארק, ויטצען ומניצולי מהנה ההשמדה אושויץ, מספר: „כאשר הגעתי לאישביינצים וראיתי את תאי הגזים ועשן הכבשנים, שבהם הועלו גופות אחינו ואחיותינו לרבבותיהם על המוקד, עלתה ברעיוני עובדה הנ"ל ולא היה ספק אצלי שבאותו מקום היה הויכוח של הצדיקים הנ"ל עם ה„בעל דבר" וגבר ה„בעל דבר" והוכרתו לסוג אחור והוא המקום אשר נצח הבע"ד ולא נמתק ע"י הצדיקים הקדושים הנ"ל, ולכן הוכן לפורענות בעוונותינו הרבים, והעמיד באותו מקום הבית מוקד („קרעמאטאריום"), אשר בו נשרפו בעוה"ר רבוא רבוא מהששה מליונים מאחינו בני ישראל ה' ינקום נקמתם. (בהקדמה לספר שו"ת „מקדשי השם" שיקאגו תשט"ו ע' כ"ו).

פרק רביעי

בשערי חסידות

שמעה של תורת החסידות, שנתגלתה לרבים בדור ההוא, הגיע לאזניו של רבי אלימלך עוד בחייו של הבעש"ט, מחולל תנועת החסידות. בן ארבעים ושלש היה בשנת תק"כ, היא שנת פטירתו של הבעש"ט, ועוד בחייו של הבעש"ט היה שמעו נפוץ ביותר בקהילות ישראל אשר בגליציה, אך רבי אלימלך הוסיף לעבוד את ה' על פי דרכו, היא דרכם של המקובלים, שהתעלו לחלוטין מעסקי העולם הזה, וכל חפצם לקדש את ה' בסילודין.

רבי אלימלך, שנהג אף הוא בתעניות ובסיגופים, לסגף את הגוף כדי לטהר את הנפש, כיתר המקובלים בני הדורות ההם י, לא נטה לשנות את דרכו זו, גם לאחר גילוי אור החסידות והוא לא נתקרב לתנועת החסידות, אלא לאחר פטירתו של הבעש"ט, בתקופת הנהגתו של ממלא מקומו רבי בער, המגיד ממעזריטש.

לפי מסורת חסידים נתקרב לחסידות באמצעות אחיו הגדול, הוא הרבי ר' זישא מאניפולי. רבי זישא הצטרף לתלמידי המגיד עוד קודם לכן, כאשר נסע לבקר בבית דודו, ששימש בקודש בביתו של המגיד הגדול ממעזריטש, ולאחר שראה את פני המגיד, נתקרב לחסידות. הוא החל לעבוד את עבודת הכורא בהתבטלות הגשמיות, ובהתאם למסופר „היה דרכו להיות נחבא במחבואות וביער בהתלהבות נוראה". רבי זישא קיבל את הוראת החסידות בדבר „התפשטות הגשמיות" ככתבה וכלשונה, והסיח את דעתו לגמרי מכל הבלי העולם הזה.

באחד הימים הגיע רבי זישא לבית אחיו הצעיר ר' אלימלך, קרוע ובלוא מלבושים, עד כדי כך שאחיו ר' אלימלך התבייש בו, ושלח אותו לאחד מבני העיר, שהחזיק בביתו מעין אכסניה, על מנת להתאכסן שם, על חשבונו־הוא.

גם כאן, באכסניה, הוסיף ר' זישא לעבוד את ה' בדרכו „בתפלה וב,חצות', ובלימוד בקול רם ובהתלהבות", ובאישון לילה היה מעיר את בעל האכסניא ובני ביתו. דרכו, דרך החסידות, היתה מופלאה בעיניהם, ועד כה לא הכינו אליה, ולא היתה לפניהם דרך אחרת אלא להחזירו לבית אחיו ר' אלימלך.

הללו לא הבינו אותו ואת עבודתו המופלאה, אך רבי אלימלך החל להכיר בגודל יראת שמים של אחיו, והזמין אותו לסעוד על שלחנו. כאשר רבי זישא סיפר לו על מנהגי הזהירות שהונהגו על ידי הבעש"ט ותלמידיו, שלא לאכול בשר בסעודה אלא אם כן בדקו בעצמם את סכין השחיטה, נראו הדברים בעיניו של רבי אלימלך, והוא הורה להזמין לביתו את השוחט [2].

השוחט דמתא הוטרח והראה להם את סכינו, שבו היה שוחט לצרכיהם של בני המקום, אולם הסכין לא נמצא יפה, וכך אירע לו בבדיקה שניה ושלישית. השוחט, שהיה מנוסה בתפקידו זה עשרות בשנים ומעולם לא יצאה תקלה מתחת ידו, הופתע למראה עיניו. לבו נשבר בקרבו, ודמעות ההלו מנצנצות בעיניו. נטל ר' זישא את הסכין מידו, העביר את הסכין על חוד צפורנו ונמצא יפה, וכאן מצא רבי זישא מקום, להסביר באזני אחיו רבי אלימלך, אחד מעיקרי החסידות, כי גבהות הלב תועבה היא לפני ה'. כל עוד אותו שוחט בטוח היה בעצמו, לא יכול היה לכוין את סכינו יפה, ורק לאחר שחזר בתשובה הוטב גם בעיני ה' [3].

היה זה המגע הראשון בין הרבי ר' אלימלך ובין דרך החסידות, ומאז עמדה המערכה נגד הגאווה והסיפוק העצמי במרכז תורתו והיכוחיו של הרבי ר' אלימלך [4].

ר' זישא החל לשדל את אחיו רבי אלימלך להתלוות אליו בנסיעתו לרובנה, שם התגורר ה„מגיד" רבי בער, וליכד סביבו את הנאמנים לדרך הבעש"ט, בכדי להכיר מקרוב וממקור ראשון את טיבה של החסידות. הוא המשיל לו לרבי אלימלך, בדרך של סיפור מעשה, את הדרכים השונות בעבודת השי"ת:

בעל מלאכה אחד מפשוטי העם, נתעשר ממלאכתו ונפשו חשקה להימנות בין הקרובים למלכות ולהתענג באור פני המלך. הוא מכר את כל אשר לו ויצא בדרכו לעיר הבירה, וכאן החל לחפש אחר

תפקיד כל שהוא בארמון המלוכה. לאחר חיפושים מרובים נודע לו על משרה פנויה של מסיק התנורים בארמון המלוכה. ברוב אהבתו למלך ותשוקתו לשרת אותו, היה נכון לפזר את כספו, כדי למצוא חן בעיני השרים, שימליצו בעדו לקבלת המשרה הפנויה, ואמנם נתקבל לתפקיד של מסיק התנורים בארמון המלוכה.

תפקיד פחות ערך היה זה, אך הוא שקד על מלאכתו באמונה והסיק את התנור כהלכה, כדי לרכוש את אהבתו של המלך. נאמנותו של מסיק התנורים נגעה אל לבו של המלך, והוא הוזמן לבוא לפניו. כאשר נשאל על ידי המלך: „מה נעשה לך יקר וגדולה על זאת", השיב: „יקר וגדולה לא אחפוץ, כי אנכי פיזרתי כל הוני ורכושי מאהבתי למלך, ובזאת יאות לי לתת לי רשות לראות פני המלך, בכל עת אשר תבער רוחי בקרבי".

בגלל נימוסי המלכות לא ניתן להעניק לו, לאותו מסיק התנורים, זכות כניסה חפשית לארמון המלך בכל עת, ובמקומה ניתנה לו רשות להתקין במקום מגוריו, בעליית הבית הסמוך לדיר העצים, אשנב קטן, שדרכו יוכל להציץ ולראות את המלך, מדי יום ביומו, בצאתו מחדרו לחצר הארמון.

לעומת אהבתו המופלאה של מסיק התנורים למלך, גילה יורש העצר, שהיה סמוך על שלחן המלך, סרבנות כלפי אביו, עד שגורש מארמון המלוכה. זמן מה לאחר גירושו עלו בלבו של יורש העצר געגועים לראות פני אביו, ומשגברו יותר ויותר פנה אל מסיק התנורים, וביקש ממנו רשות להכנס לשעה קלה למקום מגוריו, כדי לראות את פני אביו המלך, דרך האשנב אשר בעליית הבית.

„אי לך טפש — פנה אליו מסיק התנורים — אני מפשוטי העם, ולא היתה לי אפשרות אחרת לראות את פני המלך אלא בדרך זו, אך אתה, בנו של המלך ויורש כסאו, יכולת להימנות בין היושבים ראשונה במלכות, ולמה לא נזהרת לשמור על כבודך ומעמדך"; והוא הוסיף לשדל את יורש העצר: „עדיין לא ננעלו לפניך שערי תשובה. אם תפנה אל אביך המלך, ותצהיר בפניו על נכונותך להיטיב את דרכיך, יחזיר אותך על מעמדך כבראשונה, ובכל שעה תוכל לראות את פניו".

וברוח הדברים האלה הסביר רבי זושא לאחיו ר' אלימלך את

התועלת הצפויה לו עם התקרבותו לדרך החסידות: „אחי, אחי, אתה יודע כי אין בי לא תורה, לא דעת ולא תבונה, ולכן אני צריך לעבוד עבודת עבד, עד כי אזכה לראות פני המלך, מלכו של עולם, ואילו אתה, תלמיד חכם מופלג, אינך צריך לכל זאת כי אם להשגיח על דבורך, לימודך ותפלתך, ואז תהיה מהיושבים ראשונה במלכות, והעצה היעוצה לך היא לפנות אל רבי, הוא המגיד, מנהיג הבורת תלמידי הבעש"ט, ולקבל הימנו הדרכה בעבודת השי"ת. רבי אלימלך נענה לו לאחיו הגדול והביע נכונות להתלוות אליו בדרכו לרוזנה, להיכל המגיד[5].

לא צעיר לימים היה הרבי ר' אלימלך בהתקרבו לדרך החסידות. כאשר נענה להצעת אחיו ר' זישא ונתלווה אליו לביקור בהיכל המגיד, היו כבר רשומות לזכותו עשרות שנים של עבודה במסירות נפש, עשרות שנות טהרה והתקדשות בדרך הסיגופים והתעניות, אך משנתקרב אל המגיד החל אף הוא להתנהג בדרכי החסידות, ולא ארכו הימים והוא נמנה בין האריות שבהבורת תלמידי ה„מגיד"[6].

ברובנה, מקום מגוריו של ה„מגיד" בימים ההם, התקיים „קלויז", ובו למדו מספר תלמידי חכמים שהקדישו את עצמם לתורה. הרבי ר' אלימלך הצטרף אל הלומדים ב„קלויז", ויהד עם זאת לא מש מאהלו של ה„מגיד" וקיבל אותו כרבו המובהק. שלש מאות תלמידים היו לו למגיד הגדול, כולם אנשי מעלה ויחידי סגולה וביניהם התבלט הרבי ר' אלימלך משכמו ומעלה[7].

עם רבי שמעלקא מניקלשבורג

בבית מדרשו של המגיד, ברוזנה ובמעזריטש, התידד רבי אלימלך עם רבי שמעלקא מניקלשבורג שכן השניים הכירו כבר זה את זה, כאשר ר' שמעלקא שימש ברבנות בריטשעוואל וכשינאווא, לפני שנתקבל כ„רב המדינה" בניקלשבורג[8].

לאחר פטירת רבם המגיד ממעזריטש, הכיר הרבי ר' שמעלקא, כיתר בני החבורה, בהנהגתו של הרבי ר' אלימלך, אם כי היו כאלה שהיו נוטעים אל הרבי ר' שמעלקא וקיבלו את מרותו, עוד בחיי הרבי ר' אלימלך, כאדמו"ר ומורה דרך בחסידות.

מצודתו של רבי שמעלקא כ„רב המדינה" בניקלשבורג, כאדמו"ר וכראש ישיבה. היתה פרושה על קהילות רבות, אך הוא שמר אמונים להרבי ר' אלימלך, שקיים בידו הנהגת החבורה. מזמן לזמן אף היה מבקר בליזענסק, כשם שרבי אלימלך היה מבקר בביתו בניקלשבורג.

רבי שמעלקא לא היה ישן במטה כל ימיו, אולם בהיותו אצל הרבי ר' אלימלך, הציע לו הלה את מטתו. רבי שמעלקא נענה לו, בהוסיפו: „אילו היה רבי אלימלך מציע את מטתי מדי ערב, היתה שנתי ערבה לי". וחסידים מוסיפים כי באותו ערב זכה למדרגות גבוהות [9].

כאשר הרבי ר' אלימלך ביקר בניקלשבורג התישבו שניהם, הרבי ר' שמעלקא והרבי ר' אלימלך, ועסקו בתורה כל הלילה. כשהפנו את השומת לבו של הרבי ר' שמעלקא כי האורח עייף מטלטולי הדרך, הפטיר: „צדיק זה בא לבית מלוני, כדאי הוא שלא יישן ויפטר בלא לינה". לכבודו של הרבי ר' אלימלך לא קיים הרבי ר' שמעלקא את מנהגו לומר „תיקון חצות" בדיוק בחצות הלילה. הם ישבו כל הלילה ועסקו בתורה, ורק כשעלה השחר הפסיקו מכושנתם, וכל אחד חזר לעבודתו בקדש [10].

רבי יחזקאל שרגא משינאווא היה מספר כי שנתיים לפני הסתלקותו, הגיע הרבי ר' אלימלך לשינאווא, וקבע את מגוריו בדירתו של הרבי ר' שמעלקא, באמרו כי הדירה מוצאת חן בעיניו, ואם יככימו בני הקהלה יקבע דירתו שם, אולם — נמסר במסורת זו — הוא שהה שם כשנה ומחצה, וחזר לביתו בליזענסק. „עשיתי כבר כל מה שהיה לי לעשות" — הוסיף [11].

עם רבי לוי יצחק מברדיטשוב

בבית מדרשו של המגיד התידד גם עם רבי לוי יצחק מברדיטשוב, ואז הכיר רבי לוי יצחק בדרכו המופלאה של הרבי ר' אלימלך [12]. לאחר שנים, כאשר הרבי ר' אלימלך נטל לידו את הנהגת החבורה, הגיעו רבי לוי יצחק ותלמידו רבי אהרן מזיטומיר בדרך מסעם לליזענסק, ורבי אהרן נשאר שם כדי ללמוד מתרומות מדותיו של הרבי ר' אלימלך. בתשובתו לשאלת הרבי ר' אלימלך „מה ראה להישאר

בליזענסק בחיי רבו המובהק רבי לוי יצחק", הסביר ר' אהרן: "לאחר שהברתי לדעת את דרכו של מורי ורבי, רבי לוי יצחק, ברצוני להכיר גם את דרך עבודתו של מעלת כבוד רבינו". לשמע הדברים פנה אליו הרבי ר' אלימלך: "אם סבור אתה שהנך מכיר את רבך אינך אלא טועה, אף את מראיתו החיצונית אינך תופס"[13].

הרבי ר' אלימלך הרבה בשבח תפלתו של רבי לוי יצחק מ־ברדיטשוב, ולפי מסורת אחת גילה כי בכל בוקר נשמע הכרוז בעולמות העליונים: "הכונו לקבלת פניו של רבי לוי יצחק, העומד להתיע עם שתי עגלות טעונות מצוות ומעשים טובים של אחינו בני ישראל, כדי להגן עליהם ולבטל את הקטרוגים העשויים להשתמע כנגדם מפי המקטרגים"[14].

יחס ההערכה לרבי מיכל מזלאטשוב

יחס של הערכה והערצה היה מצד הרבי ר' אלימלך גם לרבי מיכל מזלאטשוב, ממפיצי דרך החסידות בגליציה[15], אולם רבי אלימלך לא ביקר אצלו, והסיבה לכך היתה רוב פחדו ויראתו מפני קדושתו של רבי מיכל, וכך סיפר רבי חיים מאיר יחיאל ממוגעלניצא בשם רבי אלימלך בעצמו:

"בימי נעורי שמעתי שהרבי ר' מיכלי שוהה איזה פרסאות בסמוך לליזענסק, והלכתי שמה, ויהי כי באתי העירה. נכנסתי לבית אשר בקצה העיר, ואין שם איש בבית, ובן הלכתי מבית לבית, ואין שם איש בביתו, ורק בבית אחד נמצאה זקנה עומדת אצל התנור ומבשלת".

בתשובה לשאלתו של ר' אלימלך: "מה זה שאין שום איש בביתו בכל העיר?", השיבה אותה זקנה: "רבי מיכלי מזלאטשוב בא לכאן, ועשה היום הזה כיום כפורים, והגיד לכל אחד ואחד כל העבירות שעשה, מיום הוולדו עד עתה, והלכו כולם לבית הכנסת, לבקש מחילה וכפרה על כל עוונותיהם".

הרבי ר' אלימלך, שסיפר את הדברים לאברך אחד, בשעה שהלה היה בדרכו לזלאטשוב, להיכלו של רבי מיכל, הסביר בכך מדוע לא ביקר אצל ר' מיכל: "כאשר שמעתי זאת, יראתי מאוד אולי גם לי יגיד כל החטאים שעשיתי, ותיכף הלכתי בחזרה לביתי".

יראת הכבוד מפני רבי מיכל מזלאטשוב היתה חבויה בלבו של הרבי ר' אלימלך במשך שנים רבות, ולכן פנה לאותו אברך בתמיה: „איך אתה הולך לרבי מיכל, ואינך ירא לגשת אליו", ויראה זו הטביעה את חותמה על הליכותיו והנהגותיו של הרבי ר' אלימלך גם בשנות הנהגתו[16].

כן העריך הרבי ר' אלימלך את רבי פנחס מקוריץ, שלא נמנה על תלמידי המגיד ממעזריטש, כ„צדיק וקדוש", והורה לבנו רבי אלעזר לסוע אליו ולשמוע תורה מפיו. רבי יחזקאל שרגא משינאווא מוסר כי רבי אלימלך הודיע לבנו ר' אלעזר כי „ראיית פניו של רבי פנחס סגולה היא ליראת שמים", ורבי אלעזר נענה לעצת אביו ונסע לרבי פנחס[17].

הרבי ר' אלימלך לא ראה מימיו את פני הבעש"ט[18], אולם כאשר הגיע אליו אחד מתלמידיו, הוא ר' מרדכי מזאסלב, שהיה מכונה „החזן של הבעש"ט" כיבדו ביותר, ועל כך מספר לנו רבי יצחק אייזיק מקאמארנא[19]: „פעם אחת בא החזן הנ"ל אל רבינו, אור שבעת הימים, ר' אלימלך מליזענסק, עם שני משוררים, אחד נקרא „באס" ואחד נקרא „סתם זינגער", והיתה מבוכה בין רבינו ובין בנו הצדיק ר' אלעזר, אם יכבד את החזן לקבל שבת, כי היה ירא רבינו, שלא יבלבל אותו החזן מקדושתו, ומגודל פחד קדושת מרן אלקי, כי נקרא „חזן של הבעש"ט" הסכימו בהכרח לכבדו, ויהי מה".

„כשהתחיל החזן להתפלל, שלח לו רבינו אלימלך שיפסיק ולא יתפלל עוד לפני התיבה, כי יתבטל ממציאות, מגודל אור וקדושת האורות האלקיים, שהיה נפתח לרבינו על ידי שירתו של צדיק זה". אותו חזן זכה אמנם לכבוד מרובה ע"י הרבי ר' אלימלך, אך לא היה מתפלל לפני התיבה[20].

הערות לפרק רביעי

1 בהקדמה לספר „תורת חסד" לרבי מרדכי רוטשיין (מונקאטש תרנ"ז), הוא מביא מסורת שהספר „קב הישר", הכולל הנהגות מוסריות בדרכי הסיגופים, היה שגור בפי הרבי ר' אלימלך, ולמד בו וחזר עליו, עד מאה ושתים פעמים, מנין שם הספר (ק"ב) ומספר פרקיו.

2 בדיקת הסכין לפני השחיטה היתה נהוגה כבר אצל הבעש"ט ותלמידיו, ורישומים לכך מצויים במקומות אחדים ב„שבחי הבעש"ט". כאשר הבעש"ט הגיע לסלוצק

הורה להראות לו את הסכין „ולאנשי העיר חרה עד מאד, איך מלאו לבו לראות הסכין אצל השוחט דמתא, ובפרט בקהילה גדולה", אף בכתבי ה„חרם" מימי המערכה נגד החסידים, נזכרת הקפדה זו בין סימני ההיכר של אנשי הכת: „ווען איין אורח וועט קומין לקהילתנו, וועט ניט ווילין עסין משחיטת השוחטים הקבועים בעיר — — —, מוז דער בעל הבית מודיע זיין להנגיד הפרנס חודש, להדוך ולגרש את האיש מן העיר". (ראה להלן בפרק „אש המחלוקת עוברת לגליציה").

ההסבר לדרכי הזהירות שנהגו בהם ההולכים בדרכי החסידות נמצא גם בספר „תולדות יעקב יוסף": „יבענין אכילה לא אכשיר דרא, שהכל שוחטין אפילו שאינו בקי בהלכות שחיטה ואינו ירא שמים — — — ובודאי הפרש ממאכלי העולם קדוש יאמר לו". ראה „הבעש"ט ובני היכלו" ע' ר"ט—ר"י וב„ציון" שנה כ"ו (תשס"א) ע' 47—72.

3 בוצינא קדישא סימן ז'.

4 ראה להלן בפרקי „לשלמות המדות", „והאיש עניו מאד".

5 „פעולת הצדיקים" לר' יצחק זינגר (פדגודזע תר"ס) דף ג' וכן ב„אהל אלימלך" (סימן קצ"ו) בשם ר' ירוחם טייטלבוים מסרנא.

ר' אלימלך זאב שטערן מביא בספרו „שיחות יקרים" (ע' נ) מסורת לפיה עמד הרבי ר' אלימלך בנסיון חמיר, בדרכו להיכלו של המגיד ממעזריטש, ובבואו להיכלו של המגיד „יצאו המגיד ואחוזת מרעהו לקראתו וקיבלו את פניו באהבה רבה".

6 ישנה דעה כי הרבי ר' אלימלך התקרב למגיד בשנים הראשונות להנהגתו, עוד לפני שנת תקכ"ה, שכן בשנה זו חתם המגיד על הסכמה לספר „הלכה פסוקה" (טורקא תקכ"ה) וחתם כבר בשם „מגיד מישרים" בק"ק מעזריטש גדול", ואילו הרבי ר' אלימלך בספרו „נועם אלימלך" פרשת וישב, וכן בפרשת שלח הוא מזכיר את רבו: „על דרך ששמעתי משל מת"ק מפי אדמו"ר הרב המגיד דק"ק ראוזני זלה"ה", אולם אין מכאן כל הוכחה, שכן גם לאחר פטירתו נקרא ע"י תלמידיו על שם כהונתו ברובנה.

7 הרבי ר' אלימלך קיבל את המגיד כרבו המובהק, ובספרו הוא מזכיר אותו בשם „מ"ו" סתם, וכן מכנה ר' זכריה מנדיל מידוסלב, תלמידו של ר' אלימלך בספרו „דרכי צדק", את המגיד בשם „מורו של רבי".

8 בימות נעוריו כאשר ר' אלימלך התגורר בבית אביו, בכפר לאפאחי הסמוך לטיקטין, הכיר את ר' שמעלקא שלמד בטיקטין, אצל זקנו ר' מאיר הלוי איש הורביץ, אך הם התידדו ביותר בשנות למודיהם בבית מדרשו של המגיד ממעזריטש, ור' שמעלקא אף מזכיר את חברו זה בספרו „דברי שמואל" בתואר „המוכיח מו"ה אלימלך נ"י" ומסתמך על דבריו.

9 „אהל אלימלך" סימן קמ"ו, בשם רבי אברהם המגיד מטריסק. לפי מקור אחד נסעו שני האחים, הרבי ר' אלימלך ורבי זישא, במיוחד לניקלשבורג, כדי לשכנע את הרבי ר' שמעלקא שישן במטה ולא יסגף את עצמו. פעם אחת הצליחו לשדל אותו וקיבל את דעתם, אולם הדגיש כי לא יוכל לעשות זאת תמיד. לפי ניסח אחר המובא בספר „סיפורי צדיקים" (ווינה תרפ"ב), ומקורו מפי ר' שמואל אבא מסלא-

וויטא, נסע רבי אלימלך לניקלשבורג, לאחר ששמע כרזו בעולם העליון, כי על כל הנשמות הבאות מעולם השפל לפנות לישיבתו של הרבי ר' שמעלקא. („אוצר הסיפורים" לר' צבי מאשקאוויטש, חלק חמישי ע' כ"ח, ירושלים תשי"ג).

10 „אהל אלימלך" סימן של"ה.

11 שם סימן שמ"ג. מדבריו של רבי יוסף לוינשטין מסרוצק, המובאים ע"י ר' אברהם חיים מיכלסון בספרו „שמן הטוב" (ע' 152), מסתבר כי הרבי ר' אלימלך שימש בשינאווא לפני שהשתקע לליזענסק: „ואחר שהרבי ר' שמעלקא נתקבל (משינאווא) לניקלשבורג, בחרו החסידי ברבי אלימלך, והושיבוהו בקהילת שינאווא, ומחמת המחלוקת והרדיפות עקר משם לקהילת ליזענסק", אך אין לנו סמוכין נוספים לכך.

12 שם, סימן שט"ז.

13 מכתבי ר' יוסף שוחט מבריסק (כת"י).

14 שם. לפי מסורת חסידים (אהל אלימלך שט"ז) הטיל עליו הרבי ר' אלימלך את האיצטלא „כי סמך הרבי ר' אלימלך את ידיו עליו", ומאז נהפרסם שמו של רבי לוי יצחק כאיש מופת. הרבי ר' אלימלך אף שיגר את תלמידיו לקבל את פני רבי לוי יצחק כאשר שבת בעיירה אחת אשר בסביבה (ספר „שלשה עדרי צאן" לר' מנחם מנדל סופר, פשמישל תרל"ד).

לפי מסורת אחת (שמן הט"ב ח"ב סימן כ"א) בא הרבי ר' שמעלקא בטרוניא לפני הרבי ר' אלימלך: „נטלת הימני את התלמידים שלי", והרבי ר' אלימלך נענה לו: „אני שלך ותלמידי שלך". יש מערערים על מסורת זו וטוענים שהיא מופרכת מיסודה, ואמנם טוען ר' יוסף לעוינשטיין מסר צ"ח כי חילופי הדברים היו בינו ובין רבי לוי יצחק מברדיטשוב.

לדבריו, היה זה בשנת תקל"ג, כאשר רבי לוי יצחק נאלץ לעקור ממקום רבנותו בוליחוב אשר בפולניה, בגלל רדיפות המתנגדים, ולעבור לפינסק אשר בליטא, ורבים שנמנו על חסידיו התקשרו לרבי אלימלך, ה"א מצטט מתוך כתב יד שהיה בידו: „היה לו לרבי לוי יצחק חלישות דעת על שר' אלימלך קירב חסידיו, והשיב רבי אלימלך בחרדה: „רבי, אני תלמידכם, והחסידים שלי הם שלכם, ובכל אדם מתקנא ח"ן מבנו ותלמידו" („תרביץ" שנה ל"ו ע' 402).

15 הרבי ר' אלימלך היה אומר על רבי מיכל „כשהוא לובש המלבוש לתפילה, ומחבר הקרסים של לבושו ממש"ך שפע למעלה לשמונים אלף כתות מלאכים, — והוא צריך שמירה בכל עת שלא תצא נפשו מגודל אור הדביקות" („נתיב מצוותיך" לרבי יצחק אייזיק מקאמרנא בהקדמה).

16 עשר צחצחות ע' 29 (סימן נ"ה).

17 „דברי יחזקאל" פרשת מטות. רבי אלעזר היה מתלהב בעבודתו כדרך אביו, ובשעת מסיבתו ליד שלחנו של רבי פנחס מקוריץ התפרצה מלבו קריאה „טאטע" — (אבא). רבי פנחס שלא היה רגיל בכגון דא, החזיר לו בדרך צחות: „ודילמא לאו אביו הוא". לימים, כאשר סיפר רבי אלעזר לאביו את הקורות אותו בביתו של ר' פנחס, וכן את הדו"שיח ליד השלחן, טען הרבי ר' אלימלך כלפי בנו: „היית צריך להשיב לו „מען לייט זיך א טאטע", בבחינת „שאל אביך".

18 לפי מסורת אחת נמנע לנסוע אל הבעש"ט בגלל התואר "בעל שם טוב" שלא נראה בעיניו. חסידים הוסיפו להסביר כי בנשמתו היה ניצוץ מנשמת אחיה השילוני, הוא רבו של הבעש"ט, ואין זו מדרכו של הרב לבקר אצל התלמיד. (מפי הרה"ח ר' ישראל רוזנצוויג).

19 "מגילת סתרים" ע' ל"ו (הוצאת "מקורות" ירושלים תשי"ג).

20 יש להוסיף את דברי רבי יצחק אייזיק מקאמארנא (שם) כי במוצאי שבת נתבקש ה"חזון" (— הוא רבי מרדכי מזסלב), לספר לו "ממדריגות ומקדושת מרן אלקי אור ישראל" (— הוא הבעש"ט), וסיפר לו "ענינים נוראים לא שמעתן אוזן, רעיקר סיפורו היה איך היתה יראתו ואהבתו את אלקים, ואיך היתה עלית נשמתו בהקץ". הלה הוסיף לכפר לו לרבי אלימלך על גדולת הבעש"ט "ואחר כך עמד על רגליו, והעיד שפעם אחת למדו תורה לפני מרן אלקי, וליהטה אש סביבותיהם, עד שנזדככו כל כך וקיבלו תורה מפי מרן, כדרך שקיבלו ישראל על הר סיני, בקולות וברקים וקול שופר חזק מאד, ממש הכל כמו בהו סיני". לשמע הדברים הפטיר רבי אלימלך "זה לא השתי", ורבי יצחק אייזיק מגיב על כך "ואין זה תימה כי עבודת וקדושת ישראל, מרן אלקי, היה גדול מאוד מאוד" אולם — הוא מוסיף — "והבינו היראים ששמעו זאת שכל הנזכר לעיל היה גם כן לרבינו אלימלך מעין זה".

יש להוסיף כי בספרו "נועם אלימלך" אין הרבי ר' אלימלך מזכיר את הבעש"ט או חידושי תורתו הידועים לנו בשמו, אלא במקום אחד (פרשת בראשית): "דמחמת שבא אברהם למצרים, ששם היו שטופים בזימה, ומחמת מחשבותם בהרהורי זנות, הבניס גם כן הרהור בלבו לאשתו, ולכן אמר אברהם לשרה "הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את". הרבי ר' אלימלך מייחס הדברים ל"ספר אחד", אך הסבר זה הובא במפורש ע"י ר' גדליה מלונין בספרו "תשואות חן", בשם הבעש"ט.

פרק חמישי

אור זרוע לצדיק

הרבי ר' אלימלך דלה והשקה לרבים תורת החסידות, כפי שקיבלה מרבו המגיד ממעזריטש, יורשו וממלא מקומו של הבעש"ט, והוא הטיל את הדגש על האמונה התמימה, ללא כל התחכמויות וחקירות. ביחוד שקד להשריש בקרב אנשי שלומו ושומעי דברו את ערכה של אמונת צדיקים, בהתאם לאימרה המיוחסת לבעש"ט „זה השער לה' — צדיקים", ואף הרבי ר' אלימלך טען שאין להגיע ל„מדרגות" אלא בהדרכתו של המדריך והמורה, הוא הצדיק.

כדרך תלמידי הבעש"ט והמגיד ממעזריטש, ראה גם הרבי ר' אלימלך את תפקידו להעלות מבחינה רוחנית, את המוני העם שהיו נתונים ביוון השפלות הכלכלית והרוחנית. הם לא הסתגרו בתוך אהליהם אלא ראו את עצמם אחראים לעתידו של העם כולו, וכך הפיצו בישראל את דרך התשובה.

„אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו" — היה הרבי ר' אלימלך מפרש כי „המדרגה הנעלה ביותר של הצדיק, איננה בבדידות ובפרישות מוחלטת, ויתכן גם במקרה כזה, אם כוונתו אינו רצויה, אומר הקב"ה „ואני לא אראנו". המדריגה הנעלה ביותר של הצדיק היא איפוא להימצא בתוך עמו, להקשיב לסבלותיהם, להקל מעליהם הן מבחינה רוחנית והן מבחינה גשמית, ובכל זאת לשמור על מעמדו המיוחד [1].

הרבי ר' אלימלך, ששקד להשריש בקרב שומעי דברו את חובת ההתחברות לצדיקי הדור, היה מדגיש שאדם אינו יכול להגיע לעבודת ה' בשלימות, אלא ע"י מדריך שידריך אותו בעבודתו. כאשר נשאל „לאיזה צורך נוספים לרבי?, הלא ישנן ספרי מוסר כגון „ראשית הכמה" ו„חובת הלבבות", ומהם אפשר גם כן לקבל יראת ה'",

השיב הרבי ר' אלימלך כי „במלחמה עם היצר הרע אין האדם יכול להתגבר עליו אלא בעזרת הצדיק" [2].

והדברים מוסברים בהרחבה ע"י תלמידו ר' קלונימוס קלמיש בספרו „מאיר ושמש": „הגם שאדם ילמוד כל התורה, וילמוד כל ספרי קודש ודברי חז"ל, אינו מועיל לו לתשובה שלמה, להסיר ממנו כל המסכים המבדילים, אם אינו מתדבק לצדיקי הדור וקדושי ה'", ושם נמסר בשם הרבי ר' אלימלך, כיצד בוחר לו האדם את רבו: „כשיראה צדיק שהנהגתו, ביציאתו וביאתו, הוא על פי התורה הקדושה, ואינו מיקל כלום, חלילה, הן בדאורייתא והן בדרבנן, ובתוך לבו הוא יקד יקוד אש בייחודים, ומחשבתו ניכרת מתוך מעשיו, זה יבחור לו לרבי, בבחינת „שום תשים עליך מלך", הוא האיש אשר בחר ה' ובו יתדבק לשמוע בקולו ולהדבק במדותיו" [3].

ההסבר העיוני למעמדו המיוחד של הצדיק בתנועת החסידות, כמנהיג החבורה המדריך אותם בדרך העבודה, לעלות ולהתעלות בעבודת השי"ת, ניתן לראשונה בספרו של הרבי ר' אלימלך, המרחיב את הדיבור על גודל ערכה של ההתחברות לצדיקים: „ואף אנשים כאלה שאין להם שכל ובינה, להשיג גדולת הבורא ברוך הוא, ובעבודה שלמה, לעבדו באמת ובשלימות, רק שהם מחברים עצמם אל אנשי צדק ואמת, היודעים ומכירים גדולת הבורא ב"ה ועובדים באמת, אזי נהשב גם להם, כאילו גם הם עשו עבודתם שלמה כצדיקים השלמים", וכך פירש הרבי ר' אלימלך את הגמרא „נר מערבי היה דולק וממנו היה מטיב, כמנו היה מדליק ומאיר בלבותיהם של בני אדם שמתחברים עם הצדיק, גם הם מדליקים נרותיהם, אלו נשמותיהם, באהבה ויראה להבורא ב"ה" [4].

הצדיקים הנמצאים בדרגה עליונה נאלצים לרדת ממדרגתם, כדי שיוכלו להדריך את הצבור הנמצא במדרגה נמוכה מהם, ולהעלותו לשלבים יותר עליונים, ויש בכך משום הקרבה מסוימת מצדם. בהסתמך על משלו של הבעש"ט בדבר המטאטא המנקה את הבית והוא עצמו מתלכלך [4a], הסביר המגיד רבי ישראל מקוזניץ בשם הרבי ר' אלימלך: „לא יחל דברו אבל אחרים מיחלים לו" — „הצדיק צריך לראות שלא יהיו דבריו חולין כלל, כי אם קדושה ודביקות

אולם כאשר אחרים באים אליו לפעול להם דברי גשמיות, הוא מוכרח לדבר אתם דברי חולין"[5].

וזו היתה דרכו של הרבי ר' אלימלך, שלא הסתגר בתוך היכלו, והיה טוען נגד אותה דרך שנהגו בה בני אדם, הסבורים "שדרך עבודת השי"ת להגיע לדביקות, היא בהתבודדות, בהתבודד עצמו חדר לפנים מן החדר ולומד שם, ואינו מדבר לשום אדם בעולם ואינו מתראה לשום אדם". הללו סבורים ש"דרך זו היא עיקר עבודה לבוא לדביקות", אולם הרבי ר' אלימלך שולל דרך זו לחלוטין "כי יוכל להיות שיתבודד עצמו כמה שנים, ולא ידבר לשום אדם כלל. ולא יבוא לאמת כלל"[6].

כל מחשבותיו של הרבי ר' אלימלך היו מכוונות לעבודת השי"ת, והיא שעמדה לו להשפיע מקדושתו גם על שומעי לקחו, והם התדבקו בו והלכו באורחותיו, ויחד עם השפעתו מתורתו ויראתו על בני העליה, היה מחדיר נכחו לפשוטי העם, על ידי שיחות חולין שלו. למשמע אוזן, היו "הדברים פשוטים", אך למעשה התכוין לענינים עליונים ונשגבים, כדברי הרבי ר' אלימלך בעצמו לגבי הצדיק: "ואף שמדבר בדברים גשמיים, ונראה לעיני אדם שהוא נפסק מדבקותו, אבל באמת אינו כן, אלא גם באלו הדברים הוא מכוין בהם כוונה עליונה"[7].

מבחינית מזוימות טוב לו לצדיק "המופרש ומובדל מעניני העולם הזה, ואין לו שייכות עם העולם כלל", לעומת הצדיק המעורב עם הבריות וחייב לרדת אליהם כדי להעלותם, ירידה שהיא בבחינת "חטא". אמנם "אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא", ועל ידי חטא זה בידו להעלותם, וירידה זו צורך עליה היא. "אם יארע לצדיק איזה חטא, אזי יורד ממדרגתו ומהרהר בתשובה, ועל ידי זה יכול להחזיר את העולם עמו"[8].

הצדיק חייב לרדת ממדרגתו ולהתחבר גם עם פשוטי העם, ואם כי לגביו הרי זו בבחינת ירידה, הרי טובת הכלל מחייבת אותו להשלים עם ירידה זו, שהיא בבחינת עליה לגבי פשוטי העם "שיהיה לו שייכות להצדיק עמהם, ועל ידי שמעורר פנימיות שלו, מתעוררת גם הפנימיות שלהם ובאים יחד אל הקדושה"[9].

בדברי תורתו שהיה משמיע בפניהם רומם הרבי ר' אלימלך את

מצב רוחם של היהודים „הנמצאים בשפל המדרגה, דוויים וסחופים בגלות המר הזה", וכאן מצא מקום לציין את המשל, שיוחס במקורות אחרים לבעש"ט עצמו, ורבי אלימלך מייחסה לרבו, ה„מגיד" ממעזריטש: „על דרך ששמעתי משל מתוק מפי אדמו"ר הרב המגיד דק"ק ראווני זלה"ה" — „והוא שאנו רואים שכעת אשר אנחנו בגלות המר, ובני אדם שזוכים לרוח הקודש בקל יותר מבימי הנביאים, שהיו צריכין השבעות והתבודדות רב כידוע, כדי שישיגו הנבואה ורוח הקודש, ואמר משל נפלא ומתוק, למלך שהיא במקום כבודו, בביתו, בחצירו בפלטין שלו, ויבא איזה אוהב המלך, וירצה להזמינו לבעודתו לביתו, אזי בודאי יכעים עליו המלך, כי אין זה כבודו של מלך לצאת מפלטין שלו לבית אחרים, גם אם יהיה הסעודה גדולה עד למאד, ובלתי אפשרי שיזמין את המלך לביתו, עד שיכין כל ההכנית, ויעמיד מליצים ופרקליטים גדולים, שימצא חן בעיני המלך שיבא לסעודתו, אבל כשהמלך נוסע בדרך ורוצה ללון בדרך, אז כאשר ימצא מקום נקי באכסניא נקיה, אף אם בית המלון הוא בכפר, אם הוא רק נקי, אזי זה בית מלונו ללון שם".

ו„הנמשל מובן ממילא, בזמן שבית המקדש קיים והיתה שכינת כבודו בבית קדשי קדשים, אזי אם היה אדם רוצה לשאוב רוח הקדש, או נביאות, היה צריך עבודה גדולה, כמו שמצינו בשמחת בית השואבה, ששם היו שואבים רוח הקדש, אבל עתה בגלות, שגם השכינה הקדישה גלתה עמנו, ותשוקתה מאד למציא מקום דירה לשכון בה, ואם מצאה מנוח ומקום נקי, אדם שהוא רק נקי מעבירות וחטאים, אזי שם היא דירתה"[10].

על יסוד הנחה זו היה טיעון באזני כל אחד ואחד, ולא רק לבני העיר אלא גם להמוני העם, כי „עיקר דירתו של האדם צריכה להיות בעולמות העליונים, וליתן השפעות מעולם התחתון עד אין ם ף ב"ה, יכשאדם עיבר עבירה ח"ו, אז הוא מפריד עצמו מהעולמות העליונים, ונשאר גופו ונשמתי בעולם השפל הזה"[11].

האדם יכול בפעולתו ובמעשיו הטובים, בקיום המצוות, לחזור ולשוב לשורשו העליון בחיים חיותו, וכך „הוא מדבק את עצמו בבורא ברוך הוא, בדביקות ולחבת אש הקדושה שבו, על ידי מעשיו הטובים, ובקבלת עול מלכות שמים שלימה"[12].

בכוחם של הצדיקים, המתעניינים במצבם של אנשי שלומם ושומעי לקחם, ומדריכים אותם בדרך הישרה, לסייע בידם גם מבחינה גשמית, ולקדם את פני הסכנה, אף אם אינה נראית בחוש, וכאן הסביר הרבי ר' אלימלך כי צדיקים יכולים לראות מראש את הבאות, כדברי חז"ל: „איזהו חכם — הרואה את הנולד".

על הכתוב „וירא אלקים את האור כי טוב" דרשו חז"ל „שגנזו לצדיקים", כלומר, השי"ת גנז את האור לצדיקים „שהם יהיו יכולים לדעת ע"י האור הזה, דבר שעתיד להיות", ואם כחם גדול עד כדי כך שהם יכולים „לפעול לגרום לביאת משיח"[21], ברור איפוא שהם יכולים לראות מראש את הבאות, להבין דבר מתוך דבר, וכן לגלות דברים מופלאים מעיני השומעים. בהזדמנות אחת הסביר הרבי ר' אלימלך כי „אם מעיינים היטב בתורה, בעיניים פקוחות, יכולים לדעת את הכל"[13].

אבות החסידות הפעילו בשעת הצורך את כוחם האלקי לחזק את המוני העם באמונתם השלימה. הרבי ר' אלימלך מדגיש: „וזה הוא כלל גדול, כשרוצה צדיק לעשות טובה לאיזה איש, צריך להכנים במקבל הטובה אמונה, שיאמין בזה שיהיה לו טובה, על ידי זה הצדיק"[14], ואמנם על ידי המיפתים שהראו לעיני כל, ראו גם פשוטי העם שנתקרבו אליו את כוח ה', ואף הם השכילו לדעת ערכה של אמונת צדיקים, הנמנית בין עקרונות היסוד של תורת החסידות[15].

„מהו מקור כוחו של הצדיק „שהוא מפליא פלאות גדולות, שעל ידי דבירו הקדוש, נמחקים כל הדינים מעל ישראל, וממשיך דינים על הרשעים, וזה הוא פלא גדול", — שואל הרבי ר' אלימלך, והוא „משיב כהלכה לאותן שאינם יודעים" כי כוחו של הצדיק בתפילתו. לדברי הרבי ר' אלימלך „גדול כחם של מזמורי התהלים שהוא מרצה לפני קונו, לזמר עריצים ולהכרית כל המקטרגים, והצדיקים יכולים לפעול על ידם הכל, ואין שטן ואין פגע רע, כמו שכתוב שירו לה' וכו' תהלתו בקהל חסידים, פירוש ענין התהלה הוא ביד החסידים המתחסדים עם קונם"[16].

בפירושו על הפסוק „רצון יראיו יעשה" הוא מסביר את כחו של הצדיק להשפיע שפע ברכה לעולם כולו: „לפי שהצדיק אינו מתאוה לשום דבר ברצונו, כי הוא נמצא במדרגתו הקדושה, שאין לו תאוה

לשום דבר", ואף הזדקקותו לצרכי העולם הזה „שהצדיק צריך לפעמים לאיזה דבר, למזון או למלבוש או לכסף וזהב וכדומה, איננו אלא לטובת הכלל, זה הוא הכל לצרכי העולם, שהעולם צריכים לכל זה תמיד, ומתאוים להם תמיד, ומתפללים עליהם, רק שאין כח בתפלתם לעלות למעלה, וכשהצדיק צריך גם כן לאותו דבר ומתפלל עבורו, ותפלתו הזכה עולה בלי שום פגע, אזי נאחזין כל תפלות ישראל באותה התפלה, ונענין כל ישראל בזכותו" [17].

עוד בימי חייו של הרבי ר' אלימלך, העלה אחד מתלמידיו על הכתב את פרשת תקפו ותפארתו. הכותב, ר' זכריה מנדיל מיערוסלב, אינו יכול להרחיב את הדיבור בשבח רבו ומזכירו ברמז, אך הרמזים על כוהו הגדול של הרב בעולמות העליונים הם די ברורים. בין היתר הוא מספר, כי „יש ביניהם צדיקים כאלו שיודעים אם יבוא איזה כאב או חולי ח"ו לאדם, הם נודרין בעדם לצדקה ומקדמין תפלה לצרה, ולפעמים ניצל האדם ההוא מן הכאב, ולפעמים בא הכאב ההוא לזמן שקבע הצדיק הנ"ל, בלי שום איחור וקידום כלל, וזה נסיתי בעצמי, ובדידי הוה עובדא כמה פעמים, שיש צדיק אחד במדינתנו, שהוא יודע ומרגיש בי תמיד קודם היסורים, ואמר בפירוש למחר בשעה זו יהי לי כך, ונודב צדקה בעדי ועל פי רוב פעל בתפלתו וצדקותיו עד שנצלתי מהם, ואם לא היה בי כולה נשאר מקצתו, למען דעת כי צדקו דברי אמת, ואפילו כשהייתי כמה פרסאות ממנו".

ר' זכריה מנדיל מוסיף: „יאמין לי אהובי דודי, דברים הללו, כי במדינתינו כבר ידועים לבני אדם, למאות ולאלפים מפורסמים, ובמופתים נגלים, והם מתפללים ופועלים בתפלתם כמו בדורות הראשונים, ולפעמים אפילו בדבורם לבד פועלים, כמו בתפלה כדרך שנאמר ותגזור אומר ויקם לך".

„אם היה רוצה אהובי דודי להיות בכאן — הוא מבטיח — הייתי מראה לו הכל במופת ובחוש הראות, וכעת יאמין לי על נאמנות, כי עדיין אין אני מחזיק בשקר חלילה, וראוי להאמין לי שיש ביניהם צדיקים כאלה, שיכולים כמעט להחיות מתים בתפלתם, אשר עיני ראו ולא זר, שהביאו להם כמה פעמים הולים, אשר היו ביאוש כולם, ועל ידי תפלתם הזכה חזרו לבריאותם כבראשונה, כדרך כל הארץ" [18].

ודאגתו של הצדיק היא גם לדורות הבאים. רבי מאיר מאפטא בעל „אור לשמים", מציין כי „כל מי שזוכה להתקרב אל הצדיק הלה נוטל אותו תחת פקודתו, ועוקב אחר דרכיו", וגם במקרה שהוא יורד מהדרך הישרה עד כדי כך שהוא נתפס ברשתה של לילית ח"ו, „הצדיק דואג למענו להוציא אותו משאול תחתית" [19], ומסורת בידי חסידים ש„כל מי שראה את פניו של הרבי ר' אלימלך לא נפטר מן העולם הזה בלי תשובה [20].

הערות לפרק חמישי

1 הנהגה זו לרדת לתוך העם ולהדריך אותם בדרכי ישרים, קיבל הרבי ר' אלימלך מרבו המובהק רבי בער, המגיד ממעזריטש, והוא מספר על כך: „על דרך ששמעתי מרבי ומורי הרב הגאון הקדוש המנוח מ' דוב בער מק"ק ראוני נשמתו בגן עדן: „ולא הסריח בשר הקדש מעולם" פירש „מי שהוא בשר קדוש, שהוא צדיק גמור, אינו מסריח מעולם, אף כשהוא מעורב עמהם" („נועם אלימלך" פרשת שלח).

2 אחד התלמידים הנאמנים של הרבי ר' אלימלך, הוא ר' קלונימוס קלמיש מקראקא, מסביר בספרו „מאור ושמש" (מגילת רות), כיצד עוררו ממשיכי דרך הבעש"ט, שהנהיגו עדות בישראל, את דרך התשובה: „התעוררות התשובה באה לו לאדם על ידי התדבקותו בצדיקים, ובימיהם התחילו להתעורר פרחים וציצים בתשובה, מפני שהם היו דבוקים תמיד בתשובה הרמתה, היו ממשיכים את עולם התשובה על כל העולם, והתעוררות תשובה בימי נערותו באה לו לאדם על ידי שמדבק עצמו בצדיקי הדור".

2 „עשר צחצחות" דף י"ח ע"א (סימן צ"א) וכך הסביר הרבי ר' אלימלך את דברי רש"י על הפסוק „וישמע יתרו" מה שמועה שמע ובאז קריעת ים סוף ומלחמת עמלק. אם יתרו עדיין לא שמע היה מקים לבוא לשמוע, אולם אם הוא כבר שמע בביתו שיש אלוה, פטרון ומשגיח, לא היה לו צורך להיבטל מעבודתו, ולנסוע אל משה, אלא — מסביר הרבי ר' אלימלך, — נוסף על מלחמת עמלק נודעה גם מלחמת יצר הרע, ובזה אין האדם עצמו יכול להועיל אלא על ידי הצדיק, ועל כן נסע יתרו למשה רבינו, וכן בכל דור ודור („נועם אלימלך", פרשת יתרו).

3 „מאור ושמש", שופטים.

4 „נועם אלימלך", תשא.

4* „מאור ושמש", פרשת שמיני: „שמעתי מפי אדמו"ר מו"ה אלימלך זצוק"ל, שאמר בשביל הרבי ר' בער מראוונו, שאמר בשם הבעש"ט".

5 שם, פרשת מטות.

רבי יהושע מאוסטרובה ציין לדוגמא את הרבי ר' אלימלך, שקירב את הרבים לעבודת השם באמרי פיו, כי „בדורות ראשונים, כאשר באו אנשים אל הצדיקים,

לעורר לבם בדרכי ה', לא היו הצדיקים צריכים להאריך עמהם בדברי תורה לעורר אותם, — כי תיכף ומיד בדברם עמהם דיבורים אחדים נתעוררו, ורוח נכון נתחדש בקרבם, ואף למדו משיחות חולין של צדיקים, כמו שמספרים על הרה"ק הרבי ר' אלימלך זצ"ל מליזענסק, שהיה עוסק בין מנחה למעריב, בסיפורי מעשיות בדברים פשוטים, וכל אחד ואחד שהיה אז בעת שדיבר דבריו, לקחו לעצמם מוסר והתעוררו ע"י סיפוריו". ("תולדות אדם").

את פעולתו זו ראה הרב ר' אלימלך כאחת מן הדרכים לעבודת השי"ת, וכך הסביר את מאמר חז"ל: "ההולך בדרך ואין עמו לויה יעסוק בתורה, ונוכל לומר שרמז לנו בזה איך לעשות להתנהג ולילך בדרכי השי"ת, דהנה הצדיק הגמור הגמור והקדוש, אשר כל מחשבותיו טהורים וצלולים כצחצחות גמור, והולך תמיד בדביקות וקדושה", הרי "כשמדברים בני אדם, נראה כמדבר דברים גשמיים, אבל באמת כל מחשבותיו להבורא ב"ה, גם בדברים האלו, ועושה ייחודים בשעה שפוסק מלימודו, זה נקרא בשם לויה, לשון חיבור ודביקות, על דרך "הפעם ילוה אישי" וכו', אולם אין זו דרך הרבים "ואם האדם אינו במדרגה כזו, להתחבר ולהתדבק במחשבתו כנ"ל, אל יאמר אעשה כן גם אני וילמוד מהצדיק גמור לבטל ח"ו מלימודו, אלא יעסוק בתורה תמיד".

6 "מאיר ושמש", פרשת קדושים. אמנם הצדיק צריך להיות דבוק תמיד ברבונו. שכן "כל עב דת האדם היא להיות תמיד דבוק בו ית', וכאשר יבבר איזה דבור יהיה מחשב בזה הדבור הכל לכבוד הבורא ב"ה, ואף שידבר בצרכי העולם כונתו יהי' לשמים אולם, יחד עם זאת, הוא רשאי לנתק עצמו לשעה קלה מן הדביקות המפשטת כדי לתקן את האחרים, וכך, למשל, "ניתן רשות לזנות מעולם הזה, מענינים גשמיים דהיינו אכילה ושתיה רשאי ענינים גשמיים, כי' שהצדיקים ימתיקום ויוציאו מהם ניצוצות קדושות, להכניסם אל הקדושה, ואלולי זאת לא היה רשאי הצדיק להפסיד, ולהפרד אף רגע אחת מהקדושה והדביקות, ולהטות עצמו לדברים גשמיים, ורק כדי להכניסם אל הקדושה, רשאי קצת לירד ולהפסיק מדביקותו, וח"ו אין רשאי להפריד עצמו רק מעט אל הכוונה הנ"ל דעיקר הוא לאחז עצמו בקדושה ודביקות, ויעקב אבינו ה"ה מתפלל "ונתן לי לחם לאכול", בתנאי "ושבתי בשלום אל בית אבי". שח"ו לא אפריד את עצמי מהקדושה ע"י זה, רק שאצא ניצוצות הקדושה מהם, ומיד "להשיב אל אבי שבשמים בשלום", (נועם אלימלך" פרשת וישלח).

בספרו משבח הרבי ר' אלימלך את הצדיקים העובדים את השם יתברך בכל לבם ובכל נפשם, אם כי יש מקום להבחין בין סוגי הצדיקים השונים בתכונותיהם ומשום כך גם בתפקידיהם. "יש צדיק שמוכרח להיות פרוש ומובדל מבני אדם, כי כאשר יהיה בין העולם יכול להיות שיפול ממדרגתו הנכונה לו, ויש צדיק שמעורב בין העולם ומדבר עמהם, ואף על פי כן אינו נופל ממדרגתו, ואדרבה הוא מחזירם למוטב".

7 "נועם אלימלך" פרשת תזריע.

8 גם כאשר הצדיק יורד אל העם "וצריך לדבר עם אחרים, צריך שלא יהיו

את תן הדברים שיחת חולין ח"ו, רק צריך לדבר ולשיח דברים של יראה ומוסר, אז פועל בדברים אלו שמתעוררים אורות עליונים בדבורים אלו, וזה נקרא בשם "זרעה", כמו שאדם זורע, בחדאי הזרע מתרבה ומצמיח יותר ויותר, כך הצדיק הגדול, שמדבר דבורים קדושים, דברי יראה ומוסר, הוא מזריע לאחרים, כי הוא פועל שיתרבו הרהורי תשובה בלבות בני אדם שמדבר עמם, וגם פועל שיתרבו אורות עליונים למעלה", בבחינת "אור זרוע לצדיק".

לפעמים יש קטרוג על הצדיק, כי אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא "פירוש, שגם בטוב אי אפשר שיהיה ברור וצלול בלי חטא כלל, כי אינו יכול האדם להיות כל כך ברור שיעשה דבר בלי שום פגם, ובכל דבר שעושה יש איזה פניה או גדלות, וכין שאינו ברור לעשות דבר בלי שום פגם כלל, על זה יש עליו קטרוג רחמנא ליצלן, אבל השי"ת ב"ה ברוב רחמיו הגדולים מבטל הקטרוג, ובמה מבטלו ? בעשות רצון הצדיק במעשה, כי הרצון אצל הצדיק הוא ברור מאוד כי רוצה הוא לעבוד את הבורא ב"ה בשלימות גדול, בלי שום פיגול ומחשבה זרה כלל, והקב"ה ברחמיו עושה את הרצון כמעשה". ("ליקוטי שושנה" ד"ה רצון יראיו יעשה").

והצדיק אינו מסתפק ברצונו הוא, אלא ברוב צדקתו "הוא מכניס רצונו ומחשבתו הטובה להדבק בהבורא ה', בלבב אחרים" "ובזה שמכניס הרצון באחרים, זה כבר נקרא מעשה, כי נעשה מהרצון שיש לו — מעשה באחרים, ובשביל זה נתבטל הקטרוג, שהרי גם המעשה היא ברורה מאד", וכך פירש את הפסוק "פותח את ידיך ומשביע לכל חי רצון" כי "הצדיק ממשיך שפע לעולמות ולכל אדם", "וכאשר הוא מכניס רצונו באחרים, נמצא כי נעשים כולם צדיקים על ידו, ולזה יכול להמשיך עליהם שפע רב ובזה מדויק הלשון נוכח ונסתר כחדא "פותח" הוא נסתר, "את ידיך" — נוכח, אלא שהצדיק הוא הפותח היד של הבורא ב"ה, כביכול, להשפיע על העולם, ובמה הוא פותח? "ומשביע לכל חי רצון", במה שמשביע לכולם רצון אהבת הבורא ב"ה, ונעשה מהמחשבה מעשה ואין קטרוג כלל, ולכן הוא יכול להשפיע כרצונו ואין שטן ואין פגע רע". ("ליקוטי שושנה" שם).

9 תפילתו של הצדיק למען אחרים יש בה משום ירידה כביכול, להעלות את האחרים בתפלתו, ולפרשה זו, הקדיש הרבי ר' אלימלך מקום נרחב בתורתו, וכך פירש את תחנוניו של אברהם אבינו לפני הקב"ה להצלת אנשי סדום, "אולי יחסרון" בצחות לשונו, כלומר שהצדיק מחסר מדביקות "דהצדיק הוא המשפיע לישראל את שלש אלה, בני חיי ומזוני, אך ברצונו להשפיע, צריך הצדיק שירד קצת מדביקותו ולהטות עצמו לראות צרכי העולם", ובכך הוא מסביר את דברי חז"ל "כל תפלה שאין בה מפושעי ישראל אינה נשמעת" "שהצדיק כשהוא בדביקות גדול, אז בלתי אפשר לו שיפסוק מדביקותו, להשפיע לישראל, וכשיש פושעי ישראל, דהיינו שפשע במדרגות ישראל, אף שאינו רשע גמור כי אם שפשע באותה מדרגה הנקרא ישראל, אז הוא גורם להפסיק הצדיק מדביקותו, וגורם בזה שמטה הצדיק עצמו לצרכי העולם מה שהן צריכין להשפיע להם, ואז תפלתו נשמעת עבורם לכל צרכיהם,

נמצא בכל תפלה צריך פושע ישראל אחד למנין עשרה, כדי שיפעול את ההשפעה בנטיית הצדיק". (נועם אלימלך פרשת וירא).

אף יתרו יעץ לו למשה "ואתה תחזה מכל העם" "דהנה הצדיק, הדבוק תמיד בדביקות אמתי ושלימית בעבודת השי"ת, בלתי אפשרי שיפנה את עצמו שיעסוק עם בני אדם תמיד בכל עת, רק בעתים ידועות, בהפסיק את עצמו מן הדביקות או יכול להתערב עמהם, ולכן אמר למשה איעצך שתהיה דבוק תמיד באלוקים, ולא תצטרך לפסוק מהדביקות, דהיינו "שאתה תחזה מכל העם"... שתבחר אנשים כאלה, שלא יהיו דבוקים לגמרי בי ית"ש באמת גמור, כי האנשים כאלה לא יהיו יכולים להתערב עם העם, לשפוט אותם בכל עת, רק אנשים כאלו תבחר שהם צדיקים וקרובים להדבקות ואינם דבוקים באמת לגמרי, — — — מכל העם שיהיו מקובלים לכל העם, שישפטו אותם בכל עת, ואתה תישאר תמיד בדבקותך, ויהי אלקים עמך". (שם, פרשת יתרו).

המטרה העיקרית של ירידת הצדיק היא איפוא לטובתם של פשוטי העם, להצלתם הרוחנית והגופנית גם יחד, כי "הצדיק המתפלל על איזה אדם הוא מזדהה אתו לחלוטין, אז נעשה אברי אותו אדם עם אבר הצדיק אחד, ממילא נתקן האדם, וכיון שנתקן החטא חלף ועבר העונש ממנו". מבחינה מסוימת יש בה בירידה זו תועלת גם לטובת הצדיק עצמו "וירד אברהם מצרימה לגור שם" מפרש הרבי ר' אלימלך שהיה זה לטובתו "דהיינו "לגור שם", דאלולי זאת שיפול ממדרגתו קצת, אפשר שיגבה לבו קצת להתגדל במדרגתו וקדושתו, אולם לאחר שהוא רואה שנופל ממדרגתו הוא מתבייש מאד [מתחרט" (שם פרשת לך).

10 "נועם אלימלך" פרשת וישב.

11 שם, פרשת קרח.

12 שם, פרשת משפטים.

13 שם, פרשת בשלח. וכן ב"ליקוטי שושנה" ד"ה איזהו חכם הרואה את הנולד. פעם אחד נסבה השיחה במסיבתו על מחירם של חרוזי פנינים. אחד הגבירים, שקנה חרוזים אלה בעד בתו הכלה, סיפר שמחירם ארבעים ותשע זהובים, וכך שילם עבורם, ורבי אלימלך סען כנגדו שמחירם חמישים, וכך שולם עבורם. את גביר תמה על דבריו של הרבי ר' אלימלך, המערער על מעשה שנעשה על ידו, אולם תוך שעה קלה נתברר כי צדק הרבי ר' אלימלך. המוכר הסכים אמנם לקבל מידו של אותו גביר ארבעים ותשע בלבד, אולם היה זה רק לאחר שבתו הכלה הודיעה לו בחשאי, מאחורי גבו של אביה, כי תוסיף לו למוכר, זהיב נוסף, משלה. ("עשר צחצחות" ע' 25 סימן ל"ב).

14 "נועם אלימלך" פרשת בשלח.

15 "אמונת צדיקים היא, לדברי הרבי ר' אלימלך, תגאי לאמונה שלמה, ואת דברי חז"ל על הפסוק "והראה את הדיה למינה", "למה נקרא שמה ראה — שרואות מרחוק, אלו בני אדם העומדים בבבל ורואין נבלות בארץ". הוא מפרש: "אלו בני אדם, העומדים בבלבול דעתם ומשקעים בספרא אחרא, רח"ל, ורואים נבלות ופגם בארץ ישראל, אלו הצדיקים וחסידי הדור, שהם נקראים ארץ ישראל, ואילו

תקנו את עצמם כראוי, לא היו באים לזה ומאמינים באמת בה', וגם במשה עבדו, אלו הצדיקים וחסידי הדור". ("שפתי צדיקים" לרבי פנחס מרינוביץ בהקדמה).

רבי מנדלי מרימנוב מביא בספרו "מנחם ציון" את הדברים אשר שמע מפי רבו שנמנה על תלמידי הרבי ר' אלימלך, כנראה רבי נפתלי מרופשיץ, בשם רבו "שהעת המסוגלת לזה, להחזיק באמונת השי"ת ובתורתו הקדושה ובאמונת חכמים הוא בליל שביעי של פסח, ויתחזק עצמו לקשר דעתו ומחשבתו בצדיקים הקדושים, וזה הוא תועלת וסגולה אמתית שביום זה נאמר "ויאמינו בה' ובמשה עבדו", שאמונתם בה' נשלמה על ידי התקשרותם במשה".

הרה"ח ר' אהרן מרקוס מסביר את דעתו של הרבי ר' אלימלך כי "קיום הברכה שמעניק הנביא תלוי ביחס הקיים בין המעניק והמקבל. ההתמסרות הגמורה והאמונה ללא ספקות, הן תנאי מוקדם לכך, וכל מקום שאלה חסרים או רופפים, לא תשיג גם הברכה את מטרתה — — —", ולאחר שפסקה הנבואה ממלא הצדיק את מקום הנביא, הן לגבי הדרכת העם בדרכי אמונה והן לגבי העברת השפע מלמעלה למטה" ("חסידות" הוצ' נצח ע' 375).

16 "ליקוטי שושנה" ד"ה שירו לה' שיר חדש.

17 שם ד"ה רצון יראיו יעשה.

18 "אגרת הקדש" בסוף ספר "נועם אלימלך" מהדורה ראשונה, לבוב תקמ"ח.

19 "אור לשמים" פרשת תצא.

20 "עשר צחצחות" ע' 19 סימן י"א.

פרק ששי

בראש החבורה

ליכוד בני החבורה מסביב לרבם ומדריכם נמנה בין עקרונות היסוד של תנועת החסידות מראשיתה, ובמשנתו של הרבי ר' אלימלך מודגשת חשיבותו של ליכוד זה מבחינות אחדות, הן מבחינת טובתם של שומעי לקחו, המקבלים הימנו הדרכה בעבודת ה', והן מבחינתו של מנהיג החבורה, שכן המתלכדים סביבו מסייעים בידו לעלות ולהתעלות, ומעמדו הרוחני מתבצר. במדה שמספרם של שומרי האמונים, המקבלים את מרותו של המורה והמנהיג, גדל והולך, הם מגבירים את כוחו, ומעניקים לו את האפשרות להפיץ את אורו למרחבים נוספים, וכך מתחזק מעמדו, והוא יכול לעלות יותר ולהעלות אתו גם את בני עדתו, הנאמנים לו ושומעים לקולו, למדרגות עילאיות [1].

תורת החסידות מקדישה מקום מיוחד להרגשת הצורך בהידברות איש עם רעהו ולטיפוח דיבוק חברים, אחד מארבעים ושמונת הדרכים שהתורה נקנית בהם. בד בבד עם ההתקשרות הנפשית בין מנהיג החבורה ותלמידיו, נדרשו התלמידים לקיים קשר הדוק ביניהם, להוועד ביחד לבין עצמם, ולהגיע ל„דביקות והתקשרות" זה עם זה [2].

בני החבורה, שהתלכדו סביב המגיד ממעזריטש והלכו לאורו, המשיכו לקיים את הליכוד הפנימי, גם לאחר פטירתו. כאשר החלו לשקול בדעתם מי הוא ביניהם האיש המסוגל ללכת בעקבותיו את החבורה, שמו את עיניהם ברבי אלימלך, שהתבלט בין בני החבורה. בהזדמנויות אחדות רמז עליו ה„מגיד", עוד בימי חייו, כיורשו וממשיך שרשרת הקודש, וברמזים שונים שנשמעו מפיו העביר אליו לא רק את עטרת ההנהגה, להדריך את בני החבורה בעבודת השי"ת, כי אם גם את כוחו הגדול, ועוד בשנים ההן גילה לו כיצד לפעול ישועות לרבים [3].

כשם שהמגיד נקבע בשעתו כמנהיג החבורה לאחר פטירת הבעש"ט, כך הטילו תלמידי המגיד על הרבי ר' אלימלך את העטרה למלא את מקומו של המגיד בראש החבורה, וכך נקבע מקומו כממשיך שרשרת ההנהגה בתנועת החסידות, והוא המשיך את מסורת קודמיו, הבעש"ט והמגיד ממעזריטש, להפיץ את החסידות לקרובים ולרחוקים[4].

בספר „אהל אלימלך" מתוארת פרשת ההכתרה: לאחר פטירת המגיד „היה שיח ושיג בין התלמידים, שיקבלו עליהם רב חדש במקומו, והתחילו לחקור ולדרוש אם נמצא ביניהם איש כזה שיהא ראוי למלאות מקום רבי בער, והסכימו כולם לקבל עליהם לרב את רבי אלימלך, ותיכף נתנו כתר מלכות בראשו, וצווחו כולם: „יחי אדוננו מורנו ורבנו הרבי ר' אלימלך".

בני החברה נתלוו למנהיגם החדש הרבי ר' אלימלך בדרכו לעיר מגוריו, ובדרך גילה רבי אלימלך את כוחו ודביקותו העליונה, שאין הוא מסיח את דעתו מהקב"ה, ואפילו בשעת שינה. וכך היה מעשה:

בעברם דרך כפר אחד, בדרך לליזענסק, העריב היום, והם החליטו ללון בכפר, ולהמשיך את דרכם למחרתו, עם אור הבוקר. הם פנו לאכסניא כפרית, הרבי נכנס לחדרו כדי לנוח, ואת הדלת סגר אחריו. משעברה שעה ארוכה והרבי לא יצא מחדרו, החלו בני החבורה להביע תמיהה: „הייתכן שממלא מקומו של המגיד הגדול, יישן בלי הפסק שעות רצופות". משעברה שעה נוספת, פנו התלמידים לאחיו ר' זישא שהיה בחברתם, והעירו לו על כך.

— „אינכם מכירים בטיבו של אחי הקדוש — הסביר להם הרבי ר' זישא — אף בשעת שינה ומנוחה הוא דבוק באלקיו, ואינו מסיח את דעתו אף לרגע אחד, והנה — הוסיף — אוכיח לכם את זאת". רבי זישא ניגש אל דלת החדר, שרבי אלימלך היה נח שם, והניח את ידו על המזוזה, ומיד התעורר הרבי ר' אלימלך וחזר לעבודתו ולתפלתו בהתלהבות.

„אסביר לכם את הדבר — הטעים רבי זישא — אזור לו לאדם להזיח את דעתו מבוראו אפילו שעה אחת, ועליו לקיים תמיד את הפסוק „שויתי ה' לנגדי תמיד", והמזוזה אשר בפתח הבית היא המסייעת לו לאדם למנוע היכח הדעת. „מורנו ורבנו, הרבי ר' אלימלך

— הוסיף — אינו מסיח את דעתו מבוראו גם בשעת שינה, וברגע שהסתרתי את השם אשר על המזוזה, נאלץ לקום ממשכבו ולקבל עול עצמו עול מלכות שמים".

משמעו את הדברים נחה דעתם ואמרו זה לזה: „ברוך ה' שלא הניח אותנו כצאן בלי רועה"[5].

הרבי ר' אלימלך קבע את מושבו בליזענסק וההמונים החלו נוהרים אליו ליהנות מזיוו ולשבוע מטובו, ואז החל לגלות את כוחו הגדול לקרב את המוני העם לעבודת השם יתברך, ועיניו היו פקוחות על היכותיהם בגשמיות וברוחניות[6], וכדברי בעל „סדר הדורות החדש" „היה רבי אלימלך מאיר בלבות בני ישראל, להשיב את ה' מעוסקי לבבם, והוא הוציא נפשות ישראל ממעמקי הקליפות, וממעמקים וממצולות ים הגביה אותם עד כסא הכבוד"[7].

בספרו „נועם אלימלך" מקדיש הרבי ר' אלימלך מקום רב להדגשת חיבת הליכוד הפנימי מחד, ולציון דאגתו התמידית של הצדיק למקושרים אליו מאידך. „מדרך הצדיק שאינו יכול לראות בצער בני אדם כלל וכלל, וגם בבני אדם רשעים אינו רוצה שייענשו בזה העולם, כי אינו יכול לראות בצערם, ולכן הצדיק משדל את בני האדם להתקרב אליו". במשנתו מודגשת הזיקה ההדדית בין אנשי שלומו של הצדיק, הוא מנהיג החבורה, ולפעמים „שולח להם הבורא ית"ש סיבה בעניני גשמיות שיצטרכו לבוא לפני הצדיק ולבקשו שיתפלל עליהם", והלה מנצל את ההזדמנות ומשפיע עליהם מטובו בעניני רוחניות, להדריכם בדרך ישרים[8].

מספר האנשים שהתדפקו על דלתותיו הלך וגדל. מכל רחבי המדינה השכימו לפתחו לשאוב מבאר מים חיים אשר נבע בליזענסק. ביתו הדל לא יכול להכיל אותם, אולם למרות זאת נדחקו אליו, כדבריו של הרבי ר' אלימלך כי „על ידי הדוחק אשר דוחקין את עצמם אצל הצדיק נפטרין בזה מדחקות של עניות", והיה זה רק סמל לליכוד הפנימי בתנועת החסידות[9].

תשומת לב מיוחדת הקדיש הרבי ר' אלימלך לבני הנעורים, ולפי מסורת אחת „הורה להחסידים בני הנעורים שיהיו אומרים בלילה ,ובכן תן פחדך' בכדי לעורר לבבם"[10].

בתקופת הנהגתו של הרבי ר' אלימלך גברה ההתנגדות בקהילות

הראשיות של גליציה לתנועת החסידות, והוא נדרש לתת הסברים על המנהגים המיוחדים, שנהגו בהם ההולכים בדרכי החסידות, ובכללם דרכי זהירות בעניני כשרות וכדומה, ולפעמים הדבר נראה כיוהרא. כך, למשל, נשאל הרבי ר' אלימלך על מנהג החסידים שאינם אוכלים מבשר בהמה שיש בה סירכא, אם כי אותה בהמה הוכשרה כדין. הרבי ר' אלימלך הסביר את הדבר בגדרי הקדושה המיוחדים לאנשים מורמים מבין אחיהם, כגון הכהנים. מן הדין הרי אשה גרושה וחלוצה מותרת לישראל, אך לא לכהן, שקדושתו מרובה יותר, ואילו האלמנה נאסרה אף לכהן גדול, ומכאן שישנם גדרי קדושה, שאינם חלים על כל האנשים במדה שווה, ואף כאן בשר הבהמה שהוכשרה על ידי הדיין, היא אמנם כשרה כדין וכהלכה, ומותרת לכל העולם, אולם ההולך בדרכי החסידות חייב להתקדש ולהיטהר, ולגביו יש מקום למנהגי זהירות, להימנע מאכילת בשר-בהמה שהיה לגביה שאלה כל שהיא וכדומה [11].

הרבי ר' אלימלך, שסלל את הדרך להתפשטות החסידות בין יהודי פולין, ידע לכבוש בסער את לב ההמונים. כאשר נתקל בהתנגדות מצד המתנגדים שנלחמו בשצף קצף כנגד התפשטות החסידות, לא נפתה להכנס אתם לפולמוס, אלא המשיך את מלאכתו בהפצת החסידות [12].

כאשר ההתנגדות נגדו הגיעה למדדים ניכרים, ואחד מגדולי המתנגדים הריץ לו לרבי אלימלך מכתב, ובו לעג לדבריו על „גילוי אליהו" שיש לו וכו', לא התרגש הרבי ר' אלימלך כל עיקר. באותה שעה הציץ דרך החלון וראה אחד המתנגדים, ור' יעקב אליהו שמו, עובר ברחוב. הלה נקרא להיכנס פנימה, והרבי ר' אלימלך הראה לו את המכתב אשר קיבל, והוסיף לשאול: „האם מאמין אתה בדברי חז"ל?".

ר' יעקב אליהו קפץ ממקומו כנשוך נחש: „איזו שאלה?".

„האם זוכר אתה — חזר ר' אלימלך ושאל אותו — דברי רבי מאיר, בפרקי אבות [13]: ‚כל הלומד תורה לשמה זוכה לדברים הרבה" ובכללן „משמח את הבריות, ומלבשתו ענוה ויראה, ומכשרתו להיות צדיק חסיד ישר ונאמן — ונהנין ממנו עצת ותושיה, בינה וגבורה —

ונותנת לו מלכות וממשלה וחיקור דין — מגלין לו רזי תורה — מגדלתו ומרוממתו על כל המעשים".

בטח — השיב ר' יעקב אליהו והחל להעלות בזכרונו את פירושי המפרשים למשנה זו.

„אל תעמיק חקר — סיים הרבי ר' אלימלך את הדו־שיח — דברים ככתבן. לימוד תורה לשמה היא שעמדה לי, וזכות הרבים היא שתעמוד לי גם בעתיד" [14].

הערות לפרק ששי

1 בעקבות חז"ל שדרשו „את ה' אלקיך תירא" — לרבות תלמידי חכמים", מציין גם הרבי ר' אלימלך כי ההתלכדות בין הת"ח מגבירה את כוחו של הצדיק „עד אשר ידמה לה', לבטל גזירות ולהשפיע", וביכול ה"א „פיתח יד של הבורא ב"ה, להשפיע על העולם" וכשם „שהבורא ב"ה ח"א יחיד בעליונים ובתחתונים, כך הצדיק במסירות נפשו ובאחדותו עם כלל ישראל נקרא כן". (נועם אלימלך פרשת לך).

2 ליכוד החבורה מסביבו הגביר את כוחו של הרבי ר' אלימלך בעולמות העליונים ובעולם התחתון גם יחד. רבי זישא פנה בשאלה אל אחיו. „אחי, למוד לי זה שאתה ה"א פועל נסים ונפלאות ומעשים נוראים, שאוכל גם כן לפעול כך?" אך הרבי ר' אלימלך לא ייחס לעצמו את השבח, אלא „על ידי התחברות הצדיקים, ואהבה וחיבה ירעות ב'ניהם על ידי כך נפעלים ונעשים כל הנסים וכל הפעולות והמעשים הנוראים" („מאור ושמש" פרשת בלק).

אף הרבי ר' אלימלך עצמו מציין: „כשיש רבים עובדים ה' ומתאנחים על קיצור עבודתם אז בקל הוא לצדיק שה"א במדרגת איש, לעלות במדרגתו יותר ויותר". („נועם אלימלך", שלח).

אף לגבי המשכת השפע צריכים הצדיקים להיות מלוכדים ביניהם לבין עצמם „דהנה הצדיק הרוצה להמשיך השפעות על ישראל, צריך לחבר עמו שאר הצדיקים שע"י הדבר שמדבר עמהם, הוא משפיע לכל ישראל, והם המסייעים אותו אל הט"ב ההוא, לסתום פי המקטרג מעליו, בזכות הרבים, מה שאין כן כשהוא לבדו, „צריך כח גדול ויד חזקה, להשקיט המקטרג לבל ישלוט בו". (שם, וראה גם „החסידות" לר"א מרקוס ע' 159).

3 פעם אחת נוכח רבי אלימלך, כאשר איש אחד מזכא ביסורים, בא לפני רבו המגיד ממעזריטש, ושפך לפניו את לבו בבקשת ישועה. המגיד האזין לדבריו, ואחר פרץ בצחוק אדיר. רבי אלימלך לא הבין מה לשמחה זו עושה, אולם המגיד הסביר לו כי ע"י השמחה המתיק הדינין והיסורין שהיו שורין על האדם באותה שעה, ובדרך זו השפיע עליו במדת ישועה ורחמים, לחלץ אותו מכל צרותיו. („זכר צדיק" דף ד' ע"א).

4 המדובר לגבי תנועת החסידות בפולין וגליציה, שכן במדינות אחרות התבלטו כמה מתלמידי המגיד, כגון רבי מנדלי מויטספסק ורבי שניאור זלמן מליאדי ברייסען, רבי שלמה מקרלין בליטא, שחבריהם הכירו בהם ובהנהגתם, אולם סמכות ההנהגה הכללית למדינות אחרות לא נמסרה לידיהם.

5 „אהל אלימלך" סימן קכ"ד.

6 השפעתו של הרבי ר' אלימלך על שומעי לקחו היתה עצומה. פעם אחת סיפר לפניהם על החובה המוטלת על האדם, לתקן את אשר פגם מעודו, ודבריו השפיעו עליהם עד כדי כך, שלאחר שהלכו הימנו לא נתקררה דעתם, עד שהלכו לחפש מקום שיחים דוקרניים כדי לסגף את גופם, וסיגוף זה היה בעיניהם „כנופת צופים". („דרכי חיים" סימן מ"ז בשם רבי חיים מצאנז).

7 „כיצד הצליח הרבי ר' אלימלך למשוך אליו את ההמונים"? שואל תלמידו ר' קלונימוס קלמיש בעל „מאור ושמש" והוא מסביר את המעלות השונות בהנהגת הצדיקים: ישנו צדיק המחדיר את השפעתו בפחד ובמורא שהוא מטיל על סביביו „דהנה בהתאספו זרע ישראל ביחד אל איזה צדיק המפורסם בדורו, הבחינה היא שיובחן בו לידע באמת שהוא בחינת צדיק יסוד עולם, והוא כולל כל אותם אנשים שבאים אליו, ומשום כך נופלת עליהם אימה ופחד, בנסעם אל הצדיק, האיך באיזה אופן יתראו לפניו, וכל אחד ואחד בוש מלפני חבירו, מפני שבאים לפניו כל העניינים ומעשים לא טובים שעשה מימיו ומהרהר בתשובה ומירא יעלה על ראשו, שהצדיק יבין את כל מעשיו הלא־טובים אשר עשה עד הנה, ונעשה שפל בעיניו עד למאוד, ובוש כל אחד מלפני חבירו, ובבואו אל הבית והחדר, שהצדיק חונה שם, הוא במורא ופחד, שלא יאמר לו ככל מעשיו שעשה עד הנה וכו'.

אולם אין זו עוד הדרך הרצויה „ובכל זה איננו נבחן, שהוא צדיק יסוד עולם באמת, רק הבחינה האמיתית היא זאת, כאשר ידוע ומפורסם מאדמו"ר איש אלקים מו"ה אלימלך וצוק"ל, שהיה עומד לפני ביתו, וסבבוהו בני אדם בעגולה, והוא היה עומד באמצע ויספר איזה מעשה באיזה ענין לפניהם, וכל אחד ואחד מהם סבר שסיפור המעשה הזאת עבורו, ומרמז על מעשיו אשר לא טובים אשר עשה, וזה סבר שאליו הדברים מגיעים, כן היה אצל כל אחד ואחד". („מאור ושמש" פרשת דברים).

8 בפירושי על הכתוב „ואני הנה נתתי לך את משמרת תרומותי", מסביר הרבי ר' אלימלך כי משה רבינו השתדל להציל בני קרח, וכאשר הורה להם „לכן אתה וכל עדתך היו לפני ה' אתה ואהרן והם מחר", התכוין לטובתם „שהשיאו עצה טובה שלא ישאר בגיהנום עולמית, ואמר לו: „תראה שיהיה לך התקשרות עם אהרן, דהנה כן הוא המהנה תלמידי חכמים וצדיקים מנכסיו, אז ההנאה הזאת תביאהו שלא במהרה הוא חוטא, להיות רשע גמור, לכפור בתורה חלילה", „והיוצא לנו מזה — מסכם הרבי ר' אלימלך — שעל ידי נתינה לצדיק נשברים כח הקליפות ונתקשר בקשר של קיימא עם הצדיק, שלא ישיאהו היצר לחטוא בחטא גדול ח"ו ואדרבא יתקדש ע"י הצדיק". ומאידך לגבי דתן ואבירם „אל תפן אל מנחתם" מכיון

שלא לקח מאתם מאומה, ולא היתה לו עמהם שום התחברות על כן לא יכיל היה לעשות להם טובה ולהצילם מאש המחלוקת". („נועם אלימלך" פרשת קורח).

זכות גדולה היא איפוא להמוני העם המסייעים להם לצדיקים ומרחיבים את דעתם, כדי שיוכלו לעבוד את השי"ת מתוך הרחבת הדעת — הורה הרבי ר' אלימלך וכך מסביר בשמו גם רבי חיים מצאנז: „לכאורה דבר הפלא ופלא הוא, מה שהצדיקים יצטרכו ליקח נדבות מאחרים לפרנסתם, הלא המה יכולים להתפרנס בזרוע מאביהם שבשמים כי כל העולם ניזונים בזכותם, בבחינת כל העולם ניזון בשביל חנינא בני, ואילו חנינא בני מתפרנס בקב של חרובין משבת לשבת", אלא — הטעים הרבי ר' אלימלך „סידור זה נסתבב כן מעילת כל העילות וסיבת כל הסיבות, הבורא ית"ש, כדי שיהיה להם התקרבות אצל הצדיקים, לתקן נפש רוח ונשמה שלהם, ע"י השייכות שיש להם עם הצדיקים, ע"י המעות שנותנים להם, ולפעמים באים להצדיק לבקש ממנו איזה טובה בעניני גשמיות לבד, והצדיק רואה בשורש הנשמה שלהם שהם צריכים תיקון, ולאשר אינם נותנים אל לבם לתקן, לכן שולח להם הבורא ית"ש סיבה בעניני גשמיות, שיצטרכו לבא לפני הצדיק, לבקש אותו להתפלל עליהם ונותנים לו מעות בעד זה, והצדיק עושה להם טובה לנשמה". („מאמר קדישין" דף י"ח ע"ב, ראה „לקוטי שיחות" ד"ה „אשריך וטוב לך").

9 „עשר צחצחות" ע' 28, בשם הגאון רבי שלום מרדכי מברעזאן, בעל „תשובות מהרש"ם ודעת תורה".

רבי מנדלי מרימנוב היה אומר בשמו של הרבי ר' אלימלך: „מי שזוכה לדעת שלמה, כשראה את הצדיק ויסתכל בו, יכול מכל אבר ואבר ללמוד תורה ממש, כאשר הייתי לומד מרבי מכל אבריו תורה ממש, ומי שאינו זוכה לזה על כל פנים, כשיסתכל בפני רבו הצדיק, משפיע עליו אור מכל אבר ואבר".

10 „תולדות הנפלאות", סימן ק"ד, ע' 46. (ראה לעיל פרק „האור הגנוז" הערה 5) אף המתנגדים הנמרצים ביותר לא יכלו להתעלם מנהירת בני הנעורים, שנפשם ערגה לטהר ולקדושה אל מירי החסידות, ואחד מגדולי המתנגדים, ר' דוד ממקוב, מתלונן בצוואתו על התפשטות החסידות, ובין היתר הוא טוען שכל הבא להיכלי הצדיקים, „זוכה לאהבה ויראה עצומה, אשר כל רואיהם יכירום, כי נעשו בריה חדשה ורוח אחרת עמו, בשנים או בשלשה ימים, אשר על כן בעו"ה, רבים מצעירי בני ישראל נוקשו ונלכדו" („ארשת" ב' ע' 226).

11 „עשר צחצחות" ע' 35 (אות צ"א).

12 הרה"ח ר' אהרן מרקוס מוסיף לכך את פירושו של הרבי ר' אלימלך, לפסוק „ונשיא בעמך לא תאור", אם הנשיא נוהג מנהג עמך, נוח למריבה וקפדנות „לא תאור", לא תאיר אותו, לא תכנס אתו לפולמוס, וכך אתה שולל את כוחו להפריע לך („נועם אלימלך" פרשת קדושים).

13 פרקי אבות פרק ו' משנה א'.

14 „עשר צחצחות" ע' 22 (אות כ"ב).

פרק שביעי

גדולה תפילה

„גדולה תפילה שמגעת עד כסא הכבוד" — שנו חז"ל, ואת ערך התפלה כקשר בין האדם לבוראו, הסביר הרבי ר' אלימלך בדברי משל, על אב ובנו שנסעו בעגלה ועברו דרך יער „מקום אילנות נושאי פרי, נעימים לעין ומתוקים לחיך". לבקשת הבן נעצרה העגלה, ושניהם ירדו אל היער לאסוף מפירות האילנות. האב, שחושש היה שמא יתעה הבן בסבך היער, הזהיר את בנו: „עלול אתה לתעות ביער זה, ולא תוכל למצוא את הדרך חזרה, ועל כן שמע בקולי, איעצך, שלא תסתבך ביער, מדי פעם תצעק אלי „אבי, אבי", ואני אענה לך „בני, בני", ובדרך זו נחזיק את הקשר הרצוף בינינו".

וכך הסביר הרבי ר' אלימלך: אנו נקראים בשם „בנים" למקים, „בנים אתם לה' אלקיכם" אך יחד עם זאת אנו עלולים להסתבך יותר ויותר, בתאוות העולם הזה, ולא נוכל לחזור למקורנו, והעצה היעוצה היא, איפוא, לקיים את הקשר עם אבינו שבשמים, ע"י קריאות תכופות: אבי, אבי, וקריאות אלו הן התפלות שאנו מתפללים, ערב ובקר וצהרים, בכל עת תמיד.

כאשר ישראל נתונין במיצר, כביכול גם שכינה במיצר, בבחינת „עמו אנכי בצרה", „והשכינה בגלות המר הזה, היא עייפה ויגיעה, וע"י התפלות והתורה והמצות ומעשים טובים, אנו נותנים חיות ותענוג להשכינה כדאיתא בכתבים, למשל, החולה שהוא חלש מאד ומריחים לו ריח בשמים, למען לא יתעלף, כן השכינה בגלות המר הזה, כביכול, מתעלפת, ואנו נותנים לה ריח ניחוח בתפילותינו ובתורתנו הקדושה"[2].

אולם לא די בתפלה קצרה לצאת ידי חובה, והרבי ר' אלימלך מפרש את דברי המשנה במסכת יומא „וכבר אמר אנא השם ונשמע קולו" „שצריך זמן רב וימים כבירים להעתיר בכל לב, ולומר „אנא השם עזרנו שאזכה לעבדך באמת", ואז נשמע קולו, אבל לא בימים

מועטים. ואם תאמר מהיכן יהא פרנסתו של אדם, לזה אמר „ויהי לי שיר וחמיר", דהיינו שהפרנסה באה ממילא, אם עושים רצינו של מקום" [3].

„יש שני מיני צדיקים — הדגיש הרבי ר' אלימלך — יש צדיק שיכול לפעול הכל ע"י דיבורו הקדוש, ואינו צריך כל כך לפעיל ולהתפלל, כי דבורו עושה רושם ויכול לעכב הדינים שלא יבואו כלל, ויש צדיק שאינו במדריגה זו, וצריך להתפלל ולזעוק להשי"ת עד שישמע השי"ת את תפלתו".

גדול היה כחו של הרבי ר' אלימלך בעולמות העליונים ודבורי עשה רושם, אולם הוא לא חדל מלהתפלל והצטיין בתפילתו, ולאחר שנים רבות, כאשר תלמידו, הרב מאפטא, רצה להעריך את חשיבות תפילתו של רבי צבי הירש מזידיטשוב, הדגיש „אשר מימי רבינו ר' אלימלך לא נשמעה תפלת שמונה עשרה כזו".

„דרכו בקודש של הרבי ר' אלימלך — יספר — כי בכל יום, אחר תפלת מנחה היה מדבר עם המקורבים בנועם שיח, ואחר כך היה מתפלל תפלת ערבית בחדר מיוחד, בהתבודדות בקדושה ובטהרה".

רבי נפתלי מרפשיץ, תלמידו של הרבי ר' אלימלך, שהשתוקק לראות את רבו בשעת תפילתו, התגנב לתוך החדר, בהיעדרו של הרבי. בשעה שהרבי ר' אלימלך נכנס לחדר ונטל את האבנט לחגור את עצמו „נעשה אור גדול בבית, אור יקרות שאין במוהו. כאשר הרבי סיבב את האבנט פעם שניה, נתגדל האור כל כך, עד שר' נפתלי, לא היה יכול כבר לכבול ודחל לצעיק, ואחר נתעלף". משהבחין בו הרבי ר' אלימלך, פנה אליו: „נפתלי בני, אתה פה. לו היית נשאר בחדר בסיבוב האבנט בפעם השלישית, היתה נפשך יוצאת מגודל האורה" [4].

רושם תפלתו הנשגבה נשאר במקום תפילתו במשך שנים רבות. רבי משה טיטלבוים, בעל „ישמח משה", היה מספר כי בהיותו רב בקהילת שינאווא „היה מתפלל בחדר, בו היה מתפלל הרבי ר' אלימלך והרבי ר' שמעלקא, אז נפלו עליו בליל שבת קדש, אימה ופחד גדול עד סוף השבוע, ובשבת קודש שאחר זה באו בלבו אהבה ותשוקה נפלאה", והוא מוסיף: „וידעתי כי מתת אלקים הוא, מכח קדושת המקום" [5].

פעם אחת הגיע רבי משה לאחד הכפרים הסמוכים למקום רבנותו וכשהגיעה שעת התפלה ביקש להתקין מקום נקי לתפלתו. בעל הביקתא הראה לו את מקום הגורן, ורבי משה התיחד שם לתפלה. לאחר התפלה שאל רבי משה את בעל הביקתא „אם מאן דהוא התפלל כבר במקום הזה", שכן הרגיש שם קדושה עצומה, ואז נזכר בעל הביקתא כי במקום זה התפלל בשנות נעוריו, הרבי ר' אלימלך, ותפלתו של צדיק עשתה רושם לדורות רבים[6]. רבי אברהם מטשעכנאווא אף הורה שלא לשנות את בנין ביהכ"נ בעיר מלאווע, בגלל המסורת שהרבי ר' אלימלך היה מתפלל שם בשנות גלותו[7].

יחד עם זאת לא הלך בגדולות, ולדברי תלמידו רבי קלונימוס ק"מיש, בעל „מאור ושמש", „לא היה הרבי ר' אלימלך מתפלל בכוונות". הרבי ר' אלימלך היה מתפלל אמנם בסידור האר"י, אולם היה זה רק „מפני שהשם הוי"ה נכתב שם בכתיבה תמה"[8] אף לאחרים היה מייעץ „לבל יחשוב אדם מחשבות וחשבונות כוונות השמות, רק יקשר הנגלה והנסתר שלו, שהוא נפשו ורוחו ונשמתו, באין סוף ברוך הוא, ובדרך זו הוא מקשר את כל העולמות ופנימיות העולמות בו יתברך, וכל כך תהא מחשבתו דבוקה בנועם ה', עד שלא יהי' לו פנאי אפילו רגע לכוון הכוונות, ואדם אשר תפלתו היא בבחינה זו, נעשים הכוונות והיחודים מאליהם על ידי תפלתו"[9]

את דברי הגמרא „למה תוקעין? — רחמנא אמר תקעו", היה מפרש כי הגמרא שואלת מה הן הכוונות במצוות תקיעת השופר, והתשובה היא „רחמנא אמר תקעו", כלומר זאת היא עיקר הכוונה, לעשות רצון הבורא ב"ה, ועל ידי הכוונה לעשות רצון הבורא ברוך הוא, „אנו ממתיקין את הגבורות והם נהפכין לרחמים"[10].

כל ימיו היה הרבי ר' אלימלך שוקד על תקנת ישראל ומרבה בתפלה לרווחתם ולישועתם, והוא היה משתף גם תלמידיו בעבודתו זו. תלמידו רבי אברהם יהושע העשיל מאפטא, בעל „אוהב ישראל", היה מספר כי הרבי ר' אלימלך לא היה פוטר את תלמידיו, שהיו באים אליו לשהות במחיצתו בימים הנוראים, לחזור לבתיהם, אלא לאחר שהיה בטוח, כי פעל בתפילתו שנת רווחה לישראל, ולפעמים, כשגברו המקטרגים, היה משהה אצלו את תלמידיו עד לאחר חנוכה[11].

טהרת הלב בתפלה

מאמצים מרובים השקיע הרבי ר' אלימלך כדי לטהר את אנשי שלומו מפגיות אכורות כגון גאות ויתר המדות הרעות, ביחוד בשעת עבודת השי"ת כגון תפלה וכו'. פעם אחת יצא תלמידו רבי יעקב יצחק, הוא ה„חוזה", בדרכו מעיר מגוריו לאנצהים בכיוון לליזענסק ועבר דרך עיירה אהת. בבית המדרש נפגש עם רבה של העיירה ותפלתו של הרב בהתלהבות גדולה, מצאה חן בעיניו. הוא הציע איפוא לרב העיירה ההיא להתלוות אליו, בדרכו לרבו, הוא הרבי ר' אלימלך. הרב ההוא נענה לו והשנים נסעו בצוותא ללייזענסק.

שניהם נכנסו יחד להיכלו של הרבי ר' אלימלך. רבי יעקב יצחק נתקבל על ידי רבו בכבוד פנים יפות, ואילו בפניו של בן לוויתו סירב הרבי להסתכל, ואף בא בטרוניא כלפי תלמידו רבי יעקב יצחק: „למה זה הבאת אלי אדם אשר לא יכולתי להסתכל בפניו?".

הדברים לא נעמו לו לרבי יעקב יצחק, והוא פנה לרבו בקול ענות חלושה: „הלא האיש הזה הוא רב אב"ד בקהלה פלונית, ומעריכים אותו כירא שמים גדול, ואף אני — הוסיף — התפעלתי מתפלתו הנלהבת". אולם הרבי ר' אלימלך הסביר לו כי „החיצונים" דבקו בו רח"ל, שלא מדעתו, וההתלהבות אשר לו „אש זרה היא אשר ממקורות לא טהורים". חלה סבור אמנם כי בכל יום ויום הוא עולה ומתעלה למדרגות חדשות בעבודת השי"ת, אך למעשה, הוא יורד מטה מטה, והסטרא אחרא יונקת מתפילותיו, רחמנא ליצלן.

הרב, שנתלווה לרבי יעקב יצחק, פרץ בבכי לשמע הדברים, ושפך את מרי לבו לפני הרבי ר' אלימלך. הוא הודה „כי ראשית עבודתו היתה לשם גאות, להתפאר ולהתנשא בעיני שומעיו ורואיו, שיאמרו עליו שהוא חסיד", ותפלתו לא היתה בבחינת רחמים ותחנונים לפני המקום, „כי אם להתגדר בפני הבריות, ולכן באה עליו הצרה הזאת, וכל כוחו כלה לריק ח"ו". הוא המשיך לבכות מעומקא דלבא, ובימים הקרובים כאשר רבי זישא הגיע מאניפולי לליזענסק, עסקו שני האחים הצדיקים, הרבי ר' אלימלך ורבי זישא, עם אותו רב בתורת המדות, עד אשר תיקנו את הטעון תיקון[12].

אחת ההוראות המחייבות הכלולות ב„צעטיל קטן" להרבי ר' אלימלך היא כי „בכל הדברים שבעולם, הן בתורה הן בתפלה והן

במצוות מעשיות, ירגיל את עצמו לומר בזה הלשון „הריני עושה זאת לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה, לעשות נחת רוח להבורא יתברך שמו", ובשעת התפלה „ירגיל את עצמו להתפלל בכל כוחו, ובקול המעורר הכוונה להדבק המחשבה לדיבור [13].

ולא זו בלבד, אלא שתבע מהמוני העם להודות לבוראם, בכל לשון המובנת להם, וב„צעטיל קטן", שבו מרוכזת תמצית הדרכותיו והליכותיו, הוא קובע „ירגיל את עצמו תיכף ומיד כשיתעורר משנתו יאמר „מודה אני" — — — ויאמר אפילו בלשון אשכנז, בלב שמח „ברוך א־ל עליון אשר נתן לי מצות ציצית אלה, אשר אני מסובב בהן", וכך לגבי כל התפילות והברכות [14].

בכלל ההכנות לתפילה יש להזכיר את המנהג שנהגו ההולכים בדרכי החסידות להקפיד על תקנת עזרא ולהיטהר במקווה טהרה לפני תפילת שחרית, ורבי קלונימוס קלמיש, בעל „מאור ושמש", מייחס זאת לבעש"ט ולהרבי ר' אלימלך. בין היתר הוא מספר שם כי אמונת השקר של שבתי צבי ימ"ש התפשטה בשעתה „מחמת שהיו לומדים תורה ולא נזהרו בטבילה זו — — — ומזה נעשו אפיקורסין, שלמדו ספרי קבלה בטומאת הגוף, עד שבאו שני המאורות הגדולים לעולם, הבעש"ט ואדמו"ר הרבי ר' אלימלך נבג"מ, והם פתחו שער לה', צדיקים יבואו בו, שלא יהרהר אדם שום הרהור תורה עד שיטבול עצמו — — — שכן חכמי הגמרא לא בטלוה לטבילה זו, שהיתה נהוגה בשנים קדמוניות אלא מפני שאין רוב הצבור יכול לעמוד בה, אבל אותם האנשים, הרוצים להשיג גופי תורה ומצוות, צריכים להיות נזהרים מאד בטבילה זו" [15].

אין להתיחם לתפילה כאילו לצאת ידי חובה. „אל תעש תפילתך קבע", אלא יש להתכונן אליה, ורבי אלעזר מטארניגראד מפרש בשם רבי אלימלך את דברי המשנה ב„פרקי אבות": „שאין לך אדם שאין לו שעה" „לא יחשב אצלך כאדם מי שאין לו שעה לחשוב רוממות א־ל קודם התפילה לשהות כחסידים הראשונים" [16], שכן חסידים הראשונים היו חושבים רוממות א־ל ומתפללים — — — „וכל אחד צריך שיחשוב רוממות א־ל ותפארתו בעולמות העליונים, עד מקום ש דו מ.עת לפי כדרגת', וע"י זה הוא ממשיך את נשמתו לעולמות העליונים ומקבלת משם השפעת קדושה" [17].

עם זאת הזהיר הרבי ר' אלימלך נגד החיקוי בתפלה: „לפעמים נמצאים בני אדם אשר יקרבו לעבודה, וכאשר יראו עיניו מעשה הצדיקים ותנועתם לשמו יתברך, תוטב בעיניו מאד התנועה ההיא, לעשות גם הוא כמוהם, להתנועע רק כנוע עצי היער ללא טעם וריח, שסובר שהתנועה מחמת עצמה היא יפה, והיא מלאכה בפני עצמה, ובאמת אינו כך, כי התנועה באה מרוב עבודה הזכה וצחות הנפש, והשקה הגדול לעבודה ממילא, וזהו „כל מלאכת עבודה לא תעשו" התנועות והמלאכות שבעבודה לא תעשו בכוונה לדמות עצמו לצדיק כמעשהו לעשות זר מעשהו, בהיותו שלא לשמו חלילה, אך ורק תעשו לשמו הגדול" [18].

תפילתו של הרבי ר' אלימלך

לעומת הרחבת הדברים בספרו „נועם אלימלך" שנועד ליודעי ספר, והימנו משתקפת דרכו המופלאה בחסידות, ריכז הרבי ר' אלימלך את השקפתו המיוחדת באותה תפילה לטהרת הלב שחוברה על ידו. לדברי בעל „סדר הדורות החדש" „נוסדה על ידו ברוח הקודש" אולם כל אחד יכול להתפלל אותה ולשפוך לפני הקב"ה את לבו.

רבי ישכר בער, הוא „הסבא קדישא" מרדושיץ, היה מספר כי בהיותו בליזענסק בשנות נעוריו ראה כמה אורחים גבהי קומה שנכנסו לעירה, והתקדמו במהירות לעבר חצרו של הרבי ר' אלימלך. כשהגיעו לפתח חדרו, כפפו את קומתם ונכנסו אליו, ואת הדלת סגרו אחריהם. במשך שעה ארוכה הסתגרו האורחים עם הרבי ר' אלימלך, ובצאתם מיהרו ביותר ואיש לא הספיק לראות את פניהם ולהכיר אותם, לפני היעלמם מן העיירה.

משנשאל הרבי ר' אלימלך על זהות האורחים ותוכן שיחתם, גילה כי זה שנים רבות שהוא עוסק בהפצת גודל ערכה של תפילה, אך לצערו נוכח לדעת „שרוב העולם אינם מכוונים בתפילתם כיאות", שכן „מקוטן השגתם ומגודל טרדת הפרנסה אינם יכולים לכוון דעתם כראוי". הוא התכוין איפוא להתקין, לתיעלתם של המוני העם, תפלה קצרה שתהא שווה לכל נפש, והאדם יתפלל אותה בכל כוונתו, לפני התפלה או לאחריה. „אנשי כנסת הגדולה שהרגישו בדבר, שיגרו משלחת מיוחדת לרבי אלימלך, להודיעו שלא לשנות אפילו תפילה

אחת, מן הנוסחה שסודרה על ידם". לאחר חילופי דברים הסכימו שרבי אלימלך יתקין תפילה מיוחדת לפני התפילה, בה יתפלל אדם לפתיחת שערי תפילה, ולאחריה יוכל להתכוין כראוי בתפילה כולה, וזוהי תפילתו של הרבי ר' אלימלך[19].

בתפילה זו ישנה הדגשה מיוחדת על ההתרפסות והריצוי לפני מלך מלכי המלכים, שכן „לא במרד ובמעל חלילה וחלילה, מרינו את פיך ודברי תורתך ומצותיך, כי אם מרוב היצר הבוער בקרבנו תמיד, לא ינוח ולא ישקוט, עד אשר מביאנו אל תאות העולם השפל הזה ואל הבליו, ומכלכל את מחשבותינו תמיד, אפילו בשעה שאנחנו עומדים להתפלל לפניך ולבקש על נפשנו, הוא מבלבל את מחשבותינו תמיד בתחבולותיו, ואין אנו יכולים לעמוד נגדו, כי נח"ש שכלנו ומוחנו עד מאד, וכשל כח הסבל, מרוב הצרות והתאוות ומרוב טירדת הזמן".

כמובן שאנו מצטערים על כך ביותר „גלוי וידוע לפניך, אנקתנו וצערנו ושיחנו, על אשר אין אנו יכולים לקרב עצמנו לעבודתך, ולדבק לבנו בך באמת ובתמים, אהה על נפשנו, אוי עלינו מאד, אבינו שבשמים", ועל כן אנו מתחננים: „אתה, אל רחום וחנון, עשה עמנו כמו שהבטחתנו, על ידי נאמן ביתך „וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם" ואמרו חז"ל, אף על פי שאינו הגון ואינו כדאי, כי כן דרכך להיטיב לרעים ולטובים".

השאיפה העיקרית, שהאדם צריך לשאת אליה את נפשו, היא טהרת הלב לדביקות תמידית בו יתברך. בראשונה בעניינים שהם בבחינת סור מרע: „תעורר נא רחמיך וחסדיך הגדולים והמרובים עלינו, לגרש ולבער את יצרנו הרע מקרבנו, ותגער בו שיסור וילך מאתנו, ואל יסית אותנו, להדיחנו מעבודתך חלילה, ואל יעלה בלבנו ש"ם מחשבה רעה, הן בהקיץ, הן בחלום, חלילה", ולאחר מכן בבחינת „ועשה טוב": „ותזכנו אבינו שבשמים, אל מלא רחמים, שנייחד את לבנו ומחשבותינו ודבורינו ומעשינו, וכל תנועותינו והרגשותינו, הידועות לנו ושאינן ידועות לנו, הנגלות והנסתרות, שיהא הכל ביחוד אליך, באמת ובתמים, בלי שום מחשבת פסול חלילה, וטהר לבנו וקדשנו, זרוק עלינו מים טהורים וטהרנו באהבתך ובחמלתך, וביחוד בעת שאנחנו עומדים בתפילה לפניך, או בשעה שאנחנו

לומדים תורתך, ובשעה שאנחנו עוסקים במצותיך, תהא מחשבתנו זכה, צלולה וברורה, והזקה באמת ובלב שלם, כרצונך הטוב עמנו, ותעורר לבבנו ולבב כל ישראל עמך, ליחדך באמת ובאהבה, לעבדך עבודה הישרה, המקובלת לפני כסא כבודך, ותקבע אמונתך בלבנו תמיד, בלי הפסק, ותהא אמונתך קשורה בלבנו, כיתד שלא תמוט, ותעביר מעלינו כל המסכים המבדילים בינינו לבינך, אבינו שבשמים".

מעתה הדרך פתוחה לאהבת ה' ויראתו, אולם יש להוסיף ולהתפלל: „ותטע אהבתך ויראתך בלבנו תמיד בלי הפסק, בכל עת ובכל זמן ובכל מקום בלכתנו ובשכבנו ובקומנו, תבער תמיד רוח קדשך בקרבנו, ונשענים תמיד בך ובגדולתך, ובאהבתך וביראתך, ובתורתך שבכתב ושבעל פה, הנגלה והנסתר, ובמצותיך, ליחד שמך הגבור והנורא".

בתפילה זו, שהותקנה על ידו לצרכי הרבים, אנו מבחינים בתפילותיו התדירות של הרבי ר' אלימלך למען אחרים: „וממדריגה למדרגה תעלנו שנזכה לבוא למעלת אבותינו הקדושים, אברהם יצחק ויעקב, וזכותם יעמוד לנו, שתשמע בקול תפלתנו, שנהיה תמיד נענים בעת שנתפלל אליך, עלינו או על שום אחד מעמך ישראל, על יחיד או על רבים", ובסיום התפלה משתקפת עניוותו: „ואם אין לנו שכל לכוין את לבבנו אליך, אתה תלמדנו, אשר נדע באמת כוונת רצונך הטוב, ועל כל זאת מתחננים אנחנו לפניך, אל מלא רחמים, שתקבל את תפלתנו ברחמים וברצון".

שנים מועטות לאחר פטירתו של הרבי ר' אלימלך כבר נכללה התפילה שחוברה על ידו בסידורי התפילה שנדפסו לצרכי המתפללים בנוסח החסידים (— ספרד), ומקומה של התפלה נקבע בסמוך לברכות השחר, בצמידות לפרק מתיקוני הזוהר, היא פתיחת אליהו זכור לטוב.

רבי משה מזאלשין, בעל „תיקון שבת", שהכליל את התפילה בראש ספר התהלים עם פירושו „משפט צדק", הכנים בה תיקונים מ עטים, ובסידורים שנדפסו לאחר מכן הוכללה תפילה זו עם הערה „כפי הנוסח שתיקן הר' משה מזאלשין"[20].

בבית גנזיו של רבי יעקב מביאלע היתה שמורה נוסחה מורחבת של התפלה וכדבריו: „זו היא הנוסחא האמתית, בלי שום גרעון

והסר ויתיר, ומקובל אצלי, כי הגיע לידי ע"י איש אמונות". נוסחה זו הגיעה לידו במסורת מרבי שמעון דייטש מזעליחוב, מתלמידי ה„חוזה" מלובלין, ויש בנוסחה זו תוספות מרובות, לעומת הנוסחה המקובלת בסידורים[21].

כבר בהתחלת התפלה ישנה תוספת שהרבי ר' אלימלך היה מוסיף למען שומעי לקחו: „ותסלח ותכפר לנו ולכל הנלוים אלינו, ולכל ישראל עמך" וכן להלן „ותעורר לבבנו ולבב כל הנלוים אלינו, ולבב כל החפצים בחברותנו ולבב כל ישראל עמך"[22].

התפילה המצויה בסידורים מסתיימת „ועל כל זאת אנו מתחננים אליך א־ל מלא רחמים, שתקבל את תפילתנו באהבה, ברחמים וברצון", אולם בנוסחה זו ישנה תוספת מרובה להרחבת הדברים, וכאמור מצויה בה הדגשה שהרבי ר' אלימלך התכוין בתפילתו לכל הנלוים אליו: „ומי מאנשינו אשר פרנסתו היא מחמת שמקבל פרנסתו מכל אדם, תתן בלב נדיבי עמך, שיפתחו את ידם אליו בריווח גדול ובשמחה גדולה יתנו, ואל יגיע לו שום צער — ויהיה לו תמיד פרנסתו ופרנסת אשתו וילדיו ואנשי ביתו והנלוים אליו, מזומנת להם בריווח גדול, בהיתר ולא באיסור, וקודם שיצטרך אליו תביאהו לו מקודם פרנסתו, ומי מאנשינו העוסקים באיזה משא ומתן או במלאכה, תברך את מעשי ידיו ותצליחהו מאד, ותשפיע עליו רוב טובך, שפעת חסדך הגדול תמיד, למען לא יהיה לנו שום ביטול עבודתיך חלילה".

כן נשקפת מתוך תפילתו ההתנגדות כנגדו והוא מתפלל „ואל יצא שום דבר מגונה או מכוער, לא ממנו ולא מכל הנלוים אלינו, ולא מכל סיעתינו"[23].

תפילתו של הרבי ר' אלימלך נפוצה בקרב עדות החסידים לארצותיהם. היו בין ראשי החסידות שהורו לאנשי שלומם להתפלל אותה בכל יום, ויש שהורו לומר אותה רק בעתות רצון ורחמים. בבית החסידות דביאלע, למשל, נהגו לאומרה בערב יום כפור לפני „כל נדרי" וכדו'. כן היו בני מדרשות בירושלים, שבהם היו אומרים אותה ביום הכפורים לפני שחרית[24].

על ה„סבא קדישא" מרדושיץ, יסופר כי הקפיד על הנשים שלא ירבו באמירת תחינות, ואף מנע זאת מבנותיו ומכלותיו, אולם

יוצאת מן הכלל היתה תפילתו של הרבי ר' אלימלך שתורגמה על ידו ל„אידיש", כדי שיתפללו אותם לעתים מזומנות[25].

התפילה נפוצה גם בקרב עדות המזרח. רבי חיים פאלאג'י העתיק את התפילה מסדור „תפלת נהורא", וכלל אותה בסדר התפלות שסידר על ידו בשם „עתרת החיים: „תפלה נוראה" והוא מוסיף „תפלה זו יש לאומרה קודם התפלה"[26].

אף ר' אלעזר פפו, בעל „פלא יועץ", ומגדולי המחברים הספרדיים, הכליל תפילה זו בסדר התפילה שלו „בית תפלה": „נוסח תפלה נוראה בסידור האשכנזים, מאיש אלקים קדוש הוא מהר"ר אלימלך זצ"ל, לאומרה בכל יום ולפחות בעשרת ימי תשובה", אם כי הכניס בה שינויים מספר „ושפר קדמנא להעתיקה בשינוי ותיקון קצת"[27].

הערות לפרק שביעי

1 „דברי שמואל" להרבי ר' שמעלקא מניקלשבורג, פ' בחוקותי.

2 „נועם אלימלך" פרשת וישב.

3 שם, פרשת וישלח.

4 שם, פרשת שופטים.

כאשר הצדיק מתפלל בעד חבירו הוא בדביקות ובקדושה, במחשבות טהורות וצלולות וזכות, ולכן הצדיק מתפלל ונענה בתפלתו", שכן „בשעה שהוא מתפלל, הוא מתפלל בכל רמ"ח איבריו ושס"ה גידיו, בלי שום מחשבה זרה, והוא מקשר אותו אדם שמתפלל בעדו, ברמ"ח אבריו שלו והוא מקדשו, ולזה הוא נענה, כי מהיכא תיתי שיחסר לאדם, בידאי מחמת עונש על איזה חטא שעשה אחד מאברי גופו, ובעת שהצדיק מעסהו ומכסהו עמו, אז מתאחדים אברי אותו אדם עם אברי הצדיק, וממילא נתקן האדם, וכיון שנתקן החטא חלף ועבר העונש ממנו".

לגבי הצדיק היורד ממדרגתו כדי להעלות אחרים יש סיכון מסוים, והוא זקיק לזהירות יתרה „וצריך גם כן שימור גדול לבל יכשל ח"ו — — — לבל יפסיק מהקדושה", שכן „אחר כל העבודות ומדריגות האלו שיזכה, צריך חיזוק בתפלה ובתחנונים לחלות ולחנן מהשי"ת ב"ה, שאל יעבור ממנו ולא יסור ממנו עבודתו ית' הם כהררים התלויים בשערה, שאם לא יזהר בעבודתו ויחסר בה לעולם, כי בכל יום צריך לדאוג על יום המחרת, שלא יפול ח"ו מקדושתו, כי כחוט השערה, אוי מיד והשטן מול ימינו לשטנו ח"ו, ומפילו ממדרגתו, ולכן צריך חיזוק מאוד בתפלה ובתחנונים יומם ולילה להשי"ת שיעזרהו ולא יעבור ממנו" („נועם אלימלך" פרשת חיי שרה).

4א „אהל נפתלי" סימן נ"א.

5 „ייטב פנים" אבני זכרון אות מ׳.

6 „אהל אלימלך" סימן ק״נ.

7 שם סימן קס״ו, אולם גם האדם היודע תפלה לא יתרברב, שכן הכל הוא מכוחו של הקב״ה, וכך פירש את הפסוק בתהלים „הללו־יה כי טוב זמרה אלקינו", גם מה שאדם מזמר ומשבח לבוראו, הכל הו״א מהשי״ת, שאלמלא הוא עוזרו, לא היה האדם יכול לומר אפילו דבור אחד" („מאור ושמש" רמזי פסח בשם הרבי ר׳ אלימלך).

8) „מאור ושמש" פרשת עקב.

9 שם, פרשת נצבים.

10 שם, רמזי ראש השנה.

11 „סיפורי יעקב", דף כ״ב ע״ב.

12 „מעשה הצדיקים" לר׳ מנחם מנדיל בודק (לבוב תרכ״ה) ומשם הועתק „בנפלאות הרבי" לר׳ משה מנחם וולדען.

13 „צעטיל קטן" אות ד׳.

14 שם אות ט׳.

15 „מאור ושמש" (פרשת אמור). רבי משה מזויל היה אומר בשם אביו רבי מיכל מזלאטשוב ששמע מפי הבעש״ט: „פעלתי אצל השי״ת שהטבילה שאדם טובל את עצמו במקוה בבוקר, יהיה נחשב לפני הקב״ה, כמו תענית יום אחד" („סיפורי צדיקים החדש" פיעטרקוב תרע״ג).

16 „נועם מגדים" פרשת אחרי

17 „נועם אלימלך" פרשת בא.

18 שם, פרשת אמור.

19 „נפלאות הסבא קדישא" ע׳ 22.

20 מהדורת הסדור הקדומה ביותר, שהיתה לפני. ובה נכללה תפלתו של הרבי ר׳ אלימלך. הוא „סידור נהורא" (הרובשוב תקע״ז). המהדורות הקדמות של סידור זה לא הגיעו לידי, ואין זה מן הנמנע כי התפלה הובאה לדפוס, עוד קודם לכן, בסדור או בספר אחר.

21 נוסחה זו הובאה לדפוס לפי הוראת רבי יעקב מביאלא, בשנת תרנ״ז, ולאחרונה נדפסה שנית, לפי הוראת נכדו רבי יחיאל יהושע מביאלא, המציין: „ובכן מה מה יפה ומה נעים, שישפוך כל אחד שיח ותפילה לפני בוחן לבות בתפילה הנ״ל . . . וכאשר בטח גם עתה מתפלל בשמי מרום עבור כנסת ישראל בנוסח תפילתו שיסד". („הגדה של פסח" עם פירושי „דברי בינה" „תולדות אדם", ירושלים תשכ״ב).

22 „יהי רצון האמתי" (לובלין תרנ״ז) ע׳ 6.

23 שם ע' 14.

24 מפי הרה"ח ר' משה הלברשטם.

23 "הסבא קדישא מרדושיץ" לי' אלפסי ע' 38 התפלה ניתרגמה ע"י ר' אברהם פעדצר, שהוציא אותה לאור בלובלין, וה"א מציין בהקדמתו: "ואני העתקתי ויסדתי בלשון עברי טייטש, למען יסב לב הקורא אותו".

תרגום שני של התפילה הובא לדפוס ע"י הרב יהושע וואגשאל, שהדפיס בחוברת מיוחדת "ברכת צדיק" (ניו יורק תש"ד) את ה"צעטיל קטן", והוסיף שם את התפילה, שכן "אלפי אלפים רבבות בית ישראל, רגילים לאמרם בכוונה גדולה בכל יום ויום, ולשפוך שיחם בדמעות עינם, לפני בורא עולם ית"ש".

26 שאלוניקי תקצ"א סימן נ"ו.

27 בילגוראדו תרכ"ו ע' ע"ד.

פרק שמיני

בדרכי תשובה

דרכים שונות בעבודת השי"ת. דרך אחת היא דרך הסיגופים והעינויים, שהיתה דרך המלך של ההולכים בחכמת הקבלה, עד גילוי אור החסידות, ואלה שהכירו את בוראם, סיגפו את גופם כדי לטהר את הנפש, והדרך שנתגלתה ע"י הבעש"ט, מחולל תנועת החסידות, ואף היא יסודה בתורת הקבלה, מבוססת על העלאת וקידוש הענינים הגשמיים. בדרך זו יכול האדם להמנע מסיגופים, ויחד עם זאת להעלות את הדברים הגשמיים למדרגה רוחנית.

בראשונה נהג הרבי ר' אלימלך בדרך המקובלים, המקדשים ומטהרים את גופם, כדי לזכות לחיי עולם הבא. סיגופיו של הרבי ר' אלימלך בימי נעוריו היו למופת בפי מורי תורת החסידות, ורבי יהושע מאוסטרובה, היה מפרש את התפילה „עשה למען יונקי שדים שלא חטאו וגמולי חלב שלא פשעו", על גדולי החסידות, וביניהם הרבי ר' אלימלך, שבשנות נעוריהם קידשו את עצמם במותר להם, ובשנות העמידה הוסיפו להתקדש ולהיטהר, וזקנותם לא ביישה את ילדותם.

הוא הוסיף לספר כי אביו, רבי שלמה ליב מלענטשנא, נוכח בכך בעצמו, כאשר הובא בעודו ילד להיכלו של הרבי ר' אלימלך. בעברו ליד חדרו של אותו צדיק ראה על השלחן שני נרות דולקות, והרבי ר' אלימלך מטיל את שתי ידיו על האש. רבי שלמה ליב, שהיה עדיין ילד, בטוח היה שידיו של הרבי ר' אלימלך נכוו על ידו בכוונה תחילה, ולמחרתו, כשראה את הרבי נותן שלום לשוחרי פניו, היה הדבר תמוה בעיניו.

ברצונו ללמוד מהנהגותיהם של צדיקים, שאל לפשר הדבר, והרבי ר' אלימלך גילה לו כי הוא מסגף את עצמו, כדי לתקן את הפגמים שפגם בימי ילדותו, ומכיון שחשש כי „בשנה הראשונה להוולדו,

בימים שבהם היה יונק משדי אמו, היה טופח בהם, לכן סיגף את עצמו כדי לתקן את הפגם[2].

עם התקרבותו של הרבי ר' אלימלך לתנועת החסידות, נתגלתה לפניו הדרך החדשה בעבודת השי"ת, וכיתר מפיצי דרך הבעש"ט, הורה לתלמידיו את דרך החסידות, השוללת את שיטת הסיגופים, בדרך יחידה לעבודת השי"ת, בהדגישו כי האדם יכול לקדש את גופו שיסודו בחומר, וכך הוא יכול להעלות את החומריות והגשמיות שהאדם נזקק להם, למדרגת רוחניות, ואם האדם אוכל ושותה לא להנאת גופו ח"ו, כי אם לשם בורא, לקיים את גופו שיוכל לעבוד את ה', הרי הגשמיות נהפכת, כביכול, לרוחניות[3].

הרבי ר' אלימלך הורה לרבים את דרך המלך על פי תורת הבעש"ט להעלאת הניצוצות, „דהנה הצדיק צריך לעבוד תמיד להשי"ת ב"ה, ולקשר הגשמיות ברוחניות, דהיינו בכל דבר שעושה, הן אכילה ושתיה והן כל דבר גשמי, צריך להיות כוונתו למעלה בעולמות העליונים, בכוונת ייחודים עליונים, וגם למטה צריך להיות אכילתו בקדושה, ונמצא היא עבודה כפולה למטה ולמעלה, וכן צריך להתנהג כל הימים", „שצריך אדה לראות להתאמץ בכל המקומות שיש בו איזה חומריות לקדש איתו הדבר"[4].

תלמידו ר' קלונימוס קלמיש, בעל „מאיר ושמש", שמע מפי הרבי ר' אלימלך, כי בשנות נעוריו היה מתענה הרבה, ולאחר מכן היה צריך למלא את החסר לו. אף בספרו מציין ר' קלונימוס קלמיש „בדורות הללו צוה לנו הרבי ר' אלימ"ך, לבל יתענה יותר ממה שציוו חכמינו ז"ל, כי כשל כח הסבל לסבול התעניות והסיגופים, ואין באפשרית לקנית שלימות על ידי התעניתים, מחוץ ליחידי סגולה היכולים לסבול זאת, או בעלי עבירה שפנעו בעבירות חמירות, ודם יבואו בפני צדיקי הדורות, להורות להם דרכי התשובה, וכל ערום יעשה בדעת"[5].

רבי אברהם יהושע העשיל מאפטא, בעל „איהב ישראל", נהג אף הוא בימי נעוריו להרבות בתעניות של רשות, אך כשבא לרבו ר' אלימלך הורה לו לחדול מדרכו זו, באמרו: „אילמלא היו לי עוד שנים להצטרף עמי לבטל התעניות, הייתי מבטל איתם", בהוסיפו „כשם שמצוה לשמור ישראל מעבירה, כך מצוה להזהיר לכל אדם

אם יש לו מעט כח שלא יתענה". לפי מסורת אחת אף התבטא „שכאשר הגוף חולה אף הנשמה נחלשת", ופגיעה קטנה בגוף עלולה להביא לפגימה גדולה בנשמה[6].

רבי ישראל מרוזין שמע מפי הרב מאפטא, בשמו של הרבי ר' אלימלך „אם תוכל לאכול אחר התענית אכילה הגונה, שיהא בה משום החזרת הכח הניטל מהאדם בגלל התענית, רק אז מותר לך להתענות, ולהוסיף תעניות של רשות על תענית החובה"[7].

בתשובה ל„תוכחת מגולה" שנכתבה להרבני החסיד ר' זכריה מנדיל „על דבר שהיה מתנהג בחסידות וסיגף ועינה את עצמו בעינויים וסגופים, ועל ידי זה נפל על ערש דוי" טוען ר' זכריה מנדיל כי אין להאשמה זו כל יסוד: „מה שמחשב אהובי דודי, שמרוב הסיגופים נחליתי, האמת יורה דרכי וסהדי בשחק שאינו כך, שמעולם לא עשיתי סיגופים כאלה כלל, ומקוואות לפעמים היה לי בעת הצורך, כשהייתי בריא וחזק היטב, אבל כשהרגשתי בעצמי שום רפיון כח, לא הייתי הולך במקוה כלל"[8].

כאשר הרבי ר' אלימלך שהה בביתו של רבי שמעלקא מניקלשבורג, ראה שם את רבי מרדכי בנעט יושב ולומד תורה בשקידה עצומה, תוך התעלמות גמורה מעולם ומלואו, אך למרות זאת פנה אליו רבי אלימלך בקריאה: „אחי, אחי, עשה תשובה ושוב לבוראך".

רבי מרדכי שמע את הדברים ורוחו נפלה עליו, וכדי להפיג צערו, סיפר על כך לרבו ר' שמעלקא. הרבי ר' אלימלך, שנוכח באותו מעמד, הסביר כי הכיר בו ברבי מרדכי שהתענה כל השבוע, והיה לו ביטול תורה בגלל התענית ועל כן הורה לו „שבעל תורה כמוהו מחויב ללמוד תורה, ולא להתענות ולבטל מדברי תורה"[9].

במסורת אחרת נמסר כי אליהו הנביא זכור לטוב בא אל הרבי ר' אלימלך, וגילה לו כי „בשמים ובמתיבתא דרקיע נפסקה הלכה, שלא יעסקו בתעניות ובסיגופים, כי הדור חלש, רק יוסיפו לעסוק בתורה ובעבודה"[10].

„הצדיקים הרחיקו הסיגופים מפני הסכנה שבדורות הללו"—מציין רבי שמואל משינאווא, בעל „רמתיים צופים", בשמו של הרבי ר' אלימלך. והוא מוסיף לספר כי פעם אחת בא לפני הרבי ר' אלימלך

אדם, ובידו התשובה שנקבעה למענו, על ידי רבי ברוך ממעזיבוז, לתיקון פגם עבירה מסוימת, בתוספת התנצלות שאינו יכול לעמוד בה. הרבי ר' אלימלך קבע לו דרך תשובה אחרת, לטהר את הנפש מבלי לפגוע בגוף, ומהי התשובה שנקבעה לו לאיתו חוטא? „כי ציווה עליו לדבר בדין התירה מהעבירה הלז, והגיד לו מרוממית האל, ועד כמה פגם, שכמעט יצתה נפשו, ופטר אותו לשלום, וזהו עצם התשובה". הדברים ירדו איפוא לחדרי הלב עד דכדוכה של נפש, גם ללא כוונה מיוחדת לסיגוף הגוף[11].

פרשה זו מסופרת בארוכה על ידי ר' מנחם מנדל בודק בעל „סדר הדורות החדש", „שפעם אחת בא בעל תשיבה לפני הרבי ר' אלימלך ובידו פתקא מגדול אחד, שהיה פוסק עליו כמה וכמה עינויים, כמה וכמה סיגופים, וכבר נעשה האדם הזה הלש ורפה כה, מפאת מקצת הסיגופים שהתחיל לעשות" אולם הרבי ר' אלימלך הורה לו לאיש הזה „שלא יעשה דבר מדברים אלה, ויהיה לבו בטוח שלא יכע מפה עד כי יעשה תשובה שלימה".

הרבי ר' אלימלך קרא לבנו ר' אלעזר ואמר לו: „ראה הנני נותן בידך איש זה, להשגיח עליו, להיטיב לו במאכל ובמשתה, עד שיהיה בריא וחזק בגופו, כמו כל אדם, וכאשר ירגיש בעצמו חזק בגופו, תביאהו אלי". הלה הבריא והובא לפני הרבי ר' אלימלך, ורק אז דיבר אתו „בגנות החטא בערך פגם הנפש, ובערך העבירה שהיה עובר גזירת המלך, וממרה לפני אדון כל, בורא כל עולמים, מטלא כל עלמין וסובב כל עלמין, עד כי בעת ההוא התמרמר האיש ההוא, ויבך בכי גדול, וכל הרגשות נפשו וכחו, כלם היו באנחה ויגון, עד כלות הנפש". אותו חוטא החל להתוודות בפניו על חטאיו, ונתעלף מגודל צערו על חטאיו ועוונותיו.

כאשר רוחו שבה אליו, הוחזר לפני הרבי ר' אלימלך והוזהר לא להתענות ולא לסגף את עצמו. הוא נשאר בליזענסק, ומזמן לזמן נקרא לשיחה עם הרבי, ובכל פעם שוחח אתו הרבי ר' אלימלך בגנות איתו חטא, ומגודל המרירות נתעלף אותו אדם, וכך הוליך אותו הרבי ר' אלימלך בדרך התשובה, עד שחזר לאיתנו בנשמיות וברוחניות.

מסורת מופלאה בידינו כיצד הגיע הלה לשערי תשובה: לאחר

שהגיע עד כלות הנפש, נטלו הרבי ר' אלימלך בזרועותיו, הכניס אותו לחדרו והורה לו להתוודות על חטאיו, וכך החל לומר עמו את הוידוי „אשמנו". בעל התשובה אמר אף הוא אחריו „אשמנו" ובכה בדמעות שליש, עד שנתעלף, והתמוטט מעוצם רגשות החרטה שעברו עליו. רבי אלימלך החזיר אותו לטיפולו של בנו, והורה לו להשגיח עליו ביותר, שלא יעסוק בסיגופים, ורק לאחר שיחזור לאיתנו יכניסנו שוב אליו.

בפגישתם הבאה המשיך הרבי ר' אלימלך לומר עמו את הוידוי, אולם גם הפעם התעלף מעוצם רגשותיו, מיד לאחר שהתוודה „בגדנו" וכך עברו עליו חדשים מרובים, עד שהלה סיים את ה„וידוי", וחזר בתשובה שלמה על חטאיו, ואז הודיע לו הרבי ר' אלימלך: „הרי אתה כקטן שנולד, ומעתה היזהר ביותר שלא תיתפס בעוונותיך הראשונים" [13].

ניתן לציין כי הרבי ר' אלימלך השאיר מקום, בתורתו ובהליכות חייו, לדרכים השונות בעבודת ה'. כאמור, שלל את הסיגופים כדרך יחידה לעבודת ה', אך ראה מקום ליחידי סגולה, המקדשים את עצמם ופותחים שערי תשובה לפני הרבים, ואם לגבי אלה הרי הסיגופים הם בבחינת רשות, הרי לגבי בעלי התשובה יש גם מעין חובה מסוימת, שמכאן ואילך ישנו את הליכותיהם גם בעניני מאכל ומשתה [14].

הרבי ר' אלימלך הקפיד ביותר כי התשובה שאדם עושה, לא תעשה כמצוות אנשים מלומדה, אלא תצא מעומק הלב, והגוונים השונים בדרכי התשובה משתקפים מתוך הסיפור על אחד מחסידיו שנשלח על ידו ימים אחדים לפני יום הכפורים, לכפר רחוק אחד, להתאכסן בביתו של חוכר בית המזיגה בכפר, ולעקוב אחר סדר „הכפרות" שייערך על ידו.

אותו חסיד שהגיע לליזענסק, יומיים לפני יום הכפורים, הצטער ביותר כי ביום הקדוש לישראל, יום הכפורים, ייאלץ לשבת בכפר. דוא חשב בלבו „אף אם נמצא שם „מנין" להתפלל אתם בציבור, הרי אין כפק כי כולם יהודים פשוטים, אנשי כפר, והאם ישנו צל של דמיון בין תפלת יום הכפורים, בבית מדרשו של הרבי ר' אלימלך: ובין התפלה ב„מנין" אשר בכפר". הדבר לא נראה בעיניו כלל וכלל,

אולם חזקה עליו פקידתו של רבו, ובו ביום יצא מליזענסק בדרכו לכפר, אליו נשלח על ידי הרבי ר' אלימלך.

לאחר נסיעה מפרכת של שעות רבות הגיע החסיד לאותו כפר, כשעתיים לפני חצות הלילה, ומיד פנה לבית המזיגה, האולם הגדול של בית המזיגה היה מלא עשן דחום ממקטרותיהם של האכרים, שהיו יושבים שם ומעשנים, בד בבד עם שתיית היי"ש. בעמל רב פילס אותו חסיד דרך לעצמו בין האכרים, עד אשר הגיע לדלפק, שלפניו עמד אותו חוכר ושירת את האיכרים. משנתפנה החוכר מעיסוקיו פנה אליו והלה סיפר לו, לחוכר, כי זה עתה הגיע לכפר, ומכיון שאין בדעתו לצאת לדרך בערב היום הקדוש, הרי אין לפניו כל מוצא אלא לשבות ביום הכפורים בכפר.

לשמע שאלת החסיד אם יינתן לו להתאכסן בביתו ולהתפלל עמהם ביום הכפורים, שמח החוכר ביותר, שכן הצטרפותו של אחד החסידים מבני העליה, ל„מנין" שייערך בכפר ביום הקדוש, תעניק זוהר מיוחד לתפילתם, והיא תתקבל ברצון לפני הקב"ה. הוא היה שבע רצון במיוחד, כי יוכל לנצל את נוכחותו ולשאול הימנו את דיני היום בשעת הצורך.

החוכר נענה איפוא ברצון לבקשת החסיד, לאכסן אותו בביתו בערב היום הקדוש ובמוצאו. החסיד הוציא מכליו את הצידה אשר הכין לכלכלתו, והטמין אותם במזווה אשר לחוכר, ואחר פנה אל המשכב אשר הוצע לו בירכתי הבית. החסיד עלה על משכבו ועיניו פקוחות היו אחר הליכותיו של החוכר, מתוך רצון לראות כיצד הלה עורך את סדר ה„כפרות" שהוזכר לשבח על ידי רבו הרבי ר' אלימלך, וצוין על ידו כדוגמא לרבים.

בחצות, התפנה בית המזיגה מהאכרים, והשיכורים שלא יכלו לעמוד על רגליהם, הובלו הביתה על ידי חבריהם. החוכר פתח את החלונות להוצאת העשן ולטיהור האויר, והעיר את אשתו: „בואו ונערוך את סדר הכפרות". הוא נטל את ידיו, ולאחר שהתישב לשלחן פנה אליה: „אנא, הביאי אלי את ה„קונטרס". אשתו של החוכר נענתה לו והגישו לו פנקס מרופט, והחוכר החל לקרוא מתוכו את עוונותיו במשך השנה: „ביום פלוני לא התנהגתי כשורה כלפי הקב"ה, בו ביום אחרתי את זמן התפלה, ולמחרתו

לא קיבלתי כראוי פני עני הלך, שהגיע לכפר. ביום אלמוני הלכתי ארבע אמות בלי נטילת ידים, ולמחרתו רימיתי את אחד האכרים שלא כהוגן".

לאחר שמנה את חטאיו והתמרמר עליהם, פתח בתפילה ופנה כלפי מעלה: „רבונו של עולם, אנא סלח לי על חטאי בשנה היוצאת, ואני מבטיחך כי לא אחזור עליהם, אמנם גם בשנה העברה הבטחתי להימנע ממעשי עבירה, ובשעת מעשה לא יכולתי להתגבר על יצרי, אולם, השנה — הצהיר ברגש — יהיה מה שיהיה, אני מבטיחך נאמנה כי לא אכעיסך במעשי הרעים". שעה ארוכה הוסיף להתמרמר בבכי על חטאיו, במשך השנה שעברה, ואשתו יושבת כנגדו ומנגבת את דמעותיה בסינורה.

לכשסיים לקרוא את „הקונטרס" הראשון, פנה שוב לאשתו: „הואילי נא בטובך לחפש גם את ה„קונטרס השני". היא קמה ממושבה, ולאחר חיטוט בארון הבגדים, ניגשה אליו והושיטה לו פנקס שני, אף הוא מרופט ומקומט, וניכרו עליו סימני לחלוחית של דמעות.

הוא הטיל את „הקונטרס" על שלחנו, והחל לקרוא מתוכו, והפעם בלטה מדבריו נימה של טרוניה, כביכול: „רבונו של עולם, הרי לפניך הסבל הרב שעבר עלי במשך השנה היוצאת. ביום פלוני התפרץ לביתי קצין הכפר „הסטארוסטה", וחמס הימני שק מלא תפוחי אדמה ומאתיים ביצים, ללא דין וללא משפט. אך ורק מפני שיהודי אני. ביום פלוני, כאשר הלכתי ביער לחפש גזרי עצים, התנפלו עליו כמה מן השכנים שלי, מרטו אותי בזקני והכוני עד זוב דם, אך ורק מפני שאני נמנה על בני אברהם יצחק ויעקב".

„והאחרון הכביד — וכאן פרץ בבכי מר, ואשתו הצטרפה אליו — בת יחידה היתה לי, בת זקונים, ובעמל רב גידלתי אותה עד שמלאו לה שתים עשרה שנה. באחד הימים חזרה הביתה והתאוננה על כאבי-ראש. הבהלתי את החובש להקיז הימנה דם, וכן השתמשתי בכל הרפואות שהיו מצויות בבית. כשהחמיר מצבה פנתה אשתי לבית המדרש, ויחד עם הנשים ה„שכינות" קרעו רקיעים בתפילותיהן, אילם שערי רחמים ננעלו. בתי הלכה לעולמה, והזכר היחיד, שנשאר הימנה, הוא תל העפר, המתרומם בבית הקברות אשר בצלע ההר".

כך הלך אותו חוכר ופירט את הסבל אשר עבר עליו במשך השנה: „האם לא יכולת, א־ל מלא רחמים, להשפיע עלי מאוצר רחמיך, על מנת להמתיק את מר גורלי? — פנה בטרוניא, כביכול, כלפי מעלה, והוסיף בהצטדקות: „לנוכח הסבל הרב, אין פלא איפוא כי לא קיימתי כראוי כמה מן המצוות המוטלות עלי".

„אבנם — חזר ופנה כלפי מעלה — צדיק אתה בכל מעשיך, מפני שלא עמדתי בהבטחתי, שניתנה בראש השנה שעברה, כי לא אחטא עוד, אולם אין אדם נתפס על צערו", וכך פירש חוכר בית המזיגה את יריעת המעשים שעברו עליו במשך השנה, את הזכות והחובה, את הריווח וההפסד, ובסיכום הדברים חזר וקרא: „רבונו של עולם, הרי ערב יום כפור היום, הבה ונתפייסה, סלח לי על עוונותי בשנה העברה, ואני לא אבוא יותר בטרוניות, והרי אני מבטיח לך נאמנה כי לא אחזור עוד לסורי, ומעתה, עם כניסת השנה הבאה עלינו לטובה, אשפר את מעשי, ובכל כוחי אשתדל שלא להכעיס אותך. סמוך ובטוח על חסדיך המרובים, לרעים ולטובים, אתחנן שתכתבני ותחתמני לשנת חיים ושלום, שנת פרנסה וכלכלה, ואז — מקווה אני — כי לא יצא מכשול מתחת ידי".

משסיים את תפלתו הלבבית, נטל את שני ה„קונטרסים", סובב אותם מעל לראשו שלש פעמים והכריז „זה חליפתי, זה תמורתי, זה כפרתי", ואחר העלה את ה„קונטרסים" באש.

כך נסתיים „סדר הכפרות", שערך חוכר בית המזיגה לעיני אותו חסיד, שעשה את עצמו ישן, אך עקב אחריו ורשם את הדבר בזכרונו.

את תפלות יום הכפורים התפלל החסיד ב„מנין" של תושבי הכפר ולמחרת היום נפרד מאת החוכר ויתר התושבים ועזב את הכפר, בדרכו להיכל רבו. בשובו לליזענסק הלך מיד לקבל פני רבו, ומשנשאל לרשמיו על הנהגתו של חוכר בית המזיגה, סיפר לו לרבי אלימלך על סדר הכפרות המופלא שנערך על ידי אותו חוכר.

הרבי ר' אלימלך הקשיב רב קשב לדברים, ואחר הפטיר: „גדולה עבודתו של אותו יהודי כפרי, המקיים מצוות וידוי, כדבריו של דוד המלך בספר תהלים „כי עוונותי עברו ראשי" — — — „נעויתי שחותי עד מאד" ויחד עם זאת „ואנחתי ממך לא נסתרה"[16].

במסורת אחת יספור כיצד הציל הרבי ר' אלימלך את אחד

העגלונים מרדת שחת והחזיר אותו לדרך הישרה: אותו עגלון שהסיע לליזענסק את רבי לייבוש משידלובצה, הגיע למחוז חפצו באישון לילה, והשכיב את עצמו לישון באכסניא, ואילו רבי לייביש הלך לקבל את פני רבו. משנכנס רבי לייביש להיכלו של הרבי ר' אלימלך, נתבקש לחזור לאכסניא שלו ולהודיע לעגלון שהתאכסן אתו שם כי „יבוא מיד להרבי ר' אלימלך, שכן דבר לו אליו".

ר' לייבוש יצא מבית רבו וחשב בלבו: „מה זה אמר לי הרבי, הלא לחוכא וטלולא אהיה נחשב בעיני העגלון, אשר הוא איש המוני, עם הארץ וקל שבקלים, ומימיו לא ראה שום פני רבי, ואינו יודע כלל מה הוא רבי, והיה הדבר לפלא מאד בעיניו", אך ר' לייבוש החליט ויהי מה. הוא לא יעבור על דברי הרבי, באמרו: „מה לי לחשוב ולהרהר אחרי רבי הקדוש, ומסתמא יש לו בזה איזה ענין גדול".

הוא ניגש איפוא אל העגלון, שהיה כבר שרוע על מטתו, העיר אותו וביקש הימנו: „קום ולך לבית הרבי, כי דבר יש לו אליך, חושה ואל תעמוד". כפי שהוא תיאר לעצמו מראש, דחה אותו העגלון, ואף צעק עליו בחרי אף: „הרפה ממני, חסיד שוטה, מה לי ולרבי, אם הוא צריך לי יבוא אליו ויאמר לי דבריו", „איזה דבר יש לו להרבי אלי, הלא לא ראה אותי מעולם, וגם אני לא ראיתיו מעודי, ואיזה עסק יש לו אלי".

לא היה בידי ר' לייביש להשיב לו על דבריו, שכן לא ידע את כוונותיו של הרבי ר' אלימלך ויצא את החדר, אך העגלון לא נרגע והוסיף לצעוק עליו בחימה שפוכה ובקצף גדול: „למה היה לכם לבוא אלי בשליחות הרבי שלכם, ואיזה עסק יש להרבי אלי". העגלון לא חדל מהביע את מחאתו כנגדו על שהפריע לו בשנתו, ואילו ר' לייבוש, שידע יפה כי דברי רבו לא היו לשוא, לא רצה לחזור אליו בתשובה שלילית, ונשאר עומד מאחורי הדלת, כשהוא מקשיב להתמרמרותו של העגלון, כנגד אלה שהפריעו את שנתו.

לא עברה אלא שעה קלה, והעגלון החל לחשוב בקול רם ולשקול את הליכותיו: „אולי באמת איענה להזמנת הרבי ר' אלימלך". אך מיד דחה את המחשבה בלבו, בנימוק „אני עיף ויגע מרוב טרדת הדרך, ואיך אלך עתה, ובחוץ חושך ואיפל, אין יוצא ואין בא".

המאבק הפנימי בלבו של העגלון לא חדל. הוא לא היה יכול לישון, בגלל הדברים שנשלחו אליו מפי הרבי ר' אלימלך, שבערו בו כאש בנעורת, ומאידך הוסיף להתמרמר: „מה רצה הרבי ממני, מה פשעי ומה חטאתי, כי לא הניח לי לישון ולנוח מרוב עבודתי הקשה, ומרוב עייפות הדרך המרובה, וקרירות הזמן, ושלגים וגשמים".

שעה קלה שכב העגלון על מטתו, ולפתע עלתה שוב המחשבה בלבו, שמא בכל זאת ייענה להזמנתו של הרבי: „הייתי כבר מוכן לגשת אליו, אולם מהיכן אני יודע, היכן הרבי דר, ואיה ביתו, הלא כבר כלתה רגל מן השוק, את מי אשאל בשוק להראות מעון הרבי, ואיך אלך בעת כזאת לבדי, כאשר רוח חזקה, מפרקת הרים ומשברת סלעים, והשך יחלקלקות וערפל כבד כיסה את פני כל הארץ".

מאבק עז התנהל בלבו של העגלון. לרגע גברה עזותו וחוצפתו, והכריז בקול נמרץ: „לא אלך, אני לא אבוא אליו בעת כזאת, אם הרבי צריך לי יבוא אלי", אך דקות ספורות לאחר מכן, שינה את נימת דיבורו, ופנה לעצמו בקול רגוע: „אילו היה לי מי שיראה לי את הדרך, ואת ביתו אשר שם ישכון הרבי, הייתי הולך אליו ולא אשגיח על רוע הדרך".

ר' לייבוש, עמד כל הזמן מאחורי הדלת ועקב אחר המאבק הפנימי בלבו של העגלון, שבא לידי ביטוי בשיחותיו עם עצמו. ברגע ששמע על נכונותו להיענות להזמנת רבי אלימלך, פתח את הדלת, ופנה אל העגלון ששכב על מטתו: „שמע, בני, אם באמת אתה רוצה לילך, ורק מניעתך היא, יען שאינך יודע הבית אשר שם משכן קדשו של הרבי, שמעני ואומר לך אנה להלוך, תלך החוצה מבית הזה, ותשים פניך לנגדך הרחק מעט, ואז, כאשר תראה בית, אשר דרך החלון מתנוצץ אור, תדע כי שם דירת הרבי, כי בכל בתי העיר חושך ואפילה, ושקט ושאנן שוררים בתוכם, ורק בבית הרבי מאיר ומבהיק דרך החלון לרחוב, ותדע בטח מקום אשר שוכן שם רבינו הקדוש".

העגלון קם ממטתו והביע נכונות להצטרף לר' לייבוש בדרכו אל הרבי ר' אלימלך אך המאבק הפנימי בלבו של העגלון עדיין לא

נסתיים. לא מתוך שמחה יתרה לבש העגלון בגדיו ויצא בדרכו לבית הרבי. הדרך התנהלה בכבדות, ומדי פעם רצה לחזור בו ולשוב לאכסניא שלו, ורק לאחר מאמצים מרובים הגיע בסופו של דבר לבית הרבי.

הרבי ר' אלימלך, שישב כל הזמן וחיכה לו, הזדקף עם כניסת העגלון, ופנה לעברו בקריאה נמרצת: „רשע, התוודה על חטאיך, אשר הרבית לחטוא, וחזור בתשובה". בראשונה ניסה העגלון להתכחש למעשיו, אולם כאשר הרבי ר' אלימלך החל למנות את חטאיו בפרוטרוט בציון מקומות וזמני העבירות, הודה העגלון במעשיו וכפי המסופר „נפל מלא קומתו ארצה ויבך בכי גדול, ויצעק צעקה גדולה ומרה, ומרוב המרירות והבושה נתעלף מאוד, עד שבקושי השיבו את נפשו, ולא היה יכול להסתכל בפני הרבי מרוב הבושה, ויבך בלב נשבר, ודמעות סולדות זולגות על עפעפיו, בלי הפוגות. כנחל היורד על אפיקי מים, כן שפכו שתי עיניו דמעות חמות, ולא היה יכול לזוז בשום אבר, ונשאר כאבן דומם, ובקול נמוך מקירות לבו, בהכנעה גדולה, התנצל ואמר: „איך תועיל לי תשובה, הלא זה החטא מושרש ומכופל, זה זמן כביר, כשלש עשרה שנה, ואיך אעשה תשובה".

משנוכח הרבי ר' אלימלך כי תשובתו נובעת מקירות לבו, פנה אליו: „אם באמת ובלב שלם ותמים, חפצך לשוב בתשובה שלימה, לפני הבורא ית', אז אל תירא ואל תדאג, כי אנכי ערב לך בדבר הזה, כי תקובל תשובתך לפני כסא כבודו, רק באופן שתשמע לדברי, לכל אשר אנכי מצוה אותך", וכך הורה לו הרבי ר' אלימלך דרך תשובה: „תמכור את כלי עבודתך, הסוס והעגלה, וכל הדברים השייכים לזה, ולאחר שתחזור לביתך תתישב בבית המדרש כל היום, ותאמר תהלים בבכיה רבה, ועל הספסל תשכב, בלי שום כר וכסת תחת מראשותיך שלש שנים רצופות, ואתה תשב בבית המדרש כל הימים, גם — לרבות את הלילות, והיה אם ירחם עליך איש ויקרא לך לביתו ויתן לך איזה דבר מאכל, אז תאכל, אולם אתה לא תדבר לשום איש, שיתן לך איזה דבר מאכל או מעות, רק תמתין עד שיתנו לך בעצמם איזה נדבה לקנות לך מאכל או שיזמינו אותך לביתם לאכול, כל זאת תעשה שלש שנים רצופות".

העגלון קיבל את הדין. הוא לא חזר יותר לאכסניא שלו, אלא פנה לעבר בית המדרש ושם ישב כל הלילה, כשהוא בוכה מרה. „האנחות והבכיות שברו את כל גופו, כחרם הנשבר, עד שלא היה בו כח להלוך ברגליו", ומגודל שברון לבו לא היה יכול להחזיר את העגלה לעיר מגוריו. עגלון שני הסיע את העגלה לביתו, ואילו הוא חזר בתשובה „עשה ככל אשר צוהו הרבי ר' אלימלך, ואחר שלש שנים חזר לליזענסק ולא הפיל ארצה מכל דבריו הקדושים, ונעשה בעל תשובה גמור, ולבסוף ישב שם כל ימי חייו — — — והיה לחסיד גדול ומופלג בתורה ועבודה ותשובה שלימה, תשובה מאהבה"[17].

רבים השיב רבי אלימלך מעוון, אך מעולם לא הוכיח אדם על פניו, כדי שלא לבייש אותו, והוא הרחיק לכת בדרכו זו, לא רק שלא נהג כבוד בעצמו אלא שהוכיח את עצמו בדברים קשים כגידין, כסיפורו של רבי משה מקוזניץ, על חותנו־זקנו הרבי ר' אלימלך „שהוכיח עצמו בפני רבים, וייחס לו לעצמו דברים הרעים, אשר בודאי לא עלה חלילה וחס שמץ מנהו על רעיונו", וכל כוונתו לא היתה אלא כלפי השומעים, שיהרהרו בתשובה, ורבים מהם עשו תשובה שלמה, לאחר שהבינו כי אליהם נוגעים הדברים[18].

טהרת המחשבה במקום הסיגופים

לעומת דרך הסיגופים והתעניות העמיד ר' אלימלך את מאמציו של האדם לטהרת המחשבה, כדברי תלמידו רבי זכריה מנדיל, בספרו „דרכי צדק": „יחשוב בכל עת „שם" המטהר המחשבה" והדברים מבוססים על דעתו של הרבי ר' אלימלך: „קבלתי ממורי בכל עת שהוא לומד, יחשוב „הריני עושה את עצמי מרכבה לשכינה" ואפילו אלף פעמים ביום יאמר כן, ואמר מ"ו נ"י כי הגוף מתקדש מאד בזה — — — וכשירגיל עצמו בזה יטהר מחשבתו, ויסיר ממנו הרהורי עבירה, ויזכה להתפלל במחשבות קדושות, ומקדש עצמו כמו בתעניות וסיגופים"[19].

רבי יצחק אייזיק מקאמארנא מוסר בשמו „ששני דפין גמרא עם הרא"ש (— פירוש רבינו אשר) מועיל יותר מן התענית"[20], וכן מביא בעל „רחמי האב": „קבלה מרבינו אלימלך, כי האומר

ביום אחד שלש פעמים כל התהלים, חשוב כתענית משבת לשבת" [21].

אף ההימנעות מדיבורים אסורים כמוה כסיגוף הגוף, וכך היה הרבי ר' אלימלך מפרש „שמחה לאיש במענה פיו — כשאדם מענה את הפה — — — מי שמענה ומסגף את פיו מלהרבות דברים שאינם ראויים — זוכה לשמחה" [22].

אחד הדברים, שהרבי ר' אלימלך הנהיג בהליכות החסידות, הוא גילוי לבו של החסיד בפני רבו, וב„צעטיל קטן" שלו הוא מונה בין ההנהגות המחייבות: „לספר בכל פעם לפני המורה לו דרך השם. ואפילו לפני חבר נאמן, כל המחשבות והרהורים רעים, אשר הם נגד תוה"ק, אשר היצר הרע מעלה אותם על מוחו ולבו, הן בשעת תורה ותפלה, הן בשכבו על מטתו, והן באמצע היום ולא יעלים שום דבר מחמת הבושה, ונמצא על ידי סיפור הדברים, שמוציא מכח אל הפועל, משבר את כח היצר הרע, שלא יוכל להתגבר עליו כל כך בפעם אחת, וחוץ מהעצה הטובה אשר יוכל לקבל מחבירו, שהוא דרך השם הוא סגולה נפלאה" [23]. הרבי ר' אלימלך סלל איפוא את הדרך לראשונה, ואחריו נתקבל הדבר גם אצל כמה ממפיצי דרך החסידות כגון רבי נחמן מברסלב [24].

מאידך תבע אף הוא, כיתר תלמידי הבעש"ט, כי התשובה לא תהא מלווה בעצבות. „צריך האדם שלא יתעצב", שכן „מחמת גודל הכנעה האדם עלול ליפול בעצבות, וזו היא מניעה גדולה מעבודת הבורא יתברך, כי אין השכינה שורה מתוך עצבות, לכן הזהירה תורה עליו שיראה להיות תמיד בשמחה" [25].

והשלילה המוחלטת של דרך הסיגופים באה לידי ביטוי, בסיפור על דרך התקרבותו של רבי דוד מלעלוב, להרבי ר' אלימלך: רבי דוד היה מבני העליה, שהתנהגו בטהרה ובפרישות, ובמשך שנים רבות קידש את עצמו בעינויים ובסיגופים. בין היתר מסופר עליו כי „היה עוסק בתורה ועבודה רבה ונפלאה, בסיגופים שונים ובתעניתים, עד שקיים כל תשובת „ספר הקנה", המובא בספרים הקדושים, שש שנים רצופות, והתענה הפסקות משבת לשבת", אולם למרות זאת הרגיש בעצמו „שעוד חסר לו לשלימות נפשו ולא ידע מה להוסיף, ומה לעשות להשלים בעבודתו יתברך שמו".

כאשר הגיע אליו שמעו של הרבי ר' אלימלך „כרופא מומחה

לעניני הנפשות", נסע לליזענסק לשבות בהיכלו. בערב שבת בא להיכלו של רבי אלימלך "לקבל שלום" כמקובל, אך הרבי החזיר פניו לכותל, ויאמר: "מי הוא זה אשר מלאו לבו, לבוא ולדרוך על מפתן ביתי, וריח רע נודף הימנו".

לבו של רבי דוד נשבר בקרבו. הוא החליט לבוא שנית אל הרבי לאחר התפלה, ושוב שמע מפי הרבי, הפונה למקורביו ומצביע עליו: "מה לזה בביתי?" רבי דוד חוזר לאכסניה שלו בדאבון לב, והחלטתו נחושה לנסוע לביתו, מיד במוצאי השבת, אולם לפנות ערב, בשעת שלש סעודות, החליט לנסות את מזלו פעם נוספת "וילך אחורי החלון של הבהמ"ד לשמוע דברי תורה", וכאן שמע מפי הרבי ר' אלימלך: "ישנם אנשים הבאים אלי, שהרבה עסקו בתורה ועבודה, ובתעניתים ובסיגופים שונים, ומקיימים תשובת הקנה ומטיפים דם ברית, וחוזרים ועושים תשובת הקנה שתים עשרה שנים רצופות, ואחר כל העבודה הקשה הזאת, המה חושבים שהמה ראויים שתשרה עליהם רוח הקודש, ובאים אלי, ומבקשים שאושיט להם רוח הקדש, ולהשלים להם החסרון הקטן, אבל המה מאנים את עצמם, כי בכל עבודתם עוד לא התחילו אף אחת מאלף אלפי אלפים, כטיפה מן הים וכחוט השערה, מעבדות שצריכים לעבוד את הבורא ב"ה וב"ש, ובזה שהחושבים שעבדו ועשו הרבה בעבדות הבורא, מתגאים ונמצא שכל עבודתם היתה עד הנה בפניות וגיאות", ועליהם איפוא "להתחיל מחדש, לעבוד את הבורא ברוך הוא, באמת ובתמים ובלב שלם, בלתי לה' לבדו".

ביגון נפש ובשברון לב עמד רבי דוד, שהרבי התכוין אליו, מאחורי החלון, עד שהוריד כנחל דמעה. אחר "הבדלה" אמר בלבו: "אם כן, איפוא, שהנני חוטא כזה, הנני מוכרח להשאר אצל הרבי ר' אלימלך, שיורה לפני תשובה, ויתיקן לנשמתי", בהוסיפו "יעבור עלי מה, אכנס ואדחוק לחדר קדש, ואשתטח על הקרקע שיורני תשובה, לבל אזדח חלילה נדח".

המרירות הפנימית חוללה מהפכה יסודית בהלך רוחו של רבי דוד, והוא נתקרב לחסידות. ברגע בו פתח את הדלת "יצא לקראתו הרבי ר' אלימלך, וקיבל פניו בשמחה וישיבהו אצלו אצל השלחן,

בחיבה עצומה ובאהבה רבה עד להפליא". לתמיהת בנו ר' אלעזר, שלא יכול היה להתאפק, ופנה לאביו: „אבי, הלא זה האיש שגרשתיו מעל פניך, זה שתי פעמים ולא יכולת לסבלו", ענה לו הרבי ר' אלימלך: „חלילה, הלא זה האיש אחר לגמרי, והלא זה הוא אונזער ר' דוד לעבין" (— ר' דוד שלנו), והוא התכוין בכך להוכיח, כי שברון לב אמיתי מטהר את האדם יותר מדרך הסיגופים[26].

לפרק זה יש להוסיף את המסורת על האחד שבא לפני הרבי ר' אלימלך, וביקש הימנו ברכה לשיפור הזכרון שלא ישכח את תלמודו. „עשה תשובה — תבע הימנו הרבי ר' אלימלך — חז"ל אמרו גדולה תשובה שמגעת עד לפני כסא הכבוד, ובתפלת „מוסף" של ראש השנה אנו מצהירים „ואין שכחה לפני כסא כבודך"[27].

„יתפלל תמיד שלא ימות בלא תשובה, ושיעזור לו השי"ת לעשות תשובה שלמה" — קובע הרבי ר' אלימלך בהנהגותיו[28], ורבי מאיר חיים יחיאל ממוגלניצה הוסיף כי „כל מי שביקר בהיכלו של הרבי ר' אלימלך ואף אם החזיק בבריח הדלת בלבד, לא ייפטר מן העולם בלי תשובה[29].

הערות לפרק שמיני

1 „הבעש"ט ובני היכלו" ע' נ"ב—נ"ז.

2 „תפארת אבות" ע' ק"ג. לפי מסורת אחת התענה תש"ב הפסקות (כלומר תעניות משבת לשבת) במשך ארבע עשרה שנים רצופות. (מפי הרה"ח ר' משה הלברשטאם בשם זקנו רבי סיני מזמיגרוד, ששמע מפי בעל „דברי חיים").

3 ע"פ „נועם אלימלך" פרשת שופטים וראה להלן בפרק „תנועת החסידות משתרשת בצבור" והערה 4.

לפי מסורת אחת התוכחו ביניהם „שנים מתלמידי המגיד ממעזריטש" אך לפי נוסחא אחרת היו אלה הרבי ר' אלימלך ורבי ברוך ממעזיבוז, על הדרך הרצויה בעבודת השי"ת, אם ע"י אכילה בקדושה ובטהרה, כדי להבריא ולהחזיק את הגוף לעבודתו ית"ש, או על ידי סיגופים, למרק את הגוף ולטהר את הנפש. לאחר חילופי דברים ביניהם העבירו השנים את ההכרעה לידי הרבי ר' אלימלך. הלה ממהר היה אותה שעה לדבר מצוה והסתפק בתשובה קצרה, שהעלה על הכתב: לתאוה יבקש נפרד בעל תושיה יתגלע". אחד מתלמידיו בעל שאר רוח, גילה את הכוונה הצפונה בתשובתו: שגם בתאוה ישנה „תושיה". אמנם תכלית התאוה הגשמית היא אכילה ושתיה, וגם כאן יכול האדם להעלות את תאוות אכילתו לתכלית הגונה, להחזיק את הגוף לקדושה. אך היסוד הוא היראה, ובמקרה שאין יראה ח"ו, הרי זה בבחינת

דלית ליה דרתא ותרעא לדרתא עביד", שהוא מתקין דלת ובית דירה אין לו" ("אהל אלימלך", סימן רי"ד).

לפעמים הוא יכול ע"י האכילה בקדושה ובטהרה להגיע לידי רוח הקדש. "כי גם בגלית המר, אם יחזיק לעבודתו יתברך. וישוב בתשובה שלימה על עונותיו, לתקן את כל איבריו וגידיו, לקדש ולטהר אותם במאכלים כשרים, ושלא להכניס לתוך מעיו מאכלים אסורים ויקדש איבריו בכל אופנים, יזכה גם עתה בגלות לידי רוח הקודש". הדרך פתוחה לפניו והוא יכול לפעול ישועות ונחמות, אם כי הוא עצמו איננו מעיינין בכך "רכל עצמו, מגמתו ותשוקתו, אינו אלא לעלות אל הקדושה".

4 "נועם אלימלך" (פרשת שמית).

5 "מאור ושמש" הפטרה לשבת שובה.

6 "דברים ערבים" ח"ב, דף נ"ג—נ"ח.

7 "עירין קדישין" לרבי ישראל מרוזין פרשת ויקרא.

8 "אגרת הקדש" בסוף ספר "נועם אלימלך".

9 "מעשה צדיקים" לר' מנחם מנדיל בודק (לביב תרכ"ה). הלה מוסיף כי לאחר זמן רב הלשינו המשכילים בפני השלטונות על החסידים. כאשר העביד הקיסר את ההכרעה ל"רב המדינה", רבי מרדכי בנעט, שלח לו רבי נפתלי מרופשיץ להודיעו כי כל גדולי החסידות כילם הם תלמידי הרבי ר' אלימלך. רבי מרדכי נענה לו והודיע לקיסר כי הכיר את תלמידי "המגיד" וביחוד את רבי אלימלך, והוא יכול להעיד כי הם בבחינת מלאכים "לא בני אדם, במדרגתם והשגתם הגדולה, באהבה ויראה גדולה לבורא עולם".

10 "אהל אלימלך" סימן קע"ב.

11 "רמתים צופים" ח"ב, דף נ"ג ע"א. "מי שמסגף עצמו ומענה עצמו מהנאות יתרות, אוי יכול לבוא למדרגה גדולה. — — — כן ירבה וכן יפרוץ, בקדושה ובכל העולמית", ולכן ישנם צדיקים המענים ומסגפים את עצמם ועל ידי זה הם משברים את כח הדינים. רבים הולכים בעקביותם ומתעלים על ידם, והם פותחים את השער גם לפני האחרים, שהללו לא יצטרכו כבר לענות את גופם, "ולכן אנו רואים כמה צדיקים מסגפים עצמם בסיגופים גדילים כמה שנים ובאים למדרגות של חסידות, ויש בני אדם שאינם מסגפים כל כך, ואף על פי כן זוכים לחסידות ושלימית, זה גם כן הודות לצדיק שסיגף עצמו והסיר המסך המבדיל הגדול, החרולים והקוצים והברקנים החיצונים, המעכבים את האדם לבא לדרכי ה'", ולאחר שהצדיק "עישה שביל ודרך בעבודתי יתברך, אזי בקל יוכלו [— גם האחרים] לקרב אל הקדושה לילך בדרכי ה'". (נועם אלימלך פרשת חיי שרה).

12 סדר הדורות החדש בערכו.

13 "סיפורי חסידים", להרב ש. י. זוין, חלק המיעדים, סימן 44.

14 "בית אברהם" ירושלים תשי"ח ע' ר"א.

15 את בעלי התשובה החייבים לכפר על פשעיהם, חייב הרבי ר' אלימלך לצמצם את צרכיהם הגשמיים, וכך פירש את מאמר חז"ל "כל האומר הקב"ה ותרן — יותרו מעיהי", כל הרוצה שיותר לו השי"ת עונותיו וחטאיו, "יותר מעיהי" רוצה לומר,

צריך לוותר את מעיו, דהיינו שלא למלאות כריסו באכילה ושתי' ובתענוגי עולם הזה רק כדי חיותו, והיינו כאילו מותר המעיים, שאינו משגיח עליהם ומסגף אותם בכל מה דאפשר". („נועם אלימלך" פרשת נח).

16 „סיפורי חסידים" להרב ש. י. זוין, חלק המועדים, סימן 68.

17 „התגלות הצדיקים" לר' שלמה גבריאל רוזנטל.

18 „דברי משה" פרשת קרח, והרבי רבי אלימלך מסביר את הדבר בספרו „נועם אלימלך" (פרשת אמור) „דדרך הצדיק כשרוצה להוכיח אדם אחד, אז צריך להיות האמירה הזו לכלל בני אדם, ואז ממילא יוכל הדיבור לאיש הזה", והוא מוסיף שם ביתר ביאור „שדרך הצדיק להוכיח עצמו תמיד בכל עת, ואומר בפני בני אדם תמיד, שהוא מקולקל במעשיו, והוא פורט לפניהם חטאיו, שעושים אותם שאר בני אדם ותולה הצדיק הזה בעצמו אותם חטאים, כאילו עשאם הוא, ועל ידי זה הוא מכניס בלבם יראה גדולה והם שבים מעוונותיהם".

19 „דרכי צדק" (לבוב תקנ"ו), אות כ"ו, וראה לעיל בפרק „כלי גולה עשי לך" הערה 6.

20 „נתיב מצוותיך" שביל אמונה, שביל ה'.

21 „רחמי האב" אות נ"ז.

22 „אגרת הקדש" בסוף „נועם אלימלך".

23 „צעטיל קטן" אות י"ב.

24 „חיי מוהר"ן", פרק עבודת ה', סעיף ח'.

25 „נועם אלימלך" פרשת בחוקותי.

26 אהל אלימלך סימנים קי"ד, קס"ד, ק"ע ור"ה ולאחרונה בספר „פרי קדש הילולים". להרה"ח ר' משה יאיר וינשטוק.

27 „רמתיים צופים" דף מ"ה ויסודו „בנועם אלימלך", סוף פרשת שלח.

28 סימן ו.

29 „תולדות הנפלאות" ע' 42, סימן צ"ה.

פרק תשיעי

ועמך כולם צדיקים

דרך החסידות להאיר לארץ ולדרים עליה נתגלתה לרבים ע"י הבעש"ט, מחולל תנועת החסידות. ביתי תלמידו הנאמן רבי דוב בער „המגיד הגדול" ממעזריטש, שהציב את יסודותיה העיוניים, התפשטה התנועה מבחינה גיאוגרפית, ומפודוליה ואוקראינה חדרה גם לתחומי פולין וגליציה, ליטה וריינין, ואילו ממשיך השרשרת הרבי ר' אלימלך השתדל להרחיב את המסגרת, ולעשות את תורת החסידות שוה לכל נפש, מבלי לוותר על ערכיה היסודיים.

בין הדרכים שהרבי ר' אלימלך השתמש בהם, כדי לקרב את המוני היהודים התמימים וביחוד בני הישובים הכפריים לעבודת השם, יש לציין את ירידתו אל המוני העם, כדי לשכנע אותם בכחו הגדול של כל אחד ואחד, היכול להתעלות ולהגיע למדרגה עליונה בעבודת השם.

יש הסבורים כי הרבי ר' אלימלך מקדיש מקום מרובה מדי למעמדו של הצדיק, והם מסתמכים על אימרות פורחות וקטעי משפטים בודדים מתוך ספרו „נועם אלימלך", כדי להסביר ולבסס כביכול את טעותם. אולם כל הניגש אל הספר, לא כחומר למחקר ועיון אלא כחלק בלתי נפרד מתורת החיים, המחייבת את האדם לכוין לפיה את ארחותיו, מבחין בחוש שאין כאן כל כוונה להעניק זוהר מיוחד או זכויות יתר, לאדם העומד בראש החבורה ומרכז בידו את מרכז ההנהגה. אמנם הלה בשם „צדיק" יכונה, אולם לדברי הרבי ר' אלימלך גם „בן קדושים עלול ליפול ממדרגתו ולהגיע למדות גאות והתפארות, מדות מגונות ביותר". מאידך, יכול כל אחד ואחד לעלות במעלות בעבודת השי"ת, ואף אם אינו בר יוחסין, הוא יכול להגיע לבדרגות נעלות [1].

יסודה של הטעות בהנחה כאילו הרבי ר' אלימלך מתכוון בשם

„צדיק" למנהיג החבורה בלבד, והיא טעות מעיקרה, שנגרמה בגלל הצמדת כינוי זה, בדורות הבאים על ידי פשוטי העם, ביחוד במחוזות וואהלין לממשיכי שרשרת ההנהגה בבתי החסידות. במשנתו של הרבי ר' אלימלך נידון רבות מעמדם השונה של הצדיקים, בהתאם להשגותיהם: „צדיקים גמורים" או „צדיקים שאינם גמורים", „צדיקים גדולים" או צדיקים קטנים", וניתן להבחין בין השיטין כי הדברים מכוונים, לאו דווקא למנהיג החבורה, אלא לכל אחד, השם את ארחותיו ומכוון אותם בדרך אמונה.

כל הכוחות העילאיים לפעול ישועות ונחמות, מצויים בידי כל אדם המגיע ל„מדרגות", ואם כי „לכר אבהן" שמורה גם זכות אבות, הרי אין לו זכויות יתר כל עוד לא התעלה בכוחותיו ובעבודתו העצמית. ומאידך גם „הצדיק, שאינו בן צדיק, אל יתייאש עצמו לומר, מאחר שאין לי זכות אבות לסייע לא אוכל להגיע לעבודת הבורא יתברך, אל יאמר כן, רק יעבוד הש"י באמת, והבא לטהר מסייעין לו מן השמים"[2].

„ועמך כולם צדיקים" — היא תמצית משנתו. האות לאחדותן של השי"ת הוא „מעמו ישראל הצדיקים, אשר אור שכלם ולבם רחב מאד, במעלות ומדות טובות עד אין קץ, אשר עינינו רואות מעלתם הגדולה מכל האומות", ותמיד היה הרבי ר' אלימלך אומר: „אדם שהוא נקי מעברות וחטאים, הקב"ה משכין שם את שכינתו"[3].

בפירושו לפסוק „דבר אל כל עדת בני ישראל" הוא מדגיש „דהנה הצדיקים הגמורים נקראים ישראל, והצדיקים שאינם גמורים נקראים בני ישראל, וצוה השי"ת „דבר אל כל בני ישראל" פירוש שכולן שוין לטובה, למדרגה הזאת „קדושים תהיו", שהיא מדרגה גדולה — ובבחינה זו, הם יכולים כולם להיות קדושים"[4].

את הפסוק בשיר השירים „אם לא תדעי לך" הוא מפרש „דהנה כשישראל מתנהגין כשורה בכל עסקיהם, דהיינו, בעניני הגשמיות ומשא ומתן באמונה, אז זה נוח לפניו ומסתכל במעשיהם — — — וכך פירש את הפסוק „צאי לך בעקבי הצאן", דהיינו הריקנים שבהם המלאים מצוות כרימון, „ורעי את גדיותיך על משכנות הרועים", כלומר „תן דעתך על הצדיקים הקטנים, המחוברים ומקורבים אל הצדיקים הגדולים"[5].

מעמדם של הצדיקים לסוגיהם משתקף בכוחם לפעול ישועות. כחו של הצדיק הגמור הוא גדול ביותר, שכן „מצינו במדרש שכל מה שהעבד עושה לרבו — עשה השי"ת ב"ה לישראל במדבר, עבד עורך שולחן — והשי"ת ערך שלחן והאכילם לחם מן השמים, העבד מוליך פנם — — והקב"ה הוליך פנם „וה' הילך לפניהם" — — — להאיר להם, וכך בכל דור ודור, לכל צדיק וצדיק, הקב"ה ציית אותו לכל דבריו, כמו העבד המציית לרבו, כביכול, הצדיק גוזר והקב"ה מקיים" [6].

מעמד זה שמור אמנם „לצדיק גמור", אולם גם „הצדיק שאינו גמור" יכול להגיע לכך, אם כי הוא צריך להתחנן אליו (— אל השי"ת) בעת הצטרכותו, והשם הטוב יגמיר בעדו לטובה", וכך הוא מסביר את ההבדל בין סוגי הצדיקים: „דהנה יש שני צדיקים. יש צדיק שיוכל לפעול הכל על ידי דבורו הקדוש, ואינו צריך כל כך לזעוק ולהתפלל, כי דיבורו עושה רושם, ויכול לעכב הדינים שלא יבואו כלל, ויש צדיק שאינו במדרגה זו, וצריך להתפלל ולזעוק להשי"ת עד שישמע השי"ת את תפלתו" [7].

בפסוק „מה גדלו מעשיך ה', מאד עמקו מחשבותיך" מוצא הרבי ר' אלימלך רמז לשני סוגי הצדיקים. מצד אחד ישנו הצדיק השלם הדבוק בבורא יתברך, במחשבות קדושות תמיד ודביקות בלי הפסק, והצדיק הזה הוא גורם השפעות גדולות לעולם", וכלפיהם „מה גדלו מעשיך ה'", כלומר „מדרגות הצדיקים העוסקים במעשים טובים", אולם יש מקום גם לצדיקים פחותים מהם במדרגה. „יש צדיק העובד ה' במעשים טובים ועבודות כשרות בגופו, ועדיין לא הגיע למדרגת דביקות גמורה, בבורא יתברך ויתעלה, במחשבתו הטהורה". אף „הצדיק הזה גורם תיקון השכינה הקדושה והטהורה, אבל עדיין אין בידו הכח להשפיע השפעות טובות לעולם" והם רמוזים בפסוק „מאד עמקו מחשבותיך" — „רמז לצדיק הנ"ל העובד במחשבות, זה — עמוק עמוק מי ימצאנו" [8].

„וגם אנשים כאלה, שאין להם שכל וכינה להשיג גדולת הבורא ועבודתו השלימה, לעבדו באמת ובשלימות, רק שהם מחברים עצמם אל אנשי צדק ואמת, היודעים ומכירים גדולת הבורא ב"ה ועובדים באמת, אז נחשב גם להם כאילו גם הם עשאו עבודתם שלמה,

כהצדיקים השלימים", וזהו "והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה", שהאנשים הפחותים בשכלם, ישמעו ויחברו את עצמם אל איתם הצדיקים, היודעים המשפטים האלה, "ושמרתם ועשיתם אותם" ויהא נחשב לכם, כאילו גם אתם שמרתם ועשיתם כמותם" [9].

רבי יהושע מבעלזא היה מספר, כי פעם אחת ביקר הרבי ר' אלימלך בעיירה קטנה ושבת בה. בשובו הביתה הלכו כל בני העיירה אחר העגלה שבה נסע הרבי ר' אלימלך, כדי לקיים מצות לוויה. משנוכח רבי אלימלך כיצד הללו מקיימים מצוות לוויה בהתלהבות, ירד מן העגלה, והצטרף אל המלווים בצעדתם אחר העגלה הריקה. בני לוויתו ראו וגם תמהו: "הלא כולנו ללוותך באנו, ואם רבי אלימלך ירד מן העגלה, מה מקום ללווי העגלה הריקה", אך הוא הסביר להם: "נוכחתי לדעת כיצד אתם מקיימים את מצות הלוויה בהתלהבות, אמרתי, איפוא, יהא חלקי עמכם" [10].

היורד אל העם כדי להעלותם

במסעותיו בא הרבי ר' אלימלך במגע עם המוני העם, התענין במצבם הרוחני והכלכלי, ועשה כמיטב יכלתו לעודדם ולחזק אותם באמונתם, והדברים שיצאו מפיו עשו רושם ונכנסו אל הלב, והוא בעצמו מסביר את הדבר: "דהנה הדברים היוצאים מפי צדיק, הנשפעים אליו מלמעלה, אזי הדברים האלה עולים למעלה לשמים, ומאירים עד רום רקיע, ואז דברים כאלה נכנסים בלבות בני אדם מרוב קדושתם, מחמת שיוצאים מן הלב, נכנסין אל הלב" [11].

היו מפשוטי העם שהרבי ר' אלימלך גילה את מעמדם העילאי וחילק להם כבוד רב. בעל "דברים ערבים" מביא מסורת על עגלון אחד שהסיע לליזענסק את ר' גבריאל טשאק, מתלמידי הרבי ר' אלימלך, ודווקא העגלון זכה להתקבל ע"י הרבי ר' אלימלך עוד לפני התלמיד, והשניים נועדו לשיחה ממושכת, בענינים העומדים ברומו של עולם, לתמיהתו המרובה של אותו תלמיד.

לימים, והיה זה לאחר פטירתו של הרבי ר' אלימלך, הבחין ר' גבריאל באותו עגלון, העומד ברחוב ומשוחח עם אחד מפשוטי העם, בנאי במקצועו. הוא הטה אזנו לשיחתם, ונוכח לדעת כי השנים

דנים בגדולתו של הרבי ר' אלימלך, והאחד אומר לחבירו: „כל האדם כוזב, בחוץ לקירטוב של אמת שהיה אצל הרבי ר' אלימלך, ומעתה אבדנו גם זאת"[12].

ואין זו אלא הוכחה כי הרבי ר' אלימלך התהלך עם האלקים, ויחד עם זאת קיים יחסים הדוקים עם פשוטי העם, ובכללם עם אלה המבתירים את מעשיהם מעיני הבריות. הרבי ר' אלימלך הכיר בהם, אם כי אף הוא הוסיף לשמור על עילום מעשיהם.

רבי חיים מצאנז היה מספר כי פעם אחת בא לפני הרבי ר' אלימלך „איש המוני, שהיה לבוש בגדי צמר", ובניגוד למנהגו „שלא לברך על ראשו אדם לבוש בגדי צמר", זכה הלה להתקרבות יתרה. לאחר מכן גילה הרבי ר' אלימלך כי הלה הוא מבני העלייה, הנהנה מיגיע כפיו ומשמש כבעל העגלה של רבי לוי יצחק מברדיטשוב[13].

מסורת חסידים מספרת על חוכר בית מזיגה בכפר, שלא נראה מקופיא, כ„בעל מדרגה", אולם רבי אלימלך הכיר בגדלותו, ואף הורה לתלמידיו לנסוע אליו וללמוד הימנו דרכי עבודה. התלמידים שנסעו אליו לתהות על קנקנו, התישבו בבית המזיגה, ועשו את עצמם כאילו הם מחכים לאחד מחבריהם העשוי להגיע לכאן. כל היום ישבו שם, ועדיין לא ראו הימנו דבר הראוי לציון ולהערכה.

לפנות ערב פנו אל החוכר וביקשו הימנו מקום ללון בביתו. הלה לא גילה התלהבות יתרה, ורק לאחר הפצרות מרובות נענה להם והתקין את משכבם בירכתי ביתו. הם התפללו „מעריב", קראו קריאת שמע והתכוננו לישון, ואף החוכר פנה לחדרו.

התלמידים השכיבו את עצמם על מיטותיהם, ועקבו אחר תנועותיו של חוכר בית המזיגה, שעשה אף הוא את עצמו ישן. כעבור שעה קלה, כאשר החוכר כבור היה שהם כבר ישנים, ירד ממטתו והדליק את הנר, ואחר פתח את פנקסו, שניעד לרישום חובות האכרים, ובו היו רשומים גם הרהורי עבירה שעברו עליו במשך היום, וכך היה מתוודה על עוונותיו, מכה על לבו ומתמרמר עליהם בבכי, ורק לאחר שעה ארוכה חזר למטתו.

התלמידים הסתכלו מרחוק ולא הבחינו בספר שהוא נוטל לידו, מה הוא קורא שם, ומדוע הוא מכה את עצמו, אולם הם לא העיזו לגשת אליו. עם אור הבקר, פנו אליו, בשאלה לפשר מעשיו באישון

לילה, והוא השיב להם, כי כל דבר עבירה שבא לידו במשך היום, הוא מעלה על הכתב בפנקסו. כל ערב הוא בודק את חשבונותיו הרוחניים, ואינו הולך לישון אלא לאחר שהוא חוזר בתשובה מעומק הלב, ולא זו בלבד אלא שאין הוא נרדם על שמוחלים לו מן השמים, וסימן נותנים לו למחילת עוונותיו, שכל רישומי העבירות נעלמים מתוך פנקסו והיו כלא היו[14].

לסיכום פרק זה יש להוסיף את הסיפור המובא על כפרי אחד, ר' ליביש גאטש, שהרבי ר' אלימלך היה משבח אותו ואמר עליו „שלבו בוער באהבה להשם יתברך". בשבת אחת כיבד אותו הרבי ר' אלימלך לעבור לפני התיבה, בראשיתה של תפלת שחרית, כלומר מזמורי שבת, עד „שוכן עד". משהגיע הלה למזמורי „שיר המעלות" סיים במקום „השאננים הבוז לגאי-יונים" — „השאגנים". היו בין המתפללים שפרצו בצחוק, אולם הרבי ר' אלימלך געד בהם והכריז „שכל הפמליא של מעלה שמחו בטעות מתוקה זו"[15].

הערות לפרק תשיעי

1 „נועם אלימלך", שמות.

2 שם, פרשת לך.

3 שם, פרשת בהר. המושג „צדיק" הוא גמיש ביותר, דווקא בתורתו של הרבי ר' אלימלך. כך למשל אנו מוצאים את דבריו (בפרשת נח) כי „בני אדם העוסקים במשא ומתן לפרנס בני ביתם" מכונים בשם „צדיקים". „הכתוב מונה וחושב מדרגות צדיקים שברא הקב"ה בעולמו, „וישלח את העורב" דהיינו ששלח הקב"ה לעולם את העורב, רמז שיש בני אדם שברא איתם הקב"ה, שיתעסקו במשא ומתן באמונה. לפרנס בניו ובני ביתו, והם נקראים בשם „עורב" — — — וגם „עורב" הוא לשון מתיקות, שזה הוא ערב ומתוק בעיני השי"ת ב"ה ובעיני הבריות, בעוסקם במשא ומתן באמונה, וזהו „וישלח את העורב" הייטו הצדיקים הנ"ל הנקראים בשם עורב כנ"ל, „ויצא יצוא ושוב" פירוש רצריך האדם הזה שתיכף ומיד שיצא לעסקיו, אז ישוב מיד דהייני שיבחן שיהא כוונתו לשמים וישוב כוונתו להשי"ת ב"ה — — — כן יהיה מתנהג בדרך הזה עד שיבוא משיח צדקנו במהרה".

הוא מוסיף אמנם „וישלח את היונה מאתו", זה רמז על „הצדיק השלם, הנקרא בשם יונה", אך גם הלה המתפרנס מיגיע כפו, הוא צדיק, אם כי, כמובן, כל אחד לפי מעמדו.

במקום אחר (פרשת בשלח) אומר הרבי ר' אלימלך במפורש „כשאדם לא נגמר

עדיין בעבודת השי"ת על מכונו, — אז הוא מעורבב במחשבתו, לפעמים מסיב דרכיו, ולפעמים חלילה להיפך, והוא עולה ויורד". "ערב" — הוא מוסיף להסביר — סובל כמה משמעות. לפעמים לשון מתיקות וערבות, ופעמים לשון ערב כלומר לילה, וגם הוא לשון ערבוב, ולכן נקרא האדם ההוא בלשון ערב, אולם גם מי שהוא במדרגת "ערב", אף על פי כן יכול להגין בצדקו, להמתיק הדינים", אם כי מעלתו של "הצדיק הגמור" שהוא בבחינת "בקר", הוא נעלה יותר שהוא יכול להמשיך חסד ורחמים.

הרבי ר' אלימלך ירד אל עמו לפתוח להם פתח כתודו של מחט, והשתדל לרומם את מעלתם של פשוטי העם העשויים לעלות למדרגת "צדיקים". "וישב משה את דברי העם אל ה', שכן משה רבינו סבור היה בראשונה "שיפעול ויעשה ייחוד גדול עם הזקנים", ולכן לא קרא לכל העם רק לזקנים, אולם הקב"ה הודיע לו "הנה אנכי בא אליך בעב הענן — — — בעבור ישמע העם בדברי עמך" — — — "דהיינו שעל ידי פשוטי עם, תוכל לפעול ולעשות יחוד אמיתי בעולמות העליונים". ("נועם אלימלך" פרשת יתרו).

אף רבי חיים מטשערנוביץ, מבאי ביתו של הרבי ר' אלימלך (ראה להלן בפרק "המעין הנובע"), מציין בהקדמתו לספרו "סידורו של שבת" (ח"ב) כי "האדם השומר שבת כהלכתו הוא בבחינת צדיק".

4 "נועם אלימלך" פרשת קדושים.

5 "ליקוטי שושנה" ד"ה אם לא תדעי לך.

6 "נועם אלימלך" פרשת בהר.

7 "שם", פרשת שופטים וראה לעיל בפרק "גדולה תפילה".

8 "נועם אלימלך", פרשת תרומה.

9 שם פרשת עקב.

10 "עשר צחצחות" עמוד 14, סימן י"ד בשם ר' אח"ב מיכלזון, בעל "אהל אלימלך".

11 "נועם אלימלך", פרשת שופטים.

12 "דברים ערבים", דף כ"א ע"א.

13 "דרכי חיים" סימן מ"א.

14 "אוצר הסיפורים" ח"ב ע' ל'. לפי "סיפורי צדיקים", חלק המועדים, סימן 43, היה זה אחיהם השלישי של הרבי ר' אלימלך ורבי זישא.

15 "ספרן של צדיקים", לובלין תרפ"ט.

פרק עשירי

תנועת החסידות משתרשת בצבור

בימיו של הרבי ר' אלימלך הוסיפה תנועת החסידות להתגבש ולצאת למרחב. בערים רבות נתארגנו מניינים מיוחדים לתפילה בנוסח המיוחד לעדות החסידים, הנקרא „נוסח ספרד", ויסודו במנהגי האר"י. כשהושמעו ערעורים כנגד שינוי הנוסח המקובל עד אז, הוטל על הרבי ר' אלימלך, ממשיך ההנהגה, להסביר את הדבר ולהוכיח כי אין בכך שום פגיעה ח"ו במנהגי ישראל.

במכתבו של רבי אלעזר, בנו של הרבי ר' אלימלך, שנכתב עוד בחיי אביו ולפי הוראתו, הוא מנמק את הנהגת הנוסח המיוחד, המבוסס על פי האר"י להולכים בדרך החסידות, — אם כי נוסח זה נועד בראשונה לאנשי מעלה, — בליכוד החסידים סביב לרבם: „ואם תקשה לך, הלא יש כמה אנשים שאינם במדריגה זו כאשר כתבתי, ואעפ"כ מתפללים נוסח זה, ומתחברים לחסידים עליונים, וגם הם נקראים בשם חסידים", וההסבר הוא: כשם „שמשה רבינו עליו השלום היה מקדש עצמו, עד שבא למדריגת הנבואה, ועלה למרום והוריד התורה לישראל" ואם כי „כל ישראל לא היו יכולים בוודאי, שיהיו כולם במדריגה זו של משה, ושיקבלו התורה על פי מדרגות הנביא, אך מחמת שהאמינו במשה והתקשרו בו, והוא היה משפיע עליהם רוח קדושה, הרי זה כאלו הם ג"כ במדריגה זו, ועי"ז יכלו כולם לקבל התורה, ע"י אחדות והתקשרות במשה", והוא הדין לגבי התלכדות העדה החסידית מסביב למורם ולמדריכם[1].

באגרת אחרת, המיוחסת לרבי ר' אלימלך עצמו, הוא מסביר ומצדיק את שינוי נוסח התפלה על ידי המתנהגים בדרכי החסידות: „ומה שכתב מעלתו, אם לשנות הניסחא ולהתפלל בנוסח ספרד, הנה מיום עמדתי על דעתי בידיעת ספר, ראיתי גם שמעתי שהיו מתפללים בנוסח ספרד, רק שהיו עדיין מעטים בימיהם, והנה אני

לא הבנתי את הנוסחא הנ"ל, ועתה הנה נא זקנתי, הבנתי התועלת והמעלה של אותה הנוסחא, עד שבלתי אפשרי להעלות על הכתב, גודל מעלתה", ואין איפוא כל פלא שכל ההולכים בעקבותיו נתבעו להתפלל בנוסח זה, אם כי היו שראו בכך שינוי נוסח התפילה.

מאידך — טוען הרבי ר' אלימלך — חייבים המתפללים בנוסח זה, להיות מורמים מעם ולהתנהג בכל דרכיהם לפנים משורת הדין: „צריך שיהיו המתפללים בנוסח הזה, פורשים מדרכי העולם. הראשון מהפרישות, שלא להוציא שקר מפיו, ושלא להיות מקלל את חבירו, אפילו בלב, בשום פעם, גם שלא יקפיד עליהם, אפילו הקפדה בלב, ושלא להוציא שבועה מפיו, ושלא להיות לו קנאה וחמדת ממון ומדת גאוה".

רק „מי שיש בו כל המדות הללו, אותם בני אדם, ראוי וטוב להם להתפלל בנוסח כפרד" — מכביר הרבי ר' אלימלך לאנשי שלומו — „ואם כי ידעתי בכם, שאינכם עדיין במדרגה זו בכל הצ.רך, אף על פי כן מחמת שאני רואה שנפשכם חשקה מאד, ומתאמצים מאד לבא לעבודת הבורא ית' באמת, הבא לטהר מסייעין לו, והנוסחא זו גם כן מסייעת שתוכלו להחזיק בעבודתו ית"ש באמת, כיון שאתם משתוקקים לבא באמת להמדה הנ"ל" והשובה ביותר האזהרה: „ואם לאו — חלילה להתפלל בנוסח הנ"ל"[2].

נוסח זה הונהג איפוא בבתי המדרשות, שבהם נמנו רוב המתפללים על החסידים, ואילו בקהילות, שבהן היו במיעוט, נאלצו לארגן לעצמם „מנינים" מיוחדים. עם הקמת בתי החסידים הללו, לא זו בלבד שנמנעו מדברי ריבות עם המתנגדים, אלא שבהם התלכדה העדה החסידית, וגם בכל ימות השנה, באשר היו רחוקים מבית מורם ורבם, היו החסידים בכל מקום ומקום, מלוכדים בינם לבין עצמם, ומרחוק היו נתונים להשפעתו הרוחנית.

לעומת כתבי הקטרוג של המתנגדים הגבירו הנאמנים למורי החסידות את הליכוד הפנימי, והיא שעבדה להם להחזיק מעמד כנגד המתנגדים. ר' זכריה מנדיל, מתלמידי הרבי ר' אלימלך, מקדיש ב„אגרת הקודש" שלו, חלק מדבריו כנגד המקטרגים, ומתאר את הליכוד הפנימי בין החסידים, בינם לבין עצמם ובינם לבין רבותיהם:

„והבורתן נאה מאד לשמים ולבריות, שיש ביניהם אהבה גדולה כל כך, יותר מאהבת אב על בנו ובעל עם אשתו, ויש להם אחדות גמור זה עם זה, כמעט כים אחד לכולם, ואין חילוק ביניהם לבניהם אל בני חבריהם, כמעט שאין ניכר מי אביהם של הבנים, מגודל אהבה ואחדות זה עם זה"[3].

אחד החידושים שהשתרש בקרב עדות החסידים, על ידי תלמידי בית מדרשו של הרבי ר' אלימלך, הוא ליכוד בני החבורה סביב רבם ומנהיגם, לא רק בשעת תפילתו ועבודתו בקדש אלא גם בשעת סעודתו, וכך מסביר זאת הרבי ר' אלימלך: „דהנה הצדיק בשעת תפלתו הוא בוודאי בדביקות ובקדושה ובמחשבות טהורות וצלולות וזכות", והוא מתעלה עוד יותר בשעת אכילתו „מחמת שהוא דבר גשמי, אז מורא עולה על ראשם, לבל יתגשם וינתק מהקדושה ח"ו, ע"י האכילה, ולכן הוא מתחזק ומתאמץ לקדש עצמו יותר ויותר מבשעת תפלתו", ומכאן הוא מוכיח כי „אין חילוק בין תורה ותפלה או אכילה ושתיה, הכל הוא עבודת הבורא, ואינו אלא חילוק מעבודה לעבודה", ולא זו בלבד אלא „שהוא מקדש את עצמו יותר בשעת אכילה"[4].

כאשר הרבי ר' אלימלך רצה ללמד אחד ממקורביו סדרי אכילה בקדושה ובטהרה, הזמין אותו לסעוד על שלחנו, והלה ראה זכות לעצמו כי זכה להימנות בין אוכלי שולחנו של הרבי. לאחר שנטלו ידיהם וברכו על הלחם, החל הרבי ר' אלימלך לשוחח עם עצמו: „מלך, מלך, ווי עסט דו, ראה נא איך אתה אוכל, כיצד אתה ממלא את כריסך לשם תענוג, התבונן נא בעצמך כיצד אתה משקיע את כל ישותך בפרוסת הלחם, ובאיזו תאווה אתה לועס את הלחם, כאילו רצונך לבלוע את הככר כולה בבת אחת".

כאן הפסיק הרבי ר' אלימלך את דברו לשם התבוננות מועטת, ואחר המשיך בשיחתו, וכאמור היו הדברים מכוונים כלפי עצמו: „אמנם טוען אתה, שאין כוונתך באכילה זו אלא לשם שמים, להחיות את נפשך כדי שתוכל להתפלל, ללמוד ולעבוד את עבודת השי"ת, אולם יודע אתה בעצמך שאין דבריך כנים כלל" ושוב החל להתרים כלפי עצמו בהתמרמרות: „מלך, מלך, את מי אתה מרמה, את מי אתה מתיימר להטעות, אולי רק את עצמך, שכן את הקב"ה,

היודע חדרי בטן לא תוכל לרמות, ושבעתיים תגדל אשמתך, בטענתך כי לשם שמים כוונתך. הסתכל נא על עצמך בשעה זו, שעת אכילתך, כיצד כל אברי גופך מלאים תאוות גשמיות".

„הדרך אשר לפניך היא — חזר הרבי ר' אלימלך לטעון עם עצמו — כי תודה בפה מלא, אמת נכון הדבר, כי הנני אוכל לתאוותי, אך אין בי אשמה, שכן נבראתי קרוץ מחומר, ומחויב לספק לגופי את הכלכלה הדרושה להחזקתו, ואין איפוא באכילתי שום תאוה יתרה מחוץ לרצון הקיום הטבעי".

אך אין להסתפק בהצטדקות זו — הוסיף — „עליך לקדש את אכילתך, כדי שלא תיראה כבהמה הממלאת את כרסה לצרכיה, ורק אז תירצה התנהגותך לפני הקדוש ברוך הוא".

דבריו של הרבי ר' אלימלך שנאמרו, כביכול, כלפי עצמו, הדרו חדרי בטן והשפיעו את פעולתם על אותו מקורב, שהיה זקוק לכך, מבלי שאיש מבין המסובין, מבלעדי שניהם, ידע על כך [5].

תבשיל שהרוחניות מרובה על הגשמיות

מתוך מסורת אחת אנו למדים עד כמה התעלה הרבי ר' אלימלך גם באכילתו, והרוחניות היתה מרובה על הגשמיות. היה זה באחרית ימיו בעולם הזה. בימים ההם כמעט שלא בא אוכל ומשקה לתוך פיו כי אם לאחר הפצרות בני ביתו ומקורביו. פעם אחת פנה אליו בנו, ר' אלעזר, בבכי: „אבי היקר, רחם עלי, על בני ביתך ועל כל אנשי שלומך, הנושאים את עיניהם לרפואתך, והורה לנו באילו דברי מאכל נוכל לכלכל אותך, כדי להחזיק בהם את גופך".

— „מה אוכל לעשות, ימי קרובים, והנני מתכונן לעולם שכולו טוב — השיב הרבי ר' אלימלך — אין גופי יכול לסבול דברים גשמיים כל שהם". „מי יתנני אותו תבשיל שאכלתי באותו פונדק, על אם הדרך, שהגענו לשם בשנות גלותי" — הפטיר ולא הוסיף.

האזין ר' אלעזר לדברי אביו, ולא היה יכול להשיבו דבר, אך הוא שמר את הדברים בלבו. לאחר פטירת אביו החליט ר' אלעזר לצאת לדרך ולחפש את הפונדק ההוא, כדי לעמוד על טיבו של אותו תבשיל, שטעמו נשתמר אצל אביו לשנים רבות. כאשר הגיע, יחד עם בני לויתו, לאותו פונדק, יצאה לקראתם אשה זקנה וסיפרה להם, כי אין היא מקיימת פונדק אלא בית אירוח, שהאורחים,

הבאים אליו ומתאכסנים בו, אוכלים משלהם, ואחר הם ממשיכים לדרכם. משהוסיפו לשאול אותה: „האם אין היא נזכרת בביקורם של שני אורחים מוזרים, שהליכותיהם היו שונות בתכלית מהליכות עוברי דרכים", לא זכרה דבר. הזקנה התעמקה במחשבותיה, ולבסוף נזכרה כי פעם אחת, והיה זה לפני עשרות בשנים, נקלעו כאן שני יהודים, לבושים בבגדים פשוטים, וביקשו להתאכסן בבית האירוח.

השנים — סיפרה הזקנה — עשו עליה רושם מוזר, אך מראה פניהם עודד אותה לכבד אותם בכל יכלתה. כביר היה רצונה כי הם יסעדו על שלחנה, אך למגינת לבה לא היה ברשותה באותה שעה כל דבר מאכל. לאחר חיפוש מדוקדק בחדרה, גילתה צרור קמח שנמצא ברשותה, זה חדשים אחדים. היא החליטה איפוא להתקין תבשיל של קמחים, כדי להחיות את נפשם של האורחים. היא ניפתה את הקמח, העמידה את הקדירה הריקה על הכירה, שפכה לתוכה מים ואחר שהעלו רתיחה, הטילה לתוכם את הקמח, בתוספת תפילה „רבונו של עולם, הנה אם היה לאל ידי, הייתי נותנת כל אשר לי להחיות נפש ישראל, ואף אם היה לי עגל, הייתי שוחטת אותו לכבודם של האורחים אשר באו בצל קורתי, אך מה אוכל לעשות עתה, כאשר אין בידי מאומה", והיא הוסיפה להתרפס לפני קדרה: „ואם מצאתי חן בעיניך, רבונו של עולם, אנא שלח את ברכתך בקדרה, ויערב נא התבשיל לחיכם של האורחים".

„מעתה, אין בידי כל פלא — הפטיר הרבי ר' אלעזר לשמע דבריה — שאותו תבשיל, שהרוחניות היתה מרובה בו על הגשמיות, ערב לחכו של אבי, הריני כפרת משכבו".[6]

ליבוד החבורה

את ה„שולחנות", שהרבי ר' אלימלך היה ערך ברבים יחד עם בני החבורה היה מנצל להורות לאנשי שלומו לנהוג זהירות בעניני האכילה, להתנהג בדרך ארץ, שהאדם לא ימלא את כרסו, ובמדה שהאדם אוכל הוא צריך להתכוין לשם שמים וכדבריו ב„הנהגות האדם": „וירחיק את עצמו מכל דבר שאין בו צורך לתכלית בריאת גופו לעבודת השי"ת, הן באכילה ושתיה והן בכל תאוות והנאות".[7]

מנהג ה„שיריים" שהצדיקים משאירים מסעודתם, ומחלקים למסיבים על שלחנם, נועד אף הוא להדק את הקשר בין בני החבורה. רבי

יצחק אייזיק מזידיטשוב סיפר בשם הרב מאפטא, ששמע מפי הרבי ר' אלימלך בעצמו, כי „בשיריים של כל צדיק ישנה צורתו של הצדיק" [8]. אף רבי יצחק אייזיק מקאמארנא מספר כי „רבי זישא מאניפולי ראה בביתו צורת אחיו הרבי ר' אלימלך", ולאחר בירור נודע כי „בידי המשרת היו שיירי מאכלו של אותו הצדיק". [9]

כאמור, נהג הרבי ר' אלימלך בדרך תלמידי הבעש"ט, שעודדו את הליכוד החברתי בקרב בני החבורה, ע"י סעודות של מצוה בחבורה וכו', אם כי הקפיד ששמחת המצוה לא תהפך לשמחה של הוללות ח"ו, ע"י שתיית יי"ש וכדומה, למעלה מז המדה, וב„הנהגות האדם" הוא מזהיר „ועיקר שישמור את עצמו ממשקה המשכרו, כי זהו הולי רע ומביא את האדם לשפלות גדול". [10]

אף רבי יצחק אייזיק מקאמארנא, השולל בתכלית את דרכם של המתיימרים „לקבל הארה" ע"י שתיית יי"ש, מוסר כי „אצל הרבי ר' אלימלך היה אסור לשתות שום משקה בימים האחרונים של סוכות, עד אחר גמר הקפות, שלא יתערב זר בשמחה של קדושה, ושמחת הלב תבוא ע"י התורה שהיא מאירת עינים ומשמחת לב". [11]

חסידים מציינים כי האחים רבי אלימלך ורבי זישא הפיצו את דרך החסידות בכל קהילות ישראל אשר בפולין, ואותו מקום שאליו הגיעו בסיום דרך גלותם, והיא העיר אושפיצין על גבול גרמניה, הוא הוא גבול החסידות. בימים ההם היו עדיין חבלי שלזיה ופוזן מבצרים יהודיים מסורתיים, ללא כל הבדל בינם ובין יתר חלקי פולין, אולם היעדרה של החסידות בחבלים אלה קבעה את צביונם של חבלים אלה, והם נפלו טרף להשכלה ולריפורמה.

היו שהסבירו כי „הס"מ הוא שעיכב אותם על גבולה של גרמניה, כדי למנוע את השלטת החסידות במדינה זו", באיימו כי יהפוך את כל יושבי תבל לחסידים ובכללם גם את עמי הארץ שלא הגיעו למדרגה זו „ולא עם הארץ חסיד". [12]. אחרים טוענים כי שני האחים הצדיקים נמנעו לעבור את גבול המערב, מתוך חשש להשפעתה ההרסנית של החקירה החפשית על ערכי האמונה. רבי זישא עבר את הגבול בניגוד לדעת אחיו רבי אלימלך, ושהה ערב אחד בעיירת הגבול הראשונה בשטח גרמניה, נויברזין, ועוד באותו לילה נמלט על נפשו וחזר אל המוזרח. [13]

שמעו של הרבי ר' אלימלך יצא על פני המדינה, ההמונים החלו לנהור אליו ואחד מבני דורו, רבי זאב וואלף רבה של ליזענסק, כבר מספר כי „לשכנו דרשו ובאו מקצה הארץ ועד קצהו". כולם היו מלוכדים סביב רבם והוא הדריך אותם בארחות חיים'.[14]

הערות לפרק עשירי

1 „אגרת הקדש" בסוף ספר „נועם אלימלך", נכללה במהדורה ראשונה שנדפסה ע"י בנו של הרבי ר' אלימלך בלבוב תקמ"ח.

„תפלה לעני כי יעטוף ולפני ה' ישפוך שיחו", היה הרבי ר' אלימלך מפרש „תפלה לעני" — בני אדם שהם בבחינת עניים, ואינם יכולים להתפלל כראוי, ולשפוך את תחינתם לפני ה', העצה לזה „כי יעטוף" — שיעטוף וילבש עצמו אל הצדיקים והם יעלוהו" („לישרים תהלה" ע' 77), וראה לעיל בפרק „ועמך כולם צדיקים".

2 אגרת שנשלחה לר' משה ומיוחסת לרבי אלימלך, נכללה בסוף ספר „נועם אלימלך", מהדורות לבוב.

בעית שינוי הנוסח נדונה גם בדורות הבאים, ולעומת ה„חתם סופר" שהתנגד לכך (תשובות ה„חתם סופר" או"ח, סימנים ט"ו—ט"ז, קצ"ה) מציין רבי משה טיטלבוים מאוהל, בעל „ישמח משה", בתשובותיו („השיב משה" סימן ז') : „דכל המתפללים בנוסח האר"י, שהוא נוסח של המתנהגים בחסידות, קיימו וקיבלו עליהם לברוח מצ"ט שערי היתר, כדי שלא יפגעו בשער אחד ממאה של איסור ח"ו", ועל כן הוא מצדיק את שינוי הנוסח.

הביסוס ההלכותי להחלטתם של הבעש"ט ותלמידיו בשעתם, לשנות את הנוסח, ניתן בתשובתו של רבי חיים מצאנז, בעל „דברי חיים", בה הוא דוחה מבחינה הלכותית את טענות המערערים, ומצדיק את החלטתם לשנות את הנוסח : „ומי שנפשו יפה, יוכל לסמוך על גדולי הדור, קדושי עליונים, ששינו נוסח אשכנז לנוסח ספרד, ואיני ח"ו חולק עם מרן רשכבה"ג הח"ס ז"ל, כי אינני בקי בשיחת חולין דיליה, רק מה שראיתי וקבלתי מפי קדושי עליונים, גדולים בנגלה ובנסתר — אמרתי".

רבי חיים מטעים את גדלו של הבעש"ט „עיר וקדיש מן שמיא נחית, שמן השמים נשלח לתקן דורו, והבין ששורש נשמתו אינו מנוסח אשכנז, ולכן אחז בנוסח האר"י ז"ל, ולכן תיקן שיתפללו הנוהים אתריו, וכן הנהיגו אחריו ראשי הדורות הקדושים, תלמידיו ותלמידי תלמידיו, גאונים גדולים בנגלה ובנסתר, ולכן כל המאמין בבעש"ט ובתלמידיו, ראוי לאחוז בנוסח האר"י ז"ל, ומיניה לא יזוע".

לאחרונה דן בנידון רבי צבי יחזקאל מפלונסק, בספרו „תירוש ויצהר" (סימן ע"ח), ובין היתר הוא מצטט גם את מכתבו של רבי אלעזר מליזענסק.

3 „אגרת הקדש" בסוף „נועם אלימלך".

4 „נועם אלימלך" פרשת קורח, „הרבי ר' אלימלך היה אומר: „לפעמים אדם אוכל ונקרא חוטא ומחטיא את הרבים", ותדברים מובאים ביתר ביאור על ידי רבי צבי אלימלך מדינוב, המוסר בספרו („אגרא דכלה" פרשת דברים) את הדברים שרבו ה„חוזה" שמע מפי הרבי ר' אלימלך, „שיזהר כל אדם שלא יהיה, חס ושלום, בגדר ירבעם בן נבט, שחטא והחטיא את הרבים, כי אם אדם אוכל מאכלית אשר בי רבים מנשמית ישראל מגולגלים, והולך אחר כך עם אותן החיות והנשמות הקדושים, ומכעיס לבורא, מחטיא גם כן אותן הנשמות שהיו במאכל, ונדבקו בו להעלותם, ואדרבה לא די שלא העלה איתם, אלא שהוסיף חטא על חטאם, הרי זה כמו ירבעם בן נבט". „לזאת העצה היעוצה, טרם ילך לאכול יפשפש במעשיו ממה שעבר, בכדי שיעלה איתן נשמות למקום טוב".

כל אחד יאחד נדרש לקדש את כל הדברים הגשמיים שהוא עוסק בהם. ימוטל עליו „לראות ולהתאמץ בכל המקימית, שיש בו איזה חומריות, לקדש אותו הדבר רהנה האדם העוסק בעבודת הבורא יתברך ויתעלה בכל מעשיו, דהיינו אפילו בדברים הגשמיים כמי אכילה ושתיה, שאוכל ושותה בקדושה, על כל פנים, בכוונה לדחות את הפסולת ולהעלות את הניצוצות שבו".

„רוב בני אדם — אומר הרבי ר' אלימלך — כל יגיעם היה בשעת התפלה וכוונת הלב להרחיק הפניות אבל בשעת אכילה אין להם שום עמל ויגיעה, כי יאכלו להנאתם ומה מקום לעמל ויגיעה, אבל לגבי הצדיק כבר אמרו חז"ל, שעת אכילה — שעת מלחמה, ובשעת תפלה אינם צריכים יגיעה, כי מחשבתם זכה וברורה, רק בשעת אכילה יתגו כח ויגיעה, לבל יאכלו לתאוה כלל". („לישרים תהלה" ע' 73).

בהסבירו אחד ממנהגי ישראל לאכול מאכלי חלב בשבועית, מדגיש הרבי ר' אלימלך כי „בחג השבועית התירו לנו חז"ל שלא להמתין [באכילת בשר] אחר הגבינה השיעור כמו בשאר ימית השנה", כי „בשר רומז לגשמיות וע"י שהצדיק אוכל הגשמיות ביחודים, הוא שואב השפעית מעולמות העליונים, על דרך שאמרו הז"ל באשה „דם נעכר ונעשה חלב", כמי כן הצדיק באכילתו אכילתו נעשה חלב" „וזה הטעם שהתירו לנו בחג השבועות לאכול [בשר] אחר גבינה, בלא המתנת שיעור, מחמת שאז הוא שעת מתן תורה הקדישה", אולם לאו כל אחד יכול להגיע לכך. „רק לזה לפעול השפעות, צריך צדיק גמור ושלם שע"י אכילתו ביחודים יפעיל השפעות ביחודים" („ניעם אלימלך", פרשת משפטים) יראה לעיל פרק „בדרכי תשובה".

5 „אהל אלימלך" סימן קעג.

6 „שיחות יקרים" ע' נ"ד, בשם רבי צבי הירש ממונקאטש, בעל „דרכי תשובה".

7 „הנהגות האדם" סימן י"ז. ראה להלן בפרק „לקראת שבת לכי ינלכה" (הערה 7) על התקנות שהותקנו בקהילת לעשנוב, כנגד התועדויות של החסידים, וביחוד בסעודות של שבת ובמלוה דמלכא.

8 „עשר צחצחות", סימן ע"ג, ע' 31.

9 „היכל הברכה" פרשת מקץ. יש להוסיף לכך את דברי הרבי ר' אלימלך: „צדיק

הרוצה להשפיע על ידי צדיקים אחרים, בהתחברו עמהם על ידי אכילה, שמאכיל אותם בקדושה, נמשך השפעה גדולה על ידו" („נועם אלימלך" פרשת וירא).

10 „הנהגות האדם" סימן י"ח. כן נשתמרה בידינו אזהרתו של הרבי ר' אלימלך באחת מאגרותיו „ושלא להיות משתכר בשום פעם, בשום משקה המשכר כי אם מעט לצירך מה".

11 „היכל הברכה", פרשת שמיני.

12 חסידים היו מרבים להזכיר את דברי הבעש"ט באגרתו הידועה כי הגאולה תבוא לאחר שיתפשטו מעינות החסידות, ויקויים בה „יפוצו מעיינותיך חוצה", ובשעה שהיו אומרים „חיצה" היו מתפללים תפילה בלב שלא תהיה לחיצוניים אחיזה בחסידות.

ר"א קאמילהאר, מתרגם בספרו „דור דעה" (ח"א ע' קכ"ו), דברי הרה"ח ר"א מרקוס בספרו „החסידות" בשמו של הרב ר' אלימלך כי „אין לה לתורת החסידות איב יותר גדול, מאשר פירסומה הגדול והתפשטותה, כי אז החסידות תמס תהלוך ותעביר מן העולם, כי אי אפשר שכל העם יהיו פילוסופים חסידים ואנשי מעשה, ואז יתבטלו החסידים ותתבטל החסידות האמתית" אולם כבר הוכחנו כי הרבי ר' אלימלך שקד כל ימיו, לא רק להפיץ את תורת החסידות בין אנשי המעלה, כי אם גם להעלות את המוני העם ועמי הארץ מתהום הגיוון והשפלות הרוחנית, עד שהגיעו למדרגת החסיד'ם.

13 „החסידות" לר"א מרקוס, ע' 148.

14 השפעתו של הרבי ר' אלימלך הגיעה למרחקים במסורת אחת נמסר כי צעיר אחד מגליציה נשלח על ידו לעיר פלונסק שבפולין, לשאת שם אשה, ושם נולדו לו שני בנים גדולים בחסידות: ר' זאב וואלף חסיד ור' בער חסיד, שנקראו בשם „חיות הקדש".

בעיר זו התגורר גם „נגיד וצד"ק" ר' ישעיה, שנושע על ידו בפקודת ישועה ורחמים, ולפי הוראת הרבי ר' אלימלך הקים שם בית המדרש, שנקרא על שמו „בית המדרש של ר' ישעיה" („אהל אלימלך" סימן רכ"ו).

פרק אחד עשר

תורה לשמה

ה„הנהגה" הראשונה הכלולה ב„הנהגות האדם" של הרבי ר' אלימלך „שבלתי אפשר בלעדם להתחיל בעבודת הבורא יתברך שמו", היא „צריך ללמוד מקרא, משנה וגמרא עם פירש"י ותוספות ומפרשים, כל אחד לפי השגתו, והפוכקים אחריהם, ומתחלה ילמוד שולחן ערוך אורח חיים"[1]. ב„הנהגה" נוספת הוא מחייב: „צריך האדם לזכך גופו ונפשו בלימוד גמרא ותוספות, גם דברי האגדות בגמרא ומדרש, המה מסוגלים מאד לזכך הנשמה"[2].

דוגמה אישית של התמדה ודביקות בתורה ניתנה ע"י הרבי ר' אלימלך, כדברי בנו ר' אלעזר, המספר על לימודו של אביו: „כשלומדים הגמרא הקדושה, ממש אש אוכלת אותם, מגודל אהבה וקדושה, ונפתח להם מעינות החכמה, הן בנגלה והן בנסתר", והוא מוסיף כי אביו, הרבי ר' אלימלך, שמע מרבו, ה„מגיד" הגדול ממעזריטש: „האיש הזה המזכיר התנא, ואין רואה אותו, הוא תמיה גדולה עליו"[3].

ההתמדה היא תנאי הכרחי „וכשילמוד גמרא או שאר ספרים לא יפסיק, שלא יעבור על דברי חז"ל" — — — אולם אין להסתפק בלימוד בלבד, ויחד עם לימוד התורה „ויתפלל להשי"ת שילמוד תורה לשמה"[4].

„יזהר מאד בהתמדת הלמוד, שיעורין כסדרן, תיכף ומיד לאחר קומו משנתו", היתה אחת מהוראותיו הנמרצות של הרבי ר' אלימלך, הכלולות ב„צעטיל קטן". את יומו חייב האדם לפתוח בתפלה: „הנני רוצה ללמוד שיביאני התלמוד לידי מעשה, ולידי מדות ישרות, ולידי ידיעת התורה" ומאד יראה בכל כחו „שלא לעשות שום הפסק, אפילו במחשבה אחרת זולת מחשבת הלימוד — — — כי המאור שבה יחזירנו למוטב"[5].

הוא היה מפרש את דברי חז"ל ב„תנא דבי אליהו" „כל השונה הלכות בכל יום מובטח לו שהוא בן עולם הבא" — „מי שלומד התורה ומקיימה כראוי וכהוגן, וזוכה לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, אזי שונים במתיבתא דרקיעא ההלכות שלו, ואומרים שמעתתא מפומיה", ולגביו „מובטח לו שהוא בן עולם הבא" [6].

„גדול לימוד שמביא לידי מעשה", וגדול לימוד תורה לשמה ובכוונה טהורה לטהר את המחשבה, ואחד מתלמידיו הקרובים של הרבי ר' אלימלך, הוא רבי זכריה מנדיל מיערוסלב, בעל „דרכי צדק", מביא קבלה הימנו: „בכל עת שהוא לומד יחשוב „הריני עושה עצמי מרכבה לשכינה", ואפילו אלף פעמים ביום יאמר כן, כי הגוף מתקדש מאוד מזה, וכשירגיל עצמו בזה, יטהר מחשבתו ויסיר ממנו הרהורי עבירה, ויזכה להתפלל במחשבות קדושות ומקדש עצמו כמו בתעניתים וסיגופים" [7].

על הפסוק „זכור את אשר עשה לך עמלק" מביא הרבי ר' אלימלך את דרשת חז"ל „וילכו שלשת ימים" — „בלא תורה" „וזה רמזה לנו התורה, שלא יהא אדם מישראל בלא תורה ח"ו, כי ע"י זה יתגבר היצר הרע ח"ו במאד, ולכן צריך האדם להתחזק מאד ולעסוק בתורה תמיד" [8], אולם יחד עם הלימוד „צריך להתפלל להשי"ת שיבוא על האמת, כי חטאת נעורים של האדם, מסמיא עיניו שלא יראה האמת, אפילו אם הוא יכול לפלפל ולהורות לאחרים דינים, אבל הוא עצמו שוכחם ולא מקיימם באמת, ולכן צריך האדם להתפלל ולהתחרט מאד על עוונותיו, ———— ואז השם יתברך, ברחמיו וברוב חסדיו, יאיר עיניו באור תורתו הקדושה, ויבין וישכיל תוכן הדברים, לעשותו ולקיימו" [9].

„אי אפשר לבוא למדרגות עליונות, אלא על ידי לימוד תורה בקדושה ובטהרה", — היה אומר, ואת המאמר במסכת תמיד „איזהו חכם הרואה את הנולד" — היה מפרש על פי דברי חז"ל על הפסוק „וירא אלקים את האור כי טוב" — כי טוב לגנוז „שגנזו לצדיקים לעתיד לבוא", „שהם יהיו יכולים לדעת ע"י האור הזה, דבר שעתיד להיות" [10].

בין סדרי הלימודים כולל הרבי ר' אלימלך „ספרי מוסר בכל יום, בראשית חכמה, של"ה וחובת הלבבות", ולפעמים „ילמד באימה

מעט איזה כתבים מהאר"י, וכל זה באימה וביראה מפחד ה'", ורק לאחר שהאדם „מכבש עצמו מכל חטא ומזכך נשמתו", אז „יוכל ללמוד בכל פעם הכתבים — — — והשי"ת יזכהו אם יזכך מחשבתו בקדושה באמת ובתמים שיפתחו לו שערי החכמה בכתבי האר"י ז"ל, ולימוד הגמרא ותוספות, וכן דרכי האגדה שבגמרא, מסוגלים לזכך הנשמה [11].

כחות רבים השקיע הרבי ר' אלימלך בלימודיו בשנות נעוריו. פעם אחת התעמק מאד בדברי התוספות, והדברים היו קשים בעיניו. הוא הצטער ביותר „ובכה מאד ולא אכל לחם, עד שישן מתוך הצער והבכיה". בחלום נראה אליו רבינו יצחק מבעלי התוספות, ואמר לו: „בני, שמעתי בכיותיך ודמעותיך באו לי, והנני שלוח לך מלמעלה, לבאר לך דברי רבותינו הקדושים" [12].

ובהגיעו לשנות העמידה לא נם ליחו, ובמערכה כנגד המתנגדים כאשר תלמידו הנזכר רבי זכריה מנדיל, יצא באגרת להסבר דרך החסידות, הוא מתאר את כוחו הגדול של רבו בלימוד התורה: „כשלומדין הגמרא הם מלבישין עצמם פחד ורעדה ואימה ויראה גדולה מהשי"ת ב"ה, ותורה מאירה בפניהם. כשמזכירין שם התנא או שאר בעלי השמועה, מציירין בשכלם, כאלו התנא ההוא עומד בפניהם, ועל ידי זה נופל עליהם פחד ויראה גדולה מהשי"ת עד אין קץ ותכלית, ואהבת התורה ואורה בוער בם כלי הפסק".

סדרי לימודם של מנהיגי עדות החסידים — מוסיף ר' זכריה מנדיל לתאר — אינם נופלים מסדרי לימודיהם של הרבנים המתנגדים: „לומדים גמרא ותוספות עם מפרשי הש"ס, ופוסקים ראשונים ואחרונים ורמב"ם ז"ל, ואחר כך עוסקים בספרי הנסתר, כמו הזוהר הקדוש ודומה לו, כתבי האר"י ז"ל, וגם לומדים ארבע חלקי שלחן ערוך, מכל אחד שיעור, ותנ"ך", אם כי הם משלבים בלימודם גם את ערכיה המיוחדים של תורת החסידות.

ובכח האור הגנוז בתורה הם מגלים נפלאות: „כשהולכין מלימודם כזה, נעשים להם נסים ונפלאות, כמו בדורות הראשונים, ומרפאים חולים וממשיכים השפעות על כל ישראל, והם הנקראים עיני העדה, המשגיחים תמיד על הצטרכות העדה, ומתחננים להם כל צרכם, הן

לגוף והן לנפש". אין איפוא כל פלא כי בכחם זה הם משפיעים על הבריות „ובוער בלבם אהבה גדולה עד שנראה האור בפניהם, ואימתם מוטלת על הבריות, ובעלי עבירות בורחים מפניהם, מגודל הפחד המגיע מהם מרוב קדושתם ויראת שמים" [13].

כבודם של תלמידי חכמים

מעמד נכבד להם לתלמידי חכמים במשנתו של הרבי ר' אלימלך, ובפרשו את דברי רבי עקיבא „את ה' אלקיך תירא — לרבות תלמידי חכמים", הוא מסביר, „תלמידי חכמים, שהם רבים בהתאחדות, באחדות שלימות, והצדיק השלם העולה על גביהם, הכולל כולם, במסירות נפש ביחודא שלים, ידמה לה' לבטל גזירות ולהשפיע" [14].

כבוד התורה היה גדול בעיניו, וכאשר הרבי ר' אלימלך ישב בביתו וראה בעיניו הבהירות כי אחד מגדולי הרבנים, ר' הירץ ב"ר איסר, אב"ד דקהילת ראווא, נוסע אליו, להתייעץ אתו בעניני הכלל, הורה למקרביו לצאת אל מחוץ לעיר כדי לקבל פניו, והוא בעצמו נתלווה אליהם. כאשר ר' הירץ התפלא ביותר, ושאל: „מאין ידע מר עת ביאי?", גילה לו הרבי ר' אלימלך כי „האיפנים וחיות הקודש וכל הפמליה של מעלה הרעישו עולמות. ראו הנה ר' הירץ קרב ובא, ומי רואה את אלה יוצאין ולא יצא עמהם" [15].

מסורת אחת על כוחו הגדול של הרבי ר' אלימלך להרחיק ראייתו, קשורה בעונשו של סוחר עשיר אחד שהעליב את תלמידו רבי דוד מלעלוב, בשעה שהיה בדרכו להיכל רבו. אותו סוחר עשיר, שפגע בכבידו של רבי דוד, נמנה אף הוא בין הנוסעים לליזענסק, ועל כן נענש בעילם הזה, והרבי ר' אלימלך יחד עם רבי דוד, שקדו על תיקון נפשו, ולאחר שבא על עונשו חזר למעמדו, וכך היה מעשה:

רבי דוד עני גדול היה, ומחוסר הוצאות נסיעה, היה עושה את דרכו מעיירת מגוריו עד ליזענסק רגלי. פעם אחת נעצרה לפניו בדרכו עגלת נוסעים, וגוסעה, סוחר יהודי עשיר, שאף הוא פניו היו מיועדות לליזענסק, הזמין אותו לעלות אל העגלה ולחילוות אליו עד מחוז חפצם. אותו סוחר הצטיין בנדיבות לבו, אך מדותיו היו פגומות, ובדרך נסיעתם לא נזהר בכבודו של רבי דוד, ואף פגע בו.

ברוב עניוותו לא הגיב רבי דוד על דברי הגנאי שנשמעו באזנו, וישא את עלבונו בדומיה.

כשהגיעו לליזענסק פנו שניהם לעבר חצרו של הרבי, וכמובן שרבי דוד נתקבל על ידי הרבי ר' אלימלך בידידות מרובה ובכבוד הראוי. שניהם, הרבי ר' אלימלך ורבי דוד, נסתגרו במשך שעה ארוכה, בעוד שאיתו סוחר נשאר בחדר החיצוני, ולא זו בלבד, אלא שהרבי ר' אלימלך הורה למשמשו לא להכנים אותו אליו.

רבי דוד יצא מחדר רבו, ופנה אל הסוחר העשיר שנתלווה אליו בדרכו: „נראה לי כי הרבי אינו מוכן לקבל אותך, אני מייעצך איפוא כי תסע לדרכך, אולם — הוסיף — שים לב כי כאשר תיתקל באדם המבקש את עזרתך, אל תתעצל וסייע לו בכל יכלתך, וכך הורה החכם מכל אדם „שלח לחמך על פני המים, כי ברוב הימים תמצאנו".

הסוחר העשיר, שלא השלים בראשונה עם ההנחה כי נסיעתו לכאן היתה לשוא, פנה אל הגבאי, והפציר בו להכנים אותו לשעה קלה אל חדר הרבי, ולפחות „לקבל שלום" לפני שיבו הביתה, אולם גם הלה גילה לו כי הרבי הורה לא לתת לו, לסוחר העשיר, להכנס אליו. משנוכח העשיר לדעת כי לא יוכל לשנות את דעתו של הרבי ר' אלימלך, הורה לעגלונו לרתום את עגלתם, והם יצאו את ליזענסק בדרכם הביתה, והיה זה באחד מלילי החורף הגשומים ביותר.

לאחר נסיעה של שעות אחדות, כאשר העגלה על נוסעיה נמצאו כבר בעבי היער, היפנה העגלון את תשומת לב בעליו: „שומע אני קול רפה המשווע לעזרה". העגלה נעצרה, והשנים ירדו הימנה והיטו את אזניהם, לעקוב אחר הקול שהגיעו אליהם, ובמרחק מועט מהם הבחינו במרכבתו המהודרת של אחד ה„פריצים" המוטלת בבוץ. מסתבר כי הלה תעה בדרכו ונכנס לתוך בצה טובענית עמוקה ללא יכולת להיחלץ הימנה. העגלון כבר טבע בבוץ, וסכנת טביעה איימה גם על ה„פריץ" עצמו.

בו ברגע נזכר בעצתו הטובה של רבי דוד, והתמסר ביותר להצלתו של ה„פריץ". הוא נטל חבל עבה והטיל אותה לעבר השני של הבצה, ששם היה מוטל ה„פריץ" הטובע, ואת קצהו השני של החבל קשר לעגלתו הוא, וכך הצליח להוציא את ה„פריץ" מן הבצה הטובענית ולהצילו ממוות.

ה„פריץ", שהיה כבר מוטל בבוץ שעות ארוכות שכב ללא הכרה, כשהוא מלוכלך מראשו ועד רגלו, ואותו סוחר עשיר טרח הרבה כדי להשיב את רוחו. הוא העלה אותו על העגלה, הפשיט את בגדיו הרטובים והמלוכלכים והלביש אותו מבגדיו, הדליק מדורה כדי לחמם אותו, וכך טיפל בו ב„פריץ" עד שרוחו שבה אליו, ובעגלתו הסיע אותו עד למקום מגוריו.

לא היו מלים בפי ה„פריץ", להודות למיטיבו ואיש חסדו, על שהציל אותו ממוות לחיים, אולם בשעת פרידה הודה לו בצורה לבבית: „מה אני יכול לגמול לך על חסדך?" ה„פריץ" הפציר בו לקבל תשורה נכבדה ביותר על עזרתו הנאמנה, אך הלה סירב לקבל שכר על עזרתו „אין לי צורך בתגמול. אני בא על סיפוקי כי הצלתי אותך מרדת שחת".

שנים רבות עברו מאותו מאורע, והרבי ר' אלימלך הלך לעולמו. תלמידו רבי דוד הלך בעקבות רבו, והפיץ את מעיינות החסידות בלעלוב, ואילו אותו סוחר עשיר ירד מנכסיו והגלגל נהפך עליו. לאחר שנאלץ למכור את ביתו, נכסיו וכל אשר לו, הוסיף לרדת מטה מטה מבחינה כלכלית, עד ככר לחם. הוא היה מחזר על הפתחים, ולעתים היה מתיישב בפרשת דרכים, ומושיט את ידו לקבל „נדבות" מעוברים ושבים.

מאידך עלה אותו „פריץ" לגדולה, והוא נתמנה לאחד מבעלי השררה, והוטל עליו אחד התפקידים החשובים במדינה. באחד הימים כאשר עברה מרכבתו בפרשת דרכים, הציץ ה„פריץ" לעבר עני לבוש קרעים היושב שם, ומושיט את ידו לקבלת נדבות, ופניו נראו לו מוכרות. הוא החל לחשוב „היכן ראה אותו, ומה כחה של ראייה זו שהשאירה עליו רושם עז", ותוך כדי מחשבה עצר את מרכבתו והורה לאחד ממשרתיו לגשת אל העני ולהעלותו אליו. משראה העני את המרכבה ההדורה נעצרת על ידו, נבהל והחל לברוח הימנה, אך המשרת רדף אחריו והשיגו. לאחר שהועלה על המרכבה הסתכל בו ה„פריץ", ונזכר באותה פרשה, ועתה הכיר בו בבטחה, את הסוחר היהודי שהציל אותו בימים ההם.

„האם תכירני? — פנה אליו ה„פריץ".

„לא" — השיב העני, שדעתו נטרפה עליו וזכרונו נשתבש במצוקת

הזמנים, אולם ה„פריץ" הזכיר לו את כל המאורע מלפני שנים רבות: „האם תיזכר כי פעם אחת, בעברך ביער סמוך לליזענסק, הגשת את עזרתך לאחד ה„פריצים", שנתקע בבצה טובענית וסכנת מוות נשקפה לו?" ה„פריץ" חזר להעתיר עליו את תודתו, על שהחזיר אותו מבוות לחיים, ואילו העני מסתכל עליו בעינים תוהות, כאילו אינו מבין מה הלה סה.

ה„פריץ" הורה לפקודיו לטפל במסירות באותו עני, להאכילו ולהשקותו וכן לקנות לו מלבושי כבוד, בכדי שיוכל לבוא בין הבריות, ואילו על עצמו נטל את הדאגה האישית להחזירו למעמדו. מאוצר הפריץ ניתנה לו הלוואה בסכום של כמה אלפי רובל, ואף הוענקו לו זכויות מסהריות. ההצלחה האירה לו את פניה, ולא ארכו הימים ואותו „יורד" חזר למעמדו המסחרי כמקדם.

בימים ההם הגיע אליו שמעו של רבי דוד, השוכן בלעלוב ורבים נמשכים אליו, ואף הוא כיוון את דרכו ללעלוב. משנכנס לחדרו של רבי דוד והגיש לידו את ה„פתקא", ביקש הימנו רבי דוד לספר את כל הקורות אותו, מאז נפגשו בהיכלו של הרבי ר' אלימלך. הלה נענה לו לרבי דוד, וסיפר באוזניו את כל מאורעות חייו מאז ועד הנה, ובכללם ה„ירידה" הגדולה שעברה עליו, עד אשר חזר למעמדו.

„ובכן — סיכם רבי דוד את הסיפור, באזנו של ה„יורד" שחזר למעמדו — באותו זמן שנסענו יחד לליזענסק, פגעת בי קשות, ומן השמים נגזר עליך גזר דין של מיתה, כדין מבזה תלמידי חכמים. בשיחתי הממושכת עם הרבי ר' אלימלך, שהתנהלה כל אותה שעה ארוכה, שבה הבית מהוין להדרו, הרביתי ללמד עליך זכות. לבסוף שקלנו את כל האפשרויות להצלתך, ועלתה בידינו לבטל את גזר דין המוות, אולם תמורת זאת השלמנו עם ירידתך הכלכלית, עד עניות, שכן עני השוב כמת, ולאחר שתרצה את עוונך תחזור אל מעמדך כבראשונה, ומעתה — סיים רבי דוד את דבריו — נרצה עוונך, והרי ביתי פתוח לפניך"[16].

כנגד המתרברבים בתורתם

הרבי ר' אלימלך הורה להקפיד על כבוד הרב „ומורא רבך כמורא שמים", אך גם בשעה שהתלמיד יושב לפני רבו, אסור להם, לתלמיד

ולרב גם יחד, להסיח דעתם כי יש למעלה מהם, ועל כן התריע בצורה נמרצת נגד אלה המתרברבים בתורתם, ואין כוונתם טהורה ללמוד תורה לשמה: „כשהם יושבים עצמם ללמוד, אומרים שכבר נתכפר להם בזה הכל, ותיכף נתגבר כח יצרם שבקרבם, עד שכמעט שחושבים אין כמותם בלימוד ובמעשים טובים, אע"פ שקודם הלימוד ידעו בבירור גודל עוונותם", ואילו עתה הם סבורים כי הם מתוקנים „כיון שכבר למדו, מה לעשות להם עוד, ותהי עונותם על עצמותם", והדרך המוצעת על ידו היא „האיש הנלבב הוא רואה תמיד שפלותו, אפילו בעת התורה והמצוות, ואדרבה הוא נותן לב יותר לשוב מעבירות שבידו, באמרו בלבו איך עברתי על דברים מתוקים, מדבש ונופת צופים — — — וכל מה שלומד יותר הוא יותר קטן בעיני עצמו ונבזה ושפל" [17].

ישנם כאלה הסבורים, ש„כל עובדא טובה שעושה מצוה או עסק בתורה וכיוצא בזה, הוא עושה בזה חסד להבורא — — — ומחזיק טובה לעצמו כאילו עושה חסד גדול עם הבורא, חלילה", ומשום כך „יש לו הרחבה גדולה, שהוא בעיניו צדיק גמור, ואין מחזק עצמו, להוסיף בעבודתו יתברך", אולם אין זו מדה רצויה, והדרך שאדם צריך ללכת בה, היא „שתמיד בכל העובדות והמצוות שעשה, נדמה בעיניו תמיד, שמחסר בעבודתו ית"ש, שאינו עושה המצוה כהלכתה בשלימות, ויש לו צער גדול על זה, ורואה תמיד בשפלותו ומוכיח עצמו על זה" [18].

מסורת אחת בפי חסידים [19] משתלבת עם דברים אלה: מעשה באיש כפרי, מחסידיו של הרבי ר' אלימלך, שלקח לבתו חתן, למדן גדול וירא שמים, והלה ישב ועסק בתורה ועבודה יומם ולילה, בלי שום הפסק. „בראשונה לא רצה החתן לנסוע להרבי, מחמת שדימה בנפשו שהרבי ישאל לו שאלות בגפ"ת, ויתהה על קנקנו, ואפשר שלא ידע להשיב, וייבוש, אולם בהמשך הזמן ברוב השתדלותו לשקוד על דלתות הספר, ובתורתו יהגה יומם ולילה, וימלא כריסו בים התלמוד ובפוסקים, ובחכמה האמיתית, עלה ברעיונו לנסוע, שכן נדמה באומד דעתו כי אי אפשר להיות, שלא יוכל להשיב להרב בשאלתו, כי כל רז לא אנים ליה" „ותיכף אכר מרכבתו" ונסעו ביחד לליזענסק.

הרבי ר' אלימלך קיבל את פני החותן הכפרי ונתן לו „שלום", ואילו כנגד התנו הלמדן פנה עורף, ושאל לו תיכף בלשון אידיש: „יונגערמאן, מה יאמר ה'?". החתן הלמדן „נזדעזע ברוב פחד ובהלה, ותיסמרנה שערות בשרו, כי לא ידע מה להשיב לו, וגם לא הבין פירוש הדבר". החתן עם חותנו נשארו לשעה קלה תקועים על מעמדם מרוב השתוממות, ולאחר שיקול דעת הגיע האברך הצעיר לידי החלטה שאין לו יותר מה לעשות כאן, ועליו לחזור מיד הביתה, אך מכיון שאותו יום ערב שבת היה, נשאר בליזענסק.

האברך ערך את שבתו באכסניה שלו, כשהוא יושב ומתמרמר על נסיעתו לכאן. „מי הכריח וכפה אותי על דבר הנסיעה". בסעודת ליל השבת התגבר האברך על רגשותיו, והלך לשולחנו של ה„רבי" אך מיד לאחר שהתישב אצל ה„שלחן", בסעודת ליל שבת, תיכף אחר בציעת „המוציא", פנה לעברו הרבי ר' אלימלך, בשאלה „מה יאמר ה'?", וכן ביתר סעודות השבת, בכל פעם פנה הרבי בשאלה „מה יאמר ה'?". איש מבין המסובים לא הבין למי התכוין הרבי, אך אותו אברך הרגיש יפה שהדברים מכוונים אליו.

„ויהי במוצאי השבת, כאשר החותן והחתן נכנסו אל הרבי ר' אלימלך להיפרד הימנו ולהזור לביתם לשלום, פנה הרבי שוב בשאלה: „אברך, מה יאמר ה'?". הלה הוסיף לשתוק ולא דיבר מרוב תמיהתו, וכאן הטיח בפניו הרבי ר' אלימלך: „אם יכתר איש במסתרים, פירוש אם יעשה האדם כל המעשים טובים, ובהכתר שזה בוודאי טוב, „ואני" — רק שיאמר ומהשיב בדעתו, אני למדן וצדיק וישר, אז „נאם ה' — לא אראנו", אומר הקב"ה אין אני יכול לסבול ולראות אותו, — — — אבל אם האדם לומד ועושה מצוות ומעשים טובים, „ואני — לא" — ומהשב בדעתו שלא עשה עדיין כלום, והוא בבחינת „לא", אז אומר הקב"ה „אראנו" — אשים עליו עין לטובה ולברכה"[20].

וגדולה היא זכות לימוד תורה לשמה להבתקת הדינים. „כשאומרים תורה ומחדשים בה נעשים שמים הדשים, ושם אין הדינים חלים כלל וכלל, ובמקום שהיו מקודם דינים גמורים — נעשים רחמים גמורים"[21].

והרבי ר' אלימלך הסביר את הפסוק „האזינו השמים ואדברה"

„על פי דברי הזוהר הקדוש, כשיבוא משיח צדקנו במהרה, יבוא משה רבינו וילמוד תורה עם ישראל, ויגלה להם רזין דאורייתא ופירוש התורה הקדושה", וכך אמר להם משה „האזינו השמים, דלומדי תורה נקראים שמים, וצוה להם שהם ילמדו התורה, וכאשר יחדשו בה איזה חידוש, יהיו בבחינת האזנה — — — בהופעת אור הקדושה עליהם מלמעלה, כשלומד הדבר ההוא, ואז יפתחו פיהם לדבר בה, וע"י לימוד התורה תגרמו לקרב הגאולה, ותזכו לשמוע רזין דאורייתא מפי כמאז ומקדם, וזהו „ואדברה", שתגרמו שאדבר עמכם לעתיד, במהרה בימינו אמן" [22].

הערות לפרק אחד עשרה

1 „הנהגות האדם" נדפסו לראשונה ב„אגרת הקדש" (זולקווא תקס) סעיף א'.

2 שם, סעיף ו'.

3 „אגרת הקדש" בסוף ספר „נועם אלימלך".

4 הנהגות סעיף ג'. אף בתפילתו התקין הרבי ר' אלימלך: „ואל יעלה בלבנו שום מחשבה רעה, בפרט בשעה שאנחנו לומדים תורתך".

5 „צעטיל קטן" סעיף ו'.

6 „בית פנחס" (בילגוריי תרס"ו).

7 בספרו „דרכי צדק" (לבוב תקנ"ו) בשם הרבי ר' אלימלך.

8 „נועם אלימלך", פרשת בשלח.

9 „הנהגות האדם", סעיף א'.

10 „ליקוטי שושנה" ד"ה איזהו חכם, וכך מוסר ר' אלעזר בשם אביו הרבי ר' אלימלך „שבקל יכול האדם לבוא למדרגה זו (— של צדיקים ובעלי רוח הקדש), רק שיהא למדן בגמרא עם פירוש רש"י, על כל פנים, אף אם אינו מפולפל כל כך, ואם הוא מפולפל יותר טוב" („אגרת הקדש"). בעל „מאור ושמש" (פרשת יתרו) מביא בשמו כי לימודה של תורה, פירושו לימוד הנגלה שבתורה, וכך היה מפרש את הכתוב „בסודם אל תבוא נפשי" — מי שאין לו אלא בחינת נפש בלבד, אל יבוא לעסוק בסודות התורה. לאחר שהאדם מזכך נפשו בפשטות התורה, הוא זוכה גם לרוח, ויוכל לבוא לידי דרשות התורה כאשר הוא זוכה לנשמה, משיג רמזי התורה, ורק כאשר הוא זוכה ל„חיה", הוא משיג סודות התורה".

11 „הנהגת האדם" סימן ה—ו'. רבי חיים אלעזר שפירא ממינקאטש טוען בספרו „דברי תורה" (מהדורה ד' סימן מ"ו ובמקומות נוספים) נגד „המכנים את עצמם בשם אדמורי"ם ואינם בני תורה לידע הלכה והמעשה אשר יעשון" ומוסיף וכבר כתב הרבי ר' אלימלך ב„אזהרות" וב„צעטיל קטן" כי „צריך להיות למדן בגפ"ת, ואי אפשר בלתי זה כמובן ונודע".

12 „חמש ידות" פרשת וירא (הובא בא"א סימן צ"ו).

ברשותו של רבי אלימלך מיאבוזנע, היו חמש מסכתות ולפי המסורת שהיתה בידו, למד בהן זקנו הרבי ר' אלימלך. פעם אחת עלתה בדעתו להגיש אחת מהן בתור מתנה לרבי יחזקאל שרגא משינאווא. הלה התרגש ביותר ממתנה זו, וסיפר בשם אביו רבי חיים מצאנז, בעל „דברי חיים", כי בשעת למודו היה הרבי ר' אלימלך מרבה בתפלה לה' שיאיר את עיניו בתורתו. „לעתים היה משתפך בבכי, עד שדפי הגמרא היה מתרטבים מדמעותיו ואחר ראה את התנא ואת האמורא כאילו הם חיים לנגד עיניו", ואמנם — מוסיפים ידעי דבר שנוכחו בכך — ניכרו עדיין על גבי מסכתות אלו סימני רטיבות של דמעות (מפי הרה"ח ר' משה הלברשטם).

13 „אגרת הקדש" בסוף ספר נועם אלימלך. יש להוסיף את הדברים המסופרים בפי בנו של ר' אייזיק מקאמרנא, „שעסק בלמוד הגמרא עם חבר אחד, ולפתע אמר לו, אאמו"ר זלה"ה, להחבר הזה: „זה התנא צורה שלו הוא כך, וצורה של התנא זה הוא כך, וכך אמר לו על כל תנא ותנא שהיה לומד בעת למודו, ואותו חבר נזכר אף הוא בכך" (בהקדמתו לספר „זוהר חי" ח"א, לעמבערג תרל"ה). רבי יצחק אייזיק עצמו מזכיר זאת גם בספר עצמו (דף שצ"ה ע"א).

14 „נועם אלימלך" פרשת חוקת, וההסבר ניתן ע"י הרבי ר' אלימלך: „כשהצדיק מחדש סודות התורה, מהיכן היתה זאת להצדיק, אך הענין הוא דהנה השי"ת עמיה שריא נהורא, ובאמרו „יהי אור", ויהי אור, נתהה אור חדש שם במקומו, ומשם נמשך האור למטה, ונמצא האיר למטה, ונמצא השורש נשאר למעלה".

15 „חבל הכסף" דף ה' ע"ב (הובא בא"א סימן של"ט).

כן הורה הרבי ר' אלימלך להזהר בכבודם של גדולי התורה בדורות הקודמים. רבי אברהם העשיל מאפטא בעל „א-הב ישראל" שמע מפיו של הרבי ר' אלימלך כי „כל המחברים עד בעל „מגן אברהם" ועד בכלל היו בעלי רוח הקדש, וזכו לגילוי אליהו", („דברים ערבים"), וכן סיפר לו על עיניו המרחיקות ראות של רבי מנחם מנדיל קרוכמל, בעל „צמח צדק", שהכין מראש מקום ליד קברו, בשביל נכדו הרבי ר' שמעלקא מניקלשבורג („דור דעה" ח"א רל"ג).

16 „אוצר הספורים לר"צ מושקוביץ, (ירושלים תשי"ב), ח"ב, ע' כ"ג—כ"ז.

17 „ליקוט שושנה", ד"ה נפשי בכפי תמיד.

בין השיטין אני מבחינים כי לא במעט מכוונים הדברים נגד אלה מבין המתנגדים, שהתנגדו בתירתם והשתמשו בה כבקרדום, במלחמתם נגד תנועת החסידות. הוא פירש את הכתוב „לא תבנה אשרה גזית" — לא יהי לימודך ח"ו להראות פלפולך, שהוא כאבני גזית „כי חרבך הנפת עליה" — כי אם תגביר את תריפות פלפולך לכבודך ולגבהותך „ותחללה" — אז תחלל את התורה ח"ו. האדם הלומד תורה שלא לשמה, חלילה, היא בבחינת חישך, וחז"ל, שקבעו תנאים מסוימים לגבי לימוד תורה בפני עמי הארץ „כל הלומד תורה בפני עם הארץ" וכו', התכוונו כלפי הלומד תורה עם איזה פניות ח"ו, לשם כוונה אחרת, שלא לשם שמים" („נועם אלימלך" פרשת יתרו), וכך פרש את דברי חז"ל על הפסוק

„ויבוא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם עם חותן משה לפני האלקים", וכי לפני אלקים אכלו, והרי לפני משה אכלו, ומכאן דרשו חז"ל „כל הנהנה מסעודה שתלמידי חכמים מסובים בה, כאילו נהנה מזיו השכינה". לדברי התמיהה „וכי לפני אלקים אכלו, והרי לפני משה אכלו", העיר הרבי ר' אלימלך והרי „מלא כל הארץ כבודו". ומכאן הסיק כי מתוך יראת רבו עלול האדם להסיח את דעתו, ועל כן באו חז"ל להעיר את תשומת לבו כי אמנם הוא נהנה מזיו השכינה, והיא המחייבת אותו ליראת שמ ם („סיפורי חסידים", חלק התורה סימן 180).

18 שם, פרשת דברים.

19 „מפעלות צדיקים" לר' מנחם מנדיל בודק (לבוב תרט"ז), והובא גם על ידי רמ"ח קליינמן בכפרו „לישרים תהלה".

20 „נוצר חסד" לרבי יצחק אייזיק מקאמארנא פ"ב מ"ד.

21 „נועם אלימלך", פרשת ויצא. רבי משה מסמבור מביא את הדברים בהרחבה בהקדמתו לספרו „תהלה למשה", כפי ששמע מפי החוזה בשם הרבי ר' אלימלך, והדבר מבוארים בהרחבה בספר „נועם אלימלך" בפסוק „ואת יהודה שלח לפניו — גשנה" רש"י פירש „לתקן לו בית תלמוד", והרבי ר' אלימלך מסביר, כי התורה נקראת ספר, והיא מגינה על האדם, וכפי שהספר (פ' קמוצה, כלומר, הגבול) מגין על המדינה מפני השונא, כך התורה היא הספר שלנו, שהיא משמרת אותנו, וכשצריכים אנחנו לדבק עצמנו בהבורא יתעלה, צריכין אנחנו לדבק עצמנו דרך התורה שהיא הספר", ו„הלימוד צריך שיהא מתוקן לשמה, שמשם תצא הוראה", ו„בזכות זו אנחנו חיים וקיימים בגלות המר הזה". ואם האדם ילך באורחות הצדיקים, יכול גם כן לשאוב קדושה גדולה, ולהגיע לרוח הקודש גם עתה בגלות".

22 „נועם אלימלך" פרשת האזינו. רבי יצחק אייזיק מקאמארנא בספרו „היכל הברכה" (פרשת תבוא) מביא בשמו כי „משיח יבוא בזכות לימוד תורה בקדושה וביחודים"

פרק שנים עשר

לשלימות המדות

„אלה הדברים אשר יעשה אותם האדם וחי בהם" — פותח הרבי ר' אלימלך את „הנהגות האדם", ואחת ההנהגות הראשונות המחייבות את שומרי האמונים, היא: „אלה הדברים, צריך להזהר מחנופה ומשקרים, וליצנות ולשון הרע, וקנאה ושנאה ותחרות וכעס וגאוה". השלימות במדות טובות הן מן התכונות הדרושות לו לאדם, כדי למצוא חן בעיני אלקים ואדם, אולם הרבי ר' אלימלך מצא מקום להעריך את שלימות המדות, שבעיקרן הן בין אדם לחברו, ולגלות בהן פנים חדשות, בבחינות שבין אדם למקום.

„אדם הרוצה לעשות מצוה בשלימות, צריך מתחלה לקדש עצמו להיותו שלם במדותיו, כמו הגאוה והקנאה והשנאה והכעס וכדומיהן בכל המדות, אזי לפי שלימות המדות שבו, כן יהי ערך המצות בשלימות, ובלתי אפשר שתהיה המצוה שלימה מכל סיג, כי אם שיהיה שלם בכל מדותיו, דהעיקר הוא המדות שע"י זה יזכה האדם לתורת ה' ומצוותיו לעשות בשלימות, ואלולי שיתקן מדותיו ובצירוף לזה היראה, שהיא גם כן אחת המידות, אין תורה ומצוות נעשים בשלימות" [1].

האדם חייב איפוא לשפר את מדותיו „כמו השנאה והקנאה והגאווה והתאווה והחמדה וכדומה, וכל המדות המגונות צריך שיתקנם, ומתוך כך יכול האדם לבוא למדריגה גדולה, למראות גדולות והתלהבות, ודביקות גדולה בעבודת הבורא ית"ש", וכך הוא מפרש את דברי משה „אסורה נא ואראה את המראה הגדול הזה" — אסורה נא לגמרי מן המדות המגונות — — — אז אבוא אל מדרגות גדולות, לראות מראות גדולות" [2].

„התורה מלמדת האדם דרכי ה' בהדרגה, דהיינו שמתחילה צריך האדם לתקן המדות שבו, דהיינו הגאווה והתאווה והחמדה והשקר

והחנופה ושאר המדות המגונות, אשר כל מדה לעצמה יש לה ענפים רבים עד אין מספר", ורק אחר כך הוא יכול „לתקן את הבית הוא העולם העליון אשר הוא קשור בו, שזה הוא עיקר ביתו ודירתו של אדם" [3].

„לא כל הדברים המזהירים הם זהב" — היה הרבי ר' אלימלך אומר, והוא התכוין בכך להוכיח כי אין להסתפק בהברקות חיצוניות, מבחוץ או גם מבפנים, והאדם חייב לעמול הרבה על תיקון המדות [4]. „האדם צריך לשבור המדות השפלות שבו, שהם אצלו בתולדה מיום צאתו מרחם אמו — דהיינו למשל מדת כעס וכדומה — ואחר שמשבר כח המדות השפלות והגרועות, הוא זוכה לבוא לאהבת הבורא ברוך הוא" [5].

הוא חזר והדגיש באזני תלמידיו כי „האדם הרוצה להעלות עצמו צריך לראות שיהיה תמים בכל המדות והמדרגות", וכאן המשיל משל על אדם העולה במעלות הסולם, ואף אם כבר הגיע לשלבים העליונים, עליו לדאוג ולהבטיח כי גם השלבים הנמוכים יהיו תקינים, כדי שיוכל לחזור ולרדת או לעלות דרכם", וכך הסביר גם לגבי האדם שאינו יכול להיות תמיד במצב אחד אלא „בבחינות רצוא ושוב", ולפעמים הוא נופל ממדרגתו, ולכן יש להבטיח כי „המדרגות התחתונות יהיו שלימות ותמימות, כדי שיוכל לחזור למעמדו הקודם" [6].

אחת מהוראותיו מחייבת את האדם לשמור את פיו ולשונו מלדבר לשון הרע, רכילות או דברים בטלים: „ירגיל את עצמו שלא יתחיל לדבר לשום אדם, זולת לצורך גדול ההכרח לו, ואף ההכרח ידבר בדברים קצרים מאוד, מנופה בי"ג נפה, שלא יהי בדיבורו שום שקר ח"ו, ושום חנופה ושום לשון הרע ורכילות ושום הלבנת פנים, ולא שום הראות מעשיו לבני אדם, וירגיל את עצמו בכלל שאמרו חז"ל „למוד לשונך לומר איני יודע", וכשמדברים אליו בני אדם, אשר אין נזהרים מלדבר דברים בטלים, ישמיט את עצמו מהם בכל כחו, ובכל מיני תחבולות, וכשלא אפשר לו להשמט מהם בשום אופן, על כל פנים, יקצר מאוד מאוד בזה שמוכרח להשיב להם" [7].

שלימות המידות היא מדרכי החסידות, ובתשובה לחסיד אחד אם הוא רשאי לשנות את נוסח התפלה לנוסח ספרד, מדגיש הרבי ר'

אלימלך, „צריך שיהיו המתפללים בנוסח הזה פרושים מדרכי העולם, הראשון — מהפרישות, שלא להוציא שקר מפיו, ושלא להיות מקלל את חבירו אפילו בלב בשום פעם, גם שלא יקפיד עליהם אפילו הקפדה בלב, ושלא להוציא שבועה מפיו, ושלא להיות לו הנאה וחמדת ממון, ומדת גאוה, בלתי אפשר להעלות על הכתב גנותו" [8].

אף בתפלתו של הרבי ר' אלימלך שהשאיר לדורות, ושומרי אמונים מתפללים אותה מדי בוקר לפני התפילה, עומדת במקום נכבד השמירה מפני מדות רעות, וכך היה מתפלל: „ותשמרנו מן הפניות והגאות, ומן הכעס והקפדנות והעצבות והרכילות ושאר מדות רעות, ומכל דבר המפסיד עבודתך הקדושה והטהורה החביבה עלינו". ומה היא עיקר כוונת התפילה: „ותצילנו מקנאת איש מרעהו, ולא יעלה קנאת אדם עלינו ולא קנאתנו על אחרים, אדרבה, תן בלבנו שנראה כל אחד מעלת חברנו, ולא חסרונם, ושנדבר כל אחד את חברו בדרך הישר והרצוי לפניך, ואל יעלה שום שנאה מאחד על חבירו חלילה, ותחזק אותנו באהבה אליך, כאשר גלוי וידוע לפניך, שיהא הכל נחת רוח אליך, וזה עיקר כוונתינו" [9].

נגד האשליות העצמיות

האשלייה העצמית סכנתה מרובה — היה הרבי ר' אלימלך טוען. כאשר האדם זקן ואין בידו למלא את תאוותו, הוא מעמיד פני בעל תשובה, כאילו הוא מסגף את גופו באכילה מועטת. כאשר איננו יכול לישון והוא קם לפנות בוקר, הוא משלה את עצמו. כאילו הוא רוצה לקום באשמורות, לעבוד את בוראו עם מעירי שחר. סכנה מרובה בהנחה זו — הוסיף — שכן רואה האדם את עצמו כצדיק, והיא גורמת לו לאדם, להסיח דעתו מחובת התשובה המוטלת עליו, לכפר על חטאיו בכל ימי חלדו. הוא בעצמו סבור שצדקותיו מרובות, ובידו לסלוח לעצמו על עוונותיו, ובסופו של דבר, הוא נפטר מן העולם בלי תשובה רחמנא ליצלן. הרבי ר' אלימלך ראה איפוא את תפקידו להלחם נגד אשליות שוא כגון אלו, שאדם משלה את עצמו ואת אחרים, ולפעמים עולה מחשבת פיגול בלבו, שהוא משלה, ח"ו, גם את הקב"ה [10].

פעם אחת פנה רבי זישא לאחיו, הרבי ר' אלימלך, בשאלה: „תמה אני עליך, אחי רחימאי, נשמתך היתה כלולה יחד עם נשמות כל

ישראל, בנשמתו של אדם הראשון, כמובא בספרים הקדושים, ומדוע נתת לו לעבור על מצוותו הראשונה של הקב"ה ולאכול מעץ הדעת?"

— „אינך יכול לתאר את גאוותו של אדם הראשון, אילו לא היה אוכל מעץ הדעת — השיב לו הרבי ר' אלימלך — ולא זו בלבד, אלא שכל ימיו היה שרוי בספקות ובהרהורי מינות, שמא צדק הנחש באותו שקר שהשמיע באזניו „ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם והייתם כאלקים יודעי טוב ורע". ספק זה שהיה נשאר תקוע בלבו לעולמים, היה עלול לערער את אמונתו „הרהורי עברה קשים מעבירה". כאשר התמרד כנגד רבונו של עולם, ובעטיו של נחש נכשל ואכל מן העץ, בא על ענשו וגירש מגן העדן, אולם יחד עם זאת נעקרה מלבו אשלייה אחת, והוא נוכח לדעת כי אף על פי שאכל מעץ הדעת, נשאר בן תמותה, בשר ודם, היום כאן ומחר בקבר, מה יתרון לאדם חי גבר על חטאיו" [11].

מאמצים רבים השקיע הרבי ר' אלימלך לחנך את תלמידיו לשלימות המדות. לפי מסורת אחת נסע אליו רבי אהרן ליב מפרעמישלאן, כדי לבקש את ברכתו ותפילתו לרפואת אשתו, שהיו לה מיהושים מרובים, אך הזדמנות זו נוצלה ע"י הרבי ר' אלימלך כדי לתקן פגם של גאווה שנכשל בו ר' אהרן ליב לפני שנים רבות.

משהגיע לתחומי ליזענסק, חרד ר' אהרן ליב חרדה גדולה, וברוב ענוותנותו אמר בלבו: „הרבי ר' אלימלך יסתכל על פני, ויבחין את רשומי פשעי ועוונותי מיום הוולדי, ואיך אשא פנים כנגדו?", ואמנם כאשר נכנס לחדרו של הרבי ר' אלימלך הסב הרבי את פניו הימנו, וסירב לתת לו שלום. „צא מכאן בעל גאוה — הטיח בפניו — על מצחך אני מוצא רישומים לשלש העבירות החמורות ביותר".

בלב נשבר יצא רבי אהרן ליב את החדר ופנה לאכסניה שלו, אולם בהגיע עת „קבלת השבת" החל לבו לבעור בתשוקתו לשמוע תפלת הרבי ר' אלימלך, והוא יצא לבית מדרשו, אם כי נעצר בפרוזדור ולא נכנס פנימה, כדי שלא יבלבל את תפלתו של הרבי. גם בליל שבת הצטופף בין הרבים שבאו לשלחנו של הרבי ר' אלימלך, ואף כאן השתדל לעמוד סמוך לפתח, כדי שלא להתבלט כלל.

באריצת דברי התורה הפסיק הרבי את דבריו הזדקף מכסאו והכריז: „יש כאן אברך אחד שלבו שבור, והוא מתבקש לעלות לראש

השלחן". משהצביע הרבי על ר' אהרן ליב, שעמד סמוך לפתח וראשו כבוש בקרקע, נתפנתה הדרך לפניו. שתי שורות צפופות נוצרו בין העומדים מסביב, ור' אהרן ליב עבר ביניהן, והתישב על המקום השמור לו, בראש השולחן.

לאחר השבת הסביר לו הרבי ר' אלימלך לרבי אהרן ליב: „המדות הטובות והרעות נתונות בידיו של האדם, ועליו להתנהג בהן במדה ובשעה הרצויות, ואם האדם מתנהג בשפלות יתירה שלא כדין, הוא עלול לרדת יותר ולהגיע לשפלות של ממש".

ר' אהרן לייב הוסיף לשאול תוך בכי מתי עבר על שלשת העברות החמורות, שהרבי הכיר את רישומן חרות על מצחו, ואז סיפר לו הרבי ר' אלימלך כי ביום שנעשה „בר מצווה" לאחר התפלה, ערך אביו מסיבה לכבוד היום, ומכירי המשפחה נאספו לבית המדרש לשמוע את דרשתו המופלאה של חתן המצוות. בדרכו של חתן המצוות מבית המדרש לביתו לבוש חגיגית, והכים המרוקם עם התפילין תהת בית שחיו, התברכה בו אשה אחת: „יהי רצון מלפניך, רבונו של עולם, שתזכה גם אותי בבן חמד כמותו". „באותה שעה — הוסיף רבי אלימלך לספר — נכנסה בך רוח של גאווה, וחז"ל אמרו „כל המתגאה כאילו עובד עבודה זרה", ומכאן רישומן של העברות החמורות על מצחך".

ורבי אהרן ליב קיבל עליו את עצותיו של הרבי ר' אלימלך לטשטש את רישומם של הפגמים בעבר ולטהר את לבו לאביו שבשמים [12].

העצוה — שורש כל המדות

„ולדבקה בו" — „כיצד יכול אדם להידבק בהקב"ה" — שואלים חז"ל — אלא הידבק במדותיו „מה הוא רחום — אף אתה רחום, מה הוא חנון — אף אתה חנון", והרבי ר' אלימלך ממשיך לשאול: כיצד יכול אדם להידבק במדת היראה, שאינה שייכת כלל לגבי הקב"ה, וכבר אמרו חז"ל „הכל בידי שמים — חוץ מיראת שמים", אלא — הוא מסביר — שגם אצל הקב"ה ישנה מדת יראה, שהוא ירא וחרד שמא יחטאו בניו — רחומיו, ובמדת יראה זו, ממדותיו של הקב"ה, חייב האדם להידבק בו [13].

אולם הדרך ליראה הוא על ידי הענווה. „ועתה מה ה' אלקיך שואל מעמך, כי אם ליראה את ה' אלקיך", באותה יראה שהקב"ה שואל ממך, כביכול, שהוא ירא וחרד לשלומך, אתה חייב להידבק, אולם הזהר והשמר כי לא ידבק בך קורטוב של גאווה, ומדת ענווה בבחינת „מה", „ונחנו מה" היא צריכה להיות במרכז שאיפותיך „מה — ה' אלקיך שואל מעמך" [14].

„שורש כל השרשים הוא לאחוז במדת ענווה" — היה מדגיש — „שצריך האדם לשמור ולזרז עצמו במדת ענווה", והעניוות צריכה להיות כנה „שיש עניוות שהיא גאוה גדולה, דהיינו שמראה עצמו שהוא עניו, ובפנימיותו יש לו מזה גאוה גדולה באמרו שהוא עניו" [15].

„ענווה היא המקור ושורש כל דבר שבקדושה, והוא המקיים את הכל, כדכתיב עקב ענווה יראת ה', וכל דבר שהאדם עושה צריך להיות טבוע במדת ענווה", וכך פירש „והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה", „בכל המשפטים האלה צריך להשרות בתוכם העקב, היא הענווה, בבחינת ונפשי כעפר לכל תהיה" [16].

מאידך הרי מדת הגאוה היא בראש המדות הרעות, שאדם צריך לשרש אותן מלבו. הגאות מביאה למחלוקת „וזו הכוונה בברכת יעקב לבניו, המרמז על פרשת קרח „בסודם אל תבוא נפשי", כי כוונת קרח בוודאי לא היתה כונת גאות כפשוטו, רק כוונתו בודאי עם עבדות וסודות, ואף על פי כן, כיון שהיה מעורב עם מחלוקת, אמר יעקב אבינו עליו השלום, „בסודם אל תבוא נפשי", אינני רוצה בסודות שלהם ובעבדות שלהם" [17].

דווקא הצדיק העוסק בתיקון מדותיו „מתנצל לפני בני אדם ושואג כארי תמיד, שהוא מחסר בעבודת הבורא ומחזיק עצמו כחוטא חלילה", והסיבה לכך היא, שתמיד רואה בעיניו חטאים על כל נדנוד עבירה, ואפילו דבר קל לעבירה תחשב לו, ומכניע עצמו ומשפיל עצמו תמיד, ובפני רבים מוכיח עצמו", „ודרכו להוכיח עצמו תמיד בכל עת, ואומר בפני בני אדם תמיד, שהוא מקולקל במעשיו", ובדרך זו הוא מכנים בלבם יראה גדולה, והם שבים מעוונותיהם, באמרם „אם בארזים נפלה שלהבת, מה יעשו אזובי הקיר, והם חוזרים בתשובה שלמה" [18], „ואחר שיבוא הצדיק לכל המדריגות, צריך לראות בשכלו ולהבין, שעדיין לא יצא ידי חובתו בעבודתו, וידמה בעיניו

תמיד כאלו מקצר בעבודה, ולמצוא בעצמו תמיד חסרונות וחטאים ואיסורים", ודווקא הוא יכול להשפיע על אחרים „כיוון שע"י פשפושו במעשיו יהיה דבוק עם העולם למטה, ויהיה מקושר עמהם להשפיע רב טוב הצטרכותם" [19].

הרבי ר' אלימלך הנהיל את מדת עניוותו לשומעי לקחו, ובאגרת שנכתבה על ידי תלמידו ר' זכריה מנדיל מירוסלב, הוא מציין לשבח את השיחות הפרטיות בין בני החבורה, שאינן שיחות חולין כלל: „כשבאים שני בני אדם לדבר זה עם זה, אזי אין שומעין מהם רק אהבה ויראה ומוסר ורוממות אל וגדולתו ותורתו הקדושה, ומסייעין זה לזה בעבודת הש"י ב"ה באמת, וכל אחד מהם שפל בדעתו, וחבירו גדול ממנו אצלו, ולומדים זה לזה בעבודת הבורא ב"ה ותורתו הקדושה", ויחד עם זאת אין הם מתרברבים: „ואינם מתפארים בעצמם, בשים מדה טובה שיש בהם, ותמיד הם חוזרים בתשובה כל ימיהם, כמעט שאפילו רגע אחד אינם הולכין בלא הרהור תשובה בלבבם, ויש להם מוכיח הישב בלבם תמיד, ומוכיחין זה לזה בתוכחת מגולה ואהבה מסתרת", וכך הם מקיימים את המעיף הראשון בשולחן ערוך: „שויתי ה' לנגדי תמיד" [20].

הערות לפרק שתים עשרה

1 „ליקוטי שושנה" ד"ה כי נר מצוה ותורה אור.

2 „נועם אלימלך" פרשת שמות.

3 שם, פרשת תזריע.

4 „אוצר החיים" לרבי יצחק אייזיק מקאמרנא (פרשת בחוקותי).

5 „נועם אלימלך" פרשת לך.

מן הענין להוסיף כאן את דבריו של ר' קלונימוס קלמיש בעל „מאור ושמש" (פרשת ויגש) כדבר דביקותו של צדיק והתפשטותו מן הגשמיות כדי להמנע מהתנשאות: „כי הגאות והתנשאות הוא מחמת הגשמיות ותאות עוה"ז, אך בהיותי בא למדת הכנעה וחושב עצמו לאפס ולאין, אזי מופשט הוא קצת מגשמיות, וכל אחד כפי גודל הכנעתו, אזי הוא יותר ויותר מופשט מגשמיות ונשאר ברוחניות, ואז מתדבק עצמו בעולמות עליונים", וחז"ל שחייבו כל אדם לזכור יום המיתה חייבו אותו „שיהיה רואה את הנולד, ויעמוד על סוף דבר שיהי מוכרח לבא לפירוד, היינו לפירוד הנשמה ההיולי מגוף הגשמי, זה הוא סוף כל אדם להיות הנשמה מופשטת מהגשמיות, לזאת יראה תיכף בעודו בחיים חיותו, לבוא למדה זו, היינו להפשיט עצמו מגשמיות עוה"ז וישאר אצלו רק הרוחניות לבד, ואז יהיה מדובק בעולמות העליונים, וינצל מיצה"ר הרוצה להחטיאו" והוא מוסיף „וזה ידוע, וראיתי

כן מצדיקים גדולים, שבהיותם מדבקים עצמם בעולמות עליונים, והמה מופשטים מלבושי גופניות, והשכינה שורה עליהם ומדברת מתוך גרונם, ופיהם מדבר נביאות ועתידות, ואותם הצדיקים עצמם אינם יודעים אח"כ מה שהיו אומרים, כי המה דבקים בעולמות עליונים, והשכינה מדברת מתוך גרונם".

6 „אור לשמים", לרבי מא"ר מאפטא, פרשת ראה.

7 „צעטיל קטן" סעיף ח.

8 אחת האגרות המיוחסות לו, שנכללו במהדורות מאוחרות של „נועם אלימלך".

9 ראה לעיל בפרק „גדולה תפלה".

10 „אהל אלימלך" סימן קמ"ב. בספר „חסידים מספרים" לר' יהודה ליב לוין, (ח"א ע' 118), מנוסחים הדברים: „העני בסעודתו הדלה עלול לשקוע בתאוות, יותר מן העשיר בסעודתו הדשנה", וראה שם הערה שס"ב.

11 „ש'חות יקרים" דף א' ע"ב.

12 „א"ר המאיר" לר' ראובן מרגליות (דף ה—ו) וכן בספר „תפארת מהר"ם", לר' יצחק לייפר, (ירושלם תשי"ח) ע' י"ז—י"ח.

13 האדם המתקן את מדותיו עשוי להגיע למדרגות עליונית, וכך הורה הרבי ר' אלימלך „שצריך האדם לחקור ולדרוש ולבקש לראות רימזית אל, דבר אשר יראה בעולמות העליונים, וכדי להגיע למדרגה שיוכל להסתכל ברוממית אל, צריך האדם מקודם לתקן את מדותיו, כי השי"ת ב"ה ברא את האדם בכל מיני מדות, וכל מדה ומדה שבאדם יש צד וחלק באותה מדה אל הקדושה, וכן להיפך לרע ח"ו, כידוע, וצריך האדם לשבר עצמו בבחירתו להפך את המדות, רק אל הקדושה לבדה, אזי יוכל להבין ולהסתכל ברוממות אל, והשי"ת ב"ה פותח לו מעיינית החכמה, להבינו ולהשכילו, בכל פעם בשכל עליון יותר ויותר, מה שלא ראתה עינו ושכלו מעולם.

14 „נועם אלימלך", פרשת שלח.

15 שם, פרשת בא.

16 שם, פרשת עקב.

17 „דברי ישראל", פרשת ויחי, מפי רבי יחזקאל מקוזמיר.

רבי יחזקאל מקוזמיר סיפר כי פעם אחת נסע בנו של הרבי ר' אלימלך, הוא רבי יעקב ממוגלניצה, דרך עיירה אחת, ושם נתקל בשמש הקהילה שעמד על פרשת הדרכים, ורצה לכבד אותו במצות סנדקאות, בברית מילה שנערך בו ביום בעיירה. כאשר שמע זאת מפי השמש „רעדה אחזתו ואמר לו לשמש, כי יש בידו קבלה מאביו הרבי ר' אלימלך, שמצוה עם כבוד גדול יותר, מעבירת ניאוף, רחמנא ליצלן". („בית יעקב" לרבי יעקב אהרן מזאלשין ע' 195).

18 „נועם אלימלך" פרשת שמיני.

19 שם, פרשת מטות.

20 „אגרת הקדש" בסוף ספר „נועם אלימלך". דלתו של הרבי ר' אלימלך היתה פתוחה לכול, אך הבאים נדרשו להתקין את עצמם בפרוזדור לפני כניסתם לטרקלין. ראה לעיל פרק „תורה לשמה".

פרק שלושה עשר

באמונה ובבטחון

הרבי ר' אלימלך נאמן היה בכל נפשו לעסקי מעלה, וכל שעה היה שואף להידבק במקור עליון, אולם יחד עם זאת לא הסיח דעתו ממצבם הכלכלי של אחינו בני ישראל. כל השפע היורד לעולם, אינו אלא בשביל ישראל, ואין איפוא מן הדין שלא יקבלו מידו הרחבה, כביכול, של הקב"ה, את מלוא סיפוקם, ולכן היה מתפלל תמיד שלא יחסר דבר לשומרי אמוניו.

בתנאי העניות המרודים שהיהודים היו נתונים בהם בתקופה ההיא, בקהילות ישראל בפולין ובגליציה, היתה משמעות מיוחדת לדברי העידוד וההתחזקות של הרבי ר' אלימלך על ערכן של מדות האמונה והבטחון: „האדם יכול לפרנס את עצמו, אפילו מקסמין דקין שאין בהם שוה פרוטה", — היה אומר — ואם הסחורה חשובה בעיניו, הוא יכול להוציא הימנה את פרנסתו בדרך כבוד[1].

הבטחון הוא תנאי הכרחי לפרנסה, היה הרבי ר' אלימלך אומר; וכך היה מפרש את הכתוב בפרשת המן „הנני ממטיר לכם להם מן השמים", „הנני" — פירושו ההווה תמיד, וכך אמר להם השי"ת לישראל: „מה שאתם אומרים שצריכים לפרנסה, אני תמיד בכל עת מוכן ומזומן לפרנס ולתת לכל איש מדי יום ביומו, פרנסתו מן השמים" אולם תנאי לכך הם האמונה השלמה והבטחון המלא, ואם האדם „יוצא מהגדר הנכון והראוי לבטוח בה'", „ולקטו דבר יום ביומו" — צריך להתחדש אליו הלקיטה מחדש, כי אם היה בוטח בה' בלב נאמן, היתה פרנסתו מזומנת לו שלא בצער ועבדות כלל. כי אם כמטר הזה, ההולך שלא ביגיעה"[2].

במסגרת מאמציו לחנך את שומעי לקחו לשלימות המדות, היתה משמעות מיוחדת להשרשת מדת הבטחון, כדברי רבינו בחיי, בעל „חובת הלבבות": „ואם הוא מגביר עבודת האלקים ובחר ביראתו,

ובטח בו בעניני תורתו ועולמו, וסר מן המדות המגונות, וכוסף למדות הטובות, לא יבעט במנוחה ולא יטה אל השלוה, ולא ישאהו היצר, ולא יפת בכשפי העולם — — — יסתלק מעליו טורח הגלגול והטורח בהבאת טרפו, ויבואהו טרפו, בלי טורח ובלי יגיעה, כפי סיפוקו ומזונו" [3].

מדת בטחונו הגדולה של הרבי ר' אלימלך משתקפת מסיפור המעשה על ארבעים האורחים שבאו אליו להתפלל במחיצתו בראש השנה, אולם רעיתו הרבנית לא הכינה את צרכי החג אלא לחמשה עשר אנשים בלבד. הרבנית הביעה פקפוקים אם תוכל לספק להם די צרכם, מכיון שאין המעודה מספקת לבעליה, אולם הרבי ר' אלימלך דחה את חששותיה.

בתפלת ערבית עבר הרבי ר' אלימלך לפני התיבה. בהתלהבות מיוחדת השמיע פרק „לדוד מזמור" בתהלים, המסוגל לפרנסה, ומיד לאחר התפלה כבר עמד והכריז: „כל דכפין ייתי וייכול", שכן הרגיש כי תפלתו על הפרנסה היתה שגורה בפיו, וכי „בעזרת השי"ת יהיה די לאכול ולשתות", ואמנם — מסופר — „אחר אכלם די שובעם, נשארו עוד הקערות מלאות תבשילים" [4].

את מדת הבטחון הנחיל הרבי ר' אלימלך גם לתלמידיו שומעי לקחו, ובכחו הגדול הוכיח להם בפועל ממש, כי אין מעצור לה' מהושיע. רבי אברהם יהושע העשיל, הרב מאפטא, ששימש בראשונה כרב בקולבאסוב, עני מדוכא היה, ואם כי היה מוכן להסיח את דעתו ממחסורו, הרי הצטער ביותר על שלא היו בידו הוצאות נסיעה לבית רבו בליזענסק. בדלית ברירה היה עושה את הדרך הארוכה מביתו עד ליזענסק רגלי, ומכיון שהגיע כבר לבית רבו, היה שוהה כאן תקופה ממושכת.

בערב חג סוכות אחד, הגיע ר' אברהם העשיל לאחר הליכה ממושכת רגלי לליזענסק, כדי לחוג את החג במחיצת רבו. כמנהגו, התכונן לשהות כאן עד חנוכה, אך הוא הופתע, יומיים-שלש לאחר בואו, באחד מימי חול המועד, כאשר חרבי הורה לו לחזור מיד לביתו.

בראשונה נמסרו לו הדברים על ידי שליח, והוא לא נטה להאמין לו, וכל שכן להיענות להם „רק זה עתה — חשב בלבו — הגעתי

לכאן, לאחר טלטולי דרך מרובים, ולמה אדרש לחזור לביתי?". פעם שניה בא אליו הנבאי בעצמו, ומסר לו את ההוראה „בגזירת הרב" לחזור מיד לביתו, ורק אז קיבל את הדין, נפרד מרבו ויצא את ליזענסק בדרכו לביתו בקולבאסוב.

בדרכו לעיירת מגוריו, פגש בשני אברכים, שהלכו רגלי, והכרת פניהם ענתה בהם שהם גולים למקום תורה. הוא נכנס אתם בדברים, ובין היתר סיפרו לו כי לפי הוראות שקיבלו בחלומם, פניהם מועדות לקולבאסוב, להתאכסן בבית הרב דשם ולשמוע תורה מפיו, והם לא ידעו כי איש שיחם הוא רבה של קולבאסוב, וביתו — מטרת הליכתם.

ברוב עניוותו פנה אליהם רבי אברהם העשיל: „מה תמצאו אצל הרב מקולבאסוב? הלא מוטב לפניכם לנסוע לליזענסק, לשמוע תורה מפי רבן של כל בני הגולה", והוא הוסיף להסביר להם כי הוא מכיר את רבה של קולבאסוב, שהוא עני מדוכא ולא יוכלו להתאכסן אצלו, אך שני האברכים עמדו על שלהם וטענו בפניו: „לא נמות ברעב".

בליל הושענא רבה הגיע רבי אברהם העשיל, בלוית שני האברכים לקולבאסוב. בידו לא היתה פרוטה לפורטה, ועל כן עלתה מחשבה בלבו: „מה אלך הביתה עם האורחים, הרי יודע אני כי בביתי אין כל, ונוות ביתי — היא הרבנית — תתבייש בפני האורחים". הוא פנה איפוא לבית המדרש, ושני האברכים-האורחים אחריו. יחדיו ערכו „תיקון ליל הושענא רבה", וקראו את ספר התהלים, כמנהג. עם אור השחר טבלו במקוה טהרה, ורק לאחר התפילה נתלוו אליו שני האורחים ופניהם מכוונות לעבר ביתו הדל.

כשהגיע לפתח הבית הרגיש רבי אברהם העשיל בריח נודף מביתו „ריח צלי טוב ומאכלים מתוקנים". בראשונה סבור היה כי רגליו הטעו אותו. הוא התבונן יפה על סביביו, אך לא יכול היה להעלות על דעתו פשר הדבר. הוא נכנס לסוכה והאורחים אחריו, ולהפתעתו מצא את השולחן ערוך לסעודה. לשאלתו סיפרה לו הרבנית כי הסעודה הוכנסה לביתם ע"י החוכר השכן שאשתו ילדה לו בן למזל טוב, והם התכוננו להכניסו באותו יום לבריתו של אברהם אבינו. החוכר ואשתו, הורי הילד הנולד, הכינו סעודה כיד המלך, אולם הילד, חתן הברית, חלה, ולכן הורה החוכר להפנות את כל המאכלים, אשר

הכין לסעודת הברית, לביתו של הרב. הרב דקולבאסוב קיבל איפוא את פני אורחיו בכבוד, החזיק אותם על שלחנו והנעים עליהם את ימי החג האחרונים בכל מילי דמיטב, לא רק בדברי תורה אלא גם במאכלי יו"ט ובפרשה זו הוכיח הרבי ר' אלימלך לתלמידו ר' אברהם העשיל את מדת הביטחון[5].

אף רבי מנדלי מרימנוב למד בדרכו לליזענסק עד היכן מדת הבטחון מגעת. בדרכו ראה „אדום זהב" (—מטבע חשובה ביותר) מוטל על הארץ, אולם בגודל בטחונו בה', לא הטריח את עצמו להתכופף כדי להרים את המטבע, באמרו: „אם השי"ת רוצה להזמין לי אדום זהב, הייתי מוצאו בכיסי, בלי שום התכופפות ופעולה".

בעקבותיו של רבי מנדלי הלך חסיד שני, אף הוא מאנשי שלומו של הרבי ר' אלימלך, ואף הוא פניו היו מכוונות לליזענסק, ומשראה אותה מטבע על הארץ הרים אותה, הטיל אותה לכיסו והמשיך את דרכו למחוז חפצו. חסיד זה, שלא הגיע למדרגת הבטחון של רבי מנדלי, הצטיין מאידך במדת הצדקה, ומשפגש בהיכלו של הרבי ר' אלימלך את רבי מנדלי, הגיש לו את המציאה שבאה לידו: „מצאתי אדום זהב, ומכיון שאינני זקוק לו, הריני נותנו לכם במתנה".

וכך למד רבי מנדלי בבית מדרשו של רבי אלימלך את מדת הבטחון כי „הדבר שנגזר מן השמים, שיגיע לידי האדם, יגיע אליו, גם אם לא יעשה פעולה כל שהיא"[6].

אין השלימות הרצויה נקנית אלא בעמל

רבי משה ליב מסאסוב, תלמידו של רבי אלימלך, התפרנס בצער, ולא נזקק לעזרת אחרים. בשעה שלא היו בידו הוצאות נסיעה, נטל צרורו על כתפיו והלך רגלי עד ליזענסק. אף בדרכו זו היה נוהג לא ליהנות משל אחרים, וגם אם הרעב הציק לו הבליג על רעבונו. „אם ברצון ה' לחחיותנו — היה אומר — בודאי ימצא את הדרך לכך מבלי שאפגע במדת הבטחון".

פעם אחת יצא מסאסוב לליזענסק והרעב הציק לו, אך רבי משה ליב מצא נוחם בנפשו שהוא בריא, תודה לא-ל. אף על פי שאינו גביר ואין פרנסתו מצויה, הרי אינו נזקק לעזרת רופאים ומעינות רפואה, כדי להגביר את תיאבונו, כמנהג הגבירים.

וכך היה ר' משה ליב מתהלך ומשתבח בעצמו שהוא שומר על

עקרונותיו. שמחת לבו עלתה על גדותיה, עד שהתעלם מכל אשר סביבו, ובדרך הילוכו פתח בריקוד יחידי בעבי היער, והעצים מנענעים לו בצמרותיהם ומצטרפים אליו במחול.

באותה שעה עברה ביער עגלה שהסיעה חסידים בדרכם לליזענסק, ומשראו יהודי עומד ומרקד באמצע היער, פנו אליו בשאלה: „לאן פני יהודי כועדות?". כאשר ענה להם בשמחה „אל רבי אלימלך", נתבקש לעלות אל העגלה, וזו המשיכה את דרכה לליזענסק, ורבי משה ליב במרכזה.

הרעב הוסיף להציק לו, אך הוא המשיך לרקוד ולפזם בשמחה רבה, תוך הודאה לה' שזימן בדרכו עגלה זו העשויה להוביל אותו לליזענסק, מבלי שפנה לעזרת בשר ודם. עגלה זו, המסיעה אותו למחוז חפצו, בין כך ובין כך לליזענסק היתה נוסעת, ואין אדם טורח בשבילו טירחה של כלום, ואף הוא לא השפיל את עצמו לבקש עזרת אחרים, אלא שבמדת בטחונו נזדמנה לו העזרה הדרושה בשעה הרצויה.

משעבר על מפתן הדרו של הרבי ר' אלימלך, הזדקף הרבי והכריז: „תמה אני על משה ליב, וכי משום שנתייסר שעות אחדות ברעב, הוא מתרפס לפני הבורא. בשבר הדשים אחדים של דחקות סבור הוא, כביכול, שהגיע לשלימות הרצויה, ועדיין הדרך ארוכה לפניו. בשעות אחדות של רעב ובתקופה קצרה של דחקות, אין אדם נעשה עדיין בעל מדרגות" — הדגיש הרבי ר' אלימלך, ותקופה ממושכת חייב האדם לעמול עד שהוא מגיע אל השלימות הרצויה[7].

ה' מוריש ומעשיר

הרבי ר' אלימלך הפנה את מאמציו לא רק כלפי תלמידיו, יחידי הסגולה, חסידים ואנשי מעשה, אלא גם כלפי אלה שאינם „בעלי מדרגות" או „בעלי השגות", והוכיח להם בחוש כי ה' מוריש ומעשיר, ובידו של הקב"ה, המכלכל מביצי כנים ועד קרני ראמים, לספק לכל אדם את כל הדרוש לו, ואחר מפשוטי העם, ר' ברוך מכפר רדוביץ, ניכח בכך בעצמו, וכאשר הגיעו מים עד נפש נושע ממרום בדרך פלאים, כברכתו של הרבי ר' אלימלך.

ר' ברוך, חוכר האחוזה בכפר רדוביץ, לא היה תלמיד חכם אך ירא שמים היה בתכלית. הוא נהנה מיגיע כפיו בדוחק ובצמצום, אך

לא היו לו ח"ו טרוניות כלפי מעלה. לאחר שנתקרב לחסידות היה נוסע מזמן לזמן לליזענסק, להיכלו של הרבי ר' אלימלך, ושם היה מתבשם מתורתו ומתפלתו של הרבי ושואב שם מלא חפניו אמונה ובטחון.

מצבו דחוק מבחינה כלכלית וביתו ריקן. בנותיו מתקרבות לפרקן ואין בידו מאומה. אך ר' ברוך אינו מתייאש. הוא שם את בטחונו בחסדי השם, אשר לא יעזבנו לעולמים, ותשובה אחת היתה בפיו: „השם יעזור".

השנים חולפות, הבנות עוברות את שנות הבגרות, ורעיתו מתחילה להציק לו „מה יהיה", והוא בשלו: „השלך על ה' יהבך". הוא לא יעיז להטריח את הרבי, הנתון בעולמות עליונים, במשאלותיו האישיות־הפעוטות. רעיתו לא חדלה אמנם מהטריד אותו בדאגות העתיד, אך מאידך היה גם ר' ברוך תקיף בדעתו ובאמונתו עד קצה הגבול. הוא לא יטריח את רבו לדברים של מה בכך.

שנה אחת, בפרוס הימים הנוראים, הודיעה לו רעיתו בצורה נמרצת, כי לא תתן לו לנסוע לימים הנוראים אל רבו, בליזענסק, כמנהגו שנה שנה, אלא אם יבטיח לה ב„הן צדקו", כי בבואו לרבו ישפוך לפניו את מרי לבו בבקשת ישועה. בידעה את רכרוכיותו של בעלה, אף איימה עליו כי אם לא ויוותר ממצבו הדחוק, לא תתן לו לנסוע יותר לליזענסק.

בלחצה הבטיח איפוא ר' ברוך לספר על מצבו באזני רבו, ואמנם קיים את אשר הבטיח. מיד לאחר קבלת „שלום" מילא אחר הפצרת אשתו, ותוך הגשת הפתקא („קוויטל"), בו היו מפורטות משאלותיו, לרבי ר' אלימלך, השיח בפניו את מטען הדאגות שהעיקו על לבו, אולם הרבי הפטיר בשפה רפה: „בינתיים, הלא תישאר בינינו".

כל אותם הימים הנוראים, ימי חג הסוכות ושמיני עצרת ששהה בהיכל רבו, הסיח דעתו מביתו ופרנסתו, ורק במוצאי שבת בראשית, כאשר כלתה פרוטה מן הכיס, נכנס לרבו, להפרד הימנו ולנסוע לביתו. הרבי מושיט לו שלש פרוטות, ומאחל לו הצלחה והרווחה. ר' ברוך עומד נבוך, כשהוא תמה על כך: „מאימתי מחלק הרבי מטבעות". אולם הרבי ר' אלימלך מושיט לו כבר את ידו לשלום, ור' ברוך נדחף בזרם האנשים הבאים להפרד מרבם, לפני שובם לביתם.

הוא יוצא את ליזענסק ופונה בדרכו לכיוון רדוביץ. לאחר כשעתיים־שלש, כאשר הגיע לפרשת הדרכים המובילה לכפר מגוריו, רדוביץ, הוא שומע קול מאחור הקורא לו. ר' ברוך פונה אחורה, ורואה לפניו צעיר, מיושבי החצר בליזענסק, המוסר לו את הוראות הרבי לחזור אליו מיד. הוא מתפלא ביותר: מה ראה הרבי להחזירו מדרכו. תמיהתו גדלה משעה לשעה, ומגיעה לשיאה, כאשר נכנס לחדר הרבי ר' אלימלך ונתבקש על ידי הרבי להחזיר לו פרוטה אחת. „אין בידי לתת לך יותר משתי פרוטות" — אומר לו הרבי.

ר' ברוך אינו מבין כבר מה נעשה אתו. דרכי הרבי והנהגתו נפלאים מבינתו, אולם לא איש כמוהו יפקפק בראייתו הברורה של רבו. הוא יוצא פעם שניה בדרכו הביתה, ובכיסו שתי פרוטות בלבד, מתנת הרבי, להצלחה.

תוך שהוא הולך ומהרהר על מעשיו המופלאים של רבו, הוא נפגש בשלשה „שקצים" (— נערים כפריים) הבאים כנגדו, ומציעים לו למכירה תיק עור. ר' ברוך נוטל את התיק בידו, תיק נהדר, בעל מסגרת מוזהבת, שה„פריצים" היו נוהגים לשאת בו את כספם, והוא מרגיש כי התיק כבד וגדוש. הוא פותח אותו ומסתכל בתוכו, ונדהם. התיק מלא שטרות כסף צבעוניים, מאות שטרות של רובל אחד, חמישיות ועשיריות.

המחיר המבוקש על ידי הנערים, בעד התיק שנמצא על ידם, הוא פעוט, שלש פרוטות בלבד, מחיר שיש בו כדי חלוקה, פרוטה לכל אחד מהם. ר' ברוך ממשמש בכיסו, ואין בו אלא שתי פרוטות בלבד, והן מתנת הרבי ר' אלימלך. הוא ממשיך להטט בכיסיו, ולצערו, אין הוא מוצא את הפרוטה השלישית, החסרה לתשלום בעד התיק אשר הזמין ה' לידו. הוא מתחיל להרהר אחרי רבו „מדוע נטל הימנו את הפרוטה השלישית, שיכול היה לשלם ל„שקצים" בעד התיק" אך הוא מסיח הצדה מהשבה זו ומביע את בטחונו בה'.

לבסוף הוא מציע להם, לנערים: „יודעים אתם מה, אני אוציא את הניירות הצבעוניים מתוך התיק, ואחזיר לכם את התיק הריק" שלשת ה„שקצים" שהעריכו את התיק כגורם עיקרי בעיסקא, מחייכים זה לזה ומסתכלים ברחמנות מהולה בלעג על האדם התמהוני, הקונה במחיר ומוכן לשלם שתי פרוטות נחושת, בעד

ניירות צבעוניים, ומצד שני הוא מוותר על התיק עצמו עם המסגרת המוזהבת.

העיסקא נגמרת. ה„שקצים" נוטלים את שתי הפרוטות, ונותנים לידו את התיק הגדוש. ר' ברוך מריק את תכנו, מאות שטרות הרובלים, לתוך צרורו ומתכונן להמשיך את דרכו לרדוביץ.

שלשת ה„שקצים" מתישבים מסביב למדורת אש שהועלתה על ידם, לחוג את נצחונם על אותו אדם תמהוני, אך תוך כדי מעשה לא יכלו השלשה להשתוות ביניהם. הם לא יכלו להתגבר על הבעיה החשבונית, כיצד מחלקים שתי פרוטות לשלשה נערים. מאידך לא יכלו להחליט ביניהם, בגורלו של מי יעלה התיק הנהדר עם המסגרת המוזהבת, שנשאר ברשותם. לאחר חילופי דברים סוערים עברו שלשת השקצים, לתגרת ידים, עד שהגדול שבהם נוטל את התיק, ומטיל אותו למדורת האש, כלומר, „גם לי גם לך לא יהיה".

באותה שעה הגיע למקום בדהרה כל עוד נפשו בו, ה„פריץ", הוא בעליו של הכפר רדוביץ. הלה, מפורכם ברשעתו, היה מוצץ את דמיהם של החוכרים היהודים בכפר, ולא פעם הרגיש גם ר' ברוך את נחת זרועו. ר' ברוך, שהכיר את הפריץ המתגורר בסביבתו כאחד מרשעי אומות העולם, המתעלל בכל הדרכים ביהודים הנתונים לשלטונו ואין בלבו רחמים, פנה הצדה. ה„פריץ" יורד מעל סוסו וניגש אל שלשת השקצים המתגוששים ביניהם, ופונה אליהם בשאלה: „האם ראו או מצאו בדרך זו, תיק ע"ר שאבד לו, לפני שעות אחדות".

ר' ברוך, השומע את שאלת ה„פריץ", מתיאש כבר מהמטמון אשר ה' הזמין לידו. ברור לו שיצטרך להחזירו לידי ה„פריץ". הוא מתפלל בלבו כי לא ייפגע מידו של ה„פריץ", ועל כן הוא מחפש מקום בו יטיל את צרורו וימלט על נפשו.

באין לו אפשרות כזו, נשאר ר' ברוך תקוע על מקומו באין אונים, ומוסיף להקשיב לשיחה בין ה„פריץ" וה„שקצים". בתשובה לשאלתו „היכן התיק", מראים לו שלשת השקצים את התיק המוטל במדורה, ובראותם את פניו המתמלאים חמה, הם בורחים על נפשם.

ה„פריץ" מתקרב אל המדורה מסתכל בה והוא מבחין במרכזה את שרידי התיק הפרוץ שהפך לאפר, ולשונית האש מלכלכות עדיין את

המסגרת המוזהבת. הוא מתרתח. דמו זורם אל פניו. בכעסו הוא נוטל את מקלו, חובט במדורה ומכבה אותה, אך אין הוא מצליח להציל מכליון אלא את המסגרת המוזהבת של התיק. הוא מסתכל ומחטט היטב בתוך האפר, אך אינו מוצא דבר. מתוך דאבון נפש הוא קובע ללא פקפוק, כי כל הכסף אשר היה בתוך התיק עלה בלהבות, יחד עם התיק. „כנראה, שהשטרות, כל כספי והוני, היו כבר למאכולת אש" — מילל הפריץ וחזר לביתו, אובד עצות וחסר תקוה.

רק אז החל ר' ברוך שעמד פעור פה, הסתכל במחזה, והאזין לחילופי הדברים, להבין ולהודות בעיניו המרחיקות לכת של רבו. רק אז הבין מדוע קרא לו הרבי ר' אלימלך חזרה מדרכו, ונטל היטנו את הפרוטה השלישית, כדי שהתיק, מחיר הפרוטה השלישית, יועלה באש וה„פריץ" יהיה בטוח כי גם הרובלים שהיו בו עלו באש, ולא ימשיך בחיפושיו אחריהם.

חלק ניכר מהרובלים שנסחטו שלא כדין על ידי ה„פריץ", מידי היהודים חוכרי האחוזות, היחזרו לידים יהודיות, וכך יכול היה ר' ברוך לשלם את דמי החכירה ל„פריץ", להשיא את בנותיו בדרך כבוד, וביתו הפך למרכז של מעשי צדקה וחסד לסביבה כולה. קרנו החלה לעלות, כברכתו של הרבי ר' אלימלך, ואמונתו התמימה נתחזקה יותר ויותר[9].

הערות לפרק שלש עשרה

1 „דברי ישראל" (ח"א דף ל"ב ע"ב), בשם רבי יחזקאל מקוזמיר.

2 „נועם אלימלך", פרשת בשלח.

3 רבינו בחיי ב„חיבת הלבבות", שער הבטחון, פרק ג'.

4 „דברים ערבים" (דף י"ג ע"ב), מערכת ר"א מליזענסק סימן א'.

5 „ספורי יעקב" דף כ"ב, בשם רבי לייביש מאוזרוב.

6 „ברכת טוב", לרבי לייב ש מאוזרוב, נכדו של רבי לייבוש תלמיד הרבי ר' אלימלך, (פרשת מקץ) עמוד 132 בצדה של מדת הבטחון יש להימנע מקמצנות. „ותעש הארץ לקמצים" — רמז שצריך האדם להזהר מאד ממדות קמצנות וכילות כמו דאיתא ב„ספר הישר" לרבינו תם: אם יהא אדם כילי היינו קמצן, אין זאת המדה הרעה לבדה בו, רק אחרת מלבד אלה. וזאת עלתה על כולנה" ולדברי הרבי ר' אלימלך „אי אפשר לכילי להיות עובד ה' " („נועם אל מלך" פרשת מקץ).

7 „שיחות יקרים", דף מ"ט ע"ב.

8 א. אבי שפר (ר' יהודה ליב לוין) „המודיע הצע ר'", גליון 19, (תמוז תשי"ח).

פרק ארבעה עשר

עמוד החסד

מאמצים מרובים השקיע הרבי ר' אלימלך להשריש בלב שומעי לקחו את האמונה והבטחון בבורא כל עולמים, הזן ומפרנס כל באי עולם, אולם מדת בטחון זו מחייבת את האדם רק לגבי עצמו, ולא לגבי אחרים, שכן לגבי העניים והנזקקים לעזרתו אסור לו להשתמש במדת הבטחון, אלא שעליו לרדוף אחר הצדקה ולסייע לחבירו בכל יכלתו. תורת החסידות מחייבת את האדם להרבות במעשים טובים, גם לפנים משורת הדין, ועל אחת כמה וכמה כשמדובר במעשי צדקה וחסד.

באחת המסורות המיוחסות להרבי ר' אלימלך נמסר כי עד האר"י היה עמוד התורה, וכאשר היתה תורתן אומנותן בטלו השנים, יתר שני העמודים עבודה וגמילות חסדים, מהאר"י ז"ל החל עמוד העבודה, והוא היה העיקר עד רבינו אלימלך, ומכאן והלאה — הדגיש הרבי ר' אלימלך — עמוד גמילות חסד הוא העיקר — — —[1].

במשנתו של הרבי ר' אלימלך מודגשת האפשרות הניתנת בידי כל אדם, לקדש את החומר ולהעלותו למדרגות רוחניות, וכשם שהאדם יכול לקדש את גופו לא דווקא בסיגופים, כי אם על ידי טהרתו, כך יכול האדם לקדש את סמל החומריות הוא הממון, ולהעלותו למדרגה עליונה ביותר על ידי מתן צדקה[2].

וכאן הורה הרבי ר' אלימלך לאדם כיצד הוא יכול לקדש את כספו: „וצרת הכסף בידך", שתעשה צורה קדושה על הכסף ברשותך „והלכת אל המקום אשר יבחר ה'" ותלך עם ממונך בדרכי ה' „ונתת הכסף בכל אשר תאווה נפשך", שתעשה עם ממונך דברים שהנפש מתאווה, ולא הגוף העכור, החומד ומתאווה לתענוגי עולם, אלא תרבה בצדקה כפי יכלתך, והצדקה היא מבחינה רוחנית לעניים ולעשירים, „הן לפשוטי עם, בחינת בקר, והן לצאן הם צאן קדשים

— — ואם יגיע למדרגה כזו „ובכל אשר תשאלך נפשך", שלא יהא לו שום תאוה חיצונית, רק מה שישאלך נפשך, אז „ואכלת לפני ה'", תזכה לעשות מצוות ה' ככל הצדיקים[3].

„לא נברא העולם אלא בשביל ישראל" — אמרו חז"ל, וכל הכסף שבעולם נועד לישראל כביכול, הוסיף הרבי ר' אלימלך — ואף יוסף לא אסף את הכסף מכל מצרים, אלא בשביל בני ישראל, וכך רמז להם „כספכם בא אלי", הלא כל הכסף הבא אלי מכל העולם הוא כספכם, הכל בשבילכם, אולם יחד עם זאת, אין לו לאדם לרדוף אחר בצע כסף, שכן „אהבת הבצע, מוסיפה לו גשמיות יתרה"[4].

כדי להקל מעליו את מעמסת החומריות, המכבידה עליו מבחינה רוחנית, על האדם להרבות במתן צדקה, והצדקה מכייעת לו לאדם לא רק לכפר על עוונותיו בעולם הזה, בבחינת „וחטאך בצדקה פרוק", אלא גם להכשיר את האדם לקראת העולם שכולו טוב, והרבי ר' אלימלך העמיד מצות צדקה במרכז הליכות האדם.

אהבת ה', המפורטת בפרשת קריאת שמע, מחייבת אף היא את האדם להקדיש את כל ממונו למען השי"ת, „ובכל מאדך", ונוסח זה „בכל מאדך" במקום „ובכל ממונך" בא ללמדנו „שהשי"ת נתן לנו רשות ליהנות קצת בעולם הזה מכסף וזהב, לצרכנו, אך לזה צריך שימור גדול, להזהר מאד מאד להתנהג כשורה בממונו — — שלא יבא בהם לידי תקלה", והדרך לכך היא ע"י ריבוי מעשי צדקה.

הרבי ר' אלימלך שימש דוגמא אישית לשומעי לקחו, ברדיפתו אחרי מעשי צדקה. ביתו של הרבי ר' אלימלך היה פתוח לכול, וכל דל וקשה יום מצא שם את ביתו, וכיתר צדיקי הדור ניצל גם הרבי ר' אלימלך את פניותיהם של הרבים בבקשת ישועה ורחמים, כדי לזכות אותם במצוות צדקה, כמיטב יכלתם ולמעלה מזה. ה„פדיונות", שהיו ניתנים לידו, הוכנסו לקופה של צדקה, והיתה זו בין המעלות העליונות בסולם הערכין של הצדקה „נותנה ואינו ידוע למי נותנה, נוטלה העני ואינו יודע ממי נוטלה", ורבי אלימלך היה מפזר את כל המעות שהיו באים לידו לצדקה.

ומשמעות מיוחדת לצדקה הניתנת באמצעות הצדיקים, היודעים לרצות את רבונם: „דהנה גדול מעשה צדקה, הנותן צדקה לצדיק השלם, שעושה יחוד במדות העליונות כידוע, ועל ידי הצדיק המקבל

את הצדקה, הוא מעלה את ה"א האחרונה למדת צדק ונעשה צדקה, ואז העולם מלא ושבע כל טוב, שפע וברכה ורחמים, וחיים ובני ומזוני ושלום עד אין קץ"[6].

שומעי לקחו ואנשי שלומו הביא את נדבותיהם לביתו, אילם הרבי ר' אלימלך, לא החזיק את הכסף בביתו אף יום אחד, והוא מעיד על עצמו כי „היה מפזר ומחלק לעני הנמצא ראשון ומעולם לא לן אצלי מעות"[7].

במסורת חסידים נמסר כי „דרכו בקודש של הרבי ר' אלימלך היה, כי לא היה רשאי ללון בביתו שום מעות, אף פרוטה אחת, וכן הורגל במדה זו עד שלא היה יכול לישן בשום אופן, באם היה מונח באיזה מקום או באיזה תיבה שום מטבע". היו מקרים „שקם ממטתו בלילה, שלא היה יכול לישן, עד שהוכרחו לחפש ולבדוק בחורין ובסדקין, עד שמצאו איזה מטבע קטנה, אשר היתה מונחת בחורי שולי כים של איזה מלבוש או איזה תיבה, וביער את המטבע, היינו ששלחו לאיזה איש עני, ואז הלך לישן, וכן ידוע ומפורסם לכל גודל הפלגת צדקת פזרונו ונדבת לבו, עד אשר אין לשער, וכל אשר לו נתן לעניים"[8].

לעתים קרובות עלו ההתחייבויות, שנטל על עצמו לצרכי צדקה. על הכספים הנמצאים ברשותו, ולכן נהג לפעמים לשלוח את הגבאי, אל מחוץ לעיר, לקדם את פני הבאים „שהביאו אתם את ה„פתקאית", משלהם ומשל אחרים, וניטל מידם את כספי הפדיונות, כדי שיוכל לעמוד בהתחייבויותיו לצרכי צדקה, ולפרוע את חובותיו לעניים[9].

להכנסת חתן וכלה

מספר רב של יתומים ויתומות הוכנסו לחופה ע"י הרבי ר' אלימלך, והוא בעצמו השתתף בשמחת חתן וכלה, כאילו היה משיא את בניו ובנותיו הוא. רבי חיים מצאנז היה מספר על מצוות הכנסת כלה שקיים הרבי ר' אלימלך, בשעה שהכנים לחופה יתום ויתומה, ועל הדורונות הנכבדים שניתנו על ידו לחתן ולכלה. החתן והכלה שניהם מדלת העם, שהועסקו כמשרתים באכסניא כפרית אחת, נתארסו זה לזו, אך לא יכלו לגיים את הסכומים הדרושים

להוצאות הנשואין, ועל כן לא ניתן לערוך את החיפה במועד. משהחלו להזיר על הפתחים לאסוף את הסכום הדרוש נעשה רעש גדול בפמליא של מעלה, עד שהדבר הגיע לאזניו של הרבי ר' אלימלך, והוא יצא בעצמו לאכסניא זו, ונטל על עצמו את הוצאות ההתינה, ובמועד הקבוע מראש, נערכה החיפה. הרבי ר' אלימלך סידר את הקידושין, תלמידו רבי נפתלי מרופשיץ, שימש כבדהן, וכל בני החבורה נטלו חלק במצווה זו, מחוץ לבעל האכסניא שלא התנהג כראוי לענין נכבד זה. למרית הפצרותיו של הרבי ר' אלימלך סירב לערוך את השילחנות לסעודת החתינה אלא תמורת תשלום מלא, שנמסר לידו במזומן, עוד לפני החופה.

בשעת הסעודה עלה הבדחן, הוא ר' נפתלי, על השלחן והחל להכריז על הדורונות מצד המחותנים לחתן ולכלה, כנהוג. הרבי ר' אלימלך הודיע כי היא מעניק לזוג הצעיר את כל דכפר שדם מתגוררים בו כמתנת נשואין. אחד התלמידים צירף אל הכפר את מתנתו-הוא, הריחיים הממוכים לנהר, ותלמיד שני הוסיף לכך אלף רייני"ש במזומנים. בעל האכסניה, לא זו בלבד שלא הצטרף למצווה, אלא לעג להם, לחתן ולכלה ולמחותנים גם יחד, וביחוד לדורונות שהם מעניקים להם. משראה זאת רבי נפתלי מרופשיץ, עמד והכריז שהוא נותן כדורון לזוג הצעיר את בית האכסניא, שהם היו מצויים בו באותה שעה.

הזוג הצעיר השתקע בכפר, והרבי ר' אלימלך יצא לדרכו, יחד עם בני לוויתו. בעברם דרך היער הסמיך הגיעה לאזנם קול ענות חלושה, הקוראת לעזרה, וכאשר התקרבו למקום מצאו את ה„פריצון" בנו של ה„פריץ", השליט באיזור הזה, בסכנת טביעה. הלה היה עימד במרכז בצה גדילה, לבוש מלבושים חגיגיים, ובשארית כוחותיו היה משווע לעזרה, כשהוא מנסה להיאחז בצמחי הבצה שלא לטבוע. הרבי ר' אלימלך ומלוויו הוציאו את ה„פריצון" מתוך הבצה הטובענית, העלו אותו על עגלתם, ולאחר שהפשיטו הימנו את בגדיו החגיגיים, שהיו רטובים עד כדי סחיטה, הלבישוהו משלהם והחזירו אותו עד לפתח ארמון ה„פריץ".

משהגיעו לשם נתקבל בתשואות שמחה מופלגת ע"י ה„פריץ" ומרעיו. הרבי ר' אלימלך ובני לוויתו לא הבינו מה לשמחה זו

עושה, עד שנתברר להם כי הם הצילו את בנו היחיד של ה„פריץ", וכך היה מעשה: אותו ערב השיא ה„פריץ" את בנו זה, בנו היחיד, ובאמצע המסיבה החגיגית שנערכה כמנהג ה„פריצים", נעלם חתן היום ואיננו. הם החלו לחפש אחריו ולא ידעו להיכן נעלם.

מה עשה החתן ה„פריצון" באותה שעה? המחותנים והמוזמנים שקועים היו במסיבת ההוללות, ואף הוא דעתו היתה בדוחה עליו, ולכן החליט להראות את כוחו בציד. בעצם מסיבת הנשואין יצא מן הארמון, ומבלי להגיד לאיש עלה על סוסו ויצא ליער הסמוך לצוד ציד, תוך בטחון מופרז בכוחו להביא את שללו למסיבה עצמה. בכניסתו ליער תעה בדרכו, ותוך דהירה שקע הסוס על רוכבו בבצה עמוקה, וסכנת טביעה היתה צפויה לו, לולי הגיע למקום הרבי ר' אלימלך, והציל אותו ממות לחיים.

משששמעו ה„פריץ" ומרעיו על סכנת המוות שהיתה צפויה לחתן היום, פתחו בדברי תודה להרבי ר' אלימלך, וה„פריץ" פנה אליו ושאל אותו: „מה הם יכולים לו לגמול לו על החסד הגדול שעשה עמם". בתשובתו הסביר לו הרבי ר' אלימלך כי כשלעצמו איננו זקוק לפרס, ואף אין הוא מוכן לוותר על הזכות שבאה לידו, אולם מכיון שהבטיח לזוג הצעיר, היתום והיתומה, כמתנת נשואין, את הכפר, הוא רוצה לעמוד בהבטחתו. ה„פריץ" היה נרגש ביותר על הצלת בנו היחיד, ומיד נענה להצעת הרבי ר' אלימלך, והוסיף לכך גם את בית האכסניא עצמה ואלף רייניש להוצאות וכו'.

וכך הצליח הרבי ר' אלימלך לפרוע את חובו לזוג הצעיר, עוד לפני עזבו את הכפר, ובעל בית האכסניא נענש על שעמד מן הצד, ולא נטל חלק במצוה רבה זו של הכנסת חתן וכלה[10].

בערב שבת ראשונה, שרבי שמואל מקארוב שהה בליזענסק, השתתף בשמחת הכנסת חתן וכלה לחופה, כאשר הרבי ר' אלימלך השיא את שואב המים שלו „שהיה כבר בן שלשים, עם בתולה עניה בת שלשים ושש שנים". כל תלמידי הרבי ר' אלימלך נטלו חלק בשמחה. המגיד מקוזניץ היה „תופש כנור" וה„חוזה" מלובלין היה ה„בדחן", ורבי שמואל נלווה לרבי אלימלך בדרכו לחתונה. כאשר ראו את ה„חוזה", כשהוא עומד ומשמיע דברי בדחנות, לשמח חתן

וכלה, אמר לו רבי אלימלך לר' שמואל: „תראה כי אש מלהטת סביבותיהם, ולקח מטפחת וקינח את עיניו של ר' שמואל, ואמנם ראה כי האש מלהטת סביבותיהם". רבי אלימלך הצטרף אליהם ורקד אתם שעה ממושכת, ואחר פנה כלפי בוראו: „רבונו של עולם, יהי רצון שבשכר רקידת המצוה, נזכה לכבות גחלת אחת המוכנת בגיהנם עבורנו" [11].

פזרנותו היתרה של הרבי ר' אלימלך לצרכי צדקה, לא נראתה בעיני המתנגדים, שמצאו מקום להתקיף על כך את מנהיגי החסידות, ובכתב הפלסתר, „זמיר עריצים", שהובר ע"י אחד ממשכילי ברודי, ישנם סימנים ברורים המוכיחים כי הכותב התכוין לרמוז שם על הנהגותיו של הרבי ר' אלימלך [12].

ההאשמות שהועלו על ידי המתנגדים, בדבר ה„פדיונות" שהיו ניתנים לידי הצדיקים, מוזמות בצורה נמרצת באגרת שנכתבה ע"י ר' אלעזר, בנו של הרבי ר' אלימלך, כתשובה למתנגדים: „ואם תרצה לומר אם צדיקים שנאי בצע מדוע לוקחים ממון מבני אדם אף אם היה נותנים להם כל היום" וכאן היא משיב, כנראה, על קטרוגי המתנגדים: „אה'בי אחי, יש לי בזה כמה טעמים כמוסים, אשר אי אפשר להעלותם על הכתב, אך הפשוט הוא ג"כ אמת, שמעולם אין מניחים ממון בקופסא, ולא לן אצלם אף לילה אחת הממון, רק מוציאים אותם לצורך עניי ישראל, ולצורך בתולות ישראל להשיאם, כי אין מצוה גדולה מזאת כעת אשר בעו"ה נגזר גזירה בגבילינו כידוע — — —, או שנותנין ממון לפדיון שבויים, ומחזיקים לומדי תורה שאין משגיחין עליהם אחרים להחזיקם" [13].

אף רבי זכריה מנדיל מיערוסלב, תלמידו של הרבי ר' אלימלך, מעיד כי הכסף הנאסף על ידם מיועד לצדקה: „זה כמה שנים שאני שרוי אצלם ולא ראיתי מהם שום דבר שפלות, ומעולם לא לן אצלם ממון בקופסא, אפילו לילה אחת, ותמיד כל ימיהם עוסקים בתורה ובמצות ובמעשים טובים, להשיא יתומים, יתומות ואלמנות, ולהתיר אסורים, ולפדות השבויים, ולרפא החולים, ולנחם אבלים, ולגמול חסדים עם כל אנשים, ולהכנים אורחים, ולקבל את כל אדם בסבר פנים יפות ולרחם על אביונים" [13].

כמל ודוגמא לדורות

גם לדורות הבאים שימש הרבי ר' אלימלך כמל ודוגמא במעשי החסד והצדקה, ורבי נחמן מברסלב היה מזכיר את שמו, יחד עם הבעש"ט, בין הצדיקים בעלי מדת הבטחון „שאין מניחין אצלם ממון מיום לחבירו שכל יום ויום היו מפזרין כל הממון שהיה בידם ולא הניחו אצלם שום ממון מיום לחבירו" [14].

ומשמעות מיוחדת יש לאותו סיפור, לפיו טען הרבי ר' אלימלך כנגד המעבירים על המצוות בעניני צדקה, ומפלים בין העניים. היה זה בימי נעוריו, לפני שנתגלה לרבים, וכבר בימים ההם היה עוסק בתורה ועבודה, לא פסיק פומיה מגירסא יומם ולילה. אדם אחד, שראה והתבונן גודל עבודתו של רבי אלימלך, בקדושה ובטהרה וידע גודל עניותו „ועל כן עלה בדעתו, להניח לו בכל יום בתיק של טלית ותפילין, מטבע כל שהיא, שתהיה לו הצלה פירתא, להחיות נפשות בני ביתו". הלה הושיט איפוא את עזרתו בצורה צנועה להחזקת ביתו של הרבי ר' אלימלך.

„ומאת ה' היתה זאת, אשר בזמן קרוב החל האיש לעלות מעלה מעלה, וה' הצליח דרכו. הלה הבין היטב שהצליח כזכות צדקה שהוא ניתן לצדיק רבי אלימלך, לכן בכל יום ובכל פעם נתן יותר, וכל מה שנתן יותר הצליח יותר עד שנעשה עשיר גדול".

פעם אחת „עלה בדעתו של הגביר, היות ונראה בעליל, שנתעשר על ידי נתינת צדקה לרבי אלימלך, אי לזאת העמיק לחשוב, לאשר הלה מסתיפף בצל המגיד רבי בער, לכן טוב לנסוע למעזריטש, וליתן להמגיד סך רב, ומזה בודאי יתעשר יותר, מכח קל וחומר. אם הוא מצליח בשביל נתינת צדקה להתלמיד, מכל שכן אם יתן להרב עצמו" וכן עשה.

אותו גביר נסע איפוא למעזריטש „ועשה התפעלות שיקבל ממנו רבי בער סך רב, אולם לא כאשר חשב כן היה, ולא עברו ימים מועטים עד שירד מנכסיו, ירידה אחר ירידה". הוא הלך אל רבו הרבי ר' אלימלך לשאול אותו על זאת, וכאן סיפר לו „את המעשה מתחילה ועד סוף", בהוסיפו כי הוא מתפלא „איך יהיה כזאת, כל זמן שנתן לו, לתלמיד — התעשר, ואחר שנתן לרבו הקדוש, ירד

מטה מטה, הכי כך הוא היושר, הלא כבודו בעצמו מודה שרבו הקדוש גדול ממנו".

בתשובתו המעים הרבי ר' אלימלך: „בודאי רבו גדול הימנו באלף מדרגות, אולם — הוסיף — כל זמן שנתן הוא למי שיהיה, נתן השי"ת למי שיהיה, אבל מאחר שהוא התחיל לבקש לו „מיוחסים", החל השי"ת גם כן לבקש לו מיוחסים" [15].

הרבי ר' אלימלך התדבק במדותיו של הקב"ה, והושיט את מלוא עזרתו לכל הפונים אליו. ההלכה „אין בודקים למזונות" היתה אחת מאימרותיו הרווחות, ומשנטל הרבי ר' אלימלך לידו את ההנהגה ועד ימיו האחרונים, לא חדל להתרים את הרבים שבאו אליו, ונטל מהם צדקה, לחלק לעניים.

בערוב ימיו כאשר נצטמצם מספר הבאים לא היה בידו לתת משלו, אולם גם אז לא השיב פני העני ריקם, והיה נותן לו מכתב המלצה [16].

ר' חיים אלעזר שפירא ממינקאטש מספר על כוחו הגדול של אותו צדיק: „מקובל מאבותינו הקדושים כי בזמנו של הרבי ר' אלימלך גזרה המלכות גזירה שלא לישא נשים עד שיהיו חפשיים כבר מחיל הצבא, וגם שיהיו בקיאים בשפת אשכנז". הרבי ר' אלימלך התאמץ בתפלה לבטל הגזירה, אך ראה ברוח קדשו כי „נגזרה גזירה ולא יוכל לבטלה, והצטער ביותר".

תלמידיו החליטו להמתיק את הדין במצוות הכנסת כלה וגייסו כספים להשיא „בחור ירא ה' עם בתולה עניה וצנועה". באותה שעה, כחצות הלילה, הראשון בחדש למספרם, כאשר הגזירה עמדה להכנס לתוקפה, נערכה החופה, וכך המתיקו את הדינים והגזירה בטלה. הרבי ר' אלימלך שניעור בחצות, ניכח לדעת כי „אור החסד האיר שנתבטלה הגזירה משרשה ולא תצא לפועל" [17].

וערכה של מצוות הצדקה בא לביטוי נמרץ, בדבריו של הרבי ר' אלימלך, המדגיש את מעמדם של בעלי הצדקה בשעת ביאת המשיח: „לעתיד כשיבוא משיח צדקנו, יקבץ את העם המפוזרים, והצדיקים יהיו סמוכים אצלו תמיד, ואותם אנשים שהתנהגו בזה העולם בגלות בשורה, אך לא היה להם שכל של אמת לעבוד את הבורא ב"ה בכל האופן והיו אוהבי ממון, רק ששמרו עצמם מן החטא לפי שכלם, אז משיח מביא אותם אל ים אוקיינוס, ופותח להם האוצרות הגנוזים

שם, ומלא שם אבנים טובות, וכסף וזהב הרבה מאד, ונוטלים משם כל חפצם והולכים לביתם ברוב בצע כסף והון רב, וכשמשיח פורח לגן עדן בקדושתו הגדולה, אז הצדיקים שבדור פורחים אחריו לגן עדן בכח קדושתם ופרישתם הגדולה, ואותם אנשים שקבלו טובתם ורצונם באוצרות הזהב, כשרואים הגדולה הזאת הם רוצים גם כן לעשות כן, ולפרוח ביניהם, ואינם יכולים מחמת כובד משאם, גשמיותם, שדבקו עצמם בכסף וזהב, מה שאין כן הצדיקים, אשר חפצם ורצונם היו תמיד לעבוד את הבורא ב"ה בשלימות גדולה, והלכו תמיד בדביקות גדולה עמו ית', והורגלו בכך כל ימי חיותם, ונעשו כלי מוכן לכך, ויהיה להם קל הדבר מאד, בביאת משיחנו במהרה בימינו"[18].

הערות לפרק ארבעה עשר

1 „בית אהרן" על פרקי אבות לרבי אהרן מאַנסשקוב, מחסידי סדיגורא (הובא ב„שער האמונה", ע' 10). בעל מסורת זו מסיים: „ובזה מפתח גדול לכמה קושיות".

2 „נועם אלימלך", וכך פירש הרבי ר' אלימלך את דברי חז"ל „מעשרות סייג לעושר": התנא כוונתו במשנה זו, להורות לנו דרכי ה', איך להתנהג לעשות גדרים לעבודת הבורא, ולמה לו ליתן לנו עצה איך להתעשר, באמרו מעשרות סייג לעושר, אולם המשמעות הוא שהעצה הוא בשביל קיום העושר, שהמעשר הוא גדר לקיום העושר, כי האדם צריך לקדש עצמו במאכל ובמשתה ובממון יותר מן התורה או תפלה, כי שם אין היצר הרע שולט כל כך, מחמת שהוא עוסק בדברי קדושה, אבל בתאוות חנשמיות, שהיצר הרע מצוי מאד, צריך פרישות יתירה, שלא לבא ח"ו אל התגברות התאוה, וגם בממון צריך לקדש עצמו מאד, שיהיה משאו ומתנו באמונה ולשם שמים, כדי שלא יהיה ח"ו עושר שמור לבעליו לרעתו, לזה אמר התנא „מעשרות סייג לעושר", פירוש שאתה צריך לקדש עצמך כל כך בממונך עד שהמעשרות לא יהיה כי אם סייג אל העושר, והעושר יהיה עיקר הקדושה יותר מקדושת מעשר" („נועם אלימלך" פרשת קרח).

3 שם, פרשת ראה.

4 שם, פרשת מקץ.

5 שם, פרשת תרומה.

6 שם פרשת פקודי.

7 מתוך ההמלצה המיוחסת לו ונדפסה בספר „מאמר קדישין" (מונקאטש תר"נ) (ראה להלן הערה 14).

8 „התגלות הצדיקים" לר' שלמה גבריאל רוזנטל.

9 ראה לעיל בפרק „בדרכי תשובה", בפרשת רבי לייביש שידלובצער והעגלון.

10 „שארית ישראל" לר' ישראל גרוזינסקי (ברוקלין תשט"ז) ע' 217—219.

11 „אהל אלימלך" (אות קנ"ג) בשם רבי יחזקאל מקוזמיר, ששמע מפיו של רבי שמואל מקארוב (לגבי הנוסח המובא שם באות קכ"ז יש כמה פקפוקים מבחינה הלכותית ואכמ"ל בזה).

מן הענין להוסיף את הסיפור על אחד מחסידיו שהיה שקוע בעבודתו ובתפילתו ולא הצפנה לצרכי ביתו. בתו הגיעה לפרקה והוא לא דאג לה במדה מספקת.

משנודע הדבר לרבי ר' אלימלך קרא לו לאותו חסיד, והסמיך דבריו על דברי חז"ל „בתך בגרה — שחרר עבדך". כאשר הגיעה בתך לפרק נשואין, השתחרר קצת מעבודתך, ודאג להשיא אותה, ואף זו, להכניס כלה לחופה, בכלל עבודת השי"ת („אהל אלימלך" אות רס"ד).

12 לפני היתה המהדורה של א' דיינרד (קארני תרס"ד ע' 10) ראה להלן בפרק „המערכה בעיצומה".

13 „אגרת הקדש" בסוף „נועם אלימלך".

14 „חיי מוהר"ן" פרק עבודת ה' סימן נ"ב.

15 „אהל אלימלך" סימן מד בשם רבי צבי יהודה מגוארלין.

16 מכתב ההמלצה המיוחס להרבי ר' אלימלך נדפס בסוף ספר „מאמר קדישין" (דפוס מונקטש תר"נ, דף כ"ה ב) כדלהלן: „היות שבן אחותי ירט אלי מדרך רחוקה ה"ה הרב המופלג מו"ה צבי הירש בכרך נ"י מק' טיקטין דטפלי תלוי ביה, ויש לו בת גדולה וביתו ריקן, ואין לו שים מבוא לפרנסתו, ומלאכתו מלאכת הקודש שהיה לומד לתלמידים".

הלה נסע לליזענסק לאחר ששמע „דברי האומרים לו, שביתי פתוחה לרווחה בפיזור מעות צדקה, להשיא בתולות עניים. ועל כן אמר גם הוא אסע גם אנכי לביתו, ודודו יגאלנו כאומר שמעות מונח אצלי בקופסא", אולם „באמת לא סיימוהו קמיה, שורש ותוכן הדברים, מאין יבוא פרנסתי ופורעני, שעד הנה הייתי עוסק ברפואות ופעולות לבני אדם בעזה"י, והיו נותנים לי איש אשר ידבנו לבו, ומזה ת"ל מפור ומחלק לעני הנמצא ראשין, ומעולם לא לן אצלי מעות, וכעת זה כמה שבועות אשר הייתי חולה מאוד, ואין באפשרי להיות לי פנאי עוד לקבל בני אדם כמקדם, והשעה דחוקה גם לי כעת, והשיבותיו ר"ק, בגלל כן כל מי שידבנו לבו הטהור, וליתן לאיש הלזה אשר מעולם לא נסע באלה מסעי, ומסוה הבושה על פניו, למצוה רבה יחשב לו יצדקתי תעמוד לעד לו ולזרעו עד עולם".

17 „דברי תורה" מהדורא א' סימן ל"ב.

18 „נועם אלימלך", פרשת קדושים.

פרק חמישה עשר

בצפיה לישועת ישראל

אהבת ישראל, עמדה במרכז חייו של הרבי ר' אלימלך, ותמיד מצא מקום לדרוש בשבחם של ישראל שנקראו בנים למקום. בתוקף מעמדם זה לא חדל מלהתריע על מעמדם השפל בין העמים שהם מתגוררים בקרבם, על הלחץ והדחק שהם נתונים בהם מידי מחרפיהם, ותמיד נשא את נפשו לישועת ישראל מידי צריהם ולביאת משיח צדקנו.

מפי רבו המובהק ה„מגיד" ממעזריטש, קיבל הרבי ר' אלימלך את אהבת ישראל במלוא עוזה. פעם אחת אף קרא אותו ה„מגיד" לחדרו, ואמר לו: „שמע נא, מלך, מה שאומרים במתיבתא דרקיעא, כי „אהבת ישראל", פירושה לאהוב גם רשע גמור, ולא זו בלבד, אלא שעל הצדיק לשקוד על תיקון נפשו של הרשע, ולהעניק לו מכוחו לעשות תשובה על חטאיו, עד שלבו של אותו רשע יבער מרוב תשוקה לעשות רצון יוצרו".

חזר הרבי ר' אלימלך לחבריו, למסור להם את דברי רבם ה„מגיד", והוסיף לספר על הדרכים להחזרת חוטאים ופושעים לדרך אמונה. בני החבורה הקשיבו לו, אך הדברים היו תמוהים בעיניהם. אחד הפוקרם, שנכנס אתה שעה לבית המדרש ושמע את שיחתם, לעג להם: „הריני לפניכם רשע גמור, הבה ונראה, כיצד אתם יכולים להטות אותי מדרכי הרעה?".

בני החבורה התעלמו מדברים התפלים, ועמדו להתפלל בהתלהבות ובקולי קולות, כדרכם בקודש. אותו פוקר החל שוב ללעוג לתנועותיהם ולקולותיהם ושוב התעלמו ממנו ומדבריו. הדבר מצא חן בעיניו, ומעתה עשה לו דרך קבע להכנס מדי יום ביומו לבית מדרשו של „המגיד", ולהתגרות בבני החבורה. הללו עשויים היו להיפגע מדברי הבלע שיצאו מפיו, אולם הם התעלמו הימנו. לא

נכנסו אתו בויכוחים, לא השיבו לו ולא פגעו בו. בשבת וכן בימי חג ומועד הכבו בני החבורה למסיבות חסידיות. אף אותו פוקר היה בא ומתיישב בצדם מתוך כוונה ללעוג להם, ואילו הם קירבוהו מתוך כוונה להחזירו למקורו. בראשונה לעג לדברי החסידות שנשמעו מפי בני החבורה, אך לאחר ביקורים אחדים זע משהו בלבו, ונפשו החלה שואפת למקורה.

באחד הימים הגיע הפוקר לבית המדרש והתישב לשולחנם מבלי לומר דבר. בשעה שבני החבורה שקועים היו בשיחתם הנשגבה, החל לעשות את חשבון נפשו השכועה, שאינה מוצאת לה סיפוק, ולפתע נסתלק המסך שהפריד בינו לבין אביו שבשמים. עיניו החלו דומעות. הוא קם ממקומו ובצעדים מהירים פנה לעבר היציאה מבית המדרש, על מנת להזור לביתו, אך גם שם לא מצא מנוח לנפשו המוערת.

בני ביתו הבחינו בסערה המתחוללת בקרבו, אך לא ידעו מה קרה לו. הוא התחמק משאלותיהם, יצא את הבית בצעדים מהירים, והתכוין להגיע אל מהין לעיר להתפרק מן המועקה הרובצת עליו, אך רגליו הוליכוהו שוב לבית המדרש, והפעם התפרץ פנימה, וקריאת תחנונים בפיו: „אנא, השיבו לי את מנוחת נפשי, הורו לי דרך תשובה".

הפוקר שחזר בתשובה, נמכר לידיו האמונות של „קריינא דאיגרתא", הוא הרבי ר' אלימלך, ולא עברו ימים מרובים ואותו פוקר לשעבר, נמנה על בעלי התשובה הנאמנים, שהטביעו בדמעותיהם את זכר ימיהם הראשונים [1].

כל ישראל בני מלכים הם

מתוך התבוננות במעשיהם של ישראל נוכח הרבי ר' אלימלך לדעת כי „שכלם ולבם רחב מאד במעלות ובמדות טובות עד אין קץ, אשר עינינו רואות מעלתם הגדולה מכל האומות [2]. את הכתוב „ונתתי כפרך מצרים, כוש וסבא תחתיך" היה הרבי ר' אלימלך מפרש „מתוך שפלות האומות אני רואה שפושע ישראל הוא טוב יותר מן כשר שבאומות העולם" [3].

אף התעניינותו לישע עמו נבעה מאהבת ישראל, ומכאן שאיפתו

ונכונותו לצאת לישע עמו, בכל שעה שנדרש לכך, וכנידון זה הרי כל ישראל בני מלכים הם.

„הצדיק מרגיל את לשונו ודבורו, לדבר תמיד דברים טובים, שהוא אומר לכל אדם, שצריך לאיזו הצטרכות כזו, או בנים או בריאות הגוף, הוא מבשר אותו שיהיה לו כך, כמו שרוצה, ואחר כך, בינו לבין עצמו, הוא מתפלל להבורא ב"ה, על הדבר שיקום כן, וכך אמר דוד המלך „בשרתי צדק בקהל רב" — אמת שאני מבשר טוב לעמו ישראל — ואחר כך „הנה שפתי לא אכלא", שאני מתפלל לפניך שכדברי כן יקום" [4].

הרבי ר' אלימלך התפלל איפוא שלא יראה און ביעקב, חלילה, שכן „בראות הצדיק שפלות ישראל, אינו יכול להתפלל עליהם חלילה, ולכן התפלל משה „למה הרעותי לעם הזה", כלומר למה נתת לי מדרגה זאת, שאוכל לראות הרעות של ישראל ח"ו, וזה גורם לי שאיני יכול להתפלל עליהם, „ולמה לא מצאתי חן בעיניך לשום את משא כל העם הזה עלי" — — — מוטב היה לי אם נתת משאם עלי, להשפיע להם כל צרכם, ולא אסתכל בשפלותם, רק מעלתם, כדי שאוכל להתפלל עליהם ולהשפיע להם כל טוב" [5].

אף את נקודות התורפה המועטות ביניהם, הסביר כתוצאת השפל הכלכלי שהם נתונים בו, בגלל יחס ההפליה מצד השכנים הנכרים: „דהנה עם בני ישראל הקדושים, הם מלאים מצוות כרמון, רק זה לפעמים חסרונם קצת על עסקי ממון, יש ביניהם פירוד קצת מחמת ממון, והשכינה מסירה מישראל את הקטרוג — — — על ידי שהיא מלמדת זכות עליהם בהראותה את מעשיהם הטובים והקדושים לפני השי"ת [6].

כצדיק הדור היה הרבי ר' אלימלך מתפלל כל ימיו לישועת ישראל, וביחוד הרבה להרעיש עולמות בימים הנוראים, וכפי המסופר „היה מתבודד בחדרו בכל ראש השנה קודם תקיעת שופר, ומתכונן למערכה לסילוק המשטינים". פעם אחת בראש השנה הגיעה שעת תקיעת שופר, והרבי ר' אלימלך בושש לצאת מחדרו. תלמידיו חרדו לשלומו והתדפקו על הדלת „ואין קול ואין עונה". הם החליטו איפוא לשבור הדלת, וכאשר פתחו אותה מצאו את הרבי „מושכב על הארץ בפישוט ידים ורגלים" משראה הרבי ר' אלימלך את

תלמידיו, קם מעל הארץ וניגש להתפלל לפני ה„עמוד". לאחר ראש השנה גילה לתלמידיו כי היו „סכנות וגזירות רעות על ישראל" והוא ביטל אותם בתפלתו וכן „חביא השפעה גדולה על העולם". ואמנם היתה השנה הזאת „שנת שפע ברכה והצלחה בכל העילם, והזקנים שבאותו הדור אמרו כי אינם זוכרים שנת שפע כשנה ההיא" [7].

אף בנו רבי אלעזר מתפלל בהקדמתו לספר אביו „נועם אלימלך": „למען כבוד שמך הגדול תעשה, ויתקיימו נא כל הברכות אשר תמיד על פה כבוד אבי מו"ר הורגלו, להיות מברך ישראל, ולמסור נפשו עליהם בכל עת, ולבטל מהם גזירות רעות, בתפילתו הנאמנה במסירות נפשו". תמיד היה נכון למסור נפשו לטובת ישראל, והיא שהניעה אותו להפעיל את כחו הגדול, בעליונים ובתחתונים, לישועת ישראל [8].

„דין תורה" עם הקב"ה

באהבתו הגדולה לישראל נזקק הרבי ר' אלימלך לאותו בן כפר שבא אליו בטרוניא ותבע לדין, כביכול, את הקב"ה, ועל כך מצויה מסורת בידינו, כפי שכופרה ע"י ר' מרדכי זאב, רבה של קולביעל ומחבר ספר קול הרמ"ז, והרי היא בלשונו:

בתקופת ההגבלות על הנשואין „באשר הקיסר של מדינת עסטרייך, גזר גזירה רעה אשר מי שיש לו בת שהגיעה לפרקה, פרק בתולה נשאת, ורוצה להשיא אותה לאיש, איננו רשאי כי אם שיתן קודם לאוצר המלך ארבע מאות זהובים". (סכום עצום בימים ההם) „וכאשר הגזרה הזו נודעה על פני המדינה, נהייתה רעה גדולה, אשר הרבה בתולות נשארו וישבו עגונות וגלמודות, ולא יכלו להינשא לאיש, מהמת סכום המעות הזה, שלא היה לאביהן, ותהי צעקה גדולה ומרה בארץ הזאת, ותעל שוועתם השמימה".

ליהודי אחד, שהתגורר בכפר סמיך לליזענסק, „היתה בת אחת בוגרת, שהגיעה מכבר לפרקה, פרק בתולה נשאת, ונזדמן לו עבורה שידוך טוב והגון, אשר היה ביכולתו להשיא אותה. המשודך לא רצה ממנו שום מוהר ומתן, אולם הדבר הזה היה לו למניעה מהמת שלא היה לו ליתן הסכום הנ"ל לאוצר המלך". אביה ידע כי

„לא יעברו שנים כבירים, ושום אדם לא ירצה לישא אותה מחמת רוב שנותיה ורוב עניותה, וכעת הזמין ה' לפניו שידוך הגון, המוכן להתחתן אתה בלי שום נדוניא, והגזירה רעה הלזו עומדת לשטן לו".

במר נפשו הגיע אותו יהודי לליזענסק, ונכנס מיד להיכלו של הרבי ר' אלימלך ובקשתו בפיו: „רבי, יש לי דין תורה עם הקב"ה". העומדים סביבו הכתכלו בו בתמהון. אף הוא עצמו התחרט מיד על דבריו: „מה זה שדיברתי כל כך בעזות ובחוצפה כלפי שמיא, ולפני מי דיברתי זאת". הוא התכונן לחזור בו ולהתחמק בחשאי מן הבית, אך לפתע נשמע קול דממה דקה מפי הרבי ר' אלימלך, והוא נדרש להתיצב לפניו. „עמוד, בני, עמוד, — פנה אליו הרבי — אתה אמרת שרצונך לדון בדין עם השי"ת, טוב הדבר, אולם ידוע מה שאמרו חז"ל „אל תהי דן יחידי", לזאת, לך אל שני הדיינים שלי, ואמור להם בשמי שיבואו אצלי, לישב עמי בדין".

„האיש ההוא נתפחד מאוד, אולם מה יעשה, הרבי דיבר ואין להשיב, כי אז, בימים ההם — מוסיף המספר — היו יראים כל העולם מהרבי ר' אלימלך, ומכל מה שאמר לא נפל ארצה".

הוא ניגש איפוא אל הדיינים, ומסר להם את דברי הרבי, כי ברצונו לישב אתם ל„דין תורה". כאשר התישבו לדין, נקרא האיש לפניהם, והרבי ר' אלימלך פנה אליו: „סדר טענותיך, דבר ונשמעה", ואז החל האיש בדבריו: „הנה השי"ת נתן לנו התורה הקדושה, ובה יש תרי"ג מצות, אשר צוה לנו לשמור ולקיים אותם, והמצוה הראשונה היא מצוות פריה ורביה, כדכתיב „ויאמר להם אלקים פרו ורבו וגו', ועתה גזר הקיסר על מדינתינו, שלא להשיא איש את בתו הבתולה, עד אשר יתן ארבע מאות דינרים לאוצר המלך, וכי נמצא בינינו איש, אשר ביכלתו ליתן סך עצום כזה, ולזאת ישבו הרבה בתולות עגונות וגלמודות בבית אביהן".

הוא הוסף לספר: „וגם לי יש בת בוגרת להשיא אותה לאיש, וכעת הזמין השי"ת לפני שידוך טוב והגון, ואותה גזירה מונעת הימני להכנים אותה לחופה", ועל כן פנה כלפי מעלה: „כביכול, אתה עושה תורתך פלסתר, וח"ו תבוטל מצוה זו הראשונה, לזאת — הביע משאלתו — יעשה השי"ת שיבטל הגזירה הרעה הזאת".

כשסיים הלה את טענותיו פתח הרבי ר' אלימלך בדבריו: „הנה

מה שהשי"ת, כביכול, טוען, את זה אנו יודעים בעצמנו, והנה על פי הדין צריכין הבעלי דינים לילך לחוץ, בעת אשר הדיינים נושאים ונותנים בדין, אולם השי"ת, מלא כל הארץ כבודו ולית אתר פנוי מיניה, וגם מי יכול להיות ולחיות, אפי' רגע אחד בלי השי"ת". לאחר בירור עם הדיינים שישבו אתו בדין, פסק: „על פי הלכה אין רשאים לצוות לבעל דין אחד שישאר בבית דין, ולבעל דין שני לילך לחוץ, בעת אשר הדיינים מעיינים בדין, לזאת גם אתה תשאר כאן בעת העיון בדין".

ר' מרדכי זאב מקולביעל, שסיפר את הדברים, כאמור, ממשיך כי „יותר לא דיבר הרבי, רק ישב על כסאו בדביקות נפלאה להשי"ת, בעינים סגורות, ופניו כלפיד אש בוערות".

לאחר שעה קלה הורה הרבי ר' אלימלך להביא לפניו מסכת גיטין, פתח אותה (בדף מ"א עמוד ב), וקרא הימנה, יחד עם הדיינים, את ההלכה הפסוקה: „מי שחציו עבד וחציו בן חורין — — — כופין את רבו ועושה אותו בן חורין", כדי שיוכל להנשא משום „לא תהו בראה כי אם לשבת יצרה", וכפירושו של רש"י „יוצר הארץ לא על תוהו להיות ריקנית ברא אותה, כי אם לשבת, להיות בה ישוב יצרה", וכאן פנה הרבי ר' אלימלך לשני הדיינים, שישבו אתו בדין: „הרי שנינו במפורש, כופין את רבו ועושין אתו בן חורין".

הם נימנו איפוא וגמרו להפוך בזכותו של אותו יהודי כפרי. הלה נתבקש לחזור לביתו ולצפות באמונה שלימה ובבטחון מלא לישועת ה', ועוד בהיותו במחצית דרכו הביתה, באו לקראתו בני ביתו בקול ששון ושמחה, וסיפרו לו כי נתבטלה הגזירה, ולכל ישראל היתה אורה ושמחה [9].

ואת אהבתו לישראל הוריש גם לתלמידיו אחריו, וביניהם התבלט תלמידו רבי דוד מלעלוב, שהיה ידוע באהבתו לכל בני אברהם יצחק ויעקב. הוא היה אומר כי את יסודה של אהבת ישראל קיבל בפגישתו עם אליהו הנביא, בשעה שהיה בדרכו מכפר מולדתו לליזענסק. רבי דוד היה רגיל בדרך זו, אולם בפעם ההיא החל לתעות בעבי היער ולא ראה כיצד להיהלץ הימנו. פתאום נתגלה לפניו זקן אחד וגילה לו שלשה דברים, וביניהם שאסור לו לאדם להסתכל בגנות חברו. „עד שתסתכל כלפי חוץ, על פעולות חברך,

מוטב שתציץ לתוך עצמך, כלומר שתסתכל על מעשיך אתה", ואותו זקן — אליהו הנביא היה[10].

כן הורה להם כי בד בבד עם מאמציהם לטשטש את הפגמים שנתגלו אי-פה אי-שם אצל אחינו בני ישראל, עליהם להוכיח אותם ולזרז אותם לתשובה, וזו נקודת המוצא של גדולי החסידות, כיתר רועי ישראל הנאמנים לתפקידם, שלא חיפו על מעשיהם של המקורבים להם ויצאו בצורה נמרצת נגד כל פרצה שנתגלתה בהוי הרוחני של הנתונים להשפעתם, ובמדת יכלתם גדרו גדרים ועמדו בפרץ.

הרבי ר' אלימלך נשאל פעם אחת על ידי תלמידו רבי משה ליב מסאסוב: יודע אני ומכיר את מעלת כבוד תורתו, כאוהב ישראל שאין למעלה הימנו, ועל כן אני תמה „מדוע תוכיחו אותם ולא תשקדו ללמד עליהם זכות". בתשובה סיפר לו הרבי ר' אלימלך משל בחייטו של המלך שתפקידו להתקין לו למלך את בגדי השרד לפי מדתו, ובשעת התאמת הבגדים הוא פוקד עליו להרים את ידו, להתכופף, להזדקף ולהסתובב לפי הצורך, כדי להכטיח את התאמתן המלאה של הבגדים לגזרתו של המלך, הדיוט המעיז לפניות בצורה זו למלך מחייב את ראשו, אולם החייט מקבל את שכרו על כך.

וכך — הסביר לו הרבי ר' אלימלך — ישראל בני מלכים הם, אולם מתפקידו של הצדיק לדאוג להם, לעשות להם בגד כמדתם לעולם הבא ולהדריך אותם בדרך ישרים, ועל כן יש להוכיח אותם, ולהורות להם כיצד להתנהג, לכבודם ולטובתם, ואין בכך ח"ו שום פגיעה בכבודם[11].

„עמו אנכי בצרה"

הרבי ר' אלימלך הצטער ביותר על מעמדם הנחות של ישראל בקרב הגויים, השתתף בצערו של כל אדם מישראל, ועשה כמיטב יכלתו לסייע בידו ולהקל עליו, אך יחד עם זאת לא הסיח את דעתו מצער השכינה שאף היא שרויה, כביכול, בגלות, בבחינת „עמו אנכי בצרה". „הצדיק מצער עצמו על צורכי ישראל וגלותם המר, במסים וארנונות, וכל התלהבותו ודבקותו בעבודה, אינו שווה לו כלל מרוב דאגתו עליהם" — הכריז הרבי ר' אלימלך[12].

גורלם המר של ישראל הנתונים בצרה מידי לוחציהם עמד תמיד לנגד עיניו: „דהנה אנחנו בגלות המר הזה, דוויים וסהופים דחוקים בדוחק השפע שנתמעט מישראל בעוונותינו הרבים, והשי"ת ברוב רחמיו כביכול „עמו אנכי בצרה", השכין שכינתו בתוכנו, והיא המקוימת אותנו בהשפעה הניתן על ידה" — — — ואף מתוך הנגישות משתקפת מדת הרחמים „הגם שאנו דחוקים ונגושים בגלות — — — וישראל הנקראים צאן קדשים, הם כרחל לפני גוזזיה מדוחק הגלות, אף על פי כן הוא ברחמים גדולים", אולם אין להסתפק בכך, והוא תבע מכל אדם: „לעולם ישתדל אדם להבחין ולהבין, איך מדת המלכית מושפלת עתה בגלות המרה, ועל כן יש להתפלל תמיד לביאת משיחנו במהרה, שיתנשא אז כתר מלכות, ואז נבין גדולת מלכות, איך מעלתה גדולה לאין חקר"[14].

„על האדם לשוות את צער השכינה לנגד עיניו, ואסור לו להקדים את צערו לצער השכינה, כביכול" — היה תובע הרבי ר' אלימלך בהדגישו „ואילו היו מגמותינו וצערנו רק על צער השכינה, ולא על צערנו, בודאי היינו נגאלים מיד, אך כי בשר אנחנו ובלתי אפשר לנו לכבול צרותינו ומכאובינו, לכן ארכו לנו הימים, בעוונינו הרבים, בגלות, מהמת שאנו משתפים צערנו עם צער השכינה, ואנו חוששים על צערנו", „ואילו היה צדיק אחד כזה, היה מציל את כל העולם כולו מן הגלות"[15].

תפקיד מכוים שמור לישראל בגלותם, כשם שהצדיק הנמצא במדרגה עליונה צריך לרדת מדרגתו כדי להעלות אחרים, כך „לא גלו ישראל אלא להתוסף גרים", ואם כי בשביל זה בלבד לא היה מקום לגלות, „וכי בשביל זה יסבלו ישראל הקדושים עול גלות וצרות, והלא טוב היה שיבוא האומות לארץ ויתגיירו שם" אילם בארץ „קדושתם של ישראל מרובה, ולא יהיה להם שום שיוכות עם הגויים, כדי שיוכלו להעלותם"[16].

הרבי ר' אלימלך, שהורה לשומרי אמונים את הדרך ילכו בה באור ה', לימד בכלל הדרכותיו, כיצד צריך היהודי להתנהג בגלות: „כל עיד אנחנו בגלות, עלינו לקבל עול הגלות באהבה. התורה הקדושה מלמדת אותנו איך להתנהג בגלות המר הזה, אשר אנחנו נתונים תחת יד האומות, ואנחנו מוכרחים לקבל הגלות באהבה,

עד ירחם ה' עלינו ויגאלנו גאולה שלמה במהרה", וכל עוד שאנחנו בגלות, אנו מוכרחים להיות נכנעים לפניהם ולקרוא להם אדוני, וזהו "כה תאמרון לאדוני לעשו" [17].

העיניים נשואות לארץ הקדש

עם זאת חייב האדם לשאת תמיד את נפשו לארץ ישראל, ארץ הקדש "עיקר החיות של כללות ישראל אינו אלא בארץ הקדושה" [18] — קובע הרבי ר' אלימלך, וארץ ישראל שמורה לדורות בשביל ישראל לבדם. את הפסוק "וארא אל ה' בא-ל שדי", היה מפרש "כשנראיתי לאבות להבטיח להם על ארץ ישראל, הבטחתי להם בשם א-ל שדי, שהוא משדד מערכות, בכדי שלא יהיה אחיזה לקליפות ולאומות בא"י, גם אם ח"ו לא יהיו ישראל ראויים" [19].

סגולה מיוחדת לה לאר"י, שבה יכול האדם להתפלל בדביקות ע"לאית, ושם "הוא בא לבהירות ודביקות גמירה, להתפלל בכוונה שלמה, ביראה ובאהבה, ושם בקל הוא לאדם לבוא למדרגות גדולות". משה הבטיח אמנם לישראל שגם בחו"ל אפשר להגיע למדרגות כמו באר"י, אולם גם "אם האדם דר בחו"ל צריך לצייר במחשבתו כאילו הוא ממש באר"י ובבית המקדש, ורואה הכל בחוש הראות — — — כאילו עומד באר"י, ועל ידי זה באה לו הבהירות בתפלתו" [20].

רבי אלימלך אף נקט צעדים לקירוב הגאולה, ורבי יצחק אייזיק מקאמארנא מספר כי "היתה לו עליית נשמה — — — ושאל על הארץ ועל קדש קדשים" [21]. במסורת אחת נמסר: "פעם אחת רצה הרבי ר' אלימלך לנסוע לארץ הקדושה, הוא יצא לדרכו והגיע עד לעיר ברודי", אך לא איסתייעא מילתא [22].

"אצל הצדיק צריך להיות דוגמת הגאולה, וכל מה שעתיד להיות בעת הגאולה במהרה בימינו, צריך להיות אצל הצדיק דוגמתו" — מדגיש הרבי ר' אלימלך, ואמנם היה נאה דורש ונאה מקיים, וכל ימיו נשא את עיניו לישועת ישראל, לקירוב פזוריו מבין הגויים, וקיבוץ נפוצותיו מירכתי תבל אל ארץ אבותיהם.

לדברי הרבי ר' אלימלך תפקיד נכבד מוטל על הצדיק בקירוב הגאולה: "וכי ימוך אחיך, שהוא השי"ת הנקרא "אח", "מאחזותם"

— הוא ארץ נחלתו ובית קדשו ודביר מקדשו — — — „ובא גואלו הקרוב אליו" — והוא הצדיק, יגאל כביכול אותו מהגלות החיל, המר והנמהר הזה, בכח קדושתו ופרישתו הגדולה, ובשעה ההיא „אשר מגן צריך בידיך" — „בעת הזאת שמתברכת מדת מלכית להשפיע, אזי אין רש"ת לשום צר ואויב לשלוט על ישראל חלילה, ואדרבה הם נמסרים ביד ישראל, ויד ישראל תקיפה עליהם" [24].

ושאיפתו הלוהטת של הרבי ר' אלימלך לישועת ישראל, משתקפת מתוך אותה מסורת, המובאת על ידי רבי יצחק אייזיק מקאמארנא, על הרבי ר' אלימלך, שהתבטא באחת משיחותיו עם תלמידו רבי אברהם מרדכי מפינטשוב: „חידוש נפלא הי׳א לי על התנאים שצפו ברוח קדשם עד סוף כל הדורות, וכתבו כל כך גזירות רעיות ויסורים, שיהיו קידם ביאת משיח, ולא ראו שאלימלך יהיה בעולם, וכל אלו הרעות והגזירות כבר המתיק איתם וביטל אותם אלימלך" [25].

למראית עין פשוטה הדברים מופלאים, אך אין ספק שלא התכוין לספר בשבח עצמו, אלא לסנגר על עמו ישראל, לבטל מהם את קושי השעב"ד שהם נמצים בו, מאז גלינו מארצנו ונתרחקנו מעל אדמתנו ולקרב קץ ישועה.

וגדולה היא הציפיה לישועה לבדה לקרב קץ נחמות וכתפילתו של הרבי ר' אלימלך: „זכות המאמינים באמת בביאת משיחנו, למחכים בכל יום, תעמוד לנו לשבר כח הקליפות, ולקומם מקדשנו במהרה בימינו" [26].

הערות לפרק חמשה עשר

1 „סיפורי חסידים" להרב ש' י זוין, חלק התורה, סימן 41.

2 „נועם אלימלך" פרשת בראשית.

3 „ליקוטי מהרי"ל" פרשת סנחם.

4 „ליקוטי שושנה" ד"ה בשרתי. מתוך אהבה נאמנה לעמו ישראל, היה מרבה בתפלה כי „החסרון מצד ישראל לא יפריע לישועתם „ויאמר אליו העבד" — — — הצדיק. הוא משיב אל מדת החסד „אולי לא תאבה האשה ללכת אחרי — אם לא ירצו ההשפעות לילך חלילה „ההשב אשיב את בנך" שהם צריכים לתשובה על עוונותיהם, וגורמים לעכב ההשפעות מחמת עוונותיהם, „ויאמר אליו אברהם" הוא מדת החסד, „השמר לך פן תשיב את בני שמה" — חלילה לתלות החסרון בהם, רק אתה עשה את שלך — — — ובעת אשר יקבל מדת מלכות השפעות וטובות להשפיע לישראל,

אז הוא מרבה שמחה וחדוה, וניתנת שבח והודייה וברכה לעולמות העליונים" („נועם אלימלך" חיי שרה).

5 „נועם אלימלך", פרשת בהעלותך.

6 שם, פרשת וישב.

7 „אהל אלימלך" סימן שמ"ו בשם ר' אברהם איטינגא.

8 מתוך ההקדמה אשר בראש הספר במהדורה ראשונה. במרבית המהדורות הבאות הושמטה הקדמה זו, אך רבי שלמה מראדומסק היה אומר „הקדמה זו חביבה עלי מאד כמעט ככל ספר נועם אלימלך, איך שהעיד בנו על אביו, שמסר נפשו עבור ישראל". אף הורה „שמצוה לפרסם למדפיס שבאם ידפיסו מחדש את הספר, ידפיסו גם את ההקדמה" (הובא ב„שערי האמונה" עמ' 33, בשם „שער הגלגולים — אמרי דעת").

9 „התגלות הצדיקים".

לפי מסורת אחרת הובאה השאלה לפניו על ידי ר' פייביל „חסיד ולמדן, מופלג בתורה ויראה", שפרץ לחדר רבו, באחד הימים לפנות בוקר, וטען לפניו: „איך באפשרות שישראל יהיו משועבדים תחת גזירותיה של המלכות הזאת. הלא כבר אנו משועבדים להקב"ה. כמו שכתוב בתורה כי לי בני ישראל עבדים".

„לכאורה — השיב לו הרבי ר' אלימלך — צודק אתה בטענותיך, אולם אין יושבין לדין בלילה", ועל כן הזמין אותו לבוא לפניו לכשיאיר היום.

עם אור היום הגיעו לליזאנסק שלשה מגדולי התלמידים: ה„חוזה" מלובלין, המגיד מקוזניץ והרבי מאפטא, והרבי ר' אלימלך הושיב אותם כ„בית דין" לשמוע את טענותיו של ר' פייביל ולהכריע כדין וכהלכה. לאחר ששמעו את הטענות קם הרבי מאפטא ואמר לר' פייביל: „אצלינו הוא המנהג, שאחר אשר שמעו הדיינים טענות בעלי הדין, אנו אומרים להם ללכת החוצה, על כן אתה ר' פייביל לך החוצה, ואתה, רבש"ע, מצד הדין גם אתה צריך לצאת, אכן איך יכולין אנו לבקש דבר כזה, אחרי אשר מלא כל הארץ כבודך, רק זאת אנו אומרים לך, רבון כל העולם כי לא נישא לך פנים כדין תוה"ק, ונבקש לדון דין אמת".

השלושה ישבו איפוא בתורת בית דין „לעיין על פי דין תורה אם יש כח ורשות למלכות לגזור על ישראל, גזירות רעות, שגורמין לבטל אותם מקיום המצות". „הם התפלפלו בזה הרבה ויצא פסק הדין, שהצדק עם הר' פייביל, וכתבו „פסק בית דין", ושלחו לקרוא את הר' פייביל ומסרו בידו הפסק, ואחר שלשה ימים נתבטלה הגזירה".

10 „קדש הילולים" להרה"ח ר' משה יאיר וינשטוק ע' 56.

11 „דברי תורה" לרבי חיים אלעזר שפירא ממונקאטש, מהדורה ב', ע' ק"ו.

12 „נועם אלימלך" פרשת שמות.

13 שם, פרשת וישב.

14 שם, פרשת קורח.

15 שם, פרשת שמות.

16 „ליקוטי שושנה" ד"ה כל הדר באר".

17 „נועם אלימלך" פרשת וישלח.

18 „ליקוטי שושנה" ד"ה שמחה לאיש.

19 „נועם אלימלך" פרשת וארא.

20 שם, פרשת לך.

21 „היכל הברכה" פרשת תבוא.

22 „עשר צחצחות" ע' 25.

לפי מסורת אחת היו מלבושי ארץ ישראל חביבים בעיני תלמידו רבי נפתלי מרופשיץ, ואף סיפר לרבי אלימלך: „ראיתי את אבי שהיה לבוש כך". הרבי ר' אלימלך הביע תמיהה: „והלא הכרתי את אביך רבי מנדלי מלינסק, והוא היה לבוש כמנהג רבני פולין", השיב לו רבי נפתלי: „ראיתי זאת אצל אברהם אבינו שהתגורר בארץ ישראל ולבש את מלבושיה" (מכתבי ר' יוסף שוחט מבריסק — כת"י).

23 „נועם אלימלך" פרשת בהר.

24 שם פרשת חיי שרה.

25 „נתיב מצותיך" דף י"ד ע"א.

26 „נועם אלימלך" פרשת וישלח.

פרק ששה עשר

לקראת שבת לכו ונלכה

כל ימות השבוע היה הרבי ר' אלימלך נושא את עיניו לקראת יום השבת, ואם בימות החול היתה נפשו יוצאת לבוראה, על אחת כמה וכמה ביום שבת קודש, שבו ניתנת לאדם נשמה יתרה. עוד ביום הרביעי, ביום בו אומרים בשיר של יום „לכו נרננה לה'", החלו מקורביו להרגיש טעם שבת, והקדושה גברה מיום ליום, ומעמד מיוחד היה ליום הששי, ערב שבת קדש י.

כל הבאים לליזענסק היו מספרים על האווירה המופלאה, שהיתה שוררת בביתו של הרבי ר' אלימלך בערב שבת קדש. פעם אחת נסע רבי אברהם שמחה מברנוב, יחד עם דודו רבי מאיר מדזיקוב, בעל „אמרי נועם", לברית מילה בעיירה הסמיכה לדזיקוב, וכאן נודע להם כי בכפר הסמוך מתגורר „זקן אחד, שהיה משרת בבית ובחצר הרבי ר' אלימלך בליזענסק". שניהם נסעו איפוא לכפר הסמוך לראות אותו זקן ולשמוע מפיו על הנהגתו של הרבי ר' אלימלך.

בהגיעם לשם מצאו לאותו זקן „שוכב על מטתו ואינו יכול לירד מהמטה, והוא חולה באפיסת הכוחות, וחושיו כבדים עליו מאד". רבי מאיר שאל אותו: „האם זוכר מרבי אלימלך", וביקש הימנו „שיספר לו איזו ענינים, מה שראה וזוכר מליזענסק". כששמע הזקן שאלתו, נפלה עליו חרדה גדולה וישב על המטה. עיניו זלגו דמעות והוא פתח ואמר: „אני איש פשוט, שנים הרבה הייתי משרת בליזענסק, בבית ובחצר הרבי. מופתים נשמעו מבוקר עד ערב, ושכחתי הכל מחולשת הזקנה".

„וזאת שאני זוכר, שבכל יום הששי, כשהרבי בא מהמקוה, פשט ידיו וגילה זרועותיו, והניחם על העצים והאש והגחלים שעל הכירה, וכולם ראו וכן תמהו, איך התלהב האש והגחלים נתפזרו מאליהם ימין ושמאל, ולא הכו (—פגעו) ידיו וזרועות של הרבי".

פתאים הרים הרבי קול רם בבכי ואנחה, ואמר: „מיילעך, מיילעך, ראה והביט איזה ר־ש־ע אתה, שאפילו להבות האש והגחלים בורחים ממך, ולא רוצים לשרפך".

אותו זקן הוסיף לספר: „וכה עמד הרבי על יד הכירה וצעק, עד שקולו נשמע בכל הבתים והחצר, ונפלה אימה ופחד גדול על כל אנשי הבית והחצר, ואפילו המשרתים והמשרתות בקשו מחילה זה מזה, ממש כערב יום הכיפורים, כולם פחדו ובכו, ואיבריהם דא לדא נקשו, עד הדלקת נרות של שבת קדש, ומשהדליקו הנרות, נפלה שמחה רבה על כל אחד ואחד וכולנו טעמנו שמחת שבת, בשמחה גדולה מאד נעלה" [2].

המשרתים נתבעו „לתקן הכל קודם חצות היום, כי אחר חצות, אם עשה אחד בבית הקדוש איזה עובדא דחול, נפלו הדברים מידו ונתקלקלו כל מה שהיה בהם" [3].

ואמנם קדושת שבת הטביעה את חותמה על הליכות ביתו של הרבי ר' אלימלך, וכדברי נכדו רבי משה מקוזניץ, הרי „משנכנסה שבת לא יכול היה לסבול הכרוזים, והוכרח לאטום אזניו, מכח קדושת שבת הנוקשת באזניו „וינועו מקול הקורא" [4].

דביקותו של הרבי ר' אלימלך במשך יום השבת היתה מופלאה ביותר, ורבי יחזקאל מקוזמיר היה מספר כי „בשעת אמירת קדושת „כתר" היה הרבי ר' אלימלך נוטל לידו את השעון ומסתכל בו", בהסבירו כי „היה מרגיש מתיקות גדולה בשעת קדושת „כתר", ומתוך חשש שלא תצא נפשו הימנו מגודל המתיקות, הוכרח להסתכל על חפץ של העולם הזה, כדי להחזיק את הנפש בתוך הגוף" [5].

ההמונים, שהיו באים להיכלו בליזענסק, התבשמו מדברי קדשו שהיה משמיע לפניהם בסעודות שבת, וספר „נועם אלימלך" כולל חלק מדברי תורתו בשבתות, שהועלו על הכתב למחרתו על ידי בנו ר' אלעזר, והיו גם למראה עיניו של הרבי ר' אלימלך בעצמו [6].

משמעות מיוחדת נתלוותה לסעודה השלישית של שבת בעת „רעווא דרעווין", שהיתה נערכת בהיכליהם של מורי החסידות, וכן בבתי החסידים די בכל אתר ואתר. החסידים נהגו להאריך שבת בסעודה זו, כדי לאחר עד כמה שאפשר את צאת השבת, ובשעה זו השמיעו מורי החסידות את דבריהם בפני שומעי לקחם [7].

חשיבות מיוחדת נודעת לדברי תורתו של הרבי ר' אלימלך, שנאמרו בשבת קודש, ואין איפוא כל פלא בדברי רבי מנדלי מרימנוב „רק בערב שבת קודש אחר המקוה עלה בידו להבין היטב את דברי הנועם אלימלך"[8], וכן הכריז גם המגיד רבי ישראל מקוזניץ כי „איננו יכול להכנס לקדושת שבת לפני עיון בספר „נועם אלימלך"[9].

עונג שבת מעין עולם הבא

מן המפורסמות הוא כי היהודים הפשוטים, הישרים ותמימים, שהיו דבקים במצוות, הם ששימשו כדוגמא בעיני הרבי ר' אלימלך, והוא היה משגר אליהם את תלמידיו, ללמוד מדרכיהם ולעשות כמעשיהם. פעם אחת אף שיגר כמה מתלמידיו לכפר נידח אחד, במרחק רב מליזענסק, והורה להם להתענין בהתנהגותו של יהודי אחד מתושבי הכפר, ביום השבת וללמוד הימנו כיצד לענג את השבת.

התלמידים נענו להוראת רבם. ביום הרביעי יצאו מליזענסק, וביום הששי בבקר הגיעו לאותו כפר. כאשר שאלו לביתו של אותו יהודי הופנו לבית המרזח העומד במרכז הכפר. הם ניסו להכנס פנימה, אך לא הבחינו באיש. עשן מקטרותיהם של האכרים, המעשנים אגב שתייה, עירפל את הכל ורק בקושי הבחינו בפניו המגושמים של בעל בית המרזח, השקוע ראשו ורובו במשאו ומתנו עם האכרים, כשהוא מושיט להם כוסיות משקה ומקבל את מחירם. והם ניגשו אליו וסיפרו לו כי באו לכאן לפי הוראת רבם הרבי ר' אלימלך, אך הלה לא מצא פנאי להיפנות אליהם, והמשיך בעיסוקיו עם האכרים השיכורים.

האוירה לא מצאה כלל חן בעיניהם, ומה גם שהלה לא גילה כל רצון לאכסן אותם. „שמא טעות היתה בידינו" — החל הרהור לעלות על לבם, אך בעוד שהם עומדים שם הרגישו תכונה מופלאה בין האכרים. לפתע, כשהגיעה שעת חצות היום, מיהרו האכרים לצאת מבית המרזח, ותוך רגעים אחדים התרוקן. התלמידים לא הספיקו להתבונן לאשר נעשה מסביבם, והנה בעל בית המרזח קרב עליהם, והפעם ארשת פניו שונה לחלוטין. לבוש הוא בגדי שבת ופניו זוהרות.

לאחר שנתן להם שלום, האיר להם את פניו, והזמין אותם להתארח בביתו ביום השבת, ולסעוד על שולחנו את שלש סעודות היום.

התנהגותו זו היתה להם כאפתעה נעימה, לעומת האכזבה לפני שעה קלה, ואין צורך להוסיף שהם נענו לו, והשבת עברה עליהם תוך התרוממות רוח. כל השבת לא חדל המארח לשורר ולזמר לכבוד השבת. למראה עיניים הרי הוא איש פשוט, אך מה גדולה שמחתו ביום השבת. אף הם, הסידים ואנשי מעשה, שזכו להסתופף בצלו של הרבי ר' אלימלך, ביום השבת, הרגישו נועם מיוחד באותה שבת, ואף הם התעלו יחד עמו.

במוצאי שבת ביקשו הימנו לספר כיצד הגיע למדרגה כזו של עונג שבת, והוא נענה לבקשתם וסיפר להם שזכה לכך בגלל מאורע אחד שאירע לפני שנים רבות, וכך היה מעשה:

בתקופה החיא עסק בסחר בהמות, ובשבת אחת נזדמן לו לשבות בעיר טשרנוביץ. מכיון שהיה בידו סכום גדול, וחשש להשאירו בבית האכסניא, פנה לרבה של העיר בימים ההם, הוא רבי חיים מחבר כפרי „באר מים חיים" ו„סידורו של שבת", והפקיד אצלו את ארנקו, וכו כל רכושו. רבי חיים נטל את הארנק שהופקד בידו, וסגר אותו בארון הברזל אשר בחדר הפנימי, ואת המפתח החביא במקום מכטחים.

ביתו של רבי חיים היה פתוח לכל דכפין ביהוד ביום השבת, אך ביניהם היו גם „אנשי דלא מעלי", והיו ביניהם מחיכרי מצפון, שבעצם ליל השבת פרצו את החדר, ושלחו את ידם באותו ארנק שהופקד ברשותו.

במוצאי שבת, כאשר הוא, הסוחר, בא לבקש את פקדונו נכנס רבי חיים לחדר הפנימי ליטול את הארנק ולהחזירו לבעליו, אך לצערו הרב נוכח כי הארנק אינו במקומו. „כנראה שהוא נגנב" — פרץ רבי חיים בקריאת שבר, ומרוב צער התעלף פעמים אחדות. בני הבית הזליפו עליו מים ורוחו שבה אליו, אך מדי פעם התעלף ולא יכלו להשיב את רוחו. משהבחין הסוחר בנעשה, איבד את עשתונותיו ולא ידע מה לעשות. לבו של הסוחר דאב על איבוד ממונו, אולם בראותו את מצבו החמור של רבי חיים, נתלבש גבורה נפשית, עמד

ממקומו והכריז „אני מוחל למורי ורבי, ואין לי כלפיו כל תביעה". ורק אז שבה רוחו של רבי חיים.

לאחר ימים אחדים, כאשר רבי חיים חזר לאיתנו, קרא אליו את הסוחר והביע בפניו שוב את צערו הגדול, על אבדן כספו. „אין בידי להחזיר לך מיד את פקדונך — אמר לו — אולם נכון אני לפרוע לך את כספך, אשר היה צרור בו לשיעורים".

—„חס ושלום — קרא הסוחר — כת"ר שומר חנם היה, ואין הוא חייב בגניבה ואבידה".

— „ברוך תהא לא־ל עליון על שהחיית את נפשי — הודה לו ר' חיים מקרב לב — ומברכתי אשפיע עליך, מברכת השבת שבה נתברכתי, ואני מאחל לך כי בכל שבת תתעלה מכל חויות העולם הזה, וכמוני תרגיש בשבת מעין עולם הבא".

הסוחר שנכווה במסחרו ואיבד את כספו, חדל למחור בדרכים. הוא השתקע בכפר והתפרנס מחכירת בית המרזח. כל ימות השבוע היה עיסוקו עם האכרים הפשוטים והמגושמים ומתפרנס מהם, ואת הריווח של כל ימות השבוע היה מוציא לכבוד השבת. החל מחצות יום הששי החלו פניו נוהרים בזוהר שבת, וכל סביביו הרגישו את נועם השבת השופע הימנו. אף שמעו הגיע למרחוק והרבי ר' אלימלך שיגר את תלמידיו לכפר ההוא, ללמוד מהליכותיו של אותו יהודי, כיצד לענג את השבת ולכבדה [10].

בחרדתו לקדושת השבת דאג גם לדורות הבאים, ואחד מרבני לי,ענסק, ר' דן מרדכי היה מספר כי ביום אחד יצא לחורשה מצלת אשר בפרברי העיר, שם היה חרבי ר' אלימלך נוהג להתבודד ולעבוד עבודתו הקדושה. הרבי ר' אלימלך נכנס לבין עצי היער, ואילו ר' דן מרדכי נשאר על עמדו שעה ארוכה. פתאום נשמעו קולות ויללות מבין עצי היער, וכאשר חזר הרבי ר' אלימלך פנה אליו ר' דן מרדכי בשאלה: „התשמע?" משהשיב בחיוב: „שומע אנכי זה כשעה, יללות מאין הפוגות ולא אדע מה", הסביר לו רבי אלימלך: „דע כי אלו הן הנשמות העתידות להיות חיילים ואנשי צבא, והן מיללות על שעתידות לחלל שבתות, ולא יוכלו לשמור מצוותיו של מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא" [11].

קדושת השבת היתה חביבה בעיניו של הרבי ר' אלימלך[12], עד כדי כך שלא רצה להשתחרר הימנה, ונימוק זה נמנה בין יתר הגורמים, שבגללן לא היה עורך סעודת מלוה דמלכא ברבים. לפני פטירתו כאשר היה לו „גילוי אליהו", הביע לפניו את משאלתו כי יינתן לו להוועד עם האבות הקדושים, ומבוקשו ניתן לו, מחוץ לדוד המלך, נעים זמירות ישראל, שלא נועד אתו, שכן דעתו של דוד המלך לא היתה נוחה ממנהגו של הרבי ר' אלימלך, שלא לערוך ברבים סעודת דוד מלכא משיחא, היא סעודת „מלוה דמלכא", במוצאי שבת.

באחד מערבי השבתות, בשעות הצהרים, הגיע לחצרו של הרבי ר' אלימלך נכרי, לבוש בגדי דייג, והודיע כי הביא באמתחתו דגים למכירה. הוא הופנה אל הרבנית, לבית המבשלים, אולם הרבנית ענתה לו כי „הארוחות לשבת מוכנות ומזומנות לסעודה". הוא חזר לרבי אלימלך, ומשם הפנה שוב לחדר המבשלות, ושוב הוחזר אל הרבי ר' אלימלך, וחזר חלילה.

משראה אותו דייג כך, לבש ארשת של קפידה על פניו, פרץ לחדרו של הרבי ר' אלימלך הטיל את הדגים שבאמתחתו על הארץ וקרא: „יהא לסעודת מלוה דמלכא". משמע הרבי ר' אלימלך את הדברים, הרים את גבותיו ופנה לאותו דייג: „ראה נא, אין לנו כבר כח להתחיל מחדש בסעודות מלוה דמלכא, אולם בטוח אני כי בנינו אחרינו יקפידו על כך".

אותו דייג — מוסיפים חסידים — לא היה אלא דוד המלך, נעים זמירות ישראל, שראה מחובתו לחייב את הרבי ר' אלימלך לערוך את סעודת מלוה דמלכא, היא סעודת דוד מלכא משיחא, כראוי לו[13].

הרבי ר' אלימלך קיבל על עצמו באותו מעמד, „כי יציה את בניו אחריו, להתנהג בכבוד סעודה זו", ומאז ועד עתה נוהגים נכדיו של הרבי ר' אלימלך, וכן הרבים ההולכים בדרכיו, להקפיד על קיום סעודת מלוה דמלכא[14].

ועל כיחה של סעודת „מלוה דמלכא" סיפר רבי אלעזר, בנו של הרבי ר' אלימלך, בשעה שמחותנו, המגיד מקוזניץ היה הולה וחלוש

ביותר, כדי למנוע אותו מן המקוה. היה זה שנים אחדות, לאחר פטירת הרבי ר' אלימלך, ובמוצאי שבת אחת הובאה לפני המגיד מקוזניץ, בקשת רפואה לאשה המקשה ללדת. מצבה של האשה המקשה בלדתה נגע אל נפשו של המגיד, ומכיוון שלא התייחם למצבו בחומרה, הורה להוביל אותו אל המקוה, להיטהר ולהתקדש כדרכם של צדיקים, כדי שיוכל להתפלל לרפואתה, אולם רבי אלעזר לא נתן לטלטל את מטת ה„מגיד". הוא התיישב לשלחנו לערוך סעודת מלוה דמלכא, ותוך שעה קלה, בעוד שעסק באמירת זמירות „אליהו הנביא", באו והודיעו לו כי אותה אשה ילדה בן למזל טוב.

באותה שעה הזדקף ר' אלעזר וגילה כי כאשר אביו הרבי ר' אלימלך קרא לו והורה לדורו ולדורות לשמור על סעודת מלוה דמלכא, הוסיף את הבטחתו, כי „מה שירצה לפעול בסעודת מלוה מלכה — יפעול". כל הימים לא נטה ר' אלעזר להשתמש בכך אך הפעם, מכיון שהיתה כאן שאלה של פקוח נפש, הורה היתר לעצמו להשתמש בסמכותו זו, לרפואת אותה יולדת ולמנוע ערעור בריאותו של המגיד מקוזניץ[15].

וגדולה היא זכות מצוות מלוה מלכה לישועה ולרפואה, וישנה „קבלה" בשם הרבי ר' אלימלך: „סגולה לנשים שלא יתקשו בלידתן, שיאכלו בכל מוצאי שבת קדש, איזה דבר לשם סעודת מלוה דמלכה, ועל ידי זה ילדו בנקל בעזרת השם יתברך"[16].

הערות לפרק ששה עשר

1 „אהל אלימלך" סימן רמ"ז. „והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו" — היה הרבי ר' אלימלך מפרש „כל מי שעובד עבודתו לשמים וכוונתו לטוב כל ימי השבוע, בכל מה שעוסק או לומד, אז בהיר הוא בשחקים, ביום בא יום הששי, נתלהב בקרבו הבהירות של יום השבת הבא. אף שלא עשה עדיין הכנת יום השבת" („נועם אלימלך" פרשת בשלח). אף רבי מאיר מאפטא מציין בשמו כי „יום הששי הוא בבחינת ערב יום כפור, ואם היתה לו הארה עצומה היה זה סימן שהיה לו שבוע דקדושה" („אור לשמים" פרשת בהר).

2 מסורת זו מצויה בנוסחאות רבות ושונות. ב„שבחי הבעש"ט" מסופר כי הרבי ר' אלימלך נפגש „בעולם העליון", עם רבי אברהם אזולאי, בעל „חסד לאברהם" ומגדולי המקובלים הספרדיים בדורו.

„מה זה שאנכי עשיתי עשרה ספרים קדושים, וזכיתי שלומדים בהם גם בעולם

העליון, ועל כל זאת, כאשר נשמע שם הדרת קדושתו, נעשה רעש גדול לאין שיעור בשמים, מה עשיתם כל כך שזכיתם לזה?" — שאל לו ר' אברהם אזולאי לר' אלימלך. אם ב"שבחי הבעש"ט" נשארה השאלה ללא תשובה, הרי במסורות אחרות נשתמרה תשובתו של הרבי ר' אלימלך "בגלל כבוד שבת הגיעני הכבוד הזה", והרבי ר' אלימלך, הוסיף לספר לו "בכל ערב שבת קודש היתה היראה כל כך גדולה בבית", עד שהמשרתית נפלו זו אל זו בבקשה ובתחנונים, ואמרו זו לזו: "מיין הארץ איך בעט דיך, זייא מיר מוחל, וואס איך האב פונם גיטעזין קעגין דיר, א גאנצע וואך", (—יקירתי, ליבתי, אנא סלחי נא לי, על שפגעתי בכך במשך השבוע), והיתה בכיה גדולה ביניהם, עד שמחלו זו לזו באהבה וריעות, וכמו שמנהג אחינו בני ישראל בערב יום הכפורים, כן היה אצלם בכל ערב שבת קדש, וכל זאת מגודל היראה שנשפע ממני עליהם, מאימת שבת קודש המתקרבת ובאה".

"אם כן — השיב רבי אברהם אזולאי — הכל ניתא והכל מובן לי".

כאמור, מצייה אותה מסורת בנוסחאות אחדות, אך המסורת המובאת בפנים הועלתה על ספר על ידי הרה"ח ר' אשר זעליג מרגליות, בספרו "צבי לצדיק", כפי ששמע אותה מפי רבי אברהם שמחה מברנוב. בסיפור זה ישנם שינויים יסודיים לעומת הנוסח המקובל, וכן משתלב בסיפור זה ענין סיגופיו של הרבי ר' אלימלך.

3 מטעמי יצחק דף ל"א.

4 "דעת משה" פרשת ואתחנן. רבי מנדלי מקוסוב, בעל "אהבת שלום", שמע מפי רבי זכריה מנדיל, מתלמידיו הקרובים של הרבי ר' אלימלך, שניתנה לו רשות מיוחדת להכנס לחדר רבו, לאחר שעלה מן המקוה, לכבוד שבת, ושמע מפיו של הרבי "מאן יכיל למיסבל ריחא דגיתא דעדן" ("אהבת שלום" פרשת ויצא). היו מכותבי התולדות, שייחסו את הדברים לרבי מנדלי עצמו, וראה להלן בפרק "המעיין הנובע" בערך רבי זכריה מנדיל מיקרוסלאב.

5 "משמרת איתמר" פרשת אחרי.

6 ראה להלן בפרק "נועם אלימלך".

7 על מקור מנהגם של ההולכים בדרכי החסידות להאריך שבת בסעודה שלישית ראה בספר "הבעש"ט ובני היכלו" (ע' ק"נ—קנ"ב). למרבה הצער לא נראה מנהג זה בעיני כמה מבין המתנגדים, ובתקנות שנתקבלו בשנת תקל"ב, בקהילת לעשנוב אשר בגליציה, כלילה תקנה מיוחדת, בצירוף עשרים, למניעת מנהגם של החסידים להתוועד בסעודת שלש סעודות: "בנידון שלש סעודות בשבת וגם שארי סעודות, שעושין לעצמם כל בני הקהלה, חלילה להזמין אליהן מן אנשי הבת, רק שנים מהם, מלבד ברית מילה ונשואין, רשות לבעל הסעידה לקרותם כרצונו, ובלבד שלא ישבו שנים יחדיו רק נפרדים בריחוק מקום, — וגם אסורים בריקידים ובמחולות, ותיכף אחר ברכת המזון מחויבין אותם אנשי הבת לילך לביתם, ובמוצאי שבת חלילה להבת לילך אצל הש"ץ, רק שני אנשים שיהיו אצלו על שלש סעודות חוץ מבני ביתו" ("זמיר עריצים וחרבות צורים", ע' 31).

8 "אהל אלימלך" סימן קצ"ב.

9 שם, סימן קע"ב רצ"ו.

10 „תו חיים" ע' 304, בפתיחת הספר „שער התפילה" (מהדורת תשט"ו).

11 „עשר צחצחות" ע' 18 סימן ז'.

12 רבי חיים אלעזר ממונקאטש מביא מסורת בשם הרבי ר' אלימלך כי „מאכל רגלים בסעודת שבת, הוא תיקון לפגם הברית, כמו שכתוב ו'אץ ב'רגלים ח'וטא", וראשי תבות חב"ו הוא שם התיקון, לקבץ הנפזרים וללקט הנפרדים, לתיקון היסוד, כנודע" („דברי תורה" מהדורה א' סימן ק"א).

13 „דברים ערבים" דף ט"ו ע"ב.

14 ביניהם המקפידים לאכול דגים דוקא לזכר אותה פרשה, ויש ביניהם המקפידים לבשל את הדגים במיוחד לכבוד סעודת דוד מלכא משיחא, ולא להסתפק בשיריים מסעודות שבת.

15 „אהל אלימלך" סימן רפ"ה.

16 „דברי יצחק" והובא ב„ארחות חיים" לרבי נחמן כהנא סימן ש'. בספר „שארית ישראל" (ברוקלין תשט"ז ע' 152) הוא נותן טעם בדרך הדרש למסורת זו.

יש להוסיף שתלמידו הנאמן של הרבי ר' אלימלך, הוא ה„חוזה" מלובלין, הורה אף הוא לשומעי לקחו להקפיד ולקיים סעודת מלוה דמלכא, בהוסיפו כי בעל ה„שלחן ערוך" קבע סימן מיוחד להלכה זו להבליט את חשיבותה („נפלאות הרבי"). באהלי חסידים נוהגים לספר בסעודה זו בשבחם של צדיקים, ומשמעות מיוחדת נודעת לשבחי הרבי ר' אלימלך.

פרק שבעה עשר

במעלה ההר

„זה השער לה' צדיקים יבואו בו" — היה רבי אלימלך מפרש על עבודת הצדיקים „להתפלל בכל עת שיפתחו לו שערי צדק, להשיג יותר ממה שהשיג, ואף זו מדרך הצדיקים ההולכים בדרך האמת"[1], וכך הוא מגדיר את תכונותיו של הצדיק: „כשבא אל עבודת הבורא בשלימות, אז הוא מבין באמת, שאין הבורא צריך למעשיו ולא התחיל בעבודתו עדיין כלום, וכאילו אינו עושה כלל, כך הוא נחשב בעיניו, ואינו מצפה לתשלום שכר, מהמת שלפי הבנתו ודעתו אין מגיע לו כלל, ומוסר נפשו לעבודתו ית"ש, ובכל מה שמוסיף והולך בקדושה, הוא מבין יותר בבחינת אלקות, ודומה שלא התחיל עדיין בעבודת הבורא"[2].

„עיקר דירתו של האדם הוא בעולמות העליונים" — היה הרבי ר' אלימלך אומר — ובעולמות העליונים כולו אור, ולילה כיום יאיר"[3]. כשם שהיה נאה דורש, כך היה נאה מקיים, וכל ימיו היה נושא את עיניו להידבק בבוראו, כעדותו של תלמידו המגיד מקוזניץ „כל תשוקתו של הרבי ר' אלימלך היתה להפרד מעולם הזה החמרי, ולעמוד במקור הקדושה, מבלי לבוש החומר העב"[4], וזוהי מדת הדביקות שהוא הצטיין בה, שכן „הצדיק כאשר הוא מתקן עצמו, אזי הוא קשור ודבוק בו יתברך, בעולמות העליונים, ואזי אצל הצדיק הוא כולו יום, כי הוא למעלה מן הזמן"[5].

הרבי ר' אלימלך התבטא באזני בנו ר' אליעזר ליפא, בעל „אורח לצדיק": „הלואי שיהיה לבני אדם נשמה טהורה מזדככת כמו הגוף שלי" והוסיף כי „כל זה גרמה הנשמה בתורתה ובשכל עליון, עד שנעשה הגוף מרכבה שלמה לקדושתו יתברך"[5].

מעיריו שאף הרבי ר' אלימלך לעלות במעלות התורה והיראה, וגם כי הזקין לא חדל מדרכו זו, וכל שעה ושעה היה שואף להתעלות

נוספת. כל הנפשות, מזרע אברהם יצחק ויעקב, עמדו לפני הר סיני, בשעה שניתנה תורה בקולות וברקים, וכאשר האדם לומד תורה, הוא חייב להתנהג בקדושה ובטהרה, כאילו באותה שעה הוא מקבל תורה מסיני, ואילו אצל הרבי ר' אלימלך היתה רציפות מאז ועד עתה. באזני תלמידו רבי נפתלי מרופשיץ גילה כי „הוא זוכר עדיין את מעמד הר סיני, ואף זוכר הוא מי ומי עמדו לידו באותה שעה"[5], אולם הוא לא הסתפק בכך. כל יום ויום היה בעיניו כמעמד הר סיני „והיה מרעיד ומתפחד בכל יום מפחד ה' ויראתו"[7].

כל באי ביתו הבחינו בדביקותו המופלאה. כאשר נשאל רבי מנדלי מרימנוב ע"י רבי משה חיים אפרים מסדילקוב, בעל „דגל מחנה אפרים", על מעלת רבו המובהק, הרבי ר' אלימלך, השיב: „ראיתי למורי הקדוש מליזענסק, בכל יום, בעת שהיה מתבונן ביראת ה', היו כל עצמותיו דא לדא נקשן, וחיל ורעדה יאחזון, והיה נראה לכול רעידת גופו, מפחד ה' ומהדר גאונו. פניו נשתנו וכן הזדקרו כל גידיו ועורקיו — הוסיף רבי מנדלי — ואף אותו עורק, שלפי המקובל אינו נראה אלא ביום המיתה, היה מרעיד ומתפחד בכל יום מפחד ה' ויראתו"[8].

תיאור מדת דביקותו של הרבי ר' אלימלך מצוי בידינו. כפי שהועלה על הכתב עוד בחייו[9], באגרת שנכתבה על ידי תלמידו ר' זכריה מנדיל מיערוסלאב, בה הוא מציין את דרכי העבודה של הצדיקים, ומתוך הדברים מתבלטת דמותו של רבו המובהק, הוא הרבי ר' אלימלך. מיד אחר סדרי למודם „הם מתחילין להתבודד עצמם בינם ובין קונם, ולהכין עצמם אל התפלה, כי ראו כי יבוא יום, והם מפרישים עצמם מכל מחשבות צורך הבלי הזמן כלל, רק דבקים עצמם ומחשבותם ונפש רוח נשמה, באהבה ויראה גדולה ורוממות אל ומחשבין שפלות אדם וסופו, ונותנים לפני עיניהם יום המיתה, בלי ידיעה מוקדמת, ומדבקים עצמם עד שמגיעים קרוב להתפשטות הגשמיות, כדרך שכתוב בשלחן ערוך, מעלות התפלה איך צריכה להיות"[10].

הרבי ר' אלימלך היה מתדבק עם בוראו, ולפעמים התעלה בדביקות במשך שעות אחדות, עד שבני ביתו לא ידעו „אם זוהי התעלפות או ענין התדבקות נשמתו בעולמות העליונים וחיותו יכולה לצאת".

מרוב דבקותו היתה נשמתו עלולה לצאת מגופו, ולהתדבק במקור מחצבתו, אולם היא נשארה בעולם הזה לא לטובת עצמה, כי אם לזכות את אחרים, לאור באור החיים.

פעם אחת התעלה בדביקותו והיתה סכנת נפשות ממש, שנשמתו תיפרד מגופו. מקורביו נאלצו איפוא להביא אליו נפש חטאת ועל ידי מגע עמו נפסקה נפשו מדביקותו בעולם העליון והוחזרה לעולם הזה, ותופעה זו הוסברה על ידי בעלי המוחין שבקרב החסידים: „כל תשוקתו של הרבי ר' אלימלך היתה להתדבק במקור עליון, ולא ירד לעולם השפל הזה, אלא להעלות את תושביו, ולכן היה מוכן לרדת ממדרגתו, ולהתדבק עם נפשות חוטאות ופגומות, כדי להעלותן" [11].

במערכה כבדה עמד עם היצר הרע, המנסה להחטיא כל באי עולם. במסורת אחת אף נמסר על הצעת העיסקה שהוצעה לו להרבי ר' אלימלך ע"י היצר הרע לוותר על פעולתו להפצת החסידות ברבים, ונדחתה על ידו. היצר הרע פנה בבקשה לרבי אלימלך, והציע לו כי מהיום והלאה לא יעסוק עוד בעבודתו, ויפסיק את מאמציו להשיב רבים מעוון. היצר הרע אף תיבל את פנייתו ב„נקודה של רחמנות", שאם רבי אלימלך יחזיר את העולם כולו למוטב „לא יהיה לו מה לעשות ולא יהא עוד לעולם צורך בו". בתמורה הבטיח לו היצר הרע, כי יניח לו ויתן לו לעלות במדרגות, ללא מכשול ומעצור וללא שטן ופגע. מאידך, איים עליו היצר הרע, כי „אם לא ייענה לבקשתו, יתפנה מכל עיסוקיו האחרים, ויתעסק רק אתו, וכן יגביר כנגדו את נסיונותיו להחטיאו ח"ו".

הצעתו החיזרת של היצר הרע נדחתה בצורה נמרצת ע"י הרבי ר' אלימלך, שסירב להציל את עצמו בנפשות אחרים, והטיח כנגד היצר הרע: „מה שתוכל לעשות לי, בודאי תעשה בכל יכלתך, אף בלי זה, כי אתה לא תשא פנים לשום אדם, אולם אני מצדי אין בדעתי לסגת, ולא זו בלבד — הוסיף הרבי ר' אלימלך — אלא שמטי וגמור עמי להמשיך במאמצי להחזיר את העולם למוטב, ומה שאוכל לעשות אעשה גם להבא" [12].

הרבי ר' אלימלך היה נכון איפוא להתמודד עם ה„סטרא אחרא", ולסכן את עצמו, כדי להגדיל כבוד שמים, ומעין דברים אלה מצויים

באימרתו של הרבי ר' אלימלך על נכונותו לקפוץ אל הגיהנום כדי למלא את רצון בוראו. בידי רבי צבי יחזקאל מיכלזון מפלונסק היתה מסורת לפיה עמד רבי אלימלך והכריז „אינני ירא מגיהנום", שכן „כאשר יגידו לו כי נגזר הדין, ועליו להכנס לגיהנם, יקום וישאל: „מי הוא אשר ציווה". ואם ייענה: „הקב"ה ובית הדין של מעלה", לא יהסס אף רגע: „איך וועל אריין שפרינגען, מיט אלע פיר", (—אקפוץ בשמחה לתוך הלהבות, כדי לקיים מצוות הבורא), וכך הסביר גם את דברי דוד המלך נעים זמירות „גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע, כי אתה עמדי", ואם אתה השי"ת צווית — הנני מקבל באהבה ובשמחה[13].

כחוט השערה

„הקב"ה מדקדק עם צדיקים כחוט השערה" — שנו חז"ל, והרבי ר' אלימלך שקד להנחיל הרגשה זו לשומעי לקחו, שאין אתה יודע מתן שכרן של מצוות, ומאורע אחד שהרבי אלימלך היה שותף לו, סופר על ידו כדי ללמד אותנו „מוסר השכל", על חובת הזהירות של אדם לשמור את מוצא פיו, ובדרך אגב אנו למדים על מעמדו הנשגב של הרבי ר' אלימלך בעולמות העליונים.

חבר מובהק היה לו להרבי ר' אלימלך „אברך מופלג בתורה וצדיק נשגב, והיתה אהבה חזקה מאד ביניהם". באחד הימים חלה האברך ההוא לפתע פתאום, ונטה למות, והרבי ר' אלימלך הלך לבקרו. האברך הרגיש כי ימיו ספורים, והחל לבכות לפני חברו הגדול, וביחוד הביע את דאגתו לחינוך בנו הקטן אשר ישאר אחריו. הוא ביקש איפוא מרבי אלימלך לדאוג לו, להחזיקו על שלחנו ולגדל אותו לתורה ולחופה. הרבי ר' אלימלך נענה לבקשתו ואמר לו: „אני מבטיחך על זה, אך בתנאי כי תתן לי תקיעת כף, אשר בוא תבוא אלי אחר מותך, להודיעני מה נעשה בדינך". האברך הסכים ואף נתן לו על כך תקיעת כף, לאות ולעדות כי ימלא את הבטחתו.

אותו אברך נפטר לעולמו, והרבי ר' אלימלך קיים מוצא שפתיו, נטל את הילד היתום לביתו, גידלו על ברכיו ולימדו תורה „ובבוא עתו, עת דודים התקשר עמו במעדנות החיתון עם נגיד אחד".

„ביום החופה, כאשר התאספו אנשי העיר, להשתתף בשמחת חתן וכלה, הסתגר הרבי ר' אלימלך בחדר מיוחד, ושהה שם שעה

ארוכה. האנשים אשר באו אל החופה, חיכו עד בוש, ובראותם כי רבי אלימלך אינו יוצא, נגשו אל הדלת. כמה מהם אף הציצו בעד חור המנעול „וראו כי הוא יושב על כסאו, תפוס ברוב שרעפיו, אולם הם יראו מאד לבטלו ממחשבותיו. רק כעבור שעית אחדות יצא הרבי אל החופה וסידר את הקידושין כדת".

בסעודת הנשואין פנה הרבי ר' אלימלך אל המסובים „הידעתם, מדוע איהרתי לבא אל החופה? אספרה לכם סיבת הדבר: הנה האברך אבי החתן, היה רעי כאח לי בימי הנעורים, והבטיח לי קודם מותו כי יבא אלי להודיעני מה נעשה בדינו במרומים, בתנאי שאנכי אגדל את בנו ונתן לי תקיעת כף. אנכי קיימתי מוצא שפתי, אבל הוא לא עמד בדיבורו, ולכן לא רציתי לילך אל החופה עד שיבוא אלי".

„רגעים ספורים קודם החופה נגלה אלי בהקיץ „ונראה כמו שהוא בחיים חיותו". כאשר שאלתיו „מה נעשה בדינך?" גילה לי: „בעת מותי לא הרגשתי שום צער, רק „כמישחל ביניתא מחלבא" (כהוצאת שערה מחלב), והיה נראה לי רק כמו ישן אנכי. בשעה שהתעסקו בי המטהרים, רציתי לקום ולהבריחם ממני, אך לא יכולתי, והיה נראה לי כמו חלום. לאחר שהניחו אותי בקברי ונסתם הגולל והאנשים המלוים הלכו לביתם, קמתי מקברי ודמיתי שאני חי".

„הדבר היה לפלא בעיני — הוסיף אותו אברך לספר לרבי אלימלך — איך באתי אל בית עלמין, ואמנם רציתי ללכת משם אל ביתי. מכיון שלא מצאתי את מבוא השער, עליתי על הגדר וירדתי לעבר השני, והתחלתי ללכת לביתי". „היום רד מאד והשמש פנה לערוב, ואני ממשיך בדרכי, עד שהגעתי אל אמת מים קטנה, שהיתה מאחורי גדר „בית החיים". רציתי לעבור בנהר ברגלי, אך פתאום נאזו המים מאד מאד, ויראתי לעבור. אני מנסה להכנים את רגלי לתוך אמת המים, אך המים היו עמוקים ולא יכולתי".

„לדאבוני, התחיל גשם שוטף לירד, וכל מלבושי נעשו רטובים מן הגשם, ולא יכולתי לפנות אנה ואנה. מעבר מזה „בית החיים" ומעבר מזה — אמת המים. כבר בא השמש ואתא לילה, ונפשי השתוקקה מאד לשוב לביתי בהשתוקקות כזו, שלא היתה לי מעולם, ומגודל הצער התחלתי לבכות לפני השי"ת".

„פתאום נגלה אלי איש אחד, גבוה מן הארץ עד לשמים, ושאל אותי: „מדוע אתה בוכה?"

משסיפרתי לו כי רצוני לשוב לביתי ואיני יכול, אמר לי האיש: „הוי, סכל, אתה סבור כי הנך בעולם הזה, הלא כבר נפטרת מן העולם הזה ועברת לעולם האמת".

„הוא לקח אותי והגביהני מן הארץ והעמידני לפני בית דין של מעלה. שם — המשיך האברך את סיפורו באזני רבי אלימלך — התחילו לעיין בדיני ולא מצא בי שום דופי שאתחייב גיהנום עבורו, רק בגלל איזה פגם קטן לא יכלו לפסוק לי גן עדן, ועל כן יצא הפסק כי יושיבו אותי בהיכל אחד, אשר פתח אחד יהא פתוח לגיהנם, ופתחו השני יהיה כנגד גן־עדן, ועל ידי זה שאראה את צערם של הרשעים בגיהנם, יוסר עווני וחטאתי תכופר".

„תיכף מסרו אותי על יד ממונה אחד, להושיב אותי בחדר אשר יעדו לי, וכאשר הסתכלתי אל הגיהנום וראיתי שם כמה אנשים ממיודעי, אף שמעתי את הקולות והצעקות. לא יכולתי להביט שמה, וסגרתי את עיני מבלי להביט". מאידך הרי גם „גודל התענוג והעדן של הצדיקים בגן עדן מעבר מזה, לא יכולתי לסבול, שעוד לא הייתי אז ראוי לזה".

„כאשר הגיע ערב שבת קדש ולנידונים בגיהנום ניתנה הפוגה עד אחר חשבת, הבעתי בפני הממונה עלי את רצוני לצאת חפשי מהיכלי. הלה טען שאין לו רשות לשחרר אותו, אך הפצרתי בו: „הנה אבקשך, לך ושאל בבית דין של מעלה". הממונה נענה לו, וכשחזר אליו הביא תשובה חיובית, וניתנה לו רשות לצאת ממקומו.

האברך המשיך לספר לרבי ר' אלימלך את הנעשה בעולמות עליונים: „יצאתי חוצה, ואשא עיני ואראה אלפים ורבבות נשמות, טסות ודאות, רצוא ושוב, לקבל פני שבת מלכתא. פתאום נראה מלאך אחד גדול, ורצו כולם אליו וחבקו אותו. שאלתי מה זאת? ואמרו לי, כי זה המלאך נברא מתורה קדושה, אשר אמר כעת הרבי ר' אלימלך."

„בשמעי זאת נזכרתי כי אנכי הייתי רע כאח אל הצדיק הזה, ודמיתי בלבי, „מדחשיב הרבי ר' אלימלך גולי האי בשמים, אם כך אנכי הייתי רעו ועמיתו — — ובעבור זה לבד מגיע לי שכר עולם הבא. במוצאי שבת, כאשר בא אלי הממונה, ורצה להחזיר

אותי למקום אשר נועד לי. שבו ישבתי בשבוע העבר, סירבתי להיענות ולהזור שמה". היא פנה אלי „מה זאת תעשה לי, הלא אנכי הנני רק שליה בית דין, ומוטל עלי למלאות חובתי", אך אני עניתי לו: שמע נא דברי, לך אל בית הדין ואמור להם, כי אנכי הייתי חבר להרבי ר' אלימלך, על כן אין רצוני לשוב שמה. הממונה הלך אל בית הדין, ואמרו: „הן אמת כי הצדק את', אך יען שנתן „תקיעת כף" להרבי ר' אלימלך כי יבוא אליו להודיעהו מה נעשה בדינו, על כן, אם יקיים דיבורו, אז יקבל שכרו בגן עדן, ולא יצטרך לשוב עוד".

לשמע הדברים מיהר אותו אברך לרדת לעולם הזה אל הרבי ר' אלימלך להודיע לו: „עתה באתי אליו להודיענו כדי לקיים הבטחתי", אולם עד אשר הגיע לרבי אלימלך, עברו שנים רבות, והבן גדל, התארס ועמד להכנס לחופה. היא כיפר איפוא לרבי אלימלך את כל הפרשה, וביקש ממנו לתת לו כתב שהוא פוטר אותו מההבטחה שניתנה בתקיעת כף.

„הכבד ושב פה, עד החופה של בנך, שתיערך תוך שעה קלה — הפציר בו הרבי ר' אלימלך — כי על כן באת בצל קורתי", אך הלה סירב באמרו „אל תעצרני כי איני יכול לצייר התענוג שיש בגן עדן, והעולם הזה אינו השוב בעיני מאומה", ורק לאחר שניתן לו כתב הפיטורין — הסתלק, והרבי ר' אלימלך הלך אל החופה.

הרבי ר' אלימלך סיים את הסיפור המופלא במוסר השכל: „אם בארזים נפלה שלהבת, אם אברך קדוש כמוהו, אשר ידעתיו היטב, שהוא איש צדיק תמים, בכל זאת היה נע ונד, מבלי מצוא מנוחה שנים רבות, מה יעשו איזובי קיר"[14].

הערות לפרק שבעה עשר

1 „מאור ושמש" רמזי יום א' דסוכות.
2 „נועם אלימלך", פרשת שופטים.
3 שם, פרשת חיי שרה.
4 „עבודת ישראל", פרשת חיי שרה.
5 „אורח לצדיק", פרשת תזריע.
6 „אהל אלימלך" סימן ס"ד.

7 „עדות ביעקב" דרוש ז'. הוא הדין לגבי אותה הגדרה מופלאה, המובאת על ידי רבי שלמה מרדומסק, בספרו „תפארת שלמה" על מעלתו של הרבי ר' אלימלך: „כמו שידוע מהרב הקדוש מה"ר אלימלך זצ"ל, שפעם אחת היה מתאבסן אצלו אחד מצדיקי הדור, הרב הגאון הקדוש וכו', והיו מסובים יחד על שלחנן ב' סעודות של שבת, אך בשלש סעודות היה מצוה הרב מוהר"א ז"ל, שיהיה כל אחד יושב לבדו, עם אחוזת מרעים שלו, והיה הרב מוהר"א מקדים לגמור השלש סעודות, ואח"כ היה הולך אל הרב הנ"ל תחת החלון, לשמוע בקול דבריו, והיה אומר הרב ר' אלימלך בזה הלשון: „אמת כי יש כמה צדיקים בדור, אך כמוני איננו, להיות כל מגמתו בלתי לה' לבדו, למען כבודו יתברך שמו" (פרשת שופטים) איננו יודעים עד מה, למה ולמי מתכוין רבי שלמה מרדומסק, שלא הזכיר את שמו של אותו הרב מפני הכבוד, אולם מכאן אנו למדים על מעמדו הנעלה של הרבי ר' אלימלך בדורו ובדורות הבאים.

8 ר' מיחם מנדיל בודק, בעל „מעשה צדיקים" (לבוב תרכ"ה), מספר כי בתשובה לשאלת תלמידיו „מי יהיה להם לרב ולמורה", הורה להם הרבי ר' אלימלך לשאול את בעל ה„דגל" בסדילקוב. כאשר רבי מנדלי מרימנוב נסע אליו וסיפר לו על מעלת הרבי ר' אלימלך, הפטיר בעל ה„דגל": „אכן, עד כה גדלה השגת ומדרגת חסידי פולין ואנכי לא ידעתי".

9 ראה להלן פרק „תנועת החסידות משיבה מלחמה שערה".

10 „אגרת הקדש" של ר' זכריה מנדיל מיערוסלב, בסוף ספר „נועם אלימלך".

11 „אהל אלימלך", ז. רבי משה מפשעבורסק שנשאל באותה שעת דביקות „כדת מה לעשות", הורה להביא אליו יהודי מחלל שבת, שכן „כאשר תגע בו הנפש החוטאת יקום ויתעורר ויעמוד", והרבי ר' אלימלך בעצמו מציין „כאשר האדם מגיע לדביקות עילאית, שכמעט יהא בטל מהמציאות ———, השי"ת מצנן בו הדביקות, שלא יבטל מהמציאות". („נועם אלימלך" פרשת בשלח).

12 ר' יועץ קים קדיש מפשיטיק בעל „שיח שרפי קדש". הובא ב„עשר צחצחות" (ע' 29, סימן נ"ג).

13 „דברי אלימלך" לרבי אלימלך מגרודזיסק, לשביעי של פסח.

14 „עשר צחצחות", מערכת ר"א מליזענסק (ע' 23, סימן כ"ט) בשם ר' אברהם איטינגא, ששמע את הסיפור מפי רבי יצחק אייזיק מקאמארנא.

פרק שמונה עשר

והאיש עניו מאד

בעבודתו הגיע הרבי ר' אלימלך להשגות מופלאות ולמדרגות עליונות, אך הוא עצמו התבלט בעניוותו. את הכתוב „והצנע לכת עם אלקיך", היה מפרש „את הליכותיך עם ה' — תצניע גם ממך, ולא תתברך במעשיך, כאילו אתה עושה, כביכול, את כל המוטל עליך" [1].

שני האחים הצדיקים, הרבי ר' אלימלך ורבי זישא, נתווכחו ביניהם על סדר העבודה של האדם, הרצוי בעיני בוראו והשאלה היתה אם יש לבכר את ההתבוננות ברוממות האל, או שיש להתחיל בראשונה בשפלות עצמו ואחר יגיע ממילא לרוממות הא־ל. משהציעו את הדברים לפני רבם, ה„מגיד" ממעזריטש, והוא נתבקש להכריע ביניהם, הודיע להם: „אלו ואלו דברי אלקים חיים, ודברי שניכם צדקו יחדיו, אולם האדם המתחיל להתבונן בשפלות עצמו, עשוי להגיע למדרגות נעלות יותר" [2].

הרבי ר' אלימלך קיבל איפוא את הדברים כהוויתן, ותמיד היה מתבונן ב„שפלות" עצמו, וברוב ענוותו, היה מגנה מעשיו, אשר לדעתו אינם רצויים בעיני הבורא ית"ש [3]. „מדרך הצדיקים ההולכים בדרך האמת בעבודתו ית"ש, להיות תמיד בדאגה, ולהחשיד את עצמו, פן ואולי נהנו מהעולם הזה, הגם שעושים כל דבר ודבר לשם שמים, אף על פי כן חושב על עצמו שעושה הכל בשביל הנאת גופו, לבקש גדולה לעצמו, ואף אהרן הכהן מורא עלה על ראשו, פן נהנה ממה שנמשח לכהן גדול, איזה הנאה גופנית לכבוד ולתפארת שלא לשם שמים" [4].

יראתו וחרדתו של הרבי ר' אלימלך מפני השם יתברך היו מופלאים במינם. תלמידו רבי קלונימום קלמיש, בעל „מאור ושמש", ששימש כנאמן ביתו מעיד עליו כי „תיכף בעת שניעור בשנתו,

אז בקול רעש גדול מדבר אל לבו ואומר אל נפשו: „אוי לך כי כלה הזמן בשינתך", והוא התעורר ביד לעבוד את בוראו[5]. גם כי הזקין לא חדל מדרכו, ובערוב ימיו הרבה לגנות את עצמו, שאינו ממלא המוטל עליו כלפי בוראו. לעת זקנתו אחז בכנף בגדו ופרץ בבכי: „זקנתי, והרי אני כבן ששים, ולא זכיתי לעשות אף מצווה אחת כהלכתה"[6].

אף תלמידו ה„חווה" מלובלין, שמע מפיו של הרבי ר' אלימלך כי „מימיו לא עסק בעבודת בוראו כראוי והוא מלא עבירות ח"ו". בהזדמנות אחת הסביר הרבי ר' אלימלך כי הוא מחזיק את בנו ר' אלעזר על שלחנו, כדי להצדיק את זכות קיומו הוא בעולם הזה, רק בזכות החזקת בנו, ולו עצמו אין כל תקנה, עד שיפטר מן העולם[7].

הפלגתו בגנות עצמו הגיעה עד כדי אמירתו, כי יהי צורך לברוא גיהנם חדש בשבילו, כי הגיהנם הקיים לרשעי עולם, אינו מספיק למרק חטאיו ועוונותיו המרובים והוא לא הסתפק במוצא פיו, אלא שהרבה לסגף את עצמו, כדי למרק את חטאיו ביסורים[8].

חביבים עלי יסורים

רבי משה מקוזניץ טוען כנגד „אותן המתדמין בנפשם, שכבר הגיעו למעלה העליונה שבמדרגות, אבל באמת לא תקנו — כי צריך לזה הזדככות רב, לכתת ולשבר כל התאוות הגשמיות והחומריות — בהרבה תעניות וגודל הסיגופים", והוא מוסיף לספר על זקנו הרבי ר' אלימלך „שכמה וכמה סיגופים עשה לו האיש הקדוש הזה". בשעה שרבי משה ביקר אצלו „כבר היה במדרגה העליונה, ועדיין ייסר והכה את עצמו בכל יום, בעשבים העוקצים ושורפים שקורין בלשון אשכנז ברענסטליך, חוץ שאר סיגופים ותעניתים ומקואות שעשה הרב הקדוש הנ"ל, אשר מי יוכל להגיד ולספר, ותקצר היריעה מהכיל לעלות על המכתב גודל הסיגופים שעשה לו"[9].

הרבי ר' אלימלך היה נוהג לישב בין הנמלים העוקצים בין האילנות, הנקראים מוראווקם, עד שכחש גופו מסיגופי היסורים, ולא היה להם מה לעקוץ, אז פנה כלפי עצמו: „מלך, מלך, הלא אתה ראוי שיאכלו אותך הנמלים, מרוב עוונותיך"[10].

אף רבי משה טיטלבוים מאוהעל, בעל „וישמח משה", מספר על

הרבי ר' אלימלך, שהיה בעל יסורים גדולים והרופא היה חותך לו באיזמל את בשרו, כדי להעלות לו ארוכה, אולם הוא עצמו ישב בפנים שוחקות מרוב הדוה, בבחינת „חביבים עלי יסורים" [11].

פעם אחת יצא הרבי ר' אלימלך ליער, והזמין אליו את משמשו, באמרו לו: „קח שבט מוסר ולך עמי היערה, להרביץ בעבד שמרד באדוניו". כשהתרחקו מאם הדרך והחלו להכנס לסבכי היער, התיצב הרבי ר' אלימלך לפני משמשו וכפף את ראשו לפניו: „הרי לפניך עבד שמרד ברבו, הרבץ נא בלי רחם, ויהי רצון שיסורי ימרקו את עוונותי" [12].

„דודי הרבי ר' אלימלך — סיפר ר' ישראל אברהם מטשרני-אוסטרהא, בנו של רבי זישא מאניפולי — היה מתאונן על שהוא מקצר בעבודת השי"ת, ועל כן היה מתבודד בחדרו, מראש חדש אלול עד אחר יום הקדוש, והיה מקפיד מאד שלא יטרידו אותו בבקשות, זולת לאיזה דבר נחוץ מאד, או בשביל פיקוח נפשות ח"ו, או יקבל „קויטל" שיתנו לו, וגם זה בתכלית הקיצור, שלא לדבר הרבה בזה, שלא להפסיקו מעבודת השי"ת, וכל האנשים שהיו נוסעים אליו, היו יודעים מזה וקיימו את רצונו בזה" [13].

עוד בחייו היתה עניותו של הרבי ר' אלימלך מופלאת בעיני בני דורו, ואחד מתלמידיו ר' זבריה מנדיל מירוסלאב, מספר בין היתר עליו, שלמרות גדולתו הוא עניו עד מאד: „והם תמיד מפרסמין גנותיהם, ומביישים עצמם ברבים, אם יש להם איזו מחשבה פגולה או אם דיברו איזה דבור קל בלא קדושה, או אם הלכו איזה פסיעה אחת בלא קדושה, הם מפרסמים ומגלין תיכף הדבר ההוא, כדי לבייש עצמן, והזהרין תיכף בתשובה שלימה, כאלו עשו עבירה ח"ו מעבירות שבתורה, ואין חילוק ביניהם כלל, ותמיד רואין הוב לעצמם וזכות לחבירו" [14].

„האם באמת היה הרבי ר' אלימלך, כדבריו „גרוע מכל אדם?" — היה תמה תלמידו רבי משה מקוזניץ, ובהזדמנות אחת אף שאל את הרבי ר' אלימלך בעצמו, והלה הסביר לו כי הקב"ה מדקדק עם צדיקים בחוט השערה, וכשם שדקירה בקוץ דק מכאיבה הרבה יותר, מאשר נגיעה רפה במקל עבה, כך פוגעת בצדיק העבירה הקלה ביותר, יותר מאשר עבירותיו החמורות של הרשע" [15].

אף רבי חיים מצאנז מסביר את כוונותיו של הרבי ר' אלימלך בסיגופיו אלה „שצריך האדם לתקן את מעשיו ולשוב בתשובה, עד החטא הראשון אשר חטא מעודו", ורבי אלימלך שהגיע לשלימות „סיגף את עצמו ועשה תשובה גם על מה שעשה בעודו עולל מוטל על שדי אמו, וגם על זה עשה לו סיגופים", ולדברי ר' קלונימום קלמיש, בעל „מאור ושמש" „עשה תשובה על מה שציער את אמו, בימים שהיתה מעוברת עמו" [16].

רבי אברהם העשיל מאפטא, בעל „אוהב ישראל", היה מספר כי פעם אחת נתאכסן בביתו הרבי ר' אלימלך, ומדור מיוחד נקבע לו לכבודו. כאשר הרב מאפטא נכנס אליו ישב הרבי ר' אלימלך וחישב חשבונות, אם הוא ראוי לעולם הבא, ובגלל מקרים של דופי, כביכול, שמצא במעשיו, היה טוען כלפי עצמו: „נפשי, נפשי, אינך ראויה לעולם הבא", ומיד החזיר וניחם את עצמו: „ובכל זאת אפילו אם אינך ראוי, הקב"ה עשוי להעניק לך מתנת חסד, וינחילך חלק לעולם הבא, יחד עם כל ישראל, שיש להם חלק לעולם הבא" [17].

לפי נוסח אחר, עמד הרבי ר' אלימלך והכריז, כי למרות הכל בטוח הוא בחלקו לעולם הבא, שכן כאשר יבוא לעולם העליון וישאלו אותו „למדת?" יענה את האמת ויאמר: „לא". אם ישאלוהו „התפללת כהלכה?" יענה שוב בשלילה, והוא הדין לגבי מצוות ומעשים טובים, אולם רק בזכות האמת אשר בפיו וגילוי לבו יזכה לעולם הבא, ויאמרו לו: „הנה אתה אומר האמת, בעבור האמת לבדה אתה זכאי לעולם הבא" [18].

תמים תהי' עם ה' אלקיך

דוגמא מוחשית, לעניותי המופלאה של הרבי ר' אלימלך, הוא אותו סיפור שסופר על ידי תלמידו ה„חוזה" מלובלין. שנכנס פעם אחת אל רבו ומצא אותו מתאנח וגונח, וכל כולו שרוי בצער. ה„חוזה" נתבהל מאד מצער רבו, ושאל אותו „מה זה ועל מה זה" ורבו השיב לו „איך לא אצטער ולא אדאג על עבירה שבאה לידי".

ה„חוזה" התענין ביותר לדעת איזה עבירה היתה יכולה לבוא לו לרבי ר' אלימלך, והרי אין הקב"ה מביא תקלה ע"י בהמתן של צדיקים, ע"י צדיקים עצמם — לא כל שכן. בהזדמנות אחת שאל את

רבו, והלה השיב בשברון רוח, כי הפסיק באמצע התפלה בשיחת חולין, „היינו כי כבר התחיל להתפלל „הודו", ובאתה אשה קשת רוח לפניו, ובכתה בכר נפשה, כי בתה מקשה לילד, ושאל אותה על שמה ושם בתה היולדת, וזאת היה ההפסקה שראה בה עבירה שנכשל בה".

היה בכך פיקוח נפש — טען בפניו ה„חוזה" — והכל נדחה מפני פיקוח נפש, אך לא נתקררה דעתו של הרבי ר' אלימלך והוסיף להתאנח עוד, על שבאה לידו עבירה באמצע התפלה, והוכרח להפסיק. ה„חוזה" הוכיח לו על פי ה„שלחן ערוך", כי באמצע „הודו" מותר על פי דין להפסיק, כי הוא עומד, קודם „בריך שאמר" על פי נוסחתינו. נוסח ספרד". אולם הרבי ר' אלימלך עמד על דעתו כי למרות זאת זוהי עבירה, מפני שעל פי נוסח אשכנז, כבר אסור להפסיק ב„הודו", ועל כך הצטער עד מאד, באמרו „הלואי שיתקבל בתשובה". ה„חוזה" סיים את סיפורו: „שצריכים ללמוד מזה איך צריכים להיות ירא חטא, כמה צריכים לדאוג ולהצטער על נדנוד עבירה ח"ו, אם יזדמן לאדם, ולשוב בתשובה שלימה לפניו ית"ש"[19].

ומדת התמימות ליוותה את הרבי ר' אלימלך בכל דרך חייו הפוריה. כאשר הגיע בימי נעוריו, למקום משכנו של רבי מיכל מזלאטשוב, שמע כי הלה כינס את תושבי העיירה לבית המדרש, והכריז על איתו יום כיום תפלה ותשובה, מעין יום הכפורים, לא ראה ר' אלימלך דרך אחרת לפניו אלא להסתלק מן העיר. „אין מקום לחוטא ופושע כמוני בקהל קדושים, המקדשים ומטהרים את עצמם לבוראם" — הוסיף[20].

פעם אחת נזדמן עם סוחר אחד במרחצאות הרפואה מחוץ לארץ מולדתו. בשיחה שהתנהלה ביניהם הגיעו הדברים עד למעשי צדיקים, וכאן מצא לו הרבי ר' אלימלך מקום להסיח את אשר על לבו, ולהפחית מכבוד עצמו. בין היתר סיפר לו לאיתו סוחר על „רמאי ושקרן ששמו אלימלך, המרמה את הבריות, בהעמידו פני צדיק וקדוש, בעוד שהוא בעצמו יודע את פנימיותו שאין בו כלום".

איתו סוחר, ששמע כיצד הלה פוער פיו לבלי חוק, לדבר על הרבי ר' אלימלך, התיצב כנגדו להגנתו של איתו צדיק: „פושע ישראל, על מי פערת פה, על אותו גאון וצדיק, שהעולם עומד עליו".

לאחר ימים אחדים הגיעה שעתו של אותו סוחר לחזור לביתו ומשנודע לו כי הרבי ר' אלימלך שוהה אף הוא במקום, החליט לגשת אליו ולקבל הימנו ברכת הפרידה לפני שובו הביתה. הוא שאל איפוא למקום האכסניא שלו, ובשעה הקבועה לקבלת קהל פנה לשם כשנכנם לחדרו הופתע לראות את פני הרבי ר' אלימלך, יושב על כסאו ומאיר פניו אליו, והנה הוא אותו יהודי שנפגע על ידו במרחץ הרפואה.

הסוחר נפל על פניו והחל לבכות ולהתחנן לפניו, לבקש את סליחתו על שפגע בכבודו. „ימחול נא מר כי שגגה יצאה מלפני, ולא התכוונתי אלא לכבוד שמים, שכן שנינו „ומורא רבך כמורא שמים". — הסביר אותו סוחר את התפרצותו כלפי הרבי ר' אלימלך בשעת העלם זהותו.

„מה לך כי נבהלת" — השיב לו קצרות רבי אלימלך — הלא שפתיך ברור מללו, ודבריך אלה שאני פושע ישראל, הם הם הדברים שיצאו גם מפי, ואין לי איפוא כלפיך, אף נימה של טרוניא"[21].

המסרב לקבל מפי אליהו הנביא

הרבי ר' אלימלך הדביק בעניוותו גם את שומעי לקחו ואנשי שלומו, ומסורת אחת מסופרת בפי חסידים על עניוותו המופלאה של רבי אהרן ליב מפרעמישלאן שהיה נוסע אל הרבי ר' אלימלך לאחר פטירת רבו רבי מיכל מזלאטשוב, והרבי ר' אלימלך הכיר מרחוק את חשיבותו וגילה את יקר ערכו לרבים. היה זה כאשר אחד מחסידיו של ר' אהרן ליב, מתושבי פרעמישלאן, עבר את ליזענסק, ועלתה בדעתו לבקר בהיכלו של הרבי ר' אלימלך.

כשסופר לו כי הלה נמנה על אנשי שלומו של ר' אהרן ליב, פנה אליו הרבי ר' אלימלך בשאלה: „למה באים אלי בטענה על רבך ר' אהרן ליב שהוא בעל גאווה גדול?", והוא חזר על הדברים וטען בפני כל הנוכחים: „בעל גאווה גדול כזה".

אותו חסיד הופתע לשמוע עלבונו של רבו. שרוי היה בצער על דבריו הנמרצים של הרבי ר' אלימלך, אם כי לא העיז להגן על כבוד רבו, אולם עולמו חשך עליו, כאשר נצטווה על ידי הרבי ר' אלימלך: „כשתבוא לביתך תאמר בשמי לרבך ר' אהרן ליב, שלא יהא בעל גאווה גדול כזה".

בכל הדרך, מליזענסק עד פרעמישלאן, התחולל מאבק עז בלבו של אותו חסיד, שלא ידע מה לעשות, בבחינת „אוי לי מיצרי, אוי לי מיוצרי". „ימלא אחר הוראת הרבי ר' אלימלך — יפגע בכבוד רבו הנערץ. לא ימלא אחר ההוראה — פירוש הדבר התעלמות מהוראת רבן של ישראל". לבסוף החליט לקיים את פקודת הרבי ר' אלימלך, ובהזדמנות זו ישאל הימנו את פשרן של הדברים.

משמע רבי אהרן ליב את דברי האוהרה, שנשלחו אליו בשמו של הרבי ר' אלימלך, פרץ בבכי מר: „אמת ויציב, הרבי מליזענסק רואה מרחוק את עוונותי החמורים, ביצד אוכל לשאת פני בפני מלך מלכי המלכים, הקדוש ברוך הוא", ומיד החליט לנסוע לליזענסק, להתוודות על עוונותיו בפני הרבי ר' אלימלך, ולבקש הימנו תיקוני תשובה, בתוספת ברכה, שיוכל לתקן את אשר פגם בעוונותיו.

עוד באותו יום, ויום חמישי היה, יצא ר' אהרן ליב בדרכו לליזענסק, ואשתו הרבנית, שראתה את שברון לבו, נתלוותה אליו. בערב שבת הגיע לליזענסק, וקבע לו אכסניה בביתו של אחד המלמדים העניים מדלת העם. אף הורה לאשתו לצאת לשוק ולהכין כל צרכי השבת, שכן בטוח היה כי הרבי ר' אלימלך לא ירשה לו ל„חוטא, פושע ובעל הגאווה" להסב על שלחנו בשבת קודש.

בערב שבת לאחר חצות, כאשר כל הבאים לליזענסק התיצבו בחצר הרבי ר' אלימלך לקבל „שלום", נמנה גם ר' אהרן ליב בין הבאים, אולם הוא כפף ראשו והושיט את ידו לשלום, כשפניו כבושים בקרקע, כדי שהרבי לא יבחין בו, ומיד התחמק ופנה בדרכי עקיפין לאכסניא שלו, כאילו התבייש מפני עצמו.

לא כאשר השב רבי אהרן ליב — כך היה. מיד משהרגיש הרבי ר' אלימלך במגע ידו אודו עיניו. הוא פקד על המשמשים שלו לחפש את רבי אהרן ליב ולהביאו אליו, ומקומו שמור לו לסעוד על שלחנו בשבת. עושי דברו של הרבי פשטו על כל האכסניות שבליזענסק, ומשלא מצאו אותו חזרו אל החצר ובפיהם תשובה שלילית, אולם הרבי ר' אלימלך אינו מקבל. טוען הוא: „אזרה הגון כר' אהרן ליב הגיע לעיר ולא יסעד אל שלחני?"

משהודיע הרבי בצורה נמרצת כי לא יקדש על היין, עד שרבי אהרן ליב יהיה סמוך על שלחנו, התגייסו כל אנשי ה„חצר" ועברו

בעיירה, מבית לבית, עד שמצאו את ר' אהרן ליב, בביתו הדל של אותו מלמד, ומיד זירזו אותו: „הלא הרבי ממתין לו ואינו רוצה לשבת ל„שלחן" בלעדיו".

משהגיע ר' אהרן ליב, קם הרבי ר' אלימלך ממקומו, שמח עליו ביותר וקבע לו מקום לימינו בראש השלחן, אולם, תוך כדי דיבור, הוסיף להפטיר באזני הקהל: „הרבי ר' אהרן ליב בעל גאווה גדול", וחזר על דבריו אלה פעמים אחדות.

פניו של ר' אהרן ליב נתכרכמו ולבו נשבר בקרבו. „ודאי — חשב בלבו — הבחין הרבי ר' אלימלך במצפונותי, ומעל מצחי קרא את כל עוונותי, שפגמתי מעודי ועד היום הזה", וכך הסב ל„שלחן", ואת דבריו של הרבי ר' אלימלך, שעורר את שומעי לקחו בתשובה, ראה כאילו הם מכוונים אליו בלבד.

מאידך לא חדל הרבי ר' אלימלך מלחלק לו כבוד בכל הסעודות השבת, ועם זאת התאונן ברבים על גאוותנותו של ר' אהרן ליב.

רק ביום הראשון בבקר, כאשר ר' אהרן ליב קיבל מרבו ברכת הפרידה, לפני שובו הביתה, גילה הרבי ר' אלימלך ברבים, כי אליהו הנביא בא אליו והתלונן בפניו על ר' אהרן ליב שאינו רוצה ללמוד הימנו תורה, ועל כן פנה אליו בטרוניא: „חייתכן? אליהו הנביא רוצה ללמדו תורה, וכבודו מסרב".

„איני רוצה מתנות חנם — השיב רבי אהרן ליב — רצוני לעמול על תורת ה', „אדם כי ימות באוהל — דרשו חז"ל — אין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו עליה", וכל עוד רוחי בקרבי אתיגע על למוד התורה, ואל ה' אשא עיני, כי יפתח את לבי בתורתו". דברי ר' אהרן ליב נתקבלו על לבו של הרבי ר' אלימלך והוא פיטרו לשלום, בתוכפת ברכה כי ימשיך לעבוד את בוראו, עבודה תמה כרצונו[22].

מדת ענוותנותו של הרבי ר' אלימלך היתה למופת גם בדורות הבאים. כאשר רבי שניאור זלמן מלאדי ביקר בביתו של אחד הרבנים מגדולי המתנגדים לדרך החסידות. נוכח לדעת לצערו, כי אותו רב הטיל את הספר „נועם אלימלך" תחת הספסל. רבי שניאור זלמן יצא להגנת ספר „נועם אלימלך" ומחברו, והסביר לו לאותו רב: „אין בידי להעריך את מדת ענוותנותו של רבי אלימלך, אולם דבר אחד

בטוחני, אף אם היית מטיל אותו בעצמו תחת הספסל, היה מבליג על צערו ומקבל את הדבר באהבה" [23].

הרבי ר' אלימלך שקד על השרשת מדת הענווה בקרב ההולכים בדרכיו, ובהנהגותיו הורה לכל אדם לכלול את עצמו בין בעלי התשובה: „ויתפלל על מחילת עוונותיו — — — ואם משבחים אותו ילך בזריזות ויצטער את עצמו, ויאמר: „מה זאת שמשבחין אותו ואין בי, ואילו היו מכירין בגנותי ובשפלותי ובמעשי המכוערים ומעללי הרעים, היו מרחיקים ממני ולא היו מדברים עמי, על אחת כמה וכמה שלא היו משבחין אותי, והיו רודפין אותי בכל הרדיפות, ואיך אשא פני לפני הבורא יתברך שמו, שהוא יודע ורואה ומשגיח במעשי הרעים, בכל עת ורגע, ואף על פי כן הוא מרחם עלי בכל דבר", ולהיפך „אם מגנה אותו שום אדם, ישמח מאד שהקרה ה' לפניו איש כזה, שמרגיש מעשיו המכוערים" [24].

אולם למרות החובה המוטלת על האדם להקטין את עצמו, עליו להמנע מקיצוניות. תלמידו רבי זכריה מנדיל מוסר בספרו „דרכי צדק" בשם רבו הרבי ר' אלימלך, כי „האדם בעת התעוררו לתשובה מחמת גודל חרטה שיש לו, לפעמים מקלל עצמו ומעורר על עצמו דינין ויסורים, ומבקש שיבוא עליו עביר חטאו" „ובכך הוא מעורר דינים, וזהו פיתוי היצר שמבקש לאבדו בלא תשובה כהוגן ויכול למות קודם זמנו", והוא חוזר ומדגיש כי אין זו דרך רצויה. „אין לעשות כן רק יבקש מהשם יתברך שיחזיק לבו לתשובה" [25].

יתר על כן, יש לפעמים שהצדיק המתעטר בעניוותו „לפעמים הוא גם כן מתפאר עצמו במעשיו הטובים, כדי להכניס יראה בלב השומעים, להחזיק לבם ביראת ה' יותר" [26].

ואף זו מהנהגותיו המופלאות של הרבי ר' אלימלך. הוא היה זוכר מקומו במעמד הר סיני, ואף מי ומי עמדו לידו [27], ויחד עם זאת ראה את עצמו כחוטא ופושע, החייב בסיגופים ובתעניות כדי לטהר את עצמו. אמנם — היה אומר — המונים מתדבקים על דלתותי. „כל העולם צועקים לפניו, זה מבקש שיחיה בנו, וזה צועק לפניו על הפרנסה וזה על החיים", אך הוא היה זוקף את הכל לחובתו: „על ידי שחטאתי והכרעתי את כל העולם לכף חובה צועקים לפני, תן לי בני, חיי ומזוני, שנלקח ממני עבורך". ורבי

יצחק אייזיק מקאמרנא, המציין את הדברים, מוסיף משלו על עניוותו של רבי אלימלך: „ודברים אלה בוערים כלפידים" [28].

ולדורות רבים שימשה ענוותנותו של הרבי ר' אלימלך לאות ולמופת. רבי יהושע מאוסטרובה היה מספר בגדולת הצדיקים המדריכים את אנשי שלומם, „להגדיל את הדעת בעולם עד אשר תימלא הארץ דעה", והוא מסביר כי „בדורות האחרונים קודם ביאת המשיח, נתגלה דרך החסידות כדי לקרב קץ ישועה". בין היתר מזכיר רבי יהושע את אימרתו של הרבי ר' אלימלך ש„כל הצרות שאמרו חז"ל שיהיו בעיקבתא דמשיחא, הן רק קודם שהיה אלימלך בעולם, אבל אחר שהיה אלימלך נשתנה הכל לטובה", והוא מוסיף כי לכאורה אין להבין את הדברים, לאור ענוותנותו הגדולה של הרבי ר' אלימלך שהיה אומר „עבור אלימלך צריכים לברוא גיהנם חדש, כי לא יספיק לו הגיהנם מכבר, חם ושלום", אולם דבריו אלו נאמרו דווקא מתוך ענוותנותו — הוא, כאשר ראה את ה„השגות" הגדולות שהקב"ה השפיע עליו ברוב חסדו, למרות מעמדו „הירוד" לדבריו מבחינה רוחנית, לכן היה בטוח כי הקב"ה ישפיע גם על בני הדור ויגדיל אתם חבדו בעקבתא דמשיחא" [29].

הערות לפרק שמונה עשר

1 „נועם אלימלך" פרשת תרומה.

2 „תשואות חן" לרבי גדליה מלונץ בסוף הספר ב„ליקוטים" ששמע מפי רבי זישא מאניפולי, וכן ב„זוהר חי" דף ח' ע"ב.

3 „שני עיניו של האדם נבראו כדי שבאחת מהן יבחין גדלות הבורא, ובשניה יבחין שפלות עצמו, ולכן סומא באחת מעיניו פטור מן הראיה. „כדרך שבא לראות כך בא להיראות" („ישמח משה").

4 „מאור ושמש" פרשת קורח מפי הרבי ר' אלימלך.

5 „מאור ושמש" פרשת תצא.

6 „בית יעקב" לרבי יעקב אהרן מזאלשין (פ־עטרקוב תרנ"ט) ע' 94.

7 „עשר צחצחות", ע' 18, סימן י'.

8 שם סימן ל"ט.

9 „באר משה" פרשת מסעי.

10 „עשר צחצחות", שם סימן ג'.

11 „אברך" על תהלים לרבי אהרן מאיר מבאלחוב סימן ג'.

12 „אהל אלימלך" סימן קנ"ח מפי רבי יעקב אריה מרדזימין.

13 „סיפורי צדיקים" וינה תרפ"א (ע' 41), ושם נמסר בשמו דבר פלא כי פעם אחת הטריחו את אליהו הנביא, כדי שלא להטריח את דודו הרבי ר' אלימלך ושלא יפסיק מעבודת השי"ת.

14 „אגרת הקדש" של ר' זכריה מנדיל מיערסלב, בסוף ספר „נועם אלימלך".

15 „אבית ישראל" לרבי משה מקוזניץ על פרקי אבות (פרק ד' משנה י"ט).

16 „דברי חיים" לרבי חיים מצאנז, דף ו' ע"ב, דרוש לשבת תשובה, בשם רבי נפתלי מרופשיץ.

רבי חיים אלעזר שפירא מביא בספרו „דברי תורה" (מהדורה ב' קכ"ט) הסבר להנהגתו של הרבי ר' אלימלך.

18 „רביד הזהב" פרשת נצבים דף ע"ב ע"א הובא ב„עשר צחצחות" ע' 30 סימן ס"ב.

17 „שפתי צדיקים" פרשת לך. פעם אחרת כאשר הרבי ר' אלימלך היה יושב ומתנה את שברון לבו על מ'עוט מעשיו, הופיעו בחדרו שלשת תלמידיו הנאמנים: „החוזה" מלובלין, הרבי מאפטא ורבי מנדלי מרימנוב, ורק אז נחה דעתו, בהטעימו כי „אתם צדיקים וזכאים לגן עדן, תלמידים שגלו מגלים רבם עמם, ומפני שלא ייתכן כי התלמיד יהיה בגן עדן יהרבי בניהם — אושע גם אני בזכותכם".

הרבי ר' אלימלך המשיך לטעון כלפי עצמו: „ואם גם אנצל מגיהנום, בזכות מה אזכה לגן עדן?" אך מיד התנחם: „הלא השי"ת הוא בעל צדקה, כמו ששנינו במסכת סוטה (דף י"ד ע"א) על הקב"ה העוסק במעשי חסד „מלביש ערומים", מבקר חולים ומנחם אבלים, והנה „בעולם הבא שאין בו לא אכילה ולא שתיה וכו', מה צדקה שייך שם, אלא יעשה צדקה עם שאינם ראויים לעולם הבא, ליתן להם חלק בתורת צדקה, ואם כן בטח אני שהקב"ה יעניק לי את חלקי לעולם הבא בתורת חסד וצדקה".

הרב מאפטא, שכאמיר היה באותו מצמד, היסיף שמדת עניות כגון זו מצינו אצל אברהם אבינו שהצטיין במדת ענוה „ואנכי עפר ואפר", ואם כי השי"ת הבטיח לו „אנכי מגן לך שכרך הרבה מאד", לא החזיק טובה לעצמו „וייחשבה לו — צדקה", שכל מה שהקב"ה מעניק לו הוא בתורת צדקה.

19 „אהל אלימלך" סימן רצ"ד בשם רבי אברהם שלמה מאוזרוב.

20 שם סימן קי"ג וראה לעיל פרק „בשערי חסידות".

21 שם סימן ער"ה. באחת האגרות המיוחסות להרבי ר' אלימלך, שנוספו במהדורות לבוב של „נועם אלימלך", היא משיב לאחד מאנשי שלומו, שפנה אליו באגרת, והכתיר אותו בתיארים נשגבים: „אגרת הקדש הגיענו, ותנוח נפשו כמו שהניח דעתו שפקדני לשלום, ואך לזאת לא יאות לו, יען כי גדלני בשבחות, וקורא איתי בשם רב וכו', הגם שדרך העולם לכתוב שבחים המגיעים לכתבים, אך לא נח לי מאוד כי לא הגעתי אף לרועי בקר, ומה אני ומה משפחתי לבוא אלי בדברים כאלה". והוא חותם את מכתבו זה „כה דברי האיש העליב המונח תחת כפות רגלי הצדיקים, הק' אלימלך בן אלעזר ליפמאן זצללי"ה, ולכלם אשר אהובים וברורים בעבודת השי"ת אתוי קידה, ואצפה לשרתם בגן עדן, אם יניחו אותי להם".

22 „סיפורי חסידים" להרב ש. י. זוין, חלק התורה, פרשת בחוקותי, סימן 301. נוסח שונה לחלוטין מתוך מקור אחר, הובא בפרק „לשלימות המדות" ושם אף „מוסר השכל" שונה.

23 „בית רבי" לר' שמואל חיים הילמן (ברדיטשוב תרס"ג) דף ג' ע"א.

24 „צעטיל קטן" הנהגות י—יא.

25 „דרכי צדק" (לבוב תקנ"ו) סימן נ'.

26 „נועם אלימלך", פרשת קדושים.

27 „עדות ביעקב" דרוש ז' וראה לעיל בפרק „במעלה ההר" הערה 6.

28 „נוצר חסד" לרבי יצחק אייזיק מקאמארנא, פרק ה', משנה א'.

29 „תולדות אדם" ליקוטים לחנוכה, והובא ב„תפארת אבות" (ירושלם תשכ"ב).

פרק תשעה עשר

לישע עמו

נעלה ומרומם היה הרבי ר' אלימלך מכל הבלי העולם הזה, וכל תשוקתו היתה לעבוד את בוראו שוכן מרומים. יחד עם זאת לא הסיח דעתו מצרכיהם של תהתונים, ותמיד היה מתפלל להשפיע משפע חסדיו של הקב"ה יושב מרום, על שוכני מטה, והם בני ישראל בניו — רחמיו של הקב"ה.

חז"ל אומרים: „אמר הקב"ה אני מושל בכל, ומי מושל בי? צדיק שנאמר צדיק מושל ביראת אלקים, הקב"ה גוזר גזירה וצדיק מבטלה, הצדיק גוזר גזירה והקב"ה מקיימה שנאמר ותגזר אומר ויקם לך". „זהו רצון השי"ת והוא הנותן הכח הזה ביד הצדיק", והרבי ר' אלימלך היה מוסיף „ינחת ינחת בו", שהקב"ה שבע רצון, כאשר הצדיקים מנצחין אותו, וכך פירש „הנוי והנצח לחי עולמים", מלך בשר ודם מתבייש בכשלונו, ואם מנצחין אותו הוא מתבייש להרים את עיניו, אולם הקב"ה, כביכול, פונה להם לצדיקים ומבקש מהם „נצחוני, בני, נצחוני", ודבר זה שבניו מנצחים אותו כביכול, הוא הפארתו של הקב"ה [1].

ישנם שני סוגי צדיקים — מסביר הרבי ר' אלימלך — והעולם זקוק לשניהם. יש כאלה הנעלים מכל עניני העולם הזה „שיחשוב תמיד בעולמות העליונים וביחודים, להוסיף אור תמיד למעלה למעלה". ויש כאלה שתפקידם „לחשוב בצרכי עולם, מה שעולם צריכין פרנסה, וברכה וחיים ושאר הצטרכותם, ובשני סוגי צדיקים הללו הוא קיום העולם" [2].

„ישנם צדיקים שראשם בשמים, וכל מאוייהם נתונים להגדיל כבודו של הקב"ה ואין הם רואים כלל את הנעשה בעולם השפל הזה", אך לא זו היתה דרכו של ר' אלימלך, וכדבריו „הצדיק אינו משגיח לטובת והנאת עצמו, וכל כוונתו היא להשפיע שפע טוב לבית ישראל,

ותמיד נפשו ורצונו משתוקקים לראות בשמחת ישראל, שלא יחסר להם כל טוב" [3].

בהסבירו את מעמדם של הצדיקים, השוקדים על קירוב בני ישראל כלפי מעלה, כלומר לקרב אותם לעבודתו יתברך, ומאידך הם מפעילים כוחם כלפי מטה, כלומר, להשפיע שפע ברכות לעולם כולו — היה אומר הרבי ר' אלימלך — „דהנה הצדיקים העובדים את ה' באמת, הם כמו הסרסור בין המוכר והלוקח, כמו כן הצדיקים הם הסרסורים בין התורה הקדושה ובין הקב"ה, להביא ולהעלות התורה לפניו יתברך" [4]. בדרך זו הם מקרבים את שומעי לקחם כלפי מעלה, ומאידך הם ממשיכים את ההשפעה הגשמית כלפי מטה. אין הדבר נוח לצדיק, לרדת לעניניהם הגשמיים של המוני העם אף אם הם קשורים אליו, ומקבלים את מרותו, לפי „שהצדיק אינו מתאווה לשום דבר ברצונו, כי הוא כל כך במדרגתו הקדושה שאין לו תאווה לשום דבר". אולם הקב"ה „רצון יראיו יעשה" „עושה רצון להצדיק שיהיה צריך לאיזה דבר ויתאוה לו", כדי שהצדיק ישמיע את תפילתו „ואת שוועתם ישמע ויושיעם" והקב"ה שומע תפלה ומושיעם [5].

בהתאם לדברי חז"ל „כל שיש לו חולה בתוך ביתו ילך אצל חכם ויבקש רחמים עליו", היו רבים מישראל מתדפקים על דלתותיו של הרבי ר' אלימלך ומזכירים לפניו את החולים הזקוקים לרפואה, והוא היה מרבה בתפלה לרפואתם. לפעמים היה מקדים תפלה ומקדם את פני הרעה, ובתפלתו היה מונע את הצרה שלא תבוא [6].

בעיניו המרחיקות ראות חזה הכל מראש, ואת כחו הגדול הפעיל לישועתם של המצפים לישועה, גם אם הם בעצמם לא ידעו את הצפוי להם, ואחד מתלמידיו מספר כעד ראיה: „שיש צדיק אחד במדינתנו, שהוא יודע ומרגיש בי תמיד קודם היסורים — — — ונודר צדקה בעדי, ועל פי רוב פעל בתפילתו ובצדקתו, עד שניצלתי מהם, ואפילו כשהייתי כמה פרסאות ממנו" [7].

הרבי ר' אלימלך, שלא השתבח במעשיו, אף לא החזיק טובה לעצמו, היה אומר שעניוות היא תנאי הכרחי לכוחו של הצדיק לגלות מופתים, ולהבדיל, באלפי אלפים הבדלות, מן המכשפים העושים בקסמיהם גם דברים שהם מחוץ לגדר הטבע, ומשהפעילו

את קסמיהם הם מצפים לתיצאותיהם, הרי הצדיק ברוב עניוותו מתפלא ביותר על הדבר המופלא שנעשה על ידו ובכחו, ואף הוא משתומם ביותר על פעלו וכך פנה פרעה למשה ואהרן „תנו לכם מופת", כלומר תעשו דבר שיהיה גם בעיניכם פלא ומופת[8].

הסיפורים על כחו של הרבי ר' אלימלך שימשו בפיהם של גדולי החסידות, כגון רבי חיים הלברשטאם מצאנז בעל „דברי חיים" ורבי חנוך העניך מאלכסנדר, כדוגמא וסמל לכוחם של הצדיקים יסודי עולם[9]. רבי שרגא פייביש מברעזאן, מציין בספרו „שפת אמת" כי „על ידי סיפור טיבות ונפלאות שעשה עמנו השי"ת, על ידי זה נמשכים ונעשים נפלאות וטובות יותר גדולות, כמו מעין הנובע, שהמקור הוא פתח קטן וקצר, וכששואבין הימנו בתדירות, הפתח מתרחב והולך, ומפעם לפעם גדלה נביעתו", והוא הוסיף בשמו של הרבי ר' אלימלך את פירוש הפסוק „זכר רב טובך יביעו" „על ידי הזכרת „רב טוב", שכבר עשה השי"ת עמנו, על ידי זה „יביעו", מרחיבים יותר את מעיינות הישועה, להשפיע שפע ורב טוב לבית ישראל"[10].

לעזרת היחיד והצבור

לפי מסורת אהת, בה יסופר על עיניו המרחיקות של רבי מנדלי מרימנוב, הפך הרבי ר' אלימלך את קערת המרק שהוגשה לו על גבי השלחן, ובאותה שעה בומלה גזירה רעה, שעמדה להחתם על ידי המלך. היה זה כאשר רבי מנדל מרימנוב הסב לשלחן רבו, ופתאום לקח הרבי ר' אלימלך את קערת המרק והפך אותה על פיה. הרבי ר' אלימלך פתח בשמחה, ויתר המסובין פרצו בצחוק, אולם לפתע נשמע קולו של רבי מנדל מרימנוב: „מה אנו עושים כאן, הלא יאבדו את כולנו", אולם הרבי ר' אלימלך הרגיע אותו: „שלום לנו, אל תפחד, הלא אנהנו פה היום כולנו".

כל המסובין השתוממו למראה פעולתו של הרבי ר' אלימלך, ויותר מזה לשמע חילופי הדברים בינו ובין רבי מנדלי מרימנוב, אולם רבי אלימלך סיפר להם למסובים את פשר הדברים: „אחד משרי הממשלה יעץ מזימות להרע לכל היהודים במדינה, וכבר ניסה פעמים רבות לכתוב שטנה בספר ולהביאו לפני המלך, כי יתן עליו טבעת המלך, ולא עלתה בידו, כי בכל עת קרה איזה מקרה, שבסיבתו לא

היה ראוי הספר, להעלות על שלחן המלך. בו ביום, הושלם ניסוח הפקודה החמורה, והיא הוגשה לחתימתו של המלך, וכך סיפר הרבי ר' אלימלך: „בשעת ההכרעה, כאשר הפקודה היתה חתומה כבר בידי המלך, והוא שלח את ידו ליטול את הספוג כדי לייבש את התימתו, נתתי לידו את קערת המרק שהיתה על שלחני, והמלך בעצמו שפך את המרק, על טופס פקודת הגזירה".

הרבי ר' אלימלך הצביע על רבי מנדלי מרימנוב: „האברך הזה ראה את כל הנעשה" אולם הוא כל כך מופשט מגשמיות, עד כי לא ידע שאני פה, וכאשר ראה כי אני שופך את קערת המרק על השלחן, ראה את עצמו כאילו הוא עומד בלשכת המלך ואנו מעיזים בפניו, ועל כן פרץ בזעקה „הלא יאכרו את כולנו" [11].

עיניו של הרבי ר' אלימלך היו פקוחות לא רק לישועת הכלל שהיה נתון בסכנה, אלא גם לרווחתו של כל יחיד, והוא לא היסס להשתמש בכוחו האלקי לישועתה של אותה אשה עלובה, והיא „בת־גביר, שבעלה עזב את ביתו והשאיר אותה עגונה ערך י"ד שנים, וישבה אצל אביה, והיתה תמיד במרירות לב".

באחד הימים הגיעה לעיירת מגוריה של אותה עגונה „אם זקנה, שהיתה משרתת אצל הרבי ר' אלימלך, וידעה לספר מעשיות ומופתים, שראתה אצלו". העגונה פנתה לאותה זקנה וביקשה הימנה להתאכזן אצלה ש„יהיה לה עם מי לדבר", והימנה נודע לה לעגינה על כתו הגדול של הצדיק מליזענסק. הזקנה יעצה לה שתסע להרבי ר' אלימלך, ואותה עגונה קיבלה את ההצעה. נסעה לליזענסק ושיטחה לפני הרבי את מרי לבה. לאחר שסיימה את סיפורה באזניו, הופתעה ביותר לשמוע מפיו של הרבי: „בעלך הוא חי, והוא בעיר פלונית, ותוך חדשיים יחזור לביתו, ולכן — הוסיף — התכונני לקראתו וגם תכיני לאותו לילה סעודת הערב עבור בעלך, כי בודאי בוא יבוא לביתו, בלי שינוי"

האשה העגינה נסעה לביתה והיתה „מאמינה ואינו מאמינה", וברוח זו סיפרה את הדברים, גם באזני שכנתה הזקנה, אך זו עודדה אותה: „בודאי תהיה לך ישועה גדולה, ובודאי בוא יבוא באותו הזמן".

כאשר הגיע המועד שנקבע לבואו „הכינה האשה העגונה סעודת

ערב והדליקה נרות הרבה". שתי הנשים ישבו באותו ערב, וציפו לשובו של הבעל לביתו, לאחר ארבע עשרה שנות היעדרות. הם הסתכלו על השעון, וראו שעברה השעה התשיעית, העשירית, האחת־עשרה. השעון מתקרב לחצות, ועדיין לא הגיע.

בינתיים החל לרדת גשם חזק, והעגונה אמרה לחברתה: „לו היה בעלי במרחק רבע פרסה מהעיר, גם כן לא יוכל להגיע בגלל הגשם החזק". היא החלה להתיאש ותקוותה שהחלה לנצנץ, כמעט שהיתה למפח נפש, אולם אותה זקנה שהכירה את כוחו הגדול של הרבי ר' אלימ"ך, אשר דברו לא ישוב ריקם, לא הניחה לחברתה העגונה לישון, באמרה: „וודאי תיכף יבוא בעלך", ואמנם כשהגיעה שעת חצות נשמע קול דופק בדלת, בעלה הגיע „והיתה חדוה גדולה".

לאחר מכן סיפר הבעל כי בשעתו נסע מביתו לרגל מסחרו בעיר רחיקה ושם השתקע כל כך בעסקיו, עד ששכח כי לו אשה ומשפחה בעיר מולדתו. שנים רבות לא התפנה לחשוב על ביתו ומשפחתו אשר השאיר אחריו. לפני ימים אחדים נראה בחלומו איש זקן, שפנה אליו: „מה אתה עושה כאן, הלא לך אשה ובנים?" והוסיף לאיים עליו. בראשונה ניסה להתעלם מדבריו של אותו זקן, אך בכל ערב חזר ונראה אליו אותו הזקן, ומזרזו לשוב, עד שהוכרח לחסל את עסקיו, למכור כל הסחורות שבחנותו, ויצא בדרכו לביתו.

בדרכי הביתה, בהיותו מרחק פרסה אחת מעיר מגוריו, החל גשם חזק לרדת. באיתה שעה שהה בכפר אחד, והתכוון ללון שם בגלל הגשם. ולהבנם לעיירה, עם אור הבוקר, אך הזקן הנ"ל היפיע שוב והכה אותו במקל, בצירוף הוראה נמרצת לנסיע תיכף בלי עיכוב ולא ללון שם, ועל כן הוכרח להמשיך בדרכו, למרות הגשם השיטף, ולהגיע הביתה בחצות.

כאשר שמע מפיה של אשתו על הבטחתו של הרבי ר' אלימלך באיניה, יצא מיד בדרכו לליזענסק כדי להודות לו על חלקו בקימים ביתו. אך כשנכנס לחדרו של הרבי ר' אלימלך, נדהם, שכן ראה את פניו, והנה הוא אותו זקן שנראה לו בעיר הרחיקה, והירה לו לחזור לביתו, והוא שזירז אותו בדרכו, וכאשר הגשם פגע בו, לא נתן לו להשתהות בדרך וזירז אותו להגיע לביתו במועד[12].

רבי חנוך העניך מאלכסנדר היה מספר כיצד קוימה הבטחתו של

הרבי ר' אלימלך, ימים אחדים לאחר נתינתה. היה זה כאשר חוכר אחד בא לפניו והתאונן באזניו על ה„פריץ" היורד לחייו, ומעלה את דמי החכירה, עד שאין בכוחו לעמוד בהם. מצבו של אותו חוכר נגע ללבו של הרבי ר' אלימלך, והוא הבטיח לו כי ה„פריץ" יאריך את חוזה החכירה לשלש שנים נוספות, וברכתו של אותו צדיק נתקיימה במילואה, וכך היה מעשה:

אותו „פריץ" נוהג היה לערוך מזמן לזמן מסיבות הוללות למרעיו הפריצים. במסיבה אחת, כטוב לבו ביין, שלח לקרוא את „היהודי שלו", חוכר אחוזותיו, כדי להתעלל בו, כדרכם של ה„פריצים". הם החלו להשתולל ולהתעלל בו, אולם מיד כאשר ה„פריץ" הרים את ידו כדי לפגוע בו, לא יכול היה להוריד אותה, וכך נשאר עומד כשידו מ רמת כלפי מעלה. כשראה החוכר מפעלות אלקים, נזכר בהבטחתו של הרבי ר' אלימלך. והציג בפני ה„פריץ" את תביעתו, להארכת חוזה החכירה לשלש שנים נוספות, בתנאים הקודמים, וה„פריץ" נאלץ להיענות לדרישתו[13].

בכוחו הגדול עמד לימינו של רבי לוי יצחק מברדיטשוב, אשר נרדף על ידי המתנגדים, וביניהם היו גם בני משפחתו, וחותנו, הנגיד ר' ישראל פרץ, אף גירש אותו מביתו. בימים ההם באו בעלילה על ר' ישראל פרץ, ואם כי נמנה בין המתנגדים הנמרצים, הרי בצר לו מיהר ללי ענסק וביקש רחמים, ואז הזרה לו רבי אלימלך: „תיסע לביתך ותשאל עצה מחתנך רבי לוי יצחק, ומה שיאמר לך תעשה, ובל תפחד עוד כלל וכלל".

הלה חושש היה לפנות לחתנו שנרדף על ידו, חזר לליזענסק ונכנם שוב אל רבי אלימלך, אך הלה חזר ואמר לו: „כבר מילתי אמורה, כי תתיעץ עם חתנך הרב ויתן לך עצה שתינצל מידיהם, ומה שישים בפיך — אותו תשמור לדבר".

לא היתה לפניו דרך אחרת אלא להתפיים עם חתנו, הוא רבי לוי יצחק, והלה גילה את כחו להפוך את מדת הדין לרחמים, וכך ניצל מידי המעלילים. לאחר שבוטלה העלילה בא ר' ישראל פרץ, יחד עם חתנו רבי לוי יצחק לליזענסק, „ושם הודו להשי"ת שענה להם בעת צרתם"[14].

פרשיות אלו אינן אלא אחדות מנפלאותיו המרובים של הרבי

ר' אלימלך, שהפעיל את כוחו האלקי לישועת היחיד והצבור, והיו רבים שנתקרבו לחסידות לאחר שנוכחו לדעת בכוחו הגדול, וביניהם רבי שמחה מבויבעריק, מגדולי הדור ההוא וחברו של רבי יוסף, בעל „פרי מגדים".

רבי שמחה, שהיה מפורסם „כגאון עצום ואיש קדוש", נמנה בין המתנגדים, ולא נתקרב לתנועת החסידות אלא לאחר שנתרפא בברכתו של הרבי ר' אלימלך. היה זה, כאשר חלה ונפל למשכב במחלה מסוכנת. אמו נסעה, ללא ידיעתו של בנה, לליזענסק והרבי ר' אלימלך הרגיע אותה שלא תפחד, הבטיח לה כי ישוב לאיתנו, והורה לה לנסוע עם החולה לאחר הבראתו לאחיו רבי זישא באניפולי.

בשובה הביתה הוזמנו אל החולה שלשה רופאים גדולים, שבדקו אותו וכולם אמרו נואש לחייו, אולם בטחונה היה חזק בברכתו — הבטחתו של הרבי ר' אלימלך, ואמנם נתרפא רבי שמחה, ותוך ימים ספורים קם ממשכבו, ובהתאם להוראה שהיתה בידו יצא מיד לאניפולי, ומאז נמנה עם גדולי תלמידיו של הרבי ר' זישא[15].

לטהרת בית ישראל

הרבי ר' אלימלך גילה כוחו לישועת אחיו הסובלים והנדכאים מבחינה כלכלית, אולם מטרתו העיקרית היתה לשפר את מצבם הרוחני, ובכל כוחו השתדל להעלותם ולהאיר את דרכיהם באורה של תורה, הן לדורו והן לדורות הבאים, וכוחות עצומים השקיע להצלת נפשות. רבי הירש מרימינוב היה מתאר את השקט המוחלט השורר ברקיע, בשעה שמכריזים בשם הרבי ר' אלימלך כי „החיצונים נדרשים להניח לו לאותו אדם שנפל ברשתם"[16] וכך הציל מרדת שחת אותו אברך שיצא לתרבות רעה, והודות לפעילותו הנמרצת של הרבי ר' אלימלך הזר למוטב, וכפי שמכופר „עשה תשובה גמורה ונעשה מגדולי תלמידיו"[17].

פרשה אחרת קשורה עם מאמציו להציל בני ישראל ממכשולי כשרות, והיה זה בעיר יערוסלאב הסמוכה לליזענסק, כאשר פשטה מחלה רצינית שפגעה בילדים רכים. ראשי הקהלה ובני העיר באו להרבי ר' אלימלך וביקשו הימנו להתפלל אל ה', כי יעצור בעד הנגף.

„מי אנכי כי פניתם אלי?" — הגיב הרבי ר' אלימלך לפנייתם — „האם נביא או בן נביא אנכי, אשר אדע סיבת המחלה, רק באשר

שכבר פניתם אלי, אני דורש מכם כי תראו מהיום והלאה, להשגיח היטב על השוחטים בעירכם". בני העיר נענו לו והציבו משגיח, תלמיד חכם וירא שמים, שיעמוד מאחורי בית המטבחיים ויעקוב אחר מעשיהם של השוחטים והמשגיחים. יום אחד שמע המשגיח, שעמד מאחורי הפרגוד ובלש אחריהם כיצד שוחט זקן אומר לחבירו, שוחט צעיר הימנו: „הטרם תדע כי עין אנשי העיר צופיה היטב על מעשינו, לכן תדקדק היטב, ולא תעשה כמו שעשינו עד עתה". המשגיח סיפר על כך לראשי הקהלה, ואז נוכחו לדעת כי דבר אלקים אמת בפי הרבי ר' אלימלך. הם הסירו את השובי"ם שסרחו ממשמרתם „וחמת המחלה שככה"[18].

בין נפלאותיו של הרבי ר' אלימלך יש לציין את הסיפור כיצד הציל לקוחים למוות, בשעה שבאו לפניו בניו של יהודי שעמד לדין באשמה חמורה, והוא ברך אותם והבטיח להם כי אביהם ינצל מידי הגויים.

אמונתם של הבנים היתה גדולה בדבריו של הרבי ר' אלימלך, אך כשהגיעו לעיר המחוז, ששם נערך המשפט, לא ראו שום שינוי, ובית הדין הוציא את דינו למוות ללא זכות ערעור או חנינה. הבנים נשארו במקום המשפט לברר אפשרות של ביטול גזר הדין, אך לא עלתה בידיהם. ביום המיועד לביצוע גזר הדין, הוצא אביהם על ידי השוטרים מן הכלא והובל כשהוא כבול בידיו וברגליו למרכז העיר כדי להעלותו לגרדום.

בהגיעם למקום הגרדום הפומבי נקשר הנידון לעמוד התליה, ובהתאם לנוהג עמד התליין לקרוא באזניו את פסק הדין. הלה פתח את תיקו של הנידון ופסק הדין לא נמצא בו. השוטרים שנתלוו אליו, החלו אף הם לחפש את גזר הדין בתיקיהם ולא מצאוהו. בחפזון חזרו לבית המשפט וגם שם לא מצאו כל זכר הימנו. הם פנו לשופטים לנסח מחדש את פסק הדין, אך „גם השופטים שכחו גופא דעובדא, והעדים מי היו, הכל שכחו לגמרי, ולאחר כל החיפושים והשהיות, הוכרחו לשלחו חפשי" וכך זכה לחיים ולחופש.

כשחזרו דרך ליזענסק ונכנסו לרבי ר' אלימלך להודות לו על התעניינותו לעזרתם, השיב להם „שלא היתה לו שום דרך להציל את

הזה מדינו, רק להשתמש בשר של שכחה, להשביח מהם כל המעשה", וכך עלתה בידו להצילו מידיהם[19].

שמע נפלאותיו של הרבי ר' אלימלך הגיע למרחקים. מהר"ם א"ש, מגדולי הרבנים בדורו, היה אומר כי הוא מוכרח להשמע לדבריו של רבי אלימלך, שכן שמע מפי רבו בעל ה„חתם סופר", בשם רבו החריד שבכהונה, רבי נתן אדלר, על כוחו הגדול של רבי אלימלך בעולמות העליונים[20].

אף על מהר"ם ברבי, רבה של פרשבורג, מספרים כי פעם אחת הוזמן לבדר קידושין. כאשר הגיע למקום החתונה „ראה תאניה ואניה, כי הכלה התקפה ב„חלי נופל", והחתן אינו רוצה בשום פנים לקדושה". הרב החל להפציר בו בהתן שלא יבייש את הכלה, והוא מבטיח לו „כי אם יקדש אותה כדת משה וישראל, תבריא ממחלתה ותהי כאחד האדם". ההתן, שהיה ירא שמים, נענה לדבריו של מהר"ם ברבי, והחופה נערכה בשעה טובה ומוצלחת.

למחרתו שלח הרב לקרוא את החתן ואמר לו: „אמנם נעניתי לך והבטחתי כי הכלה תבריא ממחלתה, ועשיתי זאת, כדי למנוע צער ועגמת נפש לבת ישראל כשרה וליתר המחותנים, אולם דע לך כי אין בכוחי לעשות זאת. עצתי היא, איפוא, שתסע לליזענסק, ותבקש בשמי את הרבי ר' אלימלך, ואם הוא יבטיחך, תדע כי קרובה ישועתך לבוא". החתן יצא מיד לליזענסק, ואמנם מיד כשדרכה רגלו על כפתן חדרו של הרבי ר' אלימלך, פנה אליו הרבי: „ידעתי, בני, ידעתי, לך לשלום וה' יצליח דרכך". וברכתם של צדיקים נתקיימה בו לראות הימנה בנים ובני בנים[21].

לא כל הנפלאות שנעשו על ידו נראו לעין כל, שכן עקב אחר הליכותיהם של אנשי שלומו ודאג לרווחתם גם באין רואים. „מדרך הצדיק השלם, כשירצה לפעול איזו פעולה טובה לאדם, הוא עושה דבריו בהצנע ובסתר, והוא הדין כשמדבר דבריו לאדם אחר, וכוונתו לאותו שרצונו לעשות לו הטובה ההיא". רבי ישראל, המגיד מקוזניץ, אף סיפר לבנו רבי משה, כי נוכח בעצמו אצל רבי אלימלך, כשדיבר לאדם אחד „והוא הבין בשכלו הזך שהדברים מכוונים אליו, אלא שלא השמיע את הדברים באזני האדם המעותד לקבל הטובה, מפני הקטרוג שבמרום, לבל יקטרגו אותו למעלה ח"ו"[22].

היו גם מקרים שבהם לא ניתן לקרוע את רוע הגזירה, בגלל ידיעתו המוקדמת. פעם אחת איימה גזירה אחת על היהודים, וכל ישראל תלו בו ברבי ר' אלימלך את עיניהם לביטול הגזירה, אולם הוא טען בפני הם: „אני מעלבא דקשוט וכל רז לא אנים לי, ואני יודע טעמו ישל כל דבר, עד שגם אני הסכמתי לזה, ואם כן, איך אפשר לי להתפלל על זה" [23].

הרבי ר' אלימלך לא הסתפק בכך. הוא לא השלים עם הגזירה, והוסיף לעמוד בתפלה, כפירושו של „החוזה" מלובלין בשמו של הרבי ר' אלימלך: „שבענו בבקר חסדך" — אמנם אנו יודעים ומאמינים שהכל הם חסדיך הנסתרים, וכל מה דעביד רחמנא לטב עביד, אולם אנו מתפללים לחסדיך הגלויים, שנראה אותם בחוש, ואז נוכל לשמוח „ונרננה ונשמחה בכל ימינו" [24].

לפי מסורת אחת פנה לרבו ה„מגיד" ממעזריטש, לאחר פטירתו, ושיטח לפניו את בקשתו: „הלא גדולים צדיקים במיתתם יותר מבחייהם, התפללו נא בעדינו לפתיחת שערי רחמים", אך המגיד הסביר לו: „כל עוד שהייתי חי בעולם הזה, ולפי מראה עיני־הבשר שלנו, היה נחשב לצער, הייתי יכול לעכב, אולם כאן, בעולם האמת, אני רואה שהכל לטובה, וכי אעכב מלהיטיב לישראל" [25].

יחד עם הדאגה לצרת היחיד לא הסיח הרבי ר' אלימלך את דעתו מצרת הרבים, ותמיד היה דואג על גלות השכינה, „דהנה אנחנו בגלות המר הזה, אשר בצרותינו לו צר, וצדיק אחד המתעלם מצרות עצמו ומתפלל לגאולת הכלל, מציל את כל העולם כולו מן הגלות" [26].

הרבי ר' אלימלך ידע להעריך את כוחו של הצדיק „לעלות ולהתעלות למדרגת משיח". השפעתו גדולה בעליונים ובתחתונים „ויכול לפעול לגרום לביאת משיח" [27]. אף הוא, הרבי ר' אלימלך, נשא את נפשו לגאולת ישראל, אלא שלא ניתן לו. מקטרגים שונים יצאו כנגדו והפריעו בעדו, וכן נגזר עלינו לסבול ולהתענות שנים נוספות בגלות המרה הזו.

הערות לפרק תשעה עשר

1 „ישמח משה", פרשת נח. רבי נפתלי מרופשיץ מבאר בשמו את הכתוב „ומטה האלקים בידי" — „שיש כח ביד הצדיק להטות הדינים לבל ישלטו על ישראל ח"ו, רק לכל אשר יחפוץ יטנו, ומטה הדינים על שונאי ישראל, וזהו שאמר „ומטה האלקים בידי" — „זאת נתן השם יתברך בידו להטותם כחפצו" („זרע קודש", תצא).

2 נועם אלימלך", פרשת ויחי.

3 שם, פרשת פקודי. יתר על כן — סוגן הרבי ר' אלימלך — הצדיק הדבוק בשם יתברך משפיע השפעות גדולות לעילם כולו, בבחינת כל העולם אינו ניזון אלא בזכות תינוק בני. „יש צדיק העובד השם במעשים טובים ועבודות כשרות בגופו, ועדיין לא הגיע למדרגות מחשבות בדבקות גמור בבורא יתברך ויתעלה, במחשבתו הטהורה. הצדיק הזה גורם תיקון השבינה הקדושה והטהורה, אבל עדיין אין בידו הכוח להשפיע השפעות טובות לעולם, ויש צדיק הדבוק בבורא יתברך במחשבות קדושות תמיד ודבקות בלי הפסק, הצדיק הזה הוא גורם השפעות גדולות לעולם".

4 „ליקוטי שושנה" ד"ה ועמך כולם צדיקים.

מקור כוחו של הצדיק „דהצדיק השלם יכול לבטל כל הגזירות, הקב"ה גוזר וצדיק מבטל", מוסבר ע"י הרבי ר' אלימלך „שהצדיק הוא מופשט ומובדל מענייני עסקי העולם הזה, והוא כאילו אינו בעולם הזה כלל, ומחמת דבר זה קר שתו הרבה מאד, כדמיון המלאכים ששואלין זה לזה איה מקום כבודו, שהם סוברים שהשי"ת ב"ה הוא בתחתונים, ומחמת זה מ דים ומשבחים להשי"ת ב"ה, ונמצא המלאכים שואבים הקדושה ע"י עולם הזה, שהם אינם בו, והצדיקים שואבים ומקבלים הקדושה מהעולמות העליונים שסברתם בהיפך המלאכים, והצדיק המורם ומובדל מעולם הזה, הוא שואב גם כן הקדושה מהעולם הזה, בדמיון המלאכים, שגם הוא כאלו אינו בזה העילם כלל, ומחמת גודל פרישותו וקדושתו, יש לצדיק כזה אהבת המלאכים ויראת המלאכים" ולא זו בלבד אלא ש„מדרגתו היא יותר מהם, ולהצדיק כזה לא יעשה ה' דבר, כי אם גילה סודו לעבדיו, כמ שכת"ב באברהם המכסה אני וכו', וכך יודע הצדיק להתפלל ולבטל" („לקוטי שושנה" ד"ה גר אנכי בארץ).

5 שם ד"ה רצון יראיו יעשה.

6 „אגרת הקדש" של ר' זכריה מנדיל מ'ערוסלב בסיף ספר „נועם אלימלך". אמנם לכאורה יפלא: „האיך נענה אדם בתפלה בהתפללו על החולה, והוא נתרפא, הרי הוא כמו השתנות חלילה אצל הבורא, אך הענין היא באמת, מפי עליון לא תצא הרעית, רק האדם הוא מקושר בכל העולמות, ומחמת חטאו הוא נפסק מהקשר העליון, ונפל לענין חולי רע ר"ל, ולאחר שבא הצדיק ומתפלל, הוא מקשר את האדם הזה בשרשו כבתחלה, ולכן נקראת תפלה, כי התפלה היא מלשון התקשרות, כמו נפתולי וכו' ונמצא ממילא מתרפא", ובדרך זו מתגלה כוחו של הקב"ה המגלה את סודו על ידי עבדיו הצדיקים, וכבודו מתעלה לעיני כל ישראל. („נועם אלימלך" פרשת ויחי, ובפירוט יתר ב„ליקוטי ש'שנה" ד"ה שירו לה').

7 ר' זכריה מנדיל מיערוסלאב ב„אגרת הקדש" אשר בסוף „נועם אלימלך".

8 „נועם אלימלך", פרשת וארא.

9 „אהל אלימלך", סימן קע"ה.

10 „שפת אמת", לרבי פייביש מברעזאן פרשת בשלח.

11 „אהל אלימלך", סימן קפ"ה.

12 „דברים ערבים", דף י"ח ע"א.

13 „אהל אלימלך", סימן קע"ה בשם רבי צבי יחזקאל מיכלזון מפל נסק.

14 „אהל אלימלך", סימן שט"ז בשם „בני יהונתן" דף י"ב, וכן ב„שבחי צדיקים" לר' מנדיל צ טרון וורשה תרמ"ג.

15 „שם הגדולים החדש" בערכו וכן „באהל אלימלך" סימן קצ"ה.

16 מכתבי רבי יוסף שוחט מבריסק (כתב־יד).

17 „אהל אלימלך" סימן ש"ג, וראה לעיל בפרק „כלי גולה עשי לך" הערה 15.

18 עשר צחצחות" מערכת רבי צבי אלימלך מדינוב דף נ"ד ע"ב סימן ד'.

19 „אהל אלימלך" סימן רפ"ג בשם רבי יחיאל חיים מאוזרוב.

20 „חוט המשולש", דף ד' ע"א.

21 „אהל אלימלך", סימן רע"ג, בשם ר' יקותיאל יהודה גרינוולד.

22 „באר משה" פרשת תולדות.

23 „שפתי צדיקים", פרשת וירא.

על יסוד דבריו אלו הסביר רבי צדוק מלובלין (במס' ברכות ל"ד ב), את דברי רבן יוחנן בן זכאי לאשתו של רבי חנינא בן דוסא „לא שהוא גדול ממנו אלא שהוא כעבד, ורבן יוחנן בן זכאי כשר לפני המלך, דלפני השר מגלים הטעם והסוד של כל דבר, וממילא אינו מבקש לבטל הגזירה, מה שאין כן העבד שאינו יודע הסוד והטעם, וכאשר הוא חביב ורגיל, יוכל לבטל הגזירה לפי בקשתו".

24 דברי אמת" להחוזה מלובלין, פרשת תשא.

25 „בינת משה" לרבי משה אליקים בריעה מקוזניץ (ס"ז).

26 „נועם אלימלך", פרשת שמות, וראה לעיל בפרק „בציפיה לתשועת ישראל".

27 שם, פרשת משפטים.

פרק עשרים

אש המחלוקת עוברת לגליציה

ההתנגדות לתנועת החסידות, שהיתה תוססת בלב המתנגדים עוד בימי חייו של הבעש"ט, אך לא ניתן לה ביטוי בפועל, התפרצה בגלוי שנים מספר לאחר פטירת הבעש"ט, ובשנת תקל"ב, היא שנת חייו האחרונה של ממלא מקומו המגיד רבי דוב בער ממעזריטש, יצאה הלהבה מוילנא אשר בליטא, והתפשטה ליתר תפוצות ישראל, וגם לגליציה הגיעה.

עם התפשטותה הנרחבת של תנועת החסידות למדינות פולין, ליטא ורייסין, באמצעות תלמידי המגיד ממעזריטש, הגבירו המתנגדים את רדיפותיהם כנגד ההולכים בדרך החסידות, שכונו על ידם „אנשי הכת", וניתן לציין כי כל שנות הנהגתו של הרבי ר' אלימלך (תקל"ג—תקמ"ז) עמדו בסימן המערכה הזו.

ה„חרם" הראשון נגד החסידות פורסם בשנת תקל"ב, השנה האחרונה לחיי המגיד, כלומר לפני קבלת ההנהגה בידי הרבי ר' אלימלך; אף בשנה האחרונה לחייו היא שנת תקמ"ו, הוכרז החרם בקראקא, אולם לא היה בכוחם של כתבי החרם לעצור בעד תנועת החסידות, שכבשה בסערה את מרבית קהילות ישראל בפולין וגליציה.

לעומת גדולי התורה, שגדולתם הוכרה על ידי הכל, שעמדו בראש ההתנגדות בליטא, הרי בגליציה ניהלו את המערכה כנגד החסידות כמה משכילים נסתרים. היו אמנם מלומדי ה„קלויז" בברוד, שלא ראו בעין יפה כמה מעקרונות החסידות, וביחוד את התנגדותה לדרך התעניות והסיגופים, אך המערכה התנהלה בעיקרה על ידי המשכילים ואוהדיהם הנסתרים והגלויים, שכן הללו הבחינו יפה בסכנה הנשקפת להם מהתבצרותה של תנועת החסידות, וכתבי

החרם שפורסמו בליטא נוצלו על ידי המשכילים בגליציה, במלחמתם כנגד החסידות.

כאשר הגיעו כתבי ההתנגדות של ראשי קהילת וילנא לברודי, העיר הראשית בגליציה, וראשי קהילת ברודי נדרשו להצטרף למלחמה נגד התפשטות החסידות „נפלו על המציאה" מספר משכילים שנענו לקריאה, והם קפצו על עגלת ההתנגדות[2].

בברודי מצא מקלט אחד מראשוני המשכילים, ישראל מזמושץ, מורו של משה מנדלסון הוא אבי תנועת ההשכלה, שורש פורה ראש ולענה. עוד בשנת תק"א פירסם בעיר מולדתו זמושץ אשר בפולניה, את ספרו „נצח ישראל", שסימני כפירה ניכרו בו, וכאשר נאלץ לעקור משם, עבר לגליציה והמשיך להפיץ שם את דעותיו הכוזבות, תוך קיום קשרים עם סופרים נוצריים[3].

אחד ממקורביו מעיד עליו שהוא חיבר ספר שנועד, כביכול, להסביר מקומות מסופקים בתלמוד, אולם היתה זו רק כסות עיניים להפצת ההשכלה בין היהודים החרדים, וישראל זמושץ זה, הוא בין הראשונים, שיצא בספרו „נזר הדמע" נגד החסידות, וקובל מרה על התלהבותם בתפלה: „ונשמע קולו אל הקדש, אז ישיר שיר הדש — — — ויקרא אל ה' בחזקה"[4].

ספר זה „נזד הדמע" הכולל אחד הקטרוגים הראשונים נגד החסידות, ובו הובעה לראשונה התנגדות רעיונית כנגד הליכות החסידות, הובא לדפוס בדיהרנפורט בשנת תקל"ג, היא שנת הנהגתו הראשונה של הרבי ר' אלימלך, אם כי לפי הוכחות שונות נכתב לפחות י"ד שנה קודם לכן, כלומר שנים רבות לפני פרסום כתבי החרם בליטא.

אחת ההנהגות שהרבי ר' אלימלך שקד להחדיר אותה בקרב ההולכים בדרכי החסידות היא הטהרה במקוה לפני התפילה[5], אולם בעיניו של אותו משכיל לא נראתה הקפדתם של החסידים להיטהר לפני תפילתם[6].

בשעתו לא ידעו על ארם ההשכלה שפעפע בו והתסיס את ההתנגדות לחסידות, אולם לאחרונה נתגלו כתבים המוכיחים כי אחד מגדולי המכיתים נגד החסידות, אריה ליב בן מרדכי, מזכיר הקהלה בברודי, היה מראשוני המשכילים בעיר, מבני חוגו של

זמושץ, ונטייתו להשכלה, הלהיבה אותו במערכה זו. כשהגיעו אליו כתבי ההתנגדות של ראשי קהילת וילנא נגד החסידים נטל מזכיר הקהילה את היוזמה בידו להעתיק את האגרת ולהפיצה ברבים[7].

כדי להגביר את ההתנגדות כנגד החסידות, החליט הלה להעליל עליהם ולייחס את החסידים לכת השבתאים והפרנקיסטים להכדיל, שתעלוליהם היו זכורים עדיין בקהילות גליציה. בדברי ההסבר לאגרתם של ראשי קהילת וילנא, הוא מוסיף משלו: „נבהל נבהלנו מראות, נעוינו משמוע, כי עדיין לא כבתה האש המתלקחת זה כמה שנים, עדיין מרקדין בינינו חבורות רשע, המעמיקים מה' להסתיר עצה, עצת נפתלים המעקשים ארחותם, כי ה'כי דלישתני ממנהגא, מנהג של ישראל תורה היא, ומחללין שם שמים בסתר ובגלוי". אין איפוא כל פלא כי ראשי קהילת ברודי נענו לקריאה, וכדבריו „קמו ונתעוררו הרוזנים, נגידי קהילתנו, ונאספו העדרים רועי ישראל, כל הפרנסים והמנהיגים, לקנא בחטאים האלה, לפרסם קלונם ולהדיחם מעל הארץ".

בימי ה„יריד" של ברודי, ביום כ' סיון תקל"ב, הוכרז ה„חרם" כנגד החסידות, ובכתב החרם הודגש במפורש הקשר הרצוף בין החסידים ובין השבתאים והפרנקיסטים: „באשר הקול נשמע בכל מחנה העברים, אז עש איז בעוונותינו הרבים, ווידר חוזר וניעור גיוואריין בקרב עמנו, כתות וחבורות, וואם זענין נחלקים מתוך העדה השלימה והצדק, מאכין זיך מנהגים חדשים וחוקים לא טובים, זענין פורק עול התירה מעל צואריהם, וכהפקירא ניחא להו"[8].

פיסקה מיוחדת בכתב החרם, מכוונת כנגד מנהגם של גדולי החסידות בדורות הראשונים, להקפיד על בדיקת הסכינים של השוחטים. משכילי ברודי, שהגבירו את ההסתה, התכוונו להפריע למנהגי הזהירות בשמירת הכשרות, והוסיפו בו סעיף מיוחד השולל מנהג חסידות זה: „וועז איין אורח וועט קומין לקהלתנו (און) וועט ניט וועלין עסין משחיטת השוחטים הקבועים בעיר, אודר ער וועט זיך נוהג זיין בשום מנהג חדש, אודר מתפלל זיין כמנהג הספרדים וסידור האר"י ז"ל, מוז דער בעל בית מודיע זיין להנגיד הפרנס חודש להדוף ולגרש את האיש ההוא מן העיר — — — גם איז תוקף גזרתנו על השוחטים דקהלתנו, זייא טארין

ניט ווייזן זייערע חלפים, לשום אדם אורח כלל, רק לאיזה רב מזורם באיזה קהלה מפורסמת ובידיעת הפרנם חודש"[9].

אותו משכיל, ששימש כמזכיר קהילת ברודי, אריה ליב, לא הסתפק בהכרזת החרם בברודי עצמה אלא העביר את המערכה לקהלות אחרות. בעיירה הסמוכה לברודי, אלעקסניץ, נדפס בשנת תקל"ב, כתב הפלסתר הראשון נגד החסידות „זמיר עריצים", ומתוך מכתבי המשכילים שנתפרסמו עד כת, אנו למדים שאריה ליב זה חיבר אותו, וכן חיבר כתב פלסתר נוסף בשם „מוסר אוילים" שלא נדפס[10].

בעקבות קהילת ברודי יצאו קהילות נוספות בגליציה, ובידינו נשתמרו התקנות, שהותקנו בשנה ההיא, בקהילת לעשנוב הסמוכה לברודי, ובהן עשו „גדר על כת הליצים, שהתחילו לפרוח והגדילו להפליא ולהרשיע"[11]: „באשר שראינו רעה, בעוונותינו הרבים, שנתרבו קטטות ומריבות, מאיזה אנשים הידועים הנקראים חסידים, שנשתקע בלבם התגדלות לשנות נוסחא של התפלה, מכפי שהיה מקודם נוסחא אשכנזים, וגם עושים לעצמם חבורות חבורות", ועל כן נתקבלו התקנות דלהלן „כדי לזושקיט המחלוקת":

„שלא יהיה שום מנין בקהלתנו, חוץ אצל הרבני מ' יואל, וגם לאורחים בבית האכסניא שלהם מותר, ויותר מזה אסור לעשות מנין, רק יתפללו כולם בבהכ"נ או בביהמ"ד הקבוע, והשליח צבור שיתפלל לפני התיבה, אינו רשאי לשנות שום נוסח התפילה, הן בפסוקי דזמרה או בשמונה עשרה, מנוסחאות האשכנזים כפי (שהיה) הדבר מאז ומקדם".

„בהשטיבל קטן הסמוך לביהמ"ד הגדול, ג"כ חלילה לעשות שום מנין, רק פעמים כשיאחרו לבוא סמוך ליוצר אור, אזי רשות לעשות שם מנין, ובאופן שלא לשנות שום נוסח כלל".

כנגד התלהבותם של החסידים בתפלתם, החליטו ראשי קהילה זו כי „חלילה לאותן אנשים הידועים, להרים קולם בתפילתם יותר מדאי שלא יבלבלו את התפילה"[12], ואין תקנות אלו אלא דוגמא לצעדים שהמתנגדים נקטו בשעתם, בנסיונותיהם לדכא את תנועת החסידות.

תלמידי המגיד דנים על אמצעי תנובה

אחד מתלמידי המגיד, שסבל קשות מתגרת יד המתנגדים על הפצת תורת החסידות, היה רבי לוי יצחק בעל „קדושת לוי", שנרדף על צווארו בשתי עיירות רבנותו הראשונות, זעליחוב ופינסק, והוא לא בא אל המנוחה אלא בשנת תקמ"ה, כשנתקבל לרבה של ברדיטשוב.

מסורות רבות בידי חסידים על רדיפות המתנגדים כנגדו, ובערב שבת אחת, אחר חצות, אף גורש מביתו אל מחוץ לעיר. הרבי ר' אלימלך נזעק להגנתו של רבי לוי יצחק, והורה לבנו ר' אלעזר לענות „על דבר קטטות ומריבות שנתעוררו על הרב האי הגאון, איש האלקי, קדוש יאמר לו, אב"ד דק"ק זעלחוב נ"י, להשיב לו מה ששמע מאביו נ"י, על דברי קטטות הנ"ל, והשיב לו על פי ציווי אביו" [13]. אף מתוך כתבי ההתנגדות, שנתפרסמו בשנים האחרונות, אנו למדים על המערכה הכבדה שרבי לוי יצחק נאלץ לעמוד בה [14].

לא היה בכרוזי החרם או בתקנות שהותקנו בקהילות שונות, כדי להניא את אלה שהצטרפו לתנועת החסידות לפרוש הימנה, אך ההתנגדות הנמרצת פגעה בהם קשות. הרדיפות נגד ראשי החסידות גברו בכל אתר ואתר. רבי לוי יצחק מברדיטשוב גורש באכזריות מעיירות רבנותו, ורבי אהרן מקרלין נאלץ אף הוא לעקור ממקומו, אולם הזקה עליהם הוראת רבם, המגיד ממעזריטש, לא להכנס לפולמוס עם המתנגדים אלא להמשיך בעבודתם ולהגביר פעלים להפצת החסידות.

כאשר הגיעו מים עד נפש לא ראו תלמידי המגיד דרך אחרת לפניהם, אלא לגמול לחורפיהם כגמולם, ואף הם התכוונו „לעשות מעשה".

מסורת חסידים, המיוחסת לרבי שניאור זלמן מלאדי, מספרת על אותה התוועדות, שבה השתתף גם רבי אלימלך מליזענסק ויתר תלמידי המגיד כדי לטכס עצה על הצעדים שיש לנקוט בהם כנגד המתנגדים היורדים לחייהם. בימים ההם הגיע מכתב לרבי לוי יצחק מזעליחוב כי „כת המתנגדים מצירים ומציקים מאד לבני ביתו ולכל החסידים אשר שמה, עד כי כשל כח הסבל". במכתב

זה היה „מפורש פרטי הענינים אשר ענו אותם ויצטערו מאד כל הרבנים על זה, ועל כן החליטו בדעת כולם, כי יקראו את המכתב בפני מורינו [הרב המגיד] בעת ישבו על השלחן בשבת, כי זהו פקיח נפש ממש, ויבחרו בהרב ר' לוי יצחק, כי הוא יהיה הבעל דין, שיקרא את המכתב בפני רבינו".

המגיד לא הגיב מאומה, וגם כאשר הקריאו לפניו את האיגרת פעם נוספת ושלישית, לא הגיב. הדבר היה לפלא בעיניהם, אך הם לא העיזו לפנות אליו שנית. במוצאי השבת נתכנסו שוב תלמידי המגיד, והעלתה הצעה „אולי כוונת רבינו כי מעצמנו נשתדל לעשות איזה ענין בדבר הזה, ולא נוסיף עוד להטריחו בדבריב כאלה", ולאחר שיקול דעת יכודי „ויעמדו הרבנים למנין, והם עשו מעשה" — — —

למחרת היום השכים המגיד, ומיד בכניסתו לבית המדרש פנה לתלמידיו: „בני, מה עשיתם?". הם גילו באזניו את אשר עשו והשבירו לו: „כשל כח הסבל מאתנו, לסבול כל העינויים האלה, ועל כן עשינו כך וכך" אך המגיד נזף בהם: „הסכלתם עשו בזה הענין, כי לא למגנא ח"ו לא הכנסתי עצמי בזה, ידעתי כי היא סכנה, אך הוא דבר האבד כבר, כי הפסדתם את הראש שלכם, אבל — הוסיף המגיד — זאת יצא שכרכם, כי מעתה ועד עולם כאשר יהיה מריבה ועסקים מכת החסידות והמתנגדים, תהיה יד החסידים תמיד על העליונה" [15].

ההברעה נפלה. באותה שנה, בי"ט בכסלו תקל"ג, נכתלק המגיד לבית עולמו.עטרת ההנהגה של בני החבורה הוטלה על שכמו של הרבי ר' אלימלך מליזענסק. תנועת החסידות הוסיפה להתפשט על פני קהילות ישראל, ואם כי ההתנגדות נמשכה עוד שנים אחדות, הרי לא יכלה לעצור בעד התפשטותה המלאה של החסידות בקהילות פולין וגליציה.

הערות לפרק עשרים

1 שבר פושעים סימן א—ב.

2 נדפס ב„זמיר עריצים וחרבות צורים" תקל"ב ע' 10, וחזר ונדפס ב„העבר" פטרוגראד תרע"ח, כרך 2.

3 ערים ואמהות בישראל: ברידי (ירושלים תשט"ו) ע' 173.

4 ישנם הטוענים כי המחבר שנפטר בשנת תקי"ט בימי חייו של הבעש"ט, לא נתכוין לחסידות מיסודו של הבעש"ט, אלא ל„חסידים הראשונים" שהיו לפנים, ואף הם התנהגו בקדושה יבטהרה (מאמריו של ח. ליברמן „כיצד חוקרים חסידות בישראל"). אין כאן מקום להכנס לבירור בעיה זו, אולם יש מקום לציין דבריו של בן הדור ההוא ואחד המשכילים הראשונים, הוא יצחק אייכל, מבני הזוג של מנדלסון, המספר על הידידות בין ישראל זמושץ ובין מנדלסון: „היה בעת ההיא בברלין הרב ר' ישראל, מחבר ספר נצח ישראל, איש פולניא, גדול מאד בתורה וחכמה, ולי רעיין זך, לב רחב, נרדף מארץ מולדתו, בחרון אף המקנאים, אשר שטמוהו על דבר אהבתו את החקירה, ויתחבר אליו משה לקחת לקח מפיהו", „לזאת אהב משה (מנדלסון) את רבו ישראל, והרב אהב את משה" ודיין פיסקאית אלו כדי להעמיד את בעל „נזר הקדש" במקומו הראוי.

5 „והיה העולם שמם עד שבאו שני המאורות הגדולים לעולם, הבעש"ט ואחריו הרבי ר' אלימלך, שהחזירו עטרה ליושנה, והם פתחי שער לה' צדיקים יבואו בו, שלא יהרהר אדם שום הרהור תירה עד שיטביל עצמו" („מאור ושמש" פרשת אמיר) וראה לעיל בפרק „גדולה תפילה".

6 כדבריו: „ויש אשר יציב ידיו על הנהרות, ובאחד הבירות יבוא בגבורות, ורחץ בשרו במים בכל יום פעמיים, כמדומה לו כי מן הנהר תופע עליו נהרה, ומן המערה רוח טהרה". כן היא טעון נגד אחד מעקרונות החסידות „כי ידעו וכי יבינו, לברר ניצוצות הקדושה, ילכסית פני כטרא אחרא בושה, וכי תיקון גדול מתקנים באכילתם".

7 „ערים ואמהות בישראל", ברידי ע' 111.

8 והרי קטעים מתוך כתב החרם: „און די זעלביגה לייט, יאש מאכין זיך מנהגים חדשים, זענין בונים במית לעצמם, להבדל מתוך העדה הקדושה, מאכין זיך באוונדרה מנינים, זענין נים מתפלל עם הציבור בבתי כנסת ובתי מדרש הקבועים, אין זענין משנה מטבע שטבעי חכמים גדולים הפ סקים, כל תיקוני התפלות במדינות הללו, אין די זעלבגה לייט זענען מהרף ומגדף, מלעיבים במאכי אלקים, אין זענין עובר זמן קריאת שמע ותפילה, און דוקא בשינוי נוסחאות נים מנהג מדינות הללו, ואש אונזרה גאינים קדמונים האבין אינז מיסד גיוועזין, וכהיום גיפינען זיך זעלבי רשעים פישעי ישראל בגופן, זענין פירקי עול ומניחין חיי עולם רק בנגינתם כל היום און מאכין זיך חבורות כתית כתות".

„בכן הוכרז „בחרם הגדול והנורא בכל החרמות ושמתות הנידויים, בכל האלות והקללות שבתורה — — — בחרם יהושע בן נון — — — יבחרמות שהחרימו אנשי כנסת הגדולה, אז מהיום והלאה חלילה יחלילה לכל הבתי כנסיות והמניינים הקבועים שבקהלתנו, ואש האבין רשות מנין צו מאכין בבתיהם, חס ושלום, משנה צו זיין ממנהג שלנו מנוסח התפילה האשכנזית, ופשיטא אז קיינער טאר זיך נים דר זעגען מתפלל צו זיין, מתוך הסידור של האר"י ז"ל ושאר מקובלים אשר בסודם לא באה נפשם של האנשים הטמאים הללו, וכן חלילה לשום אדם מתפלל

צו זיין רק בסדר התפילות האשכנזים וואש מיר האבין מקדמונים גאוני עולם".

„גם איז מען גוזר בחרמות הנ"ל עש זאל קיינער ניט גיין בבגדי לבן בשבתות וימים ט'בים, רק די עטל'כע מפורסמים הידועים לנו, וואש זענין גדולי עולם בש"ס ופוסקים ויראת שמים ועוסקים תמיד בתורה ומצוות — — — ווארום ווער עש וועט גיין מהיום אין ווייסע קליידער — — — וועט מען אים אפציהן באמצע הרחוב, (און ער) וועט זיין ללעג ולקלס וכמופת לרבים".

9 ראשיתו של מנהג זהירות זה, מימי צמיחת החסידות. במאמציו לחיסול שרידי הפרנקיסטים, ובהם גם „כלי קדש", שהתכוונו להכשיל את היהודים הנאמנים, היה הבעש"ט נוהג שלא היה אוכל בשר אלא אם כן בדק תחלה את הסכין בו נשחטה אותה בהמה שבשרה הוגש לשולחנו. התנהגות זו, שאומצה גם על ידי ממשיכי דרכו ההולכים בדרכי החסידות, גרמה להתנגדות מצד רבני הישובים שראו את עצמם נעלבים, אולם הבעש"ט ותלמידיו עמדו על כך בתוקף, וכאמור, נכלל בכתבי „חרם" סעיף מיוחד, שאין להראות להם את סכיני השחיטה. סירובו של אדם לאכול בשר אלא אם בדק קודם לכן את סכין השחיטה, משמש בכתבי המתנגדים בין סימני ההיכר של אנשי ה„כת". (ראה לעיל בפרק „בשערי הסידות" הערה 2).

10 מתוך מכתבו של י. ש. ביק לראש המשכילים בגליציה יוסף פערל („פון נאענטן עבר", ע' 270).

11 „זמיר עריצים וחרבות צורים" תקל"ב ע' 31—32. תקנה מיוחדת מכוונת נגד מנהגם של החסידים להתעד בסעודת שלש סעודות. ראה לעיל פרק „לקראת שבת לכו ונלכה" והערה 7.

12 תגובה להתנגדות כנגד ההתלהבות בתפלה, יש בדברי הרבי ר' אלימלך על ההתנגדות לצדיקים: „דהנה עיבחית ותנועות של הצדיק, המתחיל להתאמץ בקדושה ועבודת הבורא יתעלה, הם קצת זר בעיני בני אדם הפשוטים, ואינם נכנסים בלבם, באומרם שתנועותיהם הם שלא כדרך העולם, ומעשיהם שונים וזרים בעיניהם" („נועם אלימלך" פרשת תשא).

13 אגרת הקדש בסוף ספר „נועם אלימלך".

14 מכתבו של רבי יוסף לוינשטין מסעוצק („תרביץ", תשכ"א, ע' 402), זכן בקובץ „דביר", א', ברלין תרפ"ג.

15 „שבחי הרב" (לבוב תרכ"ד), והמסורת מיוחסת כסיפורו של רבי שניאור זלמן מלאדי, באוני ר' פנחס רוזנס.

פרק עשרים ואחד

המערכה בעיצומה

בקהילות גליציה, שבהן נתקבלו תקנות שהיו מכוונות נגד התפשטות החסידות, אירעו אותן התיפעות החמורות כמו בליטא. המתנגדים לא בחרו באמצעים במלחמתם כנגד החסידות, ולפעמים הגיעו הדברים עד כדי פגיעה אישית ברבי אלימלך, שהוכר כמנהיג תנועת החסידות בגליציה.

בעוד שבקהילות הקטנות השתרשה החסידות, והמתנגדים ריככו את עמדתם השלילית, הוסיפו ראשי כמה קהילות גדולות לעמוד בהתנגדותם, ובחריפות מיוחדת התנהלה ההתנגדות בקהילת ברודי, הקהילה הראשית בגליציה. המשכיל אריה ליב, סופר הקהילה, שאירגן את ההתנגדות במקום, כיוון את החיצים מתוך כוונה לפגוע אישית, כביכול, בהרבי ר' אלימלך. הלה הוסיף לכתבי ההתנגדות שהגיעו מליטא „תוספת ביעור" משלו, ומדבריו נשמעים כבר הדי השפעתו של הרבי ר' אלימלך ודרכו. כך למשל לא נראו בעיניו מפעלי הצדקה בחצרות הצדיקים, ועל כן הוא טוען כנגדם „והוא המשביר להשביעם מטובו, אך אם ילאה מכלכל — — — כי רבים אוכלי שולחנו ובוזזי הונו"[1].

בימים שרבי מיכל מזלאטשוב ביקר בלבוב לדרוש ברופאים, ביקר אצל ה„מרא דאתרא" רבי חיים כהן רפופורט, והשיחה נסבה על כמה מדייני לבוב ששמיעתם רעה, כאילו ח"ו מקבלי שוחד הם. רבי מיכל מצא מחובתו להפנות את תשומת לבו של רבי חיים לשמועות אלו, אך בעיני רבי חיים לא נראו הדברים, ובמקום תשובה השיח בפניו של רבי מיכל „וואם הארט אייך נישט בעסער אז מלך איז א רבי"? (מדוע לא איכפת לכם שגם אלימלך ברביים).

לשמע דבריו של ר' חיים רפופורט התגבר רבי מיכל על חולשתו, וקפץ מעל כסאו: „כביכול אויף דעם רבין ר' מלך זאגט איר אזוי,

אויף דעם רבין ר' מלך הענגין אללע עולמות" (— כנגד הרבי ר' אלימלך אתם טוענים, הלא כל העולמות תלויים בו ובזכותו)[2].

רבי משה טייטלבוים מאוהל, בעל „ישמח משה", התכוון לנסוע אליו ואף יצא בדרכו לפגישת אקראי, אולם אחד מן המתנגדים עצר בעדו, בטענה: „וכי זה כבוד התורה, אשר כת"ר, ששמו מפורסם מאד לגאון גדול בישראל יסע לרב חסיד, אשר למעלתו עשר ידות בתורה על החסיד הלזה, ומה יאמרו הבריות ח"ו, כבוד התורה ולומדיה וכדומה", וכך הוסיף אותו מתנגד לטעון „הרבה דברים אשר לא ניתנו להעלות על הכתב, עד אשר מעשה שטן הצליח, ודבריו אלה הטו את לבבו הטהור וחזר לאחוריו מאמצע הדרך ונסע לביתו"[3].

רבי יצחק אייזיק מקאמארנא מספר כי ההתנגדות לרבי ר' אלימלך הגיעה לממדים חמורים ביותר, עד כדי כך שאחד המתנגדים סטר לו על לחיו אולם רבי אלימלך מחל למתנגדיו במחילה גמורה, ואף כלפי אותו מתנגד שפגע בו התפלל: „רבונו של עולם, אני מוחל לו בלב שלם ובלב שמח, ולא יענש שום אדם בסיבתי"[4].

על צערו הוא ויתר הרבי ר' אלימלך, אולם בגלל ההתנגדות נמנע הימנו לפעול לטובת הכלל, ורבי אברהם מרדכי מפינטשוב שמע בעצמו מפי הרבי ר' אליכלך: „יניחו מלחלוק עלי שתי שנים, ואביא משיח וגאולה שלמה"[5].

הרבי ר' אלימלך עצמו קיבל את הדין באהבה, וכרבו ה„מגיד" הורה אף הוא לתלמידיו שלא להכנס לפולמוס עם המתנגדים, אולם מבין שיטי הדברים הכלולים בספרו „נועם אלימלך", אנו מבחינים בהתמרמרותו נגד אלה הלומדים תורה שלא לשמה ומתרברבים בתורתם, ולא זו בלבד אלא שהם יוצאים בהתנגדות כנגד „הצדיקים המוסרים את נפשם על עבודת ה' יתברך" והכוונה היא די ברורה.

בין היתר הוא טוען כנגד הפוגעים בכבוד הצדיקים: „הנפש אשר ידבר בזדון, דברי חירופים וגידופים על הצדיקים, — ופוער פיו עליהם בחירופים וגידופים, אשר נחשב בעיני הבורא ית"ש כאילו מדבר עליו כביכול", ולכן נסמכה פרשת ציצית לפרשת מגדף לרמז שעליהם לתקן את אשר פגמו, „שישגיח על עבירות שאדם דש בעקביו, שישמור עצמו מכעס ומחנופה, ומשקרים ורכילות ולשון הרע, משנאה, מקנאה, מתחרות, מגאות, מפניות, מהסתכלות בנשים,

מדברים בטלים, מחמדת ממון שאינו של יושר וכן בכל דבר ודבר, ישגיח על עצמו בעינא פקיחא, ואז כאשר ילמוד — — יאיר לו אור תורתו, וילמדהו דרכי השם והשגת אמיתותו ית"ש"[6].

מתוך הרדה לכבודם של כמה גדולים שנמנו בין המתנגדים, שמעו החסידים את חרפתם ולא השיבו לחורפיהם דבר, הם נעלבו ולא העליבו, והדבר היחידי שניתן להם היה להשמיד את כתבי הפלסתר שהוצאו כנגדם, וכן לנצל קשרים עם השלטונות כדי למנוע את הפצתם, ואת זאת עשו ללא נקיפת מצפון כל שהוא[7].

תגובות ראשונות לכתבי המתנגדים

מליזענסק אשר בגליציה הגיעה השפעתו של הרבי ר' אלימלך עד למרחקים, ואין איפוא כל פלא כי הוא נזעק להגנתו של רבי לוי יצחק מברדיטשוב, בעל „קדושת לוי", אשר נרדף על ידי המתנגדים[8]. וכשם שהרבי ר' אלימלך יצא להגנת רבי לוי יצחק, כך יצא הרבי ר' שמעלקא, שהגיע למעמד של „רב המדינה" במורביה, ומושבו היה בניקלשבורג, להגנת תנועת החסידות בגליציה, ואף פרסם אגרת המיועדת כנגד כתב ההרם של קהילות ברודי, אך היא משמשת כנגד המתנגדים בכל אתר ואתר[9].

באגרתו טוען הרבי ר' שמעלקא כנגד ראשי המתנגדים: „שמועה שמעתי ותרגז בטני על יציאת הקול כרוז בקהל, קול לבזות יראים ושלמים, ההולכים על פי מנהגי האר"י ז"ל — — — לאמור לעם ה' אלה, שיצאו ח"ו לפרוק עול תורה ועבודה, מעל צווארים, אשר המה כמגדל השן בשער בת רבים, שתו מימיהם של תורה שבכתב ושבעל פה, ולהם יד ושם בגפ"ת ובכתרי תורה, עומדים על פקודיהם משכן העדות, שהשכינה שורה בישראל, אוהבי ה' בכל לבבם ונפשם ומאודם ובהצנע לכת, כן יתן לידידו שנה, אלו המנדדים שינה מעיניהם אשר המה ברכות בחשבון נפשם, ענוים ושפלים, שייפי עיילי ושייפי נפקא, נעלבים ואינם עולבים, כרחל לפני גוזזיה נאלמה, והנהו אלמי אשתכחי, דהוי גמירי וסבירי, וכל רז לא אנים להו, ודחיקא להו שעתא טובא, התחת אשר עבדו עבודה שכלב, בשמחה וטוב לב מרוב כל".

מקום נרחב באגרתו של הרבי ר' שמעלקא תופסים דברי תגובתו להאשמות המתנגדים על שינוי המנהגים שהונהגו במקהלות החסידים, והוא מוכיח כי „הם מבוססים על דברי ומנהגי האר"י זלה"ה. העומדים ברומו של עולם, ומקובלים מפי אליהו ז"ל, וכמה מהמנהגים והנוסחאות הובאו על ידי הפוסקים האחרונים, וחכמים יעידו, ולא יכחידו מאבותיהם אשר הלכו בעקבותיהם".

רבי שמעלקא שואל איפוא את המתנגדים המחרימים: „העל אלה יאמרו שהם מנהיגים מנהגים חדשים, אשר לא שערום אבותינו? אם על הגודרים גדרים לפרצות בישראל, העומדים על נפשם ועל נפש הסרים למשמעתם, שלא לזוז זיז כל שהוא, מפסקי השולחן ערוך".

בין היתר הוא טוען כנגד מנהיגי קהלת ברודי שנעשו „סניף לקהילות אחרות" וקיבלו את הוראות ראשי קהלת ווילנא: „האם חכמים כמותם ירבו בישראל יעשו סניף סרים למשמעת אנשי דק"ק ווילנא יע"א, כאילו מפיהם הם חיין, — — — אשר מתוך כותלי בתבם ניכר, אשר הכל יפצה פיהם, ואלי כתב הדבר בידיעה נאמנה, ידיעת בית רבן, שכל עיקר יסודם מגדל הפורח באויר, וכל עיקר כוונתם נהר יוצק יסודם, מהאי תיגרא דמיא לבידקא דמיא, מי דמרים המאררים — — — והכתב מוכיח שהפריזו על מדותם, לכל אשר בשם ישראל מכונה, אשר מעולם לא ראו אותם, והוציאו לעז על כמה אנשים יראים ושלמים בלא פלוג, ולו היו בדבריהם כן הוא, שאם איש אחד יחטא וכו', אבל האמת אומר שכל דבריהם הבל, שמים אור לחושך וחושך לאור, וגורמים חילול ה' ותורתו לתלות בוקי סריקי באשלי רברבי, ישראל תפארתו".

„אדרבא — טוען הרבי ר' שמעלקא — כל האנשים אשר באו לכלל החכידים, מוסרים נפשם לעבודה שבלב זו תפילה, ועוסקים בתורה בכל עתות הפנאי — מהם בעלי תשובה ומהם צדיקים גמורים, מהם מופלגים אוהבים את התורה ומחבבין את לומדיה" והוא פונה אליהם ומתחנן לפניהם: „הלא אב אחד לכולנו, מדוע נבגוד איש באחיו? לכם נאה להיות בחזיקי בדק שלא תהא כזאת, בהעדר המנופץ שיחלק העם לחצי, ולפשפש במעשה החסידים ופרטיהם ודקדוקיהם וכוונותיהם, אולי נמצא בהם דבר טוב, וישרים הם

בלבותם והמטים עקלקלותם יוליכם ה' את פועלי אין שלום על ישראל, ולמה זאת תהי לכם למכשול ולפוקה?".

הרבי ר' שמעלקא מציע איפוא לראשי קהילת ברודי, ליטול בידם יזמה לשלום: „ואדרבא הנכון לעדת ה', מובחר הקיבוצים שבגלות המר, אשר כל המפוזרים סופנים עליהם, ירימו קול בחרט אנוש, לכל קהלות מדינת ליטא, ובפרט לאנשי ק"ק ווילנא. בדרך מובר השכל, להסיר התלונה מקרבם — — — ואנא מהכא מוכן לכתיב לק"ק ווילנא, מעיין בחיפוש כתב התוכחות להם ולגדולים שבהם, ואתם מהתם, והיה השלום על ישראל כלי מחזיק (מחזיק הרבה) [— ברכה מרובה] מאלקי המערכה אילי יחנן ה' שארית יוסף"[9].

המערכה כנגד הרבי ר' שמעלקא בניקלשבורג

הרבי ר' אלימלך והרבי ר' שמעלקא עמדו יד ביד במערכה כנגד הנסיונות לדכא את תנועת החסידות, אולם לאחר שהרבי ר' שמעלקא פרסם את אגרתו להגנת החסידות, גברו כנגדו רדיפות המתנגדים, והם לא רצו לשמוע לקולו כמילי דשמיא[10].

מסורת בין החסידים כי ההתנגדות בניקלשבורג נבעה מקרב שרידי כת השבתאים — הפרנקיסטים, שנשארו עדיין בגלילות מורביה, מתקופת שהותו של יעקב פרנק ימ"ש בגלילות אלה. בראשונה, כשהגיעו אליהם כתבי הפלכתר של המתנגדים, כי החסידים הם מאנשי ה„כת", קבלו את הרבי ר' שמעלקא בכבוד, מתוך הנחה מוטעית שהוא יעמוד לימינם, אולם מיד עם כניסתו לכהונתו, גילה את קלונם ברבים, וכמובן שאף הם התייצבו בראש המתנגדים שהתמרדו כנגדו.

משהגיעה השמועה לאזניו של הרבי ר' אלימלך, החליט לצאת לניקלשבורג לעזרת חברו הרבי ר' שמעלקא. עם בואו לעיר ביקש רשות לדרוש בבית המדרש, אם כי הרבי ר' שמעלקא הביע דעתו כי לא תהיה בכך תועלת, שכן „הם לא יאבו לשמוע בקול מוכיח", ואף גבאי בית המדרש גילו סרבנות, ורק אחר הפצרות מרובות ניתנה לו להרבי ר' אלימלך רשות ההופעה בבית המדרש.

הרבי ר' אלימלך התעניין בהתנהגותם של אנשי ניקלשבורג, ונוכח לדעת שהם מזלזלים בגדרים וסייגים שהעמיד עליהם רבם, בטענה

שאינם חסידים, ועל כן ראה צורך להראות להם בחוש שהתנגדותם לרבם נובעת ממטעמי נוחיות אישית גרידא, והם מעדיפים היתרים על איסורים, ויצר הנוחיות יכול לדחות איסורים אלה, ולהמציא אפילו יסוד למדני, כביכול, לביסוס השקפותיהם הכוזבות.

הרבי ר' אלימלך עלה לדוכן בית המדרש „ונתאספו הרבה אנשים, והתחיל לדרוש והראה להם בפלפול, שיש היתר על כמה עבירות שבתורה רח"ל, כמו אותו תלמיד שטיהר את השרץ בק"נ טעמים, והיה הדרוש הזה מתוק לחיכם, שמצאו מה שרצו רח"ל". בדרך זו הוכיח להם, שהם הולכים אחר שרירות לבם, ברצונם להקל מעליהם עול תורה ומצוות.

„ביום השני המשיך הרבי ר' אלימלך לדרוש ברבים, ושוב נתאספו כמעט כל אנשי העיר, והתחיל לדרוש והוכיח להם על פי האמת, כי ההיתרים היו מבוססים על פלפולים שאין להם שחר ואסור לעבור על דברי תורה, ואפילו על עבירה קלה שבקלות מדברי רבנן, ובדבריו אלה הכניס הרבי ר' אלימלך הרהורי תשובה בלבם, עד שהתחילו לבכות ואמרו זה לזה: „הנה רבינו הראה לנו כבר שהוא כן, ואנחנו לא חפצנו לציית לו, לכן מוכרחים אנחנו לילך לרבינו לפיים אותו".

הם באו איפוא לפני הרבי ר' שמעלקא, נפלו על פניהם ופייסו אותו, באמרם אליו: „הנה מעתה נציית לכם, כי המוכיח הלז הראה לנו כי כנים דבריכם"[11].

מתוך המסורות אשר בידינו על דרשותיו של רבי אלימלך בפני אנשי ניקלשבורג, נציין משל, שסופר בפי רבי אברהם מסלונים, על אותו נסיך שסייר באחוזותיו, ורופאו הפרטי היה מתלווה אליו בנסיעותיו. בדרכם נתקל בבן כפר שחלה וכל התרופות שנרשמו על ידי הרופא לא הועילו לרפאותו. הנסיך ורופאו סבורים היו כי אין ארוכה למחלתו, עד שבא אחד מבני הכפר והסביר לו לרופא: „אתה רגיל עם אנשים מעונגים ועדינים, שמאכלם לחם לבן עם בשר עוף וכדומה, ואם הוא חולה והמאכל אינו מתעכל במעיו, יש לתת לו תרופות המתאימות לו. מאידך לא ישפיעו תרופות אלו על הכפרי הזה, הנוהג לאכול דג מלוח ופת שחור שרוי במים, ויש לרשום לו ליטרה מלח מריר לנקות את קיבתו, ואז יתרפא ממחלתו".

וכך הסביר להם הרבי ר' אלימלך לאנשי ניקלשבורג: „הרבי ר' שמעלקא משמיע באזניכם דברי מוסר ותוכחה לפי גודל ערכו הרם, אבל אנשים פשוטים, כמוני וכמותכם, צריכים לדעת שיש לשמור על מצוות התורה ככתבם וכלשונם, שאסור להיות מחייבי כריתות ומחייבי מיתות בית דין". הרבי ר' אלימלך קרא איפוא לפניהם את עשרת הדברות כלשונן: „לא תרצח, לא תנאף", המשיך בפרשה של עריות וכדומה[11]. דבריו שנאמרו מקרב לב זעזעו את לבם ורבים ביניהם הזרו בתשובה שלימה[12].

לפרשת המערכה כנגד המתנגדים יש להוסיף את המסורת המופלאה שסופרה על ידי רבי נתן דוב משידלובצא, כפי שנמסרה לו משמו של רבי משה מלעלוב:

בראש חדש אחד הסב הרבי ר' אלימלך במסיבת רעים עב אנשי שלומו. משנראו בפתח החדר שני עניים, הצביע עליהם הרבי ר' אלימלך ופנה למקורביו: „הראיתם מימיכם אנשים ערומים בלי לבוש, כמו שני האנשים האלה". הללו התבוננו יפה בשני העניים העומדים בפתח, ולא ראו בהם דבר יוצא מגדר הרגיל, ואז הסביר להם רבי אלימלך, כי לא התכוון ללבוש גשמי כי אם ללבוש רוחני, והוסיף: „מימות אדם הראשון ועד עתה, לא ראיתי איש ישראלי ערום, בלי שום מצווה כמותם", וכל זאת בא להם על אשר פערו פיהם להלשין ולקטרג על הרבי ר' מיכל מזלאטשוב, ולא נתנו לו מנוחה במשך שנים רבות.

הרבי ר' אלימלך קרע את המסכה מעל פניהם והם התוודו על פשעיהם. במעמד כל בני החבורה סיפרו השנים כי בשעתו היו מנכבדי העיר זלאטשוב, ומתוך התנגדותם לדרך החסידות, מירדו את חייו של הרבי ר' מיכל מזלאטשוב. הם הודו על פשעיהם החמורים, כי לא נמנעו מלאכול קורצא אצל ה„פריץ", השליט בעירם, עד אשר נתפסו בקלקלתם. הם החלו לרדת מטה מטה, עד שהיו מחזירים על הפתחים, להשתחוות בעד אגורת לחם, ושכחו את כל אשר עבר עליהם, רק עתה בבואם לליזענסק, נזכרו בכל אשר עוללו לו לרבי מיכל מזלאטשוב, ולאחר שהביעו הרטה על עוונותיהם, הטיב להם הרבי ר' אלימלך באחריתם, ופתח להם שערי תשובה להצלת נפשותיהם[13].

התמרמרותו של הרבי ר' אלימלך כנגד המתנגדים, באה לביטוי בדברי תורתו, שבהם חיזק את שומעי לקחו להחזיק מעמד כנגד הרדיפות. בין היתר הוא קובל מרה כנגד „בני אדם שפלים ורשעים, בראותם הצדיק שהולך בצדקו ותומו, מתקנאים בו ומתקוטטים ועוררים עליו, באמרם כוונתם לקנא קנאת ה' צבקות הבוער בלבם"[14].

אף בפסקה האחרונה של ספרו „נועם אלימלך", בסוף „ליקוטי שושנה", הוא מציין: „דהנה עינינו רואים כמה בעלי מחלוקת, העומדים על הצדיקים ודוברים על הצדיק בגאוה ובוז, ומי יודע להבחין אם כוונתם כדי לקנתר ולבזות צדיקי אמת, אם כוונתם לשמים, כאשר יגידו בפיהם, כמה בני אדם שכוונתם לשמים, וגם לומדי תורה נמצאים במחלוקת זו, באומרם כוונתם לשמים"[15].

הרבי ר' אלימלך הבליג על צערו. יתר על כן, בכחה של התנהגות זו, כנעלב שאינו מעליב אחרים, נתעלה במעלות החסידות, וכך כתב בעצמו לגבי הנרדף על מעשיו הטובים: „הם מדברים בו, מתקוטטים עליו ויש לו יסורים גדולים מזה ואעפ"כ הוא אינו משגיח על זה כלל ועובד את הבורא ביתר התאמצות עוד, על ידי זה הוא עולה בכל פעם למעלה יתרה, נמצא הם נושאים אותו ומגביהים אותו למעלה יתרה בעבודתו ית"ש"[16].

והרבי ר' אלימלך מצא נוחם לנפשו בליכוד שגבר והלך בקרב אנשי שלומו לעומת הפירוד שהשתרר בקרב המתנגדים. „בזאת יבחנו אם אמת אתם, שכוונתם לשמים, דהיינו אם אנו רואים שחבורתם שלימה, כולם כאיש אחד חברים בכל האופנים, אזי בודאי כוונתם שלימה לשמים, כי כן הוא הדרך של הצדיקים גמורים ואמיתיים, שנפשם קשור זה בזה באהבה רבה וחביבות, ואוהב את חבירו יותר מגופו, ולא יקנא איש באחיו, בראותו גדולת חבירו וישמח נפשו ויגל בלבו, יצפה עוד לגדולתו, שיתגדל ויתנשא יותר ויותר, אבל אם אנו רואים בני אדם בעלי מחלוקת, שאין להם התחברות רק להמחלוקת יבערו כולם כאחד, אבל בשאר התחברות, לבביהם פרודות וחלוקות, ולא יוכל אחד לראות בגדולת חבירו, ויתאו תאוה להיקום אשר ברגליהם זה ממונו וגדולת חבירו, יהי לו זה האות, שאש התבערה, המצה ומריבה אשר תבער בעדתם, יחד

שכם אחד, אין זה כי אם רוע לב וזדון לבם השיאם, קנאת איש מרעהו לדבר על הצדיקים עובדי ה' באמת" [1].

כאמור, התעלמו החסידים מכתבי הפלסתר שהופצו כנגדם, והבשיכו בעבודתם להפיץ את החסידות בקרב ההמונים. אי־פה אי־שם התגברו ההולכים בדרכי החסידות על ההתנגדות, בדרכי שכנוע והסברה, אולם בקהילות רבות לא נתקבלו ההסברים שלהם על דעת המתנגדים או שלא הגיעו לידיהם, והללו המשיכו לעמוד בהתנגדותם לתנועת החסידות.

הערות לפרק עשרים ואחד

1 ראה בפרק הקודם „אש המחלוקת עוברת לגליציה" והערה 4.

2 מפי רבי יוסף מאיר מכפינקא „עשר צחצחות" (ע' 26 סימן ל"ג).

במסגרת ההתנגדות יש לראות את המסורת המובאת ב„עשר צחצחות" (ע' 21—22) בדבר המכתב שכתב לו ר' מרדכי זאב מלבוב, אביו של בעל „ישועות יעקב", לרבי אלימלך: „היות ששמעתי שכ"ת מתפאר שיש לו גילוי אליהו וכו'".

זכר לתילופי דברים אלה יש גם באחד מכתבי ההתנגדות „זאת ת רת הקנאות" שלא הובא לדפוס, ונשאר בכתב יד. לפי המקור ההוא התנהלה הש חה בין הרבי ר' אלימלך ובין רבי אהרן איטינגא, רבה של ריישא, והיא נסבה על השאלה אם השכינה שורה בחוץ לארץ וכן בדבר איחור התפלה ע"י החסידים.

3 ראה להלן בערכו בסוף פרק „המעין הנובע".

4 „נתיב מצותיך" לרבי יצחק אייזיק מקאמארנא (דף י"ד ע"א).

5 רמזים להתנגדות האישית כנגדו נמצאים גם באגרתו של רבי אלעזר בנו של הרבי ר' אלימלך בדבר ההתנגדות לרבי לוי יצחק, אשר הוא מטעים כי „כל עובדי השם אשר יש להם מתנגדים ועומדים עליהם בשקרים ודברי דיבות".

אף מכתבים אחרים המי חסים לו, ושהובאו לדפוס במהדורות המאוחרות של „נועם אלימלך", אנו למדים על ההתנגדות הנמרצת שהיתה מכוונת כנגדו אישית. במכתב אחד המי עד לאחד מתלמידיו, ר' יהודה, מציין הרבי ר' אלימלך: „הנני נרדף מגדולי הדור תפארת ישראל" אך היא מקבל עליו את הדין באהבה: „בודאי לא חנם זאת, כי אם מה' יצא הדבר", והוא מפציר בתלמידו, שאף הוא סבל מידי המתנגדים „שאין מניח כבודם, לישב בשבת שלש סעודות", לקבל עליו את הדין, „אבל זאת בקשתי מכבודם הרמה שממנו תיראו וכן תעשו לדורות" ואם כי „בלבלו המנין שלי, שקשה עלי כמוות", בכל זאת ה א מבליג „ולבי אומר לי שבידאי אינני ראוי לכך, והעיקר רחמנא ליבא בעי, ואשב בדד ואדום וכו'".

6 „נועם אלימלך" פרשת שלח.

7 המתנגדים טענים בכתביהם כי החסידים מ צלים את קשריהם עם השלטונות על מנת לבער את כתבי ההתנגד ת.

8 „אגרת הקדש" בסוף ספר „נועם אלימלך". במכתב עצמו נאמרו: „נידון המחלוקת שנתעוררה בעוונותינו הרבים על הרב האי גאון, החסיד המפורסם האב"ד דק"ק זעלחאב נ"י, שאלתי את אמ"ו נ"י, והשיב לי בזה הלשון „מה זה חידוש אצליכם, כבר היה לעולמים דברים כאלו, מצינו אברהם אבינו ע"ה, שהפיל אותו נמרוד לכבשן האש ויצא בשלום, וכשבא לא"י נתהוה רעב בארץ, ואמרו יושבי המקום ההוא, מחמת שזה המין בא אצלינו, אירע לנו מקרה זה, וזה היה מעשרה נסיונות שנתנסה". ראה לעיל בפרק „אש המחלוקת עוברת לגליציה".

9 „ילקוט מנחם" לר' מנחם מנדל ביבער (וילנא תרס"ג) ע' 16 וחזר ונדפס עם מילואים בספר „שמן הטוב" (פיעטרקוב תרס"ה, ע' 80—83).

10 מסורת בידי חסידים כי הוא יצא לניקלשבורג מיד כאשר שמע בת קול מן השמים „כל מי שיבוא לעזרת הרבי ר' שמעלקא מובטח לו שהוא בן עולם הבא" („שמן הטוב" ע' 73, סימן מ"ב).

יש להוסיף את המסורת כי בבואו לניקלשבורג מצא בפתח הישיבה אחד מפשוטי העם ר' מרדכי איינבינדער (— כורך ספרים) שנפטר לפני זמן רב, ובזכות הקפדתו על כבוד הספרים וקרעיהם הטעונים גניזה, הופנה לאחר פטירתו לבית מדרשו של רבי שמעלקא, ללמוד שם חכמת הנסתר („סיפורי צדיקים" לרא"י סובלמן פיעטרקוב תרע"ג), וממנו ב„אוצר הסיפורים" לר"צ מושקוביץ, חלק חמישי, ירושלים תשי"ג ע' כ"ח.

11 אחד החסידים בדור הקודם ר' אברהם יוסף איגרא הוסיף לפרשה זו: „הרבי ר' אלימלך דרש במשך תשעה ימים, להקלת החומרות שהטיל עליהם הרבי ר' שמעלקא למיגדר מילתא וכדומה, ואף הם אמרו שמותר על פי למדנות בזה דרש כמוהם, ורק ביום העשירי אמר שעתה רוצה לחזור ולחדש את כל הדרשות שדרש בתשעת הימים האלה, אם הם אל נכון, — — והתחיל לפלפל מחדש — — ודחה כל הראיות — — ופעל לו מנוחה מאז" („אהל אלימלך" סימן שד"מ).

11 „בית אברהם" לרבי אברהם מסלונים, ע' קצ"ט.

פרשה זו סופרה בנוסח שונה במקצת ע"י ר' יקותיאל אריה קמילהאר, בשם אביו ר' גרשון בעל ספר „מבשר טוב" ובין היתר הוא מספר כי לרבי ר' שמעלקא מניקלשבורג „רבו עליו מחלוקת מאנשי עירו, על הוכיחם במילי דשמיא בכל עת ועל כן שנאוהו, ולא נתנו לו שכרו הקצוב".

כשנודע הדבר להרבי ר' אלימלך „שם לדרך פעמיו ניקלשבורגה, ולא גילה מי הוא, אך בתור דרשן עובר אורח, רכש את לבות אנשי העיר בידיו נתנו, ולכל אשר יחפוץ יטם, החל להוכיחם, מדוע יצערו את רבם ולא יקיימו מצות מורא רבך וכו', עד אשר קבלו עליהם ללכת לבית רבם הרבי ר' שמעלקא ולקבל נזיפה, לפייסו ולרצותו".

„הרבי ר' אלימלך עם כל קהילא קדישא, הלכו איפוא בדרך המובילה לבית רבם, וכאשר הרבי ר' שמעלקא ראה בעד החלון את הדרשן עם כל הקהל כשהם

הולכים ובאים לביתו, ויחרד מאוד, ויאמר להרבנית: „האח, הנה הרוצחים באיש לגרש אותנו כלה מן העיר", אמנם כאשר באו קרוב לביתו, ראו כי חלצו את נעליהם, או נוכחו כי באו לקבל נזיפה, וכי פעולת הדרשן בעדו לטובה, וכן נתרצה ונתפייס עמהם" („שמן הטוב", ח"ב, אות מ"א).

12 כאשר השלים הרבי ר' אלימלך את תפקידו בניקלשבורג והלך לדרכו, שמע בת קול: „יען שעזרת לרבי ר' שמעלקא, נותנים לך זמן כ"ד שעות, מי שתברך יהי מבירך". הרבי ר' אלימלך שמח להודמנות שבאה לידו להשפיע מברכותיו, ולצערו לא ניתן לו הדבר בקלות. הוא הלך שעה ארוכה ולא מצא יהודי לברך אותו. הוא החל איפוא לבכות לפני השי"ת: „הנה נתת לי מתנה עד כ"ד שעות, ואת מי אברך". פתאום ראה מרחוק אשה אחת הולכת בשדה. הוא פנה לעברה וברך אותה ואף התענין במצבה: „הגידי נא לי, מאין אתם ומה מסחרכם". האשה סיפרה לו את כל אשר עם לבבה והוא בירך אותה והלך לדרכו.

האשה, בעלה וכל אשר להם, נתברכו ועלו מעלה מעלה, במעלות ההצלחה. הם היו בטוחים כי „האיש הזה ה' אליהו הנביא, כי ראו עין בעין ברכה בכל מעשה ידיהם". „האיש הזה נעשה בעל צדקה, וקבע דירתו בעיר, והיו לו משרתים, ונתן להם פקודה, שיש רשות בידם, ליתן נדבה הגונה בלתי ידיעתו, אפי' עד דינר זהב, אך יותר מדינר זהב, צריכין לשאול אותו".

לאחר שנים רבות יצאו האחים רבי אלימלך ורבי זישא, לסובב בקהילות ישראל לאסוף בעד פדיון שבויים, וכאשר שמעו שיש בעיר זו „עשיר גדול בעל צדקה" פנו אליו. הם נתקבלו על ידי המשרתים שרצו ליתן להם נדבה פעוטה אך שני האחים לא נתרצו בכך. המשרתים הגדילו את תרומתם, לתת להם נדבה גדולה יותר והצעתם נדחתה שוב. המשרתים רצו כבר ליתן להם דינר זהב, אולם השנים עמדו בסירובם ולא רצו לקבל. כשעמדו בסירובם הכנסו לבית הגביר, ומשראתה אשתו את הרבי ר' אלימלך „נתעלפה מחמת פחד ורעדה רעש גדול", ואמרה לבעלה: „הנה אליהו שבירך אותי לפני כמה שנים, ועתה בודאי בא לקחת העשירות מאתנו בחזרה".

הרבי ר' אלימלך הרגיע אותה: „אל תפחדי כי אין אני אליהו ולא באתי לקחת העשירות מכם חס"ו, רק תהלה לאל שברכתי עשתה פירות". אותו עשיר ביקש להפגין את הכרת תודתו ורצה לתת להם את מלוא הסכום הנדרש להם לפדיון שבויים, בסך חמש מאות זהובים, אולם הם סירבו לקבל הימנו את מלוא הסכום, בגלל רצונם לזכות גם את האחרים במצוה זו, ורק לאחר הפצרות מרובות קיבלו הימנו מחצית הסכום. („שיחות צדיקים" דף י"ז והובא ב„אהל אלימלך" ק"ח).

13 „התגלות הצדיקים".

14 „נועם אלימלך" פרשת פנחס.

15 שם „ליקוטי שושנה" ד"ה „איהו מחלוקת שהיא לשם שמים".

16 שם, ד"ה ארון נושא את נושאיו.

17 שם, ד"ה איזהו מחלוקת שהיא לשם שמים.

פרק עשרים ושתים

משיבי מלחמה שערה

כאמור, היתה בידי תלמידי ה„מגיד" הוראתו של רבם להבליג על צערם ולא להכנס לפולמוס עם המתנגדים, אלא להתעלם מההתנגדות ולהמשיך בהפצת מעיינות החסידות. תנועת החסידות הלכה והתפשטה על פני קהילות ישראל. המוני העם צמאו לדבר ה', והיו רבים שלא יכלו לנסוע להיכלי רבותיהם ולשמוע מפיהם את דרכי ה נהגה בעבודת השי"ת, וכך נוצר הכרח להעלות את תורת החסידות על הכתב, ולהפיצה בישראל.

ראש וראשון למפיצי תורת החסידות בכתב הוא רבי יעקב יוסף מפולנאה, מתלמידיו הקרובים של הבעש"ט, וספרו „תולדות יעקב יוסף", הוא הספר הראשון בתורת החסידות, שיצא לאור הדפוס. ספר זה נדפס בשנת תק"מ בשתי מהדורות, בקארעץ ובמדזיבוז', ובשנתיים הקרובות הובאו לדפוס יתר ספריו של בעל ה„תולדות": „בן פורת יוסף" ו„צפנת פענח".

עליית קרנה של תנועת החסידות והתפשטותה, שבאה לידי ביטוי בולט בהופעת ספרי החסידות הראשונים, הביאו אתם רדיפות מוגבר ת מצד המתנגדים, ששרפו בפומבי את ספריו של בעל ה„תולדות", ושוב היתה זו העיר ברודי, שבה נערכה, בשנת תקמ"א, שריפה פומבית של הספר, לפני ביתו של רבי מיכל מזלאטשוב שהתגורר בעיר זו [1].

לאחר כשלש שנים, בשנת תקמ"ד, הופיע הספר „כתר שם טוב", הכולל ליקוטים מדברי הבעש"ט, כפי שהובאו בספריו של בעל ה„תולדות", ושוב פגעו המתנגדים בברודי בכבודו של הספר, וכפי שנמסר „חתכו אותו לחתיכות, טבלו אותם בגפרית, ועשו מהם קיסמי הדלקה" [2].

בעוד שנשתמרו כמה מכתבי הפלסתר שהוצאו על ידי המתנגדים, כמעט שאין בידינו תגובותיהם של החסידים, מחוץ לשתי אגרות

שהיבאו לדפוס בשנת תקמ"ח, כנספח למהדורה הראשונה של הספר „נועם אלימלך". אגרות אלו שנכתבו עוד בחיי הרבי ר' אלימלך, הן התשובות הרעיוניות הראשונות של החסידים שהגיעו לידנו כנגד כתבי ההתנגדות [3].

אגרת אחת, שנכתבה על ידי ר' אלעזר בנו של הרבי ר' אלימלך, היתה מכוונת כנראה כנגד אגרת התנגדות שפורסמה על ידי רבי אברהם קצנלנבוגן, רבה של בריסק. באגרת ההתנגדות נזכר רבי לוי יצחק, ששימש אז כרבה של זעליחוב, וכן היא כוללת ערעורים על דרך ההסידות בכללה [4].

מתוך אגרת ההתנגדות של ר' אברהם אנו למדים כי נערך ויכוח פ־מבי בוואַרשה, בין רבי אברהם ובין רבי לוי יצחק ולאחר מכן יצא ר' אברהם להמשיך את הויכוח גם בכתב. במכתבו מיום כ' אלול תקמ"א מספר רבי אברהם מבריסק על הויכוח בוואַרשא, ולדבריו לא קיבל תשובות המניחות את דעתו [5].

שלש שנים לאחר מכן, ביום ח' תמוז תקמ"ד, פנה רבי אברהם שוב במכתב גלוי לרבי לוי יצחק, ובו העלה על הכתב את טענותיו, שהושמעו כבר לפני כן בויכוח שבעל פה, כנגד תנועת החסידות [6].

אגרותיו של רבי אברהם, בין כתבי ההתנגדות הבודדים, הכוללים לא רק דברי פולמוס אלא גם טענות ענייניות כנגד החסידות, הועברו לליזענסק, וכנגדן מכוונת האגרת הראשונה, שנכתבה על ידי ר' אלעזר בנו של הרבי ר' אלימלך: „תשובה כהלכה על גוף הכתב מה ששאל בענין איש אחד להרבי החסיד מהור"ר אלעזר".

אגרת זו כוללת דברי התמרמרות כנגד הרדיפות מצד המתנגדים כנגד הצדיקים, „אם כי צדקתם וגדולתם נראית לעין כל", ולמרות זאת „יש להם מתנגדים ועומדים עליהם בשקרים ודברי ריבות, ועינינו רואות צדקתם, אשר נענים בתפילתם כמו בדורות ראשונים נזכה שאנחנו נאכל פירותיהם, וזכותם יעמד לנו ואפשר שנמצא איזה גדול הדור, גדול בתורה גדול ביחוס, והוא ג"כ מתקוטט", ונראה שהדברים מכוונים כנגד רבי אברהם קאצינלנבוגן „ממשפחה רמת היחס".

האשמות אחדות מינה רבי אברהם במכתבו כנגד החסידות, אך בהתאם למגמתם של ראשי החסידות בדור ההוא, לא להכנס לפולמוס

עם המתנגדים לא רצו לענות על השאלות המנוסחות בצורת דברי קינטור, והתשובה נסבה על שתי השאלות העניניות שהלה הציג כלפי ההולכים בדרכי החסידות:

א) „מאין יצא להם לבטל מנהג הקודם בנוסחי התפלה, המסודרים לנו מאבותינו הקדושים אשר בארץ המה, הגבורים אשר מעולם אנשי השם, ובחרו להם דרך נוסחי הספרדים, אשר גם אבותינו הגאונים ראו וידעו מנהג הספרדים, ועכ"ז בחרו להם מנהג אשכנזים, ולא עלה על דעת אחד מהם לשנות בשום דבר, ומי יתן ואדע במה כחם של אלו יפה, ומה הוא הדרך שנתגלה, מה שהיה נעלם ונסתר מכל הגאונים הגדולים, ומה היא הריעותא שהיה מגיע אליהם, אם היו נשארים ככל אחינו בני ישראל, עד שהוכרחו לבחור להם מנהג חדש".

„ב) אשאלה ממנו מענה לשון, מאין בא להם לשנות גם בדברים בלתי נהוגים אצל כל ספרדים, כמו שטועים שלא לומר בברכת יוצר אור, אור חדש על ציון תאיר, וכדומה לזה, דברים אחרים אשר בדו מלבם"[6].

בתשובה, המנוסחת ע"י רבי אלעזר, הוא מציין כי לא רצה להכנס לפולמוס: „ומה לי לעשות, שההכרח מביא אותי לידי דברים אלו, כדי להצדיק את הצדיק דמעיקרא, ע"י תשובות אדוני אמ"ו נ"י", ורק בעקיפין הוא מגיב על שאלותיו של רבי אברהם מבריסק: „וישאלתי אאמ"ו נ"י שיאמר לי, מפני מה משנים הנוסחאות שבתפילה, והשיב לי כך, הלא הבית יוסף ז"ל, שהוא ראש לכל הפוסקים, הוא ז"ל מביא אלו הנוסחאות, ואח"כ בא הרמ"א ז"ל, שהוא גם כן ראש לכל הפוסקים, איזן וחיקר כל התיקונים על מכונם, מפני כללות ישראל, וראה בנוסחא זו שהוא אור גדול, ואין העולם כדאי להשתמש בו, והעמיד לנו נוסחא אשכנזית, שהוא דבר השוה לכל נפש כערכנו, אבל לפני הצדיקים, אלו אשר רחצו מצואתם, ומדקדקים על עצמם כחוט השערה, וודאי לא היה כוונתו ז"ל עליהם, לבטל אותם מלהתפלל נוסחא זו שכתב ה„בית-יוסף", ואלו ואלו דברי אלקים חיים"[7].

מתוך הדברים ניכרת ההתמרמרות כנגד המתנגדים, והתביעה להתעלם מכתבי הפלסתר: „אהובי אחי, אל תשגיח על דברים

שקרים האלו, מקראות אשר בין לילה היה ובין לילה אבד, ועיני ראו אשר כמה יצאו מהעולם שלא בזמנם בעו"ה, מחמת המחלוקת כאלו, וחבי כמעט רגע ותראה נפלאות, מחמת שהשקר אין לו רגלים וצדיק באמונתו יחיה".

— „אהובי אחי, יהי לבך בטוח, כי גם בימי הקדוש האר"י ז"ל היו ג"כ מתקוטטין עמו" — מספר לו רבי אלעזר לידידו השואל, והוא מוסיף לספר על התוצאות השליליות של מעשים אלה. בתקופה זו נגזרה במדינה גזירה קשה להגבלת גיל הנשואין, והוא רואה אותה כתוצאה מההתנגדות, וכן מוסר רבי אלעזר בשם אביו הרבי ר' אלימלך: „ואאמ"ו נ"י אמר שהגזירה הזאת, בודאי לא היה כח בידם לגזור, כי אם מחמת הקטטות שהיה על הצדיקים, והדפיסו אגרות מבוערים", והוא מציע לו להתעלם מכתבי הפלסתר שהופצו כנגדם: „יאף בעת ששולחים אגרת החם, אהובי אחי, מנע עצמך מלהסתכל בו, כי כך אמר אאמ"ו נ"י מי שמסתכל בו ומשמח בו לא יזכה לראות בנחמות ציון ושמחת לויתן ובחופת הצדיקים"

בד בבד עם שלילת דברי הקטרוג, מוסר רבי אלעזר מפי אביו על גדולת הצדיקים: „אהובי אחי, אילו הייתי רוצה לכתוב הכל מה שאאמ"ו נ"י אומר על צדיקים אלה, קצרה היריעה מהכיל, שכך אמר, מה שאתה רואה אותם הצדיקים, עבודה שלהם בנגלה, היא כטיפה מן הים כנגד הפנימיות שלהם. קיצור הדבר שמשמרים את עצמם שלא לצאת חוץ, שלא יעמדו במקום הטינופת, מחמת גידל מחשבות קדושות שלהם, וכתבי האר"י זלה"ה הם אצלם כמפתח, ופותחים בהם מעיינית החכמה ויחידים גדולים, ואף שמדברים עם בני אדם מחשבתם תמיד ברוממות אל ובשאר יחידים, וכשלומדים הגמרא הקדושה, ממש אש אוכלת אותם מגודל אהבה וקדושה, ונפתחים להם מעיינית החכמה הן בנגלה והן בנסתר" „וכך אמר אאמ"ו נ"י היחידים אשר דם עושים קידם אכילתם, ותשובתם שקודם אכילתם, הלוואי שנהיה אנחנו עושים זאת בעת התפלה".

תשובתו של רבי זכריה מנדיל

שנים אחדות לפני כתיבת אגרתו של רבי אלעזר, כתשיבה למענותיו של רבי אברהם מבריסק, נכתבה אגרתו של אחד התלמידים,

רבי זכריה מנדיל, הנושאת אופי אישי יותר. רבי זכריה מנדיל מיערוסלאב, בן אחותו ותלמידו של רבי שמעלקא מניקלשבורג, כתב את מכתבו „על פי ציווי הרב החסיד איש אלקי מוהר"ר אלימלך נ"י, אשר איתן מושבו בק"ק ליזענסק ומצודתו ואור תורתו זורח מסוף העולם ועד סופו", ואף היא כוללת תשובות עניניות כלפי המתנגדים[8].

את זמנה של האגרת הראשונה, שנכתבה ע"י רבי אלעזר להגנתו של רבי לוי יצחק מברדיטשוב, ניתן לקבוע לשנות תקמ"א—תקמ"ד בקירוב, שבהן נתפרסמו אגרות הקטרוג של רבי אברהם מבריסק, אך אגרתו של רבי זכריה מנדיל נכתבה עוד קודם לכן, וניתן להקדימה עד לפני שנת תקל"ח, בחייו של הרבי ר' שמעלקא, הנזכר שם בברכת החיים[9].

באגרתו אין ר' זכריה מנדיל מזכיר את רבו רבי אלימלך, אולם בדברי ההקדמה נאמר במפורש שהיא נכתבה „על פי ציוויו", ומתוך דבריו על ענייותם של הצדיקים והדוגמאות הנזכרות על ידו, אנו מבחינים בחוש שדמות דיוקנו של הרבי ר' אלימלך, עמדה לפניו באותה שעה: „אם ארצה לבאר היטב פרטי מעשיהם הטובים והנהגותיהם הקדושות, תקצר היריעה מהכיל — מתחיל ר' זכריה מנדיל את מכתבו — והנה אספר לאדוני דודי קצת מעלות הנהגותיהם הקדושים בדרך כלל, וזה אינו אלא כטיפה מן הים".

„בראש כל מחשבותיהם תמיד, להשלים רצון הבורא ית"ש בלבב שלם, ולעבדו באמת בלי שום תערובות הנאת עצמם כלל ובלי שום גאוה והתרוממות אדם כלל, כרצון השי"ת ב"ה, והם תמיד עסקים בתורת השם לשמה, ללמוד על מנת לקיים, גם כוונתם בלמודם לזכך ולטהר עצמם ומחשבתם, כדי שיוכלו להתפלל בלי שום מחשבה זרה כלל, ועל ידי זה תפלתם עולה בכוונה גדולה מאד, גם כוונתם בלימודם למען טהר עצמם ומחשבותם".

כנגד הטענות שהוא פורש מדרכי אבותיו והולך בדרך החסידות שחדשה היא, מסביר ר' זכריה מנדיל, שגם דודו הרבי ר' שמעלקא מניקלשבורג התנהג כך: „ידעתיו שכל הנהגותיו היו כך, ומוטל עלי לילך בעקבותיו הטהורים, כדרך שאמרו בגמרא רוב בנים הולכין אחר אחי האם", ואילו כנגד יתר ההאשמות של המתנגדים, הוא

מתאר את דרכיהם של הצדיקים ועבודתם המופלאה: „איני יכול להשיג מה שפועלים, ועד היכן הם פועלים, בגודל הייחודים והעובדות, שעושים מחצות לילה ואילך, אך זאת הנראה לכל, גודל קדושתם ניכרים מתוך מעשיהם ומפעלם בראש, מים סמיכים למטתם כל הלילה, ותיכף כשיגיע הצות לילה, הם נעורים כשנתם באימה וחרדת הגוף מאד, ורוחצים ידיהם, ומטהרים ומנקים עצמם ומפנים עצמם היטב, כדרך שכתוב בשולחן ערוך, והכל באימה ויראה ופחד, אח"כ יושבין על הארץ יאפר מקלה על ראשיהם, ובוכים בלב נשבר ונקרע על שנים עשר קרעים, על גלות השכינה וצרות ישראל, ועל הגלות וגזירות המלך, ומתפללים עליהם, שירחם השם הטוב על עמו הקדוש מהרה, ויטה לב המלך ויועציו ושריו עליהם לטובה, להצילם מכל צרה וביני ח'אים ויסורים ומשעית רעות, ושלא יצטרכו עם הקדש זה לזה ולא לעם אחר, ושתהיה פרנסתם מזומן להם קודם שיצטרכו להם, בריוח בלי טרדה, ולהפך את לבבם ליראה ואהבת השם, ולהסיר לב אבן מקרבם, וליתן להם לב בשר למען ידעו כולם ויכירו גדולת הבורא ורוממותו הגדולה ויעבדוהו בשמחה".

בהשפעתם הם מחזירים את הצבור בתשובה „וכשרואים איזה בן אדם שאינו הגון מרגישים תיכף בו איך ומה היא, ולפעמים יודעים בבירור איזה עבירות עשה, ומחזירים רבים בתשובה שלימה, בלי שום תערובית גאות והנאות צורך אדם כלל, רק מחמת אהבה ויראה גדולה ורוממות הבורא ב"ה וב"ש"[10].

אגרות הקדש מובאים לדפוס

בימים ההם כבר היה שמו של הרבי ר' אלימלך מפורסם ברבים, והמוציא לאור, שהביא לדפוס את האגרות, מציין את הנימוק שהניע אותו להביא אגרות אלו לאור הדפוס: „אין אני כמסהיד עליו כי מה אני להיות משנה למלך, ושם האיש אלימלך כבר יצא בעולם, ואין אני יכול להבין מעשיו וקדושתו ופעולתו, אפילו כטיפה מן הים, אך אהבה מקלקלת השורה ובקראי במכתבי ההם ואשתומם כשעה חדא — — — אז אמרתי אם לא באתי אלא כדי לשמוע את דבר ה' מהמכתבים הנ"ל דיים — — — ואזרתי כגבור חלצי וחגרתי מתנים, להוציא לאור הדברים הנ"ל"[11].

אגרות אלו שהובאו לדפוס בשנת תקמ"ח, כנספח לספר „נועם אלימלך" וכן בקונטרס נפרד, סייעו לא במעט להפגת ההתנגדות בגליציה, והיא הופסקה כליל, לאחר שההשכלה החלה לחדור לגליציה. מן הענין לציין כי כמדת ההכרה בסכנת ההשכלה ליהדות הנאמנה, כך מדת ההתפכחות של המתנגדים לדעת, כי אין החסידות מהווה סכנה ח"ו ליהדות. בליטא, שהיתה נתונה בימים ההם לשלטון פולני-רוסי ולא ידעה את נסיונות ההשכלה של יוסף השני, קיסר אוסטריה, נמשכה ההתנגדות עד שנת תקנ"ט ואף לאחר פטירת הגר"א חזרו על כתבי החרם, אולם בגליציה נפסקה מערכת ההתנגדות כעשר שנים ומעלה קודם לכן.

בשנת תקמ"ז הגיע הומברג, אבי ההשכלה בגליציה ללבוב, ובעזרת השלטונית הנכרים החל בנסיונותיו להחדיר את ההשכלה לבית ישראל, על ידי הקמת „שקאלעס", בתי ספר חפשיים, ולאלץ את ההורים החרדיים למסור את בניהם לידיהם[11]. לנוכח סכנת ההשכלה נשכחו הניגודים הפנימיים, וראשי היהדות הנאמנה, מנהיגי החסידות יחד עם גדולי המתנגדים, התיצבו במערכה יד ביד כנגד הנסיונות לפגוע בחומת האמונה המקיפה את בית ישראל.

הערות לפרק עשרים ושנים

1 הקדמה ל„מגלה טמירין" (דפוס לבוב תרכ"ד) הערה ד'.

2 שם, ג' ע"ב. זכר לכך ישנו גם בספר „דעת משה" לרבי משה מקוזניץ: „כאשר ראו זיני בהיות הרה"ק אאמו"ר המגיד הק' מקאזניץ נ"ע בק"ק בראד, ומדי עברו אצל הבתים למחוז חפצו, עמד אצל בית אחד כמתמיה, ושאלוהו: „מה נשתנה בית זה משאר בתים אשר כבודו מתמיה עליו?" ועניה כי לא יוכל לסבול טומאת הבית הזה, ואחר החקירה והדרישה נתודע, כי במק"ם הזה שרפו ספרי „תולדות יעקב יוסף" רח"ל, לזאת עלה צחנתו מטומאתו עוד לפניו".

3 כפי שמסתבר מתוך דברי ההקדמה לתוספת בשם „אגרת הקדש", הוכנו שתי התשובות, אחת מהן משל בנו רבי אלעזר, והשניה משל ר' זכריה מנדיל תלמידו, להפצה בצב"ר בחייו, עוד לפני הדפסת „נועם אלימלך", אולם היו שמורים בגנזי הכותבים, כארבע שנים עד להדפסת הספר. ראה להלן על תשובת רבי זכריה מנדיל.

4 ראה לעיל פרק „המערכה בעיצומה" והערה 8.

5 קובץ „דביר" ברלין תרפ"ג, ע' 305.

6 שם ע' 291.

7 בין היתר הוא מסביר את הדבר בהתלכדות החסידים מסביב לרבם, ראה לעיל בפרק „תנועת החסידות משתרשת בצביר".

8 מתוך כמה משפטים משותפים לשני המכתבים אנו למדים כי ר' זכריה מגדל סייע בניסוח מכתבו של רבי אלעזר, שכן שניהם עסקו במשותף גם בהבאת הספר „נועם אלימלך" לדפוס ראה להלן פרק „נועם אלימלך" הערה 6.

9 „דוד דור ודורשיו" לר"י לוינשטיין אות ש' סימן תר"ס.

10 אגרת הקדש הנ"ל.

11 מתוך דברי ההקדמה ל„אגרת הקדש".

12 ראה להלן בפרק „מלחמת תנופה לביצור האמונה".

פרק עשרים ושלש

מלחמת תנופה לביצור האמונה

משמעות מיוחדת היתה לתקופה הנהגתו של הרבי ר' אלימלך, שכן בתקופה זו התבססה החסידות במרבית קהילות פולין וגליציה ומאידך נקבעו המסגרות במערכה לביצור האמונה. בימיו נראו באירופה המזרחית ראשית ניצני ההשכלה הברלינית, וכאשר תלמידי מנדלסון החלו בהפצת השקפותיהם ברוח כפירה ומינות, נתקלו בהתנגדותם הנמרצת של ראשי תנועת החסידות.

הרבי ר' אלימלך השריש את האמונה השלמה כחומת מגן נגד ההשכלה. תלמידיו אחריו המשיכו את המערכה, וזכותם היא שעמדה להבטחת צביונה המסורתי של יהדות פולין וגליציה.

גדולי החסידות הבחינו מרחוק בסכנת ההשכלה הברלינית, שנים רבות לפני נסיון חדירתה לגליציה. בימי חורפו של הרבי ר' אלימלך, בשעה שניצני ההשכלה הברלינית הצטמצמו עדיין לשטחי גרמניה ופרוסיה, גליציה היתה עדיין בשטח פולין, לפני סיפוחה לאוסטריה בחלוקת פולין הראשונה, ולפני שהקיסר, יוסף השני, פתח בנסיונו „לתקן את מצב היהודים" ע"י הפצת ההשכלה.

בתקופה ההיא גברה ההתנגדות לחסידות, והמלחמה היתה נטושה בקהילות רבות, אולם גם בסערת המלחמה נזהרו החסידים מלפגוע ביראי ה' שבין המתנגדים, ולמרות ההתנגדות הנמרצת שהתנהלה כנגדם, נעלבו ולא העליבו, ולא ארכו הימים וצדקתם החלה לזרוע כשמש בגבורתה.

לעומת זאת לא נמנעו ראשי החסידים מכל אמצעי במלחמתם כנגד המשכילים שניסו לפרוץ פרץ בחומת האמונה השלימה. ראשי תנועת החסידות לא חיססו לצאת בחרב ובחנית נגד מנדלסון וסייעתו, שהחלו להכניס את ארסם בבית ישראל. בתקופה ההיא התנהלה אחת המערכות המכריעות לביצור האמונה, בשטחה של גאליציה, שהיתה בתחום שלטונה של הקיסרות האוסטרית, והודות להשפעתה

המלאה של תנועת החסידות בקהילות גאליציה, הוכשלו כל הנסיונות לפגוע בבית ישראל.

ראשית ניסיון ההשכלה לפרוץ פרץ בבית ישראל, היה בשטח החנוך, מתוך ידיעה והכרה כי אם יצליחו לפגוע בחנוכם הטהור של ילדי ישראל, יוכלו לועזע את החומה המקיפה את בית ישראל והמבדילה בין ישראל לעמים. הכנונית הראשונה של נסיונות ההשכלה בגליציה היתה החוברת „דברי שלום ואמת", שפורסמה על ידי נפתלי הירץ וויזל, מחבריו הקרובים של מנדלסון, והוא יצא לטעון כנגד „חשכת הבערות" שיהודי גאליציה מצויים בה[1].

חוברת זו פורסמה באדר תקמ"ב, חדשים ספורים לאחר פרסום „פקודת הסבלנות" של יוסף השני, קיסר אוסטריה. פקודה זו נועדה להעלות, כביכול, את מעמדם של היהודים, שהיו מדוכאים בידי השלטונות, אך למעשה התכוון יוסף השני לפגוע ביהדות, על ידי ביטול המחיצות בין היהודים ושכניהם, ולבולל אותם בקרב העמים שהם מתגוררים בקרבם.

אחד מעשרים והמש סעיפי „כתב הסבלנות" קובע כי מספרם של הילדים בחבלים בסוריים מובל ואין להוסיף על זה, אף תחום מושבם אינו רשאי להתרחב, וכמובן כי בסעיף זה ראו השלטונות המקומיים יסוד להגברת ההתעללות ביהודי גאליציה, אולם הסעיף החשוב ביותר בפקודה זו מבחינת המשכילים, היתה הרשות שניתנה ליהודים לשגר את ילדיהם לבתי הספר הכלליים או לפתוח בתי ספר לעצמם, וכאן פרצה אחת ממלחמות התרבות הקשות ביותר, כאשר המשכילים, שנסתייעו על ידי השלטונות הנכרים, השתמשו בכל אמצעי השלטון שהיו בידיהם כדי לפגוע בחנוך הנאמן, אך הם העלו הרם בידם לניכח התנגדותם הנמרצת של המוני בית ישראל.

מרבית ההגבלות הכלכליות היו עדיין בתקפם, והמוני העם נאנקו תחת שעבודם של השלטונות הנכריים בכל הדרגים, שהפגינו את שנאתם לישראל, אך וויזל יצא בקריאה כי על היהודים למלא אחר פקודתו של הקיסר, ולשגר את ילדיהם לבתי הספר החפשיים, כדי שילמדו שם „נימוסיות ודרך ארץ"[2].

אין איפוא כל פלא כי גדולי הדור וביניהם הגר"א מוילנא, הג"ר יהזקאל לנדוי בעל „נודע ביהודה" והג"ר דוד טביל רבה של ליסא,

יצאו למערכה כנגדו, וכפי שנמסר הורה הגר"א מוילנא לשרוף את החוברת של וויזל ברחוב העיר. וויזל בעצמו מספר כי „בוילנא ובפראג אחינו יושבים ובוכים, וקוראים צום ועת צרה הי' ליהודים" [3].

וויזל ניסה את כוחו בויכוח עם גדולי התורה שהתנגדו לו, ופרסם כמה אגרות להסברת דעותיו. אף מנדלסון, אבי אבות ההשכלה, וכמה מראשי קהילות איטליה, שנתפסו כבר להשכלה, יצאו להגנתו, אך בגליציה עצמה לא היו לקריאות ה„השכלה" של וויזל שום השפעה שכן כאן הקימה החסידות חומה בצורה לביצור האמונה השלמה.

באחת המסורות שהגיעו לידינו נמסר על קריאתו של הרבי ר' אלימלך לשמור על חנוך הבנים, כאשר תבע משומרי לקחו להגביר פיקוחם על חינוך בניהם ובנותיהם. משנמסר לו על תושבי העיירה, אשר בבתיהם נראה נגע ההשכלה, קרא בקול „וירא ה' וינאץ מכעס בניו ובנותיו" וכפי שנמסר הבינו האנשים כוונתו, ומני אז תיקנו הדבר [5].

הג"ר שלום מרדכי מברעזאן היה מספר על אחד המתנגדים „רב גדול" שהיה חולה רציני, ונתרפא בברכתו של הרבי ר' אלימלך. משהבריא יצא לליזענסק, כדי להודות לרבי אלימלך, אך כאן הוסבר לו כי „בימי ילדותו שקד על ספרי מחקר, והם הכניסו טינא בלבו לגבי אמונת השי"ת, וזה גרם לו המחלה, והגם שנתרפא מחליו נדרש לנסוע לאניפולי (שם התגורר אחיו הרבי ר' זישא) ושם סרו מלבו כל ההרהורים והספקות" [6].

מלחמתו הנמרצת של הרבי ר' אלימלך כנגד ההשכלה הכפרנית משתקפת בסיפור על ביקורו בחדרו של תלמידו רבי יעקב יצחק מלאנצהוט, שנתפרסם אחר כך בשם ה„חוזה" מלובלין.

מיד עם כניסתו הודיע הרבי ר' אלימלך כי הוא „מרגיש ריח רע בחדר", הצביע על ספר אחד שהיה מוטל על השלחן, ויצא מן החדר, ורק לאחר שאותו ספר ניטל מן השלחן, חזר הרבי ר' אלימלך לחדרו.

ר' יעקב יצחק פנה לרבו בתמיהה: „הלא המחבר היה איש צדיק?" ונענה: „אמנם המחבר היה צדיק אמתי, אך הספר נמצא ברשות אנשי דלא מעלי (— אנשים בלתי רצויים)" ואמנם נזכר ר' יעקב יצחק כי הספר הגיע אליו מידי „איש משכיל ואפיקורס",

והרבי ר' אלימלך הרגיש בדבר. המספר סיכם את סיפורו „וזה באמת הפלא ופלא, עד מה צריכים להתרחק מהאנשים המתקדמים" [1].

לא ארכו הימים ונתגלו מטרותיהם של המשכילים לעין כל. בשנת תקמ"ז, חדשים ספורים לאחר פטירתו של הרבי ר' אלימלך, הגיע ללבוב, העיר הראשית בגליציה, הירץ הומבורג, שנתמנה על ידי הקיסר יוסף השני כ„משגיח ראשי קיסרי מלכותי על בתי הספר היהודיים־גרמניים בגליציה", והוא ניסה לבצע את תפקידו באכזריות, כשהוא מסתייע בשלטונות הנכריים. היהודים הישרים והתמימים שילמו את הקנסות שהוטלו עליהם, ואף היו נכונים למסירות נפש, ובלבד שלא ישלחו את ילדיהם לבתי הספר ההפשיים, שנתארגנו על ידי הומבורג.

כדוגמת וויזל לפניו, פרסם הומבורג עם כניסתו לתפקידו, כרוז בו הוא פונה „אל רועי שה פזורה ישראל, המה הרבנים ומורי צדק ותורה יצ"ו, ואליכם, הנגידים העומדים בראש כל קהל ועדה אשר במלכות גאליציה ולודומיריא", והוא טוען כי „אין חפץ בכל הפקודה הזאת, כי אם להיטיב לבנינו ולבני בנינו, להגדילם בעיני האומה המושלת עליהם, ולהסיר מהם חרפה ובוז, ללמדם הנהגת הבית והנהגת כל מסחר וזכולת, לנטוע בלבבם ורע אמת ודברי מוסר, ולהרגילם ולהשכילם בכל חכמה".

ראשי החכידות, שהטביעו את חותמם על חיי הצבור והשפעתם היתה מכרעת במרבית הקהילות בגליציה, דחו את נסיונו של הומבורג ל„זכות" אותם ב„השכלה ומדע" שרוח כפירה נודף מהם, ותוך שנים מועטות נתגלתה דמותו השלילית של מפיץ ההשכלה הראשי, הוא הומבורג, כאשר שיתף פעולה עם המהרסים והמחריבים מבית ומבפנים לכחיטת כפים מאחיו העניים. אף המשכילים מגדירים אותו כ„רודף בצע ואוהב שוחד" „עבד נרצע לרשות ומתבולל קיצוני", שכן בשעה שפנה לשלטונות וביקש רשיון מיוחד, שלא ניתן ליתר היהודים ירק לבאר שהיטנו שתה, השתבח בעצמו כי „ארבעה מבניו כבר עברו לדת הנוצרית", אולם מנהיגי היהדות האמנה הרגישו בכך, מיד עם כניסתו לתפקידו, והוא יחד עם מוריו־עזריו היו לזוועה ולקללה בפי יהודי גליציה, שנים רבות לאחר שבושלה גזירה זו [2].

ראשוני המשכילים, שעמדו בשעתם מאחורי כתבי החרם שהוצאו נגד החסידים בעיר ברודי, בתקיפת הנהגתו של הרבי ר' אלימלך, המשיכו במערכה גם לאחר פטירתו. הספר „נועם אלימלך" נמנה בין הספרים המוגבלים בהדפסה בשטח אוסטריה, והמול"ים נאלצו להרחיק עד שקלאב. כדי להמנע מביקורת הומבורג, הנודע לשמצה ברדיפותיו נגד החסידות, שנתמנה כמפקח על הצנזורה בגליציה [9].

מסורת חסידית מספרת כי עם פרסום הוראות הממשלה על החרמת ספרי החסידות „נשלחו פקידים לכל עיר ועיר לחפש איזה ספרי חסידות ולבערם מן העולם, ובתוכם היה גם הספר הקדוש „נועם אלימלך", „כאשר באה השמועה לעיר קאזניץ, ונודע הדבר גם לר' משה אליקים בריעה, בנו של המגיד מקאזניץ, נצטער מאד ושוב חזר ואמר: „בטוח אני בספר נועם אלימלך, אשר אבי ז"ל לא היה יכול להכנם לקדושת שבת טרם יביט בספר נועם אלימלך, שלא יתן ה' להרע לספר הלז" [10].

כתבי המשכילים מאותה תקופה שזכו לעידוד השלטונות הנכרים, נדפסו על חשבונם והופצו ללא כל תשלום, נשארו „מחוץ לתחום" לגבי היהודים הנאמנים למסורת אבות ולא הוכנסו לבית ישראל.

לעומת זאת זכה ספר „נועם אלימלך" ליהפך ללחם חוקם של מאות אלפים יהודים נאמנים, יראים ושלמים. נדפס בעשרות מהדורות, ועד היום הזה הוא מוסיף לפאר את שלחנם של רבבות שומרי האמונים, בימי שבת ומועד ובכל ימות השנה.

הערות לפרק עשרים ושלוש

1 מקורות לתולדות החנוך בישראל כרך א' ע' רכ"ד ואילך. כאן יש להזכיר את תמיכתו של מנדלס'ן בוויזל, ובמכתב פרטי לאחד מידידיו הוא תמה על התנגדותם של יהודי גליציה להכנסת התיקונים בחינוך: „מעי המרמרו משמע און, מתהפוכות ועקלקלות שאר אחינו בני ישראל, הדרים תחת ממשלת הקיסר, יזכרו אלקים לטובה, כי הם מתאמצים בכל כוח ואון, להפוך את עצת החכם המשל, ולהפוך רצונו לקצף חס וחלילה, כי יאמר אך עם לא בינות הוא, אין חפץ בכסילים, אשר לא ידעו מה טוב להם, ילכו במועצותיהם" והוא משבח את ויזל „אשר התעורר לחזק ידים רפות, ולהקין הישנים שינת העצלה בדברי שלום ואמת, וקמו עליו בעלי שטנה, וימררוהו וירדפוהו מנוחה, כאילו חס וחלילה הסית והדיח את כל

עדת ישראל, מעל אביהם שבשמים, עד כה הגיעה אולת חסרי לב אשר לא ידעו בין ימינם לשמאלם".

2 מאמרו של ליין על "מלחמת התרבות" בקובץ החברה הספרותית, פרנקפורט 1918, עמוד 165—198.

3 שם. רמז למערכה נגד ההשכלה נמצא גם ב"דרושי הצל"ח" דרוש ל"ט.

4 לפי מסורת אחרת הכריז, עם ראשית התפשטות ההשכלה מברלין ע"י מנדלסון כי "בעת אשר גברה הכטרא אחרא, ומנדלסון ירד לעולם, את זה לעומת זה עשה אלקים, ושלחו לעולם את החיד"א, צדיק גדול, אשר ע"י חיבורי הטהורים מבטל כל ספרי המינות, ימי יהן והיה לבבם של ישראל, לשקוד על דלתי ספרי החיד"א לא יזיזו אותם כלום מאמונתם" ("אהל אלימלך", סימן רפ"א). לפי מסירת נוספת פתח הרבי ר' אלימלך בהכרזתו זו את הדרך להתפשטות סדר "חק לישראל", שסידר ע"י החיד"א, בתפוצות ישראל אשר באירופה המזרחית.

5 "אהל אלימלך" ס מן רע"ו.

6 "מגירת זהב" דף ב' ע"ב. כנראה שהכוונה לפרשת רבי שמחה מבויבעהוק, ראה לעיל פרק "לישע עמו" והערה 15.

7 "נפלאות הרבי" סימן מ"א. רבי אהרן ראסה, בעל "שמרי אמונים", מביא סיפור זה בספרו סוף מבוא השער (דף מ"ו ע"ב) ומסביר כי "הסתכל בו אדם רשע והניח בו זוהמא".

8 "יהודי גליציה" לם. בלבן, ע' 77.

9 "תולדות הדפוס העברי בפולניה" ע' 90.

10 "אהל אלימלך", סימן רצ"ו.

פרק עשרים וארבע

היושבים ראשונה במלכות

חבר תלמידים יחידי סגולה, אנשי מעשה ובני עליה, נאספו אל הרבי ר' אלימלך בשעה שהחל להנהיג את עדתו בליזענסק. בעוד שקודם לכן, בימי חורפו, נהג הרבי ר' אלימלך לסובב בקהילות ישראל ולהחזיר את העם בתשובה, הרי עם קבלת ההנהגה, לאחר פטירתו של המגיד ממעזריטש, קבע כאן את מושבו, וכל מי אשר לבו החל לבעור לעבודת השי"ת, מצא את דרכו להיכל קדשו.

רבים נמשכו אליו ונשמעו לו אך בעבותות אהבה היו קשורים אליו חבר התלמידים המקורבים, שדבקו ברבם והיו נכונים למסור נפשם על מוצא פיו, ואף הוא הסתייע בתלמידיו לעלות ולהתעלות. כאשר הרגיש הרבי ר' אלימלך ביום שמחת תורה כי שנים מבין חבורת תלמידיו הקרובים: רבי יעקב יצחק מלאנצהוט, הוא ה„חוזה", ורבי אברהם יהושע העשיל מאפטא שנודע בשם „אוהב ישראל", אינם במחיצתו, הצטער ביותר. באותו מעמד גילה כי יחד עם תלמידיו „הוא בונה את בית המקדש העליון". עבודתו של תלמידו רבי יעקב יצחק משולה להכנסת ארון הקדש למקדש ה' ואילו עבודתו של ר' אברהם יהושע העשיל — להכנסת לוחות העדות לארון הקדש. „מכיון שהם אינם נמצאים אתי — הוסיף הרבי ר' אלימלך — הרי גם אם אקום ואצעק ח"י פעמים „קומה ה' ויפוצו אויביך" אזדקק לרחמי שמים"[1].

תלמידי הרבי ר' אלימלך השרישו את דרך החסידות בפולין, כדברי אחיו רבי זושא מאניפולי, שהסביר את התפשטות החסידות, על יסוד הכתוב „ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן, ומשם יפרד והיה לארבע ראשים". „עדן" — זה הבעש"ט, מחולל תנועת החסידות, „נהר" — הוא המגיד ממעזריטש, שדלה והשקה מתורת רבו הבעש"ט, „הגן" — הוא הרבי ר' אלימלך מליזענסק „ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים", שכן דרך החסידות התפשטה בפולין

באמצעות ארבעה ראשים, הם ארבעת התלמידים, שקיבלו מהרבי ר' אלימלך והמשיכו את השרשרת, להפיץ את תורתו ברבים: רבי יעקב יצחק, ה„חוזה" מלובלין, רבי ישראל המגיד מקוזניץ, רבי מנדלי מרימינוב, ורבי אברהם יהושע העשיל מאפטא, בעל "אוהב ישראל" [2].

רבי יעקב יצחק ה„חוזה" מלובלין

ראש וראשון בין תלמידיו, הוא רבי יעקב יצחק, יליד פשעדבורז', שהחל לנהוג את עדתו בלאנצהוט, ואחר קבע את מושבו בלובלין, ונודע לדורות בשמו „החוזה מלובלין". הוא נמנה על תלמידי המגיד ממעזריטש, רבי שמעלקא מניקלשבורג ורבי לוי יצחק מברדיטשוב, אולם רבו המובהק היה הרבי ר' אלימלך.

לפי המסופר נתקרב בעודנו נער להרבי ר' אלימלך, באמצעות הרבי ר' זישא, שהגיע לעיר מולדתו, והוא אז בן עשר שנים. הנער הבחין בו ברבי זישא, שעמד בתפילה מאחורי התנור, כדרכו בקדש, והתרגש מתפילתו הנלהבת. מעין הדמעות של הנער נפתח ועיניו החלו דומעות שעה ושתיים. הציץ רבי זישא בנער וראה שברכה בו, רבי זישא מסתכל בנער והלה מוסיף לבכות ללא הפוגות, עד שירד דם מעיניו.

באותה שעה אמר רבי זישא לנער: „יעקב יצחק, הכנסתי בך בחינת „נפש ורוח", ואילו בחינת „נשמה" ניתנת להשגה רק בבית אחי בליזענסק. מהר וסע אליו והימנו תקבל את הדרוש להשלמת קומת האדם". נענה לו הנער ונסע להיכל רבי אלימלך, ומאז דבקה נפשו ברבו [3].

כבר בימים ההם ניכרו בו בנער ניצני קדושה. פעם אחת הלך רבי יעקב יצחק לטייל עם חברו רבי זלקא מצאנז, אף הוא מתלמידי הרבי ר' אלימלך, בחורשה אשר בסביבות העיר. רבי יעקב יצחק התדבק כל כך במחשבותיו „בעניני ענווה, תשובה והתבטלות יתרה, עד שברוב קדושתו לא מצא עצה לתיקון נשמתו, אלא במסירות נפשו על קדושת שמו יתברך", אך באותה שעה הופיע לידו ר' זלקא, שהרגיש בכוונתו „וחיזק את לבבו בעצותיו ובדיבוריו הקדושים" [4].

קדושתו של הצעיר יעקב יצחק בימים ההם, ימי הסתופפותו בצלו של הרבי ר' אלימלך, משתקפת בסיפור המצוי בפי החסידים בנוסחאות שונות, לפיו התגבר על נסיון חמור שבא לפניו, בדרכו לבית רבו בליזענסק.

היה זה בליל חורף גשום וקר. ר' יעקב יצחק תעה ביער, ולפתע הבריק אור באפלה. הוא הפנה את רגליו לעבר האור, עד אשר הגיע לבית בודד ביער, ושם עמד בנסיון כיוסף הצדיק. „קיבלתי עלי שלא לעשות דבר, אפילו דבר הרשות, רק אם יגיע הימנו תענוג ונחת רוח ליוצרי", — טען כלפי עצמו — „ואיזה נחת רוח יהיה לו להקב"ה מזה".

רבי יעקב יצחק היה תקיף בדעתו ולא נכנע ליוצרו, ופתאום נזכר לדעת שאין כאן לא יער ולא בית ולא אשה, ולא היה כאן אלא מתכסיסי היצר בנסיון להכשילו[5].

לפי נוסח אחר העלילה עליו אותה אשה והסיתה כנגדו את בעלי העגלות בעלילות שוא. הוא טען בפניהם כי אין בו אשם וזוהי עלילה גמורה, אך בעלי העגלות, שלא האמינו לדבריו, החליטו לעשות בו דין, והרביצו לו מכות נמרצות, ורק כאשר הודיע להם על נכונותו לצאת אתם לליזענסק, לקבל ולעשות ככל אשר יורה לו הרבי ר' אלימלך, חדלו בעלי העגלות להכותו. כדי להבטיח כי יקיים זאת, כפתו אותו בידיו וברגליו, והטילוהו לאחת העגלות עד אשר יבואו לליזענסק.

באותה שעה הבחין הרבי ר' אלימלך מרחוק כי תלמידו הנאמן עמד בגבורה מול נסיון העבירה, ואותה מרשעת אף העיזה להעליל עליו. הוא הורה איפוא לתלמידיו ללבוש בגדי שבת, באמרו: „בואו ונצא לקראת משיח בן יוסף", והרב עם תלמידיו יצאו לקבל את פני ר' יעקב יצחק, כשהם לבושים בגדי שבת. הם עצרו את שיירת העגלות במבוא העיר, ובאחת העגלות מצאו את ר' יעקב יצחק, כשהוא כפות ומחכה לדינו. הרב ותלמידו נפגשו, והאחד נפל על צווארי רעהו.

בימים ההם סייע הרבי ר' אלימלך לתלמידו זה להפטר בנט פטורין מאשתו הראשונה, שלא היתה בת זוגו. ברוב קדושתו לא

הביט עליה ולא הכיר בה. מיד לאחר החיפה נסע אל רבו בליזענסק ומשמיא קא זכו ליה".

הרבי ר' אלימלך הוסיף לדאוג לו להשגת משרת הרבנות הראשונה בלאנצהוט, אך רבי יעקב יצחק, לא מש מאהל רבו והוסיף לקבל הימנו הדרכה בתורה ובעבודה. יותר מששהה בביתו ובקהלתו, התגורר בליזענסק ושקד על שערי תורת החסידות עד אשר עלה ונתעלה, ועוד בהיי דרבי ר' אלימלך החלו רבים לנהור אליו וקיבלו את מרותו. אולם התלמיד הנאמן לא חדל לשמוח אמונים לרבו.

נאמנותו של רבי יעקב יצחק לרבו ר' אלימלך משתקפת בספור דלהלן: פעם אחת בשהותו במעזיבוז התלקחו חילוקי דעות על דרכי עבודת השי"ת בינו ובין רבי ברוך ממעזיבוז, והם לא הגיעו לידי הבנה הדדית. בשוב ר' יעקב יצחק הביתה „עמד עליו נחשול שבים להטביעו, וכמעט שלא טבע עד אשר הזכיר זכות רבו הקדוש ר' אלימלך מליזענסק, ואת עמדה להם וניצלו".

רבי ישראל, המגיד מקוזניץ

עוד בימי נעוריו נתקרב לחסידות, ואף ביקר בחיכל קדשו של המגיד ממעזריטש, ולאחר מכן נדבה רוחו לשמוע תורה מפי הרבי ר' אלימלך.

כל באי ליזענסק יודעים היו כי הרבי ר' אלימלך מרגיש מראש בטיבם של הבאים אליו, וכאשר בני העליה נמצאים במרחק רב, הוא מספר על כך למקורביו, ולעתים יוצא לקבל את פניהם. רבי ישראל הגיע לליזענסק ולא זכה לשים תשומת לב. הוא פנה מיד להיכלו של הרבי ר' אלימלך ומששמע כי זה עתה, ממש לפני בואו, נכנס הרבי לחדרו למנוחה קלה, נפלה רוחו בקרבו. „משמע — חשב בלבו — שאינני ראוי בעיניו של רבי אלימלך". הוא חזר לאכסניה שלו ובכה שם במר נפשו.

לאחר שעה קלה הקיץ הרבי ר' אלימלך ואמר למשמשו: „הנה המלאך מט"ט העיר אותי ללכת אל האכסניא של רבי ישראל". כאשר נפגשו השנים, שאל לו הרבי ר' אלימלך לר' ישראל: „כמה פרסאות מווארשא עד לקוזניץ?" משענה כי המרחק אינו גדול, שתים עשרה פרסאות, הפטיר הרבי ר' אלימלך: „פלא גדול כי

במרחק שתים עשרה פרסאות מווארשא, יימצא חסיד כמוך", ורק אז נחה דעתו של ר' ישראל. הוא נוכח לדעת כי ישרה דרכו ונשאר בליזענסק [8].

ר' ישראל, שהיה גאון עצום בנגלה ובנסתר, היה אומר: „ידיעותי בקבלה עולות על ידיעותיו של רבי, אולם לעבוד את ה' במסירות נפש כמוהו, ביראה ובאהבה, עד כלות הנפש, אין בכוחי". בספריו הוא מרבה להזכיר את דברי רבו, וכן את „ספרו הקדוש של מורינו ורבנו נועם אלימלך".

ברבות הימים באו גם בקשרי משפחה. רבי משה אליקים בריעה, בנו של המגיד רבי ישראל מקוזניץ, נשא [בזיווג שני] את נכדתו של הרבי ר' אלימלך, בת בנו ר' אלעזר. נכדו של המגיד מקוזניץ, רבי חיים מאיר יחיאל ממוגלניצא, היה אף הוא חתנו של רבי אלעזר [9].

רבי מנדלי מרומנוב

ארץ מולדתו של רבי מנדלי היא מרביה (— מעהרין), ועל כן למד ביתי נעוריו בניקלשבורג, בישיבתו של הרבי ר' שמעלקא, אולם נפשו לא השלימה עם „הקרירות של מדינת מורביה", וכותב תולדותיו מספר כי רבי מנדלי נוכח לדעת כי „אדמת מעהרין לא תקלוט את זרע הקודש, אשר זרע בה רבו הקדוש, והיא כצחיח הסלע לא תעש בדים ופארות, בכן עזב הוא עם יתר התלמידים את ניקלשבורג" ויצא לגליציה להסתופף בצלו של ר' אלימלך, ושם זכה להתקרבות יתרה [10].

כיתר תושבי מעהרין לבש גם רבי מנדלי בגדים אשכנזיים שהם של צמר, בעוד שהרבי ר' אלימלך הנהיג בקרב מקורביו מנהג חסידות שלא ילבשו בגדי צמר מחשש שעטנז. בליזענסק נהגו איפוא שכל הבאים להיכלו של הרבי ר' אלימלך היו פושטים בפרוזדור את בגדי הצמר שהיו לבושים בהם ומטילים על עצמם בגדים שאינם של צמר [11].

בביקורו הראשון לא ידע רבי מנדלי על נוהג זה, ונכנם לחדרו של הרבי במלבושיו האשכנזיים. ר' אלעזר, בנו של הרבי ר' אלימלך, מיהר להפנות את תשומת לבו של רבי מנדלי על הנוהג, ואף רמז

לי להחליף בגדיו, אולם באותו מעמד העיר הרבי ר' אלימלך לבנו: „מה רצונך מיהודי זה, הלא הנך רואה את ניצוצות האש הפורחים ממצחו". מאז הצטרף רבי מנדלי אל התלמידים ואף נתכבד לעבוד לפני התיבה, תפילת שחרית בראש השנה, בבית מדרשו של הרבי ר' אלימלך [12].

אצל רבו ר' אלימלך „קיבל רבי מנדלי תורתו מלא עומסו, והיה מתבונן בעינא פקיחא על כל דרכיו ומנהגיו", ואחר הורה אותם לתלמידיו. אף רבי אלימלך השיב לו אהבה, והיה אומר: „אילו יכולתי לעמוד בגובה מעל רבי מנדלי, הייתי יכול להגיע למעלה משבעה רקיעים, ועיד חזון למועד" [13].

רבי מנדלי נמנה בן תלמידיו המקורבים ביותר, ופעם אחת אף הבחין בפי־איו של הרבי ר' אלימלך בשעה שכל יתר המסובים לא הבחינו כלום [14].

לאחר פטירתו של הרבי ר' אלימלך, נזדמן רבי מנדלי לביתו של רבי משה חיים אפרים מסדילקוב, נכד הבעש"ט ובעל „דגל מחנה אפרים". ונתבקש לספר מגדולת הרבי ר' אלימלך, ולשמע דבריו הפטיר בעל ה„דגל": „החסיד הפילני מבחין היטב" [15].

כאשר הרבי ר' אלימלך הנחיל את ירושתו הרוחנית לתלמידיו, הסמיך את רבי מנדלי והעניק לו את הנשמה שבמיחו, ואחר פטירתו התישב רבי מנדלי ברימנוב ומשם הפיץ את מורשת רבו, כמות שהיא ללא כל שינוי והוא שהמשיך את השרשרת אחריו, כראש וראשון למנהיגי תנועת החסידות בגליציה [16].

ההמונים נאספו אליו להאזין למוצא פיו, לראות את הפחד והיראה שהקיפו אותו, ובמדת התלהבותו זו, מורשת בית רבו, השפיע גם עליהם ללכת בעקבותיו [17].

רבי אברהם יהושע העשיל מאפטא, בעל „אוהב ישראל"

שני הצדיקים, רבי לוי יצחק מברדיטשוב ורבי משה ליב מסאסוב, הם שקירבו אותי לעבודת השי"ת בדרך החסידות — היה אומר ר' אברהם העשיל, שכן הם שכיוונו את ראשית צעדיו להיכלו של הרבי ר' אלימלך [18].

פגישתו הראשונה של ר' אברהם העשיל עם שני הצדיקים נערכה

בנסיבות מופלאות. הוא שימש אז כרבה של קהילת קולבאסוב, והשנים שעברו בדרכם בעיר מגוריו, פנו אליו והביעו משאלה להתאכסן אצלו. העניות בביתו היתה מן המפורסמות, ואף הם הבחינו בכך, ולמרות זאת הביעו בפניו את רצונם זה. לא עמד בו העז לברב להם ולדחותם מעל פניו, והם נשארו שם והתאכסנו בביתו. בערב סעדו על שלחנו והוא התחיל אתם בסעודתו, ומעודה זו לא היתה אלא ארוחת גריסין דלילה, שהרבנית התקינה למענם. לאחר ברכת המזון התישבו שני האורחים לשלחן, יעקב בתורה עד אור הבקר והרב מקולבאסוב, הוא המארח, האזין ונהנה אך זהותם לא נודעה לו.

שלא כמקובל לא הציגו האורחים את עצמם לפניו. המארח, שטרח הרבה בקבלת פני פניהם, הבחין שהדברים שהם דיברו ביניהם והוא האזין להם, נסבו על ענינים שהם ברומו של עולם, אך הוא לא העיז לשאול לזהותם. רק לאחר תפלת שחרית כאשר שני האורחים נפרדו הימנו והלכו לדרכם, חזר הרב מקולבאסוב להתבונן בדברים ששמע מפיהם והם הלהיבו את לבו לעבודת השי"ת.

הוא העלה את דבריהם על הכתב והחל להעמיק בהם, ולאחר שטעם מהם „טעם ניפת צופים" עלו הרהורי צער בלבו, על שלא נכנס עמם בדברים, ויותר מזה על שלא עיכב אותם, למען ישפיעו עליו מדבריהם המופלאים, והשתוקקות חזקה, לחזור ולהוועד עמם, השתרשה בלבו.

ימים רבים נשאר אותו מאורע בזכרונו. באחד הימים, כאשר ר' אברהם העשיל הלך לאיטו ברחוב, עברה לידו ביעף עגלת נוסעים, ומשהציץ לתוכה הופתע לראות את שני האורחים ההם, שהתאכסנו בשעתו בביתו, יושבים בה. הוא ביקש את העגלון לעצור את העגלה, ועלה אליהם כדי להזמין אותם להתאכסן שנית בביתו, אך השנים שמיהרו לדרכם סירבו להיענות לו. ר' אברהם העשיל דתחנן בפניהם: „קחוני אתכם ואמצא במחיצתכם לפחות עד העיירה הקרובה", אך הם דחו באדיבות את פנייתו, ובעוד עגלתם נוסעת באיטיות, הסבירו לו: „אינך שייך לנו, ולפי שורש נשמתך אתה שייך לאנשי שלומו של הרבי ר' אלימלך מליזענסק, „לשכנו תדרשו ובאת שמה". אם בכיקרנו הראשון הטעמנו לך מדרכי החסידות,

הרי ביקורנו הנוכחי נועד לכוון את צעדיך, להראות לך את הדרך הישרה, אשר תלך בה, לטוב לך כל הימים".

כל ימיו היה רבי אברהם העשיל מכיר תודה לשני הצדיקים שכיוונו את דרכו לליזענסק, ולאחר שנים רבות, כאשר ר' אברהם העשיל נתקבל כרבה של אפטא, ורבי שמעלקא, בנו של רבי משה ליב מסאסוב, ביקר בהיכלו, הצהיר בפניו: ר' אברהם העשיל: האמן לי כי גם בעולם הבא לא אשכח את חסדי של אביך, אשר הורה לי דרך אמת, וכיוון אותי לבאר מים חיים אשר בליזענסק"[19].

משנתקרב אל הרבי ר' אלימ"ך נמנה על תלמידיו הנלהבים והמסורים. בימי חורפו, בשנים ששימש כרב בקהילת קולבאסוב נהג לשהות שבוע אחד בחדש בביתו, ושלשת השבועות הנותרים, הסתיפק בצלו של רבו בליזענסק, אם כי ראשי הקהלה הפהיתו משברו לתקופת העדרו, והוא נא"ץ להסתפק ולפרנס אשתו ובניו ברבע משברתו. אין איפיא כל פלא כי היה עני מדוכא, עד כדי כך שלא היו בידו הוצאות נסיעה לליזענסק, וכאשר כלתה נפשו להתדבק ברבו, עשה את דרכו רגלי[20].

הרבי ר' אלימלך הפליג אף הוא בשבח תלמידו הנאמן, היא הרב מאפטא. בשעה שרבי משה מסאבראן ביקר בליזענסק הצביע עליו, ושאל: „מי זה האיש ההדור בלבוש". והרבי ר'אלימלך הסביר לו: „האיש הזה כשמו כן תהלתו. אברהם — וכאברהם אבינו כן מדתו מדת החסד, יהישע — וכיהושע בן נון תוארו כנשיא ומלך, וחריפותו עצומה כזקנו הרבי רבי העשיל מקראקא"[21].

לפי מסורת אחת השתדל ר' אלימלך להעלות את קרנו, דאג לו ולמצבו הכלכלי, והיה משדל את אנשי שלומו לסייע בידי הרב מאפטא, לכלכל את ביתו בכבוד[22].

מעמדו של הרב מאפטא בעל „אוהב ישראל" שעקר מגליציה והתישב ביאסי ואחר במעז'יבוז, נכבד ביותר בתנועת החסידות, אך בעיצוב דמותה של החסידות בפולין וגליציה נטלו חלק שלישה מתיך הארבעה, והם: ה„חוזה" מלובלין והמגיד מקוזניץ בפולניה, ורבי מנדל מרימנוב בגליציה, וכפי שרבי נפתלי מרופשיץ היה אומר בדרך צחות „אין קורין אבות אלא לשלושה"[23].

בערוב ימיו העביר הרבי ר' אלימלך את התכונות האלקיות,

שניתנו לו מן השמים לתלמידיו הגדולים ממשיכי השרשרת: לרבי יעקב יצחק מלובלין, — הוא ה„חוזה", — הוריש את מאור עיניו, לראות מרחוק. לרבי ישראל, הוא המגיד מקוזניץ, העניק את כחו שב"כ, להחזיר את הרבים בתשובה, לרבי מנדלי מרימנוב הוריש את הנשמה שבמוחו, ולרבי אברהם העשיל מאפטא — את כחו שבפיו. רבי אלימלך סמך איפוא את ידיו על תלמידיו, והאציל מהודו עליהם, ולאחר פטירתו האירה הארץ מכבודם[24].

הערות לפרק עשרים וארבע

1 „זרע קדש" פרשת תצא, וראה „נפלאות הרבי" סימן קצ"ו.

2 „אהל נפתלי" סימן שע"ג. לפי נוסחא זו באו תלמידי הרבי ר' אלימלך לאחר פטירת רבם אל אחיו רבי זישא, ובקשו לקבל עליהם את מרותו, אולם הוא סירב לקבל עליו את האיצטלא, וביסס את סירובו על פסוק זה „ועל כן אינכם צריכים לרבי זולתו".

3 „עשר אורות", דף מ"ד ע"ב.

4 „אהל אלימלך", סימן קמ"א, בשם רבי ברוך מיארליץ. רבי שמואל משיאווא מציין בספרו „רמתיים צופים" לסדר אליהו זוטא (דף נ"ב אות י"ג): „כמו ששמעתי מהרבי מלובלין שאמר להרב החסיד וסו' מו"ה זלקא מצאנז ז"ל, מגודל מרירות לבו בהתנצלות, כדרכו בקודש, ואמר „אני יודע רבוני ומתכוין למרוד בו, ומכעיסו בכל עת, ואין לי שום תנחומין וכו'".

5 „זכרון טוב", דף ט', בשם רבי יצחק מנסכיז. בספר „שפת אמת" לרבי משולם פיביש מברעזאן פרשת וישב, מובאת נוסחא זו, אולם שם מטופר כי ה„חוזה" היה בדרכו לרבו המגיד ממעזריטש.

6 „סיפורי יעקב" אות ל"א, ושם מסופר כי בתיווכו של הרבי ר' אלימלך גירש אותה בגט פיטורין, ושנים אחדות לאחר מכאן באו וסיפרו לו, כי היא המירה דתה רח"ל, ימאת ה' היתה זאת כי אותו צדיק לא נכשל באשה שאינה מהוגנת.

7 „מעשה צדיקים" לר' מנחם מנדיל בודק (לבוב תרכה) ומשם הועתק לספר „שבע רצון" (פאדגודזע תרס"א) דף י"ב ע"א.

8 „תולדות הנפלאות" (ווארשא תרנ"ט) סימן ע"ח, וכן ב„עשר אורות" ע' 78. הרה"ח ר' חיים אלעזר אלטר שמע את הדברים בשינוי נוסח, כי באותה שעה ציין הרבי ר' אלימלך צערו כי עשר פרסאות מוורשא טרם טוהרה האוירה, וקשה לעשות תשובה, ויחד עם זאת הביע את תקוותו, כי „גם בוורשא, שבימים ההם לא היו בה חסידים כלל, עוד יאמרו „כתר". לא ארכו הימים, והעיר וארשה הפכה עיר גדולה לאלקים ואחד ממרכזי החסידות.

9 מסורת בידי חסידים כי המגיד מקוזניץ נטל אתו באחד מביקוריו בליזענסק את

בנו משה. והרב ר' אלימלך רמז לו על נכדתו, שהיתה מוסלת בעריסתה, כי היא זיהגו בעתיד.

10 "אם לבינה" לר' יקותיאל אריה קאמילהר ע' י"ג. בעל "דברים ערבים" (דף ע"ב א') מביא מסורת כי רש"י נראה אליו בחלומו והורה לו לנסוע אל הרבי ר' אלימלך בליזענסק. בראשונה לא נסה הרבי ר' אלימלך לקבל אותו, שכן היה לבוש במלבושי אשכנז, אולם משגילה לו את הנראה לו בחלומו, הורה לו להשאר בהיכלו, ואף מסר את נכדיו לחינוכו. הנכדים לא גילו אוזן קשבת לדבריו, ורק לאחר שהשכיח מלבו את הליכית מורביה, נענו לו וקיבלו תורה מפיו.

לפי מסורת אחרת, המובאת ע"י ר' אהרן מרקיס בספרו "החסידות", שקד ר' מנדלי בימי עלומיו על למודיו בבית מדרשו של הגביר ר' דניאל יפה בברלין, והרבה לשקוד על הש"ס עם הלכות רב אלפס, הוא הריי"ף. באחד הימים למד הרבה "עד שדבקה לשונו לחכו", והתפלל בלבו שיגה ה' חשכו ויאיר עיניו בתורתו, וכך נפלה עליו תרדמה, כשהוא רכון על גבי הגמרא. בחלומו נראה אליו הריי"ף, והורה לו לנסוע לליזענסק, כדי להגשים את משאת נפשו. רבי מנדלי נענה לו ויצא ללמוד דרכי חסידות מפיו של הרבי ר' אלימלך, ושם הוסיף קדושה על קדושתו, לפי נוסחא אחרת התבטא רבי מנדלי: "העולם אומרים עלי כי הנני תלמיד של הרבי ר' אלימלך, אולם למדתי גם מפי רבינו יצחק אלפסי, הוא הריי"ף". הוא הוסיף לספר כי בימי למודו בליזענסק היה לו חדר מיוחד, שבו היה שוקד על הלכות הריי"ף ולומד בהתמדה גדולה, ואז "בא אלי רבי יצחק אלפסי והאיר את עיני בתורתו" ("עטרת מנחם" סי' קמ"ה).

רבי משה מסמביר היה מספר כי רבי מנדלי היה גולה למקום תורה במסירות נפש, ורעיתו היתה מסייעת בידו ומעודדת אותו. פעם אחת ליוותה אותו מחוץ לתחום העיר בדרכו לליזענסק, ומפיה פרצה שאלה: "איך תעזבני איש', ובבתינו אין אף ככר לחם". רבי מנדלי נאנח גם הוא ויאמר "הנה נמצא באמתחתי ככר אחד, ויקח ויחלקהו לשנים, ויתן לה החצי ויברכה בברכת הפרידה". בדרך התנחם מאוד על אנחתו אשר הוציא מפיו, בשמעו את התאוננותה, מבלי משים כי ה' הוא הזן ברחמיו את הכל, וכי עוד לא הגיע למעלת ומדרגת אותו התנא שעזב את נות יבתו במצב כזה, והלך לרבו ללמוד תורה, ועל שאלת אשתו "אנה תעזבני מבלי מזון ומחיה?", השיב לה "מי שלימו קורינז באגמא" (— האם אפסו ירקות בשדה, צאי ואספי" (עירובין כ"ב) "אם לבינה" (ע' י"ד).

12 דברים ערבים (ח"ב דף ע"א ב') בהרחבה יתרה וכן ב"עטרת מנחם" סימן קנ"ג.

11 יש לציין כי הקפדה זו מקורה מימי הבעש"ט ותלמידיו ורבי אברהם גרשון מקיטוב, שעלה ארצה עוד בחיי הבעש"ט, כבר העביר לאר"י מנהג חסידות זה, יתכן שהימנו או מרבי מנדלי מויטעפסק הגיעו הדברים לאזני החיד"א, המספר בספרו "ברכי יוסף" (יורה דעה, סימן רצ"ט א'): "זה שנים כן באו סיעת ספריא מקרית חוצות לשכון כבוד בארץ, ותרי מינייהו רבנן המתקדשים והמטהרים בהדרי הדרים, וע"ן רואה, הני מאני דרבנן, מכף רגל עד ראש לבושי משי, ואיבעיא להו לרבנן

מה מצוה זו, ומצאה הקפידה אמיר רבנן בטעמא, כי לדעתם חוט פשתן על ערבים בכל בגדי צמר שבעולם, — והוו כלאים — — — ולבי היה מהסס תדיר במימר קדישין הנהו חסידי" עד שבאו לידו תשובות כתבי יד מאחד מרבני איטליא, כי כבר בימי מהר"ש אבוהב הובעו חששות בנידון „ותנוח נפשי".

אף רבי חיים מצאנז היה מספר כי הרבי ר' אלימלך „לא היה מברך על ראשו אדם שהיה לבוש בגדי צמר". פעם אחת יצא מגדרו זה אולם נתברר שהיה זה בעל העגלה של רבי לוי יצחק מברדיטשוב, שנמנה על בני העליה, המסתירים את מעשיהם הטובים („דרכי חיים" סימן מ"א).

13 מפי רבי נתן לייב, בנו של רבי מנדלי („אם לבינה"). כאשר השתבח רבי מנדלי בפני רבו כי בכל יום בערבית הוא מבחין בעיני רוחו כי הקב"ה „גולל אור מפני חושך" ובשחרית — „חושך מפני אור", השיב לו הרבי ר' אלימלך „הוי ימים, בימי נעורינו, וגם אנו ראינו זאת". („אהל אלימלך" סימן קנ"ו, וראה לעיל פרק גדולה תפילה").

14 „אם לבינה" („אהל אלימלך" סימן קפ"ה) וראה לעיל פרק „לישע עמו".

15 „אהל אלימלך" סימן ב'. רבי אלימלך שנהג לגנות את עצמו כדי שלא תזוח דעתו עליו, היה נוהג כך גם כלפי תלמידיו הקרובים, אולם בשעה שהשמיע דברים כגון אלה באזני רבי מנדלי מרימנוב נגעו הדברים ללבו, והוא הצטער והתענה, עד כדי כך שבתו של הרבי ר' אלימלך פנתה לאביה: „רבי הלא אין לו כבר כח למנדיל הצנום למשמע דבר ך ומוסריך". באותה שעה פנה הרבי לרבי מנדלי: „יש לך מול שבתי המליצה עליך, אולם להבא הישמר על דרכיך והמשך להתקדש ולהטהר".

יש להוסיף את המסורת המובאת בספר „שארית ישראל" (ברוקלין תרט"ז ע' 310) על הרבי ר' אלימלך שבא לאחר פטירתו אל רבי מנדלי מרימנוב והוכיח אותו על שהוא מתנהג בסיגופים, וכן דרש הימנו לפרסם דרך החסידות ולא לעשות את מעשיו בהצנע אלא יכירו וידעו כל יושבי תבל להתודע ולהגלות כי ה' הוא האלקים.

16 ראה להלן והערה 25 על העברת המורשת לתלמידיו.

17 הוא היה אומר כי „החסידות לא תוכל להתקיים אלא אצל יחידי הסגולה", והוסיף „כשבאים אצלי מאה אנשים, חמשים שלח הס"מ וחמשים באים מצד הקדושה, והצדיק מפעיל את כוחו לבטל את הרע ולהגביר את הקדישה, אולם כשבאים יותר, ישמרנו השי"ת מערב רב שכזו" („זוהר חי" לרבי יצחק אייזיק מקאמארנא, דף רט"ו ע"א), אולם למרות זאת נטל את מושכות ההנהגה בידו והשתדל לתקן את הדבר.

18 כאשר הרבי מאפטא הובא לראשונה ע"י חותנו להיכלו של הרבי ר' אלימלך התאונן לפני הרבי כי „אינו יכול לישון מפני העכברים, המבקשים הימנו תיקון" באותה שעה פנה הרבי ר' אלימלך לבנו ר' אלעזר: „נכון הדבר ואין בכך כל גוזמא". (אהל אלימלך סימן קנ"ו).

19 „בית שלמה" (אורשיווא תרפ"ו) דף ט', „שיחות יקרים" (ע' י"ג—ט"ו). בעל „דברים ערבים" מספר בספרו (ח"ב דף נ"ג ע"ב) כי הם נפגשו כאשר רבי

משה ליב מסאסוב ורבי לוי יצחק מברדיטשוב הגיעו לקאלביסוב, במסגרת מסעיהם להפצת תורת החסידות. השנים הגיעו "במרכבה חשובה", כדרך הגברים והסוחרים החשובים", וכאשר הסרסורים החלו להתענין במסחרם נתבקשו להודיע לרבה של העיירה ר' אברהם העשיל, כי הם מעונינים להפגש אתו. הלה, שנמנה עדיין על המתנגדים, סירב בראשונה ובתוקף מעמדו כ"מרא דאתרא" תבע מהם לבוא אליו, אולם לאחר שענה להם, נתלוו אליו בדרכו הביתה לסעוד על שלחנו הדל.

השנים התפלפלו ביניהם בדברי הלכה, והרב מקאלביסוב התערב בשיחתם, אך משהגיעו הדברים לדברי חסידות, קבל על ביטול תורה.

בביקורם זה השרישו בלבו את אור ההסידות, ושעה קלה לאחר שנפרדו הימנו ופנו לדרכם, החל להתבונן בדברי החסידות שנשמעו מפיהם. לבו החל לבעור באהבתו להשי"ת, עד כדי כך כי בבואם לביקורם השני בקאלביסוב, ואף אז היו בדרכם לליזנסק, קפץ רבי אברהם העשיל על עגלתם, בלי מעילו העליון וללא פרידה מביתו, ונתלוה אליהם עד ליזנסק.

20 סיפורי יעקב אית כ"ב.

21 "ההסידות" לר"א מרקוס (הוצ' "נצח") ע' 133.

22 "דברים ערבים" ח"ב דף נ"ה ע"ב.

23 "אהל נפתלי" סימן קל"ח.

24 "אהל אלימלך", סימן קפ"ו. רבי צבי יחזקאל מיכלזון מביא שם (סימן קפ"ז) נוסחא שניה מיוחסת לרבי יחזקאל מבלגוביה, מנכדי הרבי ר' אלימלך, שסיפר את הדברים לפני רבי פנחס מנחם מפילץ לפי נוסחא זו ניתנו לו מן השמים שלש מתנות: פה טוב ועיניים טובות ולב טוב, וכך חילק הרבי ר' אלימלך את המורשת הרוחנית: את העיניים המרחיקות ראית העניק ל"חוזה" מלובלין, את הפה מסר לר' אברהם העשיל מאפטא ואילו את הלב השאיר לעצמו.

ר' אברהם ישכר אלטר, בנו של רבי מנדלי מפביאניץ,מביא בספר "מאיר עיני הגולה" (סימן קנ"ט) את הניסחה הזו, ומוסיף את תגובתו של בעל "שפת אמת" כי "הרבי ר' אלימלך היה סיפח על מנת להטפיח", שכן כוחות העין והפה נשארו גם אצלו, ואילו לבבי הלב הרי "לא מצא מי שיכשר למסור לו בחינת הלב שלו".

לגבי הרבי מאפטא יש להוסיף כי רבי יצחק מאיר מגור, בעל "חידושי הרי"ם", נוכח בדבר כאשר נסע עם חבריו תלמידי הרבי ר' בונם מפרשיסחא, אל "החתונה הגדולה" באיסטילה, ליטיל חלק במערכה על דרך החסידות. בחתונה זו שמע רבי יצחק מאיר את דבריו של הרב מאפטא, והתפעל מכחו הגדול : "מימי לא שמעתי מלים כגון אלו, מפה קדוש כזה, אילם — הוסיף — אם כחו זה הוא מורשת הרבי ר' אלימלך הדברים מובנים לי", ולדברי בעל "שיח שרפי קודש": "אף נתן משקה לכל המסובין מחמת שמחה" ("אהל אלימלך", סימן קפ"ז).

פרק עשרים וחמש

המעין הנובע

מקום נכבד שמור בתולדות החסידות לשלשת אבות החסידות בפולניה, תלמידו הרבי ר' אלימלך „היושבים ראשונה במלכות", אך מלבדם נאספו להיכלו מאות תלמידים, חסידים ואנשי מעשה, ששאבו מבאר המים החיים שנבע בליזענסק, קיבלו הימנו את תורת החסידות, והפיצו אותה ברבים.

אחרי פטירתו של המגיד ממעזריטש הפכה העיירה ליזענסק למרכז החסידות בפולין ובגליציה. מקרוב ומרחוק היו באים להיכלו והרבי ר' אלימלך היה מרגיש מרחוק בטיבם ובמחשבותיהם של הבאים אליו ומתכונן לקדם את פניהם. לאלה שנשארו בלבותיהם ערכי מדות הטעונים תיקון, כגון גאות וכו', היה פונה בדברי כיבושין, היורדים חדרי לבב, כדי לטהר את לבם לעבודת השם, ורק כאשר סילקו את שרידי הגאות מקרבם, הורשו להתקרב אליו, להימנות בין תלמידיו המקורבים, לשאוב מבאר המים החיים ולהוסיף קדושה על קדושתם [1].

התלמידים ושומעי לקחו היו נאמנים לרבם עד קצה הגבול, ואף הוא ידע להעריך אותם. כאשר רבי מרדכי זאב איטינגא מלבוב שנמנה על המתנגדים, פנה אליו במכתב: „היות ששמעתי שכב' מתפאר שיש לו גילוי אליהו, יורני נא, איך יכול גם אני לבוא למדרגה זו", השיב לו רבי אלימלך: „הן אנכי לא אמרתי מעולם, שיש לי גילוי אליהו, אך מכיון שכבודו שואל אותי, אני אומר לו, שגם הקטן שבקטני תלמידי יש לו גילוי אליהו" [2].

תלמידים רבים היו לו להרבי ר' אלימלך, ורבים מהם הנהיגו עדות אחר פטירת רבם, אולם גם כאן כמו בפרק הקודם „היושבים ראשונה במלכות", רשמנו רק את הדברים הנוגעים ליחסים שבין הרב והתלמידים, דרך התקרבותם, שיחותיהם ההדדיות וכו' במדה

שהם מצויים בידינו, ולא התכוונו כלל לפרט את תולדותיהם וקצר המצע מהשתרע.

כולם אהובים וכולם ברורים. ועל כן קבענו את הסדר לפי אלף בית של שמותיהם:

רבי אברהם מרדכי מפינטשוב. חותנו של רבי יצחק אייזיק מקאמארנא, המתאר אותו בספריו כ„תלמיד מובהק של הרבי ר' אלימלך". בין היתר סיפר לו הרבי ר' אלימלך על גדולתו של הרב בעל „מגיד משנה" על הרמב"ם, ש„פניו פני שכינה ממש" [3].

רבי אברהם משה מפשעבורסק. רבי אהרן וואלדען, בעל „שם הגדולים החדש" מתאר אותו „תלמיד הרב הקדוש מו"ה אלימלך מליזענסק" [4].

בימיו התגורר בפשעבורסק גם רבי משה סופר, בעל „אור פני משה", סופר סת"ם בקדושה ובטהרה, ומורו של ה„חוזה" מלובלין. כמה מרושמי קורות ההסידות עירבבו בין שני הצדיקים תושבי פשעבורסק או שהחליפו אחד בחבירו, ונראה כי עוד בשנות חייהם היו רבים שהחליפו ביניהם ועל כן נהגו חסידים לכנות את רבי אברהם משה מפשבורסק, והוא תלמידו של הרבי ר' אלימלך, בשם „ר' משה הגדול" משום שהיה גבה קומה, ואת רבי משה סופר בעל „אור פני משה", שהתלבט בעניוותו בשם „ר' משה הקטן" [3].

הר"א מרקוס מספר כי „רבי מרדכי מנסכיז הזמין את ר' משה מפשעבורסק לביתו, לכתוב ספר תורה בטהרה ובקדושה", ומתאר אותו בשם „גדול תלמידיו של ר' אלימלך מליזענסק", אך אין בידינו סמוכין להנחה, שרבי משה סופר בעל „אור פני משה" נמנה בין תלמידי הרבי ר' אלימלך, ואין זה מן הנמנע שטעויות אלו נובעות מדמיון השמות בינו ובין ר' אברהם משה, אף הוא בן פשעבורסק, שנמנה על תלמידיו הנלהבים של הרבי ר' אלימלך [6].

הערכתו של ר' אברהם משה לרבו הרבי ר' אלימלך, באה לידי ביטוי בהסכמתו לספר „נועם אלימלך", שם הוא מתאר את רבו בתוארים נשגבים, ומכיון שהיה זה בתוך השנה הראשונה לפטירתו, הוא מזכירו בברכת המתים „הריני כפרת משכבו". בין היתר הוא מדגיש כי „מיום אשר נתן לי אלקים לב לדעת ועינים לראות, חסידותו ופרישותו של אדמו"ר, לא זזתי מכיתלי בית מדרשו, ותמיד הייתי

מסתופף בצלו, צל החכמה והיראה, ויראתי בפצותי שיח לספר בשבחו שלא אפגום בכבודו, כי הן [אינם] אלא קצות דרכיו, ואם אמרתי אספרה גודל מדרגותיו — קצר המצע מהשתרע".

בין היתר הוא מספר כי שמע מפיו את דברי תורתו „בעודנו חי עמנו, מדי שבת בשבתו על שולחנו הטהור, דברים מתוקים לחיך ותאווה לעינים — — — להורות לעם דרך ה', את המעשה אשר יעשון" ועל כן אינו רואה את עצמו ראוי לתת הסכמה לספר רבו „מחמת שנפשי יודעת מאד מיעוט ערכי, מסוה הבושה על פני, כי בושש משה להרים את ידו, לספר את גודל עילות תהילות מעלות אדמו"ר ז"ל, כי ליה דומיה תהילה, והמפורסם אינו צריך ראיה" [7].

אף הרבי ר' אלימלך העריך אותו ביותר, וכפי שנמסר פנה פעם אחת באשמורת הושענא רבה, לתלמידיו ואמר להם: „בואו ונצא לפשעבורסק הסמוכה, לראות כיצד עורך ר' משה את הקפותיו" [8].

רבי אהרן מהאדרוב. נמנה על תלמידיו של הרבי ר' אלימלך, והוא חותנו של רבי אלעזר ניסן מדרוהוביטש, בנו של רבי משה טיטלבוים בעל „ישמח משה".

מסופר עליו כי היה גאון ומחמיר גדול, וחס על כל רגע של ביטול תורה עד כדי כך שלא נוכח בחופת בתו, והתנצל לפני מחותנו, בעל „ישמח משה", כי בגלל עומס השיעורים המוטלים עליו, לא יוכל להתפנות לחופה, ורק לאחר חצות הלילה נתפנה להשתתף בשמחת בתו [9].

רבי אהרן לייב מפרעמישלאן, בנו של רבי מאיר הגדול מפרעמישלאן, מבני החבורה של הבעש"ט, ואביו של רבי מאיר מפרעמישלאן [השני]. הוא היה בן גילו של הרבי ר' אלימלך וכבר בימים ההם „הנהיג עדה" [10].

לאחר פטירת רבו, רבי מיכל מזלאטשוב, כפף קומתו לפני הרבי ר' אלימלך, ומסורות רבות בפי חסידים על מסיבות פגישתם הראשונה [11].

רבי אורי מסטרליסק בראשית התקרבותו לחסידות נסע להיכלו של הרבי ר' אלימלך בליזענסק „ולמד מה שלמד", ואחר פנה למורו המובהק רבי שלמה מקארלין [12].

ר' אליעזר הלוי מטארניגראד בעל „נועם מגדים" על התורה,

ו„אמרות טהורות" על תהלים, נמנה על גדולי תלמידיו של „החוזה" מלובלין, ועוד לפני כן קיבל את דרך החסידות מפי המגיד ממעזריטש, רבי אלימלך מליזענסק ורבי יחיאל מיכל מזלאטשוב ואהר כן מפי המגיד מקוזניץ.

בבית מדרשו של הרבי ר' אלימלך השתלם רבי אליעזר במדת ההשתוות, כדי שיגיע למדרגה „שאפילו כל העולם כולו אומרים לך צדיק אתה — הווה בעיניך כרשע".

כמה מדברי תורתו של הרבי ר' אלימלך הובאו בספריו של רבי אליעזר, ורושמי קורותיו מציינים ביחוד את מדת הענוותנות שקיבל בליזענסק, וכך נהג להשפיל את עצמו ולהשמיע דברים בגנות עצמו, והדברים שנאמרו בכנות ובהתלהבות זעזעו את לב השומעים[13].

רבי אפרים פישל מכמריקוב. ר"א וואלדען בעל „שה"ג החדש" מתאר אותו „הוא הקדוש ושמענו מקדושתו ופרישותו". אם כי נמנה על תלמידי המגיד ממעזריטש, נסע גם לתלמידו, רבי אלימלך מליזענסק ורבי עזיאל מייזליש מריטשעוואל[14].

יש הרואים אותו כתלמיד מובהק של הרבי ר' אלימלך[10], אולם מספר תולדותיו של ר' פישל מספר עליו כי „נמנה על תלמידי המגיד ממעזריטש, רבי לוי יצחק מברדיטשוב רבי עזיאל מריטשעוואל, ולפרקים נסע להתבשם גם מתורתו וקדושתו של בעל נועם אלימלך"[16].

רבי אפרים יצחק מפרעמישלא, בעל „משנה ראשונה", ולפי מסורת המסידים נמנה על תלמידיו של הרבי ר' אלימלך[17].

רבי גבריאל מטשאקאווא מתלמידי הרבי ר' אלימלך[18].

רבי דוד מלעלוב. עיד ביומי ילדותו הוכר כקדוש מרחם אמו. שני האחים הצדיקים, רבי אלימלך ורבי זישא, שעברו בעיירות ישראל נתקלו בילד חמד ודודי'ל שמו והוא הפתיע אותם בזוהר פניו. הם נתלוו אתו לביתו והתענינו בהתנהגותם של ההורים בבית „על מה ולמה זכו לבן קדוש כזה". משנשאלה אמו על התנהגותו של בעלה, הוא אבי הילד, סיפרה להם כי בדרך כלל מתנהג הוא כדרך פשוטי העם, אך ראתה מקום לציין מנהג יפה שהוא נוהג בו: „בסעודת יום השבת, הוא מרבה בזמירות שבת, וכשהוא מגיע בזמר „ברוך ה' יום יום", לבית האחרון „ויזכו לראות בנים ובני בנים, עוסקים בתורה

ובמצוות" הוא פורץ בבכי ומשטח את תחנוניו לפני אביו שבשמים, שיזכה לבנים הגונים וכשרים, וכך הוא ממשיך „בהשתפכות הנפש עד כדי התעלפות, ואשתו נאלצת להקיצו, לעוררו ולהשיבו לתחיה". שני האחים הקדושים שהקשיבו לדברים, הפטירו בניחותא: „אם כן, אין כל פלא, כי זכה לבן קדוש כזה"[19].

בפגישה זו הזריח הרבי ר' אלימלך את אורו בילד הרך, ומיד לאחר שדוד'יל הכיר את בוראו, החל לדרוש את אלקים, וללא ידיעת בית אביו היה נוסע לליזענסק, להתבשם מתורתו של הרבי ר' אלימלך. אביו לא ראה בעין יפה את נטייתו של הילד לדרך החסידות, ובאחד הימים כאשר הילד חזר מליזענסק רגז עליו ואף אמר להכותו במקל. במקרה לא נמצא המקל במקומו הקבוע, והילד ניצל ממקל אביו, אולם דודי'ל, שהרד היה למצוות כיבוד אב, מיהר לחפש את המקל והושיט אותו ליד אביו: „אל תטריח את עצמך, הא לך את המקל והרבץ בי כרצונך"[20].

לפי מסורת זו נתקרב לרבי אלימלך עוד בימי נעוריו, אך בפי חסידים מצויות נוסחאות אחדות, לפיהן לא נתקרב רבי דוד אלא בשנות העמידה, כאשר היו כבר מאחוריו, שנים רבות של עבודת ה', ועסק הרבה בסיגופים כדי לקדש ולטהר את עצמו, ורבי אלימלך לא הכניס אותו במחיצתו אלא לאחר שהורה לו דרך העבודה ללא פניות.

בספר „קדש הלולים", והוא ספר תולדותיו של רבי דוד מלעלוב, נאספו ששה נוסחאות של מסורות, על דרך התקרבותו של רבי דוד לרבי אלימלך מליזענסק, אולם נביא את הנוסח הקצר ביותר, בלשונו של בעל „אהל אלימלך": רבי דוד „עובד גדול היה ועוסק בעבודה ותפלה, בהתלהבות גדולה, כדרכו בקדש", אך בבואו ראשונה אל רבי אלימלך, לשבות שבת אחת במחיצתו, לא זכה להתקרבות יתרה, והמשמש עיכב בעדו להכנס אל הרבי לקבל „שלום". אף בשבת עצמה ניסה להידחק אל ה„שלחן" ונדחף אחורה על ידי החסידים. רק בסעודה שלישית „כשנטו צללי ערב" ולא הבחינו בו, הצליח ר' דוד להתקרב אל השולחן, ולשמוע מפי רבי אלימלך את דברי קדשו: „אפילו אם אדם עוסק בתורה ובעבודה,

יומם ולילה בהתלהבות ימסיר את דעתו לטובת עצמו, אפילו כחוט השערה בלבד, הרי שאול תהתית לא יוכל להכיל אותו".

הדברים יצאו מפי הרבי ר' אלימלך ונכנסו ללבו של רבי דוד, שכן הוא הרגיש יפה שרבו התכוין בדברים אלה כלפיו. לבו נשבר בקרבו. למחרתו נקרא כבר להכנס לרבי אלימלך, ומאז זכה לקירבה יתרה, ונמנה על תלמידיו הראשונים במעלה[21].

לפי מסורת אחת נשלח רבי דוד ע"י הרבי ר' אלימלך לפינסק לארגן שם מנין של חסידים, ואז הכתיר אותו רבו „הלביש אותו במלבושי כבוד „קולפיק", ומאז יצא שמו לתהלה כאחד הגדולים אשר בארץ[22].

רבי דוד מזעלין מבני העליה אשר בבית מדרשו של הרבי ר' אלימלך. מעמד מכובד היה לו בין בני החבורה, ומעמדו זה הוכר ברבים, כאשר הרבי ר' אלימלך השיא אחד מבניו הגדולים, ורבים נאספו ובאו להשתתף בשמחתו. בחתונה זו, המכונה „החתונה הגדולה", (— „די גרויסע חתונה"), יצא הכרוז „כל מי שלא תיקן חטאת נעוריו, לא יצא לרקוד". באולם הושלך הס, אך רבי דוד יצא והכריז „מכלל לא' אתה שומע הן, ועל אחת כמה וכמה מי שלא פנם מימיו — יעלה וירקוד לכבוד החתן והמחותנים", ויצא בריקוד לשמח חתן וכלה[23].

כאשר ה„חיזה" החל להנהיג, והיה זה בחיי הרבי ר' אלימלך, דבק בו רבי דוד. הרבי ר' אלימלך ניסה להחזיר אותו אליו, ולמטרה זו אף יצא בעצמו לזעלין, עיירת מגוריו, אולם ברוב עניוותו טען ר' דור בפני הרבי ר' אלימלך כי הוא אינו ראוי להיות תלמידו הישיר, שכן „הרבי הוא גבוה מדי עבורי", ורק באמצעות תלמידו ר' יעקב יצחק, הוא מקבל את תירתו: „כביכול, סולם עומד בלאנצ־הוט, ודרכו אפשר להגיע עד ליזענסק"[24].

רבי זאב וואלף. רבה של ליזענסק, ובעל „לשון הזהב" על מסכתות ברכות, שבת וערובין. נתקבל כרב בליזענסק בימי מנוריו של הרבי ר' אלימלך בעיר, אולם כדבריו בהסכמתו לספר „נועם אלימלך": מכירו הייתי לשעבר". הוא שימש כאב"ד בקהילת ליזענסק „בצוותא חדא עם הרבי ר' אלימלך — — —, ונפטר בשיבה טובה בן קי"ג שנים בעיר ליזענסק"[25].

קשריו ההדוקים עם הרבי ר' אלימלך משתקפים לא רק בהסכמתו לספר, כשהוא מתאר אותו „איש אלקים, נר ישראל וקדושו", והוא מציין את גודל צדקתו וענוותנותו: „שלא רצה להתגלות את עצמו כל כך בחייו, כאשר היה דרכו תמיד להקטין את עצמו", אלא גם מתוך ספרו כשהוא מתאר את הזעזוע שהורגש בעולם עם פטירת הרבי ר' אלימלך[26].

רבי זונדל מרדושיץ אחי אמו של ה„סבא" רבי בער מרדושיץ. מתלמידיו של הרבי ר' אלימלך[27].

רבי זכריה מנדיל מיערוסלאב, מתלמידיו הנאמנים של הרבי ר' אלימלך וממפיצי תורתו. רבי זכריה מנדיל, בן אחותם של הרבי ר' שמעלקא מניקלשבורג ורבי פנחס בעל ה„הפלאה", הביא לדפוס, יחד עם בניו של הרבי ר' אלימלך, את ספר „נועם אלימלך", ובסופו הוסיף את האגרת שנכתבה על ידו, לפי הוראות רבו, להצדקת דרך החסידות[28].

בשנת תקנ"ד, שנים מועטות לאחר פטירת הרבי ר' אלימלך, הביא לדפוס ר' יהושע סמאטריץ, שליח אר"י, את הקונטרס „דרכי צדק", והוא „הנהגות טובות ושכליות לבאים להתקדש ולהיטהר בעבודת ה', שנמצאו אצל רבי מנחם מנדיל, אב"ד ליסקא".

ברור היה לו, למדפיס שהוציא אותם לאור, שהם נכתבו ע"י אחד מתלמידי הרבי ר' אלימלך „והדברים האלו נזכרים ונעשים, מפי אחד מתלמידי האשל הגדול, איש אלקים, קדוש יאמר לו, הרב החסיד המפורסם בוצינא קדישא מוהר"ר אלימלך זצוקללה"ה, ולפי הנראה ורבים אומרים הם כתבו וכלשונו, לשון הזהב של הרב החסיד, הצדיק המפורסם, שלשלת היוחסין, מו"ה זכריה מענדל זצלה"ה מ"כ בק' יערוסלב — — — והדברים האלה מועתקים ג"כ אצל חכמים וסופרים, צדיקי הדור, מחמת חיבת הקדש"[29].

הוא נמנה על המקורבים ביותר בין באי ביתו של הרבי ר' אלימלך, ותלמידו רבי מנחם מנדיל מקאסוב, מסביר אחד מחידושיו „על דרך ששמעתי מפה קדוש ישראל ר' זכריי' מענדיל משענישוב (— מיערוסלב): „פעם אחת הייתי אצל אדומו"ר הקדוש רשכב"ה מו"ה אלימלך, בעת בואו מטבילת המקוה של ערב שבת קדש, והניח עצמו על מטתו, ואמר „מאן יכול למסבל ריחין דבוסמין דגן עדן"[30].

רבי זלקא מצאז, נמנה על תלמידיו של הרבי ר' אלימלך, ולפי מסורת חסידים היה מתיידד ביערות יחד עם רבי יעקב יצחק מלאנצהוט, הוא ה„חוזה" מלובלין [31].

רבי חיים ממשערנוביץ בעל „באר מים חיים". מתוך סיפור אחד בפי חסידים, אנו למדים כי הוא ביקר, יחד עם רבי זישא מאניפולי, בהיכלו של הרבי ר' אלימלך אולם אין בידינו ידיעות נוספות על היחסים ביניהם [32].

רבי יוחנן (יאנטשע) מלובלין התנו של רבי אברהם הימלפרב, שימש כשליחו של הרבי ר' אלימלך אל ה„חוזה", והעביר אליו פנייתו לעקיר מלאנצהוט הכמיהה לליזענסק אל ראזוואדוב [33].

רבי יהודא לייביש מזאקילקוב. בראשונה לא נמנה על ההולכים בדרכי החסידות אולם הרבי ר' אלימלך שהרגיש בו, השקיע מאמצים רבים כדי לקרב אותו לחסידות ואף נסע במיוחד לעיר מגוריו בימים ההם זאוויחוסט. בתשובה לשאלתו נמכר לו לרבי אלימלך, שהלה הוא „צעיר לימים, חריף בתירה ודעתו אינו ניטה לחסידות", אך הרבי ר' אלימלך לא התיאש הימנו, ובשעה שראה אותו בעד החלון, כשהוא עיבר ברחוב „הולך בגדלות", הפטיר באזני מקורביו „היא יהיה שלי".

מאותה שעה החל לבו של ר' יהודא ליבוש בוער לעבודת השי"ת, והוא החל להשתוקק לדרך החסידות. לאחר היסוסים מרובים צירף מחשבה למעשה, ויצא בדרכו לליזענסק. בכניסתו להיכלו של הרבי ר' אלימלך, פתח הרבי עליו בקולו „עז פנים", ומרוב פחד ברח מחוץ לעיר, מרחק של ארבעה מילים, ואף נדמה לו שרבי אלימלך רודף אחריו וצועק עליו, אך בתקיפותו לא נכנע לו רבי יהודה לייביש. „לא הכיר בגדולת הרבי". הוא חזר אל ליזענסק, אך הפעם לא פנה אל בית הרבי אלא התיישב בביהמ"ד ולמד שם שבועות מספר. לפני שובו הביתה, החליט בכל זאת, להפרד מהרבי ר' אלימלך. היה זה בראש חדש, לפני התפילה. כשנכנס אליו נתבקש על ידי הרבי להשאר במקום, לפחית עד אחר התפלה, ואמנם בשמעו את תפלתו של הרבי ר' אלימלך, וביחוד תפלת „הלל" בהתלהבות, נשבר לבו והוא נכנע לדרך החסידות, באמרו ש„ראה בו מה שלא ראו יתר תלמידיו" [34].

לאחר פטירת הרבי ר' אלימלך, החל רבי יהודא לייביש להנהיג עדה. לא ארכו הימים והוא, יחד עם אנשי שלומו, חזרו ללובלין להסתופף בצלו של ה„חוזה". אולם הוא היה ונשאר תלמיד נאמן לרבי אלימלך, וכאשר הדפיסו בשנת תרכ"ב את ספרו „ליקוטי מהרי"ל", ציינו בשער הספר את ייחוסו „כתלמיד מובהק להרבי ר' אלימלך" [35].

במערכה על דרכי החסידות, שהתלקחה לאחר פטירתם של ה„חוזה" מלובלין ו„היהודי הקדוש" מפשיסחא, נטל חלק פעיל בראש השומרים על דרך החסידות של לובלין והיא מורשת הרבי ר' אלימלך [36].

ר' יהודה, מתלמידיו של הרבי ר' אלימלך, ואליו הופנה מכתבו של הרבי ר' אלימלך על הרדיפות המכוונות כנגדו [37].

ר' יעקב במהדורות המאוחרות של ספר „נועם אלימלך" נדפס מכתבו של ר' אלעזר מליזענסק המכוון אליו: „מכתבו הגיענו והראתיו לכבוד אדמו"ר" [37].

ר' יצחק מייזליש אבד"ק צויזמיר ואחיו של רבי עוזיאל בעל „עץ הדעת טוב". נמנה על תלמידי רבי מרדכי מנסכיז, רבי אלימלך מליזענסק, המגיד מקוזניץ וה„חוזה" מלובלין [38].

רבי יצחק מאוזרוב. בעל „שם הגדולים החדש" מתארו כ„תלמיד מובהק של הרבי ר' אלימלך". תלמידיו, המגיד מקוזניץ ובעל „אוהב ישראל" מאפטא, „נסעו אליו לפרקים להתבשם מתורתו" [39].

רבי יצחק אייזיק מקאלוב. בילדותו למד בפשעבורסק, ואחר נשואיו גלה למקום תורה, לבית מדרשו של הרבי ר' שמעלקא מניקלשבורג, והרבי ר' שמעלקא בעצמו הכניס אותו תחת כנפיו של הרבי ר' אלימלך [40].

במסורת חסידים יסופר על מסירות נפשו לשמוע תורה מפי הרבי ר' אלימלך. פעם אחת בשבת קדש פרשת בא, הגיע רבי יצחק אייזיק לליזענסק לשבות שם, אך הרבי הורה לו „מטעם כמום עמו" כי בשעת אמירת תורה לא יהיה שם. הדבר היה קשה ביותר לרבי יצחק אייזיק, ועל כן החליט להתעלם מהוראה זו והסתתר שם כדי להתבשם מתורתו. כאשר החל רבי אלימלך לומר תורה קפץ ר' יצחק אייזיק מלפני השלחן, „החל לרוץ בבית אנה ואנה, וצעק בקול את

ה„הלל". הדבר היה תמוה בעיני האנשים שהיו שם עד שר' יצחק אייזיק סיפר כי „בדברי התורה על פרשת הפסח, המשיך עליו הרבי התלהבות קדושה על כך, עד שנדמה לו שכעת הוא מקריב את קרבן הפסח ואומר „הלל" [41].

רבי ישכר בער מרדושיץ הוא ה„סבא קדישא". בשנת נעוריו נלווה אל דודו רבי זונדל מו"צ ברדושיץ, לביקור בהיכל הרבי ר' אלימלך. יש להוסיף את המסורת כי הרבי ר' אלימלך ורבי זישא התאכסנו בשנות גלותם בבית הוריה, ואמו נתברכה על ידם בבנים צדיקים א[42].

רבי מנחם מנדיל מלינסק. „תלמיד מובהק של הרבי ר' אלימלך" [42]. שני האחים רבי זישא ורבי אלימלך ביקרו בהיכלו, כשנה לפני כיום תקופת גלותם, ולפי עצתו האריכו השנים את תקופת גלותם בשנה אחת [43]. בנו, רבי נפתלי מרופשיץ, נמנה אף הוא על תלמידיו הנאמנים של הרבי ר' אלימלך [44].

רבי מרדכי מטאשוב. מתלמידי הרבי ר' אלימלך ואחר עבר לבית מדרשו של ה„חוזה" מלובלין. אחיו ר' מאיר מאפטא, בעל „אור לשמים", נמנה על גדולי תלמידיו של ה„חוזה", ולפי מסורות חסידים הועיד אותו להנהיג את בני החבורה אחריו [45].

רבי מרדכי מנכביז נמנה על תלמידיו של הרבי ר' אלימלך [46].

רבי משה. ב„הנהגות האדם" להרבי ר' אלימלך, שנכללו ב„אגרת הקדש" (דפוס ראשון זאלקווא תק"ס) נזכרות פעמים אחדות „אזהרות של רבי משה". אף רבי יצחק אייזיק מקאמארנא מספר כי פעם אחת ישבו הרבי ר' אלימלך עם „הצדיק ר' משה הידוע", ועבר כלב לפניהם. ר' אלימלך שאל לו לר' משה „אם מבין מה שהכלב מדבר", ור' משה השיב לו „שנושאין אגרת לרבינו". ר' אלימלך הוסיף ושאל: „ויותר אינו שומע מר?" וכאשר ר' משה השיב לו בשלילה, גילה לו הרבי ר' אלימלך „הלא הוא אומר מה שכתוב באגרת, שיש אשה מקשה לילד וזקוקה לרחמים", והרבי ר' אלימלך הירבה בתפלה לרפואתה [47].

רבי משה ליב מסאסוב, תלמידו המובהק של רבי שמעלקא מניקלשבורג, ולאחר פטירת רבו החל לנסוע לליוענסק. ר' משה מרוזבדוב

היה מספר בשם זקנו רבי נפתלי מרופשיץ כיצד נתקבל רבי משה ליב בקהל תלמידי ליזענסק:

בפגישתם הראשונה החל הרבי ר' אלימלך להשמיע לפניו חידושי תורה, וכאשר הקשה ק שיא קפץ רבי משה לייב ותירץ אותה. רבי אלימלך לא הגיב אך בלבו היתה קפידא כל שהיא, על התלמיד הנוטל עטרה לעצמו ומורה הלכה בפני רבו. בו בערב נראה הרבי ר' שמעלקא בחלום לרבי אלימלך, ואמר לו: „פרידה אחת יש לי ביניכם, ואתה רוצה ליטלה הימני". בו בערב נראה רבי שמעלקא גם לתלמידו רבי משה לייב, וסיפר לו כי הציל אותו מידי רבו והוסיף: „מעתה הזהר ברבך כי אש בוערת הוא, וכל הפוגע בו עלול להכוות בגחלתו", ומאז נזהר רבי משה ליב שלא ליטול עטרה לעצמו[48].

בבואו לשבות שבת ראשונה בהיכלו של הרבי ר' אלימלך, כאשר הסב לשלחן הרבי, נתכבד ר' משה לייב לומר תורה, והיה זה בשבת פרשת בא, רבי משה לייב תמך את יתדותיו על הפסוק „ואמרתם זבח פסח הוא לה', אשר פסח על בתי בני ישראל", וכך הסביר „כשעבר הקב"ה לנגוף את מצרים, ראה את בתי המצרים שהם מלאים גילולים, ואילו כשהגיע לבתי ישראל ראה את הקדושה הפרצת מתוכם, באה לו חדוה גדולה ופסח ומרקד, כביכול, מחמת שמחה וחדוה שבאו לו". משהשמיע רבי משה ליב את הדברים מפיו, נכנסו אל לבו, ואף הוא נתמלא שמחה, קפץ על שלחנו של הרבי ר' אלימלך, והתחיל מרקד „מה טובו אהליך יעקב"[49].

רבי משה סופר מפשעבורסק, בעל „אור פני משה", מתלמידיו של המגיד ממעזריטש. לדברי הרה"ח ר' אהרן מרקום היה „חבירו של הרבי ר' אלימלך ומורו המובהק של ה„חוזה" מלובלין", אך נראה בי נמנה גם על באי ביתו של הרבי ר' אלימלך[50].

השפעתו היתה מרובה ביותר, וגדולי החסידות היו מהדרים להשתמש ב„פרשיות" שנכתבו על ידו. לפי מסורת אחת כתב פרשיות לפי הזמנתו של הרבי ר' אלימלך, וכך היה מעשה: רבי משה, שנתבקש להתקין תפילין בשביל הרבי ר' אלימלך, כתב את ה„פרשיות" והתקין את ה„בתים" ושיגר אותם אליו ליזענסק. הרבי ר' אלימלך בדק את הפרשיות ומסר אותם לידי ה„סופר" המקומי, אף הוא מבני העלייה, להכניס את ה„פרשיות" לתוך הבתים ולתפור

אותם בגידים וכו' כדין וכהלכה למשה מסיני. הרבי ר' אלימלך בירך עליהם, אולם מיד לאחר שעיטר את עצמו בתפילין אלה, הוריד אותם מעל ראשו ושיגר אותם חזרה לפשעבורסק. רבי משה הסתכל על התפילין והחזיר אותם לליזענסק, ואילו הרבי ר' אלימלך החזירם שוב לפשעבורסק, וכך הועברו התפילין הלוך ושוב מליזענסק לפשעבורסק, עד שרבי משה עצמו החליט לנסוע אל הרבי ר' אלימלך לשאול פשר הדברים.

כשהגיע לליזענסק הורה הרבי ר' אלימלך לפתוח את הבתים במעמדו של ר' משה ואז נוכחו לדעת שאין כל פגם, לא בפרשיות ולא בבתים, אולם השערות, הכרוכות סביב הפרשיות, היו מסודרות כדוגמת „שתי וערב". הרבי ר' אלימלך, שהרגיש בכך לא יכול היה להתעטר בתפילין אלה, ורק לאחר שהדבר בא על תיקנו, בירך עליהם וקישט את עצמו בהם[51].

רבי משה מבאבראן. לפי מסורת אחת ביקר בליזענסק, ושם הכיר את רבי אברהם יהושע העשיל מאפטא, בעל „אוהב ישראל", ובאזניו הפליג הרבי ר' אלימלך בשבחו של הרב מאפטא[52].

רבי משה דוד לידא אבד"ק וויסליץ ונכדו של רבי דוד לידא מאמשטרדם, כפי שנמסר היה „תלמיד מובהק להרה"ק ר' אלימלך מליזענסק, וכן ל„חוזה" מלובלין ולר"מ מנסכיז, וכולם סמכוהו להיות רבי ומנהיג"[53].

רבי משה מראדימשלא מתלמידי הרבי ר' אלימלך. כאשר הסב לשלהנו של רבי אליעזר מדזיקוב, נשאל לדעתו על הנהגת רבי אליעזר, ומשהשיב כי „הדברים נראים לו מעין הנחגת הרבי ר' אלימלך", נראו דבריו בעיני הרב מדזיקוב[54].

רבי משה האריך ימים. ובביקורו של רבי יצחק מאיר מגור, בעל „חידושי הרי"ם" בגליציה, ביקר גם בראדימשלא, וניעד לשיחה ממושכת עם רבי משה, שהיה אז שריד-תלמידיו של הרבי ר' אלימלך[55].

רבי נטע מחעלים, מתלמידי הרבי ר' אלימלך. בליזענסק קיים „ומורא רבך כמורא שמים" ככתבו וכלשונו, ובמשך כל זמן התפלה היה עומד על מקומו, בלא ניע ולא זיע כלל. רבי שמואל משינאווא, בעל „רמתיים צופים", מספר עליו כי פעם אחת שהה בליזענסק ביום

הכפורים „וכל היום עמד על רגליו בלי שום נטיית גופו כלל — — — רק כאבן דומם". בתשובה לשאלת ר' אלעזר מאביו הרבי ר' אלימלך על טיבו של רבי נטע, השיב לו: „יראתו מה' היא כל כך גדולה, עד שאין בידו להניע אף אבר אחד מפחד ה' ומהדר גאונו"[56].

רבי נפתלי מרופשיץ. בן קדושים ומגזע רם היחס, אולם דווקא ייחוסו הנעלה גרם לו אי נעימות, בשעה שהגיע לראשונה לבית הרבי ר' אלימלך. „אין רצוני לקבל תלמידים מיוחסים" — קרא הרבי, אולם התלמיד הנאמן לא הרפה הימנו, וכפי המסופר „בכה ויתחנן לו, והשכיב עצמו על הארץ בפישוט ידים ורגלים" וצעק תמרורים, עד אשר נזל דם מגרונו בקראו: „רבי, מה אעשה, אם אבי היה מיוחס" ורק אז נענה לו רבו, וצירף אותו לחבר התלמידים המובחרים[57].

משנתקבל בין בני החבורה היה נאמן לרבו ללא גבול. פעם אחת אף סיכן את נפשו, כדי לעמוד על הליכות רבו. הוא חדר בלאט לחדרו המיוחד של רבו, ששם היה מתפלל „בהתבודדות בקדושה ובטהרה" ולאחר שנים רבית סיפר את המוראות אשר חזו עיניו. בחכמתו המרובה של רבי נפתלי, השתמש בדברי צחות להצלת רבו שהתעלה בדביקותו בשעת סעודת שלש סעודות, שעת רעוא דרעוין. רבי נפתלי חבין כי „מרוב דבקותו עלולה נשמתו של רבו להתפרד ח"ו מגופו, ולכן החל רבי נפתלי לדפוק על השלחן", ובדברי צחות החזיר את רבו ר' אלימלך לאיתנו בעולם הזה, להיסף ולהדריך את שומעי לקחו בדרך אמונה.

לשמע דברי הצחות, נפרד רבי אלימלך מדבקותו, ור' נפתלי נמ"ט מבית רבו לאכסניא שלו. רבי אלימלך שלח לקרוא לו: „כיצד העזת פניך לבלבל אותי מהדביקות שלי", אולם רבי נפתלי לא התרגש וענה לו: „אנו זקוקים לו להבינו בעילמנו זה, לכן לא יכולנו לוותר עליו". הדברים נראו בעיני ר' אלימלך, שהודה לו בברכת „יישר כוח"[58].

רבי עוזיאל מייזליש מרישעווא בעל „תפארת עוזיאל" ו„עץ הדעת טוב". היחוד בין תלמידי הבעש"ט, שנתקרב גם להבי אלימלך מליזענסק, ומביא בספרו את חידושי תורתו ששמע מפיו[59].

רבי פייוויש מבאלשוועץ. נמנה על תלמידי הרבי ר' אלימלך, ור'

מנחם מנדיל בודק מביא את דבריו: „אנכי שמשתי כל צרכי את מורי ורבי הקדוש מוהר"ר אלימלך, עד כי הגעתי לעת זקנתי, ויהי כי שבתי וזקנתי, ומורי עלה לגן עדן העליון, ונשארתי באין מורה ומנהל, עלה על מחשבתי כי אבע לסאסוב, אל משכן קדש הרב הצדיק מסאסוב" [61].

רבי פ.חם מגניבישאוו, מתואר כ„תלמיד מובהק של רבי אלימלך". וכן „חברו ועמיתו של המגיד מקוזניץ" [62] בספר „סדר הדורות ההדש" הוא נזכר בין תלמידי המגיד ממעזריטש, וחידושי תורה משמו מובאים בכפר „דודאים בשדה" לר' ראובן מזארנובצי, אף הוא מתלמידי הרבי ר' אלימלך.

רבי צבי הירש ב"ר מאיר, מגיד מישרים דק"ק חירוב, חתנו של רבי מנדלי מלינסק וגיסו של רבי נפתלי מרופשיץ [63].

רבי צבי אריה מאליק. מתלמידי רבי מיכל מזלאטשוב, ולאחר פטירת רבו נסע אל הרבי ר' אלימלך בליזענסק. לפי מסורת חסידים הורה לו הרבי ר' אלימלך ללמד לילדי ישראל תורת ה' תמימה [64].

רבי קלונימ.ס קלמיש, בעל „מאור ושמש". בבואו בפעם ראשונה לליזענסק, לא זכה להתקרבות יתרה, אולם הוא לא ויתר על שאיפתו ליהנות מאור פני מלך „ולא היה לו שום עצה, ועלה בדעתו להיות מסיק עצים בתנור" ובדרך זו נשאר בהיכלו של הרבי ר' אלימלך.

משהבחין בו הרבי ר' אלימלך האיר פניו אל מסיק התנור. רבי קלונימום קלמיש שמח ביותר, כאשר הרבי האיר לו פנים, אך שמחתו הופרה כאשר קיבל הימנו הוראה לעזוב את ליזענסק ולצאת לזלאטשוב, לקבל תורה מפי רבי מיכל שהנהיג שם את בני עדתו.

ר' קלונימום קלמיש מיהר לעשות רצונו ויצא לזלאטשוב, והיה שם משובתי שבת. במוצאי השבת בא להפרד מרבי מיכל ולחזור לביתו, אולם רבי מיכל הפציר בו כי ישאר בביתו לשבת נוספת. בשבוע הבא, כאשר בא שנית להיפרד הימנו, נתבקש למסור לרבי אלימלך בשמו כי „אין לו קלמישים רבים כמותו", ורק כשמבר את הדברים להרבי ר' אלימלך, החל לקרב אותו וצירפו אל התלמידים, ומאז נמנה על תלמידיו המקורבים ביותר [65].

לפי מסורת אחרת נתקרב משנית נעוריו לתנועת החסידות. בהיותו נער בן שלש עשרה, והיה זה כבר לאחר נשואיו, החלה

רוח ה' לפעמו, והודות לעידודה של רעיתו, יצא לליזענסק. כאשר נכנס לחדרו של הרבי ר' אלימלך, נשאל על ידי הרבי: „מהיכן אתה ומה מעשיך כאן?"

„אני קלונימוס מקראקא, ובאתי ללמוד אצל הרבי" — השיב.

„אני לומד עם תלמידים ולא עם נערים", — השיב לו הרבי.

משהוסיף הנער להפציר בו, הסכים הרבי ר' אלימלך להשאירו בהיכלו כמשרת ונאמן ביתו.

באחד הלילות נצנץ אור גדול מחדרו של הרבי ר' אלימלך. המשרת קלמיש הציץ דרך החלון וראה שם זקן אחד וזהרו כצאת השמש בגבורתו. הוא נחרד מפני המראה הגדול אשר ראו עיניו, וכמעט שנתעלף. לאחר שעה קלה כאשר נקרא לחדר הרבי ר' אלימלך ניכרו בו עדיין סימני התרגשותו.

„מה לך קאלמישל?" — פנה אליו הרבי ר' אלימלך.

„נחרדתי ממראה עיני, שכן לא ידעתי מי הוא הזקן שהיה בחדרו" — השיב הנער.

— „אוי לו לבן שאינו מכיר את אביו — קרא הרבי ר' אלימלך — הלא זה היה אברהם אבינו, שבא אצלי להתנצל על כובד אריכת הגלות של בניו רחומיו"[66].

משנוכח הרבי ר' אלימלך בעיניו המטיבות ראות של משרתו נאמן ביתו, הכליל אותו בין תלמידיו הקרובים ביותר. שנים רבות שהה ר' קלונימוס קלמיש בליזענסק ושאב מבאר מים חיים, ובספרו „מאור ושמש", הוא מבסס הרבה מחידושי תורתו, על יסוד דבריו של הרבי ר' אלימלך, ולא זו בלבד אלא שהוא משווה אותו למעמדו של הבעש"ט בדורו: „והיה העולם שמם עד שבאו שני המאורות הגדולים לעולם, הבעש"ט והרבי ר' אלימלך, והם פתחו שער לה' „צדיקים יבואו בו"[67].

רבי ראובן מזארנובצי, בעל „דודאים בשדה". בנו של ר' יעקב חיים הלוי מקראקא, יחד עם אחיו רבי יוסף מאיר הלוי אב"ד שעפס (שרפין), למדו תורה בניקלשבורג אצל הרבי ר' שמעלקא. לאחר פטירת רבם נפרדו הדרכים. ר' מאיר פנה לרבי לוי יצחק מברדיטשוב, ואילו רבי ראובן נסע לליזענסק, ונמנה על תלמידיו המובהקים של הרבי ר' אלימלך[68].

בספריו הוא מזכיר לעתים את ספר „נועם אלימלך", וכאשר התכוון לדעת רבו הביע את שמחתו „וששתי שכוונתי ת"ל לדעת אדמו"ר בזה". כן הוא מביא מחידושיו של חברו רבי פנחס מגניבישאוו, אף הוא מתלמידי הרבי ר' אלימלך [69].

רבי שלמה מקשאנוב, נמנה בין תלמידיו של הרבי ר' אלימלך. בין היתר מספר כי בימי מגוריו בחמלניק לאחר נשואיו נכע ללויזענסק לפי עצת אשתו, שאמרה לו: „שמעתי על צדקתו ותורתו של ר' אלימלך, קום וסע אליו ללמוד תורה". פעמיים שירת בליזענסק כ„שמשו של צדיק הדור", וכל פעם כחצי שנה, ורק בסוף ביקורו השני ציוה עליו הרבי ר' אלימלך לשוב לביתו ולא לנדוד עוד למרחקים.

בערוב ימיו הטיל רבי שלמה את האיצטלא על שכם תלמידו, רבי בעריש מאושפיצין. הלה גילה סרבנות ברוב ענוותנותו, אך רבי משה מלעלוב שהיה באותו מעמד, העיר: „לו היה חי בינינו הרבי ר' אלימלך מליזענסק, בודאי שהיה יכול להפקיע הימנו את רצונו הכביר של העניוות והיה מתפרסם בכל העולם".

רבי בעריש היה מספר על רבו כי כאשר רצה לגלות את פנימיותו של אדם, היה מכבדו באמירת תורה או בזמר, ומדרגה זו קיבל מרבו רבי אלימלך. אף לגבי כהו ברפואת חולים, היה רבי בעריש אומר: „אני לא פעלתי מאומה, רק רבינו אשר היה לי, רבי שלמה, הוא הבטיחני אשר כל היוצא מפי יקיים השם יתברך, והוא היה לו כח זה מרבי ר' אלימלך" [70].

בימי שהותו בליזענסק אף הצטרף לחבורת התלמידים הנבחרים, שיצאו לפי הוראת רבם, לאחד מישובי הסביבה לקבל את פני רבי לוי יצחק מברדיטשוב.

רבי שלמה זלמן, אחי רבי קלונימוס מלאנצהוט, והוא התנו של רבי מנדלי מרימנוב [71].

רבי שמואל מקארוב, יליד עיר חדש קראקא ושימש שם ברבנות. בביקורו הראשון בביתו של הרבי ר' אלימלך הטיח הלה בפניו, דברים נמרצים על אופיו. בראשונה לא נראה הדבר בעיניו, וכבר עמד להזור לביתו, אולם לאחר שיקולים פנימיים התחיל לפשפש במעשיו, ונוכח שהרבי ר' אלימלך מצא בו סימני גיאות. „אותו צדיק

רואה היטב" — אמר, ומיד נשבר לבו בקרבו. הוא נשאר בליזענסק ונמנה בין התלמידים החשובים[72].

רבי שמעון מיערופלאב, הוא דודו של ה„חוזה" מלובלין, נמנה על תלמידי הרבי ר' אלימלך, וכמרבית התלמידים עבר גם הוא אל ה„חוזה" והכיר בו כרבו המובהק, אך הוסיף לשמור אמונים להרבי ר' אלימלך, והערכתו אליו היתה מופלאה. הוא היה מספר כי „בליזענסק היו רואים בכל חג שבועות את הקולות והברקים כבשעת מעמד הר סיני[73].

לאחר שה„חוזה" החל להנהיג עדה בלאנצהוט, בניגוד לדעתו של הרבי ר' אלימלך, נולד בן ל„חוזה" והוא שיגר את קרובו, ר' שמעון, להזמין את הרבי ר' אלימלך לברית מילה, להתכבד בסנדקאות. ר' שמעון התלבט בשאלה כיצד לפנות אל הרבי ר' אלימלך ובאיזה תואר להזכיר בפניו את ה„חוזה". הוא לא רצה לתאר אותו כרבי, כדי שלא לגרום לו צער, ומאידך אסור לכנות את רבו המובהק בשמו. לפי עצתו של ה„חוזה" ניסח את ההזמנה בדברים הבאים: „הרבי, המלמד אותי ומדריך אותי בדרך ישרה, מזמין את רבן של כל ישראל, לשמש כסנדק, בהכנסת בנו בבריתו של אברהם אבינו עליו השלום". הדברים נראו בעיני הרבי ר' אלימלך, והוא נענה להזמנה. בדרך התישב רבי שמעון מחמת יראת הכבוד על ציר העגלה, והאזין לדבריו של הרבי ר' אלימלך באזני רעייתו, שנתלוותה אליו בדרכו ל„ברית": „ובכן הווכחי נא, שר' איציקל לאנצהוטר מחזיק בתומתו, ואינו עוין אותנו, כדבריהם של מחרחרי הריב"[74].

רבי שמעון היה אומר כי „לעתיד לבוא אם יתנו לו עטרה על ראשו בגן עדן, במסבת הצדיקים", יאמר כי „הכתר אינו שייך לו אלא לרבו ומורו, הרבי בעל „נועם אלימלך" וכו', לרבי בער ממעזריטש, והבעש"ט, וכן למעלה בקדש, עד שימסרו כל כתריהם למשיח צדקנו היושב בראש"[75].

בשעה שרבי שמעון העלה בדרגות את רבי שלמה זלמן מויעלי-פולי, משמשו בקדש לפנים, והטיל עליו את כתר ההנהגה, הסביר לו: „דע לך כי אני מוסמך מרבי אלימלך, שנסמך מהמגיד, והמגיד מהבעש"ט והבעש"ט על ידי אליהו הנביא". רבי שמעון סמך איפוא את ידיו על ראשו, באמרו: „הרי אני מסמיך אותך ומוסמך אותה

מאליהו". באותה שעה היו יושבים בעגלה, ורבי שלמה זלמן עומד ומשמש לפני רבו. „ובכן — פנה אליו רבי שמעון — רד מהר מן העגלה, שכן נתקדשת במעלתך, ואינך ראוי שוב לשמשני, כי לא לפי כבודך להראות שפלות" [16].

רבי שמעון, שהאריך ימים הרבה והגיע לגיל תשעים ושלש, נחשב כזקן האדמורי"ם בדורו, והוא שישב בראש האספה שנתכנסה באחרית ימיו, לדיון על דרכי החסידות.

התלמידים בכח

נוסף על התלמידים ששמעו מפיו את תורת החסידות, יש מקום להזכיר בפרק זה כמה מגדולי החסידות, שהיו קשורים מבחינה נפשית אל הרבי ר' אלימלך, אם כי לא נמנו על בני היכלו.

ר' משה טייטלבוים מאוהל, בעל „ישמח משה" ומגדולי החסידות בדורו, נשא את נפשו להתקרב אליו, ולא עלתה בידו. היה זה כאשר רבי משה שימש ברבנות בשינאווא, עיירה לא רחוקה מליזענסק. הרבי ר' אלימלך שהרגיש בו סיפר לתלמידיו על נשמתו הגדולה של הרב משינאווא, והביע את רצונו להפגש אתו פנים אל פנים. „מה אעשה, נפשי איוותה להתראות עמו — היה אומר — אני איני יכול לנסוע אליו, והוא אינו רוצה לבוא אלי". חסידיו של הרבי ר' אלימלך בשינאווא לא חסכו כל מאמץ כדי למלאות רצון רבם. הם ניסו להפעיל את מאבציהם והשפעתם על ר' משה שיסע אל הרבי ר' אלימלך, אולם הלה הוסיף לעמוד בהתנגדותו.

באחד הימים הוזמן הרבי ר' אלימלך לברית מילה, בכפר הסמוך לשינאווא. חסידיו ניצלו את ההזדמנות ושיכנעו את רבי משה לנסוע ל„ברית", ובהזדמנות זו להוועד אתו. הפעם נענה להם ויצא לדרך, אך שוב פגע בו תלמיד חכם אחד, מתנגד נמרץ לדרך החסידות, חזר על נימוקי ההתנגדות, ומנע הימנו להמשיך בדרכו אל ה„ברית", כדי להפגש עם הרבי ר' אלימלך. תקופה קצרה לאחר מכן נסתלק הרבי ר' אלימלך לבית עולמו, והשנים לא נפגשו בחייהם [17].

משהגיעה אליו השמועה על פטירתו של הרבי ר' אלימלך, הצטער רבי משה ביותר, על שקיבל אז את נימוקי ההתנגדות, ולא המשיך בדרכו אליו, ואם כי לא זכה לראות את פניו, ידע להעריך את ערכו,

ונפשו היתה קשורה בנפשו של אותו צדיק בארץ החיים. כאשר חלה בנו היחיד ר' אלעזר ניסן, שלח רבי משה שני שליחים כשרים, להזכיר אותו ולהתפלל לרפואתו, על קברו של הרבי ר' אלימלך, שכן „גדולים צדיקים במיתתם יותר מבחייהם", ותפלתם עשתה רושם לרפואתו[78].

רבי צבי אלימלך מדינוב. בעל „בני יששכר", לא נמנה אמנם על תלמידי הרבי ר' אלימלך, אך כאחד משארי משפחתו, הושפע הימנו במדה ישירה. לפני לידתו באה אמו, שהיתה בת אחותו של הרבי ר' אלימלך לפני דודה, ושאלה על השם אשר תקרא לילד אשר יוולד לה, והוא הודיע לה „תלד זכר וקראת שמו אלימלך על שמי". היא הבינה מדבריו שהרבי עומד להסתלק לעולם האמת, ועל כן פרצה בבכי, אך הוא הרגיע אותה בדברי ניחומים, והורה לה להוסיף לו שם נוסף, ואמנם נולד הילד בחיי דודו הרבי ר' אלימלך, ויקרא שמו בישראל „צבי אלימלך".

כשהילד הובא לראשונה לפני הרבי ר' אלימלך פנה הלה למקורביו: „אילו היתה קוראת לו אלימלך כשמי — היה כולו כמותי, ועתה לא קבל הימני אלא כמדת חציי בלבד". כמה מדבריו של הרבי ר' אלימלך הובאו בספריו של רבי צבי אלימלך מדינוב[79].

רבי שלמה מרדומסק, בעל „תפארת שלמה". נולד לאחר פטירתו של הרבי ר' אלימלך, אך היה רואה את עצמו כתלמידו המובהק, וקשרים נפשיים הדוקים היו בינו ובין הרבי ר' אלימלך מליזענסק[80].

בבואו בראשונה אל ליזענסק „עשה רעש גדול", בהתעניני לדעת „אם חי עדיין מאן דהוא שהכיר את הרבי ר' אלימלך". כאשר נמסר לו על זקנה אחת מופלגת בשנים, שהכירה אותו, נקראה אליו, ובתשובה לשאלתו „מה היא זוכרת הימנו" סיפרה לו על החרדה ששררה בביתו של הרבי ר' אלימלך בערב שבת[81].

פעם שניה הגיע רבי שלמה לליזענסק והתעניין „אם יש שם עוד דירה שדר בה הרבי ר' אלימלך". משנמכר לו כי מתגורר בה בעל מלאכה, קרא לו „והבטיח לו ישועה", אם יפנה את הבית. הלה נענה לו, ואמנם הותקנה הדירה לבית תפלה[82].

רבי שלמה היה בא לעתים מזומנות לליזענסק, ושם גם קיבל עליו את הנהגת הצבור. כאשר מעריציו הטילו עליו את האיצטלא,

ורצו ליתן לו „פתקאות", סירב בראשונה שכן „לא פעל עדיין אצל הרבי ר' אימלך, מה שצריך היה לפעול, ורק למחרתו פעל קצת", והחל לקבל פתקאות משומעי לקחו[83].

הערות לפרק עשרים וחמש

1 רבי יצחק אייזיק מקאמארנא מביא אותם לדוגמא: „תדע בני ששמשתי צדיקים בעלי מופת, בעלי רוח הקודש, בעלי גילוי אזרות ועילאות עליונים, שצפו במרכבה כמו רבי עקיבא וחביריו, תלמידי אדוניו אלימלך הקדוש, אור מופלא אדמו"ר" („זוהר חי" ח"א, ת"ב ע"ב), וראה בפרק הקדם „היושבים ראשונה במלכות".

רבי חיים אלעזר שפירא ממונקאטש מביא בספרו „דברי תורה" (מהדורא א' סימן פ"ז) מסורת על אחד התלמידים שאביו הגפטר נראה אליו, בשעה שהיה בדרכו לליוזנסק, והזהיר אותו שלא יסע להרבי ר' אלימלך, הלה לא רצה לחזור בו מדרכו למקור החסידות, והגיע לז.סק בפחד ובבהלה, אולם הרבי ר' אלימלך יצא כנגדו והקדים לספר לו: „אל תחשוב כי אותה נשמה שנראתה אליך בדרכך, וניסתה להניא אותך מדרך החסידות, היתה נשמת אביך, אם כי דיברה בשמו, אלא היתה זו „קליפה", אשר התלבשה להשמיעך בקול אביך, כדי להטעות אותך מדרך האמת".

2 „עשר צחצוחות", דף י"א ע"א. רבי משולם שרגא פייביש הלפרין מספר בספרו „שפת אמת" (לבוב תרל"ט) כי שמע מרבו רבי אריה ליב מוישניצא, בעל „ארי' דבי עילאי", כי הרבי ר' אלימלך אמר על אחד מתלמידיו „שיש לו גילוי אליהו", וכאשר נשאל „הלא בעל עזרא סופן כי כיום אין גילוי אליהו?", הסביר מה סיבו של גילוי אליהו:

„חז"ל אמרו שאליהו הוא מלאך הברית, וא"כ אפשר שיהיה בשעת כל מילה ומילה, הלא כל המילות הם בזמן אחד, אחר זמן התפלה, ואפשר בזמן שמברכין כאן בברכת „על המילה", מברכין בסוף כל העולם ג"כ בזו הרגע, ואיך יכול אליהו להיות בשתי מקומות יחד, אולם הענין הוא — מסביר הרבי ר' אלימלך — „שאליהו הנביא החזיר את כל ישראל בתשובה, ואמרו ה' הוא האלקים, ועל ידי זה זכה לנשמה כללית של כל ישראל, ובשעת הכנסת ילדי ישראל לבריתו של אברהם אבינו עליו השלום, מתרגש ומתגלה בילד חלק אחד מנשמת אליהו, וכל אחד ניטל לפי חלקו ושרשו, ואח"כ כשיתגדל והולך בדרך הטוב, אז נתגלה לו ממש חלק אליהו שיש בו, ואם כן הא"ש הישוב אצלי — הוסיף ופנה כלפי התלמיד שישב לידו — שאני אומר עליו שיש לו גילוי אליהו, באמת אין לו חלק קטן באליהו, אולם לפי הטבת מעשיו זכה ונתגלה בו החלק הקטן של אליהו שיש בו".

3 בהסכמה לספר „זרע יצחק". הוא היה גם משארי משפחתו של הרבי ר' אלימלך, נכדו של ניסו רבי משה מבעזדין. ראה להלן פרק „אשר השאיר אחריו".

מן הענין להוסיף את המסורת המובאת בקונטרס „יד המאיר" בפתיחה לספר „פענח רזא" (ווארשא תר"צ) ע' 21 על פגישתו של הרבי ר' אלימלך עם רבי יוסף המגיד מזמיגרוד, והוא נכדו של רבי משה מבעזנדין ואחיו של רבי אברהם מרדכי מפינטשוב. לפי מסורת זו ביקר הרבי ר' אלימלך מליזענסק אצל רבי יוסף מזמיגראד. „רבי אלימלך בקש ממנו לדבר עמו ביחידות, שבל ישמע אותם שום אדם זר, וכששמע זאת ר' לייביש משמר, תלמידו של המגיד, התחבא עצמו תחת המטה. כשבא הרבי ר' אלימלך להחדר, ואמר „הלא דברנו שלא יהיה שום איש זר ?", אמר המגיד : „הנני גוזר בגזירת רב, שמי שיש בכאן יבוא". כאשר ר' לייביש משמר יצא מתחת המטה „אמר המגיד שהוא לא הרגיש בו, מחמת שהוא משורש נשמתו ואינו זר והתחילו לדבר מענינים גבוהים, ונעשה שלהבת אש", עד כדי כך שר' לייביש משמר ברח מחשש כי ישרף מגודל השלהבת. לבסוף ימיו נתמנה ר' לייביש „לנשיא על י"ב עיירות בארץ ישראל, וקבע שם דירתו, ושם מנ"כ". אין בידינו סמוכין נוספים על רבי יוסף מזמיגרוד כשם שאיננו יודעים פרטים נוספים על רבי לייביש משמר.

4 „שם הגדולים החדש" אות א' סימן ע"ה.

5 „דברים ערבים" (דף יט ע"ב) אף בעל „רמתיים צופים" (ח"א סימן ס"א) קורא לר' משה מפשעבורסק בשם „ר משה הגדול", ולפי המסופר שם „והר"ר אלימלך נסע אליו".

6 „החסידות" (הוצ' נצח) ע' 152. על חילופי השמות ביניהם עמד גם רבי חיים אלעזר שפירא ממונקאטש, בספרו „דברי תורה" (מהדורא ה' סימן ט') בקשר למכתבי ה„גניזה" המיוחסים לו שנתפרסמו לאחרונה והוא מערער על מקוריותם.

7 בהסכמתו לספר „נועם אלימלך".

8 מפי הרה"ח ר' בן ציון אפטער, ולדבריו הכוונה לר' אברהם משה ולא לבעל „אור פני משה". יש להוסיף את המסורת המופלאה, שסופרה על ידי רבי ישעיה מקערעסטיר, והימנה אנו למדים כיצד הצליח ר' אברהם משה מפשעבורסק שנקרא בפי חסידים „ר' משה הגדול", להסתיר את עצמו : „הוא היה דר בפיסעסיא (=אתוזה) תחת אדון אחד, ובכל עת היתה מלשינות על היהודים, אשר דרו שמה בכפר הלז, האדון הכה אותם תמיד בשוטים, כאשר היה המנהג מאז, על כל דבר פשע ליסר בשוטים". יהודי המקום יחסו לו את הדבר שכן איש לא ידע דרכו בקודש, והיה נדמה ח"ו כאחד הפוחזים והרקים, ותלו בו בוקי סריקי כאילו הוא ח"ו אשם בדבר".

באחד הימים חלה ר' אברהם משה, ומשום מה לא נמסרה בתקופה זו שום מלשינות נגד היהודים, וכך היתה להם הזכחה נוספת כי „זה האיש הוא האחראי לכך". הם סיפרו על כך לרבי משה סופר, אולם הלה לא רצה לקבל לשון הרע, עד אשר יתהה על קנקנו. רבי משה סופר נועד איפוא עם ר' אברהם משה, ושיחח אתו, אך לא יכול היה לעמוד על טיבו. בהסבירו כי אינו יכול לומר דבר. „לפעמים נדמה לו כי הוא אדם גדול בענקים, ולפעמים נדמה לו כי הוא איש פשוט".

משחזר ר' אברהם משה לאיתנו נתחדשו שוב ה„מסירות". אנשי המקום באו

שיב לרבי משה סופר ותבעו הימנו לעשית בו דין בר׳ אברהם משה, אילם הלה סירב שוב, מחוסר היכחית ברורית, אם כי הבטיח לדון על כך עם הרבי ר׳ אלימלך, בביקורו הקרוב בליזענסק, שכן גם ר׳ אברהם משה היה נוסע לשם.

רבי אברהם משה הבחין כי אנשי המקום שומרים לו טינא ״וירא לנפשו ונטל להגנתו כמה מסריסי האדון לשמיר עליו״. אנשי המקום ראו בכך הוכחה נוספת, ברורה ללא כל ערעור, כי החשד שלהם היא מבוסס כל צרכו, אילם רבי אברהם משה לא התפעל כלל, ויחד עם שומרים אלה נסע לרבו ר׳ אלימלך מליזענסק, ואף נדחק לשלחנו של הרבי. תושבי פשעבורסק, שהיו אף הם בליזענסק, התרגזו ביותר בראותם את תוצפתו של ר׳ אברהם משה, המיחזק בעיניהם למסור ומלשין, ובידם הוכחות ברורות לכאורה, ועתה הוא נדחק בלוית שומריו לשולחנו הקדוש של הרבי, אך מה גדלה דפתעתם, כאשר הרבי ר׳ אלימלך עצמו פנה אל ר׳ אברהם משה, ושאל אותו לעיני כל: ״למה לכם שומרים אלה? הלא מן השמים שומרים עליכם״.

הם לא הספיקו לעמיד על תיכן הדברים, ורבי אלימלך העיר לו לרבי משה סופר, שהיה סמוך על שולחנו: ״לשם מה הבאתם לנו את ר׳ משה הגדול? הלא אנו חרדים להסתכל בפניו מריב קדושתיי, ומאז נידע שמו של ר׳ אברהם משה לתהלה, בשם ״ר׳ משה הגדול״, לעימת ר׳ משה סופר, שהיה מכונה ״רבי משה הקטן״, ועל שניהם היו מספרים גדולות ונצורות (״דברים ערבים״ דף כ׳ ע״א).

רבי משה סופר, בעל ״אור פני משה״, תואר איפוא ״ר׳ משה הקטן״, ומן הענין לצטט מעדויות גדולי החסידות, בני הדור ההוא, בהסכמותיהם לספרו, על עניותו הגדולה. ה״חיזה״ מספר עליו: ״והיה הצנע לכת עד שלא נודע שהיה למדן״. והוא מיסיף שעיד בילדותו שהה בימיו הנאמנים ״וידעתי שכל עיניו היה רק לשם שמים ולעשות נחת רוח ליוצרו, והיה לו מורגה שר״מ אלשיך נתגלה אליו, וזה היה מעיוריו״.

אף בני הרבי ר׳ זישא מספרים בשם אביהם: ״אבל לאסהידי באנו מה ששמענו מפה קדוש, אדונינו אבינו הצדיק — — — בזו הלשון: ״בהיותו נע ונד נתארחתי בק״ק פאשעוורסק, ולא הוסב בעיני האכסניא להתאכסן, בא נער קטן ואמר לי: ״אם להתאכסן מר ריצה, בואו עמיי, והוליך אותי אצל הרב הזקן, זה שקוה חכמה, מ״ה משה סופר נ״ע דק״ק פאשזערסק, וראיתי בהיותו לומד היה דמית דיוקנו עומד לפני כדמות מלאך ה׳ צבאות, ובהיותו כותב ספרו הקדוש היה להט יוצא מאיתותיו הכתיבית; וכל זה שמענו מפיו הקדוש״. הוא זכה להעריכה גם ע״י גדולי המתנגדים כגון הגר״י אירנשטין מלבוב והגרא״ז מרגליות מברודי.

בעל ״דברים ערבים״ מביא גם את ניסח ציוניהם. על מצבת רבי משה מפשעבורסק בעל ״אור פני משה״, שנפטר לדברי כחדשיים ימים לפני פטירת הרבי ר׳ אלימלך, חרות: ״מצבת קבורת משה בן יצחק הלוי, נפטר שנת תקמ״ז, י״ב סבת יום ה׳ לפ״ק תנצב״ה״, ואילו ר׳ אברהם משה האריך ימים, ועל מצבתו חרות: ״פ״נ החסיד המפורסם המקובל איש אלקי הרב מוהר״ר אברהם משה ב״ר צבי הערש נפטר ביום ג׳ ט׳ מרחשון תקנ״ד״, אך ברור שיש כאן טעות ניכרת, שכן רבי

משה סופר מפשעבורסק, בעל „אור פני משה", האריך ימים על פני רבי אברהם משה ונפטר בי"ב חשון תקס"ו, ובשנת תקנ"ח ראה מרחוק את מותו של המלך האחרון של פולין („החסידות" ע' 188).

9 „רבי משה טייטלבוים מאוהל" להרב א' י' ברומברג (ירושלים תש"ד) ע' ק"מ.

10 „תפארת מהר"ם" לר' יצחק לייפר (ירושלים תש"ח) ע' ט"ז.

11 לפי מסורת אחת, המתוארת ע"י א"ש (— אבי שפר, הוא ר' יהודה ליב לוין), בירחון „בית יעקב" (טבת תש"כ), התחלף ר' אהרן לייב עם העגלון לפני כניסתו ללייפציג, וכך נכנסה העגלה לעיירה, כשר' אהרן לייב יושב על הדוכן ומצליף את הסוסים בשוט אשר בידו. ראה לעיל פרק „לשלימות המדות", הערה 2 ובפרק „והאיש עניו מאד" הערה 22.

12 „שמע שלמה" (סיפורים, סימן מ"ב) בשם רבי יעקב צבי מפוריסוב, והובא בקיצור גם בקונטרס „אור עולם" בראש „אמרי קדוש השלם" (לבוב תרפ"ד).

13 „רבי אליעזר הלוי מטארניגרוד, לא. אבי־שפר, „המודיע" י"ד בניסן תשי"ט.

14 „שם הגדולים החדש" אות פ' סימן ט"ז.

15 „שיח שרפי קדש" ח"א סימן קל"ז.

16 ספר „להב אש" ע' 10.

17 „עשר צחצחות" דף י"א (סימן כ'), ושם מובאת מסורת שפעם אחת ישב עם רבו הרבי ר' אלימלך על האצטבא שלפני ביתו, ופני הרבי נשתנו, בשעה שכלב עבר לפניהם. בשעתו לא הרהיב עוז לשאול את רבו, אולם לאחר שעות אחדות נודע לו כי אותו כלב גילה לו לרבי אלימלך את הנעשה במרחקים, כי בתו ילדה בת למזל טיב.

18 באחת מנסיעותיו גילה ר' גבריאל כי העגלון שנסע אתו הנהו אחד מן הצדיקים הנסתרים „שהיה שיח ושיג בינו ובין רבי אלימלך". כאשר עקב אחר אותו עגלון נתכח לדעת כי הלה נפגש במסיבות מופלאות עם צדיקים נסתרים אחרים, שהעריכו אף הם את הרבי ר' אלימלך, כמקור האמת בעולם.

רבי גבריאל התידד עם רבי אורי מסטרליסק. לאחר הסתלקותו של הרבי ר' אלימלך יצא ר' גבריאל בדרכו לאניפולי להסתופף בצלו של אחיו רבי זישא בדרכו פגש את רבי אורי, וכאשר סיפר לו על פטירת הרבי ר' אלימלך, פירשו שניהם לצידי הדרך ופרצו בבכי: „קירטוב האמת שהיה בעולם נסתלק מאתנו, ועתה אנה אנו באים". (דברים ערבים דף כ"ב ע"ב).

19 „מגדל דוד" אות ק'.

20 „קדש הילולים", להרה"ח ר' משה יאיר וינשטוק, ע' 48.

21 „אהל אלימלך" סימן ק"ע וראה בארוכה לעיל בפרק „בדרכי תשובה" והערה 26.

22 „קדש הילולים" ע' 95.

23 „עשר צחצחות, ע' 25 סימן ל', בשם ר' אברהם איטינגא.

24 „אהל אלימלך" סימן קס"ה. ראה להלן בפרק „ההנהגה עוברת אל החיזה".

ר' דוד עני גדול היה, אך כאשר רבו רבי אלימלך הגיע לביתו, ראה כבוד לעצמו להזמין את רבו לסעוד על שלחנו, ורבי אלימלך נענה לו. בביתו היתה שוררת עניות מרובה, ואשתו לא ידעה מה להגיש לסעודה. היא נטלה איפוא קמח

מועט שנמצא במטבח, התקינה ה'מנו דייסה, והוסיפה תפלתה כי אתו צדיק יהנה ממאכלה, ובזכות תפילתה ניתן במאכל זה טעם גן עדן, שהיה זכור ע"י רבי אלימלך לשנים מרובות ("אהל אלימלך" סימן של"א, וראה לעיל בפרק "תנועת החסידית משתרשת בצבור" ניכת שונה לחלוטין).

על מצבת קברו של ר' דוד בזעלין לא נכתב שים תואר רק: "פ"נ ר' דוד מלמד תינוקות", וכאשר רבי שלמה מרדומסק עבר דרך זעלין הלך להשתטח על קברו ("אהל שלמה" ע' ל"ו). רבי צבי אלימלך מדינוב הפליג אף הוא בגודל נשמתו של רבי דוד, את שם בנו דוד קרא על שמו של אותו צדיק, וכאשר חלה הבן שיגר שליח להתפלל על קברו ולבקש רחמי שמים לרפואתו ("עשר צחצחות" סימן ל"ו ע' 25).

25 מתוך שער הספר, נדפס בפ'עטרקוב תר"ס.

26 ראה להלן בפרק "בביא השמש". בהסכמיתיהם לספרו מציינים המסכימים: רבי יחזקאל שרגא משינאווא, רבי דוד משה מסטירטקוב, רבי שלמה מבאבוב ורבי יצחק מבאיאן את מעלתו: "חבר דביק מאח להרבי ר' אלימלך". אף רבי פנחס מנחם מפילק, מ'סר בשם גיסו בעל "שפת אמת" מגור, כי "הספר אינו צריך הסכמה, כי המחבר נתן הסכמה על הספר "נועם אלימלך", אשר האיר ע'ני גולה, והמחבר היה רב בעירו".

27 "נפלאות הסבא קדישא" ע' 3.

28 "אגרת הקדש" בסוף "נועם אלימלך".

29 מתוך שער הספר, דפים לביב תקנ"ו.

רבי זכריה מנדיל מביא בספרו זה מתירת רבי הרבי ר' אלימלך: "שמעתי ממו"ר כי האדם בעת התעוררו לתשובה, מחמת גודל חרטה שיש לו, לפעמים מקלל עצמו ומעורר על עצמי דינים ייסורים, וזה הוא פתוי היצר שמבקש לאבדו בלא תשובה כהוגן, ויכול למית קודם ומני, ופעם אחת היה תלמיד אחד עושה כן והוכיח אותו מ"ו בדרך כלל" (סידרה א' של הנהגות סימן נ').

כן מובאות שם אמרותיהם המשולבות של הרבי ר' אלימלך ואחיו הרבי ר' זישא "אמר מורי נ"י העצירות הוא מכשול גדול לכל עבירות, ואחיו הצדיק מר' זישא נ"י אמר כי מכאן נתהוו המ"ז [= המחשבות זרות] לאדם כשהוא נעצר, לזאת יראה אדם תמיד שיהא משלשל, יאמר שגגלו לו מן השמים כי מזה באו הנביאי שקר". (סידרה רביעית אות כ"א).

נוסף על דברי הרבי ר' אלימלך הוא מביא גם מתירת המגיד ממעזריטש שמסר למורו: "קיבלתי שגילה מורו של רבי לרבי", "אמר הצדיק רבו של מ"ו נ"י מ' דובעריש הק", וכן מהנהגות דודו, רבי פנחס בעל "הפלאה". לאחר שהוא מביא הוראת הרבי ר' אלימלך "שטוב לאדם לחזור בכל יום ח"י פרקים משניות — — — גם טוב ללמוד מסכת בעל פה ולשנותה תמיד, ומה טוב לחזר אתה בכל יום — — — וכן היה הנהגת אבד"ק פ"פ דמיין בביצה וחגיגה" (סידרה רביעית של הנהגות, סימן כ').

30 „אהבת שלום" פרשת ויצא, בעל „אהל אלימלך" (סימן קפ"ח) מונה בטעות את רבי מנחם מנדיל מקאסוב, בין באי ביתו של הרבי ר' אלימלך, בעוד שר' מנחם מנדיל מביא את הדברים בספרו בשם רבו ר' זכריה מנדיל. בעקבות טעות זו הלך, כנראה, גם י' אלפסי, בספרו „תפארת שבמלכות", על תולדות האדמורי"ם לבתי ויזניץ, ומתאר את קבלת הפנים שזכה לה ר' מנחם מנדיל מקאסוב, בבית הרבי ר' אלימלך מליזענסק. מאידך יש להוסיף את המסורת כי בקאסוב זכה הספר „נועם אלימלך" להערכה מיוחדת, ורבי חיים, בנו של רבי מנדלי, אף הכריז: „רק מי שיכול להחיות מתים יכול להבין את הספר נועם אלימלך" ראה להלן פרק „נועם אלימלך".

31 „אהל אלימלך", סימן קמ"א, בשם רבי ברוך מגארליץ. גדול היה כבודו של רבי זלקא בעיני חבריו, ופעם התוודה לפני חברו יעקב יצחק: „יודע אני את רבוני, ומכיון שאין אני עובד אותו כראוי לו, הרי זה כאילו הנני מתכוון למרוד בו, ואין לי תנחומין אלא שיבוא עת פירוד היסודות ואחזור לעפרי, ושם ינוחו כל פועלי אוון". רבי זלקא היה נכון איפוא להקריב את עצמו, על מזבח פחדו ויראתו לפני ה' יתברך, אולם חברו רבי יעקב יצחק חיזק אותו והחזיר אותו לאיתנו" („רמתיים צופים" אות י"ח). לאחר מכן נמנה על תלמידי ה„חוזה" ורבי מנדלי מרימנוב („עטרת מנחם סי' ק"ב).

32 „כתר היהודי" להרב אריה מרדכי רב־נוביץ, (ירושלים תרפ"ט), ע' ח'. לפי מסורת אחת הורה הרבי ר' אלימלך לתלמידיו לנסוע לביתו של כפרי אחד, כדי לראות כיצד הלה מתענג על השבת. כפי שנתברר להם זכה הלה לברכה מי חדת מרבי חיים להתענג בעונג שבת כמוהו. („תו חיים" ע' 304 בסוף ספר „שער התפלה", הוצ' ר' הלל גרינפלד תשט"ו), וראה לעיל בפרק „לקראת שבת לכו ונלכה".

33 „אהל אלימלך" סימן קס"ה, ומפי הרה"ח ר' ישראל רוזנצוויג־ס"פר.

34 שם סימן קנ"ד וב„נפלאות הרבי" ס"מן ר"ג.

35 י' אלפסי טוען ב„ארשת" (שנה א' עמ' 483—431) כי חלק מחידושי התורה בספר זה נכללו גם בספריו של בעל „אהב ישראל" מאפטא, ואף הוא מתלמידיו של הרבי ר' אלימלך מליזענסק. אין זה מן הנמנע כי היתה כאן השפעת הרב על תלמידיו.

36 ראה מאמרו של א' אבי שפר (ר' יהודה ליב לוין) על ר' יהודה ליב מזקילקוב „המודיע", אדר תשי"ט.

37 המהדורה הראשונה שהיתה לפני, שבה נדפסה אגרת זו, היא מהדורת לבוב תרכ"ג. אולם יש ספק אם אמנם יצאה אגרת זו מתחת ידו של הרבי ר' אלימלך, או שהיא יוחסה לו בדורות הבאים.

38 „שם הגדולים החדש" אות י' סימן רס"א. מן הענין להוסיף כי בפתיחת ספרו „תפארת עוזיאל", מודגשת הסכמתו של הרבי ר' אלימלך לספרו, אם כי הסכמה כזו לא הגיעה לידינו, וכנראה לא ניתנה בכתב אלא בעל פה.

39 „שם הגדולים החדש", אות י' סימן רכ"ג.

40 „עשר צחצחות" דף ל"ד אות א' וכן בספר „בית ספינקא" לר' יהודא ליב לוין ע' 14. נ' בן מנחם במאמרו „רבי יצחק אייזיק טויב מקאלוב", בספר היובל לי' אלפנביין

(ירושלים תשכ"ג), ע' כ"ה, מביע ספק בדבר, ומביא דעה שרבי יצחק אייזיק לא יצא אף פעם מתחומי אונגריה.

41 „אהל אלימלך" סימן רע"ד.

41א „הסבא קדישא מרדושיץ" לי' אלפסי ע' 37, וראה לע"ל בפרק „כלי גילה עשי לך" ובפרק „גדולה תפלה הערה 25.

42 „שם הגדולים החדש" אות מ' סימן נ"ז.

43 „רמתיים צופים" (ח"ב דף פ"ד) וכן „דברים ערבים" (דף י"ט א') וראה לעיל בפרק „כלי גילה עשי לך".

44 ראה להלן בערכו.

45 בימי חורפו היה ר' מרדכי מתפרנס בדוחק מ„חזנות". הוא היה עובר לפני התיבה ומעורר את הרבים לתשובה. בערב יום כפורים אחד אחר הצהרים, כשעתיים לפני התקדש היום הגיע לליוענסק, כשבגדיו בלויים וכולו רעב ויגע. בשעה שסעד את לבו בסעודה המפסקת, והתכונן לקראת היום הקדוש, כמעט שהסתכסך עם החסידים שלא נתנו לו לסיים את סעודתו, אולם למחרתו, נתגדל כבודו של רבי מרדכי ברבים, ובצאת היום, לאחר תפלת שחרית, הירה הרבי ר' אלימלך לחפש אחריו, בהוסיפו שלא יתפלל עד שר' מרדכי יבוא לפניו.

לאחר חיפושים ממושכים מצאו את ר' מרדכי כשהוא שוכב מתעלף מפאת חילשתו, שכן בשבועות האחרונים רעב ללחם, ואף בערב היום הקדוש לא ניתן לו לאכול די סיפוקו. הם החזירו אליו את רוחו והרבי ר' אלימלך הלבישו מלבושי כבוד, והורה לו לעביר לפני התיבה ולהתפלל מוסף כפי המסופר „והיה רעש גדול בעיני החסידים והתלמידים, כי מעולם לא שמעו כזאת, ואחר זה נעשה מגדולי תלמידו של הרבי ר' אלימלך" („גדולת מרדכי" ווארשא תרצ"ה, ע' 2).

46 לפי מסורת אחת המליץ ר' מרדכי בפני אשה אחת לבוא לפני רבו, בשעה שהיא שיתה את ה„תה" שכן אז דעתו ניחה עליו והשעה היא עת רצון לפעול ישועות. אחר פסרתו אף לקח לעצמו לזכרון את הכוס, אשר הרבי ר' אלימלך שתה הימנו את ה„תה", בהוסיפו כי „יש לפעול בזה דברים רבים". וסגולתה המיוחדת של הכוס משתקפת במסורת על רבי מרדכי כי „הרבה עקרות נפקדו בשעה שזכרונם בא לפניו, כאשר היה שותה בכלי זה" („דברים ערבים" דף י"ד ע"ב).

47 בין ההשערות השונות בנידון יש להזכיר את שמו של רבי משה מזאלשין, בעל „תיקון שבת", שהכליל את תפלתו של הרבי ר' אלימלך בראש פירושו על תהלים „משפטי צדק", וכן את ר' משה ראטינר, הנזכר בכתבי ההתנגדות בין גדולי החסידות, יחד עם הרבי ר' אלימלך, רבי מיכל מזלאטשוב, והמגיד מקוזניץ („ארשת" ג' ע' 200). באחד מכתבי הפולמוס של המתנגדים („זמרת עם הארץ", סימן מ"ט) מסופר על ר' משה ראהטינר שעסק בהפצת החסידות והגיע לליוענסק, והרבי ר' אלימלך עידד אותו לכך.

48 „עשר צחצחות" דף כ"ב ע"ב (אות ה').

49 „דברים ערבים" דף ל' ע"ב, והובא ב„חידושי הרמ"ל השלם" דף ח' ע"א (וינה תרפ"א).

50 "החסידות" (היצ' "נצח") ע' 188, וראה לעיל בפרק זה, בערך ר' אברהם משה מפשעבורסק ובהערות שם.

51 "דברים ערבים" דף כ' ע"א. כעד לדעתו של הרה"ח ר' אהרן מרקוס כי היה חברו של הרבי ר' אלימלך, יש במסורת המ'באת ב'אהל אלימלך" (סימן ז'), בשם ר' חיים אריה כהנא מסיגט, בעל "דברי גאונים", כי פעם אחת נתעלף הרבי ר' אלימלך ולא יכלו להעיר אותו, ובני הבית שלחו שליח מיוחד לפשעבירסק הסמוכה ללי'ענסק, כדי לשא'ל את רבי משה "כדת מה לעש'ת" ולאחר שמלאו אחר דבריו, חזר לא'תנו.

בין המסורות על היחסים בין ש'ני הצדיקים, יש להזכיר את הסי'ר על פגישתו של הרבי ר' אלימלך בשנות גלותו, עם ר' משה מפשעבורסק, כאשר הרבי ר' אלימלך הגיע לפשעבורסק, ונתאכסן בביתו של ר' משה. בחצות ראה את "המלך דוד עומד לידו ומאז נתודעו זה לזה". ("ספרן של צדיקים", לובלין תרפ"ט), וראה לעיל בפרק "כלי גולה עשי לך".

סיפור מופלא מסופר בפי חסידים על דרכו של ר' משה לנסכיז ועל התגלותו של הרבי ר' אלימלך אליו בחלום הלילה. ("אוצר הסיפורים" ח"ג (ירושלים תשי"ב) ע' כ"א.

52 החסידות לר"א מרקוס (הוצאת "נצח") ע' 133.

53 קונטרס "יד המאיר" שנדפס כהקדמה לספר "פענח רזא", בהוצאת ר' מאיר הורביץ מקילץ (וארשא תר"צ), ע' 29.

54 "אהל אלימלך" סימן קס"ז.

55 שם סימן קע"ו.

56 "רמתיים צופים" דף ק"כ ע"ב. מעמד נכבד היה לו לרבי נטע באהלי חסידים, אולם היא היה ברוח מפניהם ונמלט אל היערות, ושם היה מתבונן בהדר זיו העולם ומפשפש במעשיו, באמרו "כאשר אין עין רואה ואוזן שומעת מלמטה, עשוי האדם להרגיש ביתר שאת, כי עין רואה ואוזן קשבת מלמעלה".

57 "דברים ערבים" דף י"ט ע"א (סימן ל') במסורת אחרת נמסר בארוכה על דרך התקרבותו: כשנסתלק אביו, רבי מנדיל מלינסק, ביקש בנו רבי נפתלי "לחטות בצל צדיק". בתקופה ההיא נתפרסם שמו של הרבי ר' אלימלך, ורבי נפתלי רצה לנסוע ללייזענסק, אך היה מהסס, מפני שזלזל בכבודו בשנות גלותו, כאשר הרבי ר' אלימלך נתאכסן בבית אביו בלינסק, אך לבסוף החליט "אסע אצלו ויהי מה, אפייס אותו".

משהרגיש הרבי ר' אלימלך שר' נפתלי נמצא בדרך אליו ציווה על משמשו להודיע מיד על בואו, ולא לתת לו להיכנס אליו לחדרו. כאשר הגיע ר' נפתלי והתכונן להכנס אליו, קם הרבי ר' אלימלך מכסאו, ניגש לפתח חדרו נעל את הדלת ולא נתן לו להכנס. ר' נפתלי נתעלף על יד הדלת, והרבי ר' אלימלך ניגש אליו לטפל בו ולשפשפו בי"ש עד שהקיץ.

כשחזר להכרתו החליט ר' נפתלי להשאר בלייזענסק, ולצפות לשעת כושר כדי לפייס את הרבי ר' אלימלך. לפני צאתו נטל אתו כסגולה, את בקבוק הי"ש, שרבי אלימלך השתמש בו להחזירו לאיתנו, בשעה שנתעלף על פתח חדרו. הוא פנה ללכת אל בית המדרש, אך בדרכו שמע "קול מהומה", שכן נערכה אז חגיגת נשואין של

יתום ויתומה, אך באין דואגים לא הוכנו אף הצרכים החיוניים ביותר „אין טלית יאין יי״ש ולקח״. נטל איפוא ר׳ נפתלי את היזמה בידו, הוא סובב בעיר וקיבץ את הכסף „וקנה הכל, וערך סעודה לפני החתן והכלה כראוי״. כטוב לבו בשמחת המצוה, העמיד לפני המסובין את הבקבוק עם שארית היי״ש, שהביא מבית רבו, עלה על השלחן, הסווה את פניו כ„בדחן״, והשמיע דברי בדחנות לשמח החתן וכלה „והיתה השמחה רבה״.

היום העריב, והרבי ר׳ אלימלך נוכח לדעת שרבי נפתלי לא חזר עדיין ולא בא אליו. הרבי ר׳ אלימלך התפלל „מעריב״ ולא עלתה התפילה יפה. ערך „חצות״ ולא עלתה בידו. היא שלח את פיא את משמשו לבדוק, שמא משהו לא היתה כשורה בחתונה שבעיר, שמא נהגו בה מנהגי הפקר וכיוצא.

כאשר הגיע המשמש למקום החתונה, קפץ רבי נפתלי מן השלחן, כשהיא מחופש לגיבן וזקן פשתן צמוד אל פניו, והתחיל רוקד אתו „עד שהרגיש המשמש עונג ריחני רב״.

ראה הרבי ר׳ אל מלך שהמשמש לא חזר, יצא מחדרו ופנה אל מקום החתונה. משראה המשמש דרך החלון, את הרבי קרב ובא, קפץ החוצה ואמר לו: „הכל כשורה, אך אל נא ייכנס פנימה, כי שם יש אחד אשר תיכף יתפוס אתו וירקוד אתו הרבה״. נענה לו הרבי ר׳ אלימלך לכשמשי וחזר לביתו.

רק למחרת בבוקר הגיע רבי נפתלי לביתו של הרבי ר׳ אלימלך, אך הפעם לא חכה לרשות הגבא׳ אלא דחף את הדלת בכוח ונכנס.

— „כיצד עלה ה„חצית״ בלילה שעבר ?״ — שאל רבי נפתלי.

— „נפתלצ׳, מניין אתה יודע על ה„חצות״ שלי ?״ — תמה רבי אלימלך.

— „שנינו היינו יחד — השיב לו רבי נפתלי — לי נתנו להכנס, ולכבודכם לא הניחו כי לא רצו לבטל את השמחה הגדולה של החתונה, בגלל ה„חצות״ שלכם״.

58 „עשר צחצחות״, דף י״ב סימן כ״ו, והובא לעיל בפרק „גדולה תפילה״.

59 „דברים ערבים״, דף כ״א ע״א.

60 „שם הגדולים החדש״ (אות א׳ סימן א׳). בראשונה נמנה על המתנגדים, התגורר בכפר סמוך לזעלחוב, והיה בין הלוחמים כנגד רבי לוי יצחק מברדיטשוב, ששימש אז כרבה של זעלחוב, אולם לאחר מכן נתקרב אל המגיד ממעזריטש, ואחר פטירתו נמנה בין תלמידיו של הרבי ר׳ אלימלך.

בספרו „עץ הדעת טוב״ (רמזי שיר השירים) הוא מיסר: „שמעתי מפי איש קדוש המפורסם בחסידות בדורנו, מה״ו אלימלך מליזענסק פירוש על פסוק „וידבר אלקים את כל הדברים האלה לאמר״ „אנכי ה׳ אלקיך״, ומכאן הוא מוכיח כי „ללא קיום כל מצוותיו, אי אפשר לקבל עול מלכותו, כביכול״, והדברים מצויים ב„ליקוטי שושנה״ ד״ה „יש נוחלין״ וכו׳.

61 „מעשה הצדיקים״ לר׳ מנחם מנדיל בודק.

62 „שם הגדולים החדש״ (אות פ׳ סימן כ״ט), וכן ב„אהל אלימלך״ סימן רס״ח.

63 „אהל אלימלך״ סימן שמ״ז: „הוא נמנה בין התלמידים הבלתי נודעים״. על מצבתו חרות כי „אליהו הנביא היה מתגלה אליו״ („ספר האדמורי״ם״ לר׳ אלפסי ע׳ 54).

64 י. אחידב „החטא ועונשו" מסיפורי החסידים („המודיע", גליון ערב שבועות, תשי"ז).

65 לפי מסורת אחת נמנה רבי קלמיש על תלמידיו של רבי לוי יצחק מברדיטשיב, ואחר עבר לליזענסק. באחד הימים ביקר רבי לוי יצחק בליזענסק והרבי ר' אלימלך העביר לפניו מבחרי תלמידיו ובכללם רבי קלמיש. „הרי הוא שלי" — הפטיר רבי לוי יצחק („תפארת בית לוי", יאסי תרע"ט).

66 „שיחות יקרים", דף ל"ט ע"ב. בספר „עשר צחצחות" (דף י"א ע"ב, סימן כ"ד) מובא סיפור זה בנוסח שונה קצת, כפי שסופר ע"י רבי יחזקאל שרגא משיאתא: „בתקופת שימושו בליזענסק הפציר בו ר' קלונימוס קלמיש ברבו להרשות לי לשמש אותו. ר' קלונימוס הכין איפוא כוס טה, כדי להגיש לרבו, אך משנבנס לחדר וראה איש זקן מסיב לשולחן, „נרתע לאחוריו מגודל הפחד והרעדה, ושפך את הכוס".

לאחר שעה קלה קרא לו ר' אלימלך ושאל אותו: „מדוע לא הבאת כוס טה כאשר נתבקשתז" כאשר השיב לו ר' קלונימוס קלמיש כי נבהל מפני אותו זקן שישב לידו, הפטיר הרבי ר' אלימלך: „אוי לו לבן שאינו יכול להסתכל בפני אביו" והוסיף „הלא היה זה אברהם אבינו עליו השלום".

67 „מאור ושמש" פרשת אמור, וראה לעיל בפרק תפילה.

68 „כבוד ירושלם" לר' אברהם מרדכי הורביץ, ירושלים, ע' ט"ו.

69 ראה לעיל בפרק זה בערכו של ר' פנחס מגניבישוב.

70 „שלשה עדרי צאן" לר' מנחם מנדלי סיפר (פשמישל תרל"ד) ומכאן הובא בנוסח משובש בכפר „שבע רצון" לר' יצחק צינגר (פאדגודזע תרס"א).

בספרו „דור דעה" (ח"א ע' שי"ח) מיסר הרי"א קאמילהאר כי הדברים נאמרו ע"י רבי שלמה מיערוסלאב, כאשר סמך את ידיו על רבי שלמה זלמן מויעליפולי, ונראה שמקורו מספר „שלשה עדרי צאן".

71 „בנין שלמה" דף ק"ו.

72 „אהל אלימלך" סימן קנ"ג („יש סרחון נבילה ממך").

73 שם סימן קמ"ד בשם רבי שרגא פייביש מבערזאן בעל „שפת אמת".

74 מפי הרה"ח ר' ישראל רוזנצוי"ג — סיפר.

75 „שער יששכר" לרבי חיים אלעזר שפירא, מאמר „אגדתא דפסחא".

76 „דור דעה" לר' יקותיאל ארי' קאמילהאר בערכו, וראה לעיל הערה 70.

77 „תפלה למשה" דף ג' ע"ב.

78 „אהל אלימלך" סימן קמ"ז—קמ"ט. כבודו של הרבי ר' אלימלך גדול היה בעיניו. פעם אחת התבטא שיש לו לרבי ר' אלימלך מדרגותיו של הרבי ר' שמעלקא מחוץ לדרכי הנ'גון. לפי מסורת אחת („אהל אלימלך" סימן קמ"ח) ראה רבי משה את פני הרבי ר' אלימלך בהקיץ לאחר פטירתו, והיה זה לאחר דרשתו בליל כל נדרי, והוא זכה לכך „יען עשה כמעשיו, שדרש ברבים בדרכו של אותו צדיק וקדוש, לעורר את העם לתשובה, ועל כן נתגלה אליו". לפי מסורת אחרת היתה פגישה זו בשעת ההקפות בשמחת תורה (שם בסוף), אולם — מוסיפים חסידים — היתה זו

פגישה אחת ויחידה, שבן היו לו לרבי אלימלך תרעומות כנגדו, עד שנמנע מלבוא אליו בחייו.

79 „אהל אלימלך" סימן קס"ב. לפי הנוסח המ"בא ע"י בעל „דברים ערבים" (דף ע"ד ע"ב) הוסיפו לו את השם צבי, ללא הסכמת הרבי ר' אלימלך, וכאשר הודיעו לו על כך הפטיר „צבי אינו מלך" ואחר הוסיף „הריעותם את מעשיכם, ותמיד יהיה לו מחלוקת, וכך היה בעתותינו הרבים".

80 מדברי נכדו בספר תולדותיו „נפלאות התפארת שלמה".

81 שם, עמוד 100, וראה לעיל בפרק „לקראת שבת לכו ונלכה".

82 ר' יצחק מרדכי הכהן רביניביץ, בספר „אהל שלמה" ע' ל"ז.

83 „נפלאות התפארת שלמה" ע' 100. במסיבה אחת, באמצע דברי התורה שהשמיע קם רבי שלמה מבסאו והזדקף מלא קימתו ולבנו ר' אברהם שישב לימינו לחש כי הרבי ר' אלימלך בא אז אל שלחנו, ולכל האנשים אשר היו שם „היתה להם כפרת עוונות ממש, כמו ביום הכפורים, כאשר הרבי ר' אלימלך היה שם". (שם).

פרק עשרים ושש

ההנהגה עוברת אל ה"חוזה"

כארבע עשרה שנה הנהיג הרבי ר' אלימלך את המוני חסידיו בדרכי אמונה, ויחד עם זאת הוסיף להתעלות והגיע למדרגות רמות. הפער הרוחני, בינו ובין הסובבים אותו, הלך וגדל, ולמרות מאמציו, לא יכול היה לרדת לעניניהם הגשמיים של אנשי שלומו, שנראו בעיניו פעוטים עד מאד [1].

אולם הקב"ה מרחם על עמו ישראל לכל ידח הימנו נידח, ובכל דור ודור הוא שותל צדיקים המגינים על הדור ומנהיגים אותו. אחד מתלמידיו הנאמנים של הרבי ר' אלימלך, הוא רבי יעקב יצחק שנתפרסם בשם ה"חוזה" מלובלין, נתברך בתכונות ההנהגה, ושלומי אמוני ישראל, שנפשם יצאה לדבר ה', פנו אליו והטילו עליו את העטרה.

בספרו של תלמידם המשותף, ר' קלונימוס קלמיש, בעל "מאור ושמש", אנו מוצאים רישומים כל שהם להעברת ההנהגה מהרב לתלמיד, ובשעה שהוא מסביר את המשחת אלישע לנביא בימי חייו של אליהו, הוא מציין: "מחמת גודל הזדככות שנזדכך אליהו לא היו בני דורו יכולין להשיג מוחין דיליה, ולא היה באפשר לקבל ממנו ארחות חיים, והקב"ה אמר לאליהו "שכלם אינו משיג גודל בה ר.תך וקדושתך, לכן תמשח את אלישע לנביא תחתיך, שהוא קטן ממך ויוכלו להשיג, וממנו ילמדו ארחות חיים כפי שכלם" [2].

רבי יעקב יצחק מלאנצהוט, או כפי שנקרא בימים ההם ר' איציק'ל לאנצהוטער, התבלט בין תלמידיו של הרבי ר' אלימלך. בכל פעם שהיה נכנס להיכלו של הרבי, היה מתקבל בסבר פנים יפות ובשמחה. הרבי היה קורא בקול "ברוך הבא" ומכין סעודה לכבודו. פעם אחת אף התבטא לשבחו של תלמידו: "הוא גדול כמוני", ופעם שניה המשיל את עצמו ותלמידו כ"שני אילנות השונים זה מזה" [3].

בימים ההם ובפני רבו כבר הראה ר' איציק'ל לאנצהוטער את כוחו הגדול[4]. הרבי ר' אימלך בעצמו יעץ לבמה משומעי לקחו לפנות אל התלמיד: „סעו לר' איציק'ל לאנצהוטער". רבים מהם נענו לרבם, והחלו פונים אל התלמיד כדי לקבל הימנו הדרכה בעבודת השי"ת, והיו ביניהם שקיבלו את מרותו המלאה, ואף חדלו לנסוע לליזענסק. הללו נימקו עמדתם בפער הרוחני, שהלך וגדל בינם לבין רבם, הרבי ר' אלימלך, והם הסבירו זאת בגלל תשישותו, וכדבריו של רבי לייביש מזאקילקוב „שפטו עליו הצעירים לימים, שמחמת תשישותו עברה שעתו, וברחו כולם ללאנצהוט"[5].

מלאנצהוט הגיע שמעו של ר' איציק'ל למרחוק. ההולכים בדרך החסידות החלו לנהור אליו בהמוניהם, וכאמור קיבלו עליהם כמה מטובי תלמידיו של הרבי ר' אלימלך, ועוד בחיי רבם, את מרותו של חברם, שהחל להתפרסם בשמו, „החוזה".

לפי מסורת אחת הגיע בימים ההם רבי יעקב יצחק לליזענסק, בלוית משמש, והיה זה ראשית צעדיו להנהגת עדה. רבי דוד מלעלוב, ששהה אותה שעה בליזענסק, הלך לקבל פניו של ה„חוזה", ומיד מיהר להזהיר להיכלו של רבי אלימלך. הרבי ר' אלימלך שהרגיש בדבר, פנה איפוא בטרוניא אל ה„חוזה", על שהוא בא ליטול הימנו את חסידיו, בהטעימו: „בסופו של דבר נעביר אליך את ההנהגה, אוי ם, אל נא תדחוק את השעה"[6].

הרבי ר' אלימלך הצטער מאד, אם כי ראה „כי הגיעה שעתו של ר' איציק'ל לאנצהוטער וכולם יהיו כפופים אליו". רבי יעקב יצחק הרגיש אף הוא בכך והתבטא אז בפני רבי לייביש מזאקילקוב: „יפתח בדורו כשמואל בדורו, ואילו היה שמואל בדורו של יפתח, היה אף הוא כופף את עצמו תחת מרותו של יפתח", אולם דעתו של הרבי ר' אלימלך חלשה עליו[7].

רבי אליהו מויסקוט מוסיף פרטים על ההקפדה שהיתה לו לרבי אלימלך כנגד התלמיד, שהחל להנהיג עדה על פניו. בשבת אחת הרגיש בהעדרו של רבי דוד מזעלין, בתלמידיו החשובים, שקיבל עליו את מרותו של ר' יעקב יצחק. ובמוצאי שבת, מיד לאחר ההבדלה, יצא הרבי ר' אלימלך לזעלין, אשר בין ליזענסק ובין לאנצהוט, ופניו לביתו של ר' דוד.

משהגיע הרבי ר' אלימלך לביתו של ר' דוד, חששה אשתו מפני קפידתו של הרבי, ונמנעה לגלות לו כי בעלה נסע אל תלמידו בלאנצהוט, אך ר' דוד, שהגיע בינתיים הביתה, הודה על האמת. הוא פנה להרבי ר' אלימלך, והסביר לו: „רבי, כבוד תורתו נעלה ביותר, גדול וגבוה עבורי. ראשו בשמים, כביכול, ואינני יכול להגיע אליו, ועל כן אמרתי: „אסע אל תלמידו, הוא ר' איציק'ל בלאנצהוט, וכאשר אתיצב על גבי כתפיו של התלמיד, אני מקווה שאוכל להגיע עד הרבי", כלומר „הסולם אל ליזענסק מוצב בלאנצהוט"[8].

רבי אלעזר, בנו של הרבי ר' אלימלך, הסביר לו לאביו: „אבי, הלא אתה בעצמך הבאת תלמידך לידי כך", אולם דעתו של הרבי ר' אלימלך לא נחה: „אני רוצה עוד לחיות" — השיב לבנו. לבקשת אביו אף נסע רבי אלעזר במיוחד ללאנצהוט, על מנת לבקש את רבי יעקב יצחק שיחדל להנהיג, אך הלה השיב לו: „מכיון שעשני רבי, לא אסוג אחור", וכן טען „שאינו יכול לגרש את החברים והתלמידים הבאים אליו"[9].

כדי להפיס רצון רבו, עקר רבי יעקב יצחק את דירתו מלאנצהוט הסמוכה לרוזבדוב הרחוקה, אחר לטשחוב ולאחרונה בלובלין, אך הרבי ר' אלימלך לא השלים עם הנהגתו העצמית של התלמיד, שהחל להנהיג עדה בחיי רבו[10].

הדרכים נפרדו. גבה טורא בינייהו. ההר התרומם ביניהם. רבי יעקב יצחק המשיך אליו את שומעי לקחו והדריך אותם בדרכי העבודה, אם כי הוסיף לשמור אמונים לרבו, הוא רבי אלימלך, והערכתו של ה„חוזה" לרבו זה היתה למעלה מגדר הרגיל. הוא ראה בו את רבו המובחק, ותמיד היה מזכיר אותו כדוגמא ליראת שמים טהורה, עד כמה צריכים לדאוג ולהצטער על נדנוד עבירה לשוב עליה בתשובה שלמה[11].

ה„חוזה" אף המשיך לנסוע אל הרבי ר' אלימלך. פעם אחת יצא מלאנצהוט בדרכו לליזענסק, וחברו, אחד מתושבי לאנצהוט, נתלווה אליו. בבואם לליזענסק קיבל הרבי ר' אלימלך את חברו בכבוד והתעלם לחלוטין מרבי יעקב יצחק. כמובן שהדבר לא נראה בעיניו, ובשובו לאכסניא התמרמר בלבו „בכל זאת הרי אני מתלמידיו של ה„מגיד הגדול". לא עברה שעה קלה, והרבי ר' אלימלך הטריח

עצמו, ובא לאכסניא לקבל פני תלמידו שעלה לגדולה. „הודיעו לי מן השמים לתת לכם שלום" — הסביר את צעדו המפתיע [12].

רבי יהודא לייביש מזאקילקוב, שנמנה לאחר מכן בין גדולי הלוחמים בעד שיטת ה„חוזה", לעיטת שיטת החסידות מיסודה של פשיסחא, היה מספר כי באחד הימים נכנס הרבי ר' אלימלך לביהמ"ד. שם נמצאו באותה שעה גדולי תלמידיו, נטל הצדה את רבי יעקב יצחק, ו„הלך אתו אנה ואנה בהתלהבות יתרה". רבי יהודא לייביש הטה אזניו לדבריהם ושמע שרבי אלימלך טוען בפניו: „תדע שצריכים מאד לבקש אל תשליכני לעת זקנה", וחזר על דבריו פעמים הרבה. „בימים ההם — הוסיף רבי יהודא ליבוש — היו הדברים לפלא בעיני, אילם ברובות הימים, בשעת ה„נפילה" של הרבי מלובלין, הבינותי על מה נסבו הדברים, שנאמרו עשרות בשנים קודם לכן" [13].

ה„חוזה" קיבל את ההנהגה לידו, אך הוסיף לשמור אמונים לרבו ר' אלימלך, וראה בו את רבו המובהק. בספריו „דברי אמת" „זאת זכרון" מרבה ה„חוזה" להזכיר את אמרותיו של הרבי ר' אלימלך בשם „שמעתי ממורי", ובכל מקום שהוא מציין „מורי" סתם, הוא מתכוין אליו. לעתים הוא מזכיר אותו „הרבי ר' מלך", וחסידים מוסיפים כי הוא התכוין בכך לעורר מדת מלכות [14].

בקשר שלשים השנים הבאות, תקמ"ה—תקע"ה, הוכר ה„חוזה" כמנהיגם של חסידי פולין ומעצב דמותה של החסידות הפולנית, ובשנית הנהגתו הספיק להשריש במדינה זו את דרך החסידות, מיסודה של רבו הרבי ר' אלימלך מליזענסק.

דרך זו שימשה כסלע המחלוקת לאחר פטירתו של ה„חוזה", כאשר כמה מתלמידי „היתודי הקדוש", ובראשם רבי בונם מפשיסחא ורבי מנדלי מקוצק כללו להם דרך משלהם בהליכות החסידות, היא דרכה המיוחדת של פשיסחא, ויתר חבריהם שנשארו נאמנים לדרכו של ה„חוזה" יצאו כנגדם, ונלחמו כאריות על המשך דרך החסידות, כפי שקיבלוה מרבותיהם [15].

לעומתם, השתדלו רבים מגדולי הממשיכים בדרך פשיסחא-קוצק, להוכיח כי דרכם יכודתה בקדש, והיא אינה שונה מדרך החסידות

המקורית, כפי שנתגלתה על ידי הבעש"ט וממשיכי ההנהגה אחריו, המגיד ממעזריטש והרבי ר' אלימלך.

רבי מנדלי מקוצק, שהיה מונה את שרשרת ההנהגה בתנועת החסידות מראשיתה: הבעש"ט, המגיד ממעזריטש, הרבי ר' אלימלך, ה„חוזה" מלובלין, „היהודי הקדוש", רבי בונם מפשיסחא, הגדיר את עצמו בבחינת „שבת", כלומר הנר השביעי במנורת החסידות, שנועדה להאיר לארץ ולדרים עליה[16].

ברבות הימים שקטו הרוחות, וכולם הכירו לדעת כי שבעים פנים לתורה והליכות שונות בדרכי החסידות, וכולם מובילים למטרה האחת, למען יתגדל ויתקדש שמו הגדול.

הערות לפרק עשרים ושש

1 אחד מתלמידי תלמידיו, רבי שלמה מרדומסק, מגדיר את מעמדו באותה תקופה: „יש צדיק אשר קדושתו בוערת בו כל כך, עד אשר מי שפגם מעט בעוונות ולא תיקן אותם כראוי, אי אפשר לו להתקרב אליו, וכידוע מאדמו"ר איש אלקים מו"ה אלימלך זלה"ה, שלעת זקנתו היתה קדושתו גדולה מאד, שלא היה אפשר לו לדבר עם המסתופפים בצלו, ואורייתא קא מרתחא ביה" („תפארת שלמה" פ' נצבים). זכר לחילוקי הדעות שפרצו בימי זקנתו, בינו ובין אנשי שלומו, ישנה גם במסורת כי פעם אחת נכנס הרבי ר' אלימלך לבית המדרש ומקל בידו, וכוונתו היתה לנרש החסידים מביהמ"ד בטענה: „הבעל דבר, הוא היצר הרע, בא אלי ואמר לי: „עד שאתה רודפני בחסידים אני אעשה כל העולם חסידים, ולא יהיה לכם כח". „יעל כן — הביע את החשש — אולי אתם שלוחי הבעל דבר" („עטרת מנחם" סימן צ"ח).

2 „מאור ושמש" פרשת פנחס.

3 „אהל אלימלך" סימן קכ"ו, קס"ג.

4 היה זה כאשר איש כפרי הגיע לליזענסק, ובמעמדו שאל בעצתו של הרבי ר' אלימלך אם להוסיף ולהתגורר בכפרו, לנוכח המצוקה שהוא נתון בה. רבי אלימלך הסביר לו „מקומך אל תנח" והדברים נתקבלו על לבו, אולם כשיצא מחדר רבו, פנה אליו התלמיד רבי יעקב יצחק, ויעץ לו לעקור מביתו ולהתישב בכפר אחר. הלה לא גילה נכונות לשמוע לדברי התלמיד במקום הרב ונשאר במקומו.

בעבור שנים אחדות, והיה זה תקופה קצרה לאחר פטירתו של הרבי ר' אלימלך. נשרף ביתו של אותו כפרי על כל אשר בו. רבי יעקב יצחק, שעלה ונתפרסם בשמו ה„חוזה" הסביר לאחר מכן, מדוע ראה היתר לעצמו להורות עצה במקום רבו, שכן עצתו של רבו לא היתה אלא לתקופת חייו, ואילו הוא חזה מראש גם

את העתיד להיות לאחר פטירת רבו, ומתוך דאגה לשלומו של הכפרי, ראה היתר לעצמו, לסכן את נפשו ולהורות הלכה בפני רבו.

5 „אהל אלימלך" סימן קס"ה.

6 „שיחות חיים" ע' 6, בשם רבי מאיר יחיאל ממוגלניצה.

על שיתוף הפעולה בין הרבי ר' אלימלך ה„חוזה" מלובלין, היה רבי נפתלי מרופשיץ מספר מפיו של הרבי ר' אלימלך בעצמו „שנפלה בית טומאה אחד (—כנסיה), בצורה גדולה מאד, ובכל יום עילים אלפי אלפים בעלי מלאכות בנאים, לבנות הבית מה, אולם יש לו שומר טוב, והוא רבי יעקב יצחק מלאנצהוט, המתפלל מנחה, ובתפילת „שמונה עשרה" שלו, מסיל את כל מה שהללו בונים". רבי נפתלי הוסיף „להבנת חבריו הקדושים, שע"י תפלתו בונה תומות ישראל, ובית המקדש, ולפי ערך שבונה חומות ירושלם, לפי ערך זה הוא מפיל את בית הטומאה, כי כשזה קם זה נופל". („זרע קדש" פרשת תצא).

7 „נפלאות הרבי" סימן ר"ג, „אהל אלימלך" סימן קס"ה. חסידים מסבירים מדוע לא היתה הנהגתו של התלמיד, הוא רבי יעקב יצחק, רצויה בחייו הוא להרבי ר' אלימלך, שכן היו לו שתי מדרגות „גילוי אליהו בכל שעה שירצה, וכן היה מקבל שלמא, ממתיבתא דרקיעא, בכל מעלי שבתא", אולם לאחר שרבי יעקב יצחק החל להנהיג בעצמו, ניטלו הימנו מדרגות מופלאות אלו. („אהל אלימלך" סימן רע"ח).

ה„חוזה" היה אומר: „בראשונה נסעתי לליזענסק וקיבלתי תורה מפי הרבי ר' אלימלך כאחד התלמידים, עד שנתעליתי להחשב לו כתלמיד־חבר. ברבות הימים יכילתי גם לעזור לו. כאשר שמעתי מפיו את צערו כי היה רגיל לגילוי אליהו הנביא, ומשעזבו אותו גדולי תלמידיו, הוקיר גם אליהו את רגליו מביתו — הוסיף החוזה לספר — לא זזתי משם, עד שפעלתי ותיקנתי להחזיר לו המדרגה של גילוי אליהו כמקדם". (מפי הרה"ח ר' חיים אלעזר אלטר).

לפי מסורת אחרת, מיוחסים הדברים למגיד מקוזניץ, וזמנם הוקדם עד לראשית התקרבותם של גדולי התלמידים אל הרבי ר' אלימלך. בהקדמתו של הרה"ח ר' יחיאל מיכל מירגנשטרן, נכדו של הרבי מקוצק, לספר „בכורי אביב" מרבי יעקב אריה מרדזימין (לונדון תש"ח), הוא מספר בשם אביו, ששמע מפי רבי יעקב אריה, כי בביקורם הראשון של ה„חוזה", המגיד מקוזניץ ורבי מנדלי מרימנוב בליזענסק „התחיל הרבי ר' אל מלך לצעוק עליהם, כי עד כה היה לו גילוי אליהו ומעתה אין לו", והוסיף לכפר בשם המגיד מקוזניץ, כי „לא זזו משם עד שהחזירו את אליהו הנביא לביתו של הרבי ר' אלימלך".

ה„חוזה" בעצמו היה מסביר כי הנהגתו בימי רבו הרבי ר' אלימלך, סייעה לאריכות ימיו של רבו, וכך היה אומר „זכאי הייתי להנהגה, עוד לפני שנים רבות, כתלמידו של ה„מגיד", ואף מורי ורבי הרבי ר' אלימלך צדק בתרעומתיו, על הנהגתי בחייו, אולם, ידוע ידעתי, כי הגיעה שעתי, והודות לנכוניתי לכסן את עצמי ולקבל עלי את תרעומותיו של מורי ורבי הוא הרבי ר' אלימלך, האריך ימים עד שהגיעה עת פקודתו" („אור הנפלאות" סימן ב"ד).

8 „נפלאות הרבי" סימן מ"ב, ושם מסופר על אותו תבשיל קמחים, שב שלה אשתו של

ר' דוד, ובזכות תפילתה טעם בו הרבי ר' אלימלך טעם גן עדן. נוסחא מלאה ומפורטת יותר, ראה לעיל בפרק „תנועת החסידות משתרשת בצבור" והערה 6.

9 שם סימן קצ"ח.

רבי מנדלי מרימנוב והרבי מאפטא באו אף הם ללאנצהוט, לשדל את חברם רבי יעקב יצחק להכנע לרבי ר' אלימלך. בהיותם שם הלשינו עליהם המתנגדים, ושלשתם נעצרו בחשאי והובלו לעיר המחוז. שלשת הצדיקים הובאו לפני השופט, כשהם לבושים בגדי לבן, ורבי מנדלי מרימנוב, שהיה מלידי מרביה. וידע לדבר גרמנית, היה ראש המדברים.

כשנשאלו „מה מעשיכם ?", ענה רבי מנדלי: „עבדים אנו לה' אלקינו".

„מדוע באתם לכאן ?" — הוסיף השופט לשאול.

— „באנו ללמוד דרכי עבודה מפי ר' איציקל, המצטיין בעבודת השי"ת" — השיב רבי מנדלי.

כאשר השופט המשיך בשאלותיו „מדוע לבשתם בגדי לבן", השיב רבי מנדלי בשאלה „ומדוע לבשת בגדים שחורים ?" השופט החל להתרגז, אולם באותו רגע נפלה על השופט אימה ופחד, והוא מיהר לשלחם מאתו. „עם אנשים כאלה אין לי עסק" — הפטיר. („נפלאות הרבי" סימן ל"ב).

כפי שנמסר הרי רבי מרדכי מסטאבניץ „היה העיקר, אשר הכבים והשתדל בכל כחו, לוקח אותו לפולין, ונסע אתו בצוותא לעיירה קטנה סמוך ללובלין, ואחר כך ללובלין" „גדולת מרדכי" (וארשא תרצ"ב) ע' 2.

לאחר שכל השידולים לא הועילו פנה אליו הרבי ר' אלימלך והורה לו לעקור „לא קבע לו המקום, רק אמר לו בלשונו של הקב"ה לאברהם אבינו „לך לך — — — אל הארץ אשר אראך", אולם בחלום נראה אליו אברהם אבינו והורה לו לעקור מגליציה למדינת פולין („נפלאות הרבי" סימן ט).

11 שם סימן ס'.

12 „אור הנפלאות" סימן ל"ט.

יש להוסיף את דברי רבי יצחק אייזיק מקאמארנא, כי „צדיק אמת אינו מקפיד על אנשים שלו, אם נוסעים ג"כ לצדיק אחר ומקבלים משם הארה, וכך היתה מרתו של רבינו אלימלך ותלמידיו האמיתיים שהיו דבוקים בו באמת" („זוהר ח").

13 „תפארת הצדיקים", דף כ"ה בשם רבי יהושע מטומשוב.

צ. מ. רבינוביץ בספרו על „היהודי הקדוש" (ע' 114) מביא מסורת חסידים בי בגלל הנהגתו של ה„חוזה" בחיי רבו ר' אלימלך נפגע גם הוא, ואחד מתלמידיו החשובים, רבי יעקב יצחק מפשיסחא הוא „היהודי הקדוש", החל אף הוא להנהג עדה בניגוד לרצון רבו, אולם רבי משה יחיאל מאזרוב, מנבדיו של ה„חוזה", דחה באזני כותב טורים אלה, הנחה זו, בהסתמכו על מסורות שבאו לידו מאבותיו.

חילוקי הדעות בין ה„חוזה" ובין תלמידו „היהודי הקדוש" — הסביר בשעתו רבי קלונימוס קלמיש בעל „מאור ושמש" — נוצרו בגלל ההתגלות היתרה, במיו של ה„חוזה", שהיו לו מאות תלמידים אנשי מעלה שעלו במדרגות והיה חשש רציני

שיהיו כאלה, שיחדלו לשעה קלה להתפלל על הגאולה השלמה ולבן קפץ עליו ובו. (מפי רבי משה יחיאל מאזרוב).

יש להוסיף לכך את המסורת כי ה"חוזה" בעצמו רמז לו ל"יהודי הקדוש" להנזיג עדה, ואף שיבר לו אחד מחסידיו עם פתקא, אולם לאחר מכן גברו בעלי מחלוקת, שגרמו לחלוקי דעות יסודיים בין הצדיקים. אף ה"חוזה" בעצמו עמד והבריז: "ידע אני שהיהודי עולה עלי, אבל מה אעשה שרבי ר' אל מלך מליזענסק, הבטיח לי עד פה תביא" (רבינוביץ, שם).

14 "נהר שלום" לרבי מאיר שלום מקלישין בראש הליקוטים (דף ע"ו ע"ב).

15 בשעתה היתה המערכה חריפה ביותר, הרה"ח ר"א מרקוס מוסר כי רבי ישעיה מפשדבין, מחילי תלמידיו של ה"חוזה", הצטער ביותר על התפתחות העניינים, עד שעמד והכריז, כי עם פטירתו של הרבי ר' אלימלך, "התגבר התוהו ובוהו בחסידות, במדה מרובה", ושם מיוחס לו בטי נמרץ ביותר ("החסידות" הוצאת "נצח" ע' 167).

16 מפי נכדו הרה"ח ר' יחיאל מורגנשטרן.

פרק עשרים ושבע

בבוא השמש

בתקופת הנהגתו של הרבי ר' אלימלך כממשיך שרשרת ההנהגה בתנועת החסידות, שימשה ליזענסק מרכז חסידי לפולין ולגליציה, עד אשר חשכו המאורות והרבי ר' אלימלך נתבקש לישיבה של מעלה.

גם בערוב יומו הוסיף הרבי ר' אלימלך לעלות ולהתעלות, ולפי אחת המסורות, שהועלתה על ספר בידי תלמידו רבי קלונימוס קלמיש, בעל „מאור ושמש", זכה עוד בחיים חיותו לראות את נשמת הבעש"ט. רבי קלונימוס קלמיש, שהיה באותו מעמד, הנציח את הפרשה לדורות בספרו הנורא:

„ימים אחדים לפני גילוי נשמת הבעש"ט, הזהיר אותו רבו, הרבי ר' אלימלך: „תכין עצמך וחזקת והיית לאיש". באחד הלילות, קריב לחצות, העיר אותו רבו, ולקח מקלו בידו — — — והלכו לבית החיים, ובאו למקום אחד ונשארו עומדים. הרבי ר' אלימלך חזר והזהיר את תלמידו, „וכשהגיע חצות הלילה נפתחה דלת בשמים כנגדם, ויצאה אש גדולה, ומהאש נתפזרו ניצוצות ואורות על כל העולם". ר' קלונימוס קלמיש לא היה יכול להסתכל באור הגדול, שהאיר מקצה העולם עד קצה העולם „והיה טורח לחסום עיניו מהמראה הנורא הזה".

לאחר שנסגרה הדלת בשמים והאש חדלה, הודיע הרבי ר' אלימלך לתלמידו: „כעת אנו יודעים מה היא הבעש"ט", והוא הוסיף לספר כי „זה שנים אחדות שהוא מבקש לראות את הבעש"ט בעולם הזה". בשעתו נדחתה בקשתו, אולם הובטח לו, לר' אלימלך, שקודם פטירתו יראה את הבעש"ט בעיניו, ועתה קוימה ההבטחה אשר ניתנה לו. „האש הגדולה היא נשמת הבעש"ט הקדוש, ואילו ניצוצות האור התפשטו בכל העולם מכח התורה והחסידות שהם יסודות העולם"[1].

בשנותיו האחרונות כבר היה הרבי ר' אלימלך נעלה ומרומם

מעסקי העולם הזה, אולם כאשר נתבקש בישיבה של מעלה ביום כ"א אדר[2] היתה הרגשת הכלל כאילו חשכה השמש בצהרים, והדבר בא לידי ביטוי בדבריו של אחד הגדולים, בן דורו ותושב עירו, ה"ה רבי זאב וואלף, רבה של ליזענסק. מעמדו של ר' זאב וואלף היה נכבד בדורותיו, והוא ראשון המסכימים על ספר „נועם אלימלך", וכך הוא מתאר את פטירתו: „אמנם בשנת תקו"ם תרחם ציון, כאשר ניטלה הוד תפארת דתה"ק, וידידי אוהב צמיד לבי החסיד המנוח מוהר"ר אלימלך זלה"ה זי"ע ועכי"א, נסתלק ועלה למרום, וארא כי הגלות מתגברת עלינו, והתורה מתמעטת בכל יום ויום, בעוה"ר"[3].

הרבי ר' אלימלך היבא למנוחות עולמים בליזענסק, ועוד בחייו קבע את מקום מנוחתו האחרונה באיתו מקום, שם ראה את נשמת הבעש"ט, בהידיעו „כאן הוא מקום מנוחתי, באשר שכאן הלכה נשמת הבעש"ט הקדוש", ועל כן — מסופר — „התקינו מחיצת ברזל רחבה מסביב לציונו שכן המקום נורא מאד"[4].

על הציון הוקם אוהל ועל המצבה חרתו: „פ"נ הרבי החסיד האמיתי, איש אלקים, אדוננו מורנו ורבנו, רבן של כל בני הגולה, עטרת תפארת קדוש ישראל מגידה הטהורה, בוצינא דנהורא, נר ישראל, פ"ה ע"ה, כק"ש ומפואר, מוה"ר אלימלך זלה"ה, בעה"מ סה"ק נועם אלימלך, נפטר ביום א' כ"א אדר תנצב"ה לפ"ק"[5].

ליזענסק נשארה מרכז חסידי לדורות. מקרוב ומרחוק היו באים להשתטח על ציונו של הרבי ר' אלימלך, לשפוך שם את לבם לפני השי"ת, ולהתפלל לפתיחת שערי רחמים בזכותו. ביחוד רבו העולים לציונו מדי שנה, ביום ההילולא כ"א אדר, ומכל איזורי גליציה התארגנו שיירות מיוחדות לליזענסק[6].

רבי משה טייטלבוים מאוהל, בעל „ישמח משה", לא נפגש מימיו עם הרבי ר' אלימלך, אולם הוא שמר אמונים לזכרו. כאשר בנו ר' אלעזר ניסן חלה והגיע עד שערי מוות, שיגר רבי משה שני שליחים לליזענסק, לבקש רחמים ליד ציונו, בהידותו להם: „כאשר תבואו לחצר „בית החיים", תאמרו: „אנחנו מנדרים פרוטה לצדקה, בעד הנשמה אשר תלך ותגיד לנשמת הרבי ר' אלימלך, כי באנו על הציון שלו, להתפלל לה' ואז ירוצו כל הנשמות הנמצאים שם בעת ההיא,

להגיד ולהודיע לתרב הקדוש". בטוח היה רבי משה בזכותו של איתו צדיק, עד כדי כך שביקש מהם, כי יזכרו את השעה שבה יבקרו על הציון.

באחד הימים הקרובים הקיץ הילד החולה, שהיה שוכב ללא הכרה, כמתעלף וקרא: „אבי, אבי". רבי משה, שדאג מאד לשלום בנו היקר, שמח ביותר, וכשנכנס אליו שמע מפיו: „אבי, מעתה אקום מחליי בעזהשי"ת, ואהי מעתה בבריאות השלימות". כאשר נשאל הילד „מאין ידעת זאת, בני?", סיפר לאביו „כרגע זה היה אצלי איש יהודי — והוא צייר את תוארו ותמונתו כתמונת הרבי ר' אלימלך — והוא בירך אותי, והבטיח לי שאהיה מעתה בריא".

רבי משה שמר את הדברים בלבו, וכאשר חזרו שני השליחים, שאל מפיהם פרטים מדויקים על ביקורם בליזענסק, ונוכח לדעת כי הבן החולה חזר לאיתנו, בדיוק באותו יום ובאותה שעה, ששליחיו ביקרו על הציון והתפללו לרפואתו [7].

רבי שלמה מרדומסק, שנולד לאחר פטירתו של הרבי ר' אלימלך, ראה את עצמו כתלמידו והיה פוקד מזמן לזמן את ציונו, וכותב תולדותיו מספר כי „ענין נסיעתו לליזענסק, כמעט בכל שנה, היה ענין נורא ופלא אצל כל העולם, והיה מרעיש מאד בנסיעתו זאת".

רבי שלמה אף „עשה תיקון גדול, שתיקן מחיצות האלה, בחומת בנין וגג, ותיקן בפנים שידליקו נר תמיד, ועד היום הזה כן המנהג", ומאז התחילו מכל מדינות גאליציא, ליסע על הציון בקביעות, ואמר בזה הלשון: „ברוך השם, אז מיר האבין דער הויבין דעם כבוד פון רבין ר' אלימלך זצ"ל". פעם אחת אמר „הזקן הזה שכח לגמרי מאתנו בעולמות העליונים, וב"ה שהזכרנו אותו קצת, שיזכור אותנו". „מיר האבין עהם אביסיל דערמאנט אן אונז" [8].

יום השנה, כ"א אדר, שימש מעין יום גנוסיה, שבו היו נפגשים בליזענסק ממשיכי דרכו ומורשתו, שופכים את לבם לפני ה', סמוך לציונו, ומסתמכים על זכותו. אחת המערכות על דרך החסידות, שהתלקחה בין רבי נפתלי מרופשיץ, שהחזיק במורשת בית רבו מליזענסק, ובין רבי שלמה לייב מלענטשנא, שנטה לדרך פשיסחא, פרצה בו ביום בליזענסק. רבי שמואל משינאווא מספר על רבי נפתלי מרופשיץ, רבי צבי אלימלך מדינוב, רבי שלמה ליב מלענטשנא,

רבי חיים מצאנז, רבי צבי הירש מרימנוב, ורבי שלום מקאמינקא, כולם מגדולי החסידות בגליציה, שבאו במיוחד לליזענסק, ליום ההילולא, להשתטח על ציוני של הרבי ר' אלימלך, ובו ביום התלקחו ביניהם חילופי דברים על דרכי החסידות [9].

באחד מכתבי ההלשנה שנשלח ע"י המשכילים לשלטונית גליציה כנגד החסידים „המחזיקים בנושנות", הם מתלוננים כי בליזענסק קבור צדיק אחד, שאליו מבקרים מכל רחבי גליציה „נמשכים לציונו". השלטונות הזכריים גילו נכונות להיענות למשאלות המשכילים ולהכביד על הנוסעים לליזענסק, אילם ההמונים נמשכו אל הציון הקדוש, וההכרה רווחה בצבור, כדברי תלמידו רבי מנדלי מרימנוב כי ביקור על ציונו של הרבי ר' אלימלך הוא סגולה להתעוררות תשובה [10].

אף רבי מאיר מפרעמישלאן היה אומר „מי שרוצה שיהיה לו יראת שמים באמת, ילך על ציון קברו של הרבי ר' אלימלך ויתפלל שם ויעשו דבריו פירות" [11], בעל „עשר צחצחות" מוסיף את הקבלה שהיתה בידו „מקובל בידי מכמה תלמידי חכמים ויראי ה' שהרבי ר' אלימלך הבטיח כי כל איש אשר יבוא על קברו, יוושע בכל הישועות כמו בחיים חיותו, ולא ימות בלא תשובה", והוא מוסיף „ובאמת אין ספורות למו להעולם הנוסעים בכל שנה ושנה על קברו, ביום הילולא דיליה, ולגבי כהנים שאינם יכולים להשתטח על ציונו, הרי שלוחו של אדם כמותו" [12].

אחד מבני גליציה, שעלה לארה"ק והתישב בירושלם, חלה ונטה למות. האיש, שהיה בא בימים, הרגיש כי קצו קרוב, אך יסורי נסיסתו מרובים היו. לעתים נראה היה ששעת נסיסה הגיעה, אולם לאחר שעה קלה התעורר שוב, וכך סבל יסורים קשים.

אחד המבקרים שניסה לעודד אותו, הציע לפניו לפרט את קורות חייו וכאן החל החולה לספר את כל מה שעבר עליו, מאז שנות ילדותו, ובין היתר סיפר על ביקורו בקהילות גליציה.

נצנצה מחשבה באיש שיחו, והוא שאל אותו אם ביקר בליזענסק, והתשובה היתה חיובית.

„האם בימי שהותך בליזענסק ביקרת על ציונו של הרבי ר' אלימלך?" — הוסיף הלה לשאול את החולה.

„מה שאלה היא זו, וכי ייתכן להיות בליזענסק ולא להשתטח על הציון" — השיב החולה בתמיה.

משהועלה זכרו של הרבי ר' אלימלך עלו בלבו של החולה הרהורי תשובה שלמה. הוא החל באמירת „וידוי", פירט את עוונותיו בימי חלדו, מאז היותו עד היום הזה, וחזר בתשובה בלב שלם. משסיים את ה„וידוי" יצאה נשמתו, ואז נזכרו במסורת המצויה בפי חסידים, כי הבטח הבטיח הרבי ר' אלימלך כי כל מי שהכיר אתו בחייו, או כל המשתטח על קברו, מובטח לו שלא ייפטר מן העולם בלי תשובה [13].

בשנות השואה הגדולה שפגעה בבית ישראל באירופה, כאשר גדודי הנאצים עברו על פני העיירות בפולין ובגליציה, להשמיד את כל תושביהן היהודיים, הגיעו גם לליזענסק, והשמידו את כל יהודי העיירה, ורק אחדים מהם נמלטו על נפשם לבית החיים ומצאו מקלט סמוך לאהלו של הרבי ר' אלימלך, הנשקף על פני העיירה.

הרוצחים, שסיימו את מלאכתם לרצוח את כל יהודי העיירה, ולא השאירו איש מהם בחיים, פנו לעבר בית הקברות כדי לחלל את כבוד המתים. הם נגשו אל האהל והחלו להרוס אותו, אך כשפרצו את הקירות והחלו לחפור בקרקע, הופתעו לראות איש מעוטר בתכריכים, השוכב במרכז האהל. פניו מאירות וכולו אומר כבוד. מרוב פחד ובהלה נמלטו הרוצחים, וכך ניצלו היהודים אשר חיפשו שם מחסה וברחו ליערות, ומהם שנשארו בחיים, כדי לספר את גדלו של הרבי ר' אלימלך, שזכותו מגינה לעולמים [14].

לאחר תבוסתם של הנאצים, כשהחלו שרידי יהודי גליציה, פליטי השׁואה שנשארו לפליטה, לחזור לעיירות מוצאיהם, נתגלתה לעיניהם השׁואה לכל מוראותיה. תושבי ליזענסק שחזרו לעיירת מולדתם, מצאו אותה ריקה מתושביה היהודים. אף בית הקברות העתיק חולל על ידי הצוררים. אולם התושבים הנכרים סיפרו להם על קידוש שמו של הקב"ה וחושבי שמו, שנתגלה לעיני כל, בהקשר לציונו של הרבי ר' אלימלך, וכך היה מעשה:

לאחר שכל יהודי ליזענסק נהרגו או גורשו למחנות ההשמדה, התלכדה חבורה של גנבים וזפורצים, ששמו להם למטרה לחטט בבית הקברות היהודי, כדי לגלות שם את המטמונים שהוטמנו שם, לפי

השערתם, על ידי היהודים לפני הימלם. ראש החבורה ארכי־ליכטים ידוע, הציע להם לפגוע גם בציונו של הרבי ר' אלימלך, באמרו „יודע אני כי היהודים היו מטילים לשם „קוויטלאך" עם פדיונות של כסף וביחוד לאחרונה, כאשר השתרגו עליהם הצרות והרציחות, הפקידו את אוצרותיהם בקברו של אותו צדיק, כדי שזכותו תגן עליהם". בני החבורה לא נענו להצעתו, שכן פחדו לנגוע בקברו, אולם ראש החבורה לא נרתע, והעיז לגשת בעצמו אל הציון הקדוש ולחללו.

לא עברו ימים מרובים, ובני חבורת השודדים נתכנסו למסיבת הוללות, וכטוב לבם ביין פרצה מחלוקת בין השודדים וראשם. משהתלהטו הרוחות החליטו לעשות בו שפטים. הם התנפלו עליו והרגוהו. חתכו את ראשו והציבו אותו על שלחנם, ואף שתו יין על מפלתו. הדבר נודע לרבים, ואף הנכרים תושבי ליזענסק, נוכחו לדעת כי אצבע אלקים הוא, ומאז נזהרו לפגוע בציונו של הרבי ר' אלימלך.

כאמור, פגעו הנאצים הצוררים באוהל ציונו של הרבי ר' אלימלך והרסו אותו, אולם לאחר השואה הוקם אהל חדש, על יסודותיו של האוהל הקודם, ורבים מהיהודים המגיעים לפולין אם לצרכי מסחר, ואם בשליחות צבורית, משתדלים לבקר על קברו של צדיק, שמנוחתו כבוד בליזענסק ושמעו הולך מסוף העולם ועד סופו [15].

הערות לפרק עשרים ושבע

1 „אוצר הסיפורים" לר"צ מושקוביץ, ח"ד (ירושלים תשי"ב) ע' כ"א—כ"ג.

2 בנוסח המצבה, המובא לראשונה בספר „דברים ערבים" (דף ס"ז ע"ב), נמסר פרט המצבה „תנצב"ה לפ"ק", כלומר תקמ"ז, וסמך לבן יש לראות בהסכמתו של ר' אברהם משה מפשעבורסק שנכתבה ביום ב' חשון תקמ"ח, והוא הוסיף לשמו של הרבי ר' אלימלך „הריני כפרת משכבו". ר' ישראל בערגיר בעל „עשר צחצחות" מציין אף הוא את שנת תקמ"ז כשנת פטירתו. רבי חיים אלעזר שפירא ממונקאטש מסתמך על נוסח המצבה, המובא ב„דברים ערבים", כדי לקבוע כי שנת פטירתו היתה תקמ"ז, שהיתה שנה פשוטה, ועל כן חל ה„יאר־צייט" בשנה מעוברת בשני ה„אדרים". אף לפי חישובים שנערכו ע"י הרה"ח ר"מ שפירא היתה שנת תקמ"ו מעוברת ותקמ"ז פשוטה, והנוהג שנהגו חסידים לשמור על היאר־צייט בשני האדרים מסייע לדעה זו („דברי תורה", מהדורה ת, סימן ל"ה).

מאידך יש מקום לציין את הדעות הקובעות את פטירתו בשנת תקמ"ו. בספר „לשון הזהב", לרבי זאב וואלף רבה של ליזענסק (ראה לעיל פרק „המעין הנובע" בערכו) צויינה תק"ם, כשנת פטירתו, וכך מציינים גם ר"א וולדן ב„שם הגדולים החדש" בערכו של הרבי ר' אלימלך, ור' מנחם מנדל בודק ב„סדר הדורות החדש לתלמידי הבעש"ט" (חש"ד), שניהם מבין הראשונים לכתיבת תולדות החסידות, וכן ר"י לוינשטיין מסרוצק בספרו „דור דור ודורשיו" (עמוד 19). בעל „שם ושארית" מציין את שתי השנים תקמ"ו—תקמ"ז ומשאיר את הדבר בספק.

3 „לשון הזהב", חדושים למסכת שבת פיעטרקוב תר"ס), דף צ' ע"א, באמצע החידושים לדף פ"ה.

ישנה דעה כי בספר „נועם אלימלך" אין חדושי תורה לסדר ויקהל, שכן הרבי ר' אלימלך נפטר באותו שבוע, אולם דעה זו הופרכה, שכן בסדר פקודי ישנם חדושי תורה לפרשת ויקהל. ייתכן איפוא שרבי אלעזר בנו, מסדר הספר, קבע את התורה הזו שלא במקומה „לזכרון שבפרשה זו נכבה אורו של עולם מרן המחבר נהורא דאורייתא ויצאת צדיק מן המקום עושה רושם, להיותה נדפסת שלא במקומה" („אהל אלימלך" סימן רפ"ט).

4 „אוצר הסיפורים" לר"צ מושקוביץ, חד (ירושלים תשי"ב), ע' כ"ג.

על הזעזוע שעוררה פטירתו של הרבי ר' אלימלך, אנו למדים מדבריו של רבי זאב וואלף רבה של ליזענסק, המסביר כי לאחר פטירתו של הרבי ר' אלימלך לא מצא מנוח לנפשו עד שהחל לכתוב את חידושי תורתו בעוד שקודם לכן היה עסוק בתפקידו ולא הספיק להעלות חידושיו על ספר, כדברו: „מחמת עול צבור כי יבאו אלי לדרוש את משפטם, וגם שאר צרכי צבור ועול תלמידים, שהעמדתי ת"ל, האומרים כלה דבר יום ביומו, לא כתבתי אלא מעט לעת הפנוי", הרי מעתה לאחר פטירתו של הרבי ר' אלימלך, חזר לכתוב את חידושיו, וכדבריו: „קיבלתי עלי כל מה שעלה על רעיוני, הן בהקיץ והן בשינה, אכתוב על הנייר שיהיה לזכרון לדורי דורות".

5 „דברים ערבים" דף ט"ז ע"ב. רבי חיים מצאנז הורה להביא ביום ההילולא „תיקון" ולברך עליו לעלית נשמתו של הרבי ר' אלימלך („כל הכתוב לחיים" לר"צ מושקוביץ, ע' קע"ה).

6 רבי חיים אלעזר ממונקאטש מביא מסורת כי לאחר פטירתו של הרבי ר' אלימלך נתפרסמו כמה גזירות שביצועם נתעכב בשעתו על ידי תפילתו „אשר עבודתו היתה לבטל הגזירות מכלל ישראל, ופעל נוראות בתפילתו" — — — ואחרי פטירתו כאשר הופעלו גזירות אלו נסעו גדולי תלמידיו וביניהם רבי מנדלי מרימניב ללייזענסק, והשתטחו על קברו בתפלה ובזעקה: „הלא גדולים צדיקים במיתתם יותר מבחייהם, ולמה לא תפעלו עתה לבטל הגזירות".

בלילה נראה הרבי ר' אלימלך להרבי ר' מנדלי וגילה לו: „שמעתי את תפלתכם — — — אך מה אוכל לעשות, כאשר אני רואה כי הכל, כל מה שנגזר היא לטובה לישראל, אולם אתם, בעולם הזה, תוכלו להרבות בתפילה לביטולם" („דברי תורה" מהדורה א, סימן קי"ח). אמו של ר' קלונימוס קלמיש, בעל „מאור ושמש", היתה

נוהגת ל־ס״ע מעיר מגוריה, עיר חדש, עד ליזענסק. בנה ניסה להניע אותה מנסיעתה, וטען בפניה: ״הוא בעולם העליון מאד ואין תועלת להיות על קברו״, וכהנה וכהנה דיבר אליה, אך למחרתו קרא לאמו וגילה לה: ״דעי כי מורי ורבי, הוא הרבי ר׳ אלימלך, נראה אלי והקפיד עלי מאד, ואמר: ״מה לך שתסית את הצדקת הזאת, לבל תסע אל קברי, הזהר והשמר לחזק אותה ביתר שאת שתסע על קברי, ובעזהש״י תשיג שם את מילוי משאלות־ה״, ומאז השתדל בעצמו להשיג בשביל אמו מרכבה לעבור את הגבול (״תולדות הנפלאות״ (חרשה תרנ״ט), ע׳ 5, בשם רבי מאיר יחיאל ממיגלניצה).

7 ״אהל אלימלך״ סימן קמ״ט. ר׳ אהרן, בנו של ר׳ קלונימוס קלמיש, בעל ״מאיר ושמש״, היה מספר כי פעם אחת נסע עם אביו אל הציון הקדוש בליזענסק ״והתנה עם בניו ועם אנשים שיניחו אותו להיות בעצמו על הציון, ולא יכנס שום אדם לשם בעודו היותו שם״. רבי קלונימוס קלמיש לבדו נכנס אל הציון, ואילו בנו ר׳ אהרן, וכן בני חבורתו עמדו בחוץ. הוא נכנס פנימה, סגר בעדו את הדלת, ״והתמהמה שם הרבה, ונפל פחד גדול על בניו, כי ידעו דרכו בקודש, שאין לו להתמהמה כל כך״. הם החליטו איפוא לשבור את הדלת ״וכאשר נכנסו פנימה אל האוהל, מצאו אותו מושכב בפישוט ידים ורגלים על הקבר, והקיצו אותו, ולא יכלו עד שהקיצו אותו בחזקה״.

משנתעורר פנה אליהם ר׳ קלונימוס קלמיש: ״וואס האט עטץ מיר בעטיהן, וען עטץ האלט מיר גילאזט נאך ליגען איין פאר מינוט, וואלט איך גיגאנגען מיט דעם רבין אין גן עדן אריין״ (—״מה עשיתם לי, אילו הייתם מניחים אותי רגעים אחדים לנפשי, הייתי נכנס לגן עדן, יחד עם מורי ורבי״) ״אהל אלימלך״ סימן ק״צ, וכן ב״אהל שלמה״ לר׳ יצחק מרדכי הכהן רבינוביץ (פיעטרקוב תרפ״ד), ע׳ כ״ד.

בעל ״אהל אלימלך״ מוסיף: ״הנה אל תתפלא הקורא, כי כפי הנראה על הציון הקדוש בליזענסק, יש גדר סביב לקבר, ואי אפשר להיות שם בפישוט ידים ורגלים, אולם תדעו שהגדר נעשה זמן רב אחר כך, בפקודת רבי שלמה מראדאמסק, כנודע לכל״ (סימן ק״צ).

8 ״נפלאות התפארת שלמה״ ע׳ 101. רבי שלמה ״היה כהן ולא יכול ל לך על הציון ממש, ואף על פי כן היה לו מקום מיוחד שם, אצל אילן העומד כנגד החלון של האהל, ושם העמידו לו ופרשו לו ג׳ מחיצות (—שפאניש וועגזיל) בינו ובין העם, ושלחן וכסא, ומחיצה הרביעית ה תה פתוחה כנגד החלון, וישב ולמד שם, וכל העולם פרשו משם באימה ופחד, ובעת שסיים לימודו עמד ליד החסידים, ובאו כולם בפתקאות, ושתו ״לחיים״, ושם הראה נפלאות ומופתים, ופעל ישועות עד להפל א״. פעם אחת עמד והכריז: ״כל העולם בחדאי תמהים, ״הייתכן, הרב מראדאמסק יסע ל זענסק על הציון, ומדוע על ציון הצדיק הזה, ולא על ציון אחר״, ובטח אם נכתיב שא ה ותשובה על זה אל הגאון ר׳ שלמה קלוגער מברוד, בחדאי יכתוב ויאריך כמה תשובות ארוכות וחידושים על זה, אבל מי ש ודע מפני מה בארץ ישראל ישנן קברי נביאים ומלכים, שופטים, תנאים ואמוראים, ועל שום ציון א ן עושין ה לולא

רק על ציון רשב"י וציון האר"י ז"ל, מי שידע זאת, יודע וגם יבין את זאת" (שם).

9 „רמתיים צופים", סדר אליהו זוטא, דף נ"ו ע"ב.

10 „עשר צחצחות" דף 18 סימן י"א בשם רבי צבי יחזקאל מיכלזון מפלונסק.

11 „דברי יצחק" לרבי יצחק אב"ד מונקאטש, אות ל"ח.

12 „עשר צחצחות" ע' 32 סימן ע"ח.

13 „קדש הילולים" לר' משה יאיר וינשטוק (ניו־יורק תש"ט) ע' 85, ובהרחבה ב„סיפורי חסידים" לרש"י זוין, חלק התורה, סימן 319.

14 „סיפורי חסידים" חלק התורה, סימן 557.

15 מפי נכדו ר' ישראל צבי ויסבלום, שהשתדל בהקמתו של ה„אוהל" מחדש לאחר השואה.

פרק עשרים ושמונה

אשר השאיר אחריו

ליבוד ההולכים בדרכי החסידות מסביב למורם ורבם, נמנה בין ערכי היסוד של תנועת החסידות, ומראשיתה משתלשלת ויורדת שרשרת ההנהגה לבתי החסידות, אם כי בדורות הראשונים לא עברה ההנהגה בירושה מאב לבן, אלא העברה על ידי מנהיגי החבורה לגדולי התלמידים.

בתורתו לא התעלם הרבי ר' אלימלך מ„זכות אבות" השמורה לבניהם של הצדיקים, ובעמדו על מעלות ההנהגה, הוא מציין מעלת „צדיק, מחמת זכות אבותיו שהיו צדיקים, ומחמת זכותם חולקים להם כבוד, בפמליא של מעלה, שיהיו בניהם צדיקים" [1], אולם הוא לא חדל מלהדגיש כי אין ההנהגה בבחינת ירושה, ולא זו בלבד אלא שהוא מחייב את המיוחסים, ממשיכי הדרך, להגביר את מאמציהם ולהפנות את מבטיהם כלפי מעלה, לאמור: „מתי יגיעו מעשי למעשי אבותי".

„צדיק בן צדיק לא ישגיח על זכות אבותיו, לאמר שזכות אבותיו יעמוד לו ולא יתאמץ בעבודת הבורא מחמת זה", ואף הוא „צריך אימוץ והיזק גדול בעבודתו" [2]. יתר על כן; יש לפעמים צדיקים בני צדיקים, הזקוקים לשמירה יתרה „צדיקים שנתקדשו מאבותיהם, אף שהם מלאים תורה ומצות, מחמת זכות אבותם מסייעתם, לפעמים יכולים לבא ע"י פנייה וגדלות מזה, ויפלו מהר ממדריגתם", ולכן חייב בר אבהן להעלות את עצמו יותר ויותר, שתמיד ידאג ויחשוב „מתי אגיע למקום אבותי, שאהיה צדיק כמותם, והכנעה זו יכנים תמיד לביתו, דהיינו בקרבו, ויוכיח עצמו תמיד" [3].

מגזע הוריו התייחס הרבי ר' אלימלך על משפחה רבת יוחסין, בבואו לפרק נשואין השתדל עם משפחת רוקח המיוחסת. רעיתו של

רבי אלימלך מתוארת כ„אשת חבר", „והיתה אשה גדולה [4], וכן „היה לה כתב יוחסין עד דוד המלך עליו השלום" [5].

אף הבנים אשר נולדו להם קדושים מרחם היו, ואביהם הוסיף להקפיד על חינוכם. הילדים סירבו לקבל תורה מפי מלמד אחד, אם כי הלה היה ידוע כירא ה'. כאשר אביהם, הרבי ר' אלימלך, הבחין בדבר החל לחקור את המלמד, היכן קיבל את תורתו, וכן התענין בטיב מלמדיו ומוריו, עד שהלה נזכר כי בשנות נעוריו למד בחדר אצל מלמד שעוזרו, הריש־דוכנא (—בעהעלפער), היה רע מעללים".

„אם כן — הפטיר הרבי ר' אלימלך — צודקים הם ילדי, המסרבים לקבל תורה שיש פגם כל שהוא, במקורה, או בדרך העברתה" [6].

ראויים היו הבנים לאביהם הגדול, וראויים היו למלא את מקומו, אך הרבי ר' אלימלך, שהודיע בפומבי: „בני לא יהיו רבנים ועשירים, ויחזרו על הפתחים, ואם לא יהיו ראויים מעצמם — לא יתנו להם" [7], לא העביר את ההנהגה לבניו, כי אם לארבעת תלמידיו הראשונים במעלה: רבי יעקב יצחק הוא ה„חוזה" מלובלין, רבי ישראל המגיד מקוזניץ, רבי מנדלי מרימנוב ורבי אברהם יהושע העשיל מאפטא, בעל „אוהב ישראל" [8].

לאחר פטירתו של הרבי ר' אלימלך הקימו ממשיכי שרשרת ההנהגה את חצרותיהם במקומות מגוריהם, ובליזענסק עצמו מילא בנו ר' אלעזר את מקומו. היו בין התלמידים, שהמשיכו לבוא לליזענסק וקיבלו עליהם את מרותו. אולם ר' אלעזר עצמו הלך בדרכי אביו. כל ימיו שמר על ענוות רוחו ולא החזיק טובה לעצמו [9]. העניות היתה שררת בביתו, ולכן הציע לפניו רבי נפתלי מרופשיץ, מתלמידי אביו הנאמנים, לסובב בקהילות ישראל ולקבוע „מעמדות" לביסוס מעמדו הכלכלי, והוא עצמו, רבי נפתלי, התנדב להלוות אליו. בדרכם שפך רבי אלעזר את לבו לפני רבי נפתלי: „חושש אני משום גזל, שכן כולם מתיחסים אלי בכבוד, מתוך הערכה לאבי הקדוש, בעוד שיודע אני בעצמי שאיני מגיע לקרסוליו, ומה לי להתהדר בנוצות זרים" [10].

כעשרים שנה כיהן רבי אלעזר בקדש על מקום אביו, עד אשר נסתלק לבית עולמו ביום כ"ח תמוז תקס"ו, והובא למנוחות עולמים בליזענסק, בחדר הקדמי לפני אהל אביו [11].

נוסף על רבי אלעזר, שבילא מקומו בקדש, היו לו לרבי אלימלך שני בנים, ושניהם מבני עליה: **רבי אליעזר ליפמאן**, הוא ר' ליפא מחמעלניק. [השני], הנודע בספרו „אורח לצדיק". גדולי הדור הפליגו בשבחו, וה„חוזה" מלובלין אף הכריז „שר' ליפא זקוק לתשעה מלאכים שיתפללו במנין שלו, ורק הם יוכלו להחזיק מעמד במחיצתו מגודל התלהבותו" [12].

בשושן פורים של שנת פטירתו „ערך סעודה לאנשי שלומו, והכין כל המלבושים וה„קיטל" אשר יצטרך בעת פטירתו, וברכם איש איש כברכתו, ונסע לליזענסק", ולאחר ימים אחדים נפטר ביום כ"ו אדר תקע"ג, ומנחתו כבוד ליד אהל אביו [13].

רבי יעקב ממוגלניצא, ששימש כרבה של העיר, והצליח ביותר להסתיר את גדולתו [14]. מחוץ למסורות בעל פה כמעט שאין בידינו ר·ש·מים עליו, אולם אחת האסמכתאות החשובות לגדולתו, מצויה באחד מספרי החסידות הנדירים ביותר, הוא ספר „יסוד אמונה ומדת ענווה" על התורה, לרבי חנוך ב"ר טוביה הכהן, שנדפס בווארשא (תקפ"א) ורק טפסים מועטים הימנו מצויים בספריות הגדולות.

מהבר הספר שתה מבארם של כל גדולי החסידות בדורותיו: רבי יחיאל מיכל מזלאטשוב וה„חוזה" מלובלין, רבי זישא מאניפולי והמגיד מקוזניץ, רבי משה לייב מאפטא (סאסוב) ו„היהודי הקדוש" מפשיסחא, רבי דוד מלעלוב ורבי ראובן הלוי מזארנובצי בעל „דודאים בשדה". בספרו הוא מביא את הדברים ששמע מפיהם או בשמם,ובכללם הוא מזכיר גם את רבי יעקב ממוגלניצא בין רבותיו ובכבוד רב [15].

ר' יוסף לוינשטיין מסערוצק, שבידו היו מסורות מזקני החסידים, ומהם שהכירו עוד את תלמידי הרבי ר' אלימלך, מתאר אף הוא את ר' יעקב כ„צדיק נסתר" [16].

באחת המסורות המועטות המצויות בידינו, יסופר כיצד הוכיח ר' יעקב את כוחו להחזיר בעלי עבירות בתשובה שלמה. כאשר נתגלה הדבר לרבים וראו את עיניו הבהירות, הכריז המגיד מקוזניץ כי „רבי יעקב גדול וגבוה ממרחק יידע", ופרשה זו סופרה בהרחבה ע"י אחד מנכדי הרבי ר' אלימלך, הוא רבי אלימלך מגרודזיסק:

באחד הימים שלח רבי יעקב להודיע לגביר אחד, מתושבי וויסקוט (עיירה בגליל מוגלניצה), את הוראתו, לגרש את אשתו ולשלחה מביתו בגט פיטורין. הדבר היה לפלא בעיני הגביר, כי „מעולם לא שמע עליה שום שמץ דבר מגונה, והיתה כל ימיה מוחזקת בעיניו לצנועה וכשרה, והיה לה ממנה בנים ובנות, וחי עמה בשלום ושלוה". סבור היה בראשונה „אולי טעות היתה לו להרב, ולא שת לבו לדבריו כלל — — — אבל מה גדלה תמיהתו, כי הרב שלח אליו בפעם השניה, בגזירת מרא דאתרא, שיגרשנה תיכף".

בעלה של אותה אשה, נסע למוגלניצה לרבי יעקב „ושאל אותו לאמור לו, מה פשעה ומה חטאתה, הלא היא צנועה וישרה", אך הלה עמד על דעתו „כי היא אסורה עליו מן הדין". „הוא נבהל ויעמוד משתומם, ויאמר להרב: „איך ומה תוכלו לומר כזאת על אשה כשירה, שאינני יודע שום רמז רמוז, לא מיניה ולא מקצתה", וילך לביתו בחרי אף".

מכיון שהוא נמנה בין המסתופפים בצלו של המגיד מקוזניץ, נסע אל רבו וסיפר לו את המאורע. גם בעיני המגיד לא היו הדברים מחוורים כל צרכם, באמרו „על פי שנים עדים יקום דבר", „תורה לא בשמים היא" ואף „אין משגיחים בבת קול". הוא פנה באגרת למוגלניצה, לרבי יעקב, וביקש הימנו להפסיק את רדיפותיו כנגד אותו גביר, אולם ר' יעקב שהתעלם מפניה זו לא חדל ממאמציו, ואף הגביר עליו את לחצו לגרש את אשתו.

המגיד מקוזניץ לא ראה לפניו דרך אחרת אלא לנסוע בעצמו למוגלניצה, וכאשר נפגש עם רבי יעקב פנה אליו בשאלה: „אם אמנם שאולי ראה כבודו ברוח הקודש, שאשתו אסורה אבל הלא תורה לא בשמים היא, ואכן מחוייבים לפסוק על פסק דין תורה הקדושה, „על פי שנים עדים יקום דבר", ויש בכך גם פיקוח נפש, כי המחלוקת אשר ללהבה יצאה, גדלה והולכת בכל פעם יותר ויותר".

בתשובתו גילה לו רבי יעקב למגיד מקוזניץ: „מה אעשה כי אבי הקדוש, רבי אלימלך, ואמי הקדושה מושכים אותי בכנף בגדי, ואומרים לי איך תוכל לשתוק, שבגליל שלך תהיה עבירה גדולה כזו". הוא הוסיף לספר, כי בחלומו ראה את אמו כשהיא מעירה את

בעלה, הוא הרבי ר' אלימלך, באמצע הלילה, ואומרת: "מלך, מלך, הלא בשמים נעשה רעש גדול וקטרוג על עם ישראל, ואתה תחריש לעת כזאת". רבי יעקב הסביר איפוא את צעדיו הנמרצים: "ואם שניהם עומדים אצלי, ואינם מניחים אותי לשתוק, מוכרח אני לעשות כל אשר בכחי, ושלא תהיה המבשלה הזאת בגליל שלי". משמע המגיד כך, סילק את עצמו מפרשה זו, פנה לביתו, ואמר לו לר' יעקב: "כטוב בעיניכם תעשו".

לא ארכו הימים, וקלונם של הפושעים נתגלה ברבים. בימים ההם נפטר לעולמו אחד מבני המקום, מפשוטי העם, ורבי יעקב הביע את רצונו להספידו במעמד כל התושבים. הדבר היה לפלא בעיני כל תושבי העיירה, שכן אותו נפטר מיחזק היה לאדם פשוט, ומתוך התעניינות נאספו כולם להשתתף בהלוויה ולשמוע את ההספד מפי רבי יעקב. בהספדו השמיע דברי מוסר ותוכחה, עד שגעו כל העם בבכיה, והרהורי תשובה החלו להתגבר בלבות כל הנאספים. בתוך דבריו יצאו מבין הקהל שנים, איש ואשה, והודו על עוונם, והיא אותה אשה, שרבי יעקב תבע מבעלה להוציאה מביתו בגט פיטורין.

רבי אלימלך מגרודזיסק, שסיפר את הדברים, הוסיף כי שניהם באו לפני ר' יעקב לבקש תיקון לנפשם, ואז ציוה עליה לקבל גט פטורין מבעלה, וכן הורה להם דרכי תשובה, "ומאז ידעו הכל כי רוח ה' נוסכה בו בר' יעקב, ויאמינו כי איש אלקים קדוש הוא"[17].

בנותיו של הרבי ר' אלימלך

לרבי אלימלך היו גם שתי בנות ושתיהן זכו לשם באהלי צדיקים:

מ ת מירל, שהיתה מכונה מיריש. מסורת הסידית מספרת כי רבי אלימלך התענה פעמיים "תשובת הקנה" לפני הולדתה, היא מתוארת כ"צדקת גדולה". כל הצדיקים הלכו אליה לשמוע מהליכות אביה, ורבים נתברכו על ידה. בעל "אהל אלימלך" מוסיף "ובעלה היה הצדיק ר' אליהו משדה לבן"[18]. פעם אחת התערבה לטובתו של רבי מנדלי מרימנוב והגנה עליו בפני אביה. כאשר אביה הכריז: "בני לא יהיו רבנים ועשירים כי אם יחזרו על הפתחים", לא הניחו הדברים את דעתה, ואביה נענה לה[19].

בת שניה ושמה **עטיל**, היתה אשת "הרב החסיד ר' ישראל",

ממשפחתו של ה„חוזה" מלובלין וכפי המסופר „נסע בסוף ימיו לארצנו הקדושה ונפטר שם" [20].

בפרק זה יש להזכיר גם את שני גיסיו, בני ר' אהרן רוקח, והם אחי אשתו של הרבי ר' אלימלך: ר' משה רבה של קהילת בעגדין ור' יהושע.

רבי משה מבעגדין מתואר „הרב הגדול, הצדיק המפורסם, חסידא קדישא, אבדק"ק בעגדין" [21]. נכדו רבי אייזיק מקאמארנא מספר כי שלשים שנה שימש כרב בעירו, וכל אותן השנים „לא אירע כתם באשה, ולא שאלה בפסח, ולא שאלה בעניני תערובות איסור והיתר ולא נפל שריפה בעיר" [22].

ר' יהושע נולד, לפי מסורת משפחתית, סומא בשתי עיניו, והרופאים הזהירו כי מוחו חלוש כל כך, עד שסכנה גדולה לו אם יראה אור השמש, ועל כן דרשו להחזיק אותו תמיד במקום אפל, ואמנם נתגדל במשך שנים אחדות במרתף.

כאשר דודו ר' אלעזר רוקח, רבה של קהילת אמשטרדם ובעל „מעשה רוקח" בא להפרד מאחיו ר' אהרן לפני עלייתו לארץ הקודש, ביקש להביא לפניו את כל בני המשפחה, כדי לברך אותם. כולם באו לפניו, מחוץ לבנו זה שלא הובא מחשש סכנה לחייו, אך רבי אלעזר שהרגיש בהיעדרו, דרש להביא לפניו את הילד הסומא, והוא העביר את ידו הקדושה על עיניו, ותיכף החל לראות, ונעשה רב־גאון בישראל [23].

בין ממשיכי השרשרת יש להזכיר את רבי משה אליקים בריעה, בנו של רבי ישראל המגיד מקוזניץ. ובעל „באר משה", שהיה (בזיווג שני) חתנו של רבי אלעזר בן הרבי ר' אלימלך. רבי משה, שנתחמם לאורו של הרבי ר' אלימלך, מביא בספריו הרבה מחידושי זקנו, ומציין כמה מהנהגותיו. אחר פטירת אביו, המגיד מקוזניץ המשיכו רבים מתלמידי אביו לנסוע אליו [24].

אחיו הרבי ר' זישא מאניפולי ויתר אחיו

לאחר פטירתו של הרבי ר' אלימלך נותר לפליטה אחיו הרבי ר' זישא מאניפולי [25]. גדול היה הרבי ר' זושא מאחיו ר' אלימלך בט"ו שנים, אף האריך שנים אחריו כמספר הזה [26].

במשך שנים ארוכות נמצאו שני האחים, תרי צנתרי דדהבא, בכפיפה אחת, ולפי מסורת החסידים, השלימו שני האחים זה את זה. הרבי ר' אלימלך היה „מדת מלכות" והרבי ר' זישא „מדת יסוד", ויחדיו השלימו את שני המדות העליונות, לדורם ולדורות.[27]

הרבי ר' זישא קירב את אחיו הצעיר ר' אלימלך לדרך החסידות, ולאחר שהלה עלה ונתעלה להנהגת החבורה, הכיר הרבי ר' אלימלך ת דה לאחיו הצעיר, שמר לו אמונים ומכר לתלמידיו מדברי אחיו. אף בספרו „נועם אלימלך" הוא מזכיר את אחיו הרבי ר' זישא, פעמים רבות בתואר „החסיד המפורסם".[28]

לפי מסורת חסידים היו להם שני אחים נוספים, והם רבי נתן (—נתקי) ליטוואק מווארשא, ורבי אברהם, ששימש כרופא בצבא ח"ל פרייסין ומושבו היה בקעניגסבערג.[29]

סיפור מיפלא בידינו על ר' נתן, שהתגורר לפנים בליטא ונמנה על המתנגדים, אולם לאחר מעשה פלא שאירע לו, ביטל את התנגדותו והצטרף לתנועת החסידות:

היה זה, כאשר ר' נתן חלה במחלה מדבקת, ובפקודת הרופא נאסר כל מגע עמו, שכן „כל הנוגע בו ידבק במחלתו האנושה ומה גם שלדברי הרופאים צפוי היה למיתה תוך יומיים". זקן אחד ממכיריו נכמרו רחמיו על ר' נתן, והתיישב בדעתו „בין כך וכך, הלא הנני איש זקן, ומה לי היום או מחר". הוא הפקיר איפוא את עצמו, והביע את נכונותו להסתכן ולשמש את החולה, למען יהיה חיי שעה, שאף הם נקראים חיים, עד כי מיתר לחלל שבת. „אם נגזר על החולה שימות — אמות גם אני, ואקיים מצוות עשה של „ואהבת לרעך כמוך", במסירות נפש ממש". — אמר בלבו.

הזקן הסתגר עם ר' נתן החולה „ינתנו להם מעט צרי ודבש ונכאת, להשיב נפש החולה, ונתנו ארוחתם, ארוחת מזון לימים אחדים בלבד, כי הלא הרופאים אמרו כי במשך היומיים הקרובים ימות". הוא הדליק נרות והתישב מן הצד, וכאשר ראה כי ר' נתן נשאר דומם, בטוח היה שהלה הוציא את נשמתו. הוא התכונן לסלקו מן המטה ולהניחו על הארץ, אך כאשר ניגש אל המטה הבחין כי „החולה התחיל לפרכס ורוח חדשה באה בקרבו, ובאפיו ריח נשמת חיים". הוא הוסיף להסתכל בו בר' נתן, והשתומם, שכן בכל רגע ורגע נראו

בו „פנים חדשות לטובה, עד אשר פתח את עיניו ורמז בידיו, לתת לו דבר מה בתוך פיו, ונתן לו משקה, ולאט לאט ביקש מאתו מים ואוכל, ועד אור הבוקר חזר לאיתנו, ונתרפא והיה לאיש, והיה הדבר לפלא".

ויהי בבקר ביקש הזקן מרבי נתן כי יאמר לו תוכן הדברים. „האם לא שמעת ולא ראית מאומה, כי הלא ראיתי כי כבר היית בעולמך, ועתה הנני רואה כי עולמך ראית בחייך, לכן הגד לי דבר מה ואדע", אבל הלה עמד בסירובו וטען לפניו כי „איננו יודע שום דבר אשר נעשה אתו". הזקן פנה אליו שוב: „הלא ראית כי אני סיכנתי את עצמי עבורך, ואיככה תוכל להתנהג ככה, לבל תעשה רצוני", אבל ר' נתן עמד בסירובו „איני יודע מאומה".

לאחר שהזקן דיבר אתו קשות והודיע לו „הנני גוזר עליך בגזירת עירין, כי תגיד לי דרך אמת לאמיתו", גילה לו רבי נתן כי בו ברגע שנשמתו פרחה מאתו, הביאו אותו לפני בית דין של מעלה, ושם פגש את אחיו, הרבי ר' אלימלך. הלה שאל אותו: „מה תעשה פה ?", וכאשר שמע מפיו כי דנו אותו למיתה ונטלו את נשמתו, פרץ בצעקה: „היתכן כי גם כאן יהיה עלמא דשקרא לקטיף עין בעודנו באבו, ולהמית איש צעיר, בעל אשה ובנים". הרבי ר' אלימלך הוסיף כי „איננו מסכים לפסק הלז", ודרש כי בית הדין ישב פעם שניה לעיין בדין זה.

אחר כך בא גם אחיו השני, רבי זישא, והחזיק אותו בזרועו, ואמר: „אלימלך, תפים אותו בידך, ובוא עמי". הדיינים התחילו לצעוק בקול: „מה זאת, וכי העולם הוא עולם הפקר, וכל איש יוכל לעשות כרצונו, וכל דרך איש ישר בעיניו, — — — ומי הוא זה האיש אשר הרהיב עוז בנפשו, לקחת אותו בחזקה". אולם בת קול ענתה להם כי הוא הרבי ר' זישא. „הספר אשר יש לו תחת זרועו, הוא ספר הזוהר הקדוש, שהוא לומד בו, ועל כן יוכל לעשות את כל אשר ירצה ואין מידו מציל. לא נוכל איפוא למחות בידו, ומוכרחים אנחנו לציית לכל דבריו".

ור' נתן סיים את סיפורו: „אחי הקדושים הנ"ל העירו אותי בחזרה, וזאת ראיתי, וברגע אחד נעשה כל הענין הלז, ומאותו רגע חזרה חיותי בקרבי, והתחלתי לשוב לאיתני ולבריאותי. זאת ראיתי

מאחי הקדושים, ובעתה כרו תלונותי והתנגדותי מהם ומכל חבריהם ותלמידיהם", וכך נתקרב ר' נתן לתנועת החסידות[30].

הסידים מספרים כי אחד מנכדיו של רבי נתן ושמו רבי ברוך, בנו של התנו רבי יוסף שפירא, התקרב לחסידות ונמנה על תלמידיו של רבי בונם מפרשיסחא. עם פטירת רבי בונם קיבל עליו את מרותו של רבי מנדלי מקוצק, ונמנה בין האריות שבחבורה, והוא רבי ברוך מטשיזובה[31].

הערות לפרק עשרים ושמונה

1 „נועם אלימלך" פרשת במדבר.

2 שם, פרשת לך.

3 שם, פרשת בא. את הפסוק „ושכחי עמך ובית אביך", היה רבי אלימלך מפרש כלפי המיוחסים „אם תבוא למדריגה זאת שתשכח מאיזה עם אתה, ומאיזה בית אב אתה מיוחס, אז יתאו המלך מלכו של עולם, את יפיך", „שכניע עצמו בזה, שלא יתגאה ביחוס אבותיו, אם הוא ממשפחה מיוחסת, רק יחשוב שזה הוא סיוע לו לעבודת הבורא שזכותם עומדת לו ולזרעו, אבל לא להנאת עצמו ולגאותו". („נועם אלימלך" פרשת בא, וכן באגרת הקדש אשר בסוף הספר). האדם צריך לסלק את מדת ההתפארות „דהנה עיקר התפארות השפלות באה לאדם, ע"י שהוא מתגאה ומתפאר באבותיו שהוא בן גדול ם, וצריך לצאת מהמדה הגרועה הזאת, להתפארות אחרת הטובה בעיני ה' ואדם" (שם, פרשת לך).

4 לפי המסופר ב„מגלת יוחסין אשר בסוף „מים רבים" לר' נתן נטע הכהן מקאלביעל, היו לו לרבי אלימלך שתי נשים. אשתו הראשונה היתה מרת שפרינצא, בתו של רבי אהרן מרגלית, והוא אחיו של רבי אלעזר רוקח מברודי, בעל „מעשה רוקח", ושם אשתו השניה היה גיטל.

בין היתר נמסר שם כי רבי שלום מבעלז היה מפליג בשבחו של ר' אהרן, חתנו של הרבי ר' אלימלך, והיה אומר אל"ו כי „הוא אדם גדול מאד". רבי חיים יעקב ספרין, בהקדמתו לספרו של אביו „בן ביתי" על תהלים מיוחס מסירת זו לבעש"ט כי „הבעש"ט אמר גדולת על רבי אהרן למעלה ממעלת אחיו". (הדברים מובאים בקונטרס „יד המאיר", בפתח הכפר „פענח רזא" (ואראשא תר"צ) ע' 22, בשם רבי ישכר דוב מבעלז).

5 כתב היוחסין „שהיה חרות באותיות זהב", ושמות ממשיכי השרשרת נרשמו בו מדור לדור, נשרף בשריפה שהיתה בליזענסק (מגילת היוחסין בסוף ספר „מים רבים", שם). אולם בניו של הרבי ר' אלימלך עלו ונתעלו בזכות עצמם, יזכות אבותם מסייעת להם, ואף הם הקימו שלשלת מפוארת של צדיקים ומנהיגי עדות בתנועת החסידות.

6 „אהל אלימלך" סימן קס"ג, בשם רבי ברוך מגארליץ.

7 שם, סימן קנ"ז.

8 ראה לעיל פרק „היושבים ראשונה במלכות" ובהערות.

9 מגילת יוחסין בסוף ספר „מים רבים" (סימן ט"ו). רבי אלעזר היה חתנו של ר' שמואל מלמד משינאווא (שם).

10 מכתבי ר' יוסף שוחט מבריסק, מחשובי חסידי סלונים (כתב־יד).

11 מופלא היה ר' אלעזר בהנהגותיו עוד משנית ילדותו. הרה"ג ר' ישעיה אשר זעליג מרגליות מביא בספרו „כחו דרבי אלעזר ברשב"י", את הסיפור אשר שמע מפי רבי אברהם שמחה מברנוב, כי בשנות ילדותו „לא רצה הילד אלעזר ללכת ל„חדו"", לא רצה ללמוד, לא שמע בקול הורים". כשסיפרו לאביו, הרבי ר' אלימלך, על הליכותיו המשונות לא הגיב כלום, רק לפעמים היה אומר „נזכה ונראה לחג הבר מצוה שלו".

כשהגיע לגיל מצוות נקרא החייט שהוזמן לתפור את בגד השבת של חתן הבר מצוה אל הרבי ר' אלימלך, והוא הורה לו לחייט, לכתן בכל שלבי תפירת הבגד לכבוד השי"ת. החייט פרש את הסחורה „על שולחן המלך", הוא הרבי ר' אלימלך, וכשהתחיל לחתוך הכתפיים אמר רבי אלימלך להחייט: „אמור כך, הנני חותך כתפים עבור ר' אלעזר, שלא יוכל לנוע בכתפיו רק עבור הבורא ית"ש, וכן בהגיעו לחלציו ולידים „הנני חותך זאת וזאת, עבור ר' אלעזר, אשר לא יוכל להרים ידיו וחלציו, רק עבור הבורא ית"ש", וכך לגבי כל פעולות החייט.

ביום ה„בר מצוה", בביקר קודם הנחת תפילין, בבואו מן הטבילה הלביש הרבי ר' אלימלך לבנו, את המלבוש החדש לכבוד היום, „ותהום כל העיר לפלא, אשר ראו כולם, שכן הילד נהפך לאיש אחר", ומאז „ויגדל מאוד, והיה רבי בעיר ליזענסק ונקרא הרבי ר' אלעזר, והיה רועה צאן קדשים ומנהיג ישראל, ורבים נהרו אליו לשמוע לקח מפיו".

12 מתוך דברי הפתיחה של המו"ל לספר „אורח לצדיק", (זרשא תרנ"ג).

13 שם. לפי המסופר נהג ברבנית שעתים בלבד בכל שנה, בשושן פורים, ולאחר מכן הסיר את האיצטלא וסירב לקבל „פדיונות" (מפי הרה"ח ר' אהרן סורסקי).

14 „אהל אלימלך" סימן רצ"ח.

15 „ושמעתי מבוצינא קדישא הרב החסיד המפורסם ר' יעקב ממוגלניצא זצ"ל שאמר כיון דישראל אמרו נעשה קודם לנשמע, והיה משה רוצה דהקב"ה יהיה גם כן בבחינה זאת „טרם יקראו ואני אענה", לזה אמר „ויגש משה את דברי העם אל ה'", שיהיה גם כן כזה בבחינה כנ"ל, ע"כ דברי קדשו".

אף רבי יעקב אהרן מזאלש'ן מביא בספרו „בית אהרן" (ע' 196 בליקוטים) דברי תורה ששמע מפיו של רבי יחזקאל מקוזמיר, בשם רבי יעקב ממוגלניצא „וישאלהו האיש" — זה המלאך, „לאמר מה תבקש". כשאדם מתפלל שיאלים איתו: „מה אתה מבקש? בעד ישראל וזה טוב, או בעד כבוד שמים — וזה טוב מאד?", והוא עמה לו „את אחי אנכי מבקש".

רבי שמואל משינאווא מספר, בספרו „רמתיים צופים" (ח"א דף פ"ה ע"א), בשם רבו רבי בונם מפרשיסחא על גדולתו של רבי משה הגדול מפשבורסק (ראה לעיל בערכו בפרק ה„מעין הנובע"), וכאשר הוא מתאר את ביקורו של רבי משה במוגלניצה, הוא מזכיר בין הבאים אליו את „הרה"ק ר' יעקב בהרה"ק ר' אלימלך ממוגלניצה".

16 „אהל אלימלך" סימן קע"ד, בסופו.

17 שם, בשם רבי אלימלך מגרודזיסק.

18 „עשר צחצחות" דף יב (סימן כ"ח) בשם ר' אברהם איטינגא.

19 „אהל אלימלך" סימן קנ"ז.

20 שם סימן שמ"ח. חתנה היה ר' יצחק ליב אבד"ק פריסט"ק, אביו של ר' יחיאל וואגשאל, הוא מאבות משפחת וואגשאל.

ר' פנחס אלימלך, בנה של מרת מיריש, נודע בחסידותו. בעל „דברים ערבים" מספר (ח"א ט"ז ע"א), כי אחד מבניה שנקרא בשם אלימלך על שם אביה לא האריך ימים, ובחלומה נראה אליה רבי פנחס מקאריץ, והורה לה לקרוא את שם בנה שיולד לה אחריו גם על שמו פנחס, ונקרא שמו בישראל פנחס אלימלך.

אחד מנכדי הרבי ר' אלימלך, מ"פלא בהנהגותיו", רבי נפתלי מליזענסק, בנו של רבי אלעזר, לא נתן לחסידים לבוא אליו. כאשר כמה מעריציו ניסו להערים עליו והחליטו לבוא אליו בערב שבת אחר חצות כדי שלא יוכל להתנ"ר אותם הביתה, הבחין בדבר ברוח קדשו, התיצב אצל החלון, ובאצבעו רמז להם כי „לא יהגיבו עוז" לשבות אצלו, והם נאלצו לחפש להם אכסנ"א אצל תושבי המקום.

כאמ"ר, הסתיר דרכו בקדש ורק לאחר פטירתו נודעה גדולתו לרבים וכך היה מעשה, כפ' שסופר לבעל „דברים ערבים", בשעת ביקורו בל זענסק : בניו של הרבי ר' אלימלך הובאו למנוחות בחדר הסמוך לאהלו, וכמעט שאין מקום נוסף, אולם כאשר הביאו את ארונו של ר' נפתלי למנוחות, התיצב שארו ר' אלימלך רידניקר, ופנה אל הצדיקים הטמונים שם בחדר החיצוני : „פנו מקום לרבי נפתלי, ולא — נביא אותו למנוחות באוהל עצמו, והרבי ר' אלימלך לא יצטער כלל".

ואז — הוא מוסיף לספר — החלו לחפור הקרקע, וכמעט כי נראה עין בעין כי שני הקברות מן הצדדים צמצמו את עצמם, וחפרו ומצאו שטה קרקע להטמין שם את ארונו של ר' נפתלי („דברים ערבים" דף ט"ז ע"ב).

21 „שם הגדולים החדש" אות מ סימן קע"ב.

22 „נוצר חסד" פרק ד' משנה ז'. בדברי ההקדמה של הרב חיים יעקב ספרין לספר „בן ביתי" על תהלים, לאביו רבי אליעזר צבי סאפרין. הוא מונה את ייחוסו של זקנו רבי אייזיק מקאמארנא, חתנו של זקנו רבי אברהם מרדכי מפינטשוב „בן הגאון הצדיק רבי יעקב בנימין זאב אב"ד ווילברום, בן הגה"ק מוה"ר משה אב"ד בענדין, המובא בספר „נוצר חסד", בן הגה"ק ר' אהרן מרגליות, אחיו של רבי אלעזר ריקח ברודי בעל „מעשה רוקח".

יש להעיר שרבי יצחק אייזיק מקאמארנא המזכיר את הרבי ר' אלימלך בכמה מקומות בהערצה מופלאה, (ראה להלן בפרק „נועם אלימלך" „לדורו ולדורות"),

אינו מתייחס אליו כשאר משפחה, ואכמ"ל.

23 „אהל אלימלך", סימן של"ט. בהזדמנות זו בירך את בת אחיו היא מרת שפרינצא רעיתו של הרבי ר' אלימלך, והורה לה לקרוא אחריו את שם בנה, הוא רבי אלעזר, שנהג נשיאות בליזענסק לאחר פטירת אביו.

24 „שם הגדולים החדש" אות מ, סימן ר"ז.

25 „סדר הדורות החדש" מתלמידי הבעש"ט.

26 לעומת המסורות לפיהן היו רבי זישא ורבי אלימלך אחים מאב ואם, ישנן בידינו הוכחות נגדיות, כי הם לא היו בנים לאב אחד. הרבי ר' אלימלך היה לפי המקובל בנו של ר' אליעזר ליפמן, אולם שם אביו של רבי זישא היה ר' אברהם, וכך הוא הותם בהסכמתו לספר „נועם אלימלך" : „משולם זוסמן במו"ה אברהם מאניפולי". יש איפוא הטוענים כי אמו של רבי זישא, שנתאלמנה מבעלה הראשון ר' אברהם, נישאה לר' אליעזר ליפמן, והולידה לו את רבי אלימלך.

עוד לפני כיובל שנים, בשנת תרנ"ט, העסיקה שאלה זו את ר' נתן נטע הכהן מקאליביעל, מסדר ספר „מנורת זהב", והוא פנה בנידון לנכדי הצדיקים בליזענסק ובאניפולי, והם עמדו על דעתם כי השנים, הרבי ר' אלימלך והרבי ר' זישא, היו אחים מאב ואם.

ר' אלימלך, מנכדי הרבי ר' אלימלך, שהתגורר בליזענסק, טען בפניו כי „קבלה מידו מדור דור, כי הם היו שבעה אחים מאם ואב אחד, ושמו היה ר' אליעזר ליפא" וחילופי השמות הם, לדעתו, טעויות המדפיסים כסעד לדעתו יש לראות את ההסכמה של הרבי ר' זישא לספר „גנזי יוסף" (לבוב תקנ"ב) בה הוא חתום „משולם זיסיל במ"ל ז"ל מאניפולי".

ר' זלמן מרגליות אב"ד אניפולי, העתיק לצורך זה נוסח מצבתו של הרבי ר' זישא, השוכן כבוד באניפולי „משולם זוסיא ברא"ל זלה"ה", בהוכיחו אף הוא מכאן שאביו של ר' זישא היה ר' אליעזר ליפמן. כן הוסיף הלה „שהוא מקיבל מאיש זקן אשר עשה מלא רחמים לר' זישא בבית עלמין דשם, ושם אביו, ברור לו שהיה נקרא בשם אליעזר ליפמאן", אולם מכלל ספק לא יצאנו („מגילת יוחסין" בסוף ספר „מים רבים" אות ט"ז ואראשא תרנ"ט).

27 „נהר שלום" לרבי מאיר שלום מקאליש"ן (וורשה תרס"ח), דף ע"ו ע"ב, בראש הליקוטים.

28 הרבי ר' אלימלך המשיך לפקוד את אחיו ר' זישא גם לאחר פטירתו, וכך הוא סיפר המעשה, כפי שסופר על ידי ר' אליהו בער, גיסו של ר' אהרן מטרנוביל, מפיו של יהודי זקן, שראה את הרבי ר' אלימלך, שנים אחדות לאחר פטירתו, בהיכלו של הרבי ר' זישא : אותו זקן הבחין בחדרו של הרבי ר' זישא שהוא מלא אורה, וכשהציץ לתוכו ראה שם ישיש עטוף לבנים מסב לשלחנו. לשאלתו גילה לו הרבי ר' זישא כי הלה הוא אחיו הרבי ר' אלימלך, שבא אליו מעולם האמת. הרבי ר' זישא הוסיף לספר לו לאותו זקן כי „בראשונה היה גדול מאחיו לא רק בשנים, והוא הוא שקירב את הרבי ר' אלימלך לחסידות, אולם כעת — הוסיף — הוא גדול ממני" („סיפורי צדיקים החדש").

פרשת תולדותיו של רבי זישא מאניפולי ראויה אף היא לספר מיוחד, אולם לא נגענו כאן אלא בענינים הקשורים לתולדותיו של הרבי ר' אלימלך, וכל פרשה באה בפרק המתאים.

29 „אהל אלימלך", סימן קנ"א, בשם רבי יוסף לאוזינשטין מסעראצק. בעל 'דברים ערבים" מציין (דף כ"ב ע"ב) שמועה שהגיעה לידו מפי נכדו של הרבי ר' אלימלך כי „שבעה אחים היו, כולם בני איש אחד, ארבעה מהם ידועים, כאמור, ויתרם אינם ידועים לנו".

30 „דברים ערבים" (שם).

31 „אריות שבחבורת קוצק" לר' יהודה ליב לוין ח"ב ע' 57. יש להוסיף כי בספר „נחלת עולמים" הכולל את המצבות הראשונות בבית העלמין של וארשא, מובא נוסח מצבת ר' נתן (סימן צ"ח) : „ר' נתן נחום בהר"ר אלעזר הלוי, ממשפחת הקדושים הר' אלימלך ואחיו ר' זישא, נקרא ר' נתן סטוצינר", אולם אין זה ר' נתן דנן, שכן שני האחים לא היו לויים.

פרק עשרים ותשע

נועם אלימלך

משנתו של הרבי ר' אלימלך הובאה לדפוס בספרו „נועם אלימלך", הנמנה בין ספרי היסוד העיקריים בתורת החסידות מראשיתה. בספר זה, כמו ביתר ספרי החסידות, מבוססים הדברים גם על פי תורת הקבלה, אך ייחודו של „נועם אלימלך" שהוא מובן לא רק על ידי אנשי סגולה, היודעים ללמוד ולהבין את היסודות הגנוזים בו, אלא גם ע"י פשוטי העם[1], והיא שעמדה לו לספר זה שאינו זז מעל שלחנם של ההולכים בדרכי החסידות. מהם הקובעים בו שיעורים בשבתות, ומהם המעיינים בו גם בימות החול, ורבים מגדולי החסידות מסתמכים על דבריו, לא רק לביסום ולהסבר תורת החסידות והליכותיה אלא גם להסבר מאמרי חז"ל וכדומה[2].

בחייו לא העלה הרבי ר' אלימלך את דבריו על מכבש הדפוס, אלא חרת אותם על לוח לבם של תלמידיו הרבים, שנאספו אליו לשאוב מבארו באר מים חיים. כשנשאל „אם חיבר איזה חיבור" השיב כי „זה לו ארבעים שנה שהוא עוסק בחיבור, ועדיין לא השלים אותו". כאשר השואל הוסיף להפציר בו, וביקש הימנו להראות לו את ה„חיבור" הסביר לו הרבי ר' אלימלך כי הוא „עוסק בחיבור לבו ולבם של ישראל לעבודת הבורא ית"ש, וטרם השלים את המלאכה"[3].

כמה מתלמידיו הביעו עוד בחייו של הרבי ר' אלימלך, באוזני בנו ר' אלעזר, את המשאלה כי הדברים הנשמעים מפיו יועלו ויובאו לדפוס. הלה הביא לפני אביו את הפנייה ונענה, כי בחייו אין הוא חפץ בהדפסת חידושיו אלא לאחר פטירתו: „אמת, נכון הדבר מאד לפני בורא עולם ית"ש, שיבוא לבית הדפוס, כי כל אחד בודאי ימצא בו מחזק חפצו, לפי מעמדו ומדרגתו בעבודה, אך שאיני רוצה שיהיה זאת בעודי בחיים מהטעם הכמוס"[4].

ר' אלעזר נהג איפוא בכל יום ראשון לכתוב את חידושי אביו, כפי

ששמע אותם מפיו ביום השבת, והיה מניח אותם על שלחן אביו. כאשר הרבי ר' אלימלך ראה לראשונה את דברי תורתו על גבי הכתב, נראו הדברים בעיניו, פנה לבנו רבי אלעזר: „לאזשע, (—אלעזר, בלשון הקטנה וחיבה) „מי השמיע דברים אלה?". כשהשיב לו בנו: „הלא אבי אמר זאת ביום אתמול", החזיר לו הרבי ר' אלימלך: „איך האב געמיינט דאם מלאכים אין שרפים האבין דאם געזאגט", (—ואני חשבתי שמפי מלאכים ושרפים יצאו הדברים) „ומאז הבכים לדעתו כי תמיד יכתבון" [5].

הרבי ר' אלימלך, שהתנגד כאמור, להדפסת חידושי תורתו בחייו, התיר ואף הורה להביא את הדברים לדפוס לאחר פטירתו, ור' אלעזר מספר כי אביו הורה לו „בציווי גמור", להביא את הדברים לדפוס לאחר פטירתו, באמרו „אין לך מצוה גדולה מזו, כי אף שנראין הדברים כפשוטים, לפי ראות העין, לכאורה, אבל כשיבא איזה אדם צדיק וישר וחכם, וילמוד בזה הספר, בודאי ימצא בו כל רצונו, ובזה יאות הדבר אלי".

ואמנם, תוך שנה-שנתיים לאחר פטירת אביהם נגשו בניו אל המלאכה, לקיים את הוראת אביהם, להפיץ את תורתו של פני תבל, והספר הוכא לדפוס לראשונה, בשנת תקמ"ח, בלבוב היא למברג. בשער הספר לא ציין שמו של המחבר; „ספר נועם אלימלך, וזה החיבור אשר חיבר ה"ה הרב המקובל, החסיד המפורסם, איש אלקים קדוש יאמר לו, אשר מעיניו יוצא חוצה ותורתו אמונתו תורת אמת, על המשה חומשי תורה כאשר עיניכם תחזינה מישרים" [6].

רבי זאב וואלף, רבה של ליזענסק בימים ההם, הכיר את הרבי ר' אלימלך בחייו והעריך אותו ביותר, וגם הוא הופתע כאשר הובא לפניו הספר, כדבריו: „ואורו עיני כי טעמתי מעט הדבש, בקראי בו שנים ושלש דלתות, והמה מתוקים להיך ונכנסים ללב, ואמרתי שגם מזה נודע גודל צדקתו וענוותנותו, שלא רצה להתגלות את עצמו כל כך בחייו, כאשר היה דרכו תמיד להקטין את עצמו" [7].

דברי ההערכה למחבר וספרו נשקפים מתוך ה„הסכמות" לספר, שניתנו על ידי גדולי החסידות בדורו. רבי ישכר בער מזלאטשוב, בעל „מבשר צדק", מציין את מעמדו: „וכבר נודע בין החיים, אשר גידלו ואשר נשאו המלך, מלכו של עולם, ושמעו היה הולך בכל

הארץ, וינהל אחריו כל בית ישראל, בעודנו חי עמנו, ועתה בראותי הליקוטים אשר בידיהם, מסומכים ומיוסדים על אדני פז, זחלתי ואירא לשלוח ולאחוז את ארון הקדש"[8].

רבי אברהם משה מפשבורסק מדגיש אף הוא כי „הדברים מתוקים לחיך ותאווה לעינים, פירושים חריפים ומתוקים, על פסוקים וגמרא ומדרשים, מיוסדים על אדני פז, להורות לעם דרך ה', את המעשה אשר יעשון, אמרתי זה ינחמנו ומעצבון ידינו, בשמענו אמריו כי נעמו, כמו חלב ודשן תשבע נפשנו, וכל הקורא בו בודאי, ימצא מרגוע לנפשו ולנשמתו, ולכל בשרו יהיה מרפא"[9].

מעמדו של הספר לדורות

מעמדו של הספר נכבד לדורות. בתשובה לשאלת רבי משה מסמבור, אם הרבי ר' אלימלך הניח אחריו צוואה, השיב לו בנו רבי אלעזר כי „יש לראות את כל הספר כצוואתו הקדושה של אביו לדורי דורות, שכן כל ימיו קיים את דברי חז"ל „ושוב יום אחד לפני מיתתך", וכל רגע ורגע מסר את נפשו לכבוד השי"ת, ודין חיבורו זה כדין צוואת יום האחרון"[10].

על רבי יצחק אייזיק מקאליב מספרים כי כתב פירוש על ספר „נועם אלימלך" „שהכיל כמה מאות ניירות", אולם שמע בת קול „איך הרהבת בנפשך עוז לעשות פירוש על ספר „נועם אלימלך", הלא מלאכים ושרפים מייגעים את עצמם להבין תיבה אחת ואף אות אחת בספר קדוש זה, ואיך מלאך לבך לעשות פירושים"[11].

כן מספרים על רבי אלעזר מדזיקוב, שראה בחלומו בית מלא ספרים, וביניהם חבריק ספר אחד „וכאשר שלח ידו לראות טיבו של אותו הספר המבריק בזהרו, נדמה לו שלקחו אותו דרך החלון". כפי המסופר גילו לו מן השמים ש„הספר המבריק הוא ספר „נועם אלימלך", וכל יתר הספרים הם פירושים לספר זה[12].

רבי מנדל מרימנוב היה אומר שרק בערב שבת קדש אחר המקוה הוא יכול להבין היטב בספר „נועם אלימלך"[13], לדברי רבי חיים מקוסוב הרי רק „מי שיכול להחיות מתים יוכל להבין בספר זה"[14], ואילו רבי יהודא צבי מראזלא היה אומר כי כאשר הוא פותח את

הספר „נועם אלימלך", הוא מוצא במאמר אחד שבו דף שלם של „פרי עץ חיים", הוא ספר סודות הקבלה של האר"י[15].

חסידים הרבו ללמוד בספר זה מתוך אמונה והכרה, כי רמוזים בו סודות נעלמים, וכדברי רבי יצחק אייזיק מקאמארנא: „ספר הקדוש נועם אלימלך כולו אור צח וצחצחות, עמוק עמוק עד למאוד, אם תזכו להבין דבר אחד מדבריו"[16]. אף על רבי חיים מצאנו בעל „דברי חיים", נמבר שהיה ביכולתו לעשות פירוש על ה„נועם אלימלך" „באורך וברוחב, כמו שעשה ה„בית יוסף" על ארבעת הטורים, אבל מיראתו פן לא יכוון האמת, על כן מנע את עצמו מזה[17].

מעמדו של הספר „נועם אלימלך" נעלה ונשגב, אולם רבי נחמן מברסלב הכריז באזני תלמידו רבי נתן ש„קדושת מעלת הרב הקדוש ר' אלימלך ז"ל נשגבה למעלה למעלה, ממה שנראה ומובן מתוך ספרו הנ"ל"[18].

כשם שהרבי ר' אלימלך עצמו סבל מהתקפות המתנגדים, כך ניסו לפגוע גם בספרו. בשעתו, עם התפרצות ההתנגדות כנגד תנועת החסידות, פגעו המתנגדים בכבודו של ספר „נועם אלימלך", והוא נמנה בין ספרי החסידות המפורטים בכתבי הפלסתר של המתנגדים. אף רבי שניאור זלמן מלאדי, שביקר פעם בביתו של אחד הרבנים המתנגדים, נוכח, לצערו, לראות כיצד נהגו בו בספר דרך בזיון[19].

בעשרות מהדורות נדפס הספר מאז ועד עתה, אך משמעות מיוחדת נודעת למהדורה הראשונה. בעל „דברים ערבים" מספר כי „בדפוסים הראשונים יש שמח בהרבה מקומות תמונות כוכבים, אשר ירמזון לאיזה דבר סוד, ורבים אומרים כי ההדפסה הראשונה היתה ברוב זהירות וקדושה יתרה". חסידים מוסיפים כי בשעה שהרבי ר' אלימלך השמיע את דברי תורתו, והגיע למקומות המסומנים, היתה לו עליית נשמה, או גילוי אליהו[20].

בעל „אהל אלימלך" מביא מסורת: „יש צדיקים שהחזיקו בספר „נועם אלימלך", דפוס ראשון, תקמ"ח, שהוא מסוגל למקשה לילד, שתשים הספר במטתה ותלד בניקל"[21], ובהתאם למסורת בעל פה נדפס על ידי פיעלים יראי ה', שעסקו בהדפסה בקדושה ובטהרה, ומהם שהיו בין ל"ו הנסתרים, שעליהם העולם עומד[22].

המהדורה הראשונה היתה משמשת גם כדוגמא, למהדירים בשנים

הכאות, וכאשר הובא לדפוס בקראקא, לאחר מאה שנה ומעלה, בשנת תרנ"ו, הדפיסו אותו כמתכונתו וכצביונו, עם אותו מספר דפים, לפי אותו סידור השורות, תוך מאמץ לא לשנות אף אות אחת, מדמותו של הספר במהדורתו הראשונה[23].

„ליקוטי שושנה"

ספר „נועם אלימלך" מסודר לפי פרשיות התורה, אך בקונטרס מיוחד בסופו נכללו דברי תורתו על פסוקי נ"ך ומאמרי חז"ל בשם „ליקוטי שושנה", וקונטרס זה הובא לדפוס בחיברת נפרדת עוד בשנת תקמ"ח, שנת הופעת הספר לראשונה. שער הספר „נועם אלימלך" נשאר אמנם במתכונתו הקודמת, עם שנת ההדפסה המולי"ם וכו', אלא שהשמיטו את הציון כי הספר הוא על חמשה חומשי תורה, ולעומת זאת הוסיפו כאן כי הקונטרס כולל גם את „אגרת הקודש שכבר נדפס".

המביא לבית הדפוס, הוא ר' אליעזר ליפמן בנו של הרבי ר' אלימלך, הקדים לקונטרס „התנצלות" מיוחדת: „היות שרובו ככולו ענו ואמרו כאחד, באשר שספר נועם אלימלך שחיבר אאמו"ר המנוח זלה"ה, אין ידי משגת להדפיס כך רב, לרוות הצמאים מחמת אפס כספי, ונתוודע להם שיש עוד חיבור „ליקוטי שושנה" לבסוף, והוא כמו ספר בפני עצמו, והיא במעט הכמות ורב האיכות והרבו והפצירו בי, להעלות על מזבח הדפוס ספר הליקוטים הנ"ל, בכדי שיוכל כל אדם לקנותו, ומלאתי רצונם להעלותו בדפוס, וכאשר ראיתי שהד"ק היטב, והקרה ה' לפני ספר נחמד ויקר מאד, הנקרא „אותיות דרבי עקיבא" — — — ואמרתי בלבי שבודאי ראוי ונכין להתחברם ולהעלותם יחד על מזבח הדפוס, באשר שהכרתי במדת אדוני אבי זצ"ל, שמדתו היה תמיד למסור נפשו בעבודת הבורא, כמעט כרבי עקיבא וחביריו"[24].

„הנהגות האדם" להרבי ר' אלימלך

בשנת תק"ם הובא לדפוס קינטרס „אגרת הקדש" בזאלקווא, ונוסף על אגרות גדולי החסידות, רבי מנדיל מויטפסק, רבי אברהם מקליסק, ורבי חייקל מאמדור, ופירוש על שש זכירות מרבי לוי יצחק

מברדיטשוב, נכללו בו גם „הנהגות ישרות" מהרבי ר' אלימלך[25]: „אלה ההנהגות ואזהרות הרב החסיד המפורסם מ"ו אלימלך, שצוה לכל מי שנגע יראת ה' בלבבו, להתנהג בם, שבלתי אפשר בלעדם להתחיל בעבודת הבורא יתברך שמו"[26].

נוסף על „הנהגות האדם" יש בידינו „צעטיל קטן" לרבי אלימלך, הכולל אף הוא הנהגות בדרכי החסידות, ובסעיף מיוחד נאמר שם: „יזהר מאד ומאוד להזור לפעמים בכל מעת לעת, זה הצעטיל קטן, ויפרש כל תיבה ותיבה בלשון אשכנז, וזה יהיה לו חוק ולא יעבור". יש להוסיף לכך את ההתעוררות התמידית לקיים את הדברים: „ייצייר במחשבתו תמיד, ובפרט בעת קריאת הצעטיל קטן הזה, כאלו איש אחד עומד ממוך לו ומעורר אותו בקול רעש גדול לקיים כל הנהגות אלו, ואל יפיל שום דבר ארצה, אפילו נקודה קטנה, וכשירגיל עצמו כך אזי במשך הזמן תבוא לו התעוררות גדולה מצד נשמתו, רשפי אש שלהבת י-ה".

הנהגות אלו וכן ה„צעטיל קטן" נכללו במהדורות הבאות של „נועם אלימלך", ואף נוספו כנספחים לספרים שונים או לסידורים, ועשרות פעמים הובאו לדפוס גם בנפרד[27].

„נועם אלימלך" ומהדורותיו המרובות

עם הופעתו זכה הספר לתפוצה נרחבת. הספר הגיע לדפוס לראשונה בלבוב, בשנת תקמ"ח, ומאז הופיעו למעלה מארבעים מהדורות, וכאמור השתדלו המהדירים לשמור על מתכונתו וצביונו של הספר במהדורתו הראשונה, אף ההוספות נספחו אליו.

קונטרס „ליקוטי שושנה" הפך לחלק בלתי נפרד של הספר, והוא הדין לגבי שתי האגרות: האחת מר' אלעזר, בנו של רבי אלימלך, שבה נזכרת גם המחלוקת כנגד רבי לוי יצחק מברדיטשוב, והשניה מתלמידו רבי זכריה מנדיל מיערוסלאב, שבה הוא מסביר את דרכי החסידות, ואגרות אלו נכללו בכל המהדורות הבאות של „נועם אלימלך"[28].

תוך תקופה קצרה אזל הספר מן השוק, והיה צורך להדפיסו במהדורה שניה. בגלל האיסור שהוטל בגליציה על הדפסת ספרי החסידות, ומינוי צורר החסידות המשכיל הירץ הומבורג, כצנזור

על הספרים העבריים מטעם השלטונות האוסטריים, הדפיסו המהדירים הראשונים את המהדורה השניה של הספר מחוץ לגליציה, ודווקא בשקלאוו, אחד ממבצרי המתנגדים בימים ההם, ואת מקום הדפוס ושם המדפים ציינו בשער הספר, ברמז בלבד [29].

בשנת תקנ"ד הופיע הספר במהדורה שלישית בסלאוויטא, וכדברי רבי זישא מאניפולי בהככמתו למהדורה זו היתה דרישה מרובה לספר „מחמת שכל העולם תאבים ומשתוקקים, כלו כבר הספרים שנדפסו" [30].

מהדורה רביעית של הספר הופיעה בשנת תקס"ד בפולנאה [31], ובמהדורה זו נכללו בראש הכפר „הנהגות האדם" עם שינויים אחדים. „שלא להוציא את הנייר חלק" הוסיפו בסופו גם „טעמי מצוות וסודות להרב החכם המקובל כמוה"ר יוסף גיקטליה", והם סודות מצוות תפילין, ציצית, מזוזה, שבת, ודינין, ומאז נכללו תוספות אלו במהדורות מרובות, ביחוד בדפוסי לבוב, ובכל מהדורה נוספה אותה ההערה „כדי שלא להוציא את הנייר חלק".

במהדורת לבוב תרכ"ג נוספו, לראשונה מתוך כתב יד, שלש קטעי אגרות, המכוונים כנגד המתנגדים, ששנים מהם מיוחסים להרבי ר' אלימלך, והשלישי לבנו ר' אלעזר, ואף הם הפכו לחלק בלתי נפרד של הספר, ונכללו בכמה מן המהדורות הבאות [32].

לסיכום הפרק על ערכו של „נועם אלימלך" נוסיף את המסורת המיוחסת לרבי שניאור זלמן מלאדי, שהגדיר את ספרו בתורת החסידות „לקוטי אמרים" הוא ספר ה„תניא", כספרם של בינונים, לעומת „נועם אלימלך" שהוא כספרם של צדיקים [33]. מסורת מיוחסת מפי צדיקים כי „הספר הקדוש „נועם אלימלך" הוא מסוגל להחזיקו בבית לשמירה מעולה אפילו למי שאינו מבין בו כלום" [34], ואף רבי יוסף יצחק מליובאוויטש מדגיש „אודות הדפסת הספר הקדוש „נועם אלימלך", בודאי הוא דבר נעלה במאד, ובטח ירבו הקונים להיות להם למשמרת הצלחה, ככל הספרים הקדושים מרבותינו הק', זכותם יגן עלינו" [35].

הערות לפרק עשרים ותשע

1 רבי יצחק אייזיק מקאמארנא היה אומר על הספר „אין מי שישיגנו כי הוא כולו מדרגות גדולות", ואף על פי כן, „כל אחד טועם לפי מעשיו" („נתיב מצותיך". שביל התורה).

2 „ברכת אברהם" „פתחא זוטא" על תיקוני זוהר ועוד.

3 מכתבי ר' יוסף שוחט מבריסק, מגדולי חסידי סלונים ומחבר ספר „מנחת יוסף" (כתב יד).

מחבר אחד בא לפני הרבי ר' אלימלך וביקש הימנו הסכמה לספרו. בתשובה לשאלה על משך הזמן שבו חיבר את ספרו השיב המחבר, שח'בור הספר ארך כשנתיים־שלש.

„תמה אני עליך — השיב לו הרבי ר' אלימלך — זה ארבעים שנה שאני עוסק בחיבור ספר, ולא הספקתי להגיע לנקודה אחת של אמת" („דרכי חיים", סימן מ"ו בשם רבי חיים מצאנז).

4 מתוך דברי ההתנצלות של ר' אלעזר בפתיחת הספר: „עוד בחיים חיותי, בהיותם בכאן כמעט כמו מקדש מעט, בהתקבץ יחד קודש ישראל, לשמוע דברי אלקים חיים, יוצאים מפה קדוש מדבר, ועלימו תטוף מלתו של כבוד אבי מ"ו זלה"ה מצוף דבש, ומצאו בו כל אחד מגמת נפשו ולבו, איך לעבוד את ה' בהשכיל לבותם, כל חד לפי מדרגתו", והם הביעו משאלה „להיות חקוקים בעט סופר, שמור לדורות, ולהביאו לבית הדפוס, לאו בכל יומא ניסא מתרחיש, לנסוע תמיד אל כבוד אבי זלה"ה, לשמוע מפיו הקדוש ממש, וכשיהיו הדברים נאמרים בספר זכרון, אז נשמח כולנו תמיד, בקראנו בו הנהגתינו, ונדע איך להשכיל דרכינו לפני בוראינו, ולכלכל את מעשינו כראוי".

5 „דברים ערבים". ח"א דף י"ז ע"א. „ר' אלעזר התישב בעצמו, ואת אשר שמע מאביו כתבו והניחו על השלחן במקום אביו, למען יתן עליהם עין ביקורת, וישמע את אשר יאמר על זה". יש להוסיף כי בכמה מקומות ניכר כי הם נכתבו ע"י הרבי ר' אלימלך בעצמו ואף סודרו על ידו. ב„ליקוטי שושנה" ד"ה רחש לבו, הוא מציין „עיין בחיבורי על סדר הפרשיות פרשת תצוה באריכות, שם תמצא מרגוע לנפשך", וכן ב„נועם אלימלך" פרשת יתרו, הוא מדגיש כי קיצר בדבריו: „והבן כי קצרתי קצת, והמשכיל יבין וק"ל".

6 בהתאם לאמור בשער הספר, הובא לדפוס ע"י שני בניו, רבי אלעזר ור' אליעזר ליפמן, והמסייע ר' יעקב דוב בער הלוי ריים מק"ק לבוב, אולם המסכימים: ר' זאב וואלף אב"ד דק"ק ליזענסק, רבי אברהם חיים מזלאטשוב, רבי אלעזר מטרנוגראד ורבי אברהם משה מפשעבורסק מוכירים במקום הבן הצעיר, ר' אליעזר ליפמן, את „רבי זכריה מענדיל ב"ר יהושע אב"ד שטרום", בן אחותו של רבי שמעלקא מניקלשבורג (ר' זכריה מנדיל נמנה על תלמידי הרבי ר' אלימלך ומכתבו להצדקת דרך החסידות, נכלל ב„אגרת הקדש" בסוף הספר. ראה לעיל בפרק „תנועת החסידות משיבה מלחמה שערה").

במהדורה הראשונה צויינה שנת ההדפסה באותיות מוגדלות במלים „כי אלקי אבי בעזרי", ואף במהדורות הבאות השתדלו המדפיסים, לציין את שנת ההדפסה בעיגולים מעל למלים אלו, בצירופים שונים.

7 מתוך הסכמתו אשר בראש הספר, וראה לעיל בפרק „בבוא השמש" את דבריו על פטירת הרבי ר' אלימלך.

8 מתוך ההסכמה אשר בראש המהדורה הראשונה.

9 שם, וראה לעיל בפרק „המעין הנובע" בערכו.

10 „דברים ערבים", דף י"ד ע"א.

11 „אהל אלימלך" סימן קצ"ד.

12 שם, סימן קצ"ג.

13 שם, סימן קצ"ב.

15 „דברים ערבים" דף י"ז ע"ב.

16 „דרך אמונה" ובא"א סימן ל"ב.

17 „מליצי אש" חדש אדר סימן רס"ו בשם רבי שמואל מאינסדורף הדברים הובאו גם בהתנצלות הרב יהושע וואגשאל, לספר „ברכת צדיק" (בניו יורק תש"ד), בקטע ממכתבו של הרב מצעהלים, וכן הדגיש גם רבי ישעיה מפשעדבוז כי „ספר נועם אלימלך אינו כפשוטו" והוסיף כי „הוא יכול לחבר ספר פירוש של הספר „נועם אלימלך", בכל דף גדול יהיה רק שורה אחת מ„נועם אלימלך", וכל הדף סביב יהיה מלא על גדותיו, מפרושו וביאורו" („אהל אלימלך" סימן ל"ד).

18 „חיי מוהר"ן" לרבי נתן מברסלב, דף ל"ג ע"ב.

19 „בית רבי" דף ס"ג ע"א. המשכילים עודדו את השלטונות להחרים את ספרי החסידות, ושנים מועטות לאחר פטירתו הצליחו במאמציהם, וספר „נועם אלימלך" נכלל בין הספרים האסורים בהפצה („אהל אלימלך" סימן רצ"ו וכן בכתבי פולמוס של המתנגדים).

20 „אהל אלימלך" סימן רפ"ט.

21 שם.

22 מפי הרה"ח ר' משה הלברשטאם.

23 בשנת תרנ"ו ביקשה המדפיסה מטארנא את הסכמתו של רבי יחזקאל שרגא משינאווא להדפסת הספר, והלה התנה בהסכמתו „רק באופן שיהיה בדפי והידור, לא כאותן שבאו בדפוס מטושטשים", והמדפיסה הבטיחה „שתדפיסו כתמונת הראשון, שהדפיס בנו של המחבר זצללה"ה (מתוך ההסכמה למהדורת טארנא תרנ"ו).

יש להדגיש שגם שגיאות בולטות שנפלו במהדורה הראשונה, לא תוקנו על ידי המהדירים הבאים (פרשת קרח ד"ה וישמע משה, וכו') מתוך חרדה לכל דבר שיצא מתחת ידו של הרבי ר' אלימלך.

24 מהדירי הספר בטארנא בשנת תרס"ד, שהקפידו אף הם על מתכונתו וצביונו של הספר, כמו במהדורה הראשונה, מספר דפיו וכו', הוסיפו בסופו לאחר „אגרת הקדש", התנצלות המביא לבית הדפוס „שהעתק מהנו"א הראשון מלעמבערג", שם מספר ר' אליעזר ליפמן בנו של הרבי ר' אלימלך על הוצאה נפרדת של „ליקוטי

שושנה" עם "אותיות דרבי עקיבא", אולם רושמי הספרים לא רשמו קונטרס "ליקוטי שושנה" שהופיע לדבריו בנפרד, ואף לא ציינו שום הוצאה של "אותיות דרבי עקיבא" בשנים אלו.

שני טפסים של המהדורה הראשונה נבדקו על ידי. האחד מאוצר ספריו של הרה"ח ר' חיים פרידמן, מחסידי בעלזא בתל אביב והשני מאוצר ספריו של ד"ר מהלמן בירושלים, ובשניהם לא מצאתי את הקונטרס הנזכר של "אותיות דרבי עקיבא" שצורף כאמור לקונטרס "ליקוטי שושנה". נאלצתי להסתמך על הדברים המובאים בספר "דרך אמונה ומעשה רב" דף ל"ו (בשם שערי האמונה): "הנה יש תחת ידי ספר "אותיות דרבי עקיבא", שהדפיס אותו יחד הרב הקדוש ר' אלעזר הנ"ל, עם הליקוטי ש'שנה "לפי שלא היה סיפק בידו להדפיס יחד עם ספר "נועם אלימלך" הדפיס "ליקוטי שושנה" אח"כ, והוא אינו ראוי להיות ספר בפני עצמו, מחמת שאינו מחזיק כל כך קונטרסים".

בבדיקת טפסים אלה נתגלו סימנים אחדים, כי אמנם סודר הקונטרס "ליקוטי ששונה" בפרד לדפוס, שכן בסיף הספר עצמו, המסתיים בדף צ"ז ע"ב, נזכרים שמות מסדרי האותיות: "אלקנא מאיר ב"ר בצלאל אריה, יחיאל מיכל ב"ר אברהם מפרעמיסלא, מנחם צבי ב"ר יוסף ור' שמעון ב"ר יחיל [יחיאל] מזעליחוב, ואילו בסוף הקונטרס "ליקוטי שושנה", המתחיל מדף צ"ח עד קי"ב, מופיעים שמותיהם של שלשה מסדרי אותיות מבין הארבעה, ובמקומו של המסדר הראשון, ר' אלקנא מאיר ב"ר בצלאל אריה, מופיע שמו של ר' יצחק ב"ר צבי, אולם היו אלה ניחושים בלבד.

רק עם השלמת הספר הניע ל'די טופס נוסף, ממהדורתו הראשונה של הספר, מספרי הרה"ג ר' יוסף אליהו דייטש בירושלם, שבא לידו מירושת אביו החסיד ר' מתתיהו, ובסופו כריך קונטרס נפרד "ליקוטי שושנה" עם שער מיוחד שנדפס ע"י ר' אליעזר ליפמן, עם תוספת של "אותיות דרבי עקיבא זצ"ל". (טופס נוסף של קונטרס "ליקוטי שושנה" עם אותיות דרבי עקיבא, שמור באוצר ספריו של האדמו"ר מליובאוויטש, ר' ח' ל'ברמן הודיע על כך ב"קרית ספר" שנה ל"ו ע' 544). במהדורות אחרות נשתבש שם הקונטרס ונקרא "ליקוטי שושנים".

25 מהדורה קודמת של "אגרת הקדש", נדפסה לדעת כמה חוקרים, עוד בשנת תקנ"ד במעזיבוב, אולם לא היתה לפני ולא יכולתי לבדוק אם נכללו בספר זה, גם "הנהגית האדם" לרבי ר' אלימלך.

26 הנהגות אלו המחולקות לס"ט סעיפים הובאו לדפוס במהדורות מאוחרות של הספר "נועם אלימלך", אם כי הוכנסו בהם שינויים, לא רק מבחינת חלוקת הסעיפים, כ"א במקום ט"ו, במהדורת זאלקווא אלא גם בתוכן. כך נאמר בראשית הסעיף הראשון (לפי המהדורה הראשונה זאלקאוא תק"ס): "צריך ללמוד מקרא משנה וגמרא, עם פירוש ותוספות ומפרשים, כל אחד לפי השגתו", אך במהדורות הבאות של ההנהגות, הנספחות לספר, "נועם אלימלך" (לפני כתב הסורים היה דפוס פולנאה תקס"ד) נאמר בסעיף א': "הראשון צריך האדם ללמוד גמרא, רש"י ותוספות ומפרשים, כן נכללו במהדורה הראשונה בתוך ההנהגות, הנהגות המיוחסות ל"הצדיק ר' משה"

„ובהזהרות ר' משה ראיתי בזה הלשון, תיקון להרהורי אשה — שמחה", וכן „תיקון להקפדה שמחה", אך במהדורות המאוחרות הושמטו קטעים אלה

הנהגות אלו נכללות כמעט כולן באגרת המיוחסת לרבי אלעזר מליזענסק שנדפסה בסוף ספר „זרע קודש" (מונקאטש תרנ"ג), כפי שנמסרה ע"י רבי יחזקאל שרגא משינאווא. אגרת זו, המיוחסת לרבי אלעזר, נכתבה בתשובה לאחד מאנשי שלומי שפנה אליו בשאלה על הנהגות אביו: „אם לומר זמירות אלו או זולתם, ואם לומר שיר השירים בעת הזאת או באחרת, ושאר שטותים כאלו, אשר במכתב אין להעלית אותן על הכתב". רבי אלעזר מספר כי הראה את מכתב השאלית לאביו „והיה בקראו בו תסמר שערותיו ונזדעזע אבריו, כי נראה מתוך שאלותיו שעיקר נסיעתו להיות אצל הצדיקים ואנשי מעשה, אינו למען ילמד ממעשיהם, ייראתם וקדושתם ופרישתם, וגודל תשובותיהם וחרטותיהם — — — אבל רום מעכ"ת אינו לומד מן הצדיקים יראתם, רק שרואה תנועותיהם הנראים והנגלים, וסובר מי שעושה ונוהג כך נקרא בשם חסיד, ומן הראוי שלא לכתוב לו ולהשיב שום תמונת אות, אך הנני משיב לו מפני הכבוד", „ואמר לי אאמ"ו נ"י בזה הלשון: „כתיב לו איזו הנהגות — — — אשר יעשה אותם האדם וחי בהם".

27 הרה"ג ר' ישעיה אשר זעליג מרגליות מציין, במבואו לספרו „קומי רוני" (ירושלם תשי"ח), כי הרה"ח המקובל הספרדי רבי חיים שאול הכהן דוויק, מחכמי ארם צובא שעלה לארץ הקדש, ונמנה בין גדולי המקובלים בירושלם, היה נוהג ללמוד ה„צעטיל קטן" לאחר „חצות": „וכן ראיתי למורי ורבי הכה"ג המקובל אלקי, רבי חיים שאול דויק הכהן זצ"ל, שנהג כן, ואחרי עבודתו של קימת חצות והיחודים שייחד בקדושה ובטהרה, טרם שלמד עמי, קראתי לפניו בכל לילה ה„צעטיל קטן" הלזה, ורבי ישב בלב שמח בדביקות נפלא מאוד נעלה, עד שגמרתי לפניו כל הצעטיל קטן, ופעם אמר רבי: ברוך ה', שנתן לנו הרבי ר' אל-מלך מליזענסק זצוק"ל והצעטיל קטן שלו".

28 כאמור לעיל, בפרק „תנועת החסידות משיבה מלחמה שערה", אין זה מן הנמנע כי אגרות אלו פורסמו בנפרד, במסגרת המערכה כנגד המתנגדים.

29 מהדורה זו לא היתה ידועה לרושמי הספרים. עד שר"ח ליברמן גילה טופס יחיד ממהדורה זו, באוצר ספריו של האדמו"ר מליובאוויטש ופרסמו ב„קרית ספר", שנה כ"ו ע' 104. ראה גם „תולדות הדפוס העברי בפולניה" לח. ד. פרידברג ע' 90 ולעיל בפרק „במערכה לביצור האמונה".

30 כן נכללו במהדורה זו הסכמיתיהם של רבי יעקב שמשון מש־פיטובקא ורבי אריה ליב מואלטשיסק, שאינן הסכמות לספר „נועם אלימלך" כי אם תעודות עידוד לדפוס סלאויטא, ואמנם במהדורות הבאות הושמטו הסכמות אלו, מחוץ להסכמתו של הרבי ר' זישא, שנכללה גם בכמה מהמהדורות הבאות.

31 במהדורה זו נדפסו הסכמת אחדות משנת תקס"ד, האוסרות את הדפסת הספר למשך עשר שנים, אולם המדפיס ר' יוסף הכהן, שחזר והדפיס את הספר בשנת תקע"ד, ושוב בפולנאה, הדפיס בראש הספר את ההסכמות הקודמות כלשונן אלא שתיקן את התאריך והדפיס תקע"ד במקום תקס"ד.

32 שתי האגרות, המיוחסים לר׳ אלימלך עצמו, מכוונים לתלמידיו ר׳ משה ור׳ יהודא, והמכתב השלישי נכתב ע״י בנו ר׳ אלעזר והוא מכוון לר׳ יעקב.

במהדורות ראשונות נדפסו כל שלשת האגרות במקוטע. האגרת השלישית נדפסה בשל מותה בסוף ספר ״בית מלך״ (מינקסש תרנ״ד). מתוך כתב יד שהיה בידי רבי יחזקאל שרגא משינאווא, ואחר חזרה ונדפסה בספר ״עשר צחצחות״ ע׳ 36 ובכמה מן המהדורות הבאות של ״נועם אלימלך״.

33 מפי הרה״ח ר׳ ישראל סופר (ריזנצוויג). ותוא שמע את הדברים מפיו של ר׳ שמואל, מתלמידיו של רבי מנחם מנדיל מליובאוויטש, בעל ״צמח צדק״. ר׳ שמואל, שהתגורר בשניתיו האחרונות בירושלם, היה נוהג ללמוד בליל היום הקדוש בספר ״נועם אלימלך״.

מסורות רבות נפוצות בפי חסידים על ערכו הנכבד של הספר. רבי יהודה גרינוולד, בעל ״עירונת הבושם״ נתקרב לחסידות באקראי, ע״י הספר. תיה זה כשלמד בישיבת פרשבורג, ושמע תורה מפיו של בעל ״כתב סופר״. כמנהג הימים ההם היה סמוך על שלחנו של אחד הנידים בפרשבורג, והלה, שנתקרב לחסידות, החזיק את הספר ״נועם אלימלך״ בין ספריו.

בימי ניסן הביע ר׳ יהודה נכינותו לסייע בעבידות הדג לאותו נגיד שהחזיק אותי על שלחני, ונתבקש לסדר את הספרים לכבוד פסח, להוציאם לחצר, לאוררם ולהחזירם למקומם.

כשנתקל בספר ״נועם אלימלך״ והציץ בו, אורו עיניו, והוא סידב להוציא את הספר מתחת ידו, עד כדי כך שאותו נגיד נתן לי את הספר במתנה.

היה זה המגע הראשון בינו ובין החסידות. לא ארכו הימים והיא החל לנסוע לגדולי החסידות, וביחוד לרבי יחזקאל שרגא משינאווא, אולם קשר נפשי מיוחד היה בינו ובין הרבי ר׳ אלימלך, ובספריו הוא מרבה להזכירו ולהסתמך עליו (מפי הרה״ח ר׳ משה הלברשטאם).

היו מגדולי החסידות שקבעו לעצמם שיעור יום יומי ב״נועם אלימלך״, ורבי שלמה מאוורוב הורה לבנו להחזיק את הספר בתוך הכיס של הטלית ותפילין, ולכל מקום שנסע לא הוציא את הספר מתחת ידו (מפי רבי משה יחיאל עפשטיין מאוורוב).

34 ב״התנצלות״ אשר בראש הספר ״ברכת צדיק״ (ניו יורק תש״ג).

35 בהסכמתו מיום ט׳ בשבט תש״א, למהדורה שהופיעה בארה״ב (ניו יורק תש״ב).

פרק שלשים

לדורו ולדורות

מעמד נכבד היה לו לרבי אלימלך בדורו. גדולי הדור, גאוני תורה ויראה, אנשי מעשה ובני עליה, רבנים היושבים על מדין, ראשי ישיבות ופרנסי קהילות, נהרו אליו והסתופפו בצלו, וכולם ראו בו ממשיך שרשרת ההנהגה, בעקבות הבעש"ט, מחולל תנועת החסידות, ומהם שקראו לו „הבעל שם טוב השני" [1].

על גדולתו ומעמדו בעיני דורו, מעיד עליו רבה של ליזענסק בימיו, רבי זאב וואלף בעל ספר „לשון הזהב", שנתלווה לו לרבי ר' אלימלך בשעת „תשליך" בראש השנה. כאשר הרבי ר' אלימלך נתקרב לשפת הבור, כדי לנער שולי בגדיו, כנהוג, הלך רבי זאב וואלף בעקבותיו, באמרו: „אראה, היכן אתם משליכים העבירות ואקחם". רבי יצחק מווארקא, שסיפר את הדברים הסביר כי „זה שנחשב בעיני הצדיק לחטא, היה זכות ומצוה לגבי יתר הפחותים" [2].

רבי חיים מקראכנע, מבני היכלו של הבעש"ט, הפליג אף הוא בשבחו של הרבי ר' אלימלך, ומנה אותו בין האנשים המועטים בדור, היכולים להניג, להגביר מדת הרחמים על מדת הדין, וכן להתהלך עם המלאכים שוכני מעלה כבני תמותה [3].

עוד בחייו נודע ברבים כוחו של הרבי ר' אלימלך, ברפואת הנפש וברפואת הגוף, והדברים באים לידי ביטוי, בהסכמתו של אחד מתלמידיו, הוא רבי אליעזר הלוי מטארניגראד, בעל „נועם מגדים", על ספר „נועם אלימלך": „וכבר נודע בין החיים, אשר גדלו ואשר נשאו המלך מלכו של עולם, ושמעו היה הולך בכל הארץ, וינהל אחריו כל בית ישראל בעודנו חי, איש איש ממלאכתו, הן המלאכה הצריכה לגופו, והן מרפא נפש, עד איש אלקים יבוא דבר שניהם, ויחדיו יהיו תמים ברפאות תעלה תרף נתן, ועקימת שפתיו חוי מעשה, רב להושיע".

לאחר פטירתו של הרבי ר' אלימלך יצא רבי מנדלי מרימנוב לרוסיה, כדי לבקר את גדולי החסידות במדינה זו, וביניהם נכדי הבעש"ט, וביחוד את רבי משה חיים אפרים מסדילקוב בעל ה„דגל". רבי מנדלי שיגר אחד מתלמידיו להודיע לבעל ה„דגל" על בואו, אולם הלה לא התפעל בהיסיפו כלאחר יד: „בני גליציה הם כולם אדמורי"ם".

בפגישתם הראשונה פנה בעל ה„דגל" לרבי מנדלי בשאלה: „האם אתה יכול לספר לי אחד המופתים של רבך?"

„מופתים לאו דווקא — השיב רבי מנדלי — אוכל לספר רק זאת. מאחורי אזנו של אדם ישנו עורק אחד שאין מבחינים בו ובדפיקתו, אלא בשעת גסיסתו של האדם. אצל מורי ורבי, הרבי ר' אלימלך — הוסיף — הרי בכל אחת מתפילות שמינה עשרה, שהיה מתפלל, הייתי רואה את העורק מתנפח עד כדי התפוצצות, מרוב התלהבותו בתפלה".

משמע בעל ה„דגל" את דבריו הפטיר „הפולני הזה רואה יפה", וניעד אתו לשיחה ממושכת.

אחד מבני העליה מזקני תלמידיו הנאמנים ור' יאנטשע שמו, לא מצא מנוחה לנפשו לאחר פטירת הרבי ר' אלימלך באומרו: „כל ע ד נפש האדם בקרבו, חייב האדם להתדבק ברבו". הוא שלח איפיא לחבירו רבי יעקב יצחק, שהתגורר אז בפרבר צ'חוב הסמוך ללובלין ואחר נתפרסם כ„חוזה" מלובלין: „אז אני — אליך, או אתה — אלי". משלא נענה החלים לבוא בעצמו ללובלין, ופנה לחצר חבירו ה„חוזה", אך הלה נתן לו שלום ולא הוסיף, כאילו לא הכיר אותו מימיו.

לבש ר' יאנטשע עוז וניגש אל ה„חוזה": „האם אינך מכיר אותי, הרי מתלמידי הרבי ר' אלימלך אנכי, ושנינו מבאר אחת שתינו?" „האם הכרת אותו?" — פנה אליו ה„חוזה" בשאלה.

„שנים רבית יצקתי מים על ידו" — השיב ר' יאנטשע.

„האם הספקת להכיר אותו בשנות חייו עלי אדמות?" — הוסיף ה„חוזה" לשאול.

„אינני מתימר להשיב על כך בחיוב" — נענה ר' יאנטשע — „אולם על דבר אחד נכון אני להעיד, כי גם בהיותו חי עמנו, הרי רק באחוז אחד הימנו היה בתוכנו, ואילו ביתר תשעים ותשעת

האחזים היה שרוי מחוץ לעולם הזה".

— „טועה אתה — החזיר לו ה„חוזה" — אף באחוז היחיד, שהיה בתיכנו, הרי בתשע מאות תשעים ותשעת החלקים הימנו, היה למעלה מהשגתנו, ורק מושג קלוש יש לנו על גדולתו" [5].

אם בני הדור ההוא כך, בני הדורות הבאים על אחת כמה וכמה. שמו של הרבי ר' אלימלך נזכר ברעדה ובהערצה, והוא בין המועטים, ששמו מלווה בהדגשת מעמדו, כרבי לדורו ולדורות, „הרבי ר' אלימלך".

רבי מנדיל מקוצק היה אומר כי הבעש"ט נתגלה בפודוליה לבסם את יראת השמים שלא תהא מן השפה ולחוץ, ולתקן את הכתוב „ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה". תלמידו וממלא מקומו, המגיד ממעזריטש, העביר את תירת רבו לוואהלין, רבי אלימלך מליזענסק המשיך אחריו בגליציה, ואחריו המשיכו ה„חוזה" מלובלין ורבי בונם מפשיסחא להפיץ את החסידות בפולין [6].

הרבי ר' אלימלך הושווה ע"י תלמידו הנאמן ר' קלונימוס קלמיש בעל „מאיר ושמש" לבעש"ט, אשר גילה דרך תשובה לבני הנעורים, ומדגיש כי „בדורות שהיו קודם הבעש"ט, אף שהיו עוסקים בתורה ועבודה, מכל מקום לא שמו לבם לתקן אשר פגמו עד ימי זקנה, ולא ידעו כחה של תשובה עד היכן מגעת, עד שעיר וקדיש מן שמיא נחית, היא הבעש"ט ז"ל, ואחריו בא הרב הקדוש רבינו אלימלך ז"ל, והם פתחו השער לה', שטוב לעשית תשובה, בעוד שהוא איש דהיינו בימי נעורותו, שהאדם צריך לתקן אף מה שפגם בגילגול הראשון, ומכל שכן מה שפגם מקטנותו" [7].

כאשר רבי נפתלי מליזענסק, נכדו של הרבי ר' אלימלך, ביקר בהיכלו של רבי ישראל מרוזין זכה לכבוד מרובה. „מה אומר לך על זקנך — הצהיר בפניו רבי ישראל — עוד חמש מאית שנה לפניו, זרם השפע לעולם בזכות', והוא עלה ונתעלה, עד ששתי ידיו נמשלו לשתי לוחות הברית, ועשר אצבעותיו — כעשרת הדברות".

רבי ישראל לא היה נוהג לנסוע לצדיקים אחרים, אולם גם הוא היה אומר: „אילו היה חי בדורנו „רבי מלך הגדול", הוא הרבי ר' אלימלך, היינו נוסעים אליו" [8].

מעמדו של הרבי ר' אלימלך, כאחד מממשיכי שרשרת ההנהגה,

משתקף בדבריו של רבי יצחק אייזיק מקאמארנא, המציין קיי השוואה בין הבעש"ט והרבי ר' אלימלך[9], ואף רבי יחזקאל שרגא משינאווא, המסדר את השתלשלות כדר קבלת החסידות, מונה את הרבי ר' אלימלך בין החוליות החשובות בשרשרת ההנהגה: „ומיום גלות ישראל, הקים להם הקב"ה בכל דור ודור צדיקים, וכן קריב לדירנו, מעת זרח אור המאיר לכל עולם, הבעש"ט הקדוש ותלמידיו הקדושים הרבי ר' בער זללה"ה ותלמידו הרבי ר' אלימלך זלה"ה"[10].

במסורת אחת נמסר על הילופי הדברים בין רבי צבי הירש מליסקא ובין הגאון מהר"ם אש, בשעה שרבי צבי הירש, בעל „אך פרי תבואה", בא לפניו עם „פתקא" ופדיון. מהר"ם א"ש, מגדולי התורה בהונגריה, שנהג במנהג אשכנז, סירב לקבל פתקאות, ורק כאשר רבי צבי הירש תמך את יתדותיו בדברי הרבי ר' אלימלך, אמר מהר"ם אש „ניתי ספר ונחזי". לאחר שראה את הדברים ככתבם, קיבל מאתו ה„פיתקא" והמעית, בהוסיפו „אם כך אמר הרבי ר' אלימלך מוכרח אני לציית לדבריו"[11].

על מעמדו של הרבי ר' אלימלך בדורות הבאים אנו למדים מסיפורו של רבי אליעזר מהזיקוב, בנו של רבי נפתלי מרופשיץ, „שראה בחזיון לילה כי מוליכין איתו בגן עדן, והוליכו אתו להר גדול שהיה מאיר ככוכבי הרקיע". כאשר עלה על ההר, „ראה חצר אחת בנויה מכסף וזהב, ובית שכולו אבני אקדח תרשיש וישפה מאירים כשמש וכירח", „ואין לתאר גודל האור והמתיקות שהרגיש בכל חושיו", ובחלון הבחין באיש „שתוארו פני מלאך ה' צבאות". כאשר שאל „למי כל החמודות האלה", נענה „שכל אלה; ההר, החצר והבית, הם נחלתו של הרבי ר' אלימלך הניצב בחלון".

עם אור הבקר מהר לנסוע לבית אביו ברופשיץ, לספר לו על החזיון אשר נגלה לו, ואמנם כאשר תיאר את פני האיש, התרגש רבי נפתלי ביותר, והסביר לו לבנו רבי אליעזר: „פני הרבי ר' אלימלך ראו עיניך"[12].

בידינו מסורות על כמה מבני דורו שהתגוררו בסביבתו, ויכלו ליהנות ממאור פניו, אולם הם לא ניצלו הזדמנות זו, ומטעם זה אף לא נפוצו ספריהם במקהלות החסידים[13].

כמאה שנה לאחר גילוי אור הבעש"ם, נתגלו פנים חדשות בתורת

החסידות, היא דרך פשיסחא, מיסודם של „היהודי הקדוש" ותלמידו רבי שמחה בונם מפשיסחא, ובעקבותיהם נסללו דרכים נוספות בהליכות החסידות. בתקופה ההיא, לאחר פטירתו של ה„חוזה", אף התלקחה מערכה לשם שמים, כאשר מתנגדי דרך פשיסחא תמכו את יתדותיהם על קבלת תורת החסידות ודרכיה, מבית מדרשו של הרבי ר' אלימלך, וטענו שדרך פשיסחא שונה ביסודה מדרך זו[14].

אחת המערכות החשובות על דרכי החסידות, התחוללה בחתונה הגדולה של אוסטילה, שבה נטל חלק זקן צדיקי הדור בעל „איהב ישראל" מאפטא. הרבי רבי בונם מפרשיסחא בעצמו לא נסע לחתינה זו, אך נטל חלק בלהט הויכוח שהתנהל בימים ההם, ואף הכריז „נכון אני להעמיד כנגדם תלמיד אחד כמו הרבי ר' אלימלך".

במערכה הבאה, לאחר פטירת הרבי ר' בונם, כאשר רבי מנדלי מקוצק הוכר על ידי מרבית חבריו, כמנהיג החבורה, וחלק מהם דבקו ברבי אברהם משה, בנו של הרבי ר' בונם, ואחריו ברבי יצחק מוואורקה, השתבח רבי יצחק, שהוא ממשיך בדרכו של הרבי ר' אלימלך, והוא בא על סיפוקו, כאשר רב זקן אחד מגרודזיסק, העיד „שדרך כזו ראה אצל רבו, בעל ה„נועם אלימלך"[15].

רבי מנדלי מקוצק בעצמו היה מספר כי רבו, רבי בונם, גילה לו בשעתו כי „יעמיד תלמיד אחד כרבי אלימלך". בראשונה כאשר החל להנהיג את עדתו, סבור היה כי רבו התכוין אליו, אולם לאחר תקופה קצרה, כאשר ר' אברהם משה נפטר ורבי יצחק מוואורקה ליבד סביבו את הנאמנים, הודה גם רבי מנדלי, כי רבי יצחק הי'א הי'א ממשיך דרכו של הרבי ר' אלימלך[16].

ממלא מקומו של רבי מנדלי מקוצק, הוא רבי יצחק מאיר מגור, בעל „חידושי הרי"ם", היה מזכיר את שמו של הרבי ר' אלימלך ביראת הכבוד. בצאתו לגליציה לבקר באהלי צדיקים, הכריז במסיבת יראים וחסידים „מאד הייתי חפץ לרא'ת איש חסיד אחד שהסת'פ בצל קדשו של הרבי ר' אלימלך". כאשר הובא לפניו רבי משה מרדימשלא, והוצג לפניו כאחד השרידים שזכה להמנות בין תלמידי הרבי ר' אלימלך, פנה אליהם: „לא הייתם צריכים להגיד לי זאת, כי תיכף ומיד הכרתי בעיניו שהיה מכיר של הרבי ר' אלימלך"[17].

ונכדו הוא רבי יהודה אריה ליב מגור, ממשיך השרשרת להנהגת

החסידות בדרך פשיסחא וקוצק, מתיחם לדבריו של הרבי ר' אלימלך בהערצה מופלאה ומתבטם עליהם בספרו „שפת אמת", בהזכירו: ובכפר „נועם אלימלך" כתב בכאן דברים נפלאים מאד וגילה לנו רזי רזין"[18].

אם בפולניא הפכה דרך החסידות מיסודה של פשיסחא לדרך הרבים, הרי בגליציה מקום פעולתו של הרבי ר' אלימלך, הוסיפו ממשיכי דרכו רבי מנחם מנדל מרימנוב ואחריו רבי נפתלי מרוזפשיץ, רבי יצחק אייזיק מזידיטשוב, רבי חיים מצאנז וכו', להפיץ את דרך החסידות, כפי שהגיעה לידיהם מבית מדרשו של הרבי ר' אלימלך, ורבבות הלכו לאורם.

שמו של הרבי ר' אלימלך נתפרסם גם בקרב הספרדים. כמה מגדולי הספרדים הכלילו בסדורי התפלה שסודרו על ידם, את תפילתו של הרבי ר' אלימלך. אף סדר ההנהגות „צעטיל קטן": „אלה הדברים אשר יעשה אותם האדם וחי בהם" נתקבל אצל כמה מחכמי ספרד[19].

ועד דורנו זה שמור זכרו של הרבי ר' אלימלך לקדושה ולהערצה מופלאה. כאשר עלה לארץ ישראל אחד משרידי צדיקי הדורות האחרונים, רבי אהרן מבעלזא, נועד עם אחד מגדולי התורה רבי איסר זלמן מלצר, והשיחה ביניהם נסבה על השואה הגדולה שפגעה בבית ישראל באירופה.

כאשר ר' איסר זלמן הביע את דעתו: „נקווה שאלה הן חבלי משיח, ונתכונן לקראת הגאולה המקווה", העיר לו רבי אהרן: „אין להגדיר גזירות אלו כחבלי משיח, שכן חבלי משיח נתבטלו מכבר, בתפילותיו של הרבי ר' אלימלך, וזו השואה — הרי היא גזירה מן השמים, שיש לקבל אותה באהבה"[20].

בין מיליוני יהודי אירופה שהושמדו בשואה האיומה היו גם מאות אלפי יהודים שהלכו בדרכי החסידות, לאורם של ממשיכי דרכו, תלמידיו ותלמידי תלמידיו. כשומרי אמונים לדרך אבותיהם, מסרו את נפשם בפועל ממש, ועלו על המוקד על קדושת שמו יתברך. קהילות ישראל בפולין וגליציה, מקום פעולתו של הרבי ר' אלימלך וממשיכי הדרך, הועלו באש והושמדו בלהבות, אולם מורשת הגדולה, אשר הנחיל לנו, תוקד תמיד, אש האמונה השלמה.

הערות לפרק שלשים

1 מפי הרה"ח ר' ענ"ך תאגשאל.

2 „אהל אלימלך" סימן קל"ח, בשם רבי יוסף לוינשטין מסעוריצק. רבי שלמה מרדזומסק היה מספר למשמשו בכל לילה „ענינים גבוהים ורמים, מה שנעשה בשמים ממעל", ופעם אחת סיפר לו כי „בשמים ישנם היכלות לצדיקי עולם", ומנה ביניהם היכלו של משיח, של שלשת האבות ושבעת הרועים וכו', וכן של מנהיגי החסידות: הבעש"ט, המגיד ממעזריטש והרבי ר' אלימלך („נפלאות התפארת שלמה" ע' 72).

רבי חיים מצאנז היה מספר כי בכל ראש השנה היה אליהו הנביא נראה לו לרבי אלימלך, ומגלה לו את הנעשה במרום. בראש השנה תקל"ג גילה לו אליהו הנביא את שמותיהם של שלשת הצדיקים יסודי העולם, המבטלים בתפילותיהם את הדינין וממשיכים רחמים לעולם כולו.

משהאזין הרבי ר' אלימלך לדבריו של אליהו הנביא הופתע, שכן שמו של רבו ה„מגיד" רבי בער ממעזריטש, נפקד ביניהם. לא עברו שלשה חדשים, וביום י"ט בכסלו של אותה שנה, נסתלק המגיד לעולם שכולו טוב, ואז הבין הרבי ר' אלימלך כי מקומו של רבו כבר נקבע אז, בראש השנה, בישיבה של מעלה („אהל אלימלך", סימן ק"פ).

לפי מסורת אחרת, המיוחסת לרבי שלום מבעלז, נתגלה לו אליהו הנביא לרבי אלימלך, וסיפר לו כי העולם נשען על זכותם של שני צדיקים יסודי העולם. הוא גילה לו את שמו של האחד, והוא רבי שמעלקא מניקלשבורג, ואילו את שמו של השני סירב לגלות לו. ימים אחדים לאחר מכן בבואו לניקלשבורג, לבית מדרשו של רבי ר' שמעלקא, נתקבל על ידו בלבביות: „הרי אתה מיסודי העולם, ואלמלא אתה מרבה בתפלה היה העולם נוטה ליפול". ואז נוכח הרבי ר' אלימלך לדעת כי הוא נמנה על הצדיקים יסודי העולם („עטרת זקנים" דף כ"ד בשם הרב מדזיקוב).

בין חסידי ברסלב ישנה מסורת כי רבי נחמן המספר „מעשה בשבעה בעטלירס" ומזכיר שם זקן אחד שמעלותיו מופלאות ביותר התכוין להרבי ר' אלימלך (מפי הרה"ח שרגא פייבל לאיבל ברסלבר).

רבי יצחק אייזיק מזידיטשוב היה אומר כי לרבי אלימלך היו מדרגות עילאיות מימות הנביאים („נפלאות הרבי", שנ"ב, בשם רב צבי הירש מזידיטשוב) ורבי נפתלי מרופשיץ שמע מפיו „כי עשה עלית נשמה, וראה שנושאים את כלי בית המקדש, ואמרו לו, שהם אותם הכלים שהוציא הוא מהגלות, שכן כל אדם העובד את השי"ת בונה את ירושלם. כשאדם עובד אותו יתברך, הכל לפי מעשיו, בונה את ישראל וביהמ"ק, יש בונה ביום אחד שורה שלמה, ויש מניח למשל לבינה אחת", ועבודתו של הרבי ר' אלימלך היתה נעלה כל כך עד שהוא הושווה לכהן העוסק בהוצאת כלי הקדש, שבהם היה משרת לפני ולפנים („זרע קדש", פרשת תצא).

3 „בית פנחס" (בילגוריי תרפ"ו) עמוד 17.

4 „מעשה צדיקים" לרבי מנחם מנדיל בודק (ראה לעיל פרק „בבוא השמש"). לפי הנוסח

המיבא בספר "החסידות" לר"א מרקוס (הוצאת "נצח" ע' 117) התבטא בעל ה"דגל": "זאת לא ידעתי", וחזר על כך פעמים אחדות.

5 מפי הרה"ח ר' ישראל רוזנצוויג־סופר. ראה לעיל בפרק "המעין הנובע".

6 "שיח שרפי קדש", והובא ב"אמת מארץ תצמח" לר' משה שנפלד, הוצאת "נצח", ע' ר"נ.

7 "מאור ושמש" למגילת רות.

8 רבי אהרן, בעל "שומרי אמונים" הוסיף עליו "אם עד שלא זכינו לאורו — כך, לאר מכן על אחת כמה וכמה". רבי יחיאל יהושע מביאלע הסביר בשם רבי ישעיה מפראגא על פי מאמר ה"לקוט" כי ראוי היה משה שיחדתו עשרת הדברות על ידיו, בבחינת "פסל לך", אולם ראה הקב"ה כי שתי הלוחות תשברנה, ולכן חס על ידיו של משה, ולכן תרגם אונקלוס "וידי משה כבדים", "וידי משה יקירן" — יקרים מדי מכדי שתשברנה".

9 ב"מגילת סתרים" (הוצ' "מקורות" ע' כ"ו), לרבי יצחק אייזיק מקאמארנא הוא מספר כי באחד הלילות ראה את הרבי ר' אלימלך: "למדתי בתורה עד חצות וסיימתי "טור" הלכות פסח, והלכתי לישון, וחלמתי בחזותא דלילה, שראיתי את רבינו אלימלך מליזענסק וה'בב אותי מאוד, ואמרו לי שמקום מרן אלקי הבעש"ט אינו רחוק מרבינו הנ"ל". כאשר הוא מזכיר את אחד הצדיקים הנסתרים, שגילה אותות ומופתים, הוא מוסיף: "וכמה רוח הקדש ואותות ומופתים, שסיפר לי החבר הזה, כמעט שלא שמעתי כואת אלא דוקא אצל רבינו אלימלך זללה"ה ואצל רבנו אלקי בעש"ט זללה"ה" (שם ע' ס"ד על חברו של אביו).

10 "דברי יחזקאל" פרשת מטות.

11 "דברים ערבים", דף י"ג ע"ב. בהזדמנות זו מסר מהר"ם א"ש בשם רבו בעל "חתם סופר", ששמע מפי רבו רבי נתן אדלר, החסיד שבכהונה: "ניכט בחנם זאגט מען פאליניש האבין קיין דרך ארץ ניכט" (צודקים הם אלה, האומרים שאין להם ליהודי פולין דרך ארץ כלל), "כי בעת ש ש לי עליית נשמה בגן עדן, תמיד הנני ריאה שמה מכבר, את שני האחים היקרים הרבי ר' אלימלך והרבי ר' זושא". הוא הוסיף לספר: "איך האב איינמאהל אב געפאסט צו קאממען, אין גיהנם עס וואהר, נאך אבגעשלאסען דיא טהירען, אינד ויא מען האט דעם גן עדן געעפענט, האבע שאן געזיהן דיעזע צוויא טהיירען ברידער. העלכער ארט זעלבע אין דיהערין געקאמען זינד, ווייס איך ניכט, אבער זיא וארען שאן דארט. ניכט בחנם זאגט מען פאלג שע האבען קיין דרך ארץ, זיע האבען ניכט געהארסעט, ביז מען וירד אויף שפארען אינד דיא טהיירען עפענען" (פעם אחת הקדמתי לבוא, ושערי גן עדן היו עדיין סגורים, וכאשר נפתחו השערים היפתע לראות ששני האחים הצדיקים כבר נמצאים בפנים. לא ידעתי כיצד ובאיזו דרך נכנסו השניים פנימה. לא לשוא אומרים שאין להם לפילנים דרך ארץ הם לא חיכו עד לפתיחת השערים).

אותו צדיק מהר"ם א"ש נוכח במעמדם הנכבד של שני האחים הצדיקים בעולם האמת, ואין איפוא כל פלא שהוא סיים את דבריו: "נא, אז דער רבי ר' מלך יא אזוי גרויס וואהר (אם הרבי ר' אלימלך גדול כל כך), הנני מוכרח לציית אחר

דבריו", ורק אז לקח את הפתקא והפדיון שהוגשו לו על ידי רבי צבי הירש מליסקא.

12 רמ"ח קלינמן מביא בספרו "לישרים תהלה" מסורת זו, ומוסיף כי רבי אליעזר נשאל על ידי אביו "מה זכית", והוא סיפר לאביו כי לפני שבועות אחדים סייע לאחד מנכדיו של הרבי ר' אלימלך להעלות את קרנו, והיא שעמדה לו.

"בדין הוא בני שתיטול שכרך" — השיב לו רבי נפתלי, שכן ביקש הרבי ר' אלימלך מלפני הקב"ה שיוצאי חלציו יצטרכו לברכות, למען ישארו בצדקתם, אך יחד עם זאת השאיר את ברכתו לכל מי ש סייע בידם להנות אותם מנכסיו אשר חנן לו ה'.

13 לפי מסורת אחת, המיוחסת לרבי אורי מסמבור, ששמע אותה מפי רבי אברהם יעקב מסדיגורא, הראו לו לרבי צבי הירש מז'דטשוב מן השמים את גדולתו של הרבי ר' אלימלך. בו בערב שע"ין לפני שנתו בספר "רזא מה'מנא" על פ' הקבלה (חובר על ידי הצדיק הנסתר רבי יצחק אייזיק מכפר ז'ורביץ, מתלמידי ה"מגיד" וכנראה ממקורבי הבעש"ט) אירעה לו תקלה ולא קם בחצות.

רבי צבי הירש הצטער על כך ביותר, אך בחלום העירו לו מדוע עיין בספר זה לפני שנתו. מחברו ה"ה אמנם "איש צדיק וקדוש", אבל מפני "שחי בדורו של רבי ר' אלימלך מליזענסק וחי בגליל שלו, ולא נסע אף פעם אחת לקבל פני צדיק הדור, אינו כדאי שרבי צבי יע"ין בספרו". רושם הדברים מוסיף "וזה לך האות כי בספר הנ"ל יש ערכים על סדר אל"ף בי"ת, ורק האות "צדיק" אינה, שכן נסתלקה הימנו שכינה באות זה, מפני שלא קיבל את פני צדיק הדור" ("פאר יצחק" פרק כ"ד, סימן י"ב).

כנגד מסורת זו כבר טען רבי חיים אלעזר שפירא ממונקאטש, ובספרו "דברי תורה" (מהדורה ה' סימן ט) הוא שולל לחלוטין גירסא זו (הרה"ח ר' חיים שלום פרוש העיר לי כי ב"רזא מה'מנא" יש ערך "צדיק", אולם בספרו השני של ר' יצחק אייזיק "אותיות דרבי יצחק" אין ערך באות צדיק").

14 ראה לעיל בפרק "ההנהגה עוברת אל ה"חוזה".

15 שם, וכן ב"אהל אלימלך" סימן ק"מ.

16 "שמחת ישראל" חלק "אור שמחה" סימן י"ז וכן בספר "שיח שרפי קדש" (ח"א סימן קל"ו).

17 בשם רבי צבי יחזקאל מיכלזון ("אהל אלימלך" סימן קע"ו).

18 "שפת אמת", ליקוטים לפרשת וארא.

19 ראה לעיל בפרק "גדולה תפילה".

20 מפי הרה"ח ר' ישראל רוזנצוויג־סופר.

מן הענין לציין את המסופר בקונטרס יקר מציאות "הדרך", שנדפס בעצם ימי השואה, תש"ד, והיא דרשת הפרידה של רבי מרדכי מבילגוריי, אחיו של האדמו"ר מבעלזא, שהשמיע בבודפשט ביום כ"א שבט תש"ד, בצאתו מעמק הבכא בדרכו לארץ ישראל: רבי שלום, אבי השושלת לבית בעלזא, שאל בחזיון את הרבי ר' אלימלך פירושו של הפסוק "מה תצעק אל בני ישראל ויסעו". הרבי ר' אלימלך הסביר לו שכאשר המצרים יראו ש שראל נוסעים וכל כישופיהם כנגדם היו להבל

ולריק, יתדלו מכך ויתבטלו הקסרוגים, ואז יבקע הים ובני ישראל יעברו בתוכו בחרבה, ואילו במצרים יקוים „סוס ורוכבו רמה בים".

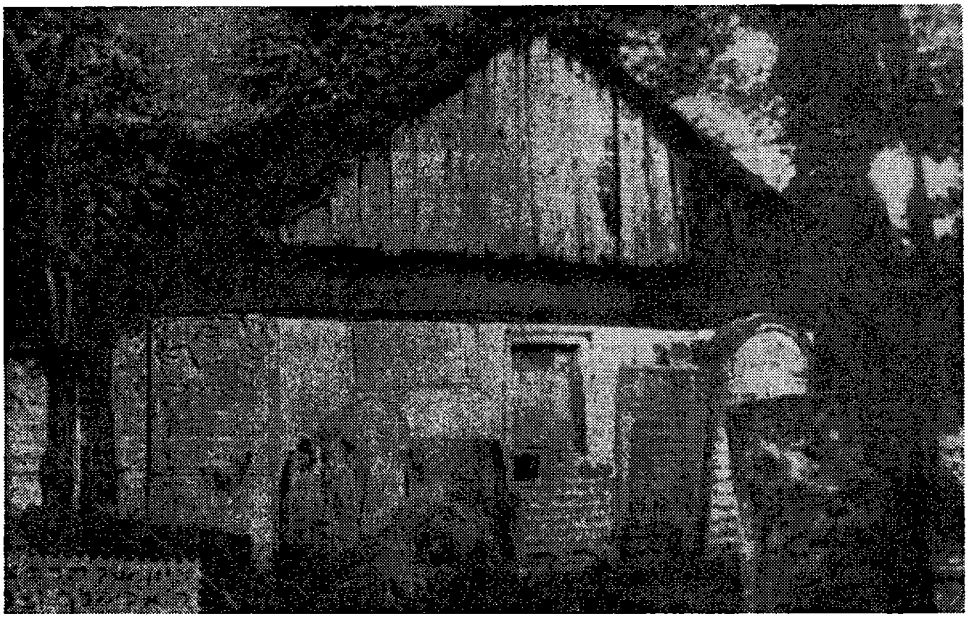
לפי מסורת שבע"פ אצל חסידי בעלזא, אירע הדבר לא רק אצל רבי שלום אלא אצל בנו וממלא מקומו רבי יהישע מבעלזא. היה זה כאשר שקע בהרהורים, בדבר המסורת המיוחסת לו, לרבי ר' אלימלך כי משיח צדקנו יופיע ויראה בימיו או בימי תלמידיו, ומאז כבר חלפו שנים רבות. אף תלמידי הרבי ר' אלימלך כבר הלכו לעולמם, לעולם שכולו טוב, ועדיין לא נראו פעמי משיח. לאחר „שהיה נבוך ברעיוניו", נתגלה לו הרבי ר' אלימלך ואמר לו „אל תהא נבוך, כל הלומד והוגה בתורתי, הרי הוא בבחינת תלמיד, ומכאן שעדיין תלמידי קיימים" (מפי הרה"ח ר' משה הלברשטאם).

נוסח זה זהה עם הסיפור המובא על ידי ר' דב אהרמן, הוא בעל „דברים ערבים", בספרו „פאר וכבוד" (דף ל"ז ע"ב) על רבי יהושע מבעלזא שנכנס לחדרו, לאחר תפילת שחרית בשביעי של פסח, למנוחה קלה, ולא יצא מחדרו לסעודת השחרית, אלא לפנות ערב. משנשאל רבי יהושע על ידי מקורביו „מדוע אחרו פעמי מרכבתו לבוא אל השלחן", סיפר להם כי כשנרדם בשעת מנוחת הצהרים, ראה את אביו רבי שלום מבעלזא בחברת הרבי ר' אלימלך. הוא פנה אל הרבי ר' אלימלך ובהסתמך על האימרה המיוחסת לו כי „מתלמידיו יאריכו ימים עד ביאת המשיח", טען בפניו „יתה כבר נאספו אנשי חסידיו ועדיין בן דוד לא בא". בתשובתו הסביר לו הרבי ר' אלימלך „שבכל יום ויום אנו מתקרבים לביאת המשיח, ואף הרע נמתק ונעשה טוב, כי כבר נגזרה הגזירה והשקפה לטובה, ואכמ"ל".

המספר מוסיף כי בשעה שרבי יהושע סיפר את הדברים „היתה ישועה רבה להרבה אנשים אשר היו שמה".

* *
*

סידור הספר נסתיים ביום ה' שבט, ד' פרשת בא, ועל כן נסיים בדברי הרבי ר' אלימלך בספרו (פרשת בא) „ובזה יובן מה שרגילים לומר „זכותו יגן עלינו" ... שזכות הוא לשון זך, דהיינו מה שלומד תורה לשמה, אזי זכות האור שהוא מושך על העולם, היא העומדת לדורו ומגין עליהם", וזכותו עומדת גם לדורות הבאים, עליו ועל כל בית ישראל להתברך בכל טוב, ולזאות בביאת גואל צדק במהרה בימינו.

אהל ציונו של הרבי ר' אליכלך זכותו יגן עלינו
בבית החיים דליזענסק

תפארת בנים אבותם

לזכר עולם יהיה צדיק

אא"ז הרב הגאון החסיד ר' לוי יצחק זצ"ל לנדוי
גאב"ד גריבוב הסמוכה לצאנז, ומתלמידי בעל „דברי חיים" מצאנז
(נפטר י"ז בניסן)

בנו אא"ז הרה"ג החסיד ר' יעקב אהרן זצ"ל
שזכה לעלות לארץ ישראל ומנוחתו כבוד בירושלם עיה"ק
(נפטר כ"ב אלול תרע"ו)

בנו הרה"ח ר' חיים יוסף ז"ל (נפטר תרצ"ב)

בנו הרה"ח ר' פסח יהושע ורעיתו חנה בת ר' אשר ישעיה ובתם הי"ד
בתו מרת הינדא וכל משפחתה הי"ד
בתו מרת לאה וכל משפחתה הי"ד
אשת הרה"צ ר' יעקב ליפשיץ הי"ד אדמו"ר מויעליפולי-קראקא

ניספו בשואה, ה' ינקום דמם.

✶

אא"ז הרב הגאון החסיד ר' אברהם אלכסנדר צבי זצ"ל פריינד
רבה של ניר באכטא ומתלמידי בעל „דברי חיים" מצאנז
שזכה לעלות לארץ ישראל ומנוחתו כבוד בירושלם עיה"ק
(נפטר ו' בשבט תרע"ו)

חתנו הרב החסיד ר' שמואל זצ"ל בריכטא
מנכבדי ותושבי ירושלם עיה"ק
(נפטר ט"ו בשבט תש"ט)

✶

אא"ז הרב החסיד ר' יוסף זצ"ל שמעיה
מתלמידיו ומבאי ביתו של בעל „דברי חיים" מצאנז
שזכה לעלות לירושלם ובה מנוחתו כבוד (נפטר י"ח חשון תרע"ח)

בנו הרה"ח ר' חיים יצחק שמעיה זצ"ל
שזכה לעלות לאה"ק ומנוחתו כבוד בירושלם עיה"ק
(נפטר כ"ב בניסן תרפ"ב)

תפארת בנים אבותם

לזכר עולם יהיה צדיק

אא״ז הרה״ג ר׳ יונה לייב ב״ר יהודה לבל זצ״ל לבית מנדלסון
מתלמידי בעל ה„חתם סופר״, שעלה לאר״י בשנת תקצ״ט, בהיותו בן כ׳ שנה
נמנה בין גדולי ירושלם ונפטר בה ביום אדר״ח אייר תרמ״ו

בנו אא״ז הרה״ג ר׳ משה יהושע זצ״ל
יליד ירושלם ומתלמידי הגאון החסיד רמי״ל דיסקין זי״ע מבריסק
נפטר ט״ו בחשון תרס״ט
רעיתו האשה הצנועה מרת יהודית בת ר׳ פרץ ע״ה (נפטרה ב׳ שבט תרצ״ה)

בתם אמי מורתי

האשה הצנועה מרת נחמה טויבע ע״ה בת ר׳ משה יהושע זצ״ל
שהשקיעה כחות מרובים, לגדל ולחנך את בניה ובנותיה, לתורה
ולמעשים טובים
ונקטפה בדמי ימיה ביום כ״ב שבט תש״א

ש״ב ר׳ פרץ ב״ר משה יהושע ע״ה נפטר כ״ז שבט תרס״ג

ש״ב ר׳ אהרן יהודה ב״ר משה יהושע ע״ה נפטר כ״ח אלול תרע״ו

ש״ב האשה מרת לאה בת ר׳ משה יהושע ע״ה נפטרה י״ט שבט תרס״ג

ש״ב האשה מרת רשקע בת ר׳ משה יהושע ע״ה נפטרה כ״ט תשרי תש״ח

בנה ר׳ אלתר פרץ חיים ז״ל ב״ר משה הי״ו שאולזון (כ׳ חשון תרצ״א)

ש״ב האשה מלכה בת ר׳ שמואל יששכר ע״ה נפטרה ט״ו חשון תש״א

ש״ב האשה מרת מנוחה רחל בת ר׳ ברוך ליב ע״ה לבית פרלמן
נפטרה כ״ז אדר א׳ תשי״ד

ש״ב ר׳ חיים יהודה ליב ב״ר שמחה מנדלבוים ז״ל נפטר כ״ג סיון תשי״א

ש״ב ר׳ יעקב בן ציון ב״ר אהרן יהודה לאבל ז״ל נפטר ל׳ תשרי תש״כ

ש״ב ר׳ חיים ב״ר מרדכי ז״ל גורליק נפטר א׳ טבת תשכ״ב

ש״ב האשה מרת רחל בת ר׳ אהרן יהודה ע״ה נפטרה י״ג אב תשכ״א